

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

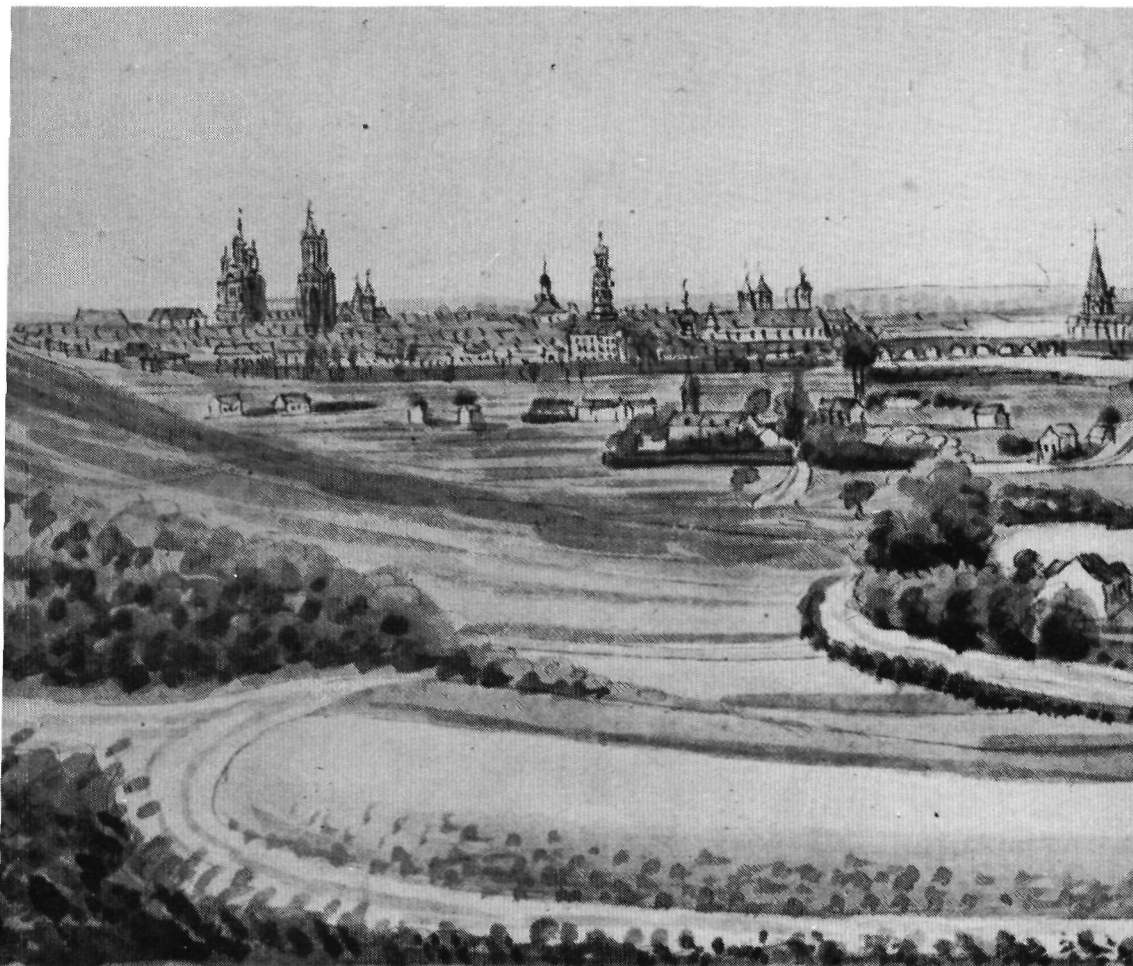
For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/147545>

Please be advised that this information was generated on 2018-07-07 and may be subject to change.

2300
a

LIMBURG OP DE TWEESPRONG

PROMOTOR:

PROF. DR. P. H. WINKELMAN.

LIMBURG OP DE TWEESPRONG

WELVAART EN POLITIEK DILEMMA

1814-1839

Proefschrift ter verkrijging van de graad van doctor in de Letteren
aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen, op gezag van de Rector
Magnificus Professor Dr. A. J. H. Vendrik, volgens besluit van het
College van Dekanen in het openbaar te verdedigen op
maandag 18 december 1978 des namiddags te 14.00 uur

door

Gerardus Joannes Bernardus Verbeet, geboren te Groesbeek.

1978

Maastricht

Uitgave: Henric van Veldeke Bv. - Vroom en Dreesmann Bv.

Lijst van gebruikte afkortingen

A R A B	Algemeen Rijksarchief, Ruysbroekstraat 2-6, Brussel
A R A G	Algemeen Rijksarchief, Bleijenburg 7, 's-Gravenhage
A R A S	Algemeen Rijksarchief, Hulpdepot, Schaarsbergen
Archief Hennequin	Archief van de Politiecommissaris te Maastricht, de kapitein J.J. Hennequin. Inventaris door M.D. Lammerts, berustende op Rijksarchief te Maastricht
Archief Opperbevelhebber	Archief van de Opperbevelhebber te Maastricht, commandant van de Vesting, Inventaris door M.D. Lammerts, berustende op Rijksarchief te Maastricht
Corr.	Correspondentieboeken uit het Militair Archief (Mil), bevattende copiën van door de Opperbevelhebber aan verschillende autoriteiten gerichte missiven
K H A	Koninklijk Huisarchief, Noordeinde, 's-Gravenhage
K v K	Archief van de Kamer van Koophandel
M B Z B	Archieven van het Ministerie van Buitenlandse Zaken te Brussel
Mil	Militair Archief van de Provinciale Commandant van Limburg in het Vijfde Groot Militair Commando. Inventaris door de 1e luitenant W. Hofdijk, berustende in het Rijksarchief te Maastricht
Nieuw Rechterlijk Archief	Inventaris van de Archieven der Rechtscolleges van de tegenwoordige Provincie Limburg, 1795-1841. Inventaris door Mr. H. Hardenberg, berustende in het Rijksarchief te Maastricht
Publications	Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg à Maastricht
R A M	Rijksarchief in Limburg, St.-Pieterstraat 7, Maastricht
R G P	Rijks Geschiedkundige Publicatiën
S A H	Rijks (Staats) Archief, Dr. Bampslaan 4, Hasselt
S A L	Staats Archief te Luik
S A M	Stadsarchief en Bibliotheek, Grote Looiersstraat, Maastricht
S S	Archief van de Staatssecretarie. Inventaris H. Bonder, berustende in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage

Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage, Bleyenburg 7

Inventaris H. Bonder. De Archieven van de algemene Staatssecretarie,
met de daarbij gedeponeerde archieven over
1813-1840, 's-Hage, 1938.

Klappers op de geheime indices 1816-1840 no.5894-5908.

Klappers op de gewone indices 1830-1840 no.5171-5187.

Minutele besluiten van het algemeen Bestuur (1830-1840).

Minuten van de geheime besluiten van het Algemeen Bestuur 1830-1840,
no.5654-5859.

Bovenvermelde stukken zijn nagegaan op de trefwoorden: Limburg, Maas-
tricht en Maas en in alle zaken waarbij deze namen als bijvoegelijk
naamwoord gebruikt zijn .

Stukken betreffende de politieke gebeurtenissen gedurende en na de
Belgische opstand, waarbij correspondentie met kolonel De la Sarraz,
no.6189-6190.

Tijdingen uit België, medegedeeld door Herr zu Hosen, opperpostdirek-
teur te Aken 1831-1831, no.6192.

Correspondentie, gevoerd met Henri Grégoire en Kolonel Roisin,
no.6164-6165.

Algemene Begroting Limburg 1828-1830, no.6494.

Missives van het departement van Oorlog, toezendende berichten etc.
van lt.generaal Dibbets te Maastricht en de heer La Croix 1836-1842,
no.6602.

Stukken betreffende de onderhandelingen te Zonhoven no.6181.

Verslagen Gouverneurs: Gouverneur van Limburg 1825, Dossier 2283 no.106;
Gouverneur van Limburg 1826, Dossier 2511 no.130; Gouverneur van Lim-
burg 1827, Dossier 2767 no.110; Gouverneur van Limburg 1829, Dossier
3178 no.112; Gouverneur van Limburg 1830, no.B 20.

Correspondentie met staatsecretaris Baron Schimmelpenninck 1835-1836,
no.6039.

Correspondentie met de Koning van Pruisen, no.6255.

Verzameling Van Maanen, Aanwinst 1900

Dossier De Lantremange te Luik 1830-1834, no.164

Dossier Maastricht en Land van Overmase 1831, no.176 .

Geheime Archieven van het Departement van Justitie uit H. Bonder,
Inventarissen van Rijks- en andere Archieven IV, 1931.
Indices op de geheime agenda's 1830-1839, no.4714-4715.
Klappers op de geheime indices 1830-1839, no.4720-4721.
Geheime ingekomen en minuten van uitgegane stukken (1830-1839),
no.4590-4645.

Vertrouwelijk verbaal van de Secretarissen van Staat (1829-1840),
no.4806-4807.

Klappers op indices, no.6047-6048.

Ook bovenstaande stukken zijn nagegaan op de trefwoorden Limburg,
Maastricht en Maas,

Archief Ministerie van Buitenlandse Zaken

Min.Binn.Zaken Rel.16-2-1816 no.6.

Statistique industrielle et manufacturière, Arrondissements Maestricht,
Roermond et Hasselt.

Kabinet no.216 gang 152 d.d. 7 juli 1839; no.211 gang 152 d.d. 27 nov.
1833; no.213 gang 152 d.d. 1 apr.1835.

Kabinet van de Koning, Vertrouwelijk Verbaal Dossier 4534 no.46.
Kabinet Binnenlandse Zaken no.211 d.d. 27-11-1833; 16 febr.1816 no.6;
no.213 d.d. 1-4-1835; geheim 15 april 1829 no.1; geheim exh. 24 juli
1844 no.3.

Staatssecretarie Particuliere Verzamelingen 6040-6044,
Aanwinst 1951 no.7, van Doorn 1836-1840.
Staatssecretarie 1829 Kabinet Klapper 5176.

Archief van het Ministerie van Oorlog. Archief van de Genie.

M 95 Mijnovens onder brug te Maastricht. M 67 Memorie-vesting Maas-
tricht 1839. M 68 Memorie-vesting Maastricht 1842. M 96 Memorie-
vesting Maastricht 1837.

Archief van de R.K. Eeredienst

Inventaris H. Bonder, Departementsarchieven betreffende de Eerediensten.
Klappers 1201-1203-1069-1110-1111-1112-1113-1114, over de Geestelijk-
heid te Maastricht.

Inventaris no.96 van het geheim en Kabinetsarchief van het
Ministerie van Binnenlandse Zaken 1813-1899.

252 Brochure Belgische Opstand; 253 Le Knout; 261 Reglement Verzeke-
ringshuis Maastricht 1814-1828.

Algemeen Rijksarchief, Hulpdepot te Schaarsbergen,

Koningsweg 13c.

Archief van het Ministerie van Oorlog

M.D. Lammerts, Inventaris van het Archief van het Ministerie van Oorlog (1813-1844) en van de zogenaamde collectie Van Thielen (1795-1844), 's-Hage, 1948.

no.187-222 Klappers op de Minuten van geheime ingekomen en verzonden brieven (1829-1839); no.256 Afschriften van Brieven van kolonel De la Sarraz aan de Directeur-generaal van Oorlog, 1831; no.260 Brieven ingekomen bij de Directeur-generaal van Oorlog van lt-generaal Dibbets, kolonel De la Sarraz en generaal Chassé; no.263 R.K. Geestelijkheid van Maastricht.

Archief van de Algemene Rekenkamer

Klappers en indices over de jaren 1832-1838.

(Nagegaan op de trefwoorden Maastricht, Limburg en Maas)

Koninklijk Huisarchief, Noordeinde, 's-Gravenhage

Inventaris no.27, Schenkingen:

Papiers Grégoire Dossier X 2 1843; X f 1839; X p 1839 no.231-31-32-33; X b 1831-1834; X c 1835, X d 1836, X e 1837; X 4 1843; X 1 1842.

Inventaris A 37 Z.K.H. Prins Willem Frederik Karel 1797-1881

19 L no.33 Correspondentie van De la Sarraz met Prins Frederik 1830-1832; no.35 Correspondentie over Maastricht.

N. Japikse-J. Steur, Inventaris no.A 35, Koning Willem I

XVIII no.112 Nota over produkten, fabrieken en koophandel der landen
landen gelegen tusschen Frankrijk en de Maas.

VIIIa no.97 Koning aan Kroonprins 1830-1831.

Archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken en Buitenlandse
Handel, Poelaertplein, Brussel.

Correspondance Politique:

Rapports entre la Belgique et les Pays Bas.

Affaires diverses (1831-1839), Dossier 1 t/m 6.

Conférence de Londres (1831-1839), Dossier 1 t/m 13.

France (1831-1839), Dossier 1 t/m 3.

Départements Ministériels (1831-1839), Dossier 1 t/m 4.

Grande Bretagne (1831-1839), Dossier 1 t/m 8.

Pétitions Dossier no.49.

Abaissement des droits des douanes céréales (1834-1839), no.2296 II.

Dossier la Meuse (1831-1839) no.2675 Bis I-II.

Commission supérieure d'agriculture, de commerce et de l'industrie
1830-1835 no.2316 I-II; 1836-1842 no.2317 I.

Régime spécial de douane pour le Limbourg cédé no.2212.

Canal de Bois le Duc 1831-1839 no.10.206.

Belgique, questions diverses (Papiers De Theux) no.71 I-II.

Question Sociale et ouvrière (1830-1870) no.2311 I.

Conservation et acquisition de la nationalité Belge par les habitants
du Limbourg et Luxembourg no.408.

Relations Belgique, Pays Bas, Base de séparation entre Belgique et
Pays Bas no.84 I A-B.

Algemeen Rijksarchief te Brussel

Société Générale

E. Sabbe, Inventaris des Archives de la Société Générale 1822-1870
no. 503 Correspondentie J.L. Jaminé 1825; no.557 Correspondentie
Generaal majoor Dibbets 1827; no.623 Correspondentie Van Riemsdijk
1826-1827; no.637 Correspondentie J.D. Nijpels Roermond 1827; no.638
Correspondentie Robinet Hasselt 1827; no.1316 Correspondentie Bankier
Visschers 1827; no.463 Correspondentie Gedeputeerde Staten van Limburg
1824-1827.

Kamer van Koophandel te Luik

no.34 Inventaris des Archives des Chambres de Commerce no. XI
453-454 Correspondance 1831-1833; 446 Registre aux procès ver-
baux 1825-1842; 524 Registre aux copies des lettres 1833-1835;
525 Registre aux copies des lettres 1837-1841.

Ministerie van Financien

Inventaris no.229 I en no.48

no.325 no.3 Commission supérieure de l'industrie et du commerce
1831-1868; no.360,23 31 32 34 35 37 Limburg.

Papiers de Sylvain van de Weyer

L. van Meerbeeck, Inventaris des Papiers de Sylvain van de Weyer,
Bruxelles, 1960, no.80: La Hollande et la Conférence 1833; no.81:
Manuscrits divers 1832/33.

Papiers de Charles Rogier

R. Boumans, Inventaris des papiers de Ch. Rogier, Bruxelles, 1958
no.242-243-244 L'armée de la Meuse.
no.254-256-257 Relations Hollando-Belges, particulièrement dans le
Limbourg 1831-1834.
no.255 Rapports confidentiels du gouverneur de Limbourg 1832.

Koninklijk Leger Museum, Brussel, Jubelfeestplein.

Papiers Schavye, Dossier 1411 d 163. Papiers E. De Jardin, Dossier 0420 d 3. Papiers S. Leblanc, Dossier 01471 d 12. Papiers Mellinet, Dossier 694 d 37. Papiers P.A. Dothey, Dossier 1322 d 1. Papiers Ch. de Tilly, Dossier 2265 d 9.

Rijksarchief in Limburg te Maastricht, St:Pieterstraat 7

Militair Archief van de Provinciale Commandant van Limburg en de bevelhebber in het 3e, later 5e, Groot Militair commando, geïnventariseerd door de lt. W. Hofdijk, 's-Hage, 1895.

Correspondentieboeken, bevattende kopieën van door de opperbevelhebber aan verschillende autoriteiten gerichte missiven van 1827-1837, no.199 tot en met 213

Kopieën van stukken van den Lt.gen.bevelhebber in het 5e Grootmilitair Commando aan het Departement van Oorlog (1826-1838), no.227 tot en met 246.

Register der Orders van den Opperbevelhebber van Maastricht (1830-1835), no.290 t/m 294.

Staat van Suspecte personen in het Limburgse (1831-1833) (no.295)
Staten behorende tot de aantekeningen betreffende eenige samenzweringen en vereenigingen welke in de jaren 1830 en 1831 te Maastricht tegen het gezag bestaan hebben (no.296)

Alfabetisch register van eenige personen in Maastricht woonachtig welke tijdens de onlusten zich hebben doen kennen als slecht gezind te zijn en zeer verdacht gevoelens te koesteren tegenstrijdig met belangen van het wettig gezag (no.297).

Alfabetisch Register van Personen van het mannelijk geslacht welke tijdens de onlusten in België als medewerkers en bijzondere begunstigers tot het verwekken van eenen opstand te Maastricht zich hebben doen kennen en de stad hebben verlaten (no.298)

Ontvangen stukken van verschillende autoriteiten bij den luitenant-generaal, het bevel gevoerd hebbende in het voormalig 5e Groot-militair Commando (1830 tot en met 1839) (no.30-41).

Stukken van geheimen en vertrouwelijken aard, behoorende tot het archief van het voormalig 5e Groot militair commando, en van den opperbevelhebber van Maastricht (1819-1844) (no.90).

Rapporten van gehouden inspecties etc. voor de afdelingen Infanterie (1814-1850) (no.93).

Stukken betreffende de bijeenkomst te Zonhoven (no.35).

Archief van de Opperbevelhebber te Maastricht en van de Kapitein Hennequin, belast met de Algemene Politie aldaar (1830-1839), geïnventariseerd door M.D. Lammerts, 1940.

no.1-10 Stukken over de jaren 1830-1839.

no.15 Brieven en stukken van kolonel De la Sarraz 1833.

no.16 " - " " " " Rottiers.

no.17 " . " " " " Abbé Moens.

no.21 Belgische steden in kaart.

no.36 Aantekeningen omtrent samenzweringen tegen het gezag

no.37 Memorie over gebeurtenissen in Maastricht (1830-1835)
door Lt.generaal Dibbets.

no.41 Stukken betreffende de Conventie van Zonhoven.

no.42 Stukken van de Grote Mogendheden te Londen.

no.43 Stukken betreffende het Fabriekswezen te Maastricht.

no.55 Rellen in Limburg in 1838 .

no.58-59 " " " en de Politie te Maastricht .

no.60-77 Geheime brieven van 1830-1839 .

no.101 Brieven ontvangen van priesters en andere personen .

no.102 Brieven ontvangen van Kapelaan Haanen .

no.104-112 Verzoekschriften uit Maastricht 1830-1839 .

no.123 Brieven betreffende op straat gevonden papieren en naam-
loze brieven .

no.129-134 Geheime correspondentie van Kapitein Hennequin .

Provinciaal Archief van Limburg

E.M. Nuyens, Inventaris der Archieven van het Provinciaal Bestuur van
Limburg, 1814-1913 .

Archivalia, overgedragen door het Provinciaal Bestuur van Belgisch
Limburg aan dat van Nederlandsch Limburg, krachtens overeenkomst van
27 juni 1845. Archief van de Arrondissementscommissaris van de rech-
ter Maasoever, L.A. van de Weyer.

11847 Dossierlijst 1831-1839 .

11848-11852 Staat van Inkomsten en Uitgaven 1831-1838 .

12222 Maaswerken .

12235 Graanprijzen 1831 .

12239-12240 Landbouw-veeteelt 1825-1849 .

1831 no.5 Militaire leveringen; no.67 Bevolkingsgetallen, no.93 Her-
vatting vijandelijkheden; no.173 Legering militairen.

1832 no.158 Patentplichtingen; no.160 Jaarverslag L.A. van de Weyer;

1833 no.185 Tollen; no.419 Simultanea, no.774 Statistieken Landbouw;
no.852 Posterijen;

- 1834 no.176 Patentplichtingen; no.830 Distilleerderijen; no.913 Wegen;
no.774 Landbouw.
- 1835 no.119 Tentoonstelling Brussel; no.416 Smokkelhandel; no.388
Heidegronden; no.683 Douane Meerssen; no.801 Begrenzing rayon
Maastricht; no.955 Tournee Van de Weyer .
- 1836 no.316 Maasveren; no.393 Suikerverbruik; no.704 Posterijen;
no.794 Bevolkingsstaten; no.801 Graansmokkel.
- 1837 no.440 Tournee Van de Weyer; no.725 Oogsten 1837; no.832 Gemeen-
teverslagen; no.359 Wegen .
- 1838 no.144 Arbeidslonen; no.158 Plezierreisjes vanuit Maastricht;
no.308 Gendarmerie; no.359 Toestand Arrondissement; no.448 Pro-
testanten; no.727 Graanprijzen.
- 1839 no.285 Papierfabrieken Mechelen, Lakenfabrieken Vaals .

Archief van het Kabinet van de Buitengewoon Commissaris van Limburg,
Staatsraad Gericke 1831-1839. Aan de hand van de bestaande agenda's
(no.5345 e.v.). Nagegaan zijn de stukken inzake:

Politieke geest Maastricht	Politie
Rechtbank Maastricht	Spaarbank van 't Nut van het Algemeen
Speciale Begrotingen	
Bevordering Handel en Industrie	Verzoeken Handel en Industrie
Smokkelhandel	Ontslagaanvraag Burg. Van Slipe
Maastol	St-Nicolaaskerk Maastricht
Maasvaart	Soeurs de Charité .

Archief De Beeckman Kabinet: Dossier Belastingen 3130.
Overzicht Algemene Belastingen 1828-1829.

Archieven der Rechtscolleges, alleensprekende rechters en rechterlij-
ke ambtenaren, van 1794 tot 1841 gefungeerd hebbende op het grondge-
bied van de tegenwoordige Nederlandse provincie Limburg, geïnventari-
seerd door M.H. Hardenberg.

Briefwisseling met den Procureur generaal 1830 , no.425.

Briefwisseling met de vrederechters 1827-1839, no.1198 .

Briefwisseling met de burgemeesters 1830-1839, no.1199 .

Politierapporten 1830-1839, no.1200 .

Register van zaken in onderzoek bij de Rechtbank van le aanleg
1827-1833, no.1347 .

Rapporten van diverse autoriteiten betreffende de Algemene Politie
(1830), no.472 .

Archief van het Provinciaal Bestuur van Limburg

Opgave van fabrieken en Werkplaatsen 1816 d.d. 26-4-1816.

" " " " " 1829 d.d. 19-6-1829 no.26.

" " " " " Arrondissement Roermond 1820
(dossier 7000).

Begrotingen 1823-1831 (no.4763-4776).

Begrotingen der steden 1814-1830 (no.5186-5194).

Verbalen der Gedeputeerde Staten 1816, vergadering 25 nov.1816.

Stadsarchief te Maastricht, thans Gemeentearchief, Grote Looierstraat

Archief van het Gemeentebestuur van Maastricht

Notulen van het Dagelijks Bestuur 1830-1839, no.3-4.

Notulen der vergadering van de Raad 1830-1839, no.70-71.

Klappers op ingekomen stukken van B. en Schepenen 1830-1839, no.373-374.

Klappers op uitgegane stukken 1821-1839, no.386-408.

Begrotingen 1815-1840.

Register der mannelijke personen die van september 1830-1839 de stad verlieten, met aantekeningen, no.694.

Nominatieve staat van personen welke zich na augustus 1830 in België hebben gevestigd en nadien verlof hebben bekomen om in de stad terug te keeren (1830-1839), no.694 A.

Archief van het Commissariaat van Politie te Maastricht

Algemene Correspondentieboeken over het jaar 1830 no.136 vv.

Register houdende afschriften van de publicatien, keuren en ordonnantien sedert 1 oktober 1830 tot narigt en executie aan de politie toegezonden, no.241.

Handschriften-collectie

307 F.J. Crahay, Mémoires et Souvenirs 1816-1828.

Résolutions de la Grande Société de Maestricht depuis 1801.

390 J.B. Vrijthoff, Beschouwing der stad Maastricht, 1859.

308 Mr.F.W.X. Baron Dibbets, Geschiedenis van Maastricht tot 1876.

161 Mercuriale de Maestricht 1817-1830.

Etat du mouvement de la population de Maestricht 1817-1828.

89a Redevoering van de president van de Société des Amis des Sciences et des Lettres voor 1834.

465 Handschrift Louis Crahay 1891.

Archief van de Kamer van Koophandel van Maastricht

no.1, 14 en 48 Verslagen van de vergaderingen van de Kamer 1828-1838.

Archief van de Burgelijke Stand van Maastricht (Stadhuis)

Bevolkingsregisters van Maastricht, opgemaakt in 1829, 1835 en 1841.

Dagbladen

Journal de la Province de Limbourg, 1829, uitgave L.Th. Nijpels.

L'Eclaireur politique, Journal de la Province de Limbourg,

1829-1830, uitgave L.Th. Nijpels.

Aankondigingsblad der provincie Limburg 1834-1839, uitgave L.Th. Nijpels.

Rijksarchief te Hasselt, Dr. Bampslaan

Provinciaal Archief

Dossier 517-518-519 Correspondentie 1830-1833; no.528-529 Brieven

Gouverneur 1833; no.712 Jaarverslagen van de arrondissementen; no.1054 Zuid-Willemsvaart.

Besluiten van de Gouverneurs, Dossiers no.160-166 ,1830-1841.

Archief van de gemeente Hasselt

Modern Archief van de Gemeente Hasselt

567 Raadsnotulen van de stad Hasselt 1824-1830.

1250 Stukken van Baron J. Cécil.

Archives de l'État, Rue Poplin, Luik

J. Rouhart-Chabot, Inventaire des archives de la famille De Crassier,

no.65 Conflit avec Pélérin; no.535 Schutterij te Maastricht; no.547

L'Esprit public à Maastricht.

Provinciale Bibliotheek, Hasselt

Nouvelliste du Limbourg 1833-1836

Stadsarchief te Tongeren

Beraadslagingen 1820-1840.

Registre de population de Tongres 1830-1839.

Gemeentearchief van St.-Truiden, Kazernestraat

Raadsnotulen 1818-1839.

Gemeentearchief van Roermond, Swalmerstraat

G.W.G. van Bree, Inventaris van het Archief van de Gemeente Roermond, 1973.

143-144 Notulen Gemeenteraad 1824-1841; 907 Nijverheid 1819-1832;

55 Spinnerijen; 84-85 Marktprijzen; 208 Nationale nijverheid; 209

Kamer van Koophandel; 506 Landbouw - veeteelt 1822-1880; 463 Ten-

toonstelling Brussel 1830; 306 Beurtvaart Rotterdam; 577 Maastollen.

825 Correspondentie met Le Charlier 1830-1831; 826 Correspondentie

met generaal Daine 1830-1831; 827 Correspondentie met kolonel Van den Broek.

Gemeentearchief van Venlo, Goltziusstraat 21

H. Op de Laack, Stedelijk Archief van Venlo 1814-1850, 1932
100 Requesten schippers; 151 Begrotingen 1820-1846; 474 Verbod kolen-
export naar Pruisen; 470 Gebeurtenissen 1830.

Gemeentebestuur van Weert, Markt

J. Henkens, Inventaris van het archief der Gemeente Weert, 1959
5-6-7-8 Register notulen van de Raad 1821-1844; 28 Notulen B en W
1830-1842; 241 Openbare orde 1830.

Gemeentearchief van Sittard

Dossiers Oud archief 1820-1839.
Register 1815-1850.
Register van de zittingen van de Raad 1824-1839.
Correspondentieregister 1830-1836.

Gemeentearchief van Kerkrade

A. Delahaye- J. Driessen, Inventaris van het Belgisch archief der
Gemeente Kerkrade.
22 Gemeenteverslagen 1817-1838.
204 Begrotingen 1820-1839.
1475 Landbouw.
246 Kolenmijn.
Dossier: Vermeldenswaardige feiten uit het verleden van Kerkrade
tussen 1800 en 1900.

Gemeentearchief van Heerlen, Orpheusstraat

Notulen van de Gemeenteraad 1815-1839; 411 Industrie;
418-420 Opgemaakte processen verbaal.

Gemeentearchief van Beek

W. van Mulken, Inventaris van het Gemeentearchief, 1969.
12-13-14 Registre des délibérations du Schout et Schepenen de la
commune de Beek 1820-1840.

Gemeentearchief van Echt

Register der deliberatiën van de Raad, 1826-1838.

Gemeentearchief van Venray

Correspondentieregisters, 1824-1839.

Gemeentearchief van Gennep

J.G.A. Goossens, Inventaris van de Archieven der Gemeente Gennep, 1953.
526-527 Notulen Gemeenteraad 1825-1847.
546 Register correspondentie.

Gemeentearchief van Horst

Inventaris door W. van Mulken en J.Th. de Win, 1962-1964.
no.339 Besluiten van de Raad 1830-1840; no.386-391 Correspondentie 1830-1841; no.553 Stukken betreffende diversen 1830-1848; no.3934 Stukken betreffende verslagen en statistieken over landbouw en vee-teelt; no. 3995 Stukken betreffende nijverheid en statistieken van arbeiders en ambachten.

Gemeentearchief te Gulpen

Inventaris M.K.J. Smeets.
Registers no.7-8-55.

Gemeentearchief van Meerssen

Correspondentie-register no.1-20-21, 1833-1842.
Raadsbesluiten 1830-1840.

Gemeentearchief van Borgharen

Inventaris P. Dingemans en J. Th. de Win, 1965.
Raadsverslagen 1830-1839.
Dossier Correspondentie no.1168.

Gemeentearchief van Eijsden

Briefwisseling 1830-1834 no.4-35.
Dossier 4-2-19.
Map 17-1 Landbouw en Markten 1832-1839.
Dossier 17 en 23 Douane en Belastingen.
Raadsverslagen 5.3.3. 1830-1836.
5.3.4. 1836-1840.

Gemeentearchief van Mook en Middelaar. Inventaris M.K.J. Smeets,
no.146-147 Correspondentieregister 1820-1838.

Gemeentearchief van Bree, berustende op Rijksarchief te Hasselt.
Inventaris deel II 300-301 Verslagen Gemeenteraad 1794-1847.

Gemeente Bilzen, berustende op Rijksarchief te Hasselt
250-251 Verslagen Gemeenteraad 1809-1844.

Hauptstaatarchiv Düsseldorf, Schloss Kalkum
no.206 Präsidium der Königlichen Regierung zu Aachen Sect.II.
1816-1817, met Holland; 1921-1923, met België; no.47, I-II-III Berichten aus Aachen 1830; no.110-111-112, Präsidial Registratur 1830-1838; 1540, Acta über den Zustand des Handels und der Gewerbe Aachens, 1817-1846; 1568, Übersicht von den in Bezirk Aachen vorhandenen Fabriken und Manufacturen 1829.

Ministère de la Guerre

Archives Historiques, Château de Vincennes, Paris.

Correspondance Maréchal Gérard 1831-1834 no.E. 1-4.

Mémoires de l'armée du Nord no.814.

Art.15 Carton III no.12 t/m 16.

Renseignements sur la forteresse de Maestricht.

Archief van de Nederlandse Handelmaatschappij te Amsterdam.

ontvangen stukken;

no.344 d.d. 7 juli 1835 (fa. P. en Th. Regout-J.G. Lambrix)

d.d. 21 april 1836 (J.P.H. Hanckar); no.1401 d.d. 5 nov. 1838,
(G. Lenssen); no.1401 d.d. 12 juni 1837 (P.L. Lekens); no.5146 d.d.
6 dec. 1834 (P. Lebens); no.5146 d.d. 29 juli 1839, J. Chainaye,
H. Seydlitz, M.J. Bonhomme, W. Clermonts; no.1642 d.d. 10 aug. 1839,
J. Chainaye .

Rijksarchief in Nd.Brabant te 's-Hertogenbosch, Waterstraat
Archief Fa. v. Lanschot.

Wisseljournalen 1831-1836 no.56 .

Wisseljournalen 1827 no.163.

Archief Provinciale Griffie

No.P.1704 Staten van fabrieken en trafieken

Gemeentearchief te 's-Hertogenbosch

Notulen B. en W. 's-Bosch ,

folio 15-122-138-290 over Maastricht.

Collectie aanwinsten no.8357 over Maastricht.

Archief van het Bisdom 's-Hertogenbosch

Archief Maastricht tijdens het Commissariaat-generaal van Mgr. Den
Dubbelden.

Archief Kluis no.4-5 Correspondentie met de Regering over Maastricht;
no.4-6 Bijzondere zaken te Maastricht; no.31 Geestelijkheid van Maas-
tricht; 4-8 Vastenbrieven.

Archief O.L.Vrouwekerk te Maastricht

Dossier 356 Protocolboek St.Nicolaaskerk 1766-1843 .

Archief van de Waals-Gereformeerde Kerk te Maastricht

Livre 6: Actes et Résolutions 1825-1905.

Archief van de Nederlands-Hervormde Kerk te Maastricht

Handelingen van het Classicaal Bestuur 1816-1839.

Handelingen van de Kerkeraad 1829-1840.

Archief van de Evangelisch-Lutherse Kerk te Maastricht

Inventaris A.J. Flament,
no.5 Protocolboek 1814-1847.
no.10 Kollektenboek 1799-1870.
no.18 Kassaboek 1830-1854.
Lagerbuch 1832-1875.

Archief Nut van 't Algemeen te Maastricht

Handelingen van het Departementsbestuur van de Maatschappij te Maastricht 1821-1870.

Archief van de Broederschap St.-Barbara te Maastricht,

berustend bij Mr. Th. Schaepkens van Riempst,
Rekeninge, Wetten en Resolutiën van het Broederschap van de Heyliche Barbara.

Archief Orde van Vrijmetselaren te 's-Gravenhage, Fluwelen Burgwal 22.

Dossier La Liberté constante Roermond.

" La Persévérance Maastricht .

" Loge Venlo 1835.

Archief van de familie Marchant d'Ansembourg, zich bevindend op het kasteel te Amstenrade,

A. Simon, Inventaris d'Archives d'Ansembourg,
Inter-universitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis, Cahiers
no.14, Leuven, 1960.
pg.30 Liasses no.I t/m XI Correspondentie van Graaf J.B. Marchant
d'Ansembourg 1830-1841.

Koninklijke Bibliotheek, 's-Gravenhage

L'Emancipation, Journal du Matin, Bruxelles, 1830-1833.

Archief van de Paters Redemptoristen te Wittem

Kronijken der Missiën .

Adelmann, G., Die deutsch-niederländische Grenze als textilindustriellen Standortfaktor, Landschaft und Geschichte, Festschrift F. Petri pg.9-34, Bonn 1970 .

Administratief Memoriaal der Provincie Limburg, Jaargangen 1817-1830, 1839 en 1840 , Maastricht, uitgave L.Th. Nijpels .

Adriani, P.J.A., Vergelijking tussen de Belgische en Nederlandse belastingstelsels, Amsterdam, 1948 .

Van Aerssen, F.H., Enkele grepen uit het verleden en heden van de gemeente Bergen, Bergen, 1948 .

Afbeelding en Beschrijving der lijkstaatsie van Wijlen Z. Exc. den Hoogwelgeboren Heer Baron Dibbets, Maastricht, Gebr. Ploem z.j. .

Albers, P.S J., De stichteress en eerste wording van de Congregatie van Liefdezusters van den H.Carolus Borromeüs te Maastricht, Maastricht, 1930.

Alkemade, A.J.M., Vrouwen XIX, Geschiedenis van negentien religieuze congregaties 1800-1850, 's-Hertogenbosch, 1966 .

Almanak van het Arrondissement Roermond voor den jare 1838, Roermond, 1838 .

Alvin, C., Notice sur André van Hasselt, Bruxelles, 1877 .

Annuaire de la province de Limbourg pour 1833, Hasselt, 1833.

Annuaire de la province de Limbourg rédigé par la Société des Amis, des Sciences, Lettres et Arts établie à Maestricht, 1824-1829.

d'Ansembourg, comte J.B., Traité de paix entre la Belgique et la Hollande du 23 janvier 1839, Bruxelles, 1839 .

Von Arneth, A., Johann Freiherr von Wessenberg, Ein Osterreichischer Staatsmann des neunzehnten Jahrhunderts, Wien, 1898 .

Asser, T.M.C., le Duché de Limbourg et la Confédération germanique, La Haye, 1863 .

Bachienne, W.A., Vaderlandsche geographie of nieuwe tegenwoordige staat en hedendaagse historie der Nederlanden, deel V, Amsterdam, 1791 .

Baillien, H., Drukkerijen te Tongeren, De Tijdspiegel, Cult. Maandblad van B.Limburg, jg.VIII, no.4, 1953 .

Bak, W., Gedenkboek der Nederlandsche Hervormde Gemeente van Maas-
tricht 1632-1932, Maastricht, 1932.

Balthasar, Enkele bronnen voor de sociale geschiedenis van de 19e
eeuw, Bijdragen no.18 van het Interuniversitaire Centrum voor Heden-
daagse Geschiedenis, Leuven, 1961.

Bamps, C., Passages de troupes et prestations militaires à Hasselt en
1830-1831, L'Ancien pays de Looz, jg. 1905-1906.

Bannier, W.A.F., De wording van Limburg, Handelingen van het 4e Neder-
landsche Philogencongres, Utrecht, 1904.

Banning, E., Les traités de 1815 et la Belgique, Bruxelles, 1919.

van Banning, J.P.D., Belgium and Dutch Limburg, 1830-1839,
Symbolae Verzijl, Den Haag, 1958.

Barents, J., Het Internationaal Statuut van de Maas, A'dam, 1940.

Bartels, A., Documents historiques sur la Révolution Belge, Bruxelles,
1836.

de Bas, F., Prins Frederik der Nederlanden en zijn tijd, deel IV,
1e stuk, Schiedam, 1913.

de Bas, F., Het Tractaat van 19 april 1839, Schiedam, 1919.

Basting, A., Opbouw en geschiedenis van het Nederlandsche Politie-
wezen volgens officiële bescheiden, Maastricht, 1933.

Bauduin, H.O.J.H.-Jansen, J.C.G.M., Aspecten van de Limburgse land-
bouwgeschiedenis, Studies over de sociaal-economische geschiedenis
van Limburg, pg.1-102, Assen, 1969.

Bauduin, H., Van molenaars en molens bij Maastricht, Maastricht, 1962.

Bavay, C.V., Histoire de la Révolution Belge de 1830, Bruxelles, 1873.

Bax, W., Het Gereformeerd Weeshuis te Maastricht, 1640-1940,
Maastricht, 1940.

Beaujean, H.A.-Hoens, J.G.J., Geschiedenis van Limburg, Heerlen, 1949.

Bec de Lièvre-Hamal, Biographie Liégeoise 1836-1837, Liège, 1837.

Becker, F., Dagverhaal betrekking hebbende op de gebeurtenissen in
België in 1830 en 1831, De Militaire Spectator, 1856.

Beckers, Mej. R., Sporen van publieke opinie te Maastricht, 1815-1830,
Handschrift Leuven, 1962.

Beckers, Mej. R., Publieke opinie in Maastricht, De rechtbank n.a.v. de Schutterijkwestie van 1821, Wetenschappelijke Tijdingen, 29 jrg., kolom 93-104, Leuven, 1970.

Beek, D.A. v.d., Het beleg van Maastricht, De Soldatenkrant, 6e jrg., no.13-20, 1902/03.

Beekman, A.A., Nederlandsch of Belgisch. Beknopt overzicht van de staatkundige geschiedenis van de Westerschelde, Zeeuwsch-Vlaanderen en Limburg, 's-Hage, 1919.

den Beer Poortugael, 1831 de Tiendaagsche Veldtocht, 's-Hage, 1906.

Bell, H.C.F., Lord Palmerston, Londen, 1936.

Bergengrun, A., David Hansemann, Berlin, 1901.

Bergh, J.G. v.d., Jean Servais Guillaume Nijpels, Publications Société Limbourgeois 29, pg. 1-6, 1892.

Betley, J.A., Belgium and Poland in international relations 1830-1831, 's-Hage, 1960.

Bindoff, S.T., The Scheldt Question to 1839, Londen, 1945.

Blasing, J.F.E., Das goldene Delta und sein eisernes Hinterland 1815-1851, Leiden, 1973.

Blink, H., Geschiedenis van den boerenstand en den landbouw in Nederland, 2 delen, Groningen, 1904.

Blink, H.-Nieuwenburg C.J. van, Limburg als economisch, geografisch en staatkundig gewest in het verleden en heden, Tijdschrift voor Econ. Geographie 10 jrg. no.6-7 's-Hage, 1919.

Bloemen, C., De Basiliek van Meerssen, Maastricht, 1961.

Bloemen, C., Drie Eeuwen Maastrichts Theater, Maastricht, 1965.

Blok, P.J., Geschiedenis van het Nederlandsche Volk, deel IV, Leiden, 1915

Blondel, M., Twee eeuwen ellewaren. Een terugblik bij het 175 jarige bestaan van het handelshuis der Wed. F. Receveur te Venlo, Venlo, 1949.

Blonden, J.L., Naamlijst van de Maastrichtse vroedschap van 1796-1927, Maastricht, 1931

Blonden, J.L., Een vergelijkend examen voor leraar aan het athenaeum te Maastricht in 1821, De Nedermaas, 10e jrg., 1933, pg.175-177-193.

Blonden, J.L., De stadstekenschool van Maastricht van 1833-1866, Publ.Soc.Limb.6/ pg. 175-185, 1931.

Blonden, J.L., De Latijnsche Stadsschool van Maastricht tot aan hare inrichting als Athenaeum (1804-1817, Publ.Soc. Limb. no.68 pg.21-32, 1932.

Blonden, J.L., Limburg en de afscheiding van België in 1830. Een onware legende weerlegd, Ons Nederland, 5e jrg. no.3, 1933.

Blonden, J.L., Limburgsche Kamers van Koophandel zijn de oudste in Nederland, de Maasgouw, 52 jrg. 1932, blz.5-6.

du Bois, A., C. de Brouckère, Revue de Belgique, 28 jrg. pg. 21 vv, Bruxelles, 1896.

Bonn, A., Maastricht et ses environs Maastricht, 1854.

Boogman, J.C., Achtergronden en algemene tendenties van het buitenlands beleid van Nederland en België in het Midden van de 19e eeuw, Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap deel 76, Groningen, 1962.

Boogman, J.C., Background and general tendencies of the foreign policies of the Netherlands and Belgium in the middle of the 19th. century, Acta Historiae Neerlandica, deel I pg.132-159, Leiden, 1966.

Boogman, J.C., Die Suche nach der nationalen Identität. Die Niederlande 1813-1848, Wiesbaden, 1968.

Boogman, J.C., Nederland en de Duitse Bond, 1815-1851, 2 delen Groningen, 1955.

Boogman, J.C., The Netherlands in the European Scene 1813-1913 Britain and the Netherlands in Europe and Asia, Londen, 1968.

de Borman, C., Le Conseil Provincial de Limbourg, 1836-1886, Hasselt, 1886.

de Bosch Kemper, J., Geschiedenis van Nederland na 1830, 3 delen, Amsterdam, 1873-1874.

Brepoels, J., Het lager onderwijs in de provincie Limburg (1815-1830), Assen, 1976.

Breuer, H., Die Maas als Schifffahrtsweg, Wiesbaden, 1969.

Briavionne, N., De l'Industrie en Belgique. Causes de décadence et de prospérité, Bruxelles, 1839.

v. Brink, J.D., Historisch overzicht van het Maastrichtse Postwezen, P.T.T.-Nieuws, 's-Hage, 1936.

Boorn, van den, Over het aandeel door de Luikenaren in 1830 genomen aan het beleg van Maastricht, De Maasgouw, 1886.

- Bosscha, J., *Neerlands Heldendaden te land*, Rotterdam, 1870.
- Brugmans, I.J., *De economische politiek van Koning Willem I*, *Bijdragen Vaderlandse Geschiedenis*, 1930.
- Brugmans, I.J., *Statistieken van de Nederlandse Nijverheid uit de eerste helft der 19e eeuw*. Rijks Geschiedkundige Publicatiën 110.98-99 's-Gravenhage, 1956.
- Brugmans, I.J., *The economic history of the Netherlands in the 19th century*, *Acta historae Neerlandica*, deel II, pg.260 vv.
- Broeder Max, *Tessenderloo, vroeger en nu*, Kasterlee, 1960.
- Bronne, C., *L'Amalgame. La Belgique de 1814 à 1830*, Bruxelles, 1948.
- Buffin, C., *Mémoires et Documents inédits sur la Révolution Belge et la Campagne de 10 jours 1830-1831*, 2 delen, Bruxelles, 1912.
- de Bus de Warnaffe, C., Eeyaert, C., *Le Congrès national. Biographies des membres du Congrès National et du Gouvernement Provisoire 1830-1831*, Bruxelles, 1930.
- van Can, A.J.M.L., *De economische en sociale structuur van Maastricht tijdens de regering van Koning Willem I, 1820-1830*, Handschrift Nijmegen, 1963.
- van Can, A., *De sociaal-economische situatie in Maastricht onder Koning Willem I, 1814-1820*, Scriptie Nijmegen, 1960.
- Capiaumont, J., *Ressouvenirs 1830-1831*, Bruxelles, 1875.
- Capitaine, U., *Nécrologie liègoise*, Liège, 1851-1865.
- Capitaine, U., *Recherche Historique et Bibliographique sur les journaux et les écrits périodiques liègois*, Liège, 1850.
- Catalogue de produits d'art et d'industrie de Maestricht figurant à l'exposition ouverte dans les salons et sous la direction de la société des amis des sciences, lettres et arts de cette ville le 15 octobre 1834*, Maestricht, 1834.
- Caulier-Mathey, N., *Statistique de la province de Liège sous le régime hollandais*, Cahiers no.25, Leuven, 1962.
- Cavenne, L., *Statistique du Département de la Meuse inférieure*, Maestricht, 1802.
- Chronica Collegiorum congregationis sancti Redemptoris provinciae Belgicae*, Brugge 1895.

- Clerens, C. H., Herinneringen en ontmoetingen. Nieuwe schetsen uit Noord-Brabant, Limburg en België, Nijmegen, 1840.
- Colenbrander, H.T., Gedenkschriften van A.R. Falck
Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kl.Serie no.13, 's-Hage, 1913.
- Colenbrander, H.T., Gedenkstukken der Algemene Geschiedenis. Nederland van 1795 tot 1840 deel 10: Regering van Willem I, 1830-1840 ,
Rijks Geschiedkundige Publicatiën no.37-40-42-44-46, 's-Hage, 1905-1922.
- Colson, M., De Rapporten van de Kantonkommissarissen (1797-1800)
deel I, Maaseik, Maastricht, 1970.
- Cordewiener, A., Etude de la presse Liégeoise de 1830 à 1850 et répertoire général, Leuven, 1912.
- Cools, A.-v.d. Wijperse, H. Moeder Magdalena Damen, Heythuysen, 1966.
- Cornips, J.H.A.F., Honderd jaar Gemeente Spaarbank van Maastricht, Maastricht, 1953.
- Cornips, J.H.A.F., Een provinciale school voor apothekers te Maastricht, Maastricht, 1953.
- Cosemans, A.-Heyse, Th., Bijdrage tot de Bibliografie van Vorstenhuis en Land, Deel II, Brussel, 1956.
- de la Court, P.E., De Peel en bedenkingen over denzelven, 's-Hage, 1841.
- Daine, N.J., Au Roi, sur les opérations de l'armée de la Meuse, Liège, 1831.
- van Dalen, J.L., Geschiedenis van Dordrecht, Dordrecht, 1931.
- Davies, A., England and Europe, Britain and the Netherlands in Europe and Asia, Londer, 1968.
- Debidour, A., Histoire diplomatique de l'Europe depuis l'ouverture du Congrès de Vienne I., Paris, 1891.
- Debouxhtay, P.-Dubois F., Histoire de la Seigneurie de Nivelles sur Meuse et de l'ancienne Paroisse de Lixhe. Liège, 1935.
- Demoulin, R., Les archives de la secrétairerie de l'état à la Haye et l'histoire liégeoise, Annuaire d'histoire Liégeoise, I, 1929-1937, pg.203-220.
- Demoulin, R., Contribution à l'histoire de la Révolution de 1830 à Liège. Bulletin de l'institut Archéologique Liégeois L X, Liège, 1936, pg.267-288.

Demoulin, R., Le Bassin Mosan pendant la première moitié du XIXe. siècle, Bulletin de l'institut archéologique Liégeois L XIII, 1939, pg.141-152.

Demoulin, R., Faits d'armes liégeois en 1830, Fastes Militaires du Pays de Liège, pg.109-117, Liège, 1970

Demoulin, R., La Correspondance des consuls anglais en Belgique pendant la révolution de 1830, Bulletin de la commission royale d'histoire, pg.417-531, deel 98, Bruxelles, 1934

Demoulin, R., Guillaume I et la transformation économique des provinces belges, 1815-1830, Liège-Paris, 1938.

Demoulin, R., Les événements de 1830 dans le namurois, Pays de Namur, deel II, Namur, 1970

Demoulin, R., Les journées de septembre 1830 à Bruxelles et en Province. Etude critique d'après les sources, Liège, 1934.

Depouhon, F., De l'état du commerce en Belgique et de la route en fer d'Anvers à la Prusse, Bruxelles, 1833.

Derriks, P., Het simultaneum in de 19e eeuw, Maandschrift Limburg, 1959, pg.166 vv.

Die Aachener Aufrurer, ihre Verbrechen und deren Bestrafung, Köln, 1831

Dodémont, U.C.J., Le Combat de Navagne. 20 novembre 1830, Compagnie Royale des anciens Arquebusiers de Visé, 1928

Docrn, J.A.A. v., Het Nieuwe Tricht. Schets ener economische geschiedenis van Maastricht, 1815-1940, Maastricht, 1945.

Douwes, P.A.C., Stevensweerten zijne hervormde gemeente, jaarboekje Limburgse protestantenvereniging, 1828, pg.71 vv.

Drehmans, H., De gedenkschriften van een garde civique, Limburgs Jaarboek XVII 1911, pg.141-168.

Driessen, T.W.J., Geschiedenis van Iegelen, Iegelen, 1952

Drost S., Kroniek van Ophoven 1814-1832, De Maasgouw, 30e jrg. no.5 en 6, 1908.

Dumortier, B.C., La Belgique et les 24 articles, Bruxelles, 1838.

von der Dunk, H.W., Der deutsche Vormarz und Belgien, 1838-1848, Wiesbaden, 1966.

Dusar, A., De nijverheidsevolutie in Limburg sinds 1830, Limburg pg.166-182, Brussel, 1953.

Ecrevisse, P., Nieuwe Sittardsche Almanak tot Nut en Vermaak voor 1837, Sittard, 1837.

Eenens, A., Les Conspirations militaires de 1831. Documents sur l'origine du Royaume de Belgique, 2 delen, suppl., Bruxelles, 1875.

Emmer, Jr.H., De grenzen van Nederland van de Wielingen tot aan den Rijn, Haarlem, 1937.

Engels, A., Die Zollgrenze in der Eifel von 1740 bis 1834, Köln, 1959.

Emstede, E.J.T. van, De lotgevallen van Limburg in de jaren 1814 tot en met 1839. Volksche Wacht no.9-10, 's-Hage, 1943.

Epen, C. v., Hulde aan de helden van het kasteel van Antwerpen, Maastricht, 1833.

Epen, C. v., De regtvaardigheid onzer zaak en het welberadene onzer verdediging, een grond van moed en vertrouwen, voorgesteld in een Biddagsrede over Psalm XXVII, Vs.56, gehouden 2 december 1832, Uitg. Straatmans, 1832.

Epen, C. v., Redevoering over 2 Chron.XXIII, uitgesproken in de St.-Janskerk te Maastricht op 24 augustus 1828, Maastricht, 1828.

Esquisses historiques de la Révolution de la Belgique en 1830, Uitgave: Tarlier, Bruxelles, 1830.

Eussen, N., Heerlen in de Belgische Tijd 1830-1839, Bulletin van Het Land van Herle, 1954.

Everdingen, H.G. van, Beknopt overzicht van de geschiedenis der 2e divisie Koninklijke Marechaussee, 1938.

Exposé de la situation administrative de la Province de Limbourg, fait au Conseil Provincial par la Députation des états, Liège 1836-1840.

Faber, K.G., Die Rheinlande zwischen Restauration und Revolution. Probleme der Rheinischen Geschichte von 1814-1848 im Spiegel der zeitgenössischen Publizistik, Wiesbaden, 1966.

Fairon, E., La chaussée de Liège à Aix la Chapelle et les autres voies de communication des Pays Bas vers l'Allemagne au 18e siècle. Bulletin de la Société verviétoise d'Archéologie et d'histoire XII pg.25 vv., Verviers, 1912.

Fishman, J.S., The London Conference of 1830. Tijdschrift voor Geschiedenis, 84e jrg. no.3 pg. 418-428, 1971.

- Flament, A.J.A., Limburg ten opzichte van Nederland en België, Publications de Limbourg, 1919.
- Flament, A.J.A., De memorie Banning. Het gedeelte betreffende Limburg, Prov.Wetenschappelijke Bibliotheek te Hasselt, no.VL 12, no.26.
- Flament, A.J.A., Chroniek van Maastricht tot 1870, Maastricht, 1915
- Flament, A.J.A., De Proclamatie van Daine te Verlo, De Maasgouw, 1893, no.3.
- Flament, A.J.A., Maastrichter en andere kranten in de Stadsbibliotheek en op het Rijksarchief te Maastricht, De Maasgouw 9e jrg., pg.166-168.
- Fockema Andreae, S.J.-Hardenberg H., 500 Jaren Stater Generaal in de Nederlanden, Assen, 1964.
- Franssen, G.H., Van Simplevel tot Simpelveld, Simpelveld, 1970
- Frenken, pr. A.M., Brieven van Dr. Juliaan Bogaers, Bossche Bijdragen, deel XXV, afl. 2, 1961
- Frère, M., Napoléon I en Willem I te Tongeren, Maandblad Limburg, 1956, pg.76-81.
- Frère, M., De Augustusdagen 1831 te Tongeren, Maandschrift Limburg, jrg.40, 1961, pg.228-229.
- Frère, M.-Baillien H., De kroniek van Willem van der Meer, uitgegeven en van nota's voorzien door Maurice Frère, ingeleid door H. Baillien. Het Oude Land van Loon, 1956.
- Frère, M., Enkele gegevens over het looiersbedrijf te Tongeren in het begin van de 19e eeuw, De Tijdspiegel, 1952, pg.247 vv.
- Frère, M., De eerste dagen van de rechtbank van Tongeren, Het Oude Land van Loon, 1957, pg.125 vv.
- Frère, M., Bij het oprichten van een nieuw Paleis van Justitie te Tongeren, Het Oude Land van Loon 1952, pg.144 vv.
- Frésou, A., Souvenirs Personnels et correspondance diplomatique de Joseph Lebeau, Bruxelles, 1883.
- Fris, V., De Belgische omwenteling in Vlaamsch België sedert 1830, Gent, 1905.
- Fris, V., De regering van Koning Willem I, Gent, 1905.
- Fris, V., De stichting van het Koninkrijk België, Gent, 1905.

Fuchs, J.M., Beur- en wagenveren, 's-Hage, 1946.

Gadiot, H.A.J., De geschiedenis van Beek, Valkenburg, 1917.

Gagern von, H., Das Leben des Generals Friedrich von Gagern, 3 delen, Leipzig, 1857.

Gedenkboek Geleen, Van Dorp tot Mijntad, Geleen, 1952.

Gedenktok Sphinx-Céramique, Maastricht, 1959.

Gedenkschrift ter gelegenheid der herdenking van het 100 jarig bestaan der Kamer van Koophandel en Fabrieken te Vaals, Vaals 1917.

Gedenkschrift van de Kamer van Koophandel voor Maastricht en Omstreken 1804-1954, Maastricht, 1954.

Gemeentewet van het Koninkrijk van België. Provincie Limburg, Hasselt, 1836.

Gemmeke, Ch., Maastricht, Een bijdrage tot de demografisch-historische studie in het bijzonder over de periode 1830-1920, Maastricht, 1961.

Geradts, H.H., Limburgsche kwestie. Redevoering uitgesproken in de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal op 18 aug. 1848, Maastricht, 1848.

Gerarts, E., Recherches sur la population de Hasselt pendant les 17e et 18e siècle, Bulletin de la section scientifique et littéraire de la société des mélaphiles de Hasselt, 1898.

Gerlache de, Baron, E.C., Histoire du Royaume des Pays Bas depuis 1814 jusqu'en 1830, Bruxelles, 1859.

Gerretson, C., Historie en leven. Artikelenreeks in Roeping 13e jrg., 1935, pg.201.

Gerretson, C., Gesprekken met den Koning 1826-1839, Bijdragen en mededelingen van het Hist.Genootschap, deel 75 pg.110 vv., Utrecht, 1936.

Gerretson, C., Mouterij en Scheuring, 2 delen, Leiden-Antw., 1936.

Geurtsen, T.J.A., 125 Jaren Tielens Papier 1838-1963, Meerssen, 1965.

von Geusau, Baron, De Politieke indeling van Limburg 1794-1839, Publications de Limbourg, 1903.

von Geusau, Baron, Le siège de Maestricht en 1814. La capitulation aux Hautes-Puissances alliées par le Gouvernement francais. Les événements et les opérations militaires qui y ont rapport, 1813-1814, Publications de Limbourg, 1900.

Gielen, J., 1830 à Maaseyck. Quelques Episodes de la Révolution de 1830 qui ont eu pour théâtre Maaseyck et les environs, Bruxelles, 1898.

Govers, F.G.G., Het geslacht en de firma F. van Lanschot, Tilburg, 1972.

Grauwels, J.-Vandebecck Th., De Boerenkrijg in het Departement van de Nedermaas, Maastricht, 1961.

Grauwels, J., Limburg en de Conferentie van Londen 1830-1839, De Tijdspiegel Cultureel maandblad voor Limburg pg.156-158, jr.VIII no.5, 1953.

Grauwels, J., De samenvoeging van Gemeenten in Limburg 1800-1829, Hasselt, 1964.

Grauwels, J., De landbouw in het Departement van de Nedermaas, 1811 Maandschrift Limburg, 1959, pg.150 vv.

Grauwels, J., De suikerbietencultuur in het Departement van de Nedermaas, Het Oude Land van Loon, 1959, pg.101 vv.

Grauwels, J., Hasselt tijdens de jaren 1838-1843, Het Oude Land van Loon, jrg.29, 1974, pg.71 vv.

Grauwels, J., De sociaal-economische toestand van de landbouwarbeiders in de Nedermaas 1804, Maandschrift Limburg, 1961.

Grochtmann, H., Die Niederländische Provinz Limburg in Deutschen Bund, Köln, 1937.

Groeneveld-Meyer, W.L., De Tariefwetgeving van het Koninkrijk der Nederlanden 1816-1819, Rotterdam, 1924.

Gronemann, W., Die Haltung Preussens in der Belgischen Frage 1830-1832, Berlin, 1928.

de Guichen, Vicomte E., La Révolution de juillet 1830 et l'Europe, Paris, 1916.

Gulikers, J.H.J., Die Bürgermeister von Maastricht 1800-1900, Genealogische und biografische Besonderheiten, Zeitschrift Genealogie pg.640-647, 1965.

Gulikers, J.H.J.-Smeets, M.K.J., Vondelingen te Maastricht, 1814-1823, Huldeblijk J. Verzijl, pg.47-76, Roermond, 1967.

Guyot, R., La dernière négociation de Talleyrand. L'indépendance de la Belgique, Revue d'Histoire Moderne et contemporaine, tome II, pg.573-594, tome III pg.237-281, 1901/02.

Gijsberti Hodenpijl, J.C., Uit 1831: Brieven van een vrijwillig jager
De Navorscher, 49e jrg., Utrecht, 1899.

Gijsen, J.M., J.A. Paredis, 1795-1886, Bisschop van Roermond en het
Limburg van zijn tijd, Assen, 1968.

Haak, A., Generaal Dibbets, Rijswijk, 1938.

Habets, J., Geschiedenis van het tegenwoordige Bisdom Roermond en
van de Bisdommen, die het in deze gewesten zijn voorafgegaan IV,
Roermond, 1927.

Habets, J., Twee historische beschrijvingen van St:Mathias te Maas-
tricht, Maastricht, 1892.

Habets, J., Politieke Lieder en in Limburg gezongen: de Belgische
Revolutie van 1830.

Habets, J., Les gouverneurs des Duchés de Limbourg et Gueldre, Publi-
cations de Limbourg, 1887, pg.212 vv.

Hannes, J., De Limburgse steden Hasselt, Maaseik, St:Truiden en Tonge-
ren 1842-1844. Uitgave van kadastrale statistieken, Revue Belge d'his-
toire contemporaine, pg.185-206, 1969.

Hansen, J., Preussen und Rheinland von 1815 bis 1915. Hundert Jahre
politischen Lebens am Rhein, Bonn, 1918.

Harsin, P., Liège et la Révolution de 1830, Liège, 1930.

Harsin, P., Quelques incidents de la vie universitaire à Liège et à
Louvain avant la Révolution de 1830, Liège, 1930.

Hartgerink-Koomans, M., Een Spoorlijn voor Nederlands Limburg 1835-
1856. Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden XVII, pg.83 vv.,
1962.

Henckels, A., Le Mouvement antiséparatiste de 1838-1839,
La Semaine littéraire, Bruxelles, 1908, pg.5 vv.

Hendriks, W.T.M., Venlo, Koop- en handelsstad door de eeuwen, Venlo,
1971.

Heuts, J., De Hollandse tijd. Bijdrage tot de geschiedenis van Hamont,
pg.167 vv., Hamont, 1976.

Heijnen, J.M.C. Mej., Roermond in de Belgische tijd, Handschrift,
Nijmegen, 1963.

Historische Kring Het Land van Herle, Jubileumboek, 1950-1960,
Heerlen, 1961.

van den Hoek, W., De geschiedenis van het Wapen der Koninklijke Marechaussee, 's-Hage, 1963.

Hoen, F., Sociale instellingen na den Gildentijd, Gedenkboek Roermond pg.397 vv., Roermond, 1932.

van der Hoeven, H., De Belgische Beroerte. De Tiendaagse Veldtocht en de scheuring der Nederlanden, 1830-1839, Amsterdam, 1973.

v. Hommerich, L.A.-Weltens, F., Gedenkboek Voerendaal 1049-1949, Heerlen, 1949.

Hoffmann, E.R.M., Noord-Brabant en de opstand van 1830, Tilburg, 1974.

Hora Siccama, O.W., Brieven van A.R. Falck 1795-1843, 's-Hage, 1857.

Hora Siccama, O.W., Ambtsbrieven van A.R. Falck 1802-1842, 's-Hage, 1878.

van Hövell tot Westerflier, Baron J.G.F.M.G., Roermond vroeger en nu, Bussum, 1968.

Huybrecht, P.A., Histoire politique et militaire de la Belgique, 1830-1831, Bruxelles, 1856.

Huytens, E., Discussions du Congrès National de Belgique 1830-1831, 5 delen, Bruxelles, 1844.

Jacquemyns, G., Les Orangistes défenseurs de l'intégrité territoriale et de la liberté de l'Escaut, Revue Belge de Philologie et d'Histoire, Tome IX, 1930, pg.535 vv.

Janssen, E., C S S R., Mgr. Van Bommel en de bijzondere colleges in Zuid Nederland.

Mgr. J.A. Paredis en het middelbaar onderwijs te Roermond tot en met 1841, Historische opstellen over Roermond en omgeving, Roermond, 1951, pg. 343-369.

Jansen, J.G.C.M., Landbouw rond Maastricht, 1610-1685, Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg deel XIII, pg.3-98, Maastricht, 1968.

Japikse, N., De internationale betekenis van de scheiding tussen Noord- en Zuid-Nederland, 's-Hage, 1930.

Jappe Alberts, W., De betekenis en beoefening van regionale en inter-regionale geschiedenis, De Maasgouw, 1963 pg.67 vv.

Jappe Alberts, W., Geschiedenis van de beide Limburgen, deel I en II, Assen, 1972/74.

Jappe Alberts, W., Historische Grenzlandbeziehungen am Niederrhein, Landschaft und Geschichte, Festschrift F. Petri pg.35 vv., Bonn, 1970.

Joris, A., Der Handel der Maasstädte im Mittelalter, Hansische Geschichtsblätter, pg.15-34, 19e jrg., 1961.

Jongen, J.J., Schaesberg 1770-1950, Schaesberg, 1950.

Juste, Th., Le comte Le Hon, Bruxelles, 1867.

Juste, Th., Charles de Brouckère, Bruxelles, 1867.

Juste, Th., Fondateurs de la monarchie Belge, Le comte Félix de Mérode 1791-1857, Bruxelles, 1872.

Juste, Th., Le Vicomte Charles Vilain XIIII, Bruxelles, 1875, Série Fondateurs de la monarchie Belge.

Juste, Th., Notices Biographiques sur Jean François Hennequin, Bruxelles, 1876.

Kemp, A.G.H., Het verloop van de bevolkingscurve van Maastricht tot 1830, Miscellanea Trajectensia pg.399 vv., Maastricht, 1962.

Kemp, P.H. van der, Maastrichts Belegstaat van 1830-1839 onder Generaal B.J.C. Dibbets gedurende het eerste jaar der Belgische revolutie, 's-Gravenhage, 1909.

Kemp, P.H. van der, De samenstelling van het stedelijk en het provinciaal bestuur te Maastricht bij en na het uitbreken van den Belgischen opstand, Publications de la Société Historique de Limbourg, 1904.

Kemp, P.H. van der, De ontbinding der schutterij te Maastricht op den 16e november 1830, De Tijdspiegel, 1905.

Kemp, P.H. van der, De Antwerpse Proclamatie der Prinsen van Oranje d.d. 16 oktober 1830 en de weerslag ervan te Maastricht, De Tijdspiegel, 1902.

Kemp, P.H. van der, Nieuwe beschouwingen over Nederlandsch diplomatiek en militair beleid van augustus 1830-1831, De Tijdspiegel, 1906, pg.389.

Kemp, P.H. van der, Hoe het beroep van Koning Willem I in oktober 1830 op de Groote Mogendheden uitliep op den Tiendaagschen Veldtocht, De Tijdspiegel, sept.1903.

Kemp, P.H. van der, De Belgische omwenteling in Luik en Limburg tot aan het verlies van Venlo in november 1830, 's-Gravenhage, 1904.

Kemp, F.H. van der, De Conventie van Zonhoven van 18 november 1833, Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, Vierde Reeks deel V, 1906, pg. 176-222.

Kerkhoffs, H., Moeder Elisabeth, Maastricht, 1960.

Kerkhoffs, H., Lustrum in het zilver 125 jaar Liefdezusters van de H.Carolus Borromeus, Onder de Bogen, Maastricht, Nijmegen, 1962.

Keuller, L.J.E., Geschiedenis en beschrijving van Venloo, Venlo, 1843.

Klerk de Reus, Het rapport van den Hertog van Saxe-Weimar, omtrent de expeditie naar Maastricht in november 1830, Publications Soc.Limb.21 pg.110-125, 1884.

Kleyntjens, S J, J., Van der Vrecken en het Apostolische Vicariaat van Limburg in 1839, Rolduc's Jaarboek XI, 1931, pg.61-64.

Kleyntjens, S J, J., De Vereniging der Nd-Brabantse Vicariaten in 1840, Bossche Bijdragen XII-1933/1934, blz.80 vv.

Kleyntjens, S J, J., Maastricht en Luykgestel in 1834, Bossche Bijdragen, deel XII 1933/34, blz.168.

Klingenburg, E.M., Die Entstehung der deutsch-niederlandischen Grenze im Zusammenhang mit der Neuordnung des niederlandisch-nieder-rheinischen Raumes 1813-1815, Leipzig, 1940.

Klompmaker, H., Maastricht in de 19e eeuw, Fibula orgaan Ned. Jeugdbond ter bestudering v.d. gesch. 1e jrg. no.1, 1960.

Knippenberg, H., De Franschen te Maastricht 1792-1816. Uit Limb. Jaarboek XVII, 1911, pg.318-330.

Knoop, W.J., Herinneringen aan de Belgische omwenteling van 1830, 's-Gravenhage, 1886.

Knoop, W.J., 1831, De gids, jg 21 deel II pg.145-213, Amsterdam, 1857.

Knuvelde, G., Het Rampjaar 1830, Hilversum, 1930

Knuvelde, G., Vanuit Wingewesten. Een sociografie van het Zuiden, Hilversum, 1930.

Knuttel, W.P.C., Catalogus van de pamflettenverzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek, deel 6 en 7, 's-Hage, 1910-1916-1920

Koreman, J., Iets over de Maastrichtse boekdrukkersfamilie Lekens, De Limburgse Leeuw, 7e jrg, 1958

Korsten, H.S.M., Voor of tegen België. Een onderzoek naar de publieke opinie en de politieke ontwikkeling te Venlo in de jaren 1830-1839, Handschrift, 1964.

Korsten, H.S.M., Venlo in de Belgische tijd 1830-1839, Spiegel der Historie, 3e jrg. no.9, Zaltbommel, 1968.

Kortman, J., Die Niederlande in den handelspolitischen Verhandlungen mit Preussen vom Wiener Kongress bis zum Schiffahrtsvertrag von 1837, Münster, 1929.

Kramer, E.L., De Graanwet van 1835, Amsterdam, 1940.

Krist, Kunstenaarsreisje door Limburg en België in het jaar 1841, Amsterdam, 1843.

Kroon, K.F.H. de, De Scheiding tussen Noord en Zuid, De Navorser, jrg.85 pg.117 vv., Amsterdam, 1936.

P.L., Volksmissie van Pater Bernard in 1836 te Venlo, De Nedermaas, 1935, pg.90 vv.

Lagemans, E., Recueil des Traités et conventions conclus par le Royaume des Pays Bas avec les puissances étrangères, depuis 1813 jusqu' à nos jours, 's-Hage, 1858.

Lamberts, Kerk en liberalisme in het bisdom Gent (1821-1857), Bijdrage tot de studie van het liberaal-katholicisme en het ultramontanisme, Leuven, 1972.

Lannoy, F. de, Les origines diplomatiques de l'indépendance belge. La Conférence de Londres 1830-1831, Leuven, 1903.

Lastdrager, A.J., De 24 Artikelen of overzicht der onderhandelingen van de Conferentie ter scheiding van Nederland en België, Amsterdam, 1839.

Lauwers, B., De zaak Skrzynecki, Een episode der diplomatieke betrekkingen tussen Oostenrijk en België 1839, Revue Belge d'Histoire militaire, jrg.18, deel 7, 1970.

Lebeau, J., Souvenirs personnels et correspondance diplomatique 1824-1841, Brussel, 1883.

Leconte, L., Les éphémères de la révolution de 1830, Bruxelles, 1945.

Leconte, J.R., La Formation de l'Armée Belge. Les officiers étrangers au service de la Belgique, 1830-1853, Ed.Universitaires, Bruxelles.

Leconte, J.R., Le général Daine a-t-il trahi en 1831, Bruxelles, 1938.

Leconte, L., Le général A.F. Mellinet et sa brigade "La Victorieuse"
Les origines du 3e Chasseurs à Pied, 2 delen, Edition de La Fourragère, Bruxelles.

Leconte, L., Les origines de nos carabiniers 1830-1850 pg.216,
Brussel, 1941.

Lejeune, J., Land zonder grens, Aken, Luik, Maastricht, Brussel, 1958

Lemaire, G., Historische gegevens betreffende de leidende klasse van
St-Truiden, 1790-1840, Gent, 1959

Lemmens, Ger., De slag bij Geysteren. Een episode uit den Hollandisch-
Belgischen strijd, 1830-1839, De Nedermaas 17e jrg.1939, pg.131-132.

Leyden, F., Drie Voormalige vestingen, Nijmegen, Maastricht, 's-Bosch,
Tijdschrift Economische Geographie, 29e jrg., 1968

Leynen, Mej. H., Schets van de sociaal economische toestand te Hasselt
tijdens het Hollands regime, 1815-1830, Leuven 1957.

Leynen, H., Een eeuw weekbladpers in Limburg, Hasselt, 1936

Lier van, H.J.D., Kamer van Koophandel en Fabrieken van Rotterdam
1803-1928, Rotterdam, 1928

Limburgs Verval gedurende de laatste halve eeuw 1840-1890, door enige
Limburgers, Maastricht, 1891 en 1892.

Linotte, L., Les manifestations et les grèves dans la province de Liège
de 1831 à 1914, Bijdragen Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse
Geschiedenis no.34, Leuven, 1964.

Linssen, G.C.P., Verandering en Verschuiving. Industriële ontwikkeling,
naar bedrijfstak in Midden- en Noord Limburg (1839-1914), Bijdragen
tot de geschiedenis van het Zuiden van Nederland, Tilburg, 1969.

Luykx, Th., De verhouding van de Vlaamse en Franstalige pers in België
rond 1845, Handelingen Zuid Nederlandse Maatschappij voor Taal- en
Letterkunde en Geschiedenis, 1968.

Luykx, Th., Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden,
Brussel, 1964.

Maarschalk, H., Geschiedenis van de Orde der Vrijmetselaren in Neder-
land, Breda, 1872.

Mackintosh, Révolution Belge de 1830, Bruxelles, 1880.

van der Maelen, P.L., Dictionnaire géographique du Limbourg,
Bruxelles, 1835.

Maenen, A.J.F., Petrus Regout 1801-1878, Nijmegen, 1959.

Maenen, A.J.F., Maastrichts sociaal-economische structuur tijdens de Franse tijd en het Verenigd Koninkrijk (1795-1830), Miscellanea Trajectensia pg.605 vv., Maastricht, 1962.

Maenen, A.J.F., Enige stukken afkomstig van of betreffende Petrus Regout en de opkomst van zijn ondernemingen te Maastricht, Economisch-Historisch Jaarboek deel XXVIII, 's-Hage, 1961, pg.218-258.

Maes, P.J., L'invasion de l'armée hollandaise à Beeringen en 1831, L'ancien Pays de Looz, 1e-2e année, 1896, 1897, Hasselt.

Maes, P.J., Geschiedenis van Neeroeteren, Roeselaar, 1905.

Maes, S.F., Geschiedenis van Bree, 1952.

Magnette, F., Pierre Kersten (1789-1865), La Vie Wallonne tome XI, pg.421-437-474-484, 1930/1931.

Malherbe, R., De l'état des routes dans le pays de Liège depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours, Mémoires de la Société Libre d'émulation de Liège, Tome IV, 1872, pg.61 vv.

Malou, J., Notice Historique sur la Société Générale pour favoriser l'industrie nationale, 1823-1862, Bruxelles, 1863.

Mancel, E.S., La ville de Maastricht et ses droits à diverses époques en présence de la Diète Germanique et des 24 articles en 1838, Bruxelles, 1838.

Mandements, lettres, pastorales, circulaires et autres documents publiés dans le diocèse de Liège, Tome II 1814-1830, Liège, 1851.

Manning, A.F., De betekenis van C.R.A. van Bommel voor de Noordelijke Nederlanden, Utrecht-Antwerpen, 1956.

Martens, G.F. de., Nouveau Recueil de traités d'alliances des puissances et états de l'Europe depuis 1808, tome 16, 1830-1839, Göttingen, 1841.

Martens, M., Helchteren, Handschrift Rijksarchief Hasselt, 1964.

Melchior, J., De inval der Hollanders of de Tiendaagsche Veldtocht. Limburg en Hasselt in 1830 en 1831, Limburgse Bijdragen pg.73-306, 1909-1910, Hasselt, 1910.

Memorie over den toestand van den handel der stad Venlo in 1841.

Merget, R., La tragédie de 1839, Bruxelles, 1939.

de Mérode-Westerloo, H.M.G., Souvenirs, Bruxelles, 1864.

Meurs, P.A.N.S. van, B.J.C. Baron Dobbets, Geldersche Volksalmanak, 1883, pg.180 vv.

Meynders, G.J.N.B., Une page de ma vie, Bruxelles, 1853.

Meyers, Baron P., Il y a cent ans. La Révolution de 1830 et ses préludes, Discours du Baron Meyers procureur général prononcé à l'audience de rentrée du 16 septembre 1929 et dont La Cour d'Appel de Liège a ordonné l'impression.

Meyers, Baron P., Les débuts de l'opposition contre le gouvernement hollandais: Un procès politique à Liège en 1821, Liège, Cour d'Appel, 1930.

Michels, R., Etude sur les relations historiques entre la France et les pays du Rhin Revue, Revue Historique, 47e jrg. pg.161-201, 1922.

Ministère des Affaires Etrangères. Convention des limites entre la Belgique et les Pays Bas. Conclue à Maestricht le 8 août 1843, Bruxelles, 1844.

Moens, Abbé, Considérations sur la Révolution Belge de 1830, Liège, 1836.

Moens, Abbé G., Réponse à monsieur Th. Weustenraad, Liège, 1837.

Monchamp, G., L'Evêque Van Bommel et la révolution Belge, Liège, 1905.

Morreau, L.J., Henri en Charles Poswick, aannemers van militiare bouwwerken te Maastricht in de jaren rond 1820, De Limburgse Leeuw, 6e jrg. 1958, pg.102-104.

Morreau, L.J., De aannemer Willem Strengnart en de versterkingen van Maastricht in de jaren 1815/1821, id. 7e jrg., 1958, pg.116-128.

Morreau, L.J., Frans verkeningsrapport van 1831 betreffende de verdedigingswerken van Maastricht, De Maasgouw, 1955.

Mosmans, C.S.R.H., Het Redemptoristenklooster Wittem, 1837-1936, Roermond, 1936.

Munier, W.A.J., De Dekenale indeling der parochies in de omgeving van Maastricht van omstreeks 1803-1853, Publications etc., deel 103, pg.174-192, 1967.

Munier, W.A.J., Die preussisch-niederländische Grensregelung unter König Wilhelm I und die kirchliche Einteilung der Provinz Limburg, Niederheinisches Jahrbuch, Band 8, pg.62-77, Krefeld, 1965.

Munier, W.A.J., De reorganisatie van het kerkelijk bestuur in het zuidelijk gedeelte van het koninkrijk der Nederlanden na de definitieve afscheiding van België, Publications, Tome CXII, 1976, pg.135-250.

Munier, W.A.J., Een parochiële volkstelling in het bisdom Luik omstreeks 1837, Publications deel 103-104, Maastricht 1968.

Munier, W.A.J., Een tweetal documenten over het bestuur van Mgr. den Dubbelden en de eerste relatio status van Mgr. Paredis Publications, deel 102, Maastricht, 1966.

Niellon, Ch., Histoire des événements militaires et des conspirations orangistes de la Révolution en Belgique de 1830 à 1833, Bruxelles, 1868.

Nolet, W., De Kerk- en Schoolpolitiek van Willem I als een der oorzaken van de scheiding in 1830, 's-Hage, 1930.

Notermans, J., Onderwijs te Maastricht in de loop der eeuwen, Katholieke Maastrichtse Middenstand, 1902-1962, Maastricht, 1962.

Nothomb, J.B., Essai Historique et Politique sur la Révolution Belge, Bruxelles, 1833.

Notice biographique de Jean Godefroid Hubert Scheyven, Bruxelles, 1862.

Nuyens, E.M.T.W., De Staatskundige geschiedenis der Provincie Limburg vanaf haar ontstaan tot aan haar uiteenvallen in 1839, Maastricht, 1956.

Nuyens, E.M., Paul Gericke (1795-1845), Eerste Gouverneur van Nederlands Limburg, Publications, deel 110 pg.227-260, Maastricht, 1964 id, uit Voor Rogier, Hilversum, 1964.

Nuyens, F.C.J., Gegevens over het geslacht Van der Vrecken, Maastricht, 1945.

Nijpels, G., Nog iets over het Aankondigingsblad, de Eclaireurs en de drukkerij Nijpels, De Maasgouw jrg.83, no.1, 1964.

Offerhaus, H.J., Enige bijzonderheden omtrent het simultaneaum en de bouw van vier Protestantsekerken te Meerssen, Beek, Gulpen en Heerlen, Jaarboekje der Limburgsche Protestantenvereeniging voor 1916, pg.14.

Office de la Publicité, Charles de Brouckère, bourgmestre, Bruxelles 1860.

Olivier, J., Merkwaardigheden uit den tiendaagschen Veldtocht, Amsterdam, 1834.

Olyff, Fr., Histoire de Maastricht et du Limbourg cédé, Uitgave Publications du Comité de Politique Nationale, Bruxelles, 1919.

Oomes, G.L.J., *Declassering en Reclassering van een stadsbuurt. Socio-grafisch onderzoek van de Stokstraatbuurt te Maastricht*, Handschrift, 1954.

Ooms, J.Pz., *De Nederlandsche Held of de grootmoedige Clausse*, Tiel, 1831.

Op den Kamp, H.J., *Sittard tijdens de Belgische omwenteling van 1830*, Handschrift, 1965.

Orbons P.M., *Pro-deutsche und pro-belgische Anschlussversuche nach dem Londoner Traktat von 1839 im früheren niederländischen Herzogtum Limburg*, Handschrift, Stadsarchief Maastricht.

Orbons, P.-Spronck, L., *Limburgers worden Nederlanders. Een moelzaam integratieproces*, Publications deel 1902, pg.31-53, Maastricht, 1966.

Panhuysen, G.W.A., *Het archief der provincie Limburg tot 1861*, Nederlandsch Archievenblad, no.2, 1938.

Panhuysen, G.W.A., *De Gouverneurs en Commissarissen des konings in de provincie Limburg*, De Nedermaas, 18e jrg. 1941, pg.4.

Panhuysen, G.W.A., *Uit de geschiedenis van Limburg's Provinciaal bestuur*, Maasgouw, 74e jrg., kol.97-108.

Panneels, E., *La Convention militaire de Zonhoven*, 18 nov.1833, *Revue Belge de Philologie et d'Histoire* jrg.33, 1944, pg.187-229.

Papers relative to the affaires of Belgium. Protocols of the Conference held at London, London, 1833.

Paquay, J., *De verkoop van domeingoederen in Limburg tot aan het Concordaat. Kerkelijke instellingen van het Arrondissement Hasselt*, *Bulletin de la société scientifique et littéraire du Limbourg*, Volume 42-44, Tongres, 1928-1930.

Patriote, R., *Joseph Lebeau. Croquis biographique*, Huy, 1869.

Peters, L.A.J., *Bij de benoeming van de eerste gouverneur van Limburg in 1815*, De Maasgouw, jrg.96, 1977, pg.1-10.

Philippens, J., *Honderd jaren Papierfabriek 1850-1950*, Maastricht, 1950.

Philips, J.F.R., *Enige notities omtrent industriële ontwikkelingen van Limburg in de negentiende eeuw*, *Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg*, 1955.

Philips, J.F.R., *De landbouwstructuur van Zuid Limburg in de 1e helft van de 19e eeuw, mede in vergelijking met de aangrenzende Duitse en*

Belgische Lössgebieden, Studies over de soc.-economische geschiedenis van Limburg, pg.1-26, Assen, 1967.

Philips, J.F.R., De Kamer van Koophandel en Fabrieken te Venlo in historisch perspectief 1830-1955, Jaarboek Soc. Hist.Centrum voor Limburg, 1957.

Philips, J.F.R., Limburgs bevolkingsgetallen uit de eerste helft van de 19e eeuw, Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg, VIII, Maastricht, 1963.

Philips, J.F.R., Burgerlijk Ambestuur van Maastricht, Handschrift Soc. Hist.Centrum voor Limburg te Maastricht.

Philips, J.F.R.-Janssen J.C.G.M., Geschiedenis van de Landbouw in Limburg 1750-1914, Assen, 1965.

Picard, J.J., De la suppression dans l'intérêt de l'exportation des produits Belges et de la contribution patente imposé aux bataliers du Bassin de la Meuse, Liège, 1833.

Pinkney, D.H., The French Revolution of 1830, New Yersey, 1972.

Polain, M.L., De la Souverainité indivise des évêques de Liège et des Etats-Généraux sur Maestricht, Liège, 1831.

Poll, B., Geschichte Aachens in Daten, Aachen, 1960.

Poll, B., August von Reiman Festschrift des Regierungspräsidenten, Aachen, 1966.

Poll, B. e.a., 150 Jahre Regierung und Regierungsbezirk Aachen, Aachen, 1967.

Poplimont, Ch., La Belgique depuis 1830, Gand, 1848.

Population Relevé décennal 1831 à 1840. Mouvement de l'état civil de 1840, Statistique de la Belgique, Bruxelles, 1842.

Posthumus, N.W., Documenten betreffende de Buitenlandsche handelspolitiek van Nederland in de 19e eeuw, deel III-IV. Onderhandelingen met Pruisen en de andere tot het Tolverbond behorende Deutsche Staten over een scheepvaart- en een Handelsverdrag 1834-1839, 's-Hage, 1925.

Posthumus, N.W., Nederlandsche Prijsgeschiedenis I, Goederenprijzen Amsterdam, Leiden, 1943.

Postmus, J., Een onderzoek naar omvang en aard van de bevolkingsconcentratie in Nederland sedert 1830, Amsterdam, 1928.

Pot,C.W. van der, Gemeentelijke Bestuursorganisatie 1822-1825, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis deel XIII, 1934, pg.261-305.

Pothast,B.A., Kurze Chronik von Sittard von 900-1891, Sittard, 1891.

Potter de,L., Révolution Belge 1828 à 1839.Souvenirs personnels, Bruxelles, 1839.

Pouilly de,J., L'Orpheline de Maestricht, épisode de la Révolution de 1830,Roman Historique, 2 delen, Maastricht, 1851.

Pricken,J., Limburgsche Douaniers op het oorlogspad in 1831, Brussel, 1962.

Pricken,J., La Douane Belge de 1814 à 1840, Bruxelles, 1960.

Pricken,J., De Belgische-Nederlandse Grens, Brussel, 1961.

Procès de l'Eclaireur. Prévention de calomnie, Maastricht, 1829.

La Protestation du Limbourg, quelques documents 1831-1839, Publication du Comité de Politique Nationale, Bruxelles, 1919.

Pijls,C., Roermond na den Franschen Tijd, Gedenkboek ter gelegenheid van het Zevenhonderd-jarig bestaan van Roermond als stad, pg.84-109, Roermond, 1932.

de la Question Territoriale entre la Hollande et la Belgique, Mémoire annexé à l'adresse du Conseil Provincial du Limbourg à sa Majesté contre le morcellement du Territoire de la Belgique, Liège, 1838.

Quetelet,A.,Recherches sur la reproduction et la mortalité et sur la population de la Belgique, Bruxelles, 1832.

Quetelet,A., Notice biographique sur Jean Théodore Hubert Weustenraad, Bruxelles, 1850.

Quetelet,A., Notice sur J.G. Crahay, Bruxelles, 1856.

Raedts,C.E.P.M., De opgang en de teleurgang van de Limburgse steenkoolindustrie, De Maasgouw, 1 jrg.91 no.1, Maastricht, 1962.

Raedts,C.E.P.M., De opkomst, de ontwikkeling en de neergang van de steenkolenmijnbouw in Limburg, Assen, 1974.

Rapports sur les travaux de la Société des Amis, Lettres et des Arts à Maestricht, Maastricht, 1829,1830,1835.

Ratté,J., De Nederlandse doorvoerpolitiek tot 1850, R'dam, 1952.

Ravestijn van,H.P.W., De Firma F. van Lanschot sinds 1737, Den Bosch, 1942.

Recueil des pièces diplomatiques relatives aux affaires de la Hollande et de la Belgique en 1830 et 1831, Den Haag, 1831.

Reglement voor de samenstelling van het Bestuur der stad Maastricht van het jaar 1822, Maastricht, 1822.

Règlement voor het bestuur der stad Maastricht van het jaar 1825, Maastricht, 1841.

Reglement voor de Wijkmeesters der stad Maastricht, Maastricht, 1828.

Règlement voor de Spaarbank door de Stedelijke regering te Maastricht opgerigt in 1835, Maastricht, 1836.

Règlement de la Société d'Emulation à Maestricht, Maastricht, 1827.

Règlement de la Société du Casino Maestricht, 1830.

Règlement de la Société de l'Union, Maestricht, 1834.

Règlement Définitif des Redoutes et Casinos de la ville de Maestricht, Maestricht, 1817.

Règlement de la Société des Amis, des Sciences, Lettres et Arts établie à Maestricht, Maestricht, 1828.

Reinsma, R., Het verslag van Hoofdinspekteur Wijnbeek over het Lager en Middelbaar Onderwijs en het Atheneum te Maastricht, uitgebracht in 1835, De Maasgouw, jrg.83, afl.3, 1964.

Reisbeschrijvingen over Maastricht Stadsarchief van Maastricht, Cat.no.174 E 14.

Renan, Ernest, Qu'est-ce qu'une nation? Paris, 1882.

Remans, A., De Militaire Conventie van Zonhoven 1833, Maandelijks Tijdschrift Limburg jrg.41 no.5-6, 1962, pg.113-127.

Renson, G., Beknopte Geschiedenis van Maaseyk, Maaseyk, 1953.

Ridder de, A., La Belgique et la Prusse en conflit 1834-1838, Bruxelles, 1919.

Riemens, H., Het Amortisatiesyndicaat. Een studie van Willem I over de staatsfinanciën, A'dam, 1935.

Robijns, O., Is in het jaar 1830 de kanaaldijk te Neeroeteren doorgebroken of doorgestoken?, Maandschrift Limburg, 1920, pg. 217-vv.

Roebroeck, E., Het Land van Montfort, Assen, 1967.

Roebroeck, E., Hoe hebben vaart en handel op de Maas zich ontwikkeld vanaf de Middeleeuwen tot het einde van de achttiende eeuw, Studie

over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg, deel XV, pg.50-74, 1970.

Roelants, W., De Gouverneurs van Limburg sinds 1830, Maandschrift Limburg, jrg.VI, 1924.

Roghé, D., Die französische Deutschland-politik während der ersten Zehn Jahre der julimonarchie 1830-1840, Frankfurt/Main, 1971.

Rogier, L.J., Nederlands-Limburg 1813-1963, Rede, De Maasgouw, jrg.83 no.3 kol.71-86, 1964.

Rogier, L.J., Limburg in de Franse Tijd, Amsterdam, 1952.

Rogier, L.J., Nederlands Limburg 1813-1963, De Maasgouw, 1964, kolom 71 vv.

Roppe, L.-Panhuysen, G.W.A., De Decadaire, resp. maandelijke rapporten van de commissarissen van het Directoire Exécutif in het departement van de Nedermaas 1797-1800, Uitg. L.G. en O.G., Maastricht, 1956.

Roppe, L., Het ontstaan van de Provincie Limburg, Rede Provincieraad van Limburg, Hasselt, 1953.

Roppe, L., A.C. Membrede, Tweede Agent National van het Arrondissement Maastricht 1795, Maandblad Limburg, 1956, pg.97 vv.

Roppe, L., C.C. Roemers, de eerste Agent National tijdens het Frans Bewind, Maandblad Limburg, 34e jrg., 1955.

Roppe, L., Een Omstreden Huwelijk, Kasterlee, 1962.

Rubman, A., Aachen ein Jahrhundert Preussische Garnison, Aachen, 1937.

Ruter, A.J.C., Rapporten van de Gouverneurs in de Provinciën 1840-1849, Werken Hist.Genootschap no.73-77-78 Utrecht, 1941

Rijswijk, A.van, Liberalen en clericalen in hun strijd rond het Bisschoppelijk College te Roermond, Historische opstellen over Roermond en omgeving, pg.369 vv, Roermond, 1951.

Sangers, W.-Simonis, A.H., Er ligt een eiland in de Maas, geschiedenis van Stevensweert en Ohé en Laak, Echt, 1955

Sasse van IJsselt, A.F.O., Scheepvaartverbindingen tussen Luik en 's-Hertogenbosch pg.144-148, Taxandria, Bergen op Zoom, 1936.

Sautijn Kluit, W.P., Dagbladvervolgingen in België 1815-1830, Bijdragen Vad.Geschiedenis, 3e reeks, deel VI, 1892, pg.307 vv.

Schaepkens, J., Essai de notice biographique sur Armand Schaepkens, Publications Soc. Hist. et Arch. dans le Limbourg, 1902

Schaepkens van Rierpst, J., Wie was Dibbets? 1830-1839, Artikelen in Limburger Koerier, juli-okt. 1925.

Schaepkens van Rierpst, J.M.J., Reglement, bijzonderheden en ledenlijst van de oude en eerwaarde Broederschap der H.Maagd en Martelaresse Barbara, Maastricht, 1938.

Schaepkens van Rierpst, Th., Broederschap van de H.Rochus te Maastricht, Maastricht, 1954.

Schaetzen, Baron P. de, Les premiers jours du Tribunal de Tongres, Bulletin de la Société Scientifique et Littéraire du Limbourg, Tongeren, 1936

Scholler, P., La transformation économique de la Belgique de 1832 à 1844, Bulletin de recherches économiques et sociales pg.526-596, 14e jrg. no.3-5, Louvain, 1948.

Severin, F., Théodore Weustenraad, poète Belge, Bruxelles, 1914.

Simonis, A.H.-Paquai, W.H., e.a. Sittard, Historie en gestalte, Sittard, 1971.

Sirtema van Grovestins, C.F., Gedenkschriften van den Graaf van der Duyn van Maasdam en van den Baron van der Capellen, Amsterdam, 1853.

Slicher van Bath, B.H., Les problèmes fondamentaux de la Société pré-industrielle en Europe occidentale. Une orientation et un programme, Afdeling Agrarische Geschiedenis no.12, Wageningen, 1965

Smeets, M.K.J., De Notabelenvergaderingen in de arrondissementen Hasselt, Maastricht en Roermond, Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden XX, no.1, pg.24-61, 1965.

Smeets, M.K.J., Een noodlottig schot, Album M. Bussels, Hasselt, 1957.

Smeets, M.K.J., Herdenkingsrede te Roermond. 150 Jaar Koninkrijk 1813-1863, Roermond, 1963.

Smeets, S., Weert in het begin der 19e eeuw, Weert, 1949.

Smit, C., De buitenlandse politiek van Nederland deel II, Het Koninkrijk der Nederlanden, Den Haag, 1945.

Smit, C., De conferentie van Londen. Het vredesverdrag tussen Nederland en België 1939, Leiden, 1949.

Smits, Dom A., O S B , Instructies en rapporten van gouverneurs uit 1830, Bijdragen en Mededelingen van het Hist.Genootschap, Utrecht, 1948.

Smits, A., O S B , 1830 Scheuring in de Nederlanden, deel I: Holland stoot Vlaanderen af, Brugge, 1950.

Sneller, Z.W., De economische structuur van het Koninkrijk der Nederlanden 1815-1830, 's-Hage, 1930.

Sneller, Z.E. e.a., Geschiedenis van den Nederlandschen Landbouw 1795-1940, Groningen, 1943.

Snijders, D. en Geerkens, Ophoven en Geistingen door de eeuwen heen, Ophoven, 1966.

Soest, A. van., Het gulden jubelfeest van den weleerwaarden Heer L.F. Lebens, pastoor der Parochie van O.L.Vrouwe, Maastricht, 1861.

Spiertz, M.G., Maastricht in het vierde kwart van de 18e eeuw, Assen, 1964.

Sprenger, J., Geschiedenis van de teruggave der O.L.Vrouwe kerk te Maastricht in 1837 aan den R.K.Eeredienst, De Maasgouw, 56e jrg., 1936 pg.53-56 en 63-65.

Spronck, L.Th., De "Opregte Maastrichter Almanak" 1802-1914, den Honderdjaorige, De Maasgouw, 1959, afl.5-6.

Sprong, H. van der, Clausse of Hollandsche Trouw, een geschiedkundig tafereel uit den tegenwoordigen oorlog, 's-Hage, A. Kloots, 1831.

Stas, G.J.H., Notice Biographique de l'archéologue limbourgeois Martin Cudell, Publications, 1871, pg.298 vv.

Stas, G.J.H., Notice Biographique du poète Maestrichtois Théodore Weustenraad, Publications, 1871.

Stas, G.J.H., Notice Biographique du jurisconsulte Maestrichtois Charles Clément Roëmers, Publ, 1872-74.

Stassen, Mej. L., De Armenzorg in Maastricht in de jaren 1794-1804, Handschrift Sociaal Hist.Centrum te Maastricht.

Statistique générale de la Belgique, Exposé de la situation du Royaume. Periode Décennale de 1841-1850, Bruxelles, 1852.

Steene van den, W., De Belgische Grondwetscommissie 1830, Brussel, 1963.

Steinmetz, R., Englands Anteil an der Trennung der Niederlande 1830 's-Hage, 1830.

Stengers, J., Sentiment national, sentiment orangiste et sentiment français à l'aube de notre indépendance , Revue Belge de Philologie et d'histoire Tome XXVIII-XXIX, 1950-1951.

Stengers, J., Textes inédits d'Emile Banning, Bruxelles, 1955

Sterken, J., Priester Moens, Orangist en Legitimist.

De Tijdspiegel VIII, no.7-8 1953, pg.230-253

Stevaux, K., J.A.N., Van den Berck burgemeester van Sint-Truiden in de Franse tijd en onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, Historische Bijdragen geschiedkundige kring van Sint-Truiden, Sint-Truiden, 1968.

Steur, J., Iets over den laatsen Nederlandschen de la Sarraz, Kolom 347-349 , de Nederlandsche Leeuw, 1931.

Stockmar, E. von, Denkwürdigkeiten aus den Papieren des Freiherr Christian Friedrich von Stockmar, Braunschweig, 1872

Stollé, E., De Protestantsche Gemeente van Urmond en Grevenbricht Archief Kerkelyke Geschiedenis, 1842.

Straeten, Cl. van der, Geneeskundig onderzoek en toezicht in den Hollandschen Tijd, Maandschrift Limburg, 1925/1926, V no.12 pg.276-280

Stuyt, A.M., Repertorium van door Nederland tussen 1813 en 1950 gesloten verdragen, 's-Hage, 1953.

Suringar, P.H., Levensschets van Joachim Willem Suringar. Bijdrage tot de geschiedenis van het Protestantisme in Limburg, Jaarboekje der Limburgsche Protestanten Vereniging voor 1917, pg.13-80.

Table Générale des Lois, décrets, arrêtés, instructions etc. publiés dans la province de Limbourg, depuis le régime français jusqu'au janvier 1840, par des employés de l'administration provinciale, Liège, 1842.

Tagage Sigismund, Maastricht, Bakermat van een Congregatie, 1800-1850, Maastricht, 1965.

Tagage Sigismund, Bedreigde groei, rondom het begin van Mgr. Rutten's werk, Maastricht, 1959

Tagage Sigismund, Het Lager Onderwijs in Maastricht, 1795-1840, Maastricht, 1960/1961.

Terlinden, Vicomte C., La campagne des dix jours, 2-12 août 1831, dans la province de Limbourg d'après des documents inédits, Miscellanea J. Gessler, Leuven, 1948.

Terlinden, Vicomte C., Documents inédits sur la Révolution de 1830 à Bruxelles et en province tirés des papiers du lieutenant-général Eenens, Bulletin de Commission Royale d'Histoire no.125, Bruxelles, 1959, pg.226-285.

Den Tex, C.A., Over de geschillen tusschen Nederland en België betreffende de riviervaart, Amsterdam, 1833.

Thewissen, Ch., Twee eeuwen Groote Societeit van Maastricht 1760-1960, Maastricht, 1960.

Thewissen, M.A.F.Ch., Twee Byzantijnsche H.Kruisreliëken uit den schat der voormalige Kapittelkerk van Onze Lieve Vrouw te Maastricht, Maastricht, 1939.

Thys, Ch.M.J., Essai de Biographie Tongroise, Tongeren, 1891.

Tissot van Patot, J.P.B., Koning Willem I en de binnenvaart, Binnenscheepvaart, 6e jrg. no.15, pg.253, 1938.

Trega, Arnaud de, Ramp en Misdaad 1632-1638, Historische roman, Brugge, 1925.

Ubachs, M., Een eeuw modern kapitalisme. De Regouts. Leed en strijd van Maastrichts proletariaat. Tongeren, 1934.

Ubachs, P.J.H., Twee Heren twee confessies. De verhouding van Staat en Kerk te Maastricht, 1632-1673, Assen, 1975.

Ubachs, Br.Winifred, Van tricolore tot driekleur. Maastricht 1814-1815, Miscellanea Trajectensia, pg.567 vv, Maastricht, 1962.

Ubachs, Br.Winifred, De poging tot herstel van het Hollands gezag aan de Oppermaas in 1814, Nijmegen, 1961, Manuscript R.A.M..

Ubachs, Br.Winifred, De Nedermaas Niemandsland, Public., 1964, pg.149 vv.

Ubachs, G.C., Geschiedkundig overzicht van Gulpen, Maastricht, 1865.

Ulens, Rob, De Belgische Regent Surlet de Chokier, oud-maire van Gingelom, Maandschrift Limburg, XII no.8.

Ulens, Rob, Limburg in 1830-1839, Maandschrift Limburg jrg.XII no.1-2-3-4, 1930/31.

Ulens, R., La chaussée de Liège vers la Hollande, Hasselt, 1926.

Ungewitter, F.H., Geschichte der Niederlande und ausführliche Schilderung der Belgischen Revolution, Leipzig, 1832.

Vandebroek, P., Het politieke leven te Hasselt, 1830-1857, Handschrift, Leuven, 1973.

Vandebroek, P., Parlementaire verkiezingen in het arrondissement Hasselt, 1830-1857, Het Oude Land van Loon, jrg.29,1974, pg.5 vv.

Venne van de, J.M., Gedenkboek Eygelshoven, 1131-1931, Maastricht, 1931.

Velthoven, H. van, De geest in Noord-Brabant vòòr het België-conflict van 1830, Varia Historica Brabantica, II, 's-Hertogenbosch, 1966, pg.205-261

Venne van de, J.M., Geschiedenis van Heer, Maastricht, 1957.

Verbeet, G.J.B., In de velden van Castert en St:Pieter, 1831, Limburgsch Maandblad de Broenk, Maart 1961.

Verbeet, G.J.B., 1830. Een belangrijk jaar in de geschiedenis van Maastricht., Limburgsch Maandblad de Broenk, Maart 1960.

Verbeet, G.J.B., Mystificatie en waarheid rond Baron B.J.C. Dibbets, vestingcommandant van Maastricht van 1830 tot 1839, Miscellanea Trajectensia pg.623 vv, Maastricht, 1962.

Verbeet, G.J.B., De overdracht van de O.L.Vrouwekerk tegen de godsdienstige achtergronden van Maastricht in 1837, Gedenkboek O.L.Vrouwekerk, Maastricht, 1962.

Verberne, L.G.J., Noord-Brabant in de negentiende eeuw tot 1870. De sociaal economische structuur, Nijmegen, 1970

Verhaegen, P., Le Comte Paul van der Vrecken, 1777-1868, Publications de Limbourg, 1893.

Verhagen, T.J.P., De ontwikkeling van de landbouw in Limburg op organisatorisch gebied 1848-1887, pg.91 vv. Jaarboek Soc.Hist. Centrum voor Limburg, Maastricht, 1962.

Vermeersch, A.J., Vereniging en Revolutie. De Nederlanden 1814-1830, Libula, Bussum, 1970.

Vermeersch, A.-Wouters, H., Bijdragen tot de geschiedenis van de Belgische Pers 1830-1848, Leuven, 1958.

Verordeningen op het lager Onderwijs in Limburg, Maastricht, 1843.

Verslag over den administratieven toestand der stad Venloo door den Raad aan deszelfs medeburgers, Venloo, 1836.

Verslag van Gedeputeerde Staten der provincie Limburg, gedaan in de vergadering van Provinciale Staten over de jaren 1810-1830, Maastricht. uitgave L.Th. Nijpels.

Verzameling der Wetten en besluiten betreffende de direkte belastingen en de in- en uitgaande regten en accijnzen, 's-Hage, 1835.

Verzijl, J., De kunstschilder Théodore Schaepkens, De Nedermaas, 1935, pg.15 vv.

Villermont, V. de, Vicomte Charles Vilain XIIII 1829-1839, Handschrift Leuven, 1962.

Vliebergh, E., De Kempen in de 19e en in het begin der 20e eeuw, Yper, 1908.

Voermanck, F.X., Coup d'oeil sur le règne de Guillaume Ier, suivi d'un essai de l'histoire de la Révolution Belge de 1830 et de nos souvenirs de 1830 et 1831, Gand, 1860.

Vols, G., Een Limburger van betekenis; Jozef Laurent Jaminé, De Tijdspiegel, Cultureel Maandblad voor Limburg, no.3 jrg.VIII, 1953.

Vossen, Th., Litterair Limburg vanaf 1830, Maandschrift Limburg jrg.10 pg.101, 1929.

Vries, J. de, De Problematiek der Duits-Nederlandse economische betrekkingen in de negentiende eeuw, Tijdschrift voor Geschiedenis, 78 e jrg, pg.23 vv, 1965.

Vries, B.W. de, De Nederlandse Papiernijverheid in de negentiende eeuw, 's-Hage, 1957.

Vries, Ph. de, The writing and study of history in the Netherlands in the 19th century, Acta Historiae Neerlandica III, pg.247-265, Leiden, 1968.

Vroede, M. de, Noord en Zuid na 1830. Het Orangisme en de Grootnederlandse beweging beïnvloed door de Hollandse reacties op de Belgische omwenteling, Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden, 1957.

Vroede, M. de, De Belgisch-Limburgse Pers van 1830-1860. Bijdragen van het Interuniversitair Centrum no.28, Leuven, 1963.

Vroede, M. de, Incidenten te Maastricht in januari 1832, Het Oude Land van Loon, pg.71, 1958.

M.G.W., Uit den Belgischen Tijd. Relas van eenige verkenningen vanuit Maastricht naar Riempst en Tongeren in augustus 1831 door de 2e luitenant G.J. Pompe van Meerdervoort, De Maasgouw 49e jrg. no.2 pg.20-22, 1929.

Wachelder, J., De gemiddelde grootte van het gezin en het huishouden in

- Limburg vanaf 1829-1960, Studies over de sociaal economische geschiedenis van Limburg pg.143-180, Maastricht, 1964.
- Waltmans, H.J.G., Historische bepaling der onmaatschappelijkheid van Maastricht, Limburgs Maandblad de Bronck, 8e jrg. no.5, jan, 1961.
- Wanty, E., Le milieu militaire Belge de 1831 à 1914, Bruxelles, 1957.
- Warlomont, M., Notice sur le docteur Joseph Bosch, Bruxelles, 1874.
- Warlomont, R., La politique économique de la révolution de 1830, Annales de la Société Scientifique de Bruxelles, série D Tome 50, pg.82 vv, 1930.
- Wauthoz, H.A., Une page d'histoire Belge. Notice historique sur les Chasseurs-Chasteler en 1830, Bruxelles, 1905.
- Webster, C., The policy of Palmerston, London, 1951.
- Weustenraad, J.Th.H., Maestricht. Quantum Mutatus ab illo, Revue Belge, 1836.
- White, C., The Belgic revolution, London, 1835.
- Win de, J.T. , De Geschiedenis van Vaals, Vaals, 1941.
- Win de, J.T. -Venne, J.M. v.d., Geschiedenis van Hoensbroek, Hoensbroek, 1967.
- Wingens, Th., Generaal Dibbets. Zijn historische rol en zijn voortleven in de Maastrichtse legende, Maastricht, 1972.
- Wingens, Th., Maastricht en Dibbets, De Bronck 9e jrg. no.8, 1962, pg.241-245 .
- Wingens, Th., Een en ander over en uit het Aankondigingsblad der Provincie Limburg 1834-1837, Maasgouw, pg.150, 1963.
- Wingens, Th., Generaal Dibbets en het behoud van Maastricht voor Nederland, Ons Leger 47e jrg. no.11, 1963 .
- Wingens, Th., Een Maastrichts voorspel van de Belgische opstand. Het proces Hennequin 1821, Maasgouw, 1963.
- Wingens, Th., Twee Hennequins: de Maastrichtse burgemeester Jean Francois Hennequin 1772-1846 en de kapitein der genie Johan Jacobus Hennequin 1796-1880, De Limburgse Leeuw, 11e jrg. no.4, 1963, pg.61 vv.
- Wingens, Th., General leutnant B.J.C. Baron Dibbets und die Maastrichter Ereignisse 1830-1839, Zeitschrift des Aachener Geschichtsverein pg.136-161, 1965.

Wins,H.G., Gedenkboek ter herinnering aan het honderdjarig bestaan der C.V. fa.Gebrs. Philips te Maastricht, Maastricht, 1917.

Winten,H., De verkoop van nationale goederen te Maastricht, departement van de Nedermaas, met een studie over de Maastrichtse kopers, tijdens de Franse overheersing 1795-1814, Leuven, Handschrift, 1962.

Wintershoven,Edm. van, A mes Amis politiques dans le Limbourg, Maestricht, 1865

Wiskerke,C., De aanleg van de Zuid-Willemsvaart, Tijdschrift Kon.Ned. Aardrijkskundig Genootschap, 1944, pg.5-24

Wiskerke,C., De geschiedenis van het meekrapbedrijf in Nederland, Economisch Historisch Jaarboek, 1952.

Wit,J.J. de-Flamen* A.J.A., De vorming der heerschappijen op het grondgebied in Limburg of die zich daarover hebben uitgestrekt van de Romeinse overheersing tot 1814-1817,Publications de Limbourg, 1911.

Wit,J.J. de, Heeft de Grondwet der Vereenigde Nederlanden van 1814 ooit in Limburg gegolden?,De Maasgouw jrg.41, 1921, no.12

Witkamp,P.H., Aardrijkskundig Woordenboek van Nederland, Amsterdam, 1877.

Witlox,H.J.M., Schets van de ontwikkeling van welvaart en bedrijvigheid in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden "Benelux 1815-1830", Nijmegen, 1956

Wouters,H.H.E., De Hof van Slijpe, De Maasgouw,1960, Afl.3 en 4.

Wouters,H.H.E., De betekenis van de Archieven voor de Gewestelijke en lokale geschiedenis in Limburg. Bijdrage tot een geschiedenis van de Limburgse historiografie, Grensland en Bruggehoofd, Assen, 1970, pg.1-53.

Wouters,H.H.W., Maastricht, Stad aan heerbaan en rivier, Stokstraat, Maastricht, 1973.

Wright,H.R.C., Free trade and protection in the Netherlands 1816-1830. A study of the first Benelux, Cambridge, 1955

Wuppermann,W.E.A., De geschiedenis van den Tiendaagschen Veldtocht in augustus 1831, s'-Hage, 1881

Wijk,F.W. van, Schets eener geschiedenis van de provincie Limburg, Jaarboekje der Limburgse Protestantenvereeniging, Maastricht, 1924.

Yans,M., La Meuse et nos relations commerciales avec la Hollande,
Bulletin de l'institut Archéologique Liègeois, Tome LXIII, 1939,
pg.131-141.

Zeeuwen,J.A., Venlo Kaai-en Ankergeld, De Luif, Venlo, 1953.

Zeeuwen,J.A., De handel van Venlo in de periode tussen 1840 en 1870,
De Luif, Venlo, 1953.

Zeeuwen,J.A., Venlo in economisch opzicht gedurende de eerste fase
van de Franse tijd, Heimatbuch des grenzkreises Kempen-Krefeld,
1963,pg.109 vv.

Aanvulling:

Jansen, J.C.G.M., Overheid en Joden in het huidige Limburg in de
18e en vroege 19e eeuw, Studies over de sociaal-economische ge-
schiedenis van Limburg, XXIII, pg. 1-62, Maastricht, 1978.

Munier, W.A.J., Historische Atlas van Limburg. serie II. Kerke-
lijke circum scriptie van de tegenwoordige provincie Limburg en om-
liggende gebieden, 1801-1821, Assen, 1978

Inleiding

De jaren 1814 en 1840 vormen het begin- en eindpunt van de regering van koning Willem I. Voor de provincie Limburg zouden het de jaren worden, binnen welke men een Limburgse provinciale eenheid zou kennen, links en rechts van de Maas, een samenvoeging van de arrondissementen Maastricht, Hasselt en Roermond. Het jaar 1830 zou het begin worden van een scheiding, van verscheuring van deze nog prille Limburgse eenheid. Een samenvattend overzicht over deze voor Limburg boeiende periode werd nog niet geschreven. Ubachs beschreef de beginjaren 1814 en 1815 en van de hand van Elisabeth Nuyens verscheen de staatkundige geschiedenis, die vooral op Nederlands Limburg betrekking heeft. Maenen kwam door de voorgeschiedenis van Petrus Regout op de periode van vóór 1834 terecht. Terwijl het hoofddecor van het diplomatieke en militaire drama van de scheiding van het koninkrijk van Willem I zich sinds 1830 in Brussel, 's-Gravenhage, Londen en Luik bevond, kwamen de gebeurtenissen in het agrarische Limburg lange tijd zagezegd onder het licht van de korenmaat. Toch vonden er voor Limburg ingrijpende ontwikkelingen plaats.

De voor Limburg moeilijke periode rond 1830 werd aan Nederlandse zijde voor het eerst uitgebreid beschreven door P.H. van der Kemp, een kleinzoon van baron B.J.C. Dobbets, een van de hoofdfiguren uit de geschiedenis van Limburg rond 1830. Van zijn hand verschenen een aantal publicaties met het doel aan baron Dobbets de verdiende, maar steeds onthouden eer te betuigen die Chassé en enkele andere militairen uit de jaren 1830-1839 wel ten deel was gevallen. Al droeg Van der Kemp veel betrouwbaar bronnenmateriaal aan, zijn visie bracht steeds Nederlands heldendom naar voren tegenover verwerpelijk Belgisch rebellendom, al met al een weinig genuanceerde blik op de gebeurtenissen. Aan het werk van P.H. van der Kemp ging een inleidend woord vooraf van de generaal-majoor W.E.A. Wuppermann, van wiens hand in 1881 was verschenen het werk "De geschiedenis van den tiendaagschen veldtocht in Augustus 1831". "Te midden van dien chaos", aldus Wuppermann, "van eene

ziedende botsing der losgelaten menschelijke hartstochten, vertoont zich als een onwankelbare rots de heldenfiguur van den generaal Dibbets, den beleidvollen gouverneur, die door zijn ijzeren wil niet alleen Maastricht wist te bedwingen, maar die door zijne verstandige, steeds vooruitziende maatregelen niet alleen veel onheil en leed wist te voorkomen, maar ook de hem toevertrouwde veste en daarmee eene geheele provincie voor Nederland heeft behouden. Zoals die beproefde krijgsman een lichtend voorbeeld blijft voor het nageslacht, zoo - het zij nog eens herhaald - is het stuk geschiedenis, dat zich onder zijn oog afspeelde, een leerzaam onderwerp voor de toekomst. Moge het overdacht en begrepen worden."1)

Deze wens, een en ander nog eens te overdenken, bleef een wens. In de Nederlandse geschiedschrijving werd de visie van Van der Kemp over de gebeurtenissen in Limburg steeds overgenomen. De Bas sprak in 1913 van "een schoon voorbeeld van trouw en geestkracht" van generaal Dibbets, door de wijze waarop hij Maastricht in bedwang hield. Blok had het over het moedige garnizoen onder de krachtige Dibbets.2) Ook Maenen neemt deze visie over in zijn dissertatie over Petrus Regout. Hij voegde er aan toe: "De periode die inzette met het uitbreken van de Belgische opstand, is een der moeilijkste uit Maas-tricht's sociaal en economisch verleden geweest: negen jaar lang verkeerde de stad in een eilandpositie en ging zij een geheel eigen weg, anders dan die van de opstandige gebieden, anders ook dan die van de trouw gebleven provincies. Het mag derhalve verbazing wekken, dat tot nog toe alleen maar de militaire en politieke historiograaf interesse in deze episode hebben getoond." Deze constatering was juist.

Ook in de Belgische geschiedschrijving is over deze periode weinig gepubliceerd. Bovendien was het zeer fragmentarisch van aard. Poplimont schreef in 1848 dat in Maastricht wel wenssen bestonden om Belgisch te worden, maar dat de durf ontbrak.4) E. Banning schreef in 1919 dat Maastricht een van de meest actieve haarden was van de nationale beweging.5) Natuurlijk werd in België gehoopt dat Maastricht tegelijk met de gehele Zuidelijk gezinde provincie Limburg de zijde van het nieuwe bewind zou kiezen. De afkondiging van de wapenstilstand maakte dit militair onmogelijk. Daarna hebben de Limburgse afgevaardigden te Brussel hiertoe tot in 1839 pogingen aangewend.

Tijdens de discussies in het Congres in juli 1831 zei Ch. de Brouckère: "Maastricht is voor de nationale welvaart even belangrijk als Zeeuws-Vlaanderen voor de veiligheid."6) Voor België werd - om in de terminologie te blijven van J.C. Boogman - de positie van Maastricht vergeleken met die van Gibraltar, maar dan aan de Maas. Het baatte niet.7)

De Belgische hoop omtrent Limburg werd slechts voor de helft gehonoreerd. De rechter Maasoever, Maastricht en het gebied ten Noorden van de lijn Maaseyk, Thorn, Hunsel en Stramproy werden in 1839 Nederlands; de linker Maasoever werd Belgisch. In België kregen de gebeurtenissen in Limburg meer aandacht na de Eerste Wereldoorlog, toen in sommige radicaal-nationalistische kringen stemmen opgingen om Maastricht en de rechter Maasoever van Limburg opnieuw voor België op te eisen, zoals de meeste gemeenten dit in 1838 ook uitdrukkelijk geprobeerd hadden. Onder de leuze "C'est malgré lui que le Limbourg est devenu hollandais" verschenen enkele Publications du Comité de Politique Nationale, waarin voornamelijk stukken uit de periode 1830-1839 gepubliceerd werden uit het Archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken te Brussel.8) De waarde van deze publicaties nam af naarmate de Geallieerden zich duidelijker tegen gebiedsafstand van Nederland aan België uitspraken en de bepalingen van het tractaat van 1839 handhaafden.

Toch bleef er in bepaalde kringen wat van hangen. Zonder dat iemand in Nederlands Limburg serieus kon of wilde veronderstellen dat dit gewest nog ooit bij België zou worden gevoegd, bood het oprakelen van de voorbije geschiedenis nog eens een goede gelegenheid om onbehagen te spuien, gericht tegen de Hollanders, in dit geval gebruikt als verzamelnaam voor iedereen, die in Limburg van boven de grote rivieren komt, vooral in de ambtelijke functies. Onder dit gesternte kon het in 1925 te Maastricht gebeuren dat het Raadsstuk, dat verplaatsing van het Dobbets-monument voorstelde van de Boschpoort, waar het regelmatig door de bevolking bevuild werd, naar een meer geschikte plaats, grote deining deed ontstaan. Allerlei onder het volk levende verhalen over misstanden door Dobbets en het strenge optreden van de Nederlandse troepen in 1830 werden opnieuw opgehaald.9) Opmerkelijk was dat een man die niet de eerste de beste was in Maastricht, de actieve Jules Schaepkens van Riepst, koopman,

Voorzitter van de Middenstandsvereniging en van de Kamer van Koophandel, Raadslid en Wethouder, in een reeks artikelen in de Limburger Koerier onder de titel "Wie was Dibbets," stelling nam tegen een artikel van de officier Alofs, die de houding en het optreden van baron Dibbets had verdedigd.¹⁰⁾ In de laatste tijd heeft de publicist en vertaler wijlen Th. Wingers een aantal beschouwingen gewijd aan de historie en legendevorming rond baron B.J.C. Dibbets.¹¹⁾

Doordat steeds militaire en politieke aspecten van Limburg naar voren kwamen en dan ook nog veelal van de stad Maastricht, bleef voor Limburg in de beschreven jaren "the sense of totality," om met Prof. C. Wilson te spreken, achterwege.¹²⁾ Deze studie poogt in deze leemte te voorzien. Hierbij werd voor een indeling gekozen welke het verloop van de geschiedenis opdroeg. In de Hoofdstukken I en II worden achtereenvolgens de politieke en sociaal-economische ontwikkelingen voor Limburg als één provincie beschreven, overeenkomstig de sinds 1815 ontstane situatie. Na augustus 1830 wordt dit onmogelijk. Als de Grote Mogendheden na enkele woelige maanden in november 1830 de wapenstilstand hebben afgekondigd, dit alles beschreven in Hoofdstuk III, blijkt de vestingstad Maastricht met St.-Pieter in Nederlandse handen gebleven te zijn. De overige gemeenten sloten zich aan bij het nieuwe bewind. Politiek en economisch werden Maastricht en Limburg buitenland voor elkaar, met alle hinderende gevolgen van dien, temidden van een ongewisse en zorgvolle toekomst. In Hoofdstuk IV en V wordt nagegaan hoe Limburg ter sprake kwam tijdens de beraadslagingen van de Conferentie van Londen, uitmondend in de 18 Artikelen. De troonsbestijging van Koning Leopold leidde tot de Tiendaagse Veldtocht, een hervatting van de vijandelijkheden, die ook voor Limburg oorlogshandelingen tot gevolg had.

De Grote Mogendheden losten de staatkundige verwickelingen op via de 24 Artikelen, waaraan België zich, zij het na felle discussies in het Parlement, onderwierp. Koning Willem I zou dit voor Nederland tot 1838 koppig tegenhouden. Uit Hoofdstuk VI zal naar voren komen dat vanuit of via Maastricht impulsen zijn gegeven aan het spel, dat Orangisten in 1831 bedreven, in een poging rond Luik een politieke ontwikkeling ten gunste van Oranje te forceren.

Maastricht en St.-Pieter geraakten economisch en politiek

in een eilandpositie met vele bezwaarlijke gevolgen van ongemakken en schade, vermeld in de Hoofdstukken VII en VIII. Zelfs godsdienstig werd het katholieke volksdeel van Maastricht tijdelijk als een apart vicariaat ingedeeld.

Buiten Maastricht, vanuit Hasselt, werd een geheel nieuw provinciaal bestuur opgebouwd. Na beginperikelen, een gevolg van de rommelige toestanden uit de jaren 1830 en 1831, kwam weer een normaal bestuur op gang. Hoofdstuk IX vertelt hoe de jaren tot 1839 verliepen, met min of meer onwezenlijke achtergronden: het bestaan van de 24 Artikelen, die voor de gebieden aan de rechter oever van de Maas Nederlands onderdaanschap in het vooruitzicht stelden. Dit dwong tot behoedzaamheid en afwachten.

De Conventie van Zonhoven van november 1833, die leidde tot een bescheiden herstel van de normale betrekkingen met Maastricht, betekende in de periode van economische achteruitgang een ommekeer. Als zodanig geldt het jaar 1833 tussen de eerste woelingen van 1830 en het Scheidingstractaat van april 1839 als een caesuur. Hoofdstuk X beschrijft dat geheel Limburg na Zonhoven nog ruim vijf jaren op vrede en zekerheid moest wachten, een periode waarin het de economie maar matig verging en een normale ontplooiing in het Limburgse onmogelijk was. Stilstand in de bedrijfsvoering was het algemeen kenmerk; schade was er het gevolg van.

Toen koning Willem I in 1838 vrij onverwacht de 24 Artikelen toch wilde accepteren, kwam op de rechter Maasoever nogmaals een politieke beweging op gang om Belgisch te blijven. Dit mocht niet meer baten. Hoe de scheiding van Limburg in 1839 een feit werd, beschrijft Hoofdstuk XI.

De bevolking van Limburg stond tussen 1830 en 1839 op een tweesprong, hetgeen voor menigeen een moeilijk politiek dilemma betekende. De politieke eenheid van Limburg sedert 1815 was maar van betrekkelijk korte duur geweest.

Hoofdstuk I

BESTUURLIJKE OPBOUW EN POLITIEKE MENTALITEITEN IN LIMBURG TUSSEN 1815 EN 1830

A. Een nieuwe periode

De gebeurtenissen van de zomer en het najaar van 1830 in Limburg vonden, zoals in het gehele zuidelijk deel van het koninkrijk van koning Willem I het geval was, niet onverwacht plaats. Als men ze objectief wil beoordelen, moet men de gang van zaken nagaan vanaf het begin, vanaf de jaren 1814-1815, toen in deze Maasstreken de Franse tricolore werd gestreken en de Nederlandse driekleur weer ging wapperen. Na ongeveer twintig jaren Frans bewind, dat een einde had betekend van veel gevestigde feodale bestuurstoestanden, werden de departementen van de Nedermaas en een gedeelte van de Roer omgedoopt tot de provincie Limburg, onder een nieuw bewind van koning Willem I van Oranje-Nassau. Na jaren van conscripties, Frans bestuur, problemen rond *prêtres assermentés* en *insermentés* en een Boerenkrijg kreeg een nieuw bewind in Limburg *carte blanche*, met open kansen en mogelijkheden voor de toekomst. 1) Limburg was in 1815 een overwegend agrarisch gewest. De nijverheid was nog van weinig betekenis, hoofdzakelijk bestemd voor de regio. Het merendeel van de bevolking, circa 300.000 inwoners, kende een zeer bescheiden bestaan. In de steden, en dan vooral in Maastricht, waren bij de burgerij in de 18e eeuw de gedachten van de Verlichting doorgedrongen, maar op het platteland was dit nauwelijks merkbaar. 2)

De families waaruit het nieuwe bewind zijn functionarissen ter plaatse kon kiezen hadden als gevolg van de politieke gebeurtenissen sedert 1795 diverse antecedenten en voorgeschiedenissen. Sommigen hadden tot het jaar 1795 in het Staats-Brabantse of in het Luikse verband functies vervuld. Anderen waren in de Franse periode omhoog geklommen. Weer anderen hadden vóór en na 1794 hun sporen verdiend in een van de politiek versnipperde gebieden aan beide zijden van de Maas. Groot aanzien genoten de leden van de adel, grootgrondbezitters ter plaatse, die zich in veel gevallen vader voelden van het omringende gebied. Hun namen leest men in de lijsten van de hoogst

in belasting aangeslagen grootgrondbezitters: graaf F. de Borchgrave te Mechelen (x 1774), graaf J.B. Marchant d'Ansembourg te Amstenrade (x 1782), C.C. Roemers te Meerssen (x 1748), G. Claes te Hasselt, graaf De Geloës te Eijsden (x 1786), C.F. baron De Stockem te Heers (x 1763), baron C.F. de Copis te Gors op Leeuw (x 1787), Géry Colpin te Eijgenbilzen (x 1772), baron C. de Weichs de Wenne te Wanssum, baron F.K.A. de Loe te Mheer (x 1789), J.M. Schoenmaeckers te Ambij (x 1768), baron E. de Senzeille te Rutten (x 1790), E.L. Surl  t de Chokier te Gingelom (x 1790), J.A. Schoenmaeckers te Meerssen (x 1779), L. de Schierv  l te Rotem, J.F. Hennequin te Maastricht (x 1772), baron P.G. de Liedel de Well te Bergen (x 1774) en baron W. Lamberts de Cortenbach te Voerendaal (x 1768).3) De volgorde wijst op de afnemende grootte van hun bezit. Bijna alle bovengenoemde personen vervulden zowel vóór als na 1815 belangrijke openbare functies in Limburg of in een van de gebieden die tot Limburg kwamen te behoren.

De vestiging van het gezag van Koning Willem I (1814-1815)

Namens de nieuwe koning traden C.D.E.J. Bangemann Huygens, baron J.B. Hugenhouth tot den Berenklaauw en B.J.A. Vrijthoff als commissarissen te midden van de geallieerde legers voortvarend op, o.a. door het oprichten van een eigen vrijwilligerscorps. Zij stootten met hun acties op verzet bij de heer J.A. Ernst Sack, aan wie namens de Verbonden Mogendheden het gezag ter plaatse was opgedragen. Zolang de Franse bezetting te Maastricht onder generaal Merle nog niet vertrokken was, - dit gebeurde op 11 mei 1814 - hield de heer Sack het gezag strak in handen. De situatie was als geheel onoverzichtelijk, o.a. door de aanwezigheid van Pruisische, Russische en Zweedse troepen ter plaatse, die voortdurend met Franse troepen in gevechten gewikkeld raakten. 4) Nadat Parijs op 5 april 1814 in handen van de Verbonden Mogendheden gevallen was, bleven Maastricht en Venlo nog als Franse steden belegerd onder de lelievlag in plaats van de tricolore. Aan al deze staatkundige en militaire verwarring kwam een einde, toen het Congres te Wenen op 5 mei 1814 besloot het gezag van Willem I te erkennen. Hiervan werd het resultaat: opnem  ng in het koninkrijk der Nederlanden en de vorming van de provincie Limburg als opvolger van het departement van de Nedermaas.

Het nieuwe bewind stond in Limburg voor de opgave een nieuwe bestuurshierarchie op te bouwen na het wegvallen van het napoleontische bewind van prefect Roggiéri. Reeksen Koninklijke Besluiten in de jaren 1815-1818 hebben dit geregeld. Voor de hand lag dat men een beroep deed op de functionarissen uit de periode van de generaliteit van vóór 1794, in de meeste gevallen uit protestantse families. Men heeft zich hier niet toe beperkt. Precies zoals dit o.a. geschiedde bij officieren van de landmacht, bleek koning Willem I, na een belofte van trouw, bereid ook overheidsfunctionarissen te benoemen die in de Franse periode ambten hadden vervuld. Uit de kringen van het departement van de Nedermaas en de arrondissementsbesturen van Maastricht, Hasselt en Roermond vonden velen een nieuwe functie onder het gezag van de nieuwe soeverein. Een andere keuze was redelijkerwijze niet denkbaar. Waar immers zou men leden van Provinciale Staten, burgemeesters en overige functionarissen zo snel hebben moeten vinden? (Zie bijlage A)

Zoals in de andere provincies van het koninkrijk werd op 14 augustus 1815 door de notabelen gestemd over de aanneming van de nieuwe grondwet. De stemmingen in drie arrondissementen verliepen gunstig, bij een goede opkomst. In Maastricht stemden van de 64 opgeroepen 39 vóór en 12 tegen, bij 13 afwezigen. In het arrondissement Hasselt waren bij 37 oproepen 25 vóór en 7 tegen. Van de 43 stemmen te Roermond waren, bij een afwezigheid van 11, 32 vóór en geen tegen. Neemt men in aanmerking dat hier sprake is van een censuskiesrecht, dan nog mag men stellen dat deze eerste te controleren reactie vanuit Limburg op het nieuwe bewind positief was. 96 Voorstemmers (68%) is een groot aantal op de 144 uitgebrachte stemmen. 19 Tegenstemmers (13%) vormt toch nog een aanzienlijk percentage. Gezien de te overbruggen afstanden op een slecht wegennet is het aantal afwezigen van 29 (19%) niet groot.

De notabelen aanvaardden de nieuwe situatie. Bij de voorstemmers treft men protestanten aan, kopers van genationaliseerde kerkelijke goederen uit de jaren 1796 en 1797 en zeer veel functionarissen uit de Franse periode.⁵⁾ Bijna alle tegenstemmers waren boven de 60 jaar. Zij wekken de indruk dat zij gehecht waren aan de staatkundige toestanden van vóór 1795. In het arrondissement Hasselt was de vrees dat de nationalisatie van de kerkelijke goederen gehandhaafd zou worden daartoe een voor de hand liggende verkla-

ring. Voor de meesten van de tegenstemmers in Maastricht gold dit eveneens. Ook was opvallend dat enkele tegenstemmers, T.J. Olislagers, baron T.J. Billehé de Valensart, baron G.J. de Crassier, P.L. Leekens en G. Tielens, in de Franse tijd eveneens geen functies vervuld hadden. In zoverre is hun tegenstemmen in 1815 consequent. Het betrof hier mannen die vóór 1794 te Maastricht namens de bisschop van Luik functies vervuld hadden, dan wel familie waren van Luikse functionarissen. (Zie bijlage B)

De Limburgse bevolking reageerde op al deze gebeurtenissen koel tot apatisch. Men was de lasten van het Franse bestuur en de periode van oorlog en conscriptie moe; men hoopte dat de nieuwe politieke toestand zou leiden tot de gewenste welvaart en rust. Van de bevolking te Maastricht bijvoorbeeld was in 1814 13-16 procent noodlijdend, een situatie die voor het gehele koninkrijk gold. Het nieuwe bewind stond onder dit gestern-te in feite niets in de weg om het werk van de toekomst aan te vatten en zich bij de bevolking populair te maken door het normale leven weer op gang te brengen. Op 13 mei 1814 trok voor het eerst sedert 1794 weer de grote St.-Servaasprocessie door Maastricht. Hier beging het nieuwe bewind meteen een tactische fout, welke kwaad bloed bij vele katholieken moet hebben gezet. Deze jaarlijkse processie was steeds een plechtig en feestelijk gebeuren geweest in de stad. In de Franse periode was toegestaan de processie-route uitgebreid te houden, rond het Vrijthof. Rond het rustaltaar vormde het garnizoen een erehaag. Na het vertrek van de Fransen in 1814 moest de processie terug naar een kleinere route, namelijk binnen het gebied van de kerk. In plaats van een erehaag van militairen zette het garnizoen nu schildwachten uit om overschrijding van de route te verhinderen. De ontvangst van de prins van Oranje op 24 en 25 september 1814 was overal luisterrijk en genoot grote belangstelling, evenals de festiviteiten rond de troonbestijging op 21 maart 1815. Na de val van Napoleon en de kroning van Lodewijk XVIII werd opnieuw in de St.-Servaas-kerk door deken Partouns het gebruikelijke Te Deum aangeheven.⁶⁾

De opbouw van het provinciaal bestuur van Limburg na 1815

Er was een groot aantal besluiten nodig om de provinciale en gemeentelijke organisatiestructuur op gang te brengen onder

het nieuwe bewind. Een belangrijke benoeming was de aanstelling van de uit Torhout afkomstige Vlaming Jean Charles de Brouckère Sr (1757-1850), tijdens het Ancien Régime schepen van 't Vrije te Brugge, tot gouverneur in Limburg. Hij diende het gezag van koning Willem I consequent zeer trouw. De Brouckère had ook ervaring uit de Franse dienst. Sinds 1801 was hij lid en sinds 1811 president van het Hof van Appel te Brussel. Na een korte periode gouverneur te zijn geweest in Henegouwen en Namen kwam hij naar Limburg, m.i.v. 9 oktober 1815.

Bij K.B. van 14 februari 1818 werd de provincie Limburg opgedeeld in de districten, arrondissementen, Maastricht, Hasselt, Roermond, waarover als commissaris werden aangesteld respectievelijk Willem Kerens de Wolfrath, C.E.M. Ruys en de Montfortse rentmeester H.J. Michiels van Kessenich, allen uit katholieke jongadellijke geslachten met trouwe dienst sedert de periode van de generaliteit. Kort tevoren, bij K.B. van 12 mei 1817, was bepaald dat de steden Maastricht, Tongeren, St.-Truiden, Hasselt, Sittard, Roermond en Venlo rechtstreeks zouden ressorteren onder het provinciaal bestuur. De kleinere gemeenten ressorteerden onder de districtscommissaris. Door het Reglement van Bestuur van het Platteland, K.B. van 14 februari 1818 no. 95, werd het bestuur van de plattelandsgemeenten geregeld. Weert viel vanaf 1818 ook onder het Reglement voor het Bestuur van de steden van 1817.

Aan het aantal leden en de duur van zittingsperioden werd in de eerste tien jaren na de afkondiging van de grondwet van 1815 regelmatig gesleuteld. Uit de veranderingen blijkt dat het bestuurlijke apparaat nog in een periode van opbouw verkeerde. Men treft vaak klachten aan over gebrekkige en onvoldoende administratie. Het Reglement voor de Steden werd in 1824 gewijzigd. In 1816 werden negen Gedeputeerde Staten-leden uit de Provinciale Staten benoemd: bij Koninklijk Besluiten van 10 april en 3 juli, telkens drie uit de ridderschap, de steden en het platteland. In 1825 werd dit getal teruggebracht tot zeven, telkens twee uit de drie standen en één facultatieve plaats.

Bijna alle leden van Gedeputeerde Staten en de Tweede Kamer kwamen voort uit de Limburgse adel. Naast gouverneur J.C. de Brouckère, die tot 1828 in deze functie bleef, fungeerden als leden van de Gedeputeerde Staten een aantal jaren J. van Pan-

huijs, baron G.H. van Aefferden, J.F. Hennequin, P.G. de Leonarts van Achel en H.P.E. Joppen de Beegden, allen uit Franse dienst overgestapt. Als gevolg van wisselingen treffen we later aan L.J.C. Julliot uit Tongeren, baron E.P.J.Ph. de Lamberts Cortenbach, baron G.L.J.B. de Liedel de Well, M.J. Schoenmaekers, J.J. Gelders, P.A.S. Kerens en M.P.F.J. Petit. Ook van hen hadden enkelen reeds in de Franse bestuursperiode functies vervuld.

Tweede Kamerleden voor Limburg waren na 1815 gedurende korte of langere perioden E.L. Surlet de Chokier, A.C. Membrede, baron H. Joppen de Beegden, baron G.H. van Aefferden, J.F. Hennequin, baron P.G. Leonards de Achel, G. Kerens de Wolfrath, baron G. Liedel de Well, graaf F. de Borchgrave en Ch. de Brouckère jr.7)

B. De eerste zes jaren van het bewind van Koning Willem I.

De benoemingenpolitiek

De koning had in de eerste jaren na 1814 grote mogelijkheden om bij de inrichting van het bestuur van zijn voorkeur blijkt te geven t.o.v. bepaalde bevolkingsgroepen. De leden van de Provinciale Staten en de gemeentebesturen kon hij immers voor de eerste maal rechtstreeks benoemen. Voor de hand ligt dat de heren L.B.A. Vrijthoff en J.A.C. van Panhuys, commissarissen-vertrouwensmannen van de koning, en beiden uit inheemse protestantse families, in de beginperiode de kandidaten voor bestuursfuncties bespraken met gouverneur J.C. de Brouckère. Men greep terug op het systeem dat sedert 1632 in de staatse tijd gebruikelijk was geweest en koos veel protestanten uit gezeten families, waaronder velen uit Maastricht. Relatief was het aantal protestanten in Limburg niet groot. In Maastricht woonden in 1820 1176 protestanten, 6,4% van de bevolking. In een aantal gemeenten kende men hervormde minderheden: te Eysden (56), Meerssen (93), Beek (92), Valkenburg en Gulpen (97), Vaals (273), Urmond en Grevenbicht (190), Heerlen (130), Stevensweert (47), Roermond (102), Sittard (121), Venlo (214), Gennep (127), en Blitterswijk (28). De Almanach de la Province de Limbourg van 1818 en 1819 biedt ons een beeld hoe met name in het provinciale en gemeentelijke bestuur te Maastricht veel invloedrijke functies aan protestanten werden toegewezen.8)

In het provinciale bestuur werd W.A. Pillera, geboren in

Vaals in 1783 als zoon van een Staatse functionaris, benoemd tot griffier, de steden werden vertegenwoordigd door baron D'Emminghaus, E. Pichot, J. Rouffaer en J. v. Slype, protestanten uit Maastricht. Lid van Gedeputeerde Staten werd J.A. van Panhuys. In het leger, de provinciale en de rijksdiensten te Maastricht werden eveneens veel protestanten benoemd. Enkele voorbeelden: commandant van de Maréchaussee werd C.L. Pélérin. Ir. J.W. Conrad werd directeur van Rijkswaterstaat. W.C. van Vloten en L.B.A. Vrijthoff vervulden de hoogste functies bij de Directe Belastingen. O. van de Santheuvel, lid van een oude schepenfamilie, werd ontvanger van belastingen. Op de Rechtbank van Eerste Aanleg werden benoemd: de oud-officier P. Babut du Marès als president, E. Pichot en P. van Slype als rechter, N. Verloren als substituut-procureur. In de gemeente Maastricht werden J.G.C. van Slype en E.D. Pichot bezetters van de toenmalige 2e en 3e burgemeestersplaats. In de Raad kwamen A. van den Santheuvel, J. Brandts, koopman en P. Babut du Marès. De twee hoogste functies in de stedelijke schutterij vervulden W.A. Pillera en F.C.M. Pichot. Gemeentesecretaris werd H.A. Verduchêne. Het gevolg van deze benoemingenpolitiek was dat omstreeks 1830 gesteld kon worden dat ongeveer de helft van de gezeten families in Maastricht protestant was.

In de Limburgse gemeenten buiten Maastricht kende men een geheel andere situatie. Buiten Venlo was er nergens een garnizoen van enige omvang. Het aantal en het aanzien van de protestantse families was veel geringer. Bij de vrederechters is dit reeds te constateren. Wanneer men van hun namen in 1821 de antecedenten nagaat, blijken zij ongeveer allen katholieken uit de streek te zijn in een gradatie tussen streng gelovig en katholiek verlicht. Dit geldt voor J.H. Schorpion te Bilzen, A.J. Bischof te Heerlen, J.L. van Hees te Maastricht-Zuid, J.J. Gelders te Maaseyck, J.W. Huveneers te Mechelen a.d. Maas, F.L. Corten te Meerssen, L. Willems te Oirsbeek, J.H. de Lamberts Cortenbach te Kerkrade, J.G. Wulf te Sittard, J.G. Vinderlinden te Tongeren, Hussen te Hasselt, Zels te Beringen, Landmeters in Herck de Stad, Dawans te Borgloon, Jans te Peer, Vandenberck te St.-Truiden, A. Luytgens te Roermond, P. Richardt te Venlo, J.F. de Borman te Bree, J. Hollanders te Achel, B.J. Dewez te Weert, P.T. Peyrega te Horst. Alleen J.G.C. van Slype te Maastricht-Noord en F.J. Ross te Gulpen

waren protestant. Aan de rechtbanken te Hasselt en te Roermond was slechts een heel enkele protestant aangesteld.

Ook de burgemeesters van de gemeenten waren allen meer streekgericht dan Oranjegezind, zoals dat in de provinciale hoofdstad Maastricht het geval was bij de Pichots en de van Slijpens c.s.. In 1821 fungeren als Burgemeester te Venlo J. Richardt, P.H. Heuts en A.J. Bloemarts; in Roermond A.H. Michiels van Verduynen en H. Clout; in Hasselt G.R. Cox, G. Claes en L. Jacobs; in Tongeren G. Rubens, M. Janssen en A. van Muyssen; in St.-Truiden J.A.N. Van den Berck, C. Van den Abeele en L.F. baron de Menten van Horn; in Sittard H. Lunenschloss (Hervormd), Janssen en Benedict; te Weert J.M. Truyen, Janssen en H.J. Bloemarts.⁹) (Zie ook Bijlage C)

De Gemeenteraad van Maastricht

De provinciale overheid lette zeer scherp op veranderingen in de gemeenteraad van Maastricht. Iedere oppositiegroep werd gevreesd. Op het einde van de Franse overheersing kende Maastricht naast de maire C. Coenegracht en diens adjoint H. Nierstrasz als raadsleden W.P. Bonhomme, paardenpostmeester, J.F.X. Breuls, oud-rechter, C. de Brienne, rentenier, J.B. Claessens, rechter, G.D.J.L. baron de Crassier, rentenier, J.G.S. de Limpens, rechter, H.G. Hachtmans, koopman, J.B. Hardy, rentenier, J.J. Hollman, apotheker, D. Hupkens, notaris, F.T.X. Kerens, jurist, H.J. de Lahaye en A. Marin, rentenier, P. Manckeleers, leraar, L. Mancel, chirurgijn, P. Missotten, fabrikant, Luc Nijpels, rentenier, J.L.H. Olislagers, rentenier, J.M. Ross, notaris, A. Silverijser, rentenier, J.C. Thiessen, wijnhandelaar en E.S. Veugen, ontvanger-generaal. C. de Brienne en J.C.S. Limpens keerden in 1815 in de Raad terug. Deze nieuwe Raad kende een verjonging van zijn leden, maar de afkomst week nauwelijks af van die van de Franse municipale Raad. De namen van de nieuwe leden werden A.C. Membrede, jurist, de oud-agent-national, F.V. Roosen, fabrikant, C.G. van Aken, jurist, P. Babut de Marès, rechter, baron T.J. Billehé de Valensart, grondbezitter, J. Brants, koopman, E.D. Pichot, rechter, C.A. Hesselt van Dinter, rechter, G. Hollard, rechter, G.O.M. Colen, rentenier, G.H. Heerdinck, rechter van Instructie, J.L. v Hees, vrederechter, A. van de Santheuvel, ontvanger van Belastingen, J. Tielens, bankier, G.J. van der Vrecken, postmeester, W. Streg-

nard, koopman, P.J. van der Vrecken, rechter en J.G.C. van Slype, rentenier. Onder hen waren acht protestanten, geen meerderheid.

Ook de leden die in de eerste jaren na 1815 als raadslid benoemd werden, kwamen uit dezelfde kring. Om van deze leden de langst blijvenden te noemen: T.X. Kerens, rentenier, Baltus Cruts, plaatsvervangend rechter en oud-gemeentesecretaris, A. Lekens, fabrikant, H.J. Neys, geneesheer, F. van Panhuys, ontvanger van Belastingen, J. Bemelmans, fabrikant, J.H. Bosc de la Calmette, rechter, baron G.X. de Crassier, rentenier, C. Destouvelles, jurist, J.A. Engelen, koopman, W.J. Hennekens, koopman, M. v. Heylerhoff, rechter, baron G.L. de Rosen, rentenier, J. Rouffaer, koopman en voorzitter van de Kamer van Koophandel, E. Ruys, ontvanger-generaal en A. van de Santheuvel, ontvanger. Het was een raad van renteniers, juristen en kooplieden, een burgerlijke Raad zoals deze overal in het koninkrijk voorkwamen. Uitermate zwak was in de Raad van Maastricht de parti-prêtre, de kerkgetrouwe katholieke groepering, vertegenwoordigd. Buiten de bankier J. Tielens zou men in dit verband alleen baron T.J. Billehé de Valensart kunnen noemen.

Gouverneur J.C. de Brouckère was van het begin af niet enthousiast over deze Raad. In 1820 verzuchtte hij: "De oppositieleiden zijn in kennis en welbespraaktheid de goedgezinden in de Raad opgewassen. Zij houden in alles de overhand, slepen steeds de zwakken met zich mee en leggen overal een geest van oppositie aan de dag." 10)

C. Eerste tekenen van oppositie

Het nieuwe bewind kreeg spoedig spijt van de benoeming van J.F. Hennequin, geboren in 1772 te Wassigny in Frankrijk, tot burgemeester van Maastricht en tot Tweede Kamerlid. Als artillerist ging hij van het Franse leger over naar het civiel bestuur te Kerkrade en later naar Maastricht, als lid van de Prefectuur van de Nedermaas. Daar werd hij een vermogend man, o.a. door zijn huwelijk met Maria E.C. Colpin, een dochter van een succesvolle kerkelijke goederenkoper, Géry Colpin. Hij bewoonde een royale woning in de Brusselsestraat. Twee andere grootgrondbezitters sedert de Franse periode waren zijn vrienden, E.L. Surlet de Chokier uit Gingelom, de latere regent, en C.C. Roemers uit Meerssen, die van 1796 tot 1799 agent

national was. J.A.C. van Panhuys beval Hennequin aan als een zorgvuldige, plichtsbetrachtende man van middelmatig groot fortuin.¹¹⁾ Hennequin werd opvolger van C. Coenegracht, die in 1814 van maire in Franse dienst Nederlands burgemeester werd. Hennequin werd tevens lid van Gedeputeerde Staten, van 1816 tot 1819 en Lid van de Tweede Kamer van 1817 tot 1818. In zijn opvattingen was hij liberaal. Dit deed hem spoedig de sympathie van de koning verliezen. Hij bewoog zich niet temidden van de Oranjegezinde, koninklijke aanhangers.

Een politieke medestander werd Nicolaas Josephus Toussaint Cruts, geboren te Visé, na 1815 procureur-crimineel voor Limburg, toegevoegd aan procureur-generaal Leclercq van het Cour Supérieure de Justice te Luik, waaronder de Rechtbanken van Eerste Aanleg te Maastricht, Roermond en Hasselt ressorteerden. Tot ongenoegen van de eerste advocaat-generaal H. de Lantremange te Luik had Cruts voortdurend verschillen van inzicht met de koningsgezinde procureur P. van Slijpe (1756-1824) te Maastricht. De procureur stamde uit een hervormd Maastrichts geslacht, dat reeds meerdere functies in Staats dienstverband had vervuld vóór 1794.

Cruts stamde uit een in ledental zeer uitgebreide Maas-trichtse familie, die in practisch geheel de 18e eeuw naast Luikse functionarissen voor Maastricht ook kanunniken voor het Kapittel van St.-Servaas had voortgebracht. De vrouwen huwden met zonen uit gezeten families of werden in vele gevallen kloosterzuster. Het geslacht begon met Johan Cruts, Luiks gezworene, gehuwd met Ida Helena Reynders. Twee van hun zonen waren Willem Hendrik (1725-1780) en Jean Joseph. Willem Hendrik werd secretaris van het Luiks gerecht en enkele jaren burgemeester van Maastricht. Hij huwde Marie M.J. Kerens, uit welk adellijk geslacht o.a. een bisschop van St.-Polten en enkele kanunniken voortkwamen. Zij schonken het leven aan acht kinderen, waarvan we noemen Jan Hendrik Servatius, (1755-1808), Luiks gezworene, Godfried Joseph, bisschop van Roermond en later van St.-Polten en Hendrik Willem Balthazar (1755-1840), Directeur van de Munt te Brussel. De zoon van Jan Hendrik Servatius, Balthazar Willem Joseph (1788-1841), werd gemeentesecretaris van Maastricht van 1816 tot 1818 en bleef Raadslid totdat hij in 1821 werd ontslagen na het proces-Hennequin. In de lijsten van kanunniken van Maastricht kunnen we nagaan hoe de prebenden

van oom naar neef overgingen: van Frans Reijnders naar Balthazar Cruts (1752), naar Jan Hendrik (1754), naar Frans Cruts (1764), naar Godfried J.H., de latere bisschop van St.-Polten en naar Jan Dominicus Servatius, tot 1796. N.J.T. Cruts, die ongehuwd bleef, stamde af van de tak Jean Joseph, die huwde met Maria Josepha Raikem. Hun zoon Jean Henri Joseph (1761-1841) huwde Anne Jeanne Parmentier, de moeder van Nicolaas J.T., de procureur-crimineel. Na het overlijden van zijn vrouw trad Jean Henri Joseph toe tot de geestelijke stand. Na zijn pensionnering als priester bewoonde hij met zijn ongetrouwde zoon het pand Brusselsestraat no.886. Met abbé Lux had hij een aandeel in de liquidatie van de goederen van het Kapittel van St.-Servaas. Via een huwelijk waren de rijke familie Tielens en Colpin aan de familie Cruts gelieerd.

N.J.T. Cruts verwierf bij de overheid spoedig qua gezindheid een slechte naam. Men vond hem onvoldoende regeringsgezind.

Minister Van Maanen stelt een onderzoek in naar de politieke mentaliteit in Limburg

Het nieuwe bewind had vanaf 1815 volop gelegenheid gehad om koningsgezinde functionarissen bij de overheid te benoemen. Het effect ervan, zoals dat o.a. bleek bij J.J. Hennequin en procureur N.J.T. Cruts, viel tegen. "De geest in Limburg kenmerkt zich op min gunstige wijze," verzuchtte minister Van Maanen in december 1820 tegenover procureur-crimineel N.J.T. Cruts. "Een aantal personen tracht in de administratie door te dringen om het gouvernement tegen te werken en het bestuur te verlammen. Men weigert zelfs de Franse taal af te schaffen." Van Maanen oordeelde dat na vijf jaren regering van koning Willem I in Limburg de ontwikkelingen niet zodanig waren dat de bevolking in brede kringen enthousiast was geworden voor koning en overheid. N.J.T. Cruts ontving van Van Maanen het verzoek hieromtrent een onderzoek te verrichten. In februari 1821 zond hij zijn rapport in. 12)

Cruts had veel te melden en deed dit zeer omstandig. Het had, zo schreef hij, weinig zin te vermelden dat er klachten voorkwamen over de hoogte van de belastinginning en de lichte van de militairen. Deze klachten kwamen immers overal voor. Cruts meende dat het beter was eens te luisteren naar de aard van de klachten, wanneer deze werden uitgesproken in

vertrouwelijke gesprekken, ook al waren zij voor het heersende gouvernement weinig vleierend. Deze uitingen zou men nooit in de dagbladen aantreffen en evenmin bij de verslagen van de Tweede Kamer. Volgens Cruts had het gouvernement al in het begin enkele tactische vergissingen begaan. De nieuwe Jacht- en Visserijwet van 11 juli 1814 no.29 was in Limburg al bekritiseerd vóórdat de tekst ervan in het Staatsblad verschenen was.

Limburg werd ingedeeld bij het 5e Jachtdistrict van Noord-Brabant. Den Haag kon zich blijkbaar niet voorstellen hoeveel kwaad bloed deze blunder gezet had bij de grondbezitters. Volgens de nieuwe wet moesten de grondeigenaren, die praktisch allen beschikten over verspreid liggende percelen, al deze kavels van afbakening gaan voorzien. Bij sommigen bestond de vrees dat de oude leenrechten zouden terugkeren. Zij zagen in de Wet van 1814 een eerste stap daarheen, vooral omdat zoveel haast werd gemaakt.

Bij de kopers van genationaliseerde goederen uit de Franse periode ontstond grote vrees, dat na 20 jaar de oude heerlijkheidsrechten opnieuw zouden moeten opgelegd worden. Toen vroegere rechthebbenden enkelen petitie's met een dergelijke strekking bij de koning hadden ingediend, sloeg hun de schrik om het hart. Cruts voegde als bewijs van deze bewering een exemplaar toe van Le Journal de la Province de Limbourg d.d. 17 juni 1817. Men moet goed beseffen, stelde Cruts, dat niets in de praktijk zo onprettig overkomt als het doordrijven van iets wat eigenlijk niet verplicht is. De overheid kan het nog zo goed menen, deze gang van zaken valt verkeerd. Verder was het onverstandig geweest de Rechtbanken vertrouwelijke instructies te geven, terwijl over de omstreden zaken nog geen uitspraak was gedaan. Zulke instructies lekken altijd uit. Een bewijs hiervan was de procedure van K. de Riedesel uit Ohé en Laak over een groot aantal landerijen in Midden-Limburg, waarover De Riedesel opnieuw rechten opeiste. Betrokkenen hadden er de mond van vol dat het Openbaar Ministerie de handen gebonden was en dat er geen rechtvaardige uitspraak te verwachten zou zijn. 13)

Naast deze zaken meende Cruts ook te moeten melden op de verstandhouding tussen katholieken en protestanten in Maastricht. Tot 1794 waren katholieken en protestanten gelijkberechtigd in de keuze geweest. Onderlinge naijver had altijd bestaan, maar bij de vervulling van openbare functies was nooit de religie in het geding geweest.

De partijen vielen elkaar niet aan op godsdienstige gezindheid. Kort na 1814 waren opeens bepalingen uitgevaardigd dat op Protestantse bededagen alle winkels gesloten moesten blijven. Ook de schouwburg moest op die dagen dicht en ander publiek vermaak mocht pas na de diensten een aanvang nemen. De beperking van de processieroute had eveneens ongenoegen gewekt. Toen de gouverneur tot een gematigder beleid was teruggekeerd, was het kwaad reeds geschied. Men had omzichtiger moeten handelen en niet moeten irriteren. De protestanten waren ook in ander opzicht bevoordeeld: van de zes open gevallen rechterplaatsen in 1814 kwamen er vier in handen van protestanten. Acht nieuwe raadsleden in 1815 waren Maastrichtse protestanten. Bij de definitieve verdeling van de gemeentelijke functies volgens het K.B. van 1817 werden twee van de drie burgemeesters in Maastricht protestanten en van de 17 raadsleden werden er vijf protestant, hoewel de protestanten in Maastricht slechts 1/17e deel van de bevolking uitmaakten.

De katholieken raakten er van overtuigd dat de regering vooringenomen was ten gunste van de protestanten. Waarom werd de Katholiek J.L. van Hees vrederechter in het kanton Zuid, verboden deze functie te concluderen met het lidmaatschap van Gedeputeerde Staten, terwijl burgemeester J.G.C. van Slijpe wel tegelijkertijd vrederechter in het kanton Noord mocht zijn? Ik neem aan, schreef Cruts, dat er motieven geweest zijn voor dat verschil van handelen, maar de gewone mensen hebben er bevoordeling van een protestant in gezien. den, maar het gewone volk zag hierin bevoordeling van een protestant.

Een ander punt was de inkwartiering. Vroeger moest de betreffende burger de soldaat gratis licht en ligging bezorgen zonder de kost. Wie geen soldaten kon of wilde ontvangen, betaalde 14 cent of 5 Luikse stuivers. Er waren logementhouders en herbergiers genoeg die hier aan wilden verdienen. De soldaat stelde zeer weinig eisen en verteerde veel in de gelagkamer. Na 1815 gaf men 35 centen aan de burger voor volledige kost en inwoning. Uitbesteding kostte nu 94,5 cent. Afkoping kostte derhalve 80,5 cent meer. De stadslasten stegen i.v.m. kazernering en onderhoud van de kazernes tussen 1814 en 1819 van f. 62600 naar f. 104446. De bevolking mopperde over deze lastenverzwaring, verwijzend naar de tijd dat de inkwartiering voordeliger geregeld was. Dat deed het gouvernement geen goed. 14)

Cruts plaatste ook enkele opmerkingen over het veelvuldig

gebruik van het Frans als voertaal, voor wat Limburg betreft een zaak die eerder door Van Maanen aan de orde was gesteld. Ook deze kwestie veroorzaakte gevoeligheden, schreef Cruts. Op 22 april 1816 verzocht Van Maanen de getrouwe Maastrichtse procureur P. van Slype eens uiteen te zetten hoe het met het gebruik van de Nederlandse taal gesteld was. Ook Van Slype zelf immers bezigde in zijn stukken regelmatig het Frans evenals gouverneur J.C. de Brouckère, terwijl beiden het Nederlands beheersten. P. van Slype schrok niet weinig van dit schrijven. Hij maakte omstandelijk duidelijk hoe met name bij de rechtspraak in Limburg de gewoonte was blijven bestaan Frans te spreken en dat men op de kantoren van Registratie zelfs geen Nederlands kon schrijven. Van Slype beweerde dat hij verschillende malen had aangedrongen op gebruik van het Nederlands, met het gevolg dat het Hooggerechtshof in Luik in 1814 hierover een reprimande had uitgesproken. De Correctionele Rechtbank, de rechter van Instructie en de vrederechters gebruikten allen de Nederlandse taal. Door het aanstellen van meer Nederlandse onderwijzers in Limburg zou het Nederlands volgens P. van Slype "brede ingevoerd worden bij de bevolking, die dit best kon leren."

Er waren zeker termen aanwezig, zo schreef Cruts in 1821, om in geheel Limburg Nederlands als voertaal voor te schrijven. Er moest rekening mee gehouden worden dat er steeds Nederlandse dialecten gesproken waren, brabbeltalen volgens Cruts, met uitzondering van de taal van enkele dorpen nabij de Franse taalgrens. Dat betrof ongeveer 10.000 mensen. Frans evenwel werd reeds vóór 1794 veel gesproken, vooral in de adellijke kringen en in de Provinciale Staten. De theaterstukken waren doorgaans Franse stukken. Op de rechtbanken spraken de meeste advocaten Frans, ook al in verband met de contacten met het Hooggerechtshof te Luik. De meeste kranten in Limburg waren in het Frans gesteld. Procureur-crimineel N.J.T. Cruts drong aan op geleidelijkheid bij de afschaffing van het Frans, met een overgangsperiode tot 1823. Met de bestaande gevoeligheden moest de overheid rekening houden.¹⁵⁾ Er bestond geen onwil tegen het gebruik van het Nederlands. Burgemeester J.I. Hennequin, die alleen het Frans beheerste, liet de raadsnotulen in het Nederlands opnemen. Zijn zoon kreeg les in Nederlands. Het Koninklijk Besluit van 15 september 1819 stelde daarentegen te vroeg het Nederlands algemeen verplicht. Ook op de scholen was men geleidelijk van het Frans op het Nederlands

moeten overgegaan. Op de Hollandse Lagere school, waar naast griffier W.A. Pillera drie officieren het schoolbestuur vormden, konden alleen 's avonds terecht voor les in het Frans. Op de Ecole Mutuelle, de Maastrichtse school voor onderling onderwijs, vooral voor de armen, waar de Frans sprekende J.F. Hennequin, C. Destouvelles en Mr. Mockel jr. het schoolbestuur vormden, werd onderwijs gegeven in Vlaams en Frans. "Ik zeg hier Vlaams," schreef Cruts, "omdat de landstaal hier niet meer voorstelt dan een op Nederlands lijkende taal." Als er geld was geweest, zouden we in deze streek van taalgrenzen liefst gaarne ook nog Hoogduits onderricht hebben. Uitsluitend Nederlands verplicht te stellen werkt afkeer in de hand. Ook op het Atheneum zou het verplicht stellen van Nederlands op dit moment tot grote problemen leiden. De professoren in klassieke talen bijvoorbeeld doceren niet in het Nederlands. Van het schoolbestuur spreekt alleen J.F. Hennequin uitsluitend Frans, de overigen spreken Nederlands.

Verder schreef Cruts over het probleem van de Maastrichtse kostschool. Deze telde jaarlijks 50 à 60 leerlingen. Een groot deel was afkomstig uit Luik en Namen. Zij vroegen toelating, omdat op school tegelijk Nederlands en Frans geleerd werd. Als er alleen Nederlands voor in de plaats zou komen, zouden de Walen voortaan wegblijven. Ook het plan van de minister van Onderwijs in 1819 om de huismeester van de Hollandse Lagere school onderricht te laten geven in Nederlands op het Atheneum, op kosten van de Frans sprekende professoren was slecht ontvangen. Hoe dit aankwam is duidelijk. Het was ervaren als een slinkse maatregel van Hollandse partijgangers, die iedereen tot vijand van de koning bestempelden die niet volledig van hun gevoelens is. Afkeer tegen het gouvernement zou niet uitblijven. De kennis van de werken van Hooft, Cats en Vondel is toegenomen, merkte Cruts met nadruk op. De openbare examens voor Latijn zijn vanaf 1820 in het Nederlands afgenomen. Men moet hierin niet te ver willen gaan. Voor twee vacatures aan het Atheneum adviseerde Cruts Nederlands sprekenden aan te stellen. Ook op deze wijze zou men geleidelijk van het Frans naar het Nederlands kunnen overgaan.

Ook over het onderwijs kon procureur-crimineel Cruts verzeren, dat iedereen daar niet anders van plan was dan de wetten correct uit te voeren. Geenszins was men van plan het gouvernement tegen te werken, zoals door sommigen was gesuggereerd bij Van Maanen. Het enige wat speelde was de angst, dat door de korte tijd

van overgang de tijd zou ontbreken zich in de Nederlandse taal aan te passen. Dit was ook het gevoel van eenvoudige huisvaders-onderwijzers, die door gebrek aan kennis van het Nederlands dreigden hun functies te verliezen.

Cruts wees de klachten, die geuit waren tegen politie-commissarisvertaler M. Cudell, van de hand. Bij opgedragen vertalingen achtte Cudell het bijzonder praktisch gerechtelijke verklaringen in het Frans en niet in het Nederlands te stellen, wanneer deze bij het Hooggerecht in Luik niet begrepen zouden worden.

De minister moest er bovendien begrip voor hebben dat commissaris Cudell als hoofd van de politie te veel administratief werk moest verrichten. Hij bezat daarvoor geen ambtenaar en de agenten waren ongeletterd. Gelukkig had het stadsbestuur Cudell een hulpkracht toegezegd.

Cruts wist niet goed raad met de gevraagde informatie over, zo stond het geschreven, "een groep lieden, die van plan zouden zijn dusdanige personen in overheidsfuncties te brengen, die de regering zo zouden moeten tegenwerken dat de overheid er in zijn handelen door verlamd zou worden." Cruts veronderstelde dat deze aanklacht betrekking had op de kiescolleges of de provinciale Staten en gemeenteraden, want in de andere rijksfuncties was benoeming aan de Koning voorbehouden. Wie gekozen was, had zijn taak naar behoren verricht. Wat anders echter was dat door gouvernementsfunctionarissen tijdens de verkiezingen van baron G. Van Aefferden in 1818 gezegd werd, dat E. Surlet de Chokier de overheid niet aangenaam was en dat men provinciale belangen te kort deed door hem te benoemen. Ook was verteld dat de gouverneur provinciale statenleden van wier stemming hij nog niet zeker was, aangeraden zou hebben thuis te blijven. Op deze wijze verloor E. Surlet de Chokier twee verkiezingen met enkele stemmen. Ook U hebt E.L. Surlet de Chokier in zijn werk gezien, hield Cruts aan Van Maanen voor. Vormde zijn houding aanleiding om te handelen zoals hier gedaan is? Deze handelwijze verbitterde hier de gemoederen. Men betichtte de overheid sindsdien van partijdigheid.

De koning moest er begrip voor hebben. merkte N. Cruts verder op, dat er in de kringen van de stedelijke en de landelijke stand bezwaren bestonden tegen de overwegende plaats van de ridderschap. De ridderschap mocht hen niet meer vertegenwoordigen. In het kiescollege te Maastricht was besloten dat het college alleen die

personen zou kiezen, die qua fortuin en politieke gezindheid duidelijk als onafhankelijk bekend stonden. De regering kon zoiets toch niet een antigouvernementele houding noemen. Er waren wel steeds voorbesprekingen geweest om van te voren te bezien wie de meeste stemmen zou krijgen. Deze kandidaten werden dan gekozen. Hiermee werd toch het bestuur niet geschaad, zoals werd beweerd. Het was niet verstandig van het gouvernement aldus te reageren. Bij de oppositie wekte men op deze wijze verbittering op, hetgeen alleen maar halsstarrigheid tot gevolg kon hebben. En dat werd nu juist niet gewenst! Cruts oordeelde het ongewenst dat er twee elkaar tegenwerkende partijen zouden ontstaan. Dan zouden de gematigden door heethoofden worden overstemd. Het was wenselijk dat de overheid steeds wijsheid zou tonen. Onlangs waren in de opengevallen raadsplaatsen de uit Frankrijk afkomstige advocaat C. Destouvelles gekozen, bekend door onafhankelijkheid en gematigdheid en de Lutherse baron D'Emminghaus, van dezelfde gezindheid. Zij behoorden beiden tot de meest bemiddelde lieden van deze provincie. "Ik neem nu de vrijheid enkele opmerkingen te maken waarnaar mij niet is gevraagd," schreef Cruts tenslotte. Op gevaar af zijn taak te overschrijden, wilde hij omwille van het algemeen welzijn wijzen op de grote ingetogenheid welke men de laatste tijd in de Raad had kunnen waarnemen. Hieruit kon de overheid voorstellen maken van de heersende mentaliteit, die niet gekenmerkt werd door onwil en er niet op uit was om het bestuur te verlammen.

In zijn lange correspondentie met minister Van Maanen heeft Cruts herhaaldelijk gezegd wat in Limburg de grieven waren: een te duidelijke voorkeur voor Protestantse functionarissen, naast een gebrek aan vertrouwen in anderen. Verder de dwang om alleen het Nederlands als voertaal te gebruiken. De kopers van nationale goederen vreesden dat hun eigendomsrechten zouden gekort worden. Het gouvernement had bovendien te weinig tact getoond.

De Schutterijkwestie te Maastricht

Cruts wenste tegenover Van Maanen geen oordeel te geven over de zaak van de schutterij van Maastricht. Het gouvernement had deze affaire formeel juridisch moeten afdoen. In de kern immers was het een verschil van inzicht over de financiële verhouding tussen de Gemeente en het Rijk.

De zaak ontaardde in een principiele confrontatie. Achteraf gezien is het dit gevecht tussen gouvernement en de oppositie geweest dat het meeste kwaad bloed zette. Later werd het gebeurde veel opgerakeld.

De Wet op de Schutterijen, van 27 februari 1815, die voor Maastricht een tot 1794 onbekend systeem hadden gevormd, was voor Maastricht toepasselijk verklaard, tegelijk met het Reglement op het Bestuur van de Steden. Op 11 augustus 1817 vroeg de Raad de wet voor Maastricht te supprimeren, omwille van de verplichte financiële consequenties van de gemeente. Burgemeester J.F. Hennequin en de meerderheid van de Raad oordeelden het niet juist dat de Gemeente Maastricht de betaling op zich zou moeten nemen van de Stedelijke Schutterij.

De Raad motiveerde dit op een historisch politieke interpretatie: Maastricht was in 1813 geen Nederlandse stad en daarom kon de Wet op de Schutterijen niet van toepassing zijn en zeker niet de bekostiging. De schutterij zou ten laste van het Rijk moeten vallen. Bovendien was het K.B. nooit in Maastricht bekend gemaakt. In 1830 en later zou dit argument nog dikwijls herhaald worden.¹⁶⁾

De vraag kan gesteld worden of Hennequin c.s. principiele bezwaren tegen de schutterij hadden omwille van het instituut dan wel om de commandanten. Dit waren W.A. Pillera, de protestantse griffier van de Provinciale Staten en F.C.M. Pichot, zoon van de burgemeester, eveneens protestant. Persoonlijke rivaliteit is in deze kwestie erg duidelijk. J.F. Hennequin was een representant van de oude orde; W. Pillera uit Vaals was een nieuwkomer. De Raad van State verwierp de interpretatie van de Maastrichtse Gemeenteraad. Zij motiveerde dit als volgt.

Na het vertrek van de heer Piautaz, de commissaris van de Geallieerden, was aan koning Willem I de onverdeelde soevereiniteit over Maastricht opgedragen. Daarom was de nieuwe bepaling wettig.

In de publieke opinie van Maastricht deed de schutterij veel ongenoegen ontstaan, ook bij de kleine ambachtsman, die tijdens de oefeningen arbeidstijd moest derven. Voor sommigen in Maastricht betekende de heffing voor de schutterij een hoger bedrag dan hun patentrechten en personele belastingen samen.

Burgemeester Hennequin bleef koppig volhouden tot het einde. Bij het Hof van Cassatie te Luik werd een geding aanhangig gemaakt wegens vermeende overtreding van de Code Pénal, artikel 123, 124, en 130, verzet tegen het openbaar gezag. De Raad koos het Luikse Hof omdat een van de betrokkenen het raadslid B.W.J. Cruts plaatsvervangend rechter was te Maastricht. Tegen het advies van justitie

en van minister Van Maanen werd Hennequin door gouverneur J.C. de Brouckère sr. (en griffier W. Pillera) voor ontslag voorgedragen, tegelijk met de recalitrante raadsleden J. Bemelmans, J. Brants, Ch. Destouvelles, Aug. Lekens, J.B. Hardy, B. Cruts, P.J. Cools, J. Mockel, baron P. d'Emminghaus en G. Strégnart, buiten de baron allen advocaten of handelaren uit de stad. Toen de koning in 1829 de stad bezocht werden zij onwaardig bevonden om voorgesteld te worden , omwille van deze bestraffing. De beschuldigten waren dus voor goed getekend. J.F. Hennequin werd niettemin in Luik vrijgesproken op 14 juli 1822, na een proces dat drie dagen in beslag nam. Zijn verdedigers waren de Luikse advocaat E.N. de Sauvage, E.L. Surllet de Chokier en Ch. Destouvelles. De verdedigers roemden zijn verdiensten voor de stad, waarvoor Hennequin destijds zelfs kans op ontevredenheid van Napoleon geriskeerd had toen het ging om de toepassing van de conscriptiebepalingen van het Franse bewind. Uit dankbaarheid daarvoor hadden de Maastrichtenaren hem in 1816 tot Tweede Kamerlid gekozen. Na een aanvankelijke weigering zijnerzijds, omdat hij het Nederlands niet machtig was, werd hij toch door koning Willem I benoemd. Kort daarna werd hij burgemeester.

Dit ontslag stond in schril contrast met de luisterrijke ontvangst die Hennequin in Maastricht ten deel viel. Na een feestmaal voor 130 man in "De Zwarte Leeuw" te Tongeren werd hij feestelijk ingehaald met 65 rytuigen en 200 ruiters. Ook in de Redoute te Maastricht werd gefeest. Op invitatie van G. Coenegracht, oud-burgemeester en dokter J. H. Bosch waren zeer vele niet-protestantse Maastrichtse advocaten, notarissen en kooplieden de disgenoten. 17)

Dat J.F. Hennequin en zijn vrienden dit partijdig optreden tegen hen het Nederlandse bewind zeer kwalijk genomen hebben, heeft weinig betoog. Rond de teleurgestelde Hennequin zou zich de oppositie gaan verzamelen. Sinds 1817 was dan ook genoeg geblunderd. Het recht was te ver gegaan. Erger nog was dat P. van Slype, de procureur-crimineel, bleef, zoals dat in sporttermen heet, natrappen. Hij vond de intocht in Maastricht maar een miserabele maskerade. De namen van de deelnemers werden alfabetisch op lijsten naar het Departement gezonden. Het garnizoen moest patrouilles gereed houden tegen onverwacht uitbrekende volksopstootjes. In de sociëteit Daenen werd een portret van Hennequin opgehangen. De militairen van het garnizoen werd een verbod opgelegd verder nog van deze sociëteit lid te zijn. Dit was een bevel van de pro-

vinciale commandant B.C.J. Dibbets. Ook N. Verloren, P. Babut du Marès, J. Leignes en M. Cudell verlieten deze sociëteit. Iedereen die op de een of andere wijze J.F. Hennequin's sympathisant was geweest, kwam bij P. van Slijpe terecht op de lijst van anti-regeringsgezinden en bleef verdacht. Toen de leden het kiescollege ter vervanging van de afgezette raadsleden opvolgers kozen uit hun vriendenkring, drong Van Slijpe erop aan dat de koning deze verkiezingen zou annuleren. Er moest een vast kiescollege komen met trouwe leden. De ontslagenen moest, ter voorkoming van herhaling van het verzet, het kiesrecht ontnomen worden. De Raad van State wilde echter niet verder gaan dan ontzegging van het passief kiesrecht. Hiermee werden op ergerlijke wijze burgerrechten geschonden.¹⁸⁾

Gouverneur J.C. de Brouckère beoordeelt de mentaliteit van Limburg

Minister Van Maanen, en meerderen met hem, moeten het optreden van De Brouckère c.s. in 1821 met gemengde gevoelens gevolgd hebben. Op 31 maart immers had hij van gouverneur De Brouckère een beschouwing over Limburg ontvangen aan de hand van de correspondentie van procureur-crimineel N.J.T. Cruts. De Brouckère en Cruts waren geen vrienden. "Ik aarzel niet Cruts te houden tot lid van die partij welke ik anti-gouvernementsgezind verklaar." "Cruts heeft wellicht meer dan iemand anders bijgedragen tot het ontstaan van de hier ter stede plaatshebbende oppositie," schreef De Brouckère in een van zijn brieven aan van Maanen. Voor Cruts' inzicht had hij weinig waardering.

Cruts toonde onvoldoende bereidheid om de bezwaren te ontzenuwen, die regelmatig werden aangevoerd tegen de gouvernementele schuldenregeling van 1815 bij de hereniging van de Noordelijke en Zuidelijke provinciën. Duidelijk bleek dat hij tegen beter weten in hierin alleen de verklaring wenste te zien voor de buitengewoon hoge belastingen en de drukkende tolrechten. De Brouckère was het met Cruts eens dat het verstandiger zou geweest zijn bij de invoering van de Jachtwet van 11 juli 1814 voor de voormalige Generaliteitslanden geen uitzonderingen voor enkelen te maken. Maar hieraan hadden zich alleen kwaadgezinden van de regering geërgerd. Verder was het inderdaad ontactisch geweest dat een aantal regeringsgezinde leden van de adel requests hadden getekend om herstel van de vroegere heerlijke

rechten te bepleiten. De liberale heren van de oppositie hadden hierin volgens J.C. de Brouckère een prachtige gelegenheid gevonden om te ageren, vooral door alles zodanig overdreven voor te stellen dat het gouvernement bereidheid zou hebben getoond. Cruts en zijn vrienden hadden zich al voorbereid op tegenmaatregelen, als het herstel van de heerlijke rechten zou doorgaan en dat was er oorzaak van dat deze zaak tot ruchtbaarheid aanleiding gaf.¹⁹⁾ Gouverneur De Brouckère had er ook nog nooit van gehoord dat hervormden in Limburg bevoordeeld waren bij de verdeling van overheidsfuncties. Hij meende dit zelfs, gezien de praktijk, te kunnen ontkennen. Als er een protestant benoemd was met voorbijgaan van een katholiek, dan was de openbare opinie nooit zodanig geweest dat men dit als een discriminatie wilde zien. De Brouckère had dit nooit vernomen. Cruts moest verder weten dat er in Limburg nooit afzonderlijke bededagen voor protestanten waren gehouden. De zaak lag anders. Hoewel de protestantse aanzienlijke families in Maastricht een kleine minderheid vormden tegenover de gegoede katholieke families, was hun aanzien in de stad en de geschiktheid voor de te vervullen posten groter.

N.J.T. Cruts was de eerste geweest van wie De Brouckère had vernomen, dat in Maastricht oneerlijkheid werd gezien in het feit dat het J.L. van Hees niet toegestaan werd het ambt van vrederechter in Maastricht-Zuid te vervullen, gecombineerd met het lidmaatschap van Gedeputeerde Staten, terwijl J.G.C. van Slype wel tegelijk vrederechter in Maastricht-Noord en burgemeester kon zijn. Het wilde De Brouckère voorkomen dat Cruts zelf na veel moeite dit als steen des aanstoots had kunnen vinden. Tegen de Wet op de Schutterijen was pas bezwaar gerezen toen de verhoging van de stedelijke bijdragen aan de orde kwam. Dat wist men in 's-Gravenhage reeds. Tevoren was de wet zonder problemen uitgevoerd.

Voor een koninklijke procureur als Cruts was het een bedenkelijke zaak dat hij liet blijken het eens te zijn met de oppositie, in plaats van er tegenin te gaan. Hierdoor had hij honderden andere burgers aan het dwalen of twijfelen gebracht. Ook de overlast van de militaire inkwartieringen was overdreven voorgesteld. De Brouckère zag ook hier in Cruts de spin die venijn zuigt. Het garnizoen leverde de stad toch ook een aantal voordelen op. Hier was bij Cruts alleen verlangen naar populariteit aan de orde. Hij begreep dat klagen en reclameren over het gouvernement en belas-

tingen bij het publiek altijd een welkom onderwerp is. Als Cruts en de zijnen eerlijk waren, moesten zij toegeven dat Limburg in zijn geheel in vergelijking met de Franse periode van vóór 1814 een periode van toenemende bloei en welvaart doormaakte. Op enkele uitzonderingen na misschien.

Bij herhaling ontkende De Brouckère ooit in samenwerking met griffier W.A. de Pillera geageerd te hebben om de keuze van baron G. van Aefferden door te drukken in plaats van die van E. Surlet de Chokier in 1818 en die van baron P. Leonards van Achel in 1819. Omdat de keuze tweemaal voor E. Surlet de Chokier met enkele stemmen verloren ging, kwamen de kwade tongen in beweging. Onder deze druk hadden de twijfelende graaf G. de Borchgrave en generaal L. van der Maesen de Sombreffe gestemd op baron Van Aefferden. N. Van der Schoor echter had met baron Magnée zich toch tegen G. van Aefferden uitgesproken. Ook E.S. Veugen uit het district Gulpen stemde voor Surlet de Chokier evenals C.C. Roëmers en J.F. Hennequin uit Maastricht. In het district Hasselt hadden alleen de graaf J.N. d'Arrazola Deonate, de heer Wouters en baron Rosen van der Maesen partij gekozen voor baron G. van Aefferden. Er heerste daar in Hasselt dan ook een "mauvais esprit" volgens gouverneur J.C. de Brouckère.²⁰) Als Cruts wilde ontkennen dat er een groep van samenwerkende anti-gouvernementsgezinde personen bestond, welke zich ten doel zou stellen in gouvernementele functies door te dringen, dan stelde J.C. de Brouckère daar tegenover dat dit in het kiescollege te Maastricht zeker wel het geval was. Als Cruts een aantal personen onafhankelijk en gefortuneerd noemt, dan, zo stelde J.C. de Brouckère, aarzel ik niet om diezelfde personen te bestempelen met de naam van kwalijkgezinden. Wie door hem voor zorgeloos en te volgzzaam worden gehouden, zijn juist zij die het zich tot een plicht rekenen het gouvernement te volgen en te berusten in de wetgeving, ook al druist het soms in tegen individuele belangen. De zogenaamde onafhankelijke raadsheren zullen juist nog geen oproer of volksberoerten beogen, aldus De Brouckère, maar wat hun juiste bedoeling is en hoe gedurfd zij deze naar voren brengen, daarover hebben de ontwikkelingen van de laatste tijd geen onduidelijkheid overgelaten. Cruts hield de strafwaardige handelwijze van de meerderheid van de Maastrichtse gemeenteraad voor een vrijmoedige verdediging van het volksrecht, een redenering die waarschijnlijk

een poging was om het gouvernement de wijsheid aan te praten toegeeflyk te zyn. Dat zou in feite sanctionering van hun foutieve handelwyze betekenen.

De Brouckère was van mening dat Cruts in wijdlopige berekeningen rechtvaardiging zocht voor zyn poging om het Frans als voertaal in Limburg te handhaven tegen het Koninklyk Besluit van 15 september 1819 in. Men kan toch omwille van een zestal dorpen, de adel en de advocaten aan de Rechtbank in dit Nederlands sprekend gewest geen Frans afdwingen tegen de Wet in, zeker niet in het onderwijs, zoals Cruts zou willen. De Brouckère bleef het rapport-Cruts tendentieus vinden.

N.J.T. Cruts en J.C. de Brouckère hadden in hun beschouwingen over de Limburgse gebeurtenissen sedert 1815 ieder hun eigen mening gegeven over de gerezen wrijfpunten tussen regering en oppositie. Welk waardeoordeel kan men hierover uitspreken?

Terwyl N.J.T. Cruts een aantal missers van de regering eerlyk aan de kaak stelde, wilde De Brouckère deze fouten niet inzien. Alles werd teruggebracht tot onwelwillendheidsgevoelens van de oppositie. Wat de regering deed zou per definitie goed zyn. Anders willen was een vorm van anti-gouvernementsgezindheid. Het gouvernement was er evenwel tot 1821 niet in geslaagd zich algemeen te doen beminnen. Men had het gety laten verlopen. Het kweekte ontevredenheid onder hen, die in 1815 nog in grote meerderheid bereid waren het bewind van koning Willem I loyaal te steunen. Zes jaren brachten halve politieke winst, waar hele winst mogelijk was geweest door ook anderen in Limburg bij het gouvernement te betrekken. Nu moest men via de stemmen van de ridderschap en de protestanten een moeizame meerderheid behalen, onder het bestuur van een gouverneur die doorgaans zich "plus royaliste que le roi" opstelde en geen moment de indruk kon wekken boven de partijen te staan. Evenals in het Zuiden van het koninkryk bestond er een grote oppositie in de afvaardiging van de steden en de landelyke stand. In de noordelyke provincies was dit onbekend. Hoe hard de overheid handelde tegenover de oppositie, had de kwestie van de Schutterywet laten zien. Daardoor was in veel kringen sympathie verloren gegaan.

Maatschappelijke contacten van regeringsgezinden en oppositie in Maastricht

Van oudsher was La Grande Société de Maestricht een trefpunt van oranjegezinden. Deze sociëteit bestond in Maastricht sedert 1760. Het was een stichting van baron Van Aylva, toenmalig vestingcommandant. In de gehele geschiedenis van de sociëteit bestond het merendeel van zijn leden uit ambtenaren en officieren. Dezen hadden daar een trefpunt onder het genot van een glas of het kaartspel. Ook de leestafel was een gewaardeerd dienstbetoon van de Grande Société. Trouw aan Oranje was steeds een van de hoogste kenmerken. Op koninklijke feestdagen vormde het diner op de Sociëteit voor de autoriteiten en officieren het hoogtepunt van de dag na de militaire parade op het Vrijthof. In de annalen van de Grande Société kan men lezen dat P. van Slijpe tot het jaar van zijn dood in 1824 steeds nieuwe leden aanbracht: N. Verloren, P.C. Schaetzen, G.H. Heerdinck, H. Nierstrasz, P.A.S. Kerens, H.E. van Panhuijs, J.M. Swart en generaal-majoor B.C.G. Dibbets. Dibbets verwierf leden onder de officieren: luitenant-kolonel baron Von Quadt, luitenant-kolonel Nahuijs, kapitein Greenleaf en kolonel A. Brade, garnizoenscommandant. Andere leden werden J. Rouffaer, A. van Riemsdijk, W.C. van Vloten, H.O. Sandberg, J. Schmalhausen, E. Ruijs, Henri en Charles Brouckère jr., G.J.H. Stas, L.A. van de Weyer, J.B. Claessens, president der rechtbank. De meesten van deze leden bleven trouwe partijgangers van de koning. Een aantal van hen behoorde tot de mensen van wie later gezegd werd, dat het Hollanders bleven en dat zij niet de kunst verstonden zich bemind te maken bij de bevolking. Ze waren te stijf en te bars. 21)

Opmerkelijk is dat men de meeste namen van belangrijke Maastrichtenaren die niet lid werden van de Grande Société, terug vindt in de ledenlijst van de Redoute en het Casino Slavante, welke vereniging ook het karakter van een sociëteit had. De configuratie van de personen rond het bestuur is hier een andere. In het bestuur zetelen J.H. Bosch, N.J.T. Cruts, ridder A. Van de Santheuvel, W. Hesselt van Dinther, baron G. De Rosen-Valensart en J.H. Stregnart. Leden zijn: J. Bonhomme, G. Colpin, C. Destouvelles, B. Visschers, C. Ro  mers, J.F. Hennequin, E. Ruijs, vader en zoon De Brouckère, A. Hennekens naast graaf F. de Borchgrave, A. Croiset, notaris

Helgers, A.C. Membrede, notaris Nierstrasz, tresorier W.A. Pillera, J. Rouffaer, J.C. van Panhuys, G.J.C. van Slype en jhr. L. van der Maesen. De protestanten vormden hier een kleine minderheid. 22)

De vrijmetselary maakte in Maastricht sinds 1814 een periode van crisis door. De loges La Constance en La Persévérance functioneerden niet tot 1842. In de partijvorming te Maastricht speelde de Loge geen rol. 23)

De invloedrijke protestanten in Maastricht waren doorgaans lid van de Waals-gereformeerde gemeente, met hun kerk in de St.-Pieterstraat. Deze gemeente, die in 1829 160 gezinnen omvatte, bestond hoofdzakelijk uit hoge ambtenaren en officieren. 24) De hervormde gemeente was een volkskerk, sedert 1632 reeds. Als gevolg van hun minderheidspositie zochten de protestanten veel elkaars contacten.

Naast de Waals-gereformeerde kerk en de Grande Société werd het Departement Nut van 't Algemeen Maastricht daartoe ook een gelegenheid. De afdeling Maastricht werd op 9 mei 1821 ten huize van W.A. Pillera opgericht. Naast voorzitter luitenant-generaal A. Croiset werd Pillera vice-voorzitter. Sedert 1824 werd de   verige onderwijzer H.C.C. van der Noordaa secretaris. Het Departement Maastricht van het Nut presenteerde zich zoals overal in het land. Geeerd werden zeven werkl  den, die in 1821 onder veel gevaren vergeefs gepoogd hadden twee in de St.-Pietersberg onder de mergelblokken bedolven collega's te redden. Ook drenkelingenredders werden geeerd. Buiten de instructieve en gezellige bijeenkomsten in de Com  die organiseerde het Nut een departementale weldadigheidscommissie, die in samenwerking met de stedelijke en parochiale armbesturen soepuitdelingen en andere steun aan armlastigen verzorgde. In 1828 werd een niet rendabele Nutsspaarbank opgericht. Een poging om in 1829 tot een armenschool te komen bleef zonder succes. Alles was tot nut van het algemeen bedoeld, conform de doelstellingen. Desondanks verweet Le Courrier de la Meuse in januari 1827 't Nut dat zij een pion was van protestantse propaganda in plaats van het algemeen belang te behartigen. De beschuldiging viel niet te bewijzen, maar de richting van het beleid van het Departement werd wel door vele protestanten bepaald. 25)

De Société des Amis des sciences, lettres et arts werd een trefpunt voor leden van wat men de oppositie ging noemen.

Hoewel de statuten bepaalden dat godsdienst en politiek buiten beschouwing zouden blijven, valt aan te nemen dat men zich niet steeds tijdens de bijeenkomsten van de verschillende secties van de Société daaraan heeft gehouden. Men kan slechts raden wat er buiten deze bijeenkomsten aan de orde kwam. Rond Ch. de Brouckère jr., die in 1822 een van de grote stimulators tot de oprichting was, groepeerden zich een aantal leden, die merkwaardig veel overeenkomst in mentaliteit met hem vertoonden. De Société nam de leden aan na gunstige beoordeling van een ingezonden werkstuk ter toelating. Men kende drie secties: de natuurwetenschappelijke sectie, onder voorzitterschap van Dr. M. Martens, de natuurlijke historie onder Géry Colpin en de letteren onder procureur-crimineel N.J.T. Cruts. Algemeen voorzitter was J.G. Crahay, secretaris Ch. de Brouckère. De Société gaf verschillende cursussen: wiskunde door Ch. de Brouckère, botanica door Dr. M. Martens; physica door J.G. Crahay; een architectencursus door Hermans. Plannen bestonden om te komen tot cursussen astronomie, chemie en literatuur. Een cursus calligrafie telde 40 cursisten. Een ander initiatief was de jaarlijkse uitgave van de almanak "Annuaire de la Province de Limbourg" waarin regelmatig beschrijvingen van een stuk Limburgse geschiedenis werd opgenomen.²⁶⁾

Een aantal leden van de oppositie trof elkaar in de Broederschap van de H.Maagd en Martelares Barbara. Deze broederschap van advocaten, kooplieden, notarissen en renteniers bestond reeds sedert de 15e eeuw. Ieder jaar in november rond de feestdag van de H.Barbara, konden de leden plaatsnemen op het altaar tijdens de speciale Mis en het Lof in de St.-Servaaskerk. Om beurten had men de plicht tot aanbidding. Afwezigheid werd beboet met 50 cent. Een broodjesuitdeling onder de armen en een broederschapsdiner waren andere hoogtepunten. Leden zoals J.L. Jaminé, J.Th. Weustenraad, P. Noyen, L. Albert, J.C. van der Boorn en Th. Michiels verwierven bekendheid als leden van de oppositie.²⁷⁾ Ook de pers ging zich roeren in de rijen van de oppositie, waarover verderop.

D. Een volk van Limburg?

Uit de voorgaande correspondentie van gouverneur J.C. de Brouckère, procureur N.J.T. Cruts en P. van Slijpe kan men opmaken hoe de hogere standen op de gebeurtenissen en het

gouvernement reageerden. Van de bevolking van Limburg en zijn reacties merkt men weinig. De vraag dringt zich daarbij op: bestond er een volk van Limburg in 1820? De naam provincie Limburg was verleend op aandringen van koning Willem I. Historisch was de naam interessant, maar voor het overgrote deel van het tot één provincie samengebracht grondgebied had hij nooit gegolden. Toen in de Franse periode de departementen van de Nedermaas en de Roer werden geformeerd, dacht de bevolking nog niet aan een eenheid. Wat wilde men ook verwachten? Mook en de omgeving van Gennep behoorden tot het hertogdom Kleef; de omgeving van Venray, Horst, Kessel en Well behoorden tot het Overkwartier van Pruisen; Venlo, Reuver, Swalmen en het land van Montfort behoorden tot het Staats Overkwartier; Roermond en het Land van Weert waren deel van het Oostenrijks Overkwartier; het hertogdom Gulik bezat in Limburg een waaiervormig uitlopend grondgebied, waarvan zich de uitlopers uitstrekten tot Tegelen, Melick, Sittard en Eijgelshoven. Limburg was voorzien van veel vrije heerlijkheden: Neeritter, Boorsem, Leuth, Heel en Panheel, Breust, Cartiels, Rekem, Pietersheim, Stein, Ryckholt, Gronsveld, Mechelen aan de Maas, Eijs, Rimburch, Vroenhoven, Kessenich, de abdij van Thorn en het graafschap Horn. Ten zuiden van Sittard was de staatkundige lappendeken nog veel ingewikkelder. Het Land van Valkenburg kende een Staats en een Spaans gedeelte, beide met zeer grillige grenzen. Het Land van Herzogenrade had eveneens een Staats en Spaans gedeelte. Mheer en omgeving lag op het gebied van Spaans Daelhem. Oost, Breust en Eijsden behoorden alle tot een ander staatsverband, met consequenties voor de jaarlijkse processieroute. Het gebied van het latere arrondissement Hasselt viel samen, althans in grote lijnen, met het oude graafschap Loon. Er waren echter ook Luikse Kwartieren bij, Tongeren, Lauw, Widoole, Piringen, Neerrepen, Riksingen, Henis en Berg. St.-Truiden was een vrije keizerlijke stad. Op Brabants gebied bevonden zich te Halen, Linkhout, Koersel, Lummen, Velm en Lommel. Dan waren er nog de Banken van St.-Servaas: Mechelen, Hees, Vlijtingen, Sluizen, Koninksem, Groot-Loon, en Zepperen en de Redemptiedorpen Mopertingen, Nerem, Rutten, Veulen en Hoepertingen. Voor de geschiedschrijver van nu blijft de beschrijving een ingewikkelde materie; het is de vraag of tijdgenoten dit alles precies geweten hebben. De gewone man in ieder ge-

val niet. Met voorbijgaan aan al deze historische achtergronden ontstonden de departementen van de Nedermaas en de Roer en, als een gedeeltelijke samenvoeging van beide, de provincie Limburg. Kon daaruit een provincie Limburg met een zich Limburgs voelende bevolking ontstaan?

In een studie, *Qu'est ce qu'une nation?*, vraagt Ernest Renan zich af hoe een natie, een volk ontstaat. Renan is van oordeel dat een aantal factoren genoemd kunnen worden, die in de geschiedenis telkens in het spel zijn geweest. Hij noemt: ras, taal, godsdienst, gemeenschap van belangen, waaronder economische, aardrijkskundige natuurlijke grenzen of militaire belangen. Al deze factoren wijst Renan als niet definitief bepalend van de hand. Van meer belang acht Renan de geestelijke achtergrond, de ziel, het principe, dat een bevolking er toe beweegt om als individuen samen een blijvende natie te worden. De resultante van pogingen, offers, nieuwe pogingen en toewijding zullen leiden tot het ontstaan van een volksbesef, tot de wil om samen één volk te zijn. Om de juistheid van de stelling aan te tonen levert Renan meerdere voorbeelden. Dwang en omstandigheden kunnen het proces versnellen. De elementen die Renan vermeldt hebben ook in het geval van de staten „Nederland” en „Belgie” het hunne bijgedragen. Bij de Tiendaagse Veldtocht bijvoorbeeld stonden twee gemotiveerde „naties” tegenover elkaar, bereid tegen elkaar te strijden met inzet van eigen leven voor de belangen van het eigen vaderland.

De neiging dringt zich op e.e.a. te toetsen aan Limburg, dat door een besluit van het Congres van Wenen de begrenzing van 1815 kreeg toegewezen. Ras, taal en godsdienst konden geen probleem vormen. De taal kende alleen dialectische verschillen; de R.K. godsdienst werd door de overgrote meerderheid beleden, zeker buiten Maastricht. Ras, taal en godsdienst leverden geen problemen op, op grond waarvan Limburgers bereid waren hun leven of andere belangen op te offeren. De regionaal bepaalde omstandigheden veroorzaakten dat er nauwelijks sprake kon zijn van gemeenschappelijke belangen. In Mook wist men nauwelijks van het bestaan van Eysdenaren; Kerkrade en Weert hoorden weinig van elkaar, Hasselt en Venlo voelden zich ver van elkaar verwijderd. Maastricht lag in de provincie excentrisch en was voor St.-Truiden, Sittard en Roermond even onbekend.

In alle steden en dorpen was in 1814 gevraagd de nieuwe Heer te aanvaarden, het gezag van koning Willem I. Voor alle

gebieden die vóór 1795 niet onder Staatsbewind gestaan hadden, betekende dit de komst van een nieuwe Heer uit een onbekend vorstenhuis na het Franse bewind, dat men met graagte had zien vertrekken. Deze nieuwe Heer, nu uit het Huis Oranje-Nassau, zou voor de elementaire levensbehoeften van belang kunnen zijn, door het brengen van vrede en welvaart, naast rechtsbescherming via politie en marechaussee.

Voor zo'n bewind zou sympathie verwacht mogen worden bij de gewone man.

Het zou tastbare voordelen voor de streek bewerkstelligen.

Het is er echter niet van gekomen. De populariteit van het nieuwe bewind.

was niet groot, omdat hoofdzakelijk gunstelingen in de hoge functies geplaatst werden. Het gezag van koning Willem I en het bestaan van een provincie Limburg bleef aldus een te zeer vrijblijvende zaak, waarvan alles wat het bracht met een zekere gelatenheid werd aanvaard. Er bestond niet meer dan eng regionaal besef en daar bleef het bij. Provinciale gevoelens van eenheid waren in 1820 nog niet ontloken. Deze leemte zou gevolgen hebben. Men mopperde in Limburg mee tegen een gezag, dat niet kon inspireren, dat steeds meer strenge belastingbepalingen oplegde en dat de schijn tegen had de protestantse bevolkingsminderheid te bevoordelen.

In en na 1830 werden dergelijke beschuldigingen als anti-propagandaleuzen tegen het Nederlandse bewind gebruikt.

Maar ook de grieven tegen het bewind van koning Willem I zouden slechts een matige respons oproepen. De koestering aan regionale gebondenheid behield de boventoon. Dat was in Gennep en Mook-Middelhaar niet anders dan in St.-Truiden en in Heerlen niet anders dan in Weert of Maastricht en dat bleef Roermond en Hasselt als halve vreemden tegenover elkaar doen staan. Mheer, Oostham, Rutten, Helden, Ubach over Worms, Herk de Stad, Horst, Genk, Vlodrop, Gruitrode, Munstergeleen, Gronsveld en Well, men kan zo doorgaan, het bleven onbekenden voor elkaar. Gouvernement en oppositie hadden bij het bespelen van de mentaliteit in Limburg gelijke kansen.²⁸⁾

De katholieke Kerk en Limburg na 1815

De kerkelijke politiek van koning Willem I gaf in de zuidelijke gewesten menige aanleiding tot ontevredenheid en deining. Erg moeizaam verliepen de onderhandelingen met de Paus over een nieuw concordaat. Te lang sleepten de bisschopsbenoemingen en zeer groot was de deining tegen het collegium philosophicum te Leuven, die de regering bij gebrek aan een betere

oplossing deed besluiten het college facultatief te maken, een feitelijke opheffing. In Limburg verneemt men hierover weinig weerklank. De enige, die zich vóór de religie van de koning verklaarde, was de priester-onderwijs-inspecteur F.J. Page uit Limbricht. Op de preekstoel werd niets besproken, dat de regering onaangenaam kon zijn. Alle tekenen wijzen erop dat de Kerk zich in hoofdzaak bezig hield met haar eigenlijke taak, de zielzorg. De katholieken in Limburg worden door hun pastoors, het waren er 371 in totaal, beschreven als een eenvoudig, volgbaar en gelovig kerkvolk. Zij behoorden tot het bisdom Luik, dat reeds sedert 1809 sedisvacatie kende. Ook dat zette bij de katholieken kwaad bloed. Normatief voor de houding van de katholieke Kerk in Limburg was de houding van de geseculariseerde Jezulet, deken H.L. Partouns (1752-1840) van de Servaaskerk te Maastricht, die zijn gehele optreden afstemde op strikt neutrale politieke houding. Hierdoor dwong hij respect af bij alle gouvernementele autoriteiten, met wie hij tussen 1804 en 1837 te maken had.

Naast de kerkelijke bediening zouden de catechisatie van de schooljeugd en de bedeling van de armen bijzonder de zorgen blijven uitmaken. De meeste Limburgse katholieken waren kinderlijk blij, toen uiteindelijk, na moeizaam onderhandelen over een concordaat, na 21 jaren sedisvacatie Mgr. C.R.A. van Bommel bisschop van Luik werd in 1829. Hij werd in alle parochies met grote eer ingehaald. In Maastricht werd als gevolg van achterstand op 2 mei 1830 aan 8000 burgers en 900 militairen het Vormsel toegediend. De pastoors en de kapelaans toonden zich doorgaans trouwe en nederige dienaren van hun overheden. Ervaringen uit de periode van de Generaliteit en de Franse tijd leerden dat dit verreweg de beste houding was. Van kerkelijk verzet in Limburg tegen de regering verneemt men na 1815 niets.

In beter gesitueerde kringen, dat gold vooral voor de steden Maastricht en Roermond, dacht men liberaal, kerkelijk onverschillig. Volgens het oordeel van gouverneur J.C. de Brouckère was bij de oppositie de "liberale geest" zo groot, dat men zich de kerkelijke zaken van de regering niet druk maakte. Mogelijk was zijn wens de vader van deze gedachte. Meer voor de hand ligt dat de kerk in Limburg de toestand gewoon aanvaardde zoals deze was, zonder reden tot grote ergernis.

Een belangrijk man in kerkelijke zaken was graaf P.M. van der Vreken, (1777-1868) afkomstig uit Houthem, die de titel van proto-

notarius apostolicus had gekregen en regelmatig naar Rome werd gezonden met bijzondere opdrachten en dan weer met nieuwe instructies terug kwam. Hij was zeer vaak op reis, als vriend en vertrouwensman van Mgr. De Méan, de nuntius Mgr. C. Brancadaro en Mgr. L. Lambruschini. Van Gobbelschroy noemde Van der Vrecken een van de voornaamste ultramontaanse agenten in de discussies met koning Willem I. J.J.H. Olislagers (1786-1852) uit Meerssenhoven, uit wiens familie eertijds de Luikse commissaris voor het tweeherige Maastricht benoemd werd, vervulde eveneens enkele van dergelijke missies. Ook graaf F. de Merode en Vicomte Vilain XIII uit Leuth stonden bekend als ultramontanen, o.a. door hun contacten met Van der Vrecken.

L'Eclaireur Politique liet zich spottend uit over het eerbetoon van Maastricht aan Mgr. Van Bommel, toen deze in 1820 voor het eerst te Maastricht kwam om te vormen. Het blad vermeldde dat Van Bommel voor koning Willem I een aanvaardbare candidaat was geweest en dat was maar een verdachte zaak. Kerkelijk werd Limburg derhalve niet in beweging gebracht tegen de regering.

Betrekkelijke stilte vóór onrustige jaren. De jaren 1821-1827

Na de jaren van staatkundige opbouw van het nieuwe bewind in Limburg, gevolgd door de felle strijd over de schutterijkwestie te Maastricht was het in Limburg, precies zoals in het hele koninkrijk tussen 1821 en 1827, politiek betrekkelijk rustig. In 1819 was de rijksbegroting voor 10 jaar vastgesteld, hetgeen discussies daarover in de Tweede Kamer uitsloot. Zoals o.a. bij de aanleg van de Zuid-Willemsvaart het geval was, financierde de regering met de middelen van het amortisatiesyndicaat. Anderzijds kwam de welvaartspolitiek van de regering langzaam op gang. Het resultaat daarvan moest men gewoon enkele jaren afwachten. Na een aantal bijzonder slechte landbouwjaren vóór 1820 volgden daarna een aantal bijzonder goede, oogstrijke jaren, hetgeen, zo schreef gouverneur De Brouckère, "een heilzame ontwikkeling was voor Limburg." De politieke rust zou in Limburg, en niet alleen daar, verstoord worden door de wetten op het gemaal, waarover verderop meer.

Toch verliepen ook deze jaren voor de regeringspartij in Limburg ongunstig. Het bewind slaagde er niet in bij bredere lagen van de bevolking sympathie te winnen. Een andere aanpak bij het verdelen van openbare functies zou hiertoe een middel zijn geweest. Het gouverne-

ment deed daartoe ook nauwelijks moeite. De Brouckère Sr. en Pillera c.s. op provinciaal niveau en Van Slijpe c.s. in Maastricht bleven voorlopig stevig in het zadel. De oppositie, uitgeblust na 1821, leek op nieuwe impulsen te wachten. Die kwamen. Toen bleek spoedig dat Limburg niet die zuidelijke provincie zou worden, die onverdeeld met het Noorden van het koninkrijk eensgezind was. Er bleven in Limburg twee partijen bestaan.

E. De oppositie na 1821

Mocht J.F. Hennequin ooit de gedachte gekoesterd hebben zich na het proces in Luik als ambteloos burger terug te trekken, zoals het aan de door hem zo bewonderde Napoléon na Waterloo was opgelegd in St.-Helena, de neiging daartoe zal hem vergaan zijn, sinds hem iedere dag duidelijker werd dat hij niet de enige tegenstander en martelaar van het Nederlandse bewind was. Met name de ontwikkelingen in Luik zullen zijn aandacht getrokken hebben.

Invloeden van de Universiteit van Luik

Limburg en vooral Maastricht kenden reeds sinds Middeleeuwse tijden beïnvloeding door de gang van zaken in het Luikse, cultureel zowel als commercieel. Tot 1794 was de Prins-bisschop van Luik één van de Heren van Maastricht, in wiens naam te Maastricht recht gesproken werd. De Limburgse clerus werd sedert 1796, na het verdwijnen van het Seminarie te Roermond, doorgaans te Luik opgeleid en gewijd. Daarvoor was dat reeds gedeeltelijk het geval. De Luikse Alma Mater werd naast de Leuvense universiteit ook na 1815 door Limburgers bezocht. Enkelen van hen volgden er de colleges van professor J. Kinker, die met veel moeite, maar met weinig resultaat, Nederlandse taal en cultuur in het Waalse land trachtte te verbreiden. Belangrijker was de invloed, welke in deze dagen uitging van de colleges van de Luikse professor Pierre Joseph Destriveaux, hoogleraar in strafrecht en staatsrecht sedert 1816. Als groot voorstander van de gedachten van volkssouvereiniteit zette hij deze principes met veel animo voor zijn studenten uiteen, hierin gesterkt door zijn contacten met de politieke vluchtelingen J.B. Teste, Cauchois-Lemaire, Theuriot De la Rozière en anderen, die in Frankrijk na 1814 onwelkom waren. In dezelfde geest doceerde Professor J.G. Wagemann grondwettelijke beginselen.

In de jaren na 1820 studeerden te Luik jonge mannen af die in de volgende jaren voor België belangrijke functies zouden gaan vervullen: Charles en Firmin Rogier (1826), Joseph Lebeau (1820), Jean Baptiste Nothomb (1826), Felix van Hulst (1821), Paul Devaux (1824) en de Limburgers Joseph Laurent Jaminé (1820) en Jean Th. Weustenraad (1827), later redacteuren van L'Eclair-reur Politique te Maastricht. Het blad Mathieu Laensberg (1824) kwam eveneens voort uit deze kringen.³⁰

De rijen van de teleurgestelde c.q. ontevreden Maastrichtse groepen rond J.F. Hennequin, C. Destouvelles en N.J.T. Cruts kregen door dit soort juristen een aanzienlijke versterking van hun aantal medestanders, weldra anti-gouvernementelen genoemd. Onder hen bevonden zich Adolphe Bosch, O.C. van Cauberg, G.J. de Crassier, A.F. Silverijser, C.V. Hennequin jr., P. Collards, J.S.G. Nijpels, G.J.H. Stas, A.H. van Hasselt, W.W. Straetmans, L.J. Cousturier, C. Poswick en ook C.V. Nierstrasz jr., zoon van de protestantse auditeur-militair. Zij vertegenwoordigden allen Maastrichtse c.q. Limburgse families van aanzien. Zij volgden de ontwikkelingen in het Zuiden op de voet en waren onder geen beding bereid zich aan te sluiten bij de protestantse koningsgezinde groeperingen te Maastricht. Voor het gouvernement was deze gang van zaken teleurstellend. De regering bleef op een enge kring steunen, hetgeen in 1830 maar al te pijnlijk zou blijken.

C.M.J.G. de Brouckère jr.

De anti-gouvernementele activiteiten kwamen weer op gang sedert de oppositie een zeer belangrijke versterking kreeg in de persoon van Charles Marie Joseph Ghislain de Brouckère jr. (1796-1860), zoon van de gouverneur van Limburg. Zijn carrière begon als cadet in het Corps van prins Frederik in Edingen. Wegens ziekte uit de dienst gegaan, vestigde hij zich te Maastricht in 1817. Hij bestudeerde de wiskunde. Hij huwde in 1819 Marie Gertrude Visschers, dochter van de bankier G. Visschers. In 1821 kwam het jonge paar in bezit van kasteel Caestert, even ten Zuiden van Maastricht, gelegen op het plateau boven de Maas. De publieke administratie werd het doel van De Brouckère jr. Kort na 1821 komen we hem tegen als lid van het bestuur van het gevangeniswezen, als lid van het administratief bureau van het Koninklijk Atheneum te Maastricht en als bijzonder actief

lid en cursusleider van de Société des Amis des Lettres et des Sciences. Verder was hij een van de hoofdopzich-
ters van de Ecole de l'Enseignement Mutuel, gevestigd in de
voormalige Augustijnenkerk te Maastricht, een school voor be-
hoeftige kinderen. Hij toonde zich een bedrijvige, vlugge wer-
ker, vervuld van een gezonde eerezucht. In 1824 werd hij gekozen
tot lid van de Provinciale Staten, waar hij zich spoedig mani-
festeerde als een gevat debater.

Vanaf het begin voelde hij zich meer aangetrokken tot de zo
genoemde anti-gouvernementele partij dan tot de partijgangers
van zijn vader. Zijn houding en mentaliteit vertonen kenmerken
van de tijd van de Verlichting: godsdienstig onverschillig,
waarschijnlijk deze periode lid van de Vrijmetselarij en warm voor-
stander van de gedachten van de volkssouvereiniteit, zoals die
in Luik gedoceerd werden door professor P.J. Destriveaux. Hij werd
redacteur van de Journal de la Province de Limbourg en had relaties
met de Courrier des Pays Bas. In 1826 werd de verkiezing tot lid
van de Tweede Kamer op 30-jarige leeftijd een verdere stap omhoog.
In 1828 liet deze zich op aandrang van geestverwanten overhalen
het commando van de Stedelijke Schutterij van Maastricht op zich te
nemen. Om niemand van werktijd te beroven besloot hij in de zomer
van 1829 's-ochtends om zes uur met de officieren te oefenen.
De vader werd tegenover de koning in verlegenheid gebracht door
zijn zoon. Toen de koning in juni 1829 de stad Maastricht bezocht,
vermeed deze een gesprek met De Brouckère jr., hoewel hij comman-
dant van de Schutterij was. "Veuillez faire connaître vos officiers."
Vader De Brouckère merkte later op "Que voulez vous, Sire?
Il est jeune, l'âge le corrigera."

Intussen had C. de Brouckère nationale bekendheid verworven
als woordvoerder van de oppositie. Vele onderwerpen hadden zijn
aandacht en boden hem aanleiding tot woord of geschriften aan te
wenden. Er werd uitvoerige aandacht aan besteed door velen.
In 1827 bepleitte hij in een toespraak tot het Nut van 't Algemeen
een actie voor algemeen Volksonderwijs, de openbare school. Hij
kwam op voor verbetering van het gevangeniswezen en verzette zich
tegen de herziening van de Code Pénal.
In 1828 publiceerde hij een brochure over de herziening van het lager
onderwijs; in 1829 een studie over het hoger onderwijs, uitgegeven teluk.

Zeer bekend werden zijn vurige pleidooien voor een vrije pers en tegen de dagbladvervolgingen. C. de Brouckère was een persoon met een onbuigzaam en opvliegend karakter. Zijn handelwijze was echter zeer principieel. Toen op 11 december 1829 het Ministerie van Justitie eiste dat de commandanten van de burgerwacht zich solidair zouden verklaren met de regeringsinzichten, diende C. de Brouckère uit protest hiertegen zijn ontslag in als commandant van de schutterij en als lid van de Commissie voor het Gevangeniswezen. Bekend is dat hij, ondanks zijn oppositie vóór 1830 lange tijd voorstander is gebleven van een Oranje-dynastie in België, onder de Kroonprins. Koning Leopold noemde hem later "un homme sans lequel et avec lequel on ne peut rien faire."31)

De Pers gaat zich roeren voor de oppositie:

J.Th. Weustenraad en L'Eclaireur Politique

Toen Jean Théodore Weustenraad (1805-1849) in 1827 aan de Luikse universiteit afstudeerde in de rechten en letteren, besloot hij zich te vestigen als procureur te Maastricht. Hij sloeg een aanbod van een leerstoel in de letteren te Utrecht af. In Maastricht was zijn nogal uitgebreide familie reeds lang gevestigd als looiers, handelaars en advocaten. Nadat Jean Théodore met lof zijn litteraire studies had beëindigd, liet hij zich te Luik aan de Université opnieuw inschrijven, voor de juridische faculteit. Een groot jurist werd hij nooit, daarvoor was zijn litteraire belangstelling en aanleg te onweerstaanbaar. Tot heden is hij in Maastricht bekend door zijn dichtwerk "Beiweeg nao Scherpenheuvel", waar hij in een scherpe pornografische toespeling de oude traditie van de jaarlijkse processies naar dit Maria-bedeevaartsoord op de korrel neemt. Willem Asselbergs noemde dit werk "ontegenzeglijk het knapste werk ooit in Maastrichts dialect geschreven." Zijn latere gedichten zijn doorgaans in het Frans gesteld. In Luik was Weustenraad een van de actieve leden van de groep "Tandem", rond prof. Kinker, die daar op een vooruitgeschoven post moeizaam de verbreiding van het Nederlands in het Luikse trachtte te bevorderen.32)

In Maastricht werd Weustenraad spoedig meer bekend als redacteur van het blad "Eclaireur de Maestricht, Journal politique, commercial et littéraire", een uitgave van de Wed. Lefèvre-Renard en haar zoon Bury Lefèvre. Dit blad verscheen naast Le

Journal de Limbourg, een uitgave van de drukker L. Th. Nijpels uit de Grote Staat 699 te Maastricht. Nog sterker dan zijn collega's J.L. Jaminé en Ch. de Brouckère jr. is Weustenraad in Limburg de felle vertolker geweest van consequente stellingname voor de verdediging van liberale vrijheden. De oplage van het blad was beperkt en schommelde doorgaans rond de tweehonderd exemplaren. Aangezien het blad echter ook te vinden was op de leestafels van sociëteiten en café's, is zijn verspreidingsgebied groter geweest. Het blad bracht de taal naar voren die reeds sedert 1824 in Wallonië in "Le Mathieu Laensberg", later Le Politique weerklonk in artikelen van P. Devaux, Ch. Rogier, J. Lebeau en F. van Hulst. Uit dit blad werden geregeld artikelen overgenomen evenals uit Le Courrier de la Meuse, het blad onder redactie van de in Maastricht geboren publicist P. Kersten en Le Courrier des Pays Bas. Het blad bracht op deze wijze de theorieën van de oppositie herhaaldelijk in de Limburgse pers. Deze vonden gretig belangstelling.

In Limburg ging men meelevens in de persstrijd welke het gouvernement in de jaren kort vóór 1830 zoveel hoofdbrekens zou bezorgen.

L'Eclaireur de Maestricht kreeg al spoedig moeilijkheden met de Justitie. Waarschuwingen en vermaningen waren niet in staat de toon van de redactie te matigen. Het gevolg was dat J. Th. Weustenraad werd veroordeeld tot tien dagen gevangenisstraf, toen op 25 augustus 1828 een artikel verscheen over een ernstige ruzie tussen enkele burgers en militairen, waarbij de bajonetten getrokken werden en bloed vloeyde. Het was een probleem dat zich in de stad vaker voordeed, vooral als er veel gedronken werd. Weustenraad achtte dit ontoelaatbaar en eiste maatregelen door het garnizoen. Aangezien hij rectificatie weigerde van onjuiste, overdreven berichtgevingen, werd hij veroordeeld wegens overtreding van de Wet van 20 april 1815, een van de perswetten. Door dit vonnis werd hij een martelaar, zoals bleek uit veel adhesiebetuigingen. Het gouvernement had weer eens zijn grote onverschroomdheid getoond en - zo werd het ervaren - vrijheidsrechten vertrapt. Een boetebetaling was wellicht een tactvoller strafaanpak geweest. Staatssecretaris De Mey van Streefkerk vond de bestraffing ook te zwaar.

Mag men de correspondentie geloven van Bury Lefèvre met gouverneur M. de Beeckman en minister Van Maaren, dan had de Weduwe Lefèvre-Renard na deze incidenten reeds de uitgave van het blad

L'Eclaireur willen staken. Dit was op dat moment onmogelijk als gevolg van het contract dat voor 18 maanden met de redactie was afgesloten.

Buiten L'Eclaireur, Journal Politique, commercial et littéraire en de Journal de la Province de Limbourg verscheen in Venlo alleen een bescheiden weekblad vier pagina's omvattend, genaamd Valuas. Het was een oprecht aan koning en vaderland verknocht blad, dat slechts kort verscheen, van 2 januari tot 25 oktober 1830 bij de drukker C. Bontamps. Een rol van betekenis heeft dit blad derhalve niet vervuld.

De geringe oplage van de bladen dwong tot fusie. Met ingang van 1 april 1829 verdwenen Le Journal de Limbourg en de Eclaireur en kwam er een opvolger voor in de plaats onder de nieuwe naam L'Eclaireur politique, een uitgave van L.Th. Nijpels. Redacteuren werden J.Th. Weustenraad, J.I. Jaminé, L. Albert, C. van den Boorn, P.S. Straetmans en J. Dumonceau, allen afgestudeerden uit Luik.³³) De fusie had niet tot gevolg dat het uitgeven van een periodiek opeens een financieel succes werd.

Bury Lefèvre bleef als uitgever aan de markt met een blad onder de naam L'Eclaireur des Annonces et Avis divers, met als redacteuren N.J. Verduchène, F. Wiet en O.C. van Hasselt. Het blad deed niet aan opinievorming en verscheen bovendien slechts enkele malen per week. Waarschijnlijk heeft de uitgever met de gedachte gespeeld dit blad te behouden als een eerste aanzet tot een gouvernementeel blad, uit te geven met jaarlijkse overheids-subsidie. Na het vertrek echter van Weustenraad c.s. naar L. Th. Nijpels zag Bury Lefèvre zijn blad snel met driekwart van de lezers terug vallen, hetgeen eigen voortzetting van het blad tot een verliesgevende zaak maakte. Onder deze omstandigheden vroeg Bury Lefèvre f.4000 subsidie voor zijn blad aan, met het aanbod er een gouvernementeel gezind blad van te maken. Gevraagd naar zijn advies, zag gouverneur M. de Beeckman weinig heil in subsidie aan de nieuwe Eclaireur van Lefèvre. Men zou het met zijn redactie niet kunnen opnemen tegen die van l'Eclaireur Politique van Weustenraad c.s..Hij kon er alleen maar een poging van Lefèvre in zien om financieel het hoofd boven water te houden.

Gouverneur M. de Beeckman achtte het wel nuttig in L'Eclaireur Politique, journal de la Province de Limbourg, regelmatig gouvernementele berichten en standpunten op te nemen en ver-

kreeg daartoe van L.Th. Nijpels medewerking. Ook advocaat-generaal H.T.R. Lantremange van het Hooggerecht in Luik vond een gouvernementeel blad bijzonder nuttig voor Limburg. Nijpels wilde het gouvernement verder tegemoet treden, mits er dan wel garanties zouden komen dat de redacteurs trouw konden blijven aan hun principes en geen ander blad in Maastricht gesubsidieerd zou worden door de Staat. In september 1829 poogde Bury-Lefèvre nogmaals om via afname van veel abonnementen een subsidie in de trant van het blad L'Observateur de Namur te verwerven. Toen ook deze subsidievorm uitbleef, staakte het blad zijn uitgave.

L'Eclaireur Politique van 6 oktober 1829 zag in dit heengaan het bewijs dat men als krant met de publieke opinie moet meegroeien, wil men zich in voldoende abonnementen c.q. verkoop kunnen verheugen, een constatering waarin een weinig leedvermaak doorschemert.³⁴) In mei en juni 1828 voerde het blad een actie ten gunste van de verkiezing van E.L. Surlet de Chokier tot lid van de Tweede Kamer. De medecandidaat C.M. Ruys, arrondissementscommissaris te Hasselt, zou nooit een goede kandidaat kunnen zijn, daarvoor werd zijn familie te zeer door gouvernementsgunsten overladen. Graaf F. de Borchgrave mocht dan een onafhankelijk man zijn, in de afgelopen jaren had hij te vaak in de Kamer verstek laten gaan. Men vond burgemeester A. van Muysen van Tongeren ongeschikt. De voortdurende aanvallen van L'Eclaireur Politique leverden het geringste resultaat op. E.L. Surlet de Chokier werd gekozen en graaf F. de Borchgrave werd in juli 1828 herkozen tot lid van de Tweede Kamer. Ook spoorde L'Eclaireur Politique naar Frans voorbeeld regelmatig aan om in de Kamer gebruik te maken van het recht van initiatief en het recht om de begroting in 1829 af te keuren. L'Eclaireur wist te vertellen dat C. de Brouckère en E. Surlet de Chokier gestemd hadden tegen alle regeringsvoorstellen, maar vóór elk voorstel dat kwam van de kant van de anti-gouvernementeel gezinden. G. Liedel de Well en F. De Borchgrave waren zesmaal vóór de regeringsvoorstellen en viermaal tegen; zij stemden zesmaal vóór en zesmaal tegen voorstellen uit de Kamer.

De ondertoon van al deze artikelen laat duidelijk doorklinken dat de publieke opinie wakker geschud diende te worden. De redactie adviseerde de Limburger zich kritisch op te stellen tegenover de rege-

ring. De gedachten van de volkssouvereiniteit waren de basis van dit alles. Rijpe en onrijpe zaken werden aangegrepen. Dat dit blad regelmatig het gouvernement zou irriteren, was onvermijdelijk. Waarschijnlijk was dit juist de opzet van de redactie. Vanaf 1827 werd regelmatig aangedrongen op openbaarheid van de administratie van de overheid. Bekendmaking van de publieke aangelegenheden behoeft de overheid toch niet te compromitteren. Waarom wilden de Provinciale Staten hun budget niet bekend maken? Artikelen van de oppositiebladen uit het Zuiden werden regelmatig overgenomen. Ministeriele verantwoordelijkheid werd met warmte bepleit. De klacht dat in de 178 hogere staatsfuncties slechts 18 „niet-Hollanders” waren benoemd, werd demonstratief opgenomen. Ook het bericht dat in geen enkel land de belastingen zo hoog waren als in het Nederlandse koninkrijk. Er werden geregeld vergelijkingen gemaakt met toestanden in Frankrijk. Het blad noemde bezwaren. De rechten op het gemaal en het geslacht waren veel te hoog en strijdig met het algemeen welzijn. Het blad bood de helpende hand bij het organiseren van een petitie tegen deze belasting. Verder ontried het de overheid in het nieuwe Wetboek van Strafrecht met strengere straffen te dreigen. Matiging naar Frans voorbeeld was raadzamer. Toen J.F. Hennequin op 16 juli 1827 in de Provinciale Staten met het voorstel kwam tot de jury-rechtspraak terug te keren, steunde L'Eclaireur deze gedachte. Ook voor de verkiezing van J.F. Hennequin tot lid van de Provinciale Staten werd propaganda gemaakt. De redactie zag hierin eerherstel voor het gebeurde in 1821. Het blad noemde de verkiezing van Ch. Destouvelles een goede; die van de protestant J. Brandts een slechte.

In 1827 was een geval van overtreding van het gemaalrecht door vrijspraak gevolgd. In vele herbergen was dit bericht met vreugde ontvangen. L'Eclaireur schreef erover. N. Verloren ging als openbaar aanklager tegen deze vrijspraak in beroep. Weustenraad moest voor dit artikel wegens stemmingmakerij voor de correctionele rechtbank verschijnen, maar hij werd op 31 oktober 1828 vrijgesproken na verdediging door de advocaten J.L. Jaminé, O.C. van Cauberg en de Luikenaar M. Forgeur. De advocaten C. Destouvelles, F. van Hulst en J.F. Teste voorzagen de verdediging van advies. Steun genoeg derhalve.

Voor de oppositie in de Provinciale Staten had L'Eclaireur Politique bewondering. De tegenstanders van het gouvernement hebben er voor gezorgd dat Ch. de Brouckère in 1829 herkozen werd

in de tweede Kamer. L'Eclaireur achtte het een kwalijke zaak dat de Limburgse afgevaardigden baron P. . Leonard, van Achel, graaf G.F. de Borchgrave en Baron G.A.F. van Aefferden en zijn opvolger baron G. Liedel de Well zo vaak absent waren in de Tweede Kamervergaderingen, dit in sterke tegenstelling tot de grote activiteit van C. de Brouckère.

Door de publiciteit die L'Eclaireur besteedde tegen de rechten op het gemaal in juli 1828 ondertekenden 420 personen, waaronder de voltallige redactie, de petitie, voor de oppositie een succes. Toen de regering de zaak traag behandelde en bovendien aan Provinciale Staten het recht betwistte over deze materie te debatteren, reageerde L'Eclaireur met een aanbeveling om goed de brochure *Abus du système d'impôts* te lezen. Het blad hield niet op met aansporingen om tegen deze immorele druk op de gewone bevolking te blijven protesteren.³⁵⁾ Het bovenstaande is een keuze uit de artikelen uit L'Eclaireur Politique, geen volledige opsomming. Wel is duidelijk dat het blad krachtig meezorg in het koor van de oppositie in het Zuiden. De pers had het initiatief, het gouvernement kon alleen achter de publicaties aanlopen en straffend corrigeren, hetgeen de populariteit niet ten goede kwam.³⁶⁾

Het zou tot een nieuwe botsing komen. Begin 1829 publiceerde Weustenraad een aanval op Minister Van Maanen, die hem bijna weer in aanraking met de Justitie bracht wegens belediging Gouverneur M. de Beeckman suste de zaak, vermoedelijk om herhaling van de adhesiebetuigingen in 1828 te voorkomen. In zijn Jaarverslag over 1829 spreekt De Beeckman over L'Eclaireur Politique een mild oordeel uit door op te merken dat het blad dan mogelijkwerwijs de persvrijheid misbruikte, maar dat daarbij nooit een aanval werd gedaan op de koning of het Huis van Oranje. In mei 1830 meende hij zelfs dat het blad zich iets begon te matigen, maar de advocaat-generaal H. Lantremagne schreef onverbloemd dat dit blad geen andere kwalificatie verdiende dan "le plus virulent de la faction". ³⁶⁾

Burgemeester J.G.C. van Slijpe sprak er uitgever L.Th. Nijpels persoonlijk over aan, met nadruk vragend Weustenraad te matigen. Waarschijnlijk heeft dit verzoek enige uitwerking gehad in een artikel van L'Eclaireur Politique van 22 juni 1830. Er werd mild opgemerkt dat het gouvernement bezig was voor de geuite grieven een oplossing te zoeken. Dit was een bedeesde toon van het

blad, zeker in vergelijking met de artikelen van de vorige jaren, waarin het blad de grote gangmaker was in de publieke opinie-vorming.

De Oppositie in Limburg verwerft de meerderheid.

De verkiezing van Charles de Brouckère jr. tot lid van de Tweede Kamer in 1826 was voor Limburg een bewijs van de veranderde verhoudingen in Limburg tussen gouvernement en oppositie. Baron H.P.E. Joppen de Beegden, bekend om zijn staatstrouw, voelde aanvankelijk wel voor herverkiezing in de Kamer, maar J. Corneli uit Rimburch, lid van gedeputeerde Staten, bracht hem van het plan af. Joppen steunde daarna C. de Brouckère jr. Toen Joppen kort na de verkiezingen als oud-kamerlid de gebruikelijke decoratie ontving, werd dit aanleiding tot spot. Er werden allerlei grapjes gemaakt over 's konings beloning voor steun aan onwelgevallige kandidaten van de oppositie. C. de Brouckère kreeg op zijn naam dertig vóórstemmers en werd gekozen. Vóór hem waren T. Billehé de Valensart, graaf E. de Geloës uit Eijsden, baron H. Joppen de Beegden, baron C. Weichs de Wenne, graaf J.B. Marchant d'Ansembourg, graaf E. d'Arschot, baron F. de Loë, baron W. Lamberts de Cortenbach, baron C. de Wijmar Kirchberg, baron De Rosen v.d. Maesen, M. de Renesse, R.P. de Tiecken Terhove, P. Theuwens, Werner de Lamberts, notaris Pierssens, P. de Ceulenaer, J.F. Hennequin, De Matthei, L. de Schiervel, H. Lemmens, C. Destouvelles, J.K. Corneli, K. de Pitteurs, H. Vliegen, notaris Schoolmeester, graaf H. De Liedekerke, L. Beerenbroek, L.J.C. Juliot en J. Gelders.

De tegen-candidaat A.H. Michiels van Verduynen verwierf slechts 23 stemmen: gouverneur M. de Beeckman, jhr. H.J. Michiels van Kessenich, vrederechter Borman, baron G. van Aefferden, De Canoy, M.P. Petit, Simons van Vlodrop, baron G. De Thier van Neerkanne, de twee burgemeesters A. en M. Bloemaerts uit Venlo resp. Weert, burgemeester A. Van Muysen uit Tongeren, baron J. de Plewits uit Roosteren, baron P. Liedel de Well, F.X. Kerens de Wylré, vrederechter F. Corten, baron K. Riedesel d'Eisenach, oud-kolonel De Collaert, Valders en verder de Maastrichtse protestanten F. van Panhuys, G.J. van Slijpe, J. Rouffaer, J. Brandts en de Schepen E.V. Roosen. Blanco stemden A. Michiels de Verduynen, J. Schoenmaeckers en P. Kerens. Op L. de Schiervel werd gestemd door C. Ruys.

Toen baron P. Leonaerds d'Achel wegens ziekte bedankte voor de Tweede Kamer was de verkiezing van E. L. Surlet de Chokier met nagenoeg dezelfde stemmen vóór opnieuw een grote teleurstelling voor het gouvernement. Hierna besloot gouverneur J.C. de Brouckère ontslag aan te vragen. Toen op 8 juli 1830 de gewone verkiezingstermijn voor de Tweede Kamer van C. de Brouckère na 2 jaar verlopen was, werd hij herkozen met 30 stemmen tegen 27

voor A.H. Michiels de Verduynen.³⁷⁾ De Provinciale Staten van Limburg waren om: de oppositie had de meerderheid verworven. De Ridderstand stond niet meer unaniem achter de regering, zoals in de Noordelijke provincies het geval was.

Associations Constitutionnelles

De oprichting van een afdeling van de Association Constitutionnelle heeft ook in Limburg consequenties gehad. Uiteindelijk waren het oefenterreinen voor het latere Belgische parlement. Van Maanen begreep spoedig hoe gevaarlijk de discussies over een constitutie zouden zijn. De namen van de leden van het dirigerend Comité in Limburg van de Association Constitutionnelle moesten daarom compleet aan Minister Van Maanen worden doorgegeven. Voorzitter was J.F. Hennequin; vice-voorzitter Ch. de Brouckère jr.; secretarissen C. Destouvelles en W. Mockerel, juristen. Leden waren de grondbezitters G. Claes, Hasselt, L. Claes, Tongeren, Géry Colpin, Maastricht, J.K. Corneli, Kerkrade, F.G. Cox, Hasselt, graaf E. d'Aerschot, Voort, E.L. Surlet de Chokier, Gingelom, L. De Schiervel, Rothem, W. de Lamberts Cortenbach, Voerendaal, de gebroeders C. en T. de Pitteurs, St.-Truiden en Vicomte C. Vilain XIII, Maastricht. Verder nog de advocaten J.L. Jaminé, Maastricht, J.Th. Weustenraad, de redacteur van L'Eclaireur, J. Hermans te Hasselt, J.L. Koenders, professor van Koninklijk Atheneum te Maastricht, G. Rubens, schepen te Tongeren, Palmants, brouwer te Hasselt en J. Tops, gemeenteraadslid te St.-Truiden.³⁸⁾

De samenstelling van deze lijst toont aan dat in 1829 een groot aantal Limburgers, die in de eerste jaren na 1814 bereid waren het bewind van koning Willem I te aanvaarden, geheel anders waren gaan denken. Zij waren aanhangers geworden van de anti-gouvernementele groeperingen. Toen zich in 1830 kansen voordeden een ander bewind te aanvaarden, grepen zij deze mogelijkheid meteen aan. J.F. Hennequin, F.G. Cox en baron W. de Lam-

berts Cortenbach waren de voornaamste leden. De Association Constitutionnelle sloot zich aan bij overeenkomstige groeperingen te Brussel, Luik, Namen, Gent, Brugge, Antwerpen en Bergen. De Limburgse Association ontstond als derde naast die van Brussel en Luik en werkte daar ook later nog mee samen. Van tijd tot tijd vergaderden afgevaardigden te Brussel o.a. op 19 december 1829. De tipgevers van minister Van Maanen waren er van overtuigd dat ook elders in Limburg, in Roermond, Venlo, Weert, Maaseyk en Sittard partijgangers optraden. Uit de zorg waarmee de activiteiten van de leden van de Associations Constitutionnelles werden gevolgd blijkt hoezeer men hen vreesde. Hun activiteiten begonnen met het vergaren van handtekeningen voor petitionnementen en kregen langzamerhand de schijn van samenzweringen tegen de staat in de bestaande vorm. Grotere constitutionele rechten van parlement en burger waren en bleven hun uitgangspunt. Rechtstreekse afkeer tegen het Huis van Oranje-Nassau werd zelden uitgesproken. Wel gebeurde dit tegen de beperking van de rechten die de grondwet van 1815 de burger bood.³⁹⁾

Door het lidmaatschap van J.F. Hennequin, C. de Brouckère en J.Th. Weustenraad werd een goed gecoördineerd optreden met de landelijke activiteiten bevorderd. Weustenraad zorgde er voor dat L'Eclaireur Politique als een regionaal blad goed meezong in het nationale koor van de oppositie. Na de vergadering, gehouden ten huize van J.F. Hennequin, in november 1829, volgden in Limburg plotseling petitie's te Hasselt, St.-Truiden en Roermond. Op 19 januari 1830 was er een bijeenkomst ten huize van C. Destouvelles, waar ook enkele Luikse geestverwanten aanwezig waren. Het gezelschap besloot dat in Luik gewerkt moest worden ten gunste van de verkiezing van E. de Senzeille en in Maastricht voor J. F. Hennequin. Ook de vrije drukpers moest een actiepunt blijven. Op het kantoor van L'Eclaireur werd in december 1829 de Limburgse petitie gedeponeerd over de ministeriele verantwoordelijkheid.⁴⁰⁾

Verkiezingen voor het kiescollege in Maastricht in 1830

Na het op gang komen van nieuwe oppositie in de Provinciale Staten kon het niet uitblijven dat hiervan in Maastricht een weerslag merkbaar zou zijn. Vergelijkbaar met de partijverhoudingen in de Provinciale Staten was de uitslag van de periodieke verkiezing in 1830 van 15 leden van het Kiescollege van 42 leden

in Maastricht. Van de 15 aftredende leden waren herkiesbaar J.J. Batta, Jhr. L. van der Maesen de Sombreffe, J.A. Engelen, P. Schaetzen, F. van Panhuys en J.J. Rouffaer, gouvernementeel gezinden, (G), baron de Rosen en J. Crahay sr., neutralen (N) en W. Mockel sr. van de oppositie (O).

J. Batta, W. Mockel sr., J. Engelen en J. Rouffaer werden herkozen: drie gouvernementele kandidaten en een van de oppositie. Verlies dus voor de gouvernementeel gezinden. Nog duidelijker wordt het verschuiven van de voorkeur naar kandidaten van de oppositie onder de kiezers van het kiescollege, als men de namen vermeldt van de gekozen kandidaten en het aantal uitgebrachte stemmen:

	aantal <u>stemm.</u>		aantal <u>stemm.</u>	aant. <u>stemm.</u>
J.F. Hennequin (O)	198			
W. Mockel sr. (O)	193	J. Bemelmans(N)	186	
De Billehé de		notaris G.		
Valensart (O)	178	De Flize (N)	156	
J.L. Jaminé (O)	157			J.J.Batta (G) 148
		M.v.Heylerhoff (N)	133	
majoor J.Coene-gracht (O)	128	G. Tielens (N)	132	
C.C. Roemers (O)	123			
J.S.G.Nijpels (O)	113			J.A.Engelen (G) 108
		G. Tripels (N)	100	J.J.Rouffaer (G) 107

Van de 15 gekozen leden behoorden zeven tot de oppositie; vijf waren neutraal en drie gouvernementeel gezind. Weinig stemmen verwierven een aantal gouvernementele steunpilaren J. Schmalhausen (39), L.B.A. Vrijthoff (39), postmeester P. van der Vrecken (26), W.C. van Vloten (22), generaal B.C.J. Dibbets (14), kolonel A. Brade (14). De 7 oppositie-candidaten verwierven in totaal 1090 stemmen; de neutralen 707; de gouvernementelen 363. Deze verhouding was sedert 1821 niet voorgekomen. Blijkens de lijsten behorende bij de raadsnotulen van 10 augustus 1830 te Maastricht waren er 281 personen - ingezetenen welke bevoegd waren om tot kiezer benoemd te worden. Gerekend naar hun beroepen bestondendeze candidaat-leden van het kiescollege uit:

overheidsdiensten	45	notariaat-advocatuur	17	militairen	8
renteniers, grondbez.	39	brouwers	16	apothekers	8
handelaren	31	artsen	9	bakkers	6
zelfst.ambachten	29	fabrikanten (div.)	10	vervoers- wezen	5
winkeliers	17	logement-houders	12	slagers	2
predikanten	2	diversen	10	zonder opgave	11

Op 1 januari 1830 had de Gemeenteraad van Maastricht de volgende samenstelling:

J.J. Batta, plv. rechter (r.k.)	H.J. Neys, geneesheer (r.k.)
J. Bemelmans, fabrikant, voorz. Kamer van Koophandel (r.k.)	F. van Panhuys, hoofd-ontvanger (prot.)
J.H. Bosc de la Calmette, oud-officier (prot.)	E.D. Pichot, schepen (prot.)
J. Brants, koopman (prot.)	O.J. Polis, rentenier (lib.)
baron G. de Crassier, rentenier (lib.)	E.V. Roosen, zeep-fabrikant (r.k.)
J.A. Engelen, schepen (r.k.)	baron G.L. de Rosen de Thier grondbezitter (r.k.)
G.H. Heerdinck, rechter (prot.)	J. Rouffaer, handelaar in granen (prot.)
J.F. Hennequin, rentenier (lib.)	J.G.C. van Slijpe, burgemeester (prot.)
F.X. Kerens de Wylré, arrondissements-commissaris (r.k.)	P.J. van der Vrecken, postmeester (prot.)
T.X. Kerens, rentenier (r.k.)	C. Destouvelles, advocaat (lib.)
A.J. Lekens, papierfabrikant	
graaf H. de Liedekerke 1830 (r.k.)	

Deze raad bezat toch nog een grote regeringsgezinde meerderheid. Van hen werden J.F. Hennequin en C. Destouvelles in 1830 lid van het Congres te Brussel. Na 1821 had men de zaken goed in de hand gehouden. Nu was een kentering merkbaar.⁴¹⁾

F. Baron M.H.G. de Beeckman de Libersart gouverneur

De verkiezing van E.L. Surlet de Chokier was de laatste, maar niet de enige reden waarom J.C. de Brouckère zijn ontslag aanvroeg. De laatste jaren waren voor hem onprettig geweest. Na 1824, mede bepaald door de afnemende gezondheid van gouverneur De Brouckère, verloor de regeringspartij meer en meer haar élan. Geweld door jicht kwam de gouverneur nog maar moeizaam toe aan zijn gewone werk. Het eervol ontslag werd hem verleend. Het gebeurde

met ingang van 3 augustus 1828. Voor de opvolging liet de koning zijn keuze vallen op baron Maximilien Henri Ghislain de Beeckman de Libersart, (1781-1834), zoon van een Leuvense burgemeestersfamilie. Mogelijk heeft de koning de hoop gekoesterd via een uit het Zuiden afkomstige figuur opnieuw vat te krijgen op de ontwikkelingen in Limburg. Nadat De Beeckman in Franse dienst advocaat-generaal was geweest bij het Cour d'Appel in Hamburg, trad hij in 1814 in dienst van de koning, als lid van een speciale commissie van het ministerie van Waterstaat. Vanaf 1816 was hij kamerheer van de koning. Van 1816-1820 was hij gouverneur in Henegouwen. Hij bezat vele landgoederen in de Zuidelijke Nederlanden. Een goede administratie was niet zijn sterkste kant. Volgens sommigen had hij een twistziek karakter. Reeds in Henegouwen had hij met velen ruzie. Hij was bevriend met Van Gobbelschroy, aan wie hij duidelijk zijn teleurstelling te kennen had gegeven dat Zijne Majesteit hem in 1816 geen belangrijker provincie had toevertrouwd. In 1828 kon hij zich met Limburg beter bedeed voelen. Na ruim een jaar bewind van De Beeckman meenden zijn tegenstanders dat hij nooit in staat zou zijn de zaak van de koning in Limburg goed te dienen, vooral administratief niet. Dit laatste was slechts gedeeltelijk waar. 42)

In zijn eerste Jaarverslag aan de koning over Limburg in 1829 deelde M.H.G. de Beeckman mee dat hij ter kennismaking een aantal gemeenten bezocht had. Over de vergadering van de Provinciale Staten, die twaalf dagen in beslag nam, schreef hij dat de leden ter vergadering waren verschenen "met eenen hang tot opgewektheid en misnoegen en met min gunstige oogmerken tegen de nieuwe commissaris des Konings tot hun voorzitterschap gekozen. Alles droeg bij tot kampestrijdige zitting". Mogelijk hebben sommigen in De Beeckman ook een regeringsgezinde figuur gezien die ook voor katholieken aanvaardbaar was. Hij had nogal wat contacten met baron I J. Billehé de Valensart en diens schoonzoon Vicomte C. Vilain XIII, beiden ultramontaans. W.A. Pillera en Jacob Schmalhausen c.s. waren weinig enthousiast over de keuze. Zij betreurden dat hij omging met procureur-crimineel N.J.T. Cruts, de administrateur van 's Rijks Schatkist E. Ruys en de adjudant-intendant Du Faure Vercours. Ook zijn beide nieuw aangestelde secretarissen C. Misset en L.A. van de Weyer waren volgens de groep Pillera verdacht, dat wilde zeggen onvoldoende gouvernementeel. Deze

meningen staken zij t.o.v. De Beeckman niet onder stoelen of banken. Sterker nog, als ambtenaren stelden zij zich bijzonder lastig op, teneinde de gouverneur te dwingen de regeringsgezinde koers te volgen.⁴³⁾ De Beeckman was te kort gouverneur om in Limburg veel te kunnen veranderen ten gunste van het gouvernement. Hij werd een omstreden figuur.

Aan de vooravond van 1830

Te midden van deze politieke ontwikkelingen brak het jaar 1830 ook voor Limburg aan. Twee gebeurtenissen in Maastricht typeren de situatie waarin de verhoudingen in Limburg geraakt waren, vóórdat in augustus 1830 de moeilijkheden in Brussel ontstonden. Op zijn tournee door de Zuidelijke provincien bezocht de koning op 25 juni 1829 Maastricht, een vervolg op zijn bezoek van 1819. De stad had erepoorten gebouwd, er waren toespraken, kloggelui, een parade en de gebruikelijke inspectie van de vestingwerken. Het zangkoor Orphée, onder leiding van W. van Vloten, trad op voor Zijne Majesteit. De koning weigerde echter een gesprek over de algemene toestand met het Tweede Kamerlid C. de Brouckère jr., ("veuillez me faire connaître vos officiers").⁴⁴⁾ In het kabinet van de gouverneur was besloten dat de 9 in 1821 ontslagen raadsleden niet aan de koning mochten worden voorgesteld. Hoewel er publiek langs de straten gestaan heeft om de koning toe te juichen, ademde het bezoek de geest van genegenheid voor één partij. De koning verwierf geen grotere sympathie.

Het andere typerende gebeuren was de komst van de advocaat Edouard Ducpétiaux, redacteur van Le Courier des Pays Bas naar Maastricht. Hij was in 1828 veroordeeld wegens een persartikel in 1828 dat door de regering beledigend geacht werd. Gastheer was Ch. de Brouckère jr. Eerst was hij op bezoek geweest bij de advocaten De Sauvage en Teste te Luik voor een advies. Hij sprak ook met de heren J. Lebeau en F. van Hulst, redacteurs van Le Politique in Luik. Afgehaald door de advocaat Visschers, een neef van De Brouckère, kwam Ducpétiaux, die een invloedrijk lid was van de revolutionaire club "La Réunion Centrale" naar Maastricht voor een gesprek met J.Th. Weustenraad en C. Destouvelles, mannen met ervaring in perszaken. Ook O.C. van Cauberg en J.S.G. Nijpels waren hierbij aanwezig. Onderwerp van de gesprekken was vooral oppositie in de pers en de mogelijkheden hierbij

samen te werken. Vergezeld door Mevrouw De Brouckère reisde Ducpétiaux terug naar Brussel. Het verschil in de verstandhouding is duidelijk: een gesprek met de koning over Limburg en de algemene toestand kon niet doorgaan. Een gedachtenwisseling met oppositievrienden kwam gemakkelijk op gang. Politiek was de scheiding der geesten voltrokken. Wat in 1830 in Limburg ging gebeuren hoefde geen verrassing te zijn.45)

Hoofdstuk II

DE WELVAART VAN LIMBURG ONDER HET BEWIND VAN KONING WILLEM I

A. De Limburgse nijverheid sedert 1816

De statistieken van 1816

Koning Willem I stelde zich als een van de hoofddoeleinden van zijn bewind bevordering van de algemene welvaart voor ogen, waaronder de nijverheid. In het kader daarvan deed hij ter registratie in het gehele land statistische tellingen verrichten, in Limburg opgedragen aan Gedeputeerde Staten. Slechts met grote moeite kregen deze van de gemeenten de gevraagde gegevens los. 1) Aan het slot van hun vergaderingen op 25 november 1816 klaagden de gedeputeerden J.E. van Panhuys, Capitaine, J.F. Hennequin, baron P. Leonards d'Achel, baron van Aefferden en H.P. Joppen de Beegden over ernstige nalatigheid, onvolledigheid en onbetrouwbaarheid van de ingezonden gegevens. Samenvattend trokken zij de volgende conclusies over de bestaande toestand:

- de talrijkste bedrijfstak in Limburg waren de bierbrouwerijen. Hoofdzakelijk produceerden deze voor particulier en plaatselijk gebruik. Met uitzondering van Venlo werd weinig bier geexporteerd. In deze sector werden moeilijkheden ondervonden als gevolg van de hoge belastingen, de duurte van het graan en de schaarste aan hop;
- de jeneverstokerijen werkten doorgaans met één bak of kuip. De hoge belastingen verhinderden export. Veel bedrijven lagen langdurig stil. De graanafval van de stokerijen was een welkom veevoedsel. Het vee leverde mest voor de zanderige gronden. Vee en jenever zorgden aldus beide voor welvaart. Hasselt en St. Truiden hadden veel afzet in Luik;
- de zoutaffinaderijen in Maastricht en Venlo dreigden te niet te gaan, sinds bewerking van Pruisisch zout verboden was;
- de zeepziederijen verloren afzetgebied aan Pruisen, vooral in Venlo;
- de azijnmakerijen, die als grondstof peren en appels benutten, waren van weinig belang;
- van de 20 cichoreifabrieken waren er 17 nabij Maastricht

- (Vroenhoven) gelegen, werk biedend aan ongeveer 500 seizoen-arbeiders;
- hoedenfabrieken van enig belang bevonden zich te Maastricht, Eben-Eymaal, Weert, Bree, Sittard en Venlo;
 - kantwerkerijen kwamen voor in St.-Truiden, naar schatting 350 thuisbedrijven. Het Franse importverbod berokkende schade;
 - lakenfabrieken telde vooral Vaals (10), sedert 1763. Een grote fabriek stond in Herkenrode-Kuringen; in Weert waren er 3;
 - de leerlooierijen van Maastricht ondervonden bij hun afzet grote moeilijkheden als gevolg van plaatselijke belastingen en tollën. De vijf Sittardse looierijen hadden een jaarproduktie van 460 rundervellen en 1100 kalfsvellen. Kundige concurrentie leverde het gebied van Stavelot en Malmédy;
 - in de linnenweverijen van Horst vonden 500 personen werk;
 - de leveranciers van militaire equipmentsartikelen, die voorheen werk hadden voor 400 personen, moesten als gevolg van de geringere bezetting van het garnizoen personeel ontslaan;
 - de meekrapindustrie rond Maastricht verviel met 5 stoven en 35 arbeiders tot beperkt seizoenwerk voor ongeveer 200 mensen; verder trof men deze nijverheid ook aan rond Hasselt (5);
 - de naaldenfabriek van Vaals zag tussen 1812 en 1816 het aantal werklieden terugvallen van 80 naar 60;
 - de papiermolens van A. Lekens sedert 1775 te Maastricht, die van Tielens te Gulpen met 70 arbeiders, Burghoff te Mook en te Roermond sedert 1807, maakten redelijk goede perioden door met afzet naar het Noorden;
 - de grootste pijpenfabriek stond in Venlo, met 50 man personeel; er bestonden ook bedrijven in Maaseyk (2) en Roermond(1);
 - de steenbakkerijen moesten veel personeel aantrekken uit het Luikse land;
 - in de Domaniale steenkoolmijnen te Kerkrade werkten ongeveer 330 man personeel;
 - de strooehoedennijverheid bloeide in het Jekerdal, vooral in de dorpen Wonck, Bassenge en Roclenge, met resp. 30, 19 en 23 bedrijfjes;
 - de wollenkousenbedrijvigheid in Maastricht liep achteruit als gevolg van buitenlandse douanebepalingen; in Weert bestonden 2 van deze bedrijven;
 - de wolspinnerijen van enige omvang moest men zoeken in Vaals

(De Clermont, A. Binterim en J.G. Trostdorff), Roermond (Claus en Feldmann, met 90 man personeel) en Herkenrode (120 man personeel).

Praktisch iedere gemeente had een of meer molens, voor het merendeel graanmolens. Nabij de leerlooierijen kende men runmolens en verder waren er nog enkele oliemolens.

Grootindustrie was Limburg vreemd. Slechts enkele bedrijven hadden een tiental knechten of meer. Veel huishoudelijkheid kwam voor, vooral in de wintertijd. De nijverheid speelde zich meestal nog af in de ambachtelijke sfeer, bedreven door een patroon, de baas, met enkele knechten en leerjongens. Slechte wegverbindingen en de territoriale verdeeldheid in het verleden waren er oorzaak van dat de nijverheid doorgaans slechts regionale betekenis had.²⁾ Alleen als er grote ondernemerslust aanwezig was, kon hierop een uitzondering ontstaan.

Voorbeelden hiervan zijn de wolnijverheid van Vaals en Roermond, enkele brouwers en jeneverstokers uit Maastricht en Hasselt, de stroochoedenproductie in het Jekerdal, het kantwerk van St-Truiden, de papiermolens in Maastricht, Roermond en Gulpen, het potteriewerk in Tegelen (15 bedrijven), dat o.a. vanuit Hannover en Nassau per schip werd opgehaald en de meekrapalizarineproductie nabij Maastricht en Hasselt.

Als takken van nijverheid waarvan Limburg van het landelijk totaal 10 procent of meer voor zijn rekening nam dienen te worden vermeld de aardewerknijverheid, de azijnmakerijen, de bierbrouwerijen, de blauwververijen, de casimirdekenfabrieken, de hennepverwerking, de jeneverstokerijen, de kaarsenfabrieken, de linnenbandmakerijen, de pannenbakkerijen, de passementsmakerijen, de stroopkokerijen en de tinnegieterijen. Opmerkelijk is ook de aanwezigheid in Limburg van enkele, landelijk verder niet of nauwelijks voorkomende bedrijven: de paardenhaarweverij, een lantaarnmakerij, een muizenvalmakerij, een zwartselmakerij, een polijstmolen voor naalden, een teerkokerij en de zwavelstokerijen. Sluit men de volkrijkste provincies Oost- en West Vlaanderen, Noord- en Zuid Holland uit, dan blijkt Limburg voor de meeste bedrijfstakken niet beter of slechter te voorschijn te komen dan de overige provincies van het koninkrijk. Zoals elders eveneens het geval was, werd de ondernemersblik hoofdzakelijk regionaal bepaald. Productieveredeling en marketing waren slechts weinig ontwikkelde aspecten van de bedrijfsvoering.

Zolang de bedrijfsresultaten niet tegenvielen, noemde men de situatie matig (M) of gunstig (G). Van gunstig sprak men zelden, omdat de export naar het buitenland doorgaans door protectionistische bepalingen belemmerd werd, zonder dat daar bescherming van de binnenlandse nijverheid tegenover stond. Als de situatie kwijnend (K) was, voerde men dit motief eveneens aan. Dit alles wijst duidelijk op het nog vroeg-kapitalistische karakter van de Nederlandse nijverheid in de eerste helft van de negentiende eeuw.

Welvaartspolitiek vanaf 1820

Vanuit de beperkte industriële mogelijkheden, waarover Limburg na de Franse periode beschikte, kon men op korte termijn geen stormachtige groei verwachten. De mentaliteit van de ondernemers in de vroegkapitalistische periode was niet op een dergelijke ontwikkeling ingesteld. Niet ontkend kan worden dat met name Frankrijk en de Duitse landen onder aanvoering van Pruisen vlugger bereid waren via beschermende maatregelen, 10 à 20%, inheemse nijverheid te steunen dan de regering in 's-Gravenhage deed. Deze liet zich maar al te graag leiden door de vrijhandelswensen van met name Amsterdam en Rotterdam. Pas onder druk van de industriële belangen uit het Zuidelijk gedeelte van het Koninkrijk ging Nederland over tot beperkte mercantilistische maatregelen, circa 10%, in hoofdzaak gericht tegen de opmars van Britse industriële produkten op de binnenlandse markt. De Tariefwetten van 1816, 1819 en 1822 wijzen in deze richting.

Koning Willem I heeft in de welvaartspolitiek bewust een activerende rol nagestreefd en toonde daarbij regelmatig zijn persoonlijke belangstelling en inzet. Limburg heeft dit met name ondervonden bij de aanleg van de Zuid-Willemsvaart. De Limburgse economie had in eerste instantie behoefte aan grote werkgelegenheidsprojecten. Een van de eerste viel Maastricht ten deel in het kader van de opbouw van de geallieerde verdedigingslijn van forten, gericht tegen een eventueel te vrezen nieuwe Franse aanval naar het Noorden. Aan de N.W.-zijde van de stad moesten de huidige fortificaties Koning Willem I gebouwd worden, als flankbeveiliging van de vesting. Tot 1821 bezorgde dit project aan enkele aannemers van vestingwerken, aan honderden ambachtslieden, aan steenbakkerijen en een aantal

toeleveringsbedrijven werk.3) Andere belangrijke werkopdrachten vormden de aanleg van de wegen Maastricht-Gulpen-Vaals-Aken in 1823, met bestrating, Hasselt-Diest in 1828 en de weg Maastricht-Eijsden-Battice-Verviers, ook in 1828. Plannen werden gemaakt ter verbetering van de verbinding Maastricht-Roermond-Venlo-Nijmegen op de rechter Maasoever. Verderop in dit hoofdstuk zal de aanleg van de Zuid-Willemsvaart, voor die tijd een gigantisch werk met veel grondverzetting, worden besproken. Het leverde werk aan honderden werklieden, mannen zowel als vrouwen, de zogenoemde botteresses. Deze volkstypen met hun korte haren, zware schoenen en een jute zak op de kop, moesten zware manden met grond wegdragen.

Duidelijk is de bedoeling te onderkennen dat de koning vanuit Maastricht het Limburgse land economisch beter wilde verbinden met Holland, met Aken en het Rijnland en het industriële Zuiden van Luik en Verviers. Antwerpen greep er aldus in Limburg naast. In het Bassin kreeg Maastricht een behoorlijke overlaadhaven. Maastricht heeft echter onvoldoende profijt getrokken uit de nieuwe mogelijkheden voor de nijverheid.

Geringe welvaartstijging

De industrie steeg weinig in omvang. De overheid behoefde in tien jaren slechts vergunning te verlenen tot de volgende nieuwe industrieën te Maastricht:

in 1821 1 brouwerij; in 1823 1 cichorei-oven; in 1824 2 branderijen (gedistilleerd) en 1 looierij; in 1825 1 trasmolen (J. Nelissen), 2 branderijen en 1 brouwerij; in 1826 1 pelmolen, 1 brouwerij en 1 hoedenfabriek; in 1827 3 branderijen en 1 likeurstokerij; in 1828 1 hoedenfabriek; in 1829 1 kaarsenfabriek, 1 oliemolen, 1 wolverterij en 1 azijnmakerij; in 1830 1 likeurstokerij en 1 loodgieterij.

Nieuwe soorten nijverheid waren er buiten de trasmolen eigenlijk niet bij.

Financiële overheidssteun aan particulieren werd maar mondjesmaat toegekend. Dit ondervond de Maastrichtse lakenfabrikant J. Hanckar. In 1828 vroeg hij een voorschot van f. 20.000 voor uitbreiding van zijn bestaande fabriek van wollen dekens en de bouw van een eigen wolwasserij. Hij hoopte in aanmerking te komen voor leveranties aan de Nederlandsche Handelmaatschappij. De Kamer van Koophandel stond sceptisch tegenover deze aanvraag,

omdat men, gezien de kwaliteit van de Maastrichtse lakens, gebrek aan exportmogelijkheden verwachtte. Bovendien was het terrein niet zijn privé eigendom. Niet uit het veld geslagen door de herhaalde afwijzing van zijn verzoek vroeg Hanckar in 1830 f. 12.000 om in het Bedelaarshuis van Rekem met zijn 250 wisselende bewoners, een fabriek in te richten, zoals dit in Gent en Vilvoorde ook gebeurde. In tegenstelling tot de aanvraag van 1828 steunde Gouverneur M. de Beeckman deze aanvraag van Hanckar wel, wijzend op onlusten, die werkloosheid konden veroorzaken. Administrateur der Nationale Nijverheid Netscher echter, wees ook dit verzoek af. De papiermolen van Lekens, bij het zogenaamde Pesthuis aan de Jeker, trof het beter. In 1820 mocht deze voor f. 900 aan het Rijk leveren en later nog eens voor f. 800. 4)

Hoe weinig groei er in de jaren tussen 1823 en 1829 voorkwam in de nijverheid, valt ook te constateren uit de opbrengst van de patentrechten, geheven op alle middelen van bestaan uit arbeid, de autorisatie om het bedrijf te mogen openstellen:

<u>Maastricht</u>	<u>Limburg</u>
1823 f. 17.845,55	f. 83.662,47
1824 f. 15.966,15	f. 81.323,63
1825 f. 16.634,64	f. 82.255,72
1826 f. 16.994,62	f. 85.216,45
1827 f. 17.997 67	f. 87.461,13
1828 f. 18.346,10	f. 87.429,96
1829 f. 18.922,08	f. 89.020,55

Hoewel heel gering viel in Maastricht nog ieder jaar een stijging te constateren. Hasselt en Venlo boekten daartegenover in 1828 een terugval. Voor Venlo betekende de in gebruikneming van de Zuid-Willemsvaart een verliespost bij de kolenoverslag naar Holland en bij de graanhandel. Vanuit een Maastrichtse optiek oordelend schreef gouverneur M. de Beeckman in het Jaarverslag over Limburg over 1828: "De Koophandel heeft ontwikkeling gekregen door de vermeerderde relatien met het naburig Pruisen, langs de Zuid-Willemsvaart en den nieuwen straatweg van Maastricht op Aken." De betrouwbaarheid van bovengenoemde getallen wordt evenwel gereduceerd door de mededelingen dat de belastingambtenaren meer ervaring verworven hadden om de juiste bedragen te innen enerzijds en dat er 12 Henegouwse kommiezen te paard moesten komen om de sluikhandel op de heigronden te be-

strijden, vooral in de nabijheid van de Pruisische grenzen.

Een goede periode maakten de zoutraffinaderijen door sinds de fraude in dit artikel afnam. Vanaf 1826 steeg de opbrengst van de zoutaccijns in de gehele provincie regelmatig:
in 1826: f. 118.243,71; in 1827: f. 144.408,17; in 1828: f. 149.479,57; in 1829: f. 154.879,42.

Het betrof hier vooral Frans zout dat over de Maas werd aangevoerd en na raffinage in Maastricht veelal via Vaals per kar naar Pruisen werd geëxporteerd. In 1829 bijv. 863.415 ponden.5)

Deelname aan de tentoonstellingen van Nationale Nijverheid

De bescheiden omvang van de Limburgse nijverheid blijkt eens te meer uit de staat van de voorwerpen die voor de tentoonstelling in het Paleis van Nationale Nijverheid te Brussel verzonden werden in 1830. De namen en produkten van de inzenders uit Limburg waren:

Ach. Taale, Maastricht, haarkammen van hoorn; P. Cholet, Maastricht, hoefijzers, J.C. Hanssen, Maastricht, lederwerk voor militairen ; J.H. Jaspers, Maastricht, bereide schapenvellen; J.A. Mungersdorf, Maastricht, 11 stukken leer; L.M. Nijpels jr., Maastricht , 3 kammen (hoorn); P. Schmitz, Maastricht, 1 barometer; J.W. Kannegiesser, Vaals, wollen dekens; J.W. Trostdorff, Vaals, stukken lakenstof ; J.J. Bielen, gehekelde hennep; P.J. Willems, Hasselt, gekamde wol; A.J. Joosten, Hasselt, rondsel van uurwerk; J. v.d. Straaten, Hasselt, meekrap; Trapman en Ph. Claus, Roermond, lakens en wollen stoffen; J. Risse, Roermond, karkassen draad; J.Fr. Feldmann, Roermond, katoenen stoffen; Ant. Schlosser, Roermond, katoenen stoffen; Math. Giebels, Roermond, fluwelen linten; J.W. Aerts, Tongeren, uurwerken en F. Collee, Roelange, 9 strohoeden.

In vergelijking met de voorgaande Nijverheidstentoonstellingen in Gouda in 1819, Gent in 1820 en Haarlem in 1825, was dit een grote inzending. Ondanks uitgeoefende aandrang door de Kamer van Koophandel kwamen in Gouda en Haarlem geen Limburgse inzendingen binnen. Naar Gent ging slechts één inzending van cichorei en meekrap. Verder had men geen produkten die waardig waren om te worden ingezonden. De Brusselse expositie in 1830 in het Paleis van de Nijverheid was overwegend een Zuidelijke aangelegenheid. Van de 1046 inzendingen kwamen er 375 uit Brabant; 149 uit Oost-Vlaanderen, 95 uit West-Vlaanderen; 63 uit Henegouwen; 63 uit Antwerpen, 59 uit Luik; 20 uit Lim-

burg; 18 uit Luxemburg en 18 uit Namen. Uit de Noordelijke gewesten waren slechts 184 inzendingen binnengekomen.6)

De provinciale verslagen over de nijverheid

Ook de provinciale verslagen, die ieder jaar door de gouverneur aan de koning moesten worden toegezonden, conform de instructie van 15 december 1820, dragen een aantal gegevens aan omtrent de economische situatie in Limburg in de jaren 1820 tot 1830. Het aantal in werking zijnde brouwerijen en branderijen is teruggelopen.

<u>Jaar</u>	<u>Brouwerijen</u> <u>werkz. tot.best.</u>	<u>Branderijen</u>	<u>Uitslag vaten</u> <u>gedistilleerd</u>
1823		154	
1824	787	158	28028
1825	783	152	33629
1826	768 1210	140	28412
1827	737 1167	123	25935
1828	710 1140	?	28185
1829		?	30113

In 1828 werden als verklaring voor deze teruggang aangevoerd vermindering van welstand, meer gebruik van jenever, koffie en thee, verhoging van de graanprijzen en ziekten in de provincie. Het K.B. no.50 van 19 juni 1827 bracht verlichting voor de branders in vergelijking met de strengere bepalingen van het K.B. no.100 van 5 maart 1823, toen men maatregelen nam om allerlei knoeierijen, vooral ten plattelande, te voorkomen.

Ontduikingen van de Wet no.31 art.13 van 2 augustus 1821 deden de opbrengsten van de slachtveebelastingen teruglopen: in 1823 f.80.997,58; in 1824 f.87.610,56; in 1825 f.102.308,87; in 1826 f.96.921,21. Vooral in de omgeving van Maastricht werd veel veebelasting ontdoken. waaraan de houding van de gemeentelijke politie van commissaris M.J. Cudell volgens klikkers voor een groot deel debet was.7)

De nijverheid in de steden

Maastricht

Een telling van de nijverheid te Maastricht in 1816 en 1829 leverde het volgende beeld op:

	<u>1816</u>	<u>1829</u>		<u>1816</u>	<u>1829</u>
	<u>aantal</u>	<u>aantal</u>		<u>aantal</u>	<u>aantal</u>
distillateurs	20	31	hoedenfabrieken	3	6
bierbrouwerijen	38	38	kaarsenfabrieken	1	2
ververijen	8	5	papiermolens	1	1
aannemers	8		azijnfabrieken	1	4
zoutraffinaderijen	5	3	kousenfabrieken	5	2
stijfsmakerij	5	5	blauwververijen	-	7
zeepziederij	6	6	behangselfabriek		1
cichoreibedrijven	14	8	leerlooierijen	12	15
meekrapbedrijven	3	2			
			Totaal	130	163

In 1829 telde men 391 arbeiders in deze bedrijven. In goede tijden was er in de meekrapnijverheid werk voor circa 200 mensen; in de cichoreibedrijven voor 500. Tussen 1815 en 1829 ontstonden de volgende nieuwe bedrijfstakken: 4 boekdrukkerijen met werk voor 32 arbeiders; 2 lakenfabrieken met 33 arbeiders; 2 dekenfabrieken met 11 arbeiders; de kristalslijperij van P. Regout met 4 arbeiders; 1 trasmolen en 1 azijnfabriek, eenmansbedrijven.

Het garnizoen van Maastricht, dat in 1816 3241 man en in 1830 2326 telde, in grootte circa 10% à 15% van de totale bevolking, vormde een bron van inkomsten voor velen in de stad, al moet men de betekenis ervan niet overschatten. Voeding, huisvesting, verzorging en uitrusting van zoveel manschappen vormden een economisch gegeven van betekenis. In mindere mate gold dit ook voor Venlo en Roermond. Illustratief is in dit verband de gang van zaken bij de Maastrichtse fabrikant van militaire equipmentstukken Th. Weustenraad. In 1816 had hij werk voor 300 personen. Dit bedrijf verloor bijna zijn gehele betekenis, sinds bij K.B. in 1824 het vervaardigen van deze artikelen werd opgedragen aan de gevangenen van Gent en Vilvoorde, een bezuinigingsmaatregel met sociale inslag.⁸)

In januari 1825 richtten 45 kleermakers en naaisters zich tot de koning in verband met verlies van hun werk bij de heer Weustenraad, werk dat zij vanaf hun jeugd hadden uitgeoefend, hun enige levensonderhoud en tevens dat van hun gezinsleden. Slechts na enige aarzeling - men was blijkbaar bezorgd de regering te mishagen - was de Kamer van Koophandel bereid voor de klagende fabrikant en zijn arbeiders een goed woord bij de regering te doen. Toen ook dit niet mocht helpen, liep het bedrijf terug tot ongeveer 12 arbeiders. De Maastrichtse brou-

wers en branders voelden zich door de gemaalrechten tegenover de rest van Limburg benadeeld, vooral toen steeds meer goedkope Hollandse jenever naar het Zuiden werd vervoerd. De stedelijke opcenten hinderden hen in de concurrentie met de andere Limburgse producenten. Verzoeken van de heren Rutten, Gadiot en Coenegracht aan de Tweede Kamer werden alle afgewezen. Men moest zijn lot dragen.

De stedelijke werkgelegenheid was te enen male onvoldoende, gezien de armoedecijfers over de genoemde periode. Het afnemen van de garnizoensleveranties speelde daarbij ook een rol. In 1796 was 20 procent arm; in 1814 16 procent van de totale bevolking; in 1817 1659 gezinnen, 5000 personen, in 1821 5283 personen, één zevende deel van alle armen in Limburg, 26,4 procent van de bevolking, in 1823 30 procent, in 1828 28 procent, in 1831 1969 gezinnen, 6796 personen, 32 procent. Het moeten harde jaren zijn geweest voor de bevolking in de stad. Zoveel armoede kwam de neringdoenden in hun omzet uiteraard ook niet ten goede. Tussen 1777 en 1830 steeg het gemiddeld aantal inwoners per huis van 5,5 tot 8,1, getallen die in de arbeidersbuurten nog hoger lagen: St.-Antoniusstraat 9,4, Raamstraat 9, Havenstraat 9, Houtmaas 7,8, Plankstraat 11,9)

De weinig rooskleurige economische situatie van Maastricht blijkt ook uit de cijfers van het onderzoek, dat in 1830 verricht werd bij de in totaal 514 personen, van wie moest nagegaan worden of zij voldeden aan de minimum censusnorm van f 40 in de directe rijksbelastingen, aan de hand waarvan vastgesteld moest worden of zij beoembaar waren voor het kiescollege van de stad. Slechts 327 personen werden toegelaten. Men had velen te hoog geschat. Van deze 327 waren 15 procent rentenier; 50 procent neringdoenden; 15 procent vrije beroepen en 19 procent overheidsdienaar. Een telling in de registers van de burgerlijke stand van Maastricht over 1829 leert dat 80 procent van de beroepsbevolking werknemer te noemen was, tegenover 20 procent zelfstandig neringdoenden, c.q. beoefenaars van vrije beroepen. De gezinsleden meegerekend leefde de bevolking van Maastricht, 22.000 inwoners, voor 15 procent van de nijverheid (3.000), 25 procent van de ambachten (5.600); 15 procent was zelfstandige middenstand (3.300); 10 procent ambtenaren en leger (2.200); 5 procent was vermogend (1.100); 6.800 mensen (30 procent) leefden regelmatig van de bedeling. Het aantal renteniers, wier vermogen berustte op grondbezit, was gestegen sedert de Franse tijd, na de ver-

koop van de genationaliseerde kerkelijke goederen. In het algemeen beschikten de renteniers over weinig liquide middelen. 10) De brouwerijen, distilleerderijen, herbergen en logementen dankten extra omzetten aan de aanwezigheid van het garnizoen. De ambacht- en winkelnering kende binnen een straal van 20 km. een afzetgebied voor circa 70.000 mensen, met als grotere gemeenten Tongeren (4.800), Beek (2.100), Eijdsen (1.896), Meerssen (1.700), Geleen (2.100), Valkenburg (650), Heer (1.000), St-Pieter (600), Lanaeken (1.700), Hoesselt (1.900), Vlijtingen (900), Eben-Eymael (900), Wonck (1.300). Artsen, het notariaat en de advocatuur betrokken uiteraard hun clientèle ook uit de omgeving. De combinatie van de handelsbranches moet heel verscheiden geweest zijn. Verkoop van banket in een modewinkel kwam voor, zoals ook die van doodkisten naast spek.11)

Hasselt

In vergelijking met Maastricht was Hasselt, gelegen aan de weg tussen Luik en 's-Hertogenbosch, in het begin van de 19e eeuw een klein stadje. De bevolking omvatte in 1816 6554 inwoners, waarvan 5062 in de stad en de overigen in de gehuchten Trekschueren (365), Rapertingen (369), Rumpst (362) en Godscheyde (329). Verder 67 man militie. Deze bevolking nam geleidelijk toe: in 1821: 6658; in 1823: 6801; in 1827: 6920; in 1830: 7393; in 1832: 7360; in 1844: 9613. Hasselt kende tot 1832 per jaar een bevolkingstoename van 8,69 procent bij een geboortecijfer van gemiddeld 31,37 procent en een gemiddeld sterftecijfer van 27,45 procent. De nijverheid in Hasselt was aanzienlijk, vooral als men in aanmerking neemt dat in de stad geen garnizoen gelegd was.

	<u>1816</u>		<u>1829</u>		<u>1832</u>		<u>1844</u>
	<u>aant.</u>	<u>arb.</u>	<u>aant.</u>	<u>arb.</u>	<u>aant.</u>	<u>arb.</u>	<u>aant.</u>
jeneverstokerijen	24	65	22	72	25	75	26
bierbrouwerijen	4	9	3	9	6	12	6
leerlooierijen	9	10	15	19	12	14	11
zoutziederijen	-	-	1	3	1	3	1
oliepersen	5	6	5	10	5	10	5
meekrapstoven	5	35	3	32	3	35	2
graanmolens	4	-	4	-	5	-	5
zeepziederijen	2	4	1	3	1	3	1
pannenbakkerijen	2	14	1	7	1	7	1
hoedenfabrieken	3	6	2	10	2	10	-
wolspinnerijen	-	-	1	13	1	12	1
tabaksbewerkerij	-	-	-	-	8	-	-
Totaal	58	149	58	158	62	181	59

De stad schatte de opbrengst van de jeneverstokerijen, waarvan de grootste eigendom waren van P.G. Theuwens, L. de Borman, J. Ponet, H. Vinckenbosch, N. Maes, Weduwe van Rey en P. Willems, in 1816 op 15.000 hectoliter; in 1828 waren het 68162 vaten. De bierproduktie in Hasselt liep van 18.000 hectoliter in 1816 terug tot 15.480 in 1827. De grootste ondernemers waren G. Vannes (107 kuipen), J. Janssens (99 kuipen), Goffin (13 kuipen), G. Smeets (6 kuipen). De leerlooierij bereikte tussen 1816 en 1829 een geleidelijke vooruitgang tot 29 kuipen. De grootste ondernemers waren gezien het aantal kuipen: T. Poorters (7); B. Pinxten (4); R. Duys (4); J. Dortangs (5); W. Hex (2), N. Frederix (2); H. Vliegen (1); T. Meeuwis (1 kleine), J.J. Dortangs (3). De wolspinnerij en hoedennijverheid waren hoofdzakelijk huisnijverheid. De voornaamste meekrapproducenten waren J. Vanderstraaten en Lamb. Geffens. Gebrek aan goede wegen door de Kempen was er oorzaak van dat de groothandel en de doorvoerhandel niet van de grond kwamen. De weg Hasselt-Diest (1829) was de eerste noemenswaardige verbetering naast de bestaande weg Luik-Hasselt-'s-Hertogenbosch. Het afgewerkte graan diende tot veevoer. De mest van de veestapel vergrootte de mogelijkheden voor de landbouw. De landbouw leverde graan op en daarmee was een cirkel rond. Nabij Hasselt werden in vergelijking met andere delen van de Kempen de ontginningen sneller ter hand genomen.

Doorgaans was de produktie van de nijverheid bestemd voor eigen stad en regio, hetgeen ook blijkt uit het aantal van de winkelneringdoenden in de stad en de afzet van de twee weekmarkten. Ook Hasselt kende de gesel van een groot aantal beedelden: in 1820 1236; in 1821 1124; in 1823 1304; in 1826 1190; in 1827 739; in 1828 784 op 6500 à 7000 inwoners.¹²) 21 procent behoorde tot de vrije beroepen, 69 procent waren ambachtslieden of dagloners, 2 procent ambtenaren en 3 procent was handelaar of fabrikant.

St.-Truiden

Met een inwonersaantal van 7726 in 1823, in 1828 8151 en in 1833 8328 was St.-Truiden na Maastricht in Limburg de grootste stad. St.-Truiden was geen administratief bestuurlijk centrum zoals Hasselt en Roermond, hetgeen de stad mogelijkheden onthield. Een poging, daartoe in 1830 ondernomen, ging niet door

onder de druk van protesten uit Hasselt. Daartegenover stond dat de grond in de omgeving. de Haspengouw, bijzonder vruchtbaar was. Als takken van nijverheid werden te St-Truiden in 1832 geteld: 8 graanmolens, 2 meekrapmolens, 4 oliemolens, 8 bierbrouwerijen, 17 distilleerderijen, 4 zoutziederijen en 1 zeepziederij. In het jaar 1828 telde de stad 3142 armen, 38 procent. De overheid hoopte dat door het instellen van een koeienmarkt, naast de reeds bestaande paardenmarkt nieuwe impulsen voor de stad zouden ontstaan.¹³⁾ Groei van de nijverheid was er nauwelijks. Dit blijkt o.a. uit het gegeven dat tussen 1831 en 1836 in St-Truiden slechts één vergunning werd afgegeven voor een leerlooierij en één voor een distilleerderij. Volgens een mededeling van gouverneur M. de Beeckman in zijn verslag over Limburg in 1829 werd St-Truiden gekenmerkt door veelvuldige onderlinge twisten.¹⁴⁾ De samenstelling van de bevolking met name in de leidinggevende klasse, vertoonde te St-Truiden grote overeenkomst met die van Maastricht en de overige grote gemeenten in Limburg. Aan de hand van belastinglijsten kan de volgende in percentages uitgedrukte sociale stratificatie van St-Truiden worden opgemaakt.

	<u>1796</u>	<u>1804</u>	<u>1814</u>	<u>1830</u>
renteniers, grondbezitters	20,48	26,0	37,62	28,67
vrije beroepen	19,28	17,0	15,59	12,59
landbouw	14,46	8,0	4,59	2,80
ambtenarij	-	4,0	3,67	6,29
handel/ambachtswezen	45,78	45,0	38,53	49,65

Met uitzondering voor de ambtenarij vertonen deze percentages veel overeenkomsten met de gegevens van Maastricht, zoals deze hierboven zijn vermeld. De verkoop van nationale goederen in de Franse periode had ook hier vele goederen uit de handen der geestelijkheid doen overgaan naar particuliere bezitters. In de genoemde jaren waren ongeveer 260 families in St-Truiden de leidinggevendenden. Bekend gebleven namen zijn L.L. de Menten de Horne, burgemeester sinds 1833, J.M. Theux de Meyland, Th. de Pitteurs-Hiegaerts, J.H. en P.A. Ulens, notaris N. Delgeur, burgemeester van 1830-1832, J. Weusten, J. Tops, W. de Lamberts Cortenbach, J.F. van Brienen, Wed. P. de Stapper, G. Vanherck, De Bellefroid en Th. 't Serclaes.¹⁴⁾ J.W. Van den Berck was burgemeester tot 1830. Hij was leider van de St-Truidense delegatie die prins Frederik op 13 juli 1825, toen deze op weg was naar Brussel, namens de gemeente een uitgebreide verversing aanbood.

In de jaren tussen 1796 en 1830 werden 516 burgers uit 261 families geteld op de belastinglijsten. Van hen was de mach-
tigste groep de renteniers met grondbezit: 140. De landbouw
beoefenden 41 burgers, er waren 18 ambtenaren bij; de groep van 84
beoefenaren van vrije beroepen bestond uit 24 advocaten, 23 rotarissen en,
16 apothekers, 13 artsen, 1 veearts, 6 chirurgijnen, 1 land-
meter. Uit de 233 beoefenaren van handel en ambacht komen naar
voren 19 brouwers, 2 brandewijnstokers, 7 graanhandelaren, 31
kooplieden, 22 logementhouders, 11 herbergiers, 10 houthande-
laren, 8 juweliërs, 6 leerlooiers, 5 zoutzieders, 3 zeepzie-
ders, 6 hoedenmakers, 2 meekrapstoofhouders, 3 pottenbakkers,
1 pannembakker, 2 azijnstokers, 9 lakenhandelaren, 4 trans-
porteurs, 2 blauwververs, 2 veehandelaren, 3 wijnhandelaren,
4 bakkers, 5 slaggers, 2 boekhandelaren, 1 huisschilder, 1 ta-
bakshandelaar, 1 kleermaker, 1 klompenmaker, 1 koffiebrander,
4 smederijen, 1 oliehandelaar, 2 vishandelaren en 1 voederhan-
delaar.

Roermond

De bevolking van Roermond bedroeg in 1796 4232 personen; in
1815 4037, in 1823 4811 personen; in 1827 4871; in 1830 5397,
omvattende 1087 gezinnen en 864 huizen. In 1832 waren het er
5306, in 1833 5349, in 1840 waren dat 5937 inwoners, 1143 ge-
zinnen en 882 huizen. De grootste industrie was de papierfa-
briek van J.J. Burghoff en Magnée, met 150 werklieden in 1829
en verder de wol- en katoenindustrie van Ph. Claus, Reidel,
Mathei en Friedrich Feldman. De voornaamste afzet van de pro-
dukten ging naar de steden in de Zuidelijke provincies: Luik,
Verviers, Hasselt, Leuven, Namen en Venlo. De statistische
tellingen over Roermond leverden het volgende beeld op:

	1819	werkl.	1832	werkl.	M	Vr.
Spinnerij			1	13	(9 + 4)	
papierfabriek	1	45 (w.o.15 kinderen)	1	55	(30 + 25)	
bierbrouwerijen	7	7	10	16	(15 + 1)	
katoenfabriek	1	15	4	90		
wolfabriek	1	50 (w.o.27 kinderen)	1	24	(20 + 4)	
azijnmakerij	1	1	1	3		
wagenmakerij	1	2	1	23	(2 + 21)	
zoutraffinaderij			1	1	(Baudrihaye)	
distilleerderij	2	2	1	2		
touwslagerij	1	1	1	1		
zeepziederij	1	1	1	1		
leerlooiery	7	8				
blauwververij	6					15)

Voor 1819 werden nog vermeld 8 blikslagerijen, 2 boekbinde-
rijen, 1 boekdrukkerij, 12 broodbakkerijen, 1 draaierij, 3
glazenmakerijen, 2 slagerijen, 4 smederijen, 9 kleermakerijen,
2 klompenmakerijen, 3 molens, 7 kuiperijen, 3 mandenmakerijen,
3 olieslagerijen, 16 schoenmakerijen, 8 meubelmakerijen, 4 slo-
tenmakerijen, 10 timmermanswinkels, 3 tinnegieterijen, 1 verf-
molen, 1 volderij, 1 zadelmakerij. De klachten in 1819 waren
algemeen: weinig werk en matige bedrijfsresultaten. De produk-
tie was teveel bestemd voor de binnenlandse markt in de omge-
ving.

Opmerkelijk is dat te Roermond en Venlo in tegenstelling tot
Maastricht het merendeel van de grote ondernemers van Rijnland-
se afkomst waren. Tussen 1800 en 1820 vestigden zij zich nabij
de Maas. Voorheen gold in dit staatkundig versnipperd gebied
tussen Rijn en Maas een nagenoeg onbeperkte vrijheid van handel.
De Nederlandse staatsgrens van 1815 bracht in het land tussen
Maas en Rijn een duidelijker scheiding dan ooit te voren. Toen
Pruisen in 1816 de textiel- en wolnijverheid via een tolwetge-
ving ging beschermen tegen buitenlandse, vooral de Engelse in-
voer werd de staatsgrens tevens een economische grens. Met het
oog op een soepele afzet in de Westelijke richting vestigden
zich een aantal ondernemers in Nederlands Limburg. In Nijmegen
en Twente gebeurde dit eveneens. Naast de Roermondse zoutzie-
der Baudrihaye en de marmerslijper Stienon, die uit het Luikse
stamden, kwam de papierfabrikant J. Burghoff in 1807 uit Rödin-
gen. De behangselfabrikant Deuss kwam uit Büttgen; de lakenwe-
ver Ph. Claus kwam uit Speyer; de katoenfabrikant Joh. Feldmann

uit Wesel en Antoon Schlosser uit Gladbach, de boekdrukker
Romen uit Emmerich.

De Venlose ondernemers Berger kwamen uit Vierssen; de meel-
fabrikant Thijwissen uit Neuss; Bontamps kwam uit Geldern,
Goossens uit Dulken. Het merendeel van hen zou vooral na 1840,
soms samen met inheemse families, een belangrijke impuls geven
aan de industriële bedrijvigheid in het latere Nederlandse Mid-
den- en Noord-Limburg.16)

De belastingpolitiek van de regering ondervond ook in Roer-
mond kritiek, verwoord in het adres van een aantal Roermondse
burgers van 1829. De Koninklijke Harmonie van Roermond legde
sedert 1827 bijzondere vriendschapsbanden met het Zuiden. In
1827 en 1830 nam men deel aan een muzikaal concours te Brussel.
In 1827 was het resultaat pover: een troostprijs voor het verst
komende gezelschap. In juli 1830 werd een onverwacht groot succes
behaald, de eerste prijs. De Gemeente had de deelname gesubsidiëerd
met f 250. De terugkeer was een uitbundige reden tot feesten. Het
Gemeentebestuur bereidde een ereontvangst. Dit roemrijk wapenfeit
werd jaren lang onverflauwd herdacht. In 1830 koos Roermond voor
het Zuiden.17)

Venlo

De situatie van de nijverheid in Venlo in de jaren 1816 en 1830
was de volgende:

	<u>aantal 1816</u>	<u>arbeiders</u>	<u>aantal 1830</u>
bierbrouwerijen	6	12	9
jeneverstokerijen	8	12	6
aardewerkfabrieken	2	5	3
azijnmakerijen	1	-	-
cichoreifabrieken	1	4	1
drukkerij	1	3	1
gieterij	1	3	
goud- en zilversmeden	9	10	
hagelgieterij	1	1	
hoedenfabrieken	3	6	
kousenfabriek	1	1	
leerlooierijen	6	10	4
messenmakerij	1	2	
ollemolen	2	2	
ouwelfabrieken	1	3	3
pannenbakkerij	2	6	
pasementmakerij	1	14	
pennenfabriek	1	6	
pijpenfabriek	1	65	
speldenfabriek	2	8	
touwslagerij	1	2	
zeepziederij	1	2	
Totaal	<u>53</u>	<u>177</u>	

Circa 20 procent van de bevolking leefde direct of indirect van de Venlose nijverheid. Belangrijk was ook de groenteteelt. Evenals voor Roermond was de ligging aan de Maas en het streekverzorgend karakter voor de stad van betekenis. De bevolking van Venlo steeg van 4395 in 1796 naar 5503 in 1815; naar 6486 in 1823; naar 6925 in 1828. In 1830 was het 7044; in 1832 was het 6486; in 1837 6505. De stijging tussen 1820 en 1830 was in 1832 te niet gegaan. Venlo profiteerde ook van de aanwezigheid van het garnizoen.¹⁸⁾ Het Pruisische Zoll- und Verbrauchsteuergesetz van 26 mei 1818 betekende voor de Limburgse handel een belemmerende maatregel. De invoer op deze markt werd er door bemoeilijkt. Smokkelen werd erdoor aangemoedigd.

Weert

De aanleg van de Zuid-Willemsvaart bracht Weert door de rechtstreekse verbinding met Maastricht en 's-Hertogenbosch uit zijn afgelegenheid. De bevolking steeg tussen 1815 en 1839 van 5312 naar 6285, een stijging van 15%. In 1832 telde men 4 meelmolens, 4 gortmolens, 2 oliemolens, 1 looimolen, 1 zoutzieder, 3 lakenweverijen, 2 kousenfabrieken en 8 hoedenfabrieken. Op 9 oktober 1829 trof de Raad een regeling tegen de vervuiling van de wateren rond de stad, in die zin dat de gebruikers om beurten voor de schoonmaak moesten zorg dragen op straf van beboeting bij nalatigheid. De lakenweverij was de beste nijverheid. In tegenstelling tot de hoedenfabrieken, die in 1850 tot 3 in aantal gedaald waren, waren de lakenweverijen toen nog alle 3 in bedrijf gebleven. Weert verzorgde het achterland. Sedert 1827 bracht een paardenmarkt vertier.¹⁹⁾

Kamers van Koophandel te Roermond en Venlo

In 1829 werd te Roermond voor het eerst een bestuur van de Kamer van Koophandel geïnstalleerd, welke Kamer tevens zou zorg dragen voor het district van Weert. Voorzitter werd de lakenfabrikant Ph. Claus, secretaris W.A.H. Meyers. Als leden traden toe Fr. Feldmann, katoenfabrikant, de zeep- en kolenhandelaar E. Baudrihay, de graan- en kaashandelaar E. Stoffels, de zoutzieder A. Thissen, de ijzerhandelaar H. Schieffer, burgemeester Magnée van Horn, en de kooplieden G. de Rijk uit Tegelen-Steyl, J. Jorits uit Venlo, Van Wylick uit Kessel en R. Titulaer uit Blerick. De heer Beerenbroek uit Weert beval

uit die plaats als leden aan J.F. Peters, lakenfabrikant, J. v.d. Heyden, hoedenfabrikant en F.J. Janssen, distillaateur. Met de beste wensen voor het belang van de streek bepleitte hij in 1829 aandacht voor de slechte staat van de weg tussen Weert en Roermond.

De Kamer van Koophandel van Venlo werd bij K.B. goedgekeurd op 16 april 1830.20) Van deze Kamer werden voorzitter C.H.L. Bontamps, L.K. Gallot, secretaris en F. Schaffers, D.J. Mulder, L. Wolters, P.J. Berger, W. Rosenkranz, P. Janknecht en F.A. de Gruyter, tot leden benoemd.

Kerkrade

Als gemeente werd Kerkrade eerst in 1800 zelfstandig. Er woonden 800 gezinnen in 764 woningen, verdeeld over de kom (161), Bleijerheide (159), Kloosterbosch (180), Onderspekheide (113) en Spekholzerheide (151). De bevolking steeg tussen 1816 en 1840 met 43% van 2709 (1816) naar 3221 (1827), 3435 (1830), 3860 (1837) en 3880 (1840). Een telling van 1826 vermeldt 750 schapen, 191 runderen, 588 koeien, 250 varkens en 193 paarden. In 1833 was de oogst 4500 pond tarwe, 5400 pond rogge, 3000 pond haver, 6050 pond aardappels, 1080 pond bonen, 975 pond gerst, 513 pond boekweit en 125 pond koolzaad. De nijverheid omvatte 4 graanmolens, 2 oliemolens en 4 brouwerijen met een productie van 360 vaten bier per jaar en 8 man personeel. Het gewone beeld van een Limburgse gemeente derhalve. De boeren van de streek zetten hun product af op de markten van Maastricht. Luik dan wel Aubel.

In 1817 schonken de nog in leven zijnde kanunniken de abdij van Rolduc aan het Bisdом Luik, om ter plaatse een seminarie op te richten. De regering hield deze zaak op, met als gevolg dat eerst op 17 oktober 1831 door Mgr. C. van Bommel het seminarie kon worden ingewijd. In 1836 werd er een lagere school aan verbonden, een voorbereidingsklas en een kweekschool, met resp. 60, 40 en 50 leerlingen, een aantal dat in 1841, bij het bezoek van koning Willem II, was gegroeid tot 350. De mijnbouw was voor Kerkrade een bijzondere, zij het moeizame nijverheid. Slechte verbindingen over de weg naar de Maas waren er oorzaak van dat de kolen voornamelijk regionaal werden verkocht. In het jaar 1820 waren 2 schachten in bedrijf, goed voor een productie van 20.000 ton, met werk voor 328 arbeiders. Concurrentie van

Pruisen veroorzaakte een langdurige malaise. De schacht te Bleijerheide werd in 1822 gesloten, werkverlies voor 120 mensen. De in 1818 ingevoerde kolenbelasting op buitenlandse en op binnenlandse kolen, resp. fl. 7,45 en fl. 0,51 op 1000 ponden, werd in 1822 onder druk van Luik weer afgeschaft. Regelmatig was er menselijk leed rond de schachten, als bedrijfsongevallen met dodelijke afloop voorkwamen, de gebruikelijke ongelukken in de mijnindustrie. Het Amortisatie-Syndicaat nam in 1823 het beheer over van de Domaniale mijn en stak er fl. 100.000 in ter stimulering van de nijverheid. Dit trok uit het Luikse arbeiders aan. In 1826 leverde Cockerill de eerste stoommachine af. In 1833 werkten in de mijnindustrie 400 arbeiders en 12 vrouwen voor sorteerwerk à 25 cent per dag.

Rond Kerkrade werd geprofiteerd van de prijsverschillen die in Pruisen ontstonden door het in 1818 uitgevaardigde Zoll- und Verbrauchsteuergesetz. De Duitse douane nam in 1820 100 k. koffie, 76 pond thee en 57 pond tabak in beslag. De winsten waren uiteraard alleen voor waaghalzen bereikbaar.

De vestiging van het Nederlandse bewind betekende de verplichting in het Nederlands onderwijs te gaan geven in plaats van in het Duits. Dit leverde bij het ontbreken van geschikte onderwijzers regelmatig problemen op. De nabije grens was er oorzaak van dat nogal vaak geklaagd werd over diefstal, overvallen en vechtpartijen. Het maakte de instelling van een nachtwacht noodzakelijk. De verslagen van Kerkrade vermelden als bijzonderheden de collecte t.g.v. het in 1825 door brand geteisterde Obbicht, het nieuwe kerkorgel, de zware hagelbuien van 1826 en de zeer koude winter van 1829. 21)

Tongeren

De omstandigheden te Tongeren tonen veel overeenkomsten met die van St.-Truiden. 107 Burgers waren gerechtigd het kiescollege te kiezen, dat in feite in Tongeren de bestuurders opleverde. Hun beroepen waren: rentenier 28 (26,36%), handelaren 16 (14%), brouwers 10 (9%), 2 looiers, 7 logementhouders, 5 apothekers, 8 advocaten en notarissen, 15 overheidsfunctionarissen, 1 verwer, 1 horlogemaker, 1 bakker, 1 slager, 2 priesters, 1 koetsverhuurder, 2 aannemers. In het kiescollege kwamen van hen 10 renteniers, 2 notarissen, 2 ge-

neesheren, 2 handelaren, 1 logementhouder, 1 koetsverhuurder, 1 postdirecteur, 1 griffier, 2 ontvangers, 1 gemeentesecretaris, de heer H.P. Vrindts. Burgemeester was A. van Muyssen, schepenen waren A. Stevens, baron De Rosen en G.A. Rubens. Raadsleden werden P. Michiels, rentenier, J.G. de Fastré en L. Lismont, notarissen, F. de Sermoise, ingenieur van Waterstaat, J. Tournaye, griffier en L.J.C. Julliot, rentenier, sedert 1829 lid van Gedeputeerde Staten. 22)

Overige Gemeenten in Limburg

Het sociale gebeuren in kleinere gemeenten in Limburg was overal nagenoeg hetzelfde. Renteniers en, voor zover aanwezig, geneesheren en notarissen bepaalden de gemeentepolitiek naast brouwers, handelaren, logementhouders en winkeliers. De voornaamste onderwerpen in de raadsvergaderingen vormden de belastingaanslagen, de verdeling van de gemeentegronden of - afhankelijk van de streek - de gemeentebossen, gemeentevenen of gemeenteteheide. Het onderwijs en de veldwachter komen overal wel eens aan de orde naast landloperij, markten, broodzetting en wegenonderhoud. Het geheel maakt een rustige, landelijke indruk. 23)

B. De Maasvaart en de economie van Limburg

In de geschiedenis van Limburg heeft de Maas steeds haar betekenis gehad als waterweg tussen Zuid en Noord. Het ruime verval van de Maas en het karakter van regenrivier, zijn er oorzaak van dat zij van nature nooit bijzonder geschikt is geweest voor de vaart van schepen met grote diepgang. Is in België het verval ongeveer 20 cm. per kilometer, van Visé tot Maastricht bedraagt het verval 25 cm., van Maastricht tot Roermond 43-34 cm. per kilometer en van Roermond tot Venlo 23 tot 13 cm. per kilometer. Boven Venlo wordt de Maas een laagvlakterivier met ongeveer 6 cm. per kilometer verval. Vanaf Venlo is de Maas als scheepvaartrivier wel goed.

De mogelijkheden van de Maas van Fijssden tot Venlo waren gering, aangezien tussen genoemde plaatsen de Maas hellend was in een heuvel landschap. De ondiepte van de rivier, gemiddeld 1,10 meter bracht met zich mee, dat zuidelijk van Venlo het beste met platte, open vaartuigen, dekladers, kon worden gevaren. Ten noorden van deze stad konden schepen met grotere diep-

gang worden gebruikt, hetgeen voor de daar varende schippers voordeliger was. Behalve het grote verval van de Maas ten zuiden van Venlo waren ook te lage waterstanden in de zomermaanden en te hoge in voor- en najaar gedurende vier à vijf maanden per jaar voor normale scheepvaart een belemmerende factor.²⁴⁾

Sinds de Middeleeuwen reeds, mogelijk zelfs eerder, bewees de Maas als brenger van welvaart haar diensten bij het vervoer van allerlei volumineuze artikelen uit het Luikse land naar het Noorden, vooral hout, vaten wijn, hardsteen, leien, kalk, mergel, steenkool en metalen. Uit het Noorden kwamen o.a. zout, vis, koloniale waren en garens. Op drie plaatsen in Limburg werd de Maas gekruist door wegverbindingen tussen het Rijnland en Vlaanderen en Brabant in het Westen: te Maastricht, Roermond en Venlo. Maastricht bezat reeds een Maasovergang sedert de Romeinse tijd, terwijl in latere tijden over de zogenoemde weg Brunhilde een verbinding tot stand kwam tussen Keulen, Aken, Kerkrade, Maastricht, Tongeren, St.-Truiden en Antwerpen. Te Roermond kruiste de weg Keulen, Erkelenz, Roermond, Weert, Turnhout, Antwerpen de Maas, terwijl in Venlo de reizigers en handelaren op de wegen tussen Dortmund, Krefeld, Neuss, Venlo, Weert en Antwerpen de Maas overstaken. Laat men de historische lotgevallen, die soms belemmerend werkten, buiten beschouwing, dan zijn met het opsommen van bovengenoemde verbindingen en de Maas zelf de hoofdaders van het verkeer in de beide Limburgen genoemd tot in de negentiende eeuw. Maastricht, Roermond en Venlo vervulden in deze handelsverkeersstroom de functie van marktplaats, stapelplaats of overlaadhaven ten dienste van het omliggend agrarisch gebied. Gennep profiteerde van tijd tot tijd van de Maashandel, wanneer aan de Maaskade kalk of kolen werden overgeladen in karren, die deze goederen in Emmerich weer inlaadden in schepen met bestemming Holland, via de Rijn.

In verschillende gemeenten langs de Maas woonden schippers: Maastricht, Eijsden, Bunde, Elsloo, Urmond, Maaseijk, Grevenbicht, Stevensweert, Roermond, Wessems, Kessel, Tegelen, Aefferden, Gennep, Venlo en Mook.

Het voordeel over de Maas als bruikbare natuurlijke vaarweg te beschikken werd reeds vroeg gehinderd door de oprichting van verschillende tolkantoren langs de Maasoevers, die voor de Maasschippers en handelaren behalve oponthoud steeds oplopende kosten bete-

kenden. Tussen Luik en Dordrecht moesten lange tijd 34 tolkantoren gepasseerd worden, een situatie waarin pas in de Franse tijd verbetering kwam. De grote territoriale versnippering van Limburg heeft de Maashandel veel tolgeld gekost. Vooral de tolheffing van Pruisen te Well en de Gulikse te Urmond waren berucht. In plaats van plaatselijke tolheffing bracht het Franse bewind in 1806 het droit de navigation, een vorm van belastingheffing die voor de betrokkenen voordeliger uitviel. Voor de Luikse kolenhandel werd eerst na de Franse tijd een goede gelegenheid geopend Luikse kolen naar Holland over de Maas te vervoeren. Het wegvallen van tollën in Lixhe, Navagne, Urmond, Roermond, Kessel, Well, Gennep, Katwijk, Ravesteyn, Maasbommel en Batenburg was voor de Luikse handel voordelig. Vóór 1795 konden Engelse handelaren steenkolen in Holland afleveren voor f.10 per hoed, terwijl de Luikse kolen f.20 per hoed kostten.²⁶⁾

Na de val van Napoleon werd onder het Nederlandse bewind van koning Willem I sedert de wetten van 11 november 1816 no.59 en 21 mei 1817, scheepvaartwetten, het lastgeld van kracht. Er bleef echter een schrijnende situatie bestaan: het navigatierecht werd niet tegelijk opgeheven. Aan de onrechtvaardigheid van dubbele belastingheffing kwam pas een einde door de wet van 30 oktober 1820 no.83, toen het Franse navigatierecht werd afgeschaft. De provincie Limburg had inmiddels door de Wet van 17 december 1819 no.1 toestemming gekregen om op vijf plaatsen provinciale Maastol te heffen ter bestrijding van de hoge onderhoudskosten van de steeds afkalvende Maasoevers en de bruggen. De provinciale tolkantoren bevonden zich in St-Pieter, Maaseyck, Roermond, Venlo en Well. Ook de provincies Luik en Namen bezaten ieder drie van deze Maastollen. Per ton inhoud zou ieder schip drie cent tol moeten betalen.²⁷⁾

Door de Scheepvaartwet, vermeld in het K.B. van 12 mei 1819, Staatsblad no.20, werd het zogenoemd lastgeld, vastgesteld op f. 1,05 voor gesloten schepen per ton. Dit bedrag werd bij K.B. van 6 april 1823 verlaagd tot f. 1,-. De Maasschippers ten Zuiden van Venlo waren met deze regelingen weinig ingenomen. Zij zagen in de wetten van 1819 en 1823 verkapte patentbelastingwetten, voor hen nadelige bedrijfsbelastingen. Hollandse schippers konden immers ten noorden van Venlo het grootste gedeelte van het jaar voluit in een diepe Maas varen, voor de Maasschippers ten zuiden van Venlo was dit slechts vijf maanden mogelijk.

Bovendien geschieden veel vaarten stroomopwaarts leeg. Hoe zwaar het lastgeldrecht op een Maasschipper drukte wordt duidelijk als men de klacht verneemt van de vereniging van Luikse Maasschippers uit 1834, die zich er over beklagden dat een eenvoudige schipper voor één boot van 50 ton met frs. 83,84 belast werd, terwijl de belasting voor een rijke bankier, in het bezit van enkele huizen en een buitengoed, slechts 430 frs. bedroeg.²⁸⁾

Al was het aantal heffingen na 1815 geringer in aantal geworden dan vóór de Franse tijd het geval was, protesten ertegen konden niet uitblijven. Reeds in 1822 protesteerde schipper Titulaer bij Gedeputeerde Staten tegen een proces verbaal dat hij opgelopen had, toen hij weigerde het recht van navigatie te betalen. Anderzijds bereikten Gedeputeerde Staten in 1824 opmerkingen van minister W. Tets van Goudriaan, die van mening was, dat de inning van provinciale rechten veel goedkoper zou kunnen geschieden.²⁹⁾

In de periode 1820-1830 deden zich in de Maashandel in de verhandelde produkten geen ingrijpende veranderingen voor. Luikse kolen vonden in Holland veel aftrek als huisbrand. De Schiedamse jeneverstokerijen stookten Luikse kolen. Het Amortisatie-Syndicaat beheerde sedert 1826 de Domaniale Mijnen te Kerkrade. De kolen daarvan kwamen in de meeste gevallen te Maastricht in de overslag.

Roermond en Venlo waren tot de opening van de Zuid-Willemsvaart in 1827 overlaadhavens van betekenis voor kolen, stenen en kalk naar het noorden enerzijds, en zout, garens en koloniale waren in omgekeerde richting naar het zuiden en Pruisen. De graanhandel van en naar Pruisen bereikte behoorlijke omzetten. De Kamer van Koophandel van Maastricht sprak van "aanzienlijke handelsbetrekkingen" van Maastricht met Luik, Verviers, Aken, Antwerpen, Zuid-Brabant en Vlaanderen.³⁰⁾ Het onderhoud van de haven en kade te Venlo geschiedde slecht. Toen in de nacht van 17 op 18 maart 1827 een sterke noord-wester storm woedde, raakten in de haven, die op dat moment erg vol lag, bij gebrek aan voldoende bruikbare kademuurringen, vele schepen op drift. 44 Schippers leden aanzienlijke averij aan touwen en houtwerk. Zij stelden het Venlose stadsbestuur aansprakelijk voor Fl. 5889,00.

Tussen oktober en december 1827 passeerden 3150 schepen de eerste sluizen van de Zuid-Willemsvaart, waarvan er 517 Maastricht aandeden. In 1828 kwamen 2135 schepen te Maastricht, een

aantal waarop de haven van de stad niet berekend was. Lange wachttijden waren een onvermijdelijk gevolg hiervan, waarbij tien tot vijftien dagen wachten geregeld voorkwam. Tussen november 1829 en mei 1830 kwamen zeshonderd schepen in Maastricht aan.

In 1820 kon Maastol geheven worden voor schepen met als totale inhoud 78.660 ton; in 1827 was dit 63.825 ton. Vanuit het Luikse land werd aan de Maashandel deelgenomen door 1500 schepen, vanuit Namen door 600 en vanuit Limburg door 700 schepen. Al met al bezorgde deze Maashandel Limburg een belangrijke bron van inkomsten. De scheepvaart in Limburg kreeg sedert 1826 nieuwe mogelijkheden na de opening van de Zuid-Willemsvaart.³¹⁾

De Zuid-Willemsvaart.

De gang van zaken bij de aanleg van de kanaalverbinding tussen 's-Hertogenbosch en Maastricht was symptomatisch voor de aanpak onder koning Willem I in het Nederland van zijn tijd: de plannen en de financiering werden doorgezet na een persoonlijk initiatief van de koning. Het kanaal kon op 24 augustus 1826 feestelijk in gebruik worden genomen. De plannen om in het gebied tussen 's-Hertogenbosch en Maastricht een kanaal aan te leggen waren niet nieuw. Reeds in 1787 won de Boxtelse landmeter Verhees een door het Bataafsch Genootschap der proefondervindelijke Wijsbegeerte te Rotterdam uitgeschreven prijsvraag, met een kanaalplan waarbij hij de riviertjes Aa en Jeker wilde benutten. In 1815 diende kolonel Behr een rapport in tot aanleg van de Zuid-Willemsvaart, waarvan hij de financiering meende te kunnen regelen uit de opbrengsten van ontveningen in de Peel. Hij had bij zijn planning adviezen ontvangen van het Helmondse statenlid Wesselman, die in 1811, in de tijd van Napoleon, reeds betrokken was geweest bij het maken van plannen voor een Canal du Nord, dat Venlo-Weert en Loozen zou moeten verbinden als een schakel tussen het Rijnland en Antwerpen.³²⁾ Teneinde tot uitvoering van het nieuwe kanaal te komen, benoemde de koning in 1819 een commissie onder voorzitterschap van A.F. Goudriaan, die in juli 1819 te Maastricht vergaderde met belanghebbenden uit de provincies Noord-Brabant, Limburg, Luik en Namen. Van alle kanten kwamen bezwaren los tegen het groots opgezette plan, allereerst tegen de beraamde kosten, een geschat bedrag van 3,7 miljoen gulden, op te brengen door het Rijk (twee miljoen gulden) en de betrokken provincies.

De provincies zouden een lening tegen 4 procent aangaan, waarvan rente en aflossing gedurende een looptijd van 20 jaar uit heffing van opcenten zou worden bestreden. De lasten zouden dan per jaar bedragen f. 46.213 voor Limburg, f. 49.304 voor Noord-Brabant, f. 39.840 voor Luik en f. 9.736 voor Namen.

De Limburgse provinciale overheid vond de bijdrage van Limburg te hoog, omdat men van mening was, dat het Rijk zeker de helft van de onkosten diende te dragen. Na veel loven en bieden was de financiële planning voor de overheid rond. Er waren echter, toen de inschrijving werd opengesteld, bijna geen particulieren bereid om geldmiddelen voor een lening à 4% ter beschikking te stellen. In plaats van op particulieren werd toen noodgedwongen een beroep gedaan op het Amortisatie-Syndicaat, dat bereid bleek het gevraagde bedrag te fourneren. Het was een vreemde wijze van financieren. Het Amortisatie-Syndicaat nam zonder machtiging van de Staten-Generaal een lening van 2,2 miljoen van de Staat over.³³⁾

Niets stond nu het begin van de werkzaamheden verder in de weg. Op 11 november 1822 mocht de Gouverneur van Limburg, J.C. de Brouckère in 's-Hertogenbosch de eerste steenlegging verichten. Van alle kanten werden bezwaren gehoord tegen de aanleg van het kanaal. 's-Hertogenbosch, Venlo en Roermond vreesden in hun positie als overlaadhaven aan betekenis te verliezen en dit was geen ongegronde vrees. Deze steden zagen liever een verbetering van de Maas als scheepvaartweg of de aanleg van het Canal du Nord in de richting van Antwerpen.³⁴⁾

Uiteindelijk kwamen de plannen toch rond. Voor alle financiële moeilijkheden werd een oplossing gevonden. Protesten werden in feite alleen voor kennisgeving aangenomen. De Zuid-Willemsvaart werd in gebruik genomen. Van Maastricht liep het Kanaal via Smeermaas, Eijdsen, Stokkem en Neeroeteren naar Loozen. Vandaar werd tot Nederweert een tracé gebruikt dat ook voor het Canal du Nord had kunnen dienen in de richting van Antwerpen. Via Helmond en Veghel kwam de verbinding tot stand met 's-Hertogenbosch.

Voor de scheepvaart was het gevolg, dat de vaart tussen Maastricht en 's-Hertogenbosch, welke over de Maas minstens één tot twee weken in beslag nam, over de Zuid-Willemsvaart in drie dagen kon worden afgelegd. Het werd voor veel handelaren uit Aken, Luik en Limburg aanlokkelijk goederen per kar naar Maastricht te vervoeren en ze aldaar in schepen over te laden. Het Bassin

was spoedig niet groot genoeg om de drukte te verwerken. In haar vergadering van 13. december 1827 nam de Kamer van Koophandel van Maastricht het besluit om op de Nieuwjaarsreceptie van 1828 de gouverneur attent te maken op de ongeschiktheid van het Bassin als haven in de Zuid-Willemsvaart, een zaak waarover reeds vaker gesproken was. Gouverneur De Brouckère beloofde zijn hulp bij de bestaande plannen tot vergroting van de haven in de Zuid-Willemsvaart. Hij adviseerde de Kamer van Koophandel een request in te dienen bij de administratie van de Nationale Nijverheid van het ministerie van Binnenlandse Zaken. In 1830 was het nog niet tot uitbreiding van het Bassin gekomen. Niet ten onrechte waren de regeringsinstanties in 's-Gravenhage van oordeel, dat de stad Maastricht zelf de aanleg moest bekostigen. De financiële situatie van de stad liet dit evenwel niet toe.³⁵) Tot voordeel van de Maastrichtse overslag kwam na de opening van de Zuid-Willemsvaart voorlopig niets van een verlenging van het kanaal naar Luik. Een deputatie van de gemeente Maastricht slaagde erin de koning te overtuigen hoe kostbaar de afbraak van vele huizen zou zijn. Men zou liever ten zuiden van de stad het kanaal beginnen. De zaak moest opnieuw onderzocht worden. Er bestaan berekeningen, dat in de maanden oktober tot december 1827 3150 schepen de sluizen van de Zuid-Willemsvaart passeerden en in het jaar 1828 2135. De opbrengst aan sluisrechten steeg van f 22.989 in 1826 tot f 60.925 in 1827 en tot f 71.988 in 1828. Belastinginspekteur L. Vrijthof registreerde in 1829 ruim 3000 lasten tarwe over de Zuid-Willemsvaart vanuit het Noorden; in de eerste maanden van 1830 gingen 1000 lasten naar het Noorden.³⁶) Aangezien de Zuid-Willemsvaart dwars door de Kempen, de Peel en het Brabantse land tussen Helmond en 's-Hertogenbosch liep, konden deze nog woeste gebieden profiteren van de nieuwe vaarweg bij ontvening of houtafvoer uit de bossen.

De verwachte voordelen van de Zuid-Willemsvaart voor de scheepvaart werden spoedig bewaarheid. De afbetaling van het kanaal was de volgende fase. In plaats van tolrechtheffing op de Maas kregen de schippers op de Zuid-Willemsvaart nu te maken met sluisrechten. Deze bedroegen voor geladen opvarende schepen f.0,65 tot f.2,92 per ton. Voor afvarende schepen werd f.0,35 tot f.1,57 berekend. Lege schepen betaalden ongeveer een derde van deze bedragen. De sluisrechten waren zo hoog, dat ze in som-

mige gevallen de vrachtprijzen overtroffen. De prijs bijvoorbeeld van een last naar Amsterdam was f. 12. Het gevolg was een regen van protesten en verzoeken om verlaging van rechten. Ook in de verslagen van de Kamer van Koophandel kwamen ze geregeld aan de orde. Het blad L'Eclaireur te Maastricht bleef niet achter.

De Zuid-Willemsvaart vormde aldus evenals de Maas ook een bron van aanzienlijke handelsinkomsten en bezorgde werkgelegenheid voor een groot aantal dagloners in Limburg.³⁷⁾

Beurtvaarten

Toen de opening van de Zuid-Willemsvaart de hoop deed ontstaan dat de handel tussen 's-Hertogenbosch en Maastricht levendiger zou worden, wilde men vooral vanuit 's-Hertogenbosch de beurtvaart ter hand nemen. Na langdurig overleg tussen commissarissen van de twee gemeentebesturen ontstond op 12 juni 1828 een "Reglement voor het Beurtveer van Maastricht op 's-Hertogenbosch". Na betaling van een borgtocht van f.500 zouden uit beide steden drie schippers de beurt driemaal per week verzorgen. Men zou ook passagiers kunnen meenemen. Aangezien de normale vaartijd ca. 22 uur was, zou men niet langer dan 36 uren onderweg mogen zijn. In 1828 en 1829 kwam ook nog tot stand een Reglement voor het Beurtveer van een volksschuit door de Zuid-Willemsvaart van 's-Hertogenbosch op Maastricht vice versa.

Rond deze tijd was het bestuur van de Maastrichtse Kamer van Koophandel erg geïnteresseerd in de organisatie van handel vanuit Rotterdam, Dordrecht en Amsterdam op Maastricht. Uit 1826 dateerde het "Tarief der vrachten van Amsterdam op Maastricht vice versa". Verder werd een "Lijst der vrachtlonen" van 's-Hertogenbosch op Maastricht en Luik en vice versa door van Pompe en Co opgesteld. In 1827 werd het "Reglement voor het Beurtveer tusschen Rotterdam en Maastricht" opgesteld. De schippers kregen toestemming eveneens in Dordrecht aan te leggen. Uit 1828 stamt een overeenkomstig Reglement van Beurtvaart tussen Amsterdam en Maastricht. In Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht waren uiteraard meerdere handelshuizen geïnteresseerd in de levering van koloniale waren en koffie naast o.a. binnenlands gedistilleerd naar Venlo, Roermond en Maastricht. In vergelijking met de handel op de Rijn echter was de handel op Venlo, Roermond en Maastricht slechts een fractie. Het Duitse achterland via de

Luitenant-generaal B.C.J. Dobbets (1784-1839)

Rijn was immers veel groter.

Als gevolg van de gebeurtenissen in 1830 werd de gehele beurtvaart tussen 1831 en 1838 gestaakt, eigenlijk nog voordat deze behoorlijk op gang was gekomen.

De Maastrichtse schippers vooral moesten nog aan het instituut beurtvaart wennen. Zij bleven lang vasthouden aan de gedachte van vrije ondernemingen, met "compagniën" van afspraken met plaatselijke collega's. Daar had men bij het kolenvervoer het beste mee gevaren. Men kon dan varen met een volle lading, hetgeen bij de beurtvaart met een afwisselende lading van vrachtgoederen minder vaak voorkwam.³⁸⁾ Ook vreesden de Limburgers een oneerlijke verdeling van de vrachten door de aangestelde commissaris. De voordelen van de beurtvaart op Amsterdam bleken echter speedig. Een beurt op Amsterdam bracht f.2500 op, hoger dan ooit te voren mogelijk was.³⁹⁾ Ook de Rotterdammers moesten via commissaris H. Crets enkele Limburgse schippers wijzen op gewoonten zoals deze in de Hollandse beurtvaart golden. Het ging niet aan voor Rotterdam bestemde goederen in 's-Hertogenbosch te deponeren en dan zelf door te varen voor vrachten naar Amsterdam. Bovendien moest men stipt op tijd varen in acht nemen. Eén beurt op Rotterdam bracht f.1751 op.

Het beurtveer met 's-Hertogenbosch werd een voortdurende twistappel tussen de beide provinciale hoofdsteden, beide onervaren in beurtveren en bang voor elkaars wedijver, vooral toen W. Goyaerts uit 's-Hertogenbosch en Win. Steins uit Maastricht hun candidatuur stelden. Pogingen om met Antwerpen tot een beurtveer te komen strandden. Nadat een verzoek van de Luikse scheepvaartondernemer Joiris om tot een monopolie-schipverbinding met Luik te komen was afgewezen, werd de vaart op die stad vanaf 1830 met enkele marktschepen uitgebreid.

De reglementen van de beurtveren geven in de tarieven van de vrachtlijsten aan dat de handel van en naar Holland niet veranderde: graan, steenkool, hout, huiden, dakpannen, azijn, de massale volumineuze vrachten, en verder aardewerk, rijst, zaden, blauwswel, eieren, stroop, koffie, thee, teer, traan, spijkers, papier, ijzerwaren, veren, wijn en wol.⁴⁰⁾

Beurtveren te Venlo en Roermond.

Merkwaardig is het te noemen dat bij alle problemen rond het op gang brengen van een beurtveer op 's-Hertogenbosch vanuit Maastricht geen advies is ingewonnen van Venlo en Roermond, waar men dit instituut reeds kende vanaf 1820. Sinds bij K.B. van 21 augustus 1818 de gedachte tot het organiseren van beurtveren was geregeld, wendden de gemeentebesturen van Venlo en Roermond zich op 20 december 1819 tot het provinciaal bestuur met het verzoek welwillend te bemiddelen t.o.v. het verzoek van de Venlose ondernemers L. de Rijk en L. Moubis, die samen met de Roermondenaren Thissen en Goessens een beurtveer wilden organiseren met Amsterdam, elke tien dagen, en met Rotterdam, elke acht dagen. Men achtte een beurtveer zinvol, gezien de stroom goederen welke via Roermond van en naar Pruisen werd vervoerd. Naast ongeveer 30 lasten rogge en tarwe uit Pruisen werden op één dag op het betaalkantoor te Roermond regelmatig geregistreerd 20.000 Ned. ponden suiker, 5000 ponden koffie, 2000 ponden tabak, 2000 ponden cacao en 45.000 ponden geraffineerd zout. De verzoeken werden ingewilligd, nadat met Amsterdam en Rotterdam tot een accoord gekomen was. Van Roermond uit bereikte men in ruim 4 uur varen Venlo. Dit traject nam de schipper Jambroers voor zijn rekening. Te Venlo bleef men drie dagen liggen om te laden, te Dordrecht één dag. Als zetschippers werden vermeld W. Franssen, H. Polzen, C. van Deursen, G. van Bueren, J. Rijsack en C. v.d. Sluijs. De scheepsinhoud was ruim 150 ton. Afhankelijk van de aard van de artikelen varieerde de vrachtprijs per 100 ponden van f.0,80 tot f.1,80. Voor een oxhoofd jenever kostte het f.2,75; voor 30 mud tarwe f.9,-. Na de onderbreking sedert 1830 werd deze beurtveer pas vanaf 5 juli 1839 weer hervat.⁴¹⁾

C. De Handelscontacten met Noord-Brabant, Holland en Pruisen

De handelsbetrekkingen tussen Limburg en Noord-Brabant kwamen na 1815 voor een groot deel voor rekening van het Huis Van Lanschot te 's-Hertogenbosch, dat zijn eerste relaties in het Luikse en Limburgse reeds vóór de Franse Revolutie had opgebouwd. In deze periode had Franciscus A.A. van Lanschot (1799-1851) in dit bedrijf de leiding, een dynamische figuur, die naast de oude goederenhandel ook de wisselhandel aanzienlijk op gang bracht. Vanuit 's-Hertogenbosch waren regelmatig vertegen-

woordigers op weg naar Luik, Aken en Limburg om aldaar orders te noteren. De Noord-Brabantse handel op Limburg bestond hoofdzakelijk uit uitheemse produkten. De eigen Brabantse produktie in lakens, wol en leer was behalve voor de regionale markt vooral afgestemd op Holland.

In Limburg was het Bankiershuis gebroeders Tielens te Maas-tricht naast het Bankiershuis M.J. Vercours te Luik de voor-naamste intermediair in de wisseljournalen van Van Lanschot. Koffie uit Cheribon en Semarang en koloniale waren, o.a. suiker, siroop en kaneel, waren de meest verkochte goederen. Aan de hand van de datering van de wissels, die doorgaans bedragen tussen f.50 en f.250 omvatten en slechts enkele malen f.1000 overschreden, kan men de reizen van de vertegenwoor-digers in Limburg en het Luikse nagaan.⁴²⁾ Zie bijlage D) Geleidelijk aan nam de betekenis van de goederenhandel van Van Lanschot af, hetgeen o.a. bleek uit de afnemende inkooptotalen. Naast Van Lanschot hadden in 's-Hertogenbosch als handelshuizen voor Limburg nog betekenis Goyaerts, Massart en Abbema, maar nadere informaties ontbreken hierover.

De handel met 's-Hertogenbosch was een relatief omvangrijke handel in consumptieve goederen, geschikt voor vervoer per schip. Vanuit Midden- en Noord-Limburg werden veel balen koffie, zout en koloniale waren verder vervoerd naar Pruisen. Toen in het be-gin van 1830 de accijnzen op koffie werden verhoogd, richtten de Venlose handelaar J. Rosenkrantz en Co. zich met een request dd. 3 februari 1830 tot de minister van Financiën, waarvan hij af-schriften zond aan de Kamers van Koophandel te Dordrecht, Rot-terdam en Amsterdam. Rosenkrantz pleitte er voor deze maatregel niet te laten doorgaan, aangezien aan hun voornaamste bron van inkomsten, "de invoer ter sluik in Pruisen", ernstig nadeel werd toegebracht. Bovendien zou op deze manier een groot aantal grens-bewoners in hun bestaan getroffen worden.⁴³⁾

Sluikhandel kwam in Limburg langs de gehele Pruisische grens voor. Door de in 1818 uitgevaardigde Zoll- und Verbrauchsteuer-gesetz ontstonden aanzienlijke prijsverschillen voor o.a. kof-fie, thee, tabak en manufacturen.

De aanleg van de weg Maastricht-Gulpen-Aken bracht nieuwe mo-gelijkheden voor de handel op Aken en Pruisen. Tabak, dennen-hout, papier en zout waren de voornaamste uitvoerartikelen. In-gevoerd werden grote partijen manufacturen, lint, garens, ga-

lanterieën, passementwerk, wijn, koperwerk en granen. In Vaals boekte men aan In- en Uitvoerrechten over 1826 Fl 248118 ,over 1827 Fl 203310 ,over 1828 Fl 184351 ,over 1829 Fl 138324. De specificatie over 1829 geeft aan dat de inkomsten van de invoer Fl 133042 bedroegen en die van de doorvoer Fl 3888 en Fl 796 van de uitvoer. (Zie bijlage E). Men schatte dat via Aken in 1828 4500 lasten tarwe werden aangevoerd voor Zuidelijk Nederland. De doorvoer via Aken betrof vooral hout, huiden, koffie, koper, suiker en zwavel.

Het Limburgse aandeel aan deze handel betrof voornamelijk Maastricht, met zijn overslag aan de Zuid-Willemsvaart. De teruglopende belastingcijfers wijzen er op dat de verwachte handelsimpuls na 1826 uitbleef.⁴⁵⁾

D. De Limburgse landbouw en veeteelt

Zoals dit in het gehele koninkrijk der Nederlanden in de negentiende eeuw het geval was werd ook in de provincie Limburg, het land aan de Maas, de sociale en de economische welvaart hoofdzakelijk bepaald door de agrarische produktie. Limburg vervulde tegenover het handelsdrijvende Holland enerzijds en het industrieel meer ontwikkelde Zuidelijk deel van het Koninkrijk een dienende rol, vergelijkbaar met die van de andere landgewesten. De welvaart was afhankelijk van de gegevens welke in de voorindustriële maatschappij en westelijk Europa bepalend waren: klimaat, bemesting, opbrengst, graanprijzen, afzet, bebouwbare oppervlakte, veeziekten, grondbelastingen.⁴⁶⁾

Een summiere beschrijving van de Limburgse landbouw geeft de *Annuaire de la Province de Limbourg* van 1824, waarin men wat aanvullende gegevens verschafte op de Franse landbouwstatistiek van Cavenne uit 1802. Klei-, leem-, of lössachtige, goed te bewerken gronden bevinden zich, zo luidt het, in de kantons Maastricht, Meerssen, Gulpen, Heerlen, Kerkrade, Oirsbeek, Tongeren, Loon, Roermond, Venlo en Weert. Rond St. Truiden is de lössgrond overheersend. De grond is tamelijk zandachtig in de kantons Mechelen, Bilsen, Hasselt en Sittard. Zuivere zandgrond bevindt zich in de kantons Herk, Beringen, Peer, Bree, Maaseyck en Heythuizen. De boeren bewerken de grond met mest, welke binnen de hoeven op een binnenplaats wordt opgeslagen. In de kleistreken vermengt men de grond met as, afval van de zeepfabrieken of duivenmest. Stadsvuil, mergel en kalk worden nog te weinig benut. Rogge en

daarna tarwe worden het meest verbouwd. Verder nog in mindere mate gerst, boekweit, spelt en haver. Op de heigronden wordt nog veel boekweit geteeld, naast rogge een hoofdvoedsel voor de boeren. Verder is er teelt van aardappels en koolrapen naast gewone bonen en duivenbonen als winterveevoer. Het betere graan wordt benut in de distilleerderijen. De volksconsumptie-behoefte wordt gedekt door de goedkopere graansoorten en koolzaadolie. Rond Maastricht en Hasselt is de teelt van witte kool, meekrap en cichorei vermeldenswaardig, ook al omdat er van geëxporteerd wordt naar het buitenland. Hop-, vlas- en hennepzaadteelt komen in bescheiden mate voor. Hop moest zelfs nog in het Luikse gekocht worden. Prachtige fruitweiden, aldus de Annuaire, komen voor in de rivierdalen. Vele weilanden dienen ook voor de teelt van grote rode klaver, spurrie en kleine witte klaver, allemaal stalvoeder.

Er werden circa 110.000 runderen, waaronder 10.000 stieren geteld. De afval van de distilleerderijen diende als mestvoer. Praktisch iedereen op het platteland teelde varkens. Er waren 130.000 schapen geteld. Baron E.L. Surlet de Chokier uit Ginkelom 47) en graaf Van Aerschot uit Voort hadden een kruising gebracht van het inheemse schaapstype met het merinoschaap, een woldragend type. Dit alles had de wolopbrengst bevorderd. Aldus de Annuaire van Limburg van 1824 in een globale beschrijving, die o.a. de Peel en het Maasgebied ten Noorden van Venlo over het hoofd zag.

De opbrengsten per bunder, uitgedrukt in mudden (hectoliters) valt moeilijk na te gaan, deels door slordigheid, deels door vermoedelijk opzettelijke voorzichtigheid waarmee de gemeentebesturen hun opgaven begeleidden. Vruchtbaarheid van de grond maakte uiteraard ook verschil uit. Voor rogge schommelen op de rechter Maasoever de opgaven van de opbrengsten in 1834, uitgedrukt in mudden, per bunder van 10 tot 20 mud; voor tarwe van 12 tot 20; voor haver van 15 tot 25; voor boekweit van 10 tot 20; voor koolzaad van 5 tot 15; voor bonen van 12 tot 20; voor aardappels van 80 tot 120 mud. Uit de enkele gemeente-gegevens welke vergelijkbaar zijn blijkt dat de landbouwers voortgegaan zijn jaarlijks meer stukken land in cultuur te brengen. Het percentage hiervan valt niet na te gaan. Volgens een schatting van gouverneur M. de Beeckman moeten het tussen 1820 en 1828 voor geheel Limburg 38.000 bunders zijn geweest. Tussen 1815 en 1820

waren het er slechts 1217. Het Amortisatiesyndicaat ontwikkelde hierbij een stimulerende invloed.48)

De suikerbietenteelt, een novum sedert de Franse periode, was in het departement van de Nedermaas maar beperkt op gang gekomen, in totaal 475 hectare. Hoofdzakelijk werd de teelt beoefend rond Borgloon, St-Truiden, Maastricht, Tongeren, Bilzen, Maaseyck, Meerssen, Gulpen, Oirsbeek en Roermond. Voor het merendeel werden de bieten benut tot verwerking in de appelsiroop. Deze activiteit kwam eveneens in Visé veel voor. De teelt van vlas werd eveneens niet van grote betekenis.49)

Een andere bescheiden poging om nieuwe activiteit te ontwikkelen vormde de poging om tot teelt van zijderupsen te komen. Als vrijetijdsbesteding in zijn kleine gemeente Urmond, niet meer dan 170 zielen, kocht dominee G. Stockfeld in 1830 3300 rupsen om aan de hand van het boek van Bolzani tot zijdeteelt te komen. Hij beschikte over slechts 5 moerbeibomen en moest regelmatig elders bladeren kopen. In juli 1831 vroeg hij het Belgische gouvernement naar het voorbeeld van Pruisen zijn activiteit te subsidiëren. Het verzoek vond geen gehoor; men zag er geen toekomst in. De poging van de regering in 1831 om de wijnteelt opnieuw in Limburg te activeren, conform de voorstellen van de Italiaan Pazuengo, leverde ook al geen succes op.50)

Na 1815 ging de betekenis van de meekrapenteelt ernstig achteruit. De Limburgse bedrijven, voornamelijk gelegen rond Maastricht en Hasselt, konden de concurrentie niet aan tegen de binnenlandse Zeeuwse meekrap en de Franse uit het gebied rond Avignon. Na 1795 was de teelt snel opgekomen. De statistiek van Cavenne uit 1802 sprak van 120 hectaren, met als grootste ondernemer de heer P. de Ceuleneer uit Maastricht. Van waarde was de alizarinekleurstof, gemalen uit de in stoven gedroogde meekrapwortels. Aanvankelijk waren naast de binnenlandse afzet grote hoeveelheden geëxporteerd naar ververijen in Engeland, Frankrijk en het Duitse Rijk. De kwaliteit van de alizarine van de concurrentie werd spoedig beter. Verder beschermden Frankrijk en de Duitse Staten hun eigen produkten door invoerheffingen. Op vele akkergronden werd te lang hetzelfde produkt geteeld, welke bodemuitputting de kwaliteit van de meekrap niet ten goede kwam. Het Rijksreglement van 28 oktober 1819 regelde de meekrapenteelt. In 1820 was de heer Th. Rooth te Maastricht belast met het toezicht; in 1822 werd P. Vercammen benoemd te Hasselt. Kwaliteit

en bereiding van de wortels werden voortaan regelmatig gecontroleerd. Goedgekeurde meekrap moest in tonnen van 400 pond, vroeger 75 pond, worden vervoerd, voorzien van het stadswapen. Het mocht allemaal weinig baten. Tegen de Franse en Duitse protectionistische maatregelen was de Limburgse meekrap niet meer opgewassen. Van een produktie van ongeveer 300.000 ponden in de Franse tijd bleef in de jaren tussen 1819 en 1829 in Maastricht maar weinig meer over dan 50.000 pond, circa 150 vaten, hoofdzakelijk voor de binnenlandse markt, waaronder Verviers en Vaals. De ontwikkeling in Hasselt was niet anders. De stedelijke opgaven aldaar waren: 1819 113 tonnen 48.456 ponden; in 1820 136 tonnen 53.330 ponden; in 1821 107 tonnen 41.825 ponden; in 1822 152 tonnen 82.398 ponden; in 1823 98 tonnen 44.533 ponden; in 1824 77 tonnen 37.833 ponden; in 1825 76 tonnen 36.000 ponden; in 1827 85 tonnen 42.948 ponden; in 1829 107 tonnen 54.799 ponden en in 1832 60 tonnen 32.344 ponden.51)

In 1829 waren nog 3 meekrapovens in gebruik, met werk voor 12 arbeiders. In 1838 werd buiten Maastricht in Limburg nog slechts op 36 ha. meekrap geteeld, goed voor een opbrengst van 2170 k. per ha.

De veestapel was kwantitatief aanzienlijk. Het aantal schapen bedroeg in 1816 156.000; in 1824 130.000. Alleen de provincies Luxemburg met 209.000 en Luik met 192.000, telden er meer. De levering van wol aan de weverijen te Verviers, Vaals, Roermond, Maastricht en Aken zal aan de teelt niet vreemd zijn geweest. Het aantal runderen bedroeg in 1824 110.000, een aantal dat overtroffen werd in Zuid-Holland, 157.000, Friesland 149.000, West-Vlaanderen 145.000, Oost-Vlaanderen 126.000, Noord-Brabant 126.000, Noord-Holland 122.000, Gelderland 120.000 en Luik 114.000. In 1836 bedroeg het aantal in Limburg 155.836. De vee-prijzen waren in het algemeen laag en de kwaliteit van het soort vee niet schitterend. De meeste veestapels bestonden uit slechts enkele stuks per hoeve.52)

Op 1 januari 1830 was de situatie van trekdieren en wagenpark als volgt:

<u>arrondissement</u>	<u>paarden</u>	<u>ossen</u>	<u>wagen met</u> <u>4 wielen</u>	<u>karren</u>	<u>koetsen</u>	<u>chaisen</u>
Maastricht	9827	909	1016	6403	30	86
Hasselt	5459	2864	394	7613	18	35
Roermond	5295	2200	39	11867	21	29
In de steden	2204	294	128	2156	121	270
	22785	6267	1577	28039	190	420

De kwaliteit van de paarderrassen bleef veel aanleiding geven tot klachten en vormde regelmatig een onderwerp van zorg voor het provinciebestuur. Het aantal goedgekeurde dekhengsten op de keuringen te Maastricht, Valkenburg, Roermond en Borgloon in 1828 bedroeg 69, veel te weinig voor de behoefte van 14 kantons. De veestapel in Limburg nam slechts langzaam in aantal toe, zoals blijkt uit onderstaande getallen:

	<u>1816</u>	<u>1825</u>	<u>1829</u>	<u>1836</u> (zonder
aantal runderen	112078	101637	102915	118667 Maastricht)
aantal paarden	25460	24769	25236	25264
aantal schapen	156000			155836

Het gehele koninkrijk telde in 1825 1.827.261 runderen; in 1829 1.908.562. Het aantal paarden bedroeg toen resp. 453.757 en 457.512. Limburg huisvestte dus 5,36 procent van het landelijke totaal aan runderen en 5,51 procent van het aantal paarden.⁵³⁾

Van belang voor Limburg was het K.B. van 28-6-1818, dat de oprichting beval van een Commissie van Landbouw van zes leden. Gedeputeerde Staten oordeelden dit instituut van hoge waarde, want met name in Limburg zou men de landbouw niet alleen kunnen vergroten, maar ook verbeteren. Bovendien zouden grote stukken hei in cultuur gebracht kunnen worden. De provinciale verslagen vermeldde jaarlijks het bestaan en de activiteiten van de commissie. De resultaten ervan in de praktijk waren echter zeer bescheiden. Men kan hoogstens spreken van eerste symptomen van verbetering.⁵⁴⁾

Graanteelt en graanprijzen

Het agrarisch karakter van Limburg bracht met zich mee, dat de hoogte van de graanprijzen de op- en neergang van de gewestelijke welvaart in de praktijk bepaalde. Na de vestiging van het koninkrijk brachten de jaren 1816 en 1817 door slecht weer, haast overal in Europa, magere opbrengsten, hetgeen de landbouwprijzen hoog deed stijgen. In dat jaar werden op initia-

tief van de Koning 10.000 hectoliter rogge van Amsterdam tegen f.12 per hectoliter naar Limburg vervoerd, teneinde de plaatselijke prijsstijging te beperken. Een 400 hectoliter werd toen niet verkocht, hetgeen de provincie een schadepost opleverde.⁵⁵⁾ De prijzen daalden weer vanaf 1819 als gevolg van grotere oogsten. De tariefpolitiek in het Duitse Rijk, Frankrijk en Spanje, werkten hier eveneens aan mee. Voordelijk Baltisch en het Zuidrussisch graan waren steeds ernstige concurrenten. Ook de Duitse kwaliteitstarwe en -rogge werden veelvuldig tegen goedkope prijzen op de Limburgse markten aangevoerd. De oogsten tussen 1820 en 1827 waren goed tot overvloedig, hetgeen een verdere daling van de graanprijzen teweeg bracht, sterker nog dan in de andere provincies.

De Limburgse prijzen bleven extra laag. Het blad *L'Eclaircur* te Maastricht drong herhaaldelijk aan op wetten ter beperking van de graaninvoer. Het jaar 1829 was een bijzonder slecht jaar. De winter was langdurig en fel; het voorjaar bracht veel last van opdooi, in de zomer scheen te weinig zor. Tarwe en rogge hadden toen slechts een halve opbrengst, gerst een derde en koolzaad slechts een tiende van normale jaren ⁵⁶⁾ Een oude kwaal in Limburg was het verschijnsel dat vele gemeentebesturen hielpen in het frauderen, door valse certificaten af te geven van zogezegd binnenlandse afkomst voor van elders ingevoerd graan, dit ter ontduiking van belastingen.

Aangezien het K.B. van 9 juni 1816 no.14 opdracht gaf middelprijzen te berekenen van de marktprijzen van die goederen, welke tot de eerste levensbehoeften konden worden gerekend, is het mogelijk de ontwikkeling van deze prijzen tussen 1817 en 1840 na te gaan. Er werd in het begin over geklaagd dat er onnauwkeurig werd genoteerd. In guldens per hectoliter ontstond de volgende lijst van graanprijsengemiddelden in Limburg.

	tarwe	rogge	gerst	haver	spelt	boekweit
1816	12,60	10,16	6,32	3,36	4,15	7,73
1817	14,76	13,44	8,94	3,71	4,94	8,30
1818	11,80	8,79	5,89	3,86	4,00	5,71
1819	7,92	6,85	6,01	4,28	4,42	5,64
1820	7,52	5,76	4,70	3,42	4,78	4,70
1821	6,14	3,85	2,85	1,96	2,11	3,00
1822	6,03	4,28	3,56	2,22	2,29	2,50
1823	6,32	5,14	4,24	2,99	3,04	3,29
1824	4,15	3,05	2,58	1,48	1,68	2,53
1825	4,40	3,44	3,42	2,33	2,59	2,38
1826	5,35	4,36	3,68	2,84	3,23	3,65
1827	7,00	6,05	4,69	3,44	3,55	4,22
1828	8,51	5,42	4,45	3,20	3,36	3,58
1829	8,98	5,63	4,39	3,13	3,20	3,75
1830	9,01	5,40	4,11	2,81	3,15	4,55
1831	11,16	8,15				
1832	10,16	6,85				
1833	6,86	4,45	5,09	3,27	3,13	4,08
1834	6,65	4,29	4,26	2,76	2,77	3,36
1835	6,82	4,66	4,62	3,06	3,00	3,79
1836	7,19	5,21	4,71	2,84	2,93	4,13
1837	7,71	5,72	4,77	2,98	3,02	3,87
1838	9,39	6,47	5,51	3,46	3,70	4,13
1839	11,40	7,12		3,16		
1840	10,95	6,84		3,88		

De noteringen op de graanmarkten te Maastricht, St.-Truiden en Tongeren waren meestal wat hoger dan die van Hasselt en Roermond. De kwaliteit van de grond was daaraan niet vreemd. De Limburgse graanprijzen vertonen dezelfde trend als die van het gehele Koninkrijk over de besproken periode. De jaren met slechte oogsten, 1817, 1828, 1829 en 1840 veroorzaakten hoge graanprijzen. De jaren 1824-1826 en 1834 met overvloedige oogsten kenden veel lagere prijzen. De Limburgse noteringen waren doorgaans lager dan op vele andere markten, hetgeen blijkt uit de vergelijking van cijfers van graangemiddelden van een aantal andere markten in het Noorden en Zuiden van het koninkrijk. De afgelegen ligging van Limburg, met weinig goede verbindingen op afstand is daaraan niet vreemd. De marktcedulen van de jaren 1824-1830 geven een inzicht in de hoeveelheden granen zoals deze in Limburg verhandeld zijn op de markten van Maastricht, Tongeren, Roermond, Venlo, St.-Truiden en Hasselt. Maastricht kende de grootste markt, globaal gesproken in omzet even groot als de andere vijf markten in totaal, uitgedrukt in mudden.

	<u>tarwe</u>	<u>rogge</u>	<u>boekweit</u>	<u>gerst</u>	<u>haver</u>	<u>spelt</u>
1824 Limburg	54.611	52.337	8.674	31.840	37.585	3.434
Maastricht	30.383	22.338	4.659	8.695	7.647	955
1825 Limburg	47.100	56.488	7.595	42.820	39.497	4.114
M'tricht	27.556	20.390	3.682	9.573	7.448	1.838
1826 Limburg	38.052	52.866	5.358	39.175	35.927	2.569
M'tricht	25.838	16.045	2.788	5.702	2.902	785
1827 Limburg	30.275	42.133	5.957	31.931	30.770	2.874
M'tricht	18.685	12.850	2.225	3.830	3.833	530
1828 Limburg	43.922	46.874	8.967	29.032	22.838	3.335
M'tricht	30.691	18.031	4.030	4.479	3.933	147
1829 Limburg	32.250	55.381	8.194	27.914	19.971	3.656
M'tricht	19.582	23.599	2.774	4.140	2.994	116
1830 Limburg	19.786	47.271	4.444	18.465	14.689	-
M'tricht	11.396	14.606	581	2.134	1.984	-

De middelprijzen van de overige eerste levensbehoeften volgden de tendensen van de graanprijzen. Gezien hun aard kon dit niet anders. Na het hoogtepunt rond 1817 daalden de Limburgse prijzen overal snel tot omstreeks 1824. Daarna zette een geleidelijke stijging in, zonder het hoge peil van 1817 opnieuw te bereiken.⁵⁷⁾

Een aantal voorbeelden, uitgedrukt in guldens, zijn:

	<u>1817</u>	<u>1822</u>	<u>1825</u>	<u>1829</u>	<u>1831</u>	<u>1833</u>	<u>1836</u>	<u>1838</u>	<u>1841</u>
boter 1 k.	0,98	0,49	0,60	0,54	0,61	0,79	0,72	0,80	0,68
Hollandse kaas 1 k.	0,64	0,59	0,57	0,62	0,66	0,74	0,80	0,72	0,60
Limb. kaas 1 k.	0,28	0,22	0,22	0,22	0,23	0,23	0,23	0,23	0,22
rundvlees 1 k.	0,54	0,40	0,24	0,30	0,34	0,44	0,35	0,37	0,36
witbrood 1 k.	0,29	0,15	0,14	0,19	0,16	0,15	0,14	0,16	0,16
tarwebrood 1 k.	0,20	0,10	0,11	0,16	0,10	0,12	0,11	0,13	0,11
roggebrood 1 k.	0,16	0,07	0,06	0,08	0,09	0,07	0,07	0,08	0,07
steenkolen 1500 k.	22,20	18,96	18,43	18,85	14,78	19,36	24,36	25,20	17,00
jenever hl	55,10	26,33	12,59	19,75	20,78	36,10	22,80	27,60	36,50
hooi 100 k.	2,86	1,30	1,36	1,80	2,66	2,55	3,15	2,85	2,65
stro 100 k.	2,54	0,92	0,80	1,09	1,66	1,62	2,30	1,85	1,51
boekweit mud	10,50	2,51	3,65	3,69	5,49	3,17	3,80	4,35	4,53
gerst mud	9,77	3,63	3,68	4,75	4,86	5,02	4,30	5,70	5,08
haver mud	6,33	1,49	2,41	3,21	2,71	4,40	2,51	3,35	2,89
aardappels mud	5,41	0,93	1,19	1,25	1,73	1,40	1,35	1,55	1,74

De stijging van de graanprijzen in de schaarste-jaren rond 1817 was nog versneld door de omstandigheid dat de graan-uitvoer niet was stopgezet. Voor de gewone landbouwers kwam deze snelle prijsdaling na 1820 dubbel zwaar aan, een landelijk verschijnsel. Velen waren genoodzaakt hun eigendommen aan geldschietters, vaak de landadel, over te dragen en voortaan slechts als pachter te blijven werken op het vroegere eigen land.⁵⁸⁾ De gevolgen bleven niet uit, zoals blijkt uit een aantal armoedecyfers. Hasselt telde in 1821 op 6658 inwoners 1236 hui-

tende armen, 18,4 procent; Maastricht 5283 op 20.000 inwoners, 26,4 procent, St-Truiden in 1828 3142 op 8056, 31 procent. In 1823 waren het te Maastricht 30 procent en in Hasselt 19,1 procent van de bevolking.

Doffe ellende voor velen was hiervan op het platteland het gevolg. Van de 44.000 geregistreerde bedeeden in Limburg in 1821 waren 7506 landbouwers; van de 12.480 bedeelde gezinnen woonden er 8195 (64%) op het platteland.⁵⁹) Het zoeken van seizoenwerk elders, vooral in het Duitse Rijk, was in Limburg een oud probleem, een economische noodzaak.

De bij K.B. van 26 aug. 1822 no 38 verhoogde in- en uitvoerrechten boden in vergelijking met de tarieven van 1816 weinig verbetering in de situatie. De verhoging van f.4,50 tot f.5,00 per mud rogge en van f.6,10 tot f.7,50 voor tarwe was geen noemenswaardige verhoging en dit bood de binnenlandse landbouw geen opluchting, evenmin als de verlaging van de exportrechten met circa 15 cent. In 1825 gaf de regering eindelijk gehoor aan de eindeloze reeksen jammerklachten, vooral uit de zuidelijke gewesten. Door de wet van 10 januari 1825 steeg het invoerrecht op tarwe tot f.225 per last; voor rogge tot f.156 . In 1828 bedroeg het f.340 per last tarwe; in 1829 f.380 en 1830 f.300 . Dit waren protectiemaatregelen, welke de binnenlandse landbouw wel ten goede kwamen. Het was een concessie ten opzichte van het aanvankelijk gehanteerde vrijhandelsprincipe in het Noorden tegenover het Zuiden. Het jaar 1824 was het ergste dieptepuntjaar geweest in de prijsvorming.⁶⁰)

Na de opening van de Zuid-Willemsvaart in 1827 bood de snellere voersmogelijkheid naar de zee voor de Limburgse landbouw buiten de eigen regio nieuwe perspectieven. Zo kon men in 1828 voorraden graan in de zeehavens voor speculatie op de export in entrepôt opslaan in Amsterdam, Rotterdam en Artwerpen. Uit het afnemend aantal bedeeden viel in deze jaren enige vooruitgang in de welvaart af te leiden.

E. Inkomsten en Uitgaven van de overheid te Limburg

Aard van de inkomsten en uitgaven

De beperkte mogelijkheden van de Limburgse economie bepaalden de opbrengst van de belastingen, een overmijdelijk gegeven. De provincie was buiten de jaarlijkse Rijksbijdragen voor zijn financiering afhankelijk van een aantal opcenten, de verpachting van tollén en het provinciale aandeel in de admodiatieheffing, op te brengen door iedere gemeente als een vast bedrag per inwoner, in de plaats van de heffin-

gen op het graan in de grote steden. Men mocht verder 6 opcenten heffen op de opbrengsten van gebouwde en onbebouwde eigendommen, 6 op het personeel, 2 op de gemeenten en 2 op de admodiatieheffing. Daar kwamen sedert 1823 3 opcenten bij voor het fonds van de communicatien, dat met name de bouw van wegen moest stimuleren. Vóór 1830 werden de wegen Maastricht-Aken en Tongeren-St-Truiden de voornaamste projecten.

De Provinciale Tolopbrengsten van de 2 kantoren op de weg Maastricht-Aken bedroegen in 1826 fl.1048 van de 2 op de weg Maastricht-Beek-Roermond fl.340 en de 2 op de weg Maastricht-Valkenburg fl.2915. De 5 Maastollen brachten volgens de begrotingen fl.6000 per jaar op; daarna kwam er een verlaging tot fl.2300. In 1828 verhoogde men het aantal tolleren op de weg naar Aken tot 5 met een geplande opbrengst van fl.6000 per jaar. Conform de K.B. van 2 mei no.135 en 3 augustus 1823 no.107 dienden deze fl.6000 als jaarlijkse rente en aflossing voor een lening van fl.200.000, welke de Provincie à 4,5 procent was aangegaan.

De weg naar Aken werd in 1824 voor fl.486.000 aanbesteed. De tol-opbrengst van de weg Maastricht-Valkenburg steeg in 1828 tot fl.3135. Als totaal werden de bedragen tussen 1820 en 1830 geleidelijk opgevoerd van fl.20.000 naar fl.30.000. Dit was voor de Provincie een meevaller naast het verlies van de 2 opcenten uit de admodiatie sedert 1829. In 1826 was dit fl.5400 geweest en in 1828 fl.5194. In het fonds voor de Zuid-Willemsvaart droeg de Provincie jaarlijks fl.23.670 bij; in het fonds voor de Maaswerken in 1829 fl.18.295.

Een bijzondere uitgave voor de Provincie was de bouw van een nieuw Paleis van Justitie in de voormalige Minderbroederskerk te Maastricht ad fl.50.000. In 1825 werd daarvoor een geldiening à 5% aangegaan. De begrotingen vertoonden een grote gelijkmatigheid, doorgaans met een klein batig saldo. De cijfers over de jaren 1820 tot 1831 leveren het volgende beeld op:

<u>Dienstjaar</u>	<u>Werkelijke ontvangsten</u>	<u>Uitgaven</u>	<u>Uiteindelijk batig slot</u>	<u>Tekort</u>
1818	??	fl. 72.210,00	--	--
1819	??	fl. 77.560,00	--	--
1820	??	??	F 2.806,18	--
1821	??	fl. 73.580,00	--	F 3.772,72
1822	??	fl. 69.769,00	F 7.513,18	--
1823	fl. 96.724,59	fl. 88.799,82	F 7.924,77	
1824	fl. 115.344,74	fl. 102.285,48	F 13.059,26	
1825	fl. 120.300,84	fl. 120.055,00	F 245,84	
1826	fl. 118.475,87	fl. 125.277,00	--	F 6.801,13
1827	fl. 90.909,00	fl. 88.570,00	F 2.339,00	
1828	fl. 395.007,00	fl. 394.634,47	F 372,53	
1829	fl. 162.843,00	fl. 179.630,63		I 16.787,63
1830	fl. 125.843,00	fl. 137.831,61		F 11.988,61
1831	fl. 119.431,77	fl. 139.845,99		F 20.414,22

61)

Nader gespecificeerd voor de jaren 1828 tot 1831 was dit:

<u>Inkomsten</u>	<u>1828</u>	<u>1829</u>	<u>1830</u>	<u>1831</u>
Hfdst. I Buitengewone ontvangsten	fl. 17.960,89	2.700,00	20.414,22	--
Hfdst. II Opcenten op Rijks-en Ge- meentenheffing	fl. 70.379,72	71.249,35	72.006,77	72.006,77
Hfdst. III Tollen	fl. 27.255,00	32.400,00	30.425,00	30.425,00
Hfdst. IV Rijksmiddelen en Gemeentelij- ke Afdrachten	fl. 270.412,02	32.194,26	17.000,00	17.000,00
Totaal	fl. 386.007,63	138.543,61	139.845,99	119.431,77

Voor 1828 was fl. 200.000 opgenomen t.b.v. de weg Maastricht-Aken.

<u>Uitgaven</u>	<u>1828</u>	<u>1829</u>	<u>1830</u>
Hfdst. I Onkosten op de baten Aflossingen	fl. 11.030,00	39.455,00	20.335,62
II Justitie	fl. 66.425,00	29.812,50	8.975,00
III Provinciezaken (intern)	fl. 4.000,00	4.000,00	4.000,00
IV Waterstaat en wegen	fl. 296.179,47	93.493,13	96.304,09
V Geneeskundige Dienst	fl. 4.500,00	4.500,00	1.880,00
VI Eeredienst	fl. 4.500,00	4.500,00	3.600,00
VII Armwezen	fl. 3.000,00	1.500,00	1.500,00
VIII Openbaar Onderwijs	fl. 3.500,00	3.500,00	3.500,00
IX Nationale Nijverheid	--	300,00	300,00
X Onvoorzien	fl. 1.500,00	500,00	55,28
Totaal	fl. 394.634,47	181.560,63	140.449,99

Het is duidelijk dat bij een bevolking van 300.000 inwoners op basis van deze bedragen in de begrotingen van de overheid geen economische impulsen konden uitgaan, ook al zou men er destijds aan gedacht hebben.

De financiële situatie van de Gemeente Maastricht

Relatief stond Maastricht er financieel moeilijker voor dan de provincie. De stad moest haar inkomsten betrekken uit stedelijke opcenten op dranken, levensmiddelen, brandstoffen en bouwmaterialen en verder uit de retributies voor kazernes, stallen en militaire leveringen, resp. in 1815 fl. 57.000 en fl. 30.900. De stadsuitgaven, personeel, politie, armenwezen, eredienst, onderwijs, aflossingen enz. moesten daarop worden afgestemd. De omvang van de begroting, die in 1815 op basis van 18411 inwoners fl.111.020 omvatte, daalde in 1829, bij 21522 inwoners, naar fl.72.232. Bij een bevolkingsstijging van 16,9 procent daalde de omzet van de begroting met 34,9 procent. De inkomsten van de militaire retributies vielen geleidelijk terug en ook de opbrengst van de stedelijke opcenten ging omlaag. Het volgende overzicht met de jaarlijkse cijfers toont dit aan:

begrotings- jaar	uitgaven totaal	militaire uitgaven	stedelijke opcenten uit grond- bel. en pers.bel.	stedelijke opcenten uit dran- ken, eet- waren, brandstof- fen, bouw- mat.	vergoedin- gen wegens kazerne- ring, stal- len en militaire leveringen
1816	f.111.020		1141	72.500	30.929
1817	111.495		1141	72.500	30.929
1818	110.046		1141	71.822	30.900
1819	109.951		1255	71.822	32.000
1820	112.165		1255	71.822	24.000
1821	104.947	7067	1316	71.822	22.900
1822	104.043	9637	1443	71.822	22.900
1823	104.043	9443	1443	71.822	22.900
1824	94.047	9737	3835	57.000	23.000
1825	81.052	9737	3832	57.000	10.500
1826	75.205	7437	3282	59.000	10.500
1827	76.717	8880	4419	59.000	3.300
1828	73.152	6012	3618	57.000	3.200
1829	72.219	6820	3824	57.000	2.800
1830	67.865	9430	3860	52.000	2.900
1831	77.232	5900	3760	64.000	3.000
1831	28.130				
1832	78.641	4620	3819	64.000	3.000
1833	82.173	4415	3816	68.000	3.000
1834	74.836	4650	3044	63.000	2.614
1835	72.486	4650	2985	60.500	2.527
1836	70.858	6620	2939	59.000	2.447
1837	73.800	4700	3639	60.000	2.389
1838	73.800	4700	3775	64.800	2.207
1839	78.849	5034	3779	61.700	2.053
1840	75.619	5034	3753	60.200	1.985
1841	74.200	5034	3753	58.000	1.985
1842	72.171		3875	72.000	2.821
1843	89.138		3434	72.000	1.966

Uit bovenstaande cijfers komen de problemen van de stadsfinanciering van Maastricht op diverse plaatsen te voorschijn. De vermindering van de inkomsten uit de stedelijke opcenten in 1823 noodzaakte tot een gevoelige bezuiniging in de uitgaven, circa 10 procent, en in de jaren tot 1830 nog eens tweemaal 10 procent. Van de vergoedingen wegens kazerne- en militaire leveringen bleef slechts 10 procent over van het bedrag van 1816, hetgeen weer nadelig was voor de stedelijke inkomsten op levensmiddelen, dranken, steenkolen enz. Al deze verliezen werden door andere belastingen niet gecompenseerd.

De stad moest regelmatig voor financiering zorgen voor het onderhoud van de Maasbrug. Zij beklaagde zich er over dat de provincie de gemeente hierin niet bijsprong, bij een uitgave die toch niet alleen voor Maastricht van belang was. Reparaties aan de bogen en de borstwering kostten in 1825 f. 15.000; in 1826 f. 42.000; steeds kwam het terug:

in 1827 f.26.900,00, in 1828 f.28.500; in 1829 f.11.600; in 1830 f.10.000; in 1833 f.10.500; in 1834 f.10.500; in 1835 f.10.300; in 1836 f.10.300; in 1838 f.3500. En dat alles bij een totaal van stads-uitgaven van circa f.70.000,-. De extra militaire onkosten drukten vooral op de stad in 1831 en 1832, resp. f.22.112 en f.22.100. De militaire kostenretributies waren steeds geringer dan de werkelijke uitgaven. Al met al bleef het een kommervolle financiële situatie voor de stad. In 1829 was de stedelijke schuld opgelopen tot fl.657.068,19. Tegen een rentevoet van 2,5 procent sloot de stad hiervoor een lening af, hetgeen tot gevolg had dat jaarlijks ruim fl. 16.000 renteschuld op de begroting moest worden opgevoerd. Het verzet tegen de Schutterijwet kwam ook uit financiële overwegingen voort.

Tussen 1815 en 1829 steeg de bevolking van Maastricht met 16,9 procent; in dezelfde periode daalden de inkomsten van fl.111.020 tot fl.72.232, een daling van maar liefst 34,9 procent. De lasten van de stad verminderden daarbij niet noemenswaard.62)

De financiële mogelijkheden van de andere gemeenten

Voor de hand ligt dat de andere Limburgse gemeenten, gelet op de geringere bevolkingsaantallen, de inkomsten en de daaruit voortvloeiende bestedingsmogelijkheden geringer waren. (zie bijlage G). Uit de archieven welke de provincie daarover opbouwde, konden de volgende cijfers worden opgespoord.

	Venlo	Roermond	Weert	Sittard	Kerk- rade	Has- selt	Tonge- ren	Bilzen
bev. in								
1827	6690	4871	5694	3450	3221	6920	4630	3081
Jaar:								
1817	32.314	21.437						
1818	35.314	24.948						
1819	35.756	19.521	7.914	5.967				
1820	28.475	19.275	8.197	5.348				
1821	26.287	19.566	7.197	5.197			12.480	
1822	26.149	18.361	5.697	5.020	3080		10.378	
1823	26.268	18.041	5.697	5.199	3054		9.500	
1824	24.985	19.761	6.530	3.176				1.409
1825	21.939	19.261	6.576	2.577	4308		11.292	
1826	20.604	17.740	8.593	2.852	3.565			
1827	20.304	18.020	7.560	2.334			13.583	
1828	20.471	16.246	8.172	2.345	3.529	18.035	15.085	
1829	20.325	14.556	8.172	3.950	2.101		14.992	
1830	25.680	14.793	8.824	2.415	2.925		15.844	63)

Weelderig sappig veldgewas

In het voorgaande werd reeds vermeld dat de aanwezigheid van het garnizoen, naast de invloed van het protestantse bevolkingsgedeelte, te Maastricht een andere situatie veroorzaakte dan elders in Limburg. Maastricht kende ook een aanzienlijk grotere bevolking. Volgens de telling van 1821 telde Maastricht 19.391 inwoners, Hasselt 6658, Roermond 4709; Venlo 6306; Sittard 3442; St.-Truiden 7553; Tongeren 4353; Weert 5434, Maaseyck 3451. Heerlen had 3761 inwoners; Kerk-rade 2930; Vaals 2560. In 1830 was Maastricht van de Noord-Nederlandse steden de zesde in grootte. De totale bevolking van de gehele provincie bedroeg 307.177 inwoners, verdeeld over de arrondissementen Maastricht 126.769, Hasselt 83.182 en Roermond 97.226 inwoners. Limburg kende zeer veel kleine gemeenten. (zie bijlage G). Limburg heeft nog tot in de twintigste eeuw het algemeen beeld vertoond zoals het in het Limburgse volkslied door Henri Tyssen is getoondicht: de brede stroom der Maas, het weelderig sappig veldgewas, de schallende hoorn van de herder, bloemengaard, beemd en bos in het bronsgroen eikenhout. De dorpen waren nog kleine agrarische leefgemeenschappen rond de kerk als centraal middelpunt en verder een gemeentehuis en een molen.

De mogelijkheden in de diverse streken van de provincie werden voor een groot gedeelte bepaald door de bodemgesteldheid:

het Maasdal met de zijrivieren, bedekt met rivierklei;

een lossgebied ten zuiden van de lijn St-Truiden-Tongeren-Maastricht-Sittard;

het Kempense landschap ten Westen van de Maas;

het zandachtige gebied ten Noorden van de lijn Sittard-Weert;

het Peellandschap in Noordelijk Limburg.

Voorzover de dorpen niet aan de Maas gelegen waren, kenden ze alle grote meidoornhagen rond de landerijen om deze te beschermen tegen binnendringend wild van buiten en tegen de loslopende varkens en ganzen vanuit de dorpen. Men kon slechts door het openen van een valhek, het valderen, buiten het dorp komen. Ook de grotere plaatsen, waaronder de vestingsteden Maastricht, Roermond en Venlo, hadden vele landbouwers onder hun inwoners met schuren en stallen binnen de omringing. Nabijgelegen bos kon allerlei materialen opleveren: gebladerde en strooisel voor de stallen, takkenbossen en hakhout. De stalmeest en de assen waren dan weer een noodzakelijke en welkome aanvulling

voor de akkerbemesting. Heidekruid en turf leverden in zand- en veenstreken eveneens bruikbaar materiaal. Rogge was het meest gebruikte volksgraan. Tarwe was betrekkelijk duur. Gerst, haver en boekweit dienden als ingrediënten voor pap, pannenkoeken en in de slachttijd voor de bereiding van balkenbrij. Erwtten, bonen, wortels en knollen vormden met uien en spek de basis voor soepen of stampot, veel gebruikt volksvoedsel. Honing diende als zoetmiddel. Na toevoeging van de bloesem van lieve-vrouwebedstro ontstond een pittige drank, de mede. Raapknollen dienden als veevoer in de winter. Raapolie werd gebruikt als brandstof of als basis voor krachtig veevoer. Hennep werd geteeld voor de bereiding van touw of vezels. De hennepolie deed diensten bij het zieden van de groene zeep. Op kalkhoudende goed bemeste grond kon men voor consumptieolie koolzaad telen. Vlas werd in Limburg weinig geteeld. Hop diende als grondstof voor de bereiding van bier, de zuivere volksdrank, biologisch veiliger dan water. Men schat het gebruik bij de maaltijden, die doorgaans erg gekruid, vet of zout waren, op circa 3 liter per volwassene per dag. Het betrof hier doorgaans bier van geringe kwaliteit en laag alcoholgehalte.⁶⁴⁾

Het merendeel van de bevolking (72%) leefde en stierf in de gemeenten waar men geboren was. Het analfabetisme werd geschat op 30% in 1825. Huwen met een partner uit het eigen dorp was het normale verschijnsel. Dit bevorderde sterke familiebanden in de dorpen, grondslag van elke dorpsstructuur. Geslotenheid naar buiten van de dorpsgemeenschap was kenmerkend. Onderlinge gemeenschapszin in arbeid en burenplicht eveneens. De meeste bedrijven kenden een grootte tussen 5 en 11 hectaren.⁶⁵⁾

Soberheid en armoede

Voor de gewone man in Limburg hadden de bescheiden daglonen tot gevolg dat slechts een zeer laag uitgavenpatroon mogelijk was. Velen leefden aan de rand van het bestaansminimum. In vergelijking met vele delen van het koninkrijk waren de daglonen in Limburg laag. Dit blijkt uit een vergelijking van een aantal dagloongemiddelden uit 1816.

	Venlo	Maastr.	A'dam.	Delft	Breda	Apeldoorn	Groningen
bierbrouwerij	0,75	0,85	1,50	1,00	0,80	-	0,95
goud-zilver-smeden	0,75	0,57	1,00	-	-	-	0,65
leerlooierij	0,75	0,70	1,00	1,00	0,70	-	-
zeepfabrieken	0,75	0,60	1,00	1,00	0,90	-	0,80
molens	0,65	0,60	1,00	1,00	0,80	0,80	0,85

Noteringen uit 1818 voor een knechtendagloon in de verschillende sectoren brengen voor Limburg het volgende beeld:

	<u>bouwvak</u>	<u>landbouw</u>	<u>drukkerijen</u>	<u>kousenbreien</u>
Hasselt	0,70	0,45		
St-Truiden	0,67	0,40		
Venlo	0,63	0,50	0,65	0,75
Roermond	0,75	0,60		
Maastricht	0,98	0,84	0,94	0,60

Gedeputeerde Staten bepaalden in 1819 een middelprijs voor daglonen. Deze werden als volgt bepaald: Maastricht 47 cent; Hasselt, St-Truiden en Venlo 42 cent; Roermond, weert en Horst 37 cent; Venray, Maasbree, Sittard, Nederweert, Maaseyck, Tongeren en Heerlen 33 cent; Kerkrade, Vaals, Wittem, Bilsen, Zonhoven, Echt en Bergen 28 cent; de overige gemeenten 25 cent. In de wolspinnerij van Ph. Claus te Roermond verdiende een man in 1841 een dagloon van 40 cent; een vrouw 32 cent; een kind 12 centen. Een opperknecht kende een dagloon van fl. 1,00; een opperman fl. 1,25. Was de knecht volledig in de kost bij de baas, dan verdiende hij fl. 0,30 minder.

De lonen te Maastricht waren hoger dan die in de andere gemeenten. Buiten de granen was dit ook het geval met de huurprijzen, waarvoor de Dienst van de Belastingen in 1828 de volgende gemiddelden in de verschillende gemeenten berekende:

Maastricht	f. 17,55	Venlo	f. 12,72 ⁵
Tongeren	f. 9,08	Sittard	f. 9,24
Hasselt	f. 13,85 ₅	Maaseyck	f. 9,50 ₅
St-Truiden	f. 11,16	Weert	f. 7,11 ⁵
Roermond	f. 12,37		

Voor de provincie was het huurgemiddelde fl. 8,725; voor de steden fl. 13,53 en voor de landgemeenten fl. 6,11. 66)

Dat de mogelijkheden tot het doen van uitgaven bij bovenvermelde daglonen klein waren, kan men nagaan aan de hand van een aantal prijzen van eerste levensbehoeften:

1,5 kg roggebrood	fl. 0,10	een paar schoenen	fl. 0,60
3 kg aardappels	fl. 0,10	klompen	fl. 0,12
1 kg vlees	fl. 0,40	een hemd	fl. 0,54
1 kg. vetstoffen	fl. 0,80	een el laken	fl. 1,00
1 kg. kaas	fl. 0,60	een vat bier	fl. 2,00
1,5 kg. wit brood	fl. 0,24		

Wittebrood, vlees, wijn, jenever en meer van dergelijke dure artikelen kwamen bij de gewone man niet op tafel. Steenkolen waren zeer dure brandstoffen. De uitdrukking dat sommigen iedere cent meerdere malen moesten omdraaien, alvorens hem uit te geven, is bij een bovenvermelde opsomming van lonen en prijzen niet verwonderlijk meer. De bedeling en andere vormen van armenzorg vormden, het werd reeds eerder betoogd,

voor de overheid en de kerkbesturen een voortdurende reden tot kommer-
nis. Slechts een bescheiden sluier van veel menselijk leed wordt ge-
licht als men weet, dat het Bedelaarshuis van de Provincie te Rekem
steeds tussen de 200 en 300 bewoners had of als men verneemt dat in
Maastricht een vondelingentehuis in een behoefte voorzag. Voor wie
verdiende was soberheid geboden. Wie dit niet het gehele jaar gegeven
was, werd geconfronteerd met bittere armoede. Jaar na jaar was dit
niet anders.⁶⁷⁾

Jaarmarkten

Enige fleur van betekenis verleenden de jaarmarkten aan een aantal
Limburgse gemeenten, doorgaans gehouden rond de periode van de kermis.
Het betrof hier doorgaans veemarkten, verkoop van landbouwwerktuigen
en huisraad. De Annuaire de la Province du Limbourg van 1820 vermeldt
dergelijke markten te Maastricht, Tongeren, Eijsden, Loon, St-Truiden,
Stramproy, Kuringen en Kortesse. Van minder belang waren de markten
te Valkenburg, Beek, Gulpen, Wittem, Schin op Geul, Overpelt, Bree,
Genk, Hasselt, Eksel, Peer, Herk de Stad, Montenaken, Bocholt, Gruit-
rode, Zonhoven, Diepenbeek, Roermond, Herten, Heythuizen, Baexem,
Stramproy, Grathem, Maaseyeck, Neeritter, Beesel en Venlo. De jaar-
markt, gekoppeld aan de processie en het kermisfeest, vormde de tijd
van het jaar, waarop iedereen in Limburg zich van zijn beste zijde
liet zien, een verschijnsel, dat heden nog geldt.

G. Uitwerking van de belastingwetgeving op Limburg

Gemaalrechten

Klachten over de noodzaak tot belastingbetaling zijn in alle landen
in de gehele geschiedenis voorgekomen. Het koninkrijk van koning Wil-
lem I kon daarop geen uitzondering vormen. De oppositie ging fel te
keer tegen de belastingwetgeving van de regering. Over de in deze pe-
riode geheven directe belastingen werden weinig klachten vernomen.
Grondbelasting, personele belasting en de patentbelasting, vastgesteld
vanaf 1 juli 1816, alles in grote lijnen overgenomen van het Franse
systeem, moesten immers in alle landen betaald worden. Zo ook de in-
direkte belastingen, de registratierechten, de zegelrechten, de suc-
cessierechten, de heffingen op goud en zilver en de ingaande en uit-
gaande rechten. De kritiek richtte zich ook in Limburg op de accijnzen,
met name vooral op de gemaalrechten en de rechten op het geslacht.
Zout, wijn, bier, gedistilleerd, azijn en suiker hadden als belasting-
objecten in het agrarische Limburg niet zo'n ingrijpende betekenis.⁶⁸⁾

In de Limburgse steden mochten boven de geheven accijnzen opcenten geïnd worden als bron van gemeentelijke inkomsten.

Het belastingstelsel werd na de voorlopige regelingen van 3 oktober 1816, 8 maart 1818 en 12 mei 1819 voor het koninkrijk definitief geregeld door de Wet van 12 juli 1821, een wet die met slechts 57 tegen 53 werd aangenomen na zeer veel zuidelijk eensgezind verzet. Dit parlementair doordrukken van een zo ingrijpende maatschappelijke maatregel met een zo krappe meerderheid tegen grote oppositie in was een bijzonder ontactisch optreden, volgens sommigen zelfs "l'erreur décisive du gouvernement de Guillaume premier".⁶⁹⁾ De Wet van 26 augustus 1822 werd vaak gekritiseerd. De agrarische gewesten werden zwaarder getroffen dan het handelsrijvende Holland, dat het oog op de zeehandel gericht hield. De Wet van 21 augustus 1822 bepaalde de gemeaalrechten op f.1,40 mud tarwe; f.0,40 per mud rogge en f.0,50 per mud spelt.

Het grootste protest in Limburg tegen de gemeaalrechten werd de petitie van 14 juli 1828, door 420 personen ondertekend, gesteund door L'Eclaireur en in de Provinciale Staten warm bepleit door E.L. Surlet de Chokier. Voor de stedelijke neringdoenden in Limburg betekende het systeem van de eigen stedelijke opcenten boven de rijksaccijnzen verlies van concurrentiepositie tegenover het platteland. De stedelijke kassen konden de inkomsten echter niet ontberen. Voor Maastricht berekende de commissie der stedelijke belastingen in 1823 dat de Wet van 1821 de volgende consequenties zou hebben:

<u>aard van belastingen</u>	<u>percentage opcenten</u>	<u>verwachte opbrengst</u>
gebouwen	7	f. 911,89
personeel	7	f. 3726,73
gemaal	50	f. 16214,50
geslacht	50	f. 12709,17
wijn	50	f. 7834,50
binnenlands gedistilleerd	50	f. 14070,00
buitenlands gedistilleerd	50	f. 288,00
bier en azijn	-	f. 12388,61
bouwmaterialen	-	f. 1765,28
kolen en brandhout	-	f. 2254,16
eigen heffingen	-	f. 33007,50
Totaal:		f. 105170,34 70)

Onder de druk van de ontwikkelingen in het Zuiden, en van de voortdurende perscampagnes, vooral na 1827, liet de koning uiteindelijk in 1829 de Wet op het gemaal afschaffen. Er ontstond een gat in de inkomstenbegroting, die voor Maastricht destijds op f. 110.000 geschat

moest worden, ongeveer de helft van het totaal van Limburg. IJlings moest nu gezocht worden naar nieuwe stedelijke heffingen op bier, gedistilleerd, kaarsen, olie, potas, zeep, vis, hooi en stro.⁷¹) Venlo en Roermond kenden de stedelijke heffingen vanaf 1821. Demoulin berekende hoe zwaar de gemaalrechten op de economie drukten. Op een hectoliterprijs van tarwe van f.6,32 in 1823 moest het rijksgemaalrecht f.1,40 bedragen en de opcenten nog eens f.0,70. Alles bijeen derhalve ongeveer 30 procent boven de marktwaaarde.⁷³)

Fraude

Bij een dergelijke belastingdruk lag de lust tot frauderen in de rede. Limburg moest in 1828 f.221.401,00 opbrengen, circa f.0,73 per hoofd van de bevolking. Een veelgebruikt middel, dat vooral in de particuliere sector speling opleverde, was het bestemmen van graan tot veevoeder. Ook werd buiten de contrôle aan de stadspoorten om, via de wallen en de Maasoevers illegaal graan binnengesmokkeld. Steekpenningen voor de beampten deden de rest. Maastricht was er berucht om, ook inzake de heffing op het geslacht. De handmolen werd eveneens regelmatig gebruikt om belasting te kunnen ontduiken voor particulier graanbezit.⁷³)

Admodiatie

Op het platteland sedert 1822 en sedert 1825 ook in Hasselt, St.-Truiden en Tongeren kende men in plaats van gemaalrechten over het werkelijk gebruikte graan de admodiatie-heffing, een hoofdelijk omslag per inwoner, tot een maximum van f.1,40 per inwoner, nader geregeld bij K.B. van 27 september 1825 no.143. Voor 1823 was het bedrag voor Limburg f.165.000, in 1825 f.217.700, in 1826 f.270.601, in 1828 f.259.716. Roermond klaagde er in 1828 over dat het voorstel van f.1,- per hoofd te hoog was. Hasselt moest in 1828 f.8604,16 opbrengen, f.1,25 per hoofd voor Tongeren was het f.1737,84. De steden benijdden het platteland omwille van de admodiatieregeling, die voordeliger was dan de gemaalheffing. Uniformiteit in de heffingen zou logischer geweest zijn. De aanwezigheid van garnizoenen zonder eigen bakkerijen stond doorvoering van deze uniformiteit in de weg. Voortdurend kwam op het platteland de admodiatieheffing ter sprake. Provinciale Staten bepleitten in 1825 de invoering van twee klassen, resp. f.0,65 en f.0,50, klas I en II, per hoofd. Vanuit St.-Truiden bereikte de koning in 1827 een petitie tegen de gemaalrechten. L'Eclairreur betuigde hieraan gaarne adhesie. Het blad sprak over een immorele druk, die werd uitgeoefend op de bevolking. Ook in 1828 maakte de Ge-

meenteraad van St.-Fruidenbezwaren tegen de admodiatie als gevolg van de alom heersende armoede (31 procent). Gennep werd in 1826 aangeslagen voor f.909,07. De Gemeenteraad schreef dat dit voor de gemeente een onmogelijke zaak was. Het merendeel van de bevolking hier zijn dagloners, wij kennen geen industrie. Wij behoren hier tot de armste gemeenten van Limburg. Men bepleitte ontheffing.74)

Heffingen op het Geslacht

Een vergelijkbare situatie deed zich in Maastricht voor bij de heffingen op het geslacht, een belasting die op het slachthuis werd gehever op ieder stuk vee. Per gulden waarde moest f.0,10 belasting betaald worden. Voor varkens was het f.0,08. Buiten de kostenverhogende factor betekende deze heffing ook nog een administratief ongemak voor slagers en veehandelaren. Ook op dit terrein was het frauderen schering en inslag. Anonieme klikkers in 1831 zeggen ervan dat commissaris M. Cudell en adjudant Hechtermans met veebelastingen knoeien, juist zoals met okshoofden jenever en bier. De opbrengst van het geslacht liep regelmatig terug. totdat van Stadswege een schatter werd aangesteld, die nauwkeuriger te werk ging.

<u>Jaar</u>	<u>Maastricht</u>	<u>Limburg</u>	<u>Koninkrijkstotaal</u>	
1826	f. 9.845,75	f.106.395,61	f.1.201.605,-	
1827	f. 9.968,93	f.106.906,22	f.1.200.687,-	
1828	f. 7.498,68	f.103.719,33	f.1.259.823,-	
1829	f.11.109,02	f.119.358,10	f.1.246.041,-	75)

Maastricht verkeerde bij de heffingen op het geslacht tegenover geheel Limburg in een uitzonderingspositie. Bij de Wet van 2 aug. 1822 werden op het platteland de belastingen op het slachtvee bepaald per stuk en per quantum gewicht. Een rundtier kostte dan f. 45 tot f. 120; een kalf f. 12 tot f. 30, een schaap f. 6 tot f. 10; een varken f. 9 tot f. 35. Typerend voor de belastingheffing van die tijd werden bij K.B. van 7 februari 1827 no. 18 de tarieven verhoogd en per gewicht verijnd. de hoogste categorie steeg tot f. 146, van een varken tot f. 40; van een schaap tot f. 8.

Overige accijnzen

Al is er minder ophef over gemaakt in vergelijking met de heffingen op het gemaal en het geslacht, toch zijn de overige accijnsheffingen ook gevoelig aangekomen. Maar deze troffen niet de eerste levensbehoeften. De reeds genoemde wet van 12 juli 1821 bepaalde de belastingheffing op binnenlands gedistilleerd op f.12 per vat; het buitenlands

gedistilleerd op f.16 bij een gemiddelde jeneverprijs van f.25 per hectoliter. Dit alles gerekend zonder de 50 opcenten, waartoe bij de Wet van 22 december 1822 de stadsbesturen gemachtigd waren. Vooral de handelaren van Maastricht en Hasselt hadden tegen deze gang van zaken grote bezwaren. Het systeem gold niet op het platteland. Daar geraakte men in een gunstiger concurrentiepositie, een zaak waarvoor het stadsbestuur van Hasselt oog had. De plicht immers om geleidebiljetten af te geven betekende bij inklaring en uitklaring een voortdurend administratief en tijdrovend ongemak. De fraude werd er als het ware door uitgelokt.⁷⁶) De Provinciale Staten adviseerden de gemeenten de opcenten te verlagen. Daarbij werd volgens de gemeenten uit het oog verloren dat juist deze opcenten een zeer belangrijke bron van stedelijke inkomsten betekenden. Met ingang van 1830 werd de verlaging verplicht gesteld en moesten alle stedelijke opcenten met een kwart verminderd worden bij K.B. van 24 december 1829. De bieraccijnzen bedroegen bij K.B. van 4 oktober 1816 per hectoliter f.1,- op aangevoerd bier en f.0,37 op binnen de gemeente gebrouwen bier. Later werden deze bedragen verlaagd tot resp. f.0,80 en f.0,20. Aan deze bedragen werd regelmatig het een en ander veranderd. Voor azijn golden dezelfde bedragen. Zout kostte aan belasting f.6,- per 100 Ned. ponden.

Ontevredenheid

Belastingheffing is in een staat een onvermijdelijke zaak. Dat wist de Limburgse bevolking sinds eeuwen. Men kan zich de vraag stellen waarom in het gehele koninkrijk van koning Willem I met name tegen de belastingpolitiek zo bijzonder fel geageerd is. Men kan dan opmerken dat de belastingheffer en zijn ambtenaren bij de gewone man een duidelijk waarneembare vorm van het gezag zijn. Naast de godsdienstpolitiek van de regering is de belastingpolitiek in een bijzonder kwaad daglicht gesteld. Uit dit gegeven moet men constateren, dat de overheid in het psychologische vlak van de belastingheffing gefaald heeft.

Inzake de godsdienst miste de regering kansen. De priester- onderwijsinspecteur F.J. Page te Limbricht, die het gouvernement uiteraard goed gezind was, adviseerde de regering snel werk te maken van een concordaat met de Paus, omdat dit bij de Limburgers sympathie voor de overheid zou doen ontstaan. Dat dit concordaat uitbleef, werd betreurd, maar er werd geen verslechtering in de waardering t.o.v. de overheid veroorzaakt.

Met de graanwetgeving was het een andere zaak, temeer daar juist in de jaren 1828 en 1829 de graanprijzen toch al tot ondraaglijke hoogten

stegen voor zeer velen. L'Eclaireur constateerde op 2 december 1829 met enige bitterheid dat, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Frankrijk, Nederland de belangen van de landbouw achterstelde bij die van de handel. Op dit gebied verspeelde de regering sympathie bij de gewone man, vooral ook omdat, daar werd later over geklaagd, veel Nederlandse ambtenaren streng optraden bij de uitoefening van hun functie. Dit laatste dient men overigens met een korrel zout te nemen, gezien de veelvuldige ontduikingen, waarover boven sprake was.

De belangen van Limburg waren in de agrarische sector het grootst. Het verzet in die kringen was als gevolg daarvan geen verrassing. Het agrarische Limburg zou in 1830 spoedig trouw beloven aan het nieuwe bewind.

Hoofdstuk III

DE BEIGISCHE OMWENTELING EN LIMBURG

Zeven maanden actie en strijd in Limburg, van augustus 1830 tot maart 1831

I. Van augustus tot november 1830

A. De berichten uit Brussel en Luik

Het afgelegen Limburg raakte later bij de gebeurtenissen betrokken dan de grote steden in het Zuiden, met name Brussel en Luik.

De berichten over de gebeurtenissen in Brussel tijdens en na de opvoering van "La muette de Portici" bereikten Maastricht via de dagelijkse diligencedienst van de Firma Bonhomme op 26 augustus 1830. Eveneens werden ze vernomen van een koerier van graaf von Metternich, die dezelfde dag Maastricht passeerde op weg naar zijn opdrachtgever. Opgevallen was dat prins August van Pruisen bij zijn aankomst in de stad een bezorgde indruk maakte.¹⁾ L'Eclaireur Politique, het plaatselijke blad, meldde de gebeurtenissen te Brussel op 31 augustus 1830, maar toen was het nauwelijks nieuws meer. De volgende onrustberichten waren de opstanden te Luik en Namen op 27 augustus. In Luik formeerde zich het actiecomité en de burgerwacht onder voorzitterschap van graaf E. d'Oultremont, graaf E. de Sauvage en de advocaten Joseph Lebeau, redacteur van "Le Politique" en G. Stas van de "Courrier de la Meuse". Contacten met Brussel kwamen spoedig tot stand, o.a. resulterend in het oprukken van een corps vrijwilligers naar Brussel op 4 september o.l.v. de gebroeders Rogier. Meer indruk in Limburg maakten de berichten over de opstand van de textielarbeiders bij de firma Nillesen te Aken en die te Verviers op 30 augustus. Toen berichten binnenkwamen over plunderingen van arbeiders uit Verviers op de markt te Aubel en omgeving werd tegen hen een patrouille uitgezonden. Een aantal van hen werd gearresteerd.²⁾

Geheel Limburg bleef temidden van deze gebeurtenissen rustig. In zijn verslag over de situatie in Limburg na één week opstand te Brussel vond gouverneur M. de Beeckman de Libersart voor de koning alleen vermeldenswaard dat in Tongeren en St.-Truiden burgerwachten moesten worden opgericht. Hij voegde er één advies aan toe voor het ministerie van Binnenlandse Zaken: dat hij het verstandig achtte ter bevordering van de algemene rust de werkverschaffing versneld in uitvoering te brengen, met name de reeds voorgenomen verbeteringen aan de weg tussen Beek en Venlo.³⁾

Militaire maatregelen in Maastricht in het 5e Groot Commando

De militaire overheid kon t.o.v. de gebeurtenissen in het Zuiden niet onverschillig blijven toezien, vooral na de nieuwe berichten over de opstanden in Namen (sinds 27 augustus), in Luik (sinds 2 september) en in Bergen (sinds 3 september). De 79 jaar oude, uit Hessen afkomstige commandant, luitenant-generaal Gerhard von Heldring, drager van de Militaire Willemsorde en eer Commandeurskruis, trof weldra veiligheidsmaatregelen. Als beroepsofficier met een lange staat van dienst in de legers van de Republiek, Engeland, Westfalen en Nederland handelde hij volgens de voorschriften. Hij liet zijn correspondentiewegen beveiligen, liet geschut plaatsen nabij de stadspoorten en versterkte de forten St.-Pieter en koning Willem.4) Op last van de bezorgd geworden koning van Pruisen opende Reichsregierungspräsident M. von Reiman een informatieve correspondentie met G. von Heldring, teneinde voortdurend op de hoogte te blijven van de gebeurtenissen in Limburg.

Von Heldring zag het allemaal niet zwaar in. "Bei uns ist alles auf dem alten Fuss", schreef hij op 1 september; men verfoeit hier de gebeurtenissen in Brussel en Verviers. Pruisen legerde voor alle zekerheid toch maar een aantal eenheden nabij de Limburgse grens. o.a. in Herzogenrade.

Repercussies konden in Maastricht niet uitblijven. De stad gonsde van allerlei geruchten. Na de theatervoorstelling van 29 augustus ontstonden enkele relletjes. Op 28 augustus leidde in een herberg aan het Vrijthof een discussie tussen een officier en een aantal jongelieden over de gebeurtenissen in Brussel tot een vechtpartij, waaraan sabel en degen te pas kwamen. Een burger werd gewond. Generaal-majoor N.J. Dalne kwam tussenbeide en wist de zaak zo te verzoenen, dat het gebeuren met een sisser afliep.6) De septemberkermis werd door luitenant-generaal Von Heldring verboden, tegen het advies in van burgemeester J.G.C. van Slijpe, die vreesde dat juist deze afgelasting allerlei praatjes en reilen zou aanwakkeren.7). Evenmin stond Von Heldring het verzoek van gouverneur M. de Beeckman toe om 200 man van de burgerwacht te wapenen, een verstandige maatregel gezien de mentaliteit van oppositie van verschillende officieren.8)

Melding van eerste opstandjes in Limburg

Op 29 augustus oordeelde gouverneur De Beeckman, iets minder optimistisch gestemd dan enkele dagen tevoren, dat de gebeurtenissen in het Luikse van een aard te noemen waren, "propres à faire maître d'afflige-

ants réflexions et justes alarmes". Het was nog wel rustig, maar dat gaf geen zekerheid voor de toekomst.⁹⁾ In de eerste week van september ontstonden rellen in Tongeren, St-Truiden, Maaseyk, Roermond en Hasselt. Anti-koningsgezinde pamfletten en leuzen als "Leve De Potter", waren naast herbergvrijheid steeds de eerste symptomen. De militaire detachementen ter plaatse waren de situatie niet meester, o.a. als gevolg van toen reeds optredende desertie.¹⁰⁾ In Sittard laaiden de hartstochten op tijdens de St.Rosa-kermis van 2 tot 4 september. De herbergvrij Beusmans vuurde enkele schoten af, hetgeen het gepeupel aanzette tot plundering van enkele huizen, luid roepend voor België en De Potter.¹¹⁾ A.H.Th. Michiels van Verduynen, arrondissementscommissaris van Roermond, noemde de situatie in zijn arrondissement rustig.

De Kamer van Koophandel van Maastricht reageert

In de kringen van de Kamer van Koophandel te Maastricht was men van het begin van de ongeregelde zaken af niet gerust op een goede afloop. De voorzitter, J. Rouffaer, een protestantse graanhandelaar, riep met het oog hierop reeds op 10 september 1830 een vergadering bijeen teneinde de gebeurtenissen in Zuid-Brabant en Luik, de mogelijk te verwachten scheiding in het koninkrijk en de consequenties daarvan voor de handel tussen Noord en Zuid onder ogen te zien. In alle nuchterheid kwam de Kamer tot de bevinding dat, hoe de scheiding ook zou uitvallen, altijd schade zou ontstaan voor Maastricht en omgeving. Als Maastricht bij het Noorden zou komen, zou het gedaan zijn met de voordelen van de Zuid-Willemsvaart voor Maastricht. Wanneer de stad Zuidelijk zou worden, zouden er nadelige gevolgen ontstaan door scheepvaartrechten en in- en uitvoerrechten. Nog erger was de mogelijkheid dat er een grens dwars door Limburg zou komen te lopen. In dat geval zou het gevaar van een dubbele tollinie voor Maastricht reëel worden. Men voorzag het ergste, wat er ook zou gebeuren. Gezien tegenover de latere animositeit waaronder in Limburg gestreden is vóór of tegen koning Willem I getuigt dit verslag van een grote realiteitszin en een bezadigdheid die men vóór 1839 niet zo vaak meer zou aantreffen.¹²⁾

De handel ondervond inderdaad onmiddellijk nare gevolgen. De transitohandel ging snel teniet. Via Henri-Chapelle werden onverwacht grote hoeveelheden Duits graan voordelig en zonder invoerrechten ingevoerd, een grote klap voor de Limburgse graanhandel. Er zou meer tegenschlag volgen.¹³⁾

Gouverneur M. de Beeckman en luitenant-generaal G. von Heldring waren niet de enigen, die de gebeurtenissen in Limburg en het Luikse en optimistisch beoordeelden. Ook de eerste advocaat-generaal van het Hooggerecht te Luik, de sinds een aantal processen weinig populaire H.T.R. de Lantremange, was in zijn correspondentie met de regering in 's-Gravenhage optimistisch over de afloop. Vanuit zijn buitengoed te Waremmе meldde hij dat hem, na een gesprek met de koningsgezinde graaf G.F. de Borchgrave, duidelijk was dat de bevolking in Luik na de plunderingen en de aanval op het stadhuis van de opstand nu wel genoeg had gehad. Maar men kon dit nooit voor zeker houden. Maastricht was bijzonder rustig te noemen. Bisschop Mgr. C.R.A. van Bommel was daar in deze weken druk doende met de toediening van het Vormsel. aangezien na de lange sedisvacatie in het bisdom Luik een zeer grote achterstand ontstaan was. Aldus de Lantremange.¹⁴⁾ Een geheel andere mening vanuit Limburg kwam van de zijde van generaal-majoor B.J.C. Dibbets. Temidden van de onrustbarende berichten, die Maastricht van alle kanten bereikten, werd generaal-majoor B.J.C. Dibbets, op dat moment inspecteur van de 4e Divisie-Infanterie, ernstig ongerust over de consequenties voor het gezag van koning Willem I. Op 14 september 1830 uitte hij in een brief aan het Ministerie van Oorlog zijn grote bezorgdheid over de gang van zaken in Limburg, eraan toevoegend dat hij als divisie-commandant geen gezag kon uitoefenen op de vestingcommandant. Dibbets' tipgevingen en zijn vrees werden op het Departement begrepen en gehonoreerd. Bij K.B. no 85 d.d. 16 september 1830 werd luitenant-generaal G. von Heldring op wachtgeld gesteld en als vestingcommandant vervangen door generaal-majoor B.J.C. Dibbets.¹⁵⁾ Von Heldring vertrok naar Aken.

Voor de geschiedenis van de Belgische omwenteling voor Maastricht en Limburg werd Bernardus Johannes Cornelis, na 1835 baron Dibbets, een sleutelfiguur. Hij was als zoon van Gerrit Jan Dibbets en Johanna van Meurs in 1782 te Arnhem geboren. Zijn voorouders waren opgeklommen van tabakskoopman tot rijdende bode van het Hof van Gelderland, nog later boekhouder van het Metselaarsgilde. Vader Gerrit Jan was Stadsbouwmeester te Arnhem. Bernhard trad in 1795, op 14 jarige leeftijd, als cadet in dienst bij het Bataafse leger in Zutphen. Hij streed bij Goederede (1800), Walcheren (1801-1802) en in het Duitse Rijk. In 1807 werd hij kapitein-1e luitenant bij het Adelborstenregiment Jagers van de Garde van Koning Lodewijk-Napoleon van Holland. Na het gevecht bij Delfzijl (1809) werd Dibbets majoor. Vanaf 1811 in keizerlijke dienst,

werd hij te Versailles majoor-officier van de Pupillen van de Keizerlijke Garde van Napoleon. In 1813 trok hij als commandant van het 2e Bataljon naar Frankfurt am Main. Het eerste contact met prins Willem van Oranje dateerde van 11 januari 1814. Kort daarna verkreeg Dibbets ontslag uit de Franse dienst en vertrok hij uit Versailles naar Breda. Koning Willem I benoemde Dibbets tot kolonel en inspecteur van de Infanterie en op 21 april 1815 zelfs tot inspecteur-generaal. In die kwaliteit schreef hij een Reglement op de Exercitie van de Infanterie. In zijn stijl van schrijven en de redactie van de commando's kan men de invloed van de kaderschool duidelijk onderkennen. Na de opheffing van het inspectoraat-generaal van de Infanterie in 1818 volgde met ingang van 1 januari 1819 de benoeming van generaal-majoor Dibbets tot provinciaal commandant van Limburg.¹⁶⁾ Hij was inmiddels gehuwd met baronesse Tengnagell.

Vanaf 1819 woonde het gezin Dibbets aan het Vrijthof no.786, later het bureau van de Gemeentepolitie. Dibbets werd lid van de Grande Société, de kring van regeringsgezinde ambtenaren. Met het medelid Nicolaas Verloren, substituut-procureur-crimineel, zorgde hij er als commissaris voor dat vele nieuwe leden, meestal officieren, toetraden tot de Grande Société, gevestigd aan het Vrijthof.¹⁷⁾ Als lid van de Waals-gereformeerde gemeente van Maastricht werd hij belast met de kerkelijke armenzorg.¹⁸⁾ Hij werd tevens honorair lid van de Maatschappij der Weldadigheid te Maastricht. Ook op deze wijze geraakte hij in de kringen van regeringsgezinden thuis. De familie Dibbets behoorde tot de groep van de gezeten families van Maastricht, hetgeen o.a. bleek uit de huwelijkspartners van de kinderen Dibbets. Mejuffrouw Zénobie Louise trad in het huwelijk met jhr. Mr. H.E. van Panhuys, uit een aanzienlijke familie, de latere vice-president van de Rechtbank te Maastricht. Jonkvrouwe Bernardine Julienne Louise huwde in 1836 de officier P.H. van der Kemp.¹⁹⁾ Jonkvrouwe Idaline huwde in 1837 met de kolonel der Marechaussee H.P. Marcella.

Bij K.B. van 20 december 1826 no.58 werd Dibbets belast met de inspectie van de Infanterie, gelegerd in het 5e Groot-Militair commando, dat de provincie Luik, Namen en Limburg omvatte, met als hoofdstandplaats Maastricht. Als provinciaal commandant werd Dibbets opgevolgd door zijn latere tegenstander, generaal-majoor N.J. Daine, geboren in 1782 te Andenne, die eveneens een carrière in het Franse leger had opgebouwd. Bij K.B. van 7 juli 1829 no.14 werd Dibbets het commando opgedragen van de 4e Divisie Infanterie, gelegerd in het 5e Groot Militair Commando. Deze functie bekleedde hij nog op het moment dat hij op

14 september 1830 aan het Departement van Oorlog zijn ongerustheid uitte over de gang van zaken in Limburg en als gevolg daarvan op 19 september 1830 het 5e Groot Commando te Maastricht overnam.

Dibbets was vastbesloten het gezag van koning Willem I in Limburg te helpen handhaven. Zijn taak was alles behalve gemakkelijk en zeker niet benijdenswaardig. Op het garnizoen, 2326 man, viel, zo schreef hij later, niet ten volle te rekenen. Van vele officieren was de sympathie voor de zaak van de revolutie duidelijk en van de manschappen viel zeker van de Limburgers en van de overige uit het Zuiden afkomstige soldaten te verwachten dat zij niet bereid zouden zijn te vechten tegen eigen medeburgers. Dibbets was er voldoende van op de hoogte dat lang niet op alle autoriteiten en ambtenaren te Maastricht en daarbuiten gerekend kon worden, als het erom ging openlijk vóór koning Willem I partij te kiezen tegen de opstand. Van de aanzienlijke families in Maastricht was ongeveer de helft protestant. Voornamelijk uit die kring kon de koningsgezinde overheid positieve steun verwachten.²⁰⁾

Teneinde beter op de hoogte te geraken van wat zich in het geheim afspeelde, stelde Dibbets de kapitein der Mineurs J.J. Hennequin aan als hoofd van de geheime politie. Van deze officier werd later gezegd dat hij op intelligente wijze een goed werkend politie-apparaat opbouwde, dat met de nodige strengheid optrad en met behulp van steekpenningen aan de nodige inlichtingen kwam.²¹⁾ "Op niemand kon in 1830 vertrouwen worden gesteld en alleen voor geld was het mogelijk zijn oogmerken te bereiken. Zonder het daarstellen van de politie had ik het zeer zeker niet gehouden." Circa 10 assistenten van kapitein Hennequin werden met extra bedragen tot activiteit aangezet. Aan deze maatregel was het mede te danken dat de vesting behouden werd.²²⁾ Over zijn garnizoen schreef Dibbets dat hij liever slechts de helft van deze troepenmacht gehad had, maar dan wel een betrouwbare helft.²³⁾ De taak van vesting-commandant was geen eenvoudige.

B. Eerste ongeregeldheden te Maastricht.

Het lag voor de hand dat de ontevredenheid over het bewind van koning Willem I sedert 1820 ook in Maastricht sympathiebetuigingen voor de zaak van de opstand en het Voorlopig Bewind te Brussel zou leiden. Veel gegevens over Maastricht in deze tijd draagt het verslag aan dat in opdracht van vestingcommandant Dibbets over de gebeurtenissen van 1830 en 1831 is opgemaakt onder de titel "Aantekeningen betreffende de samenzweringen en aanslagen tegen het wettig gezag en verdere belangrijke voorvallen welke in de jaren 1830 en 1831 in de vesting

Maastricht hebben plaats gehad".24) Dit overzicht uit 1833 geeft ons vanuit een Nederlands gezinde bril een uitvoerig relaas over de woelige dagen in Maastricht uit een tijd, waarin in feite over de staatkundige positie van de stad beslist is.

De 24 vrijwilligers

Korte tijd na de gebeurtenissen in Brussel traden als eerste hoofden van de muitelingen op de advocaten J.L. Jaminé en J.Th. Weustenraad. Zij moedigden 24 jongeren aan zich tegen het gezag te verzetten en een opstand te organiseren. Geregeld werden in de concertzaal onder de Comedie en in de herberg "De Torentjes" buiten de St.Pieterspoort bijeenkomsten gehouden om de samenzwering uit te voeren. Een eerste lek in de organisatie ontstond, toen de koffiehuishouder Dotey er bezwaren tegen maakte dat in zijn huis de gebroeders Dotey en verschillende anderen door Weustenraad en Jaminé tot opstand werden opgehitst. Dotey gaf waarschuwingen aan iedereen die met genoemde advocaten in contact kwam, waaronder Karel Coenegracht. Een eerste incident ontstond toen de smid Graaf, wonende op de Markt, J.Th. Weustenraad dreigde hem bij de overheid te gaan aanklagen wanneer hij niet ophield zijn zoon op te hitsen. Ook boekdrukker L.Th. Nijpels wenste zijn zoon niet voor revolutionnaire activiteiten te laten inzetten. Vanaf dat ogenblik moesten de bijeenkomsten van de samenzweerders in het geheim plaats vinden. Contactman werd de zoon van genoemde Graaf, ondanks de bezwaren van diens vader. Albert Poswick, een zoon van de vesting-aannemer, die te elfde ure de gedane beloften wilde terugtrekken, werd met de doodstraf bedreigd en dit bracht hem over zijn twijfels heen. Volgens Dibbets werden deze samenzweringen op 23 september 1830 aan gouverneur Baron De Beeckman bekend, zonder dat deze de zaak onmiddellijk doorgaf aan de politie. P.A. Dotey werd luitenant bij het Vrijkorps van de "Tirailleurs Maastrichtois" te Luik. Toen de grond onder de voeten te warm werd, verlieten 24 jongelingen Maastricht om als vrijwilliger dienst te nemen in de vrijkorpsen te Brussel.25)

De rel aan de O.L. Vrouwepoort in Maastricht

Kort na de commandowisseling te Maastricht werd generaal-majoor Dibbets geconfronteerd met een ernstige rel aan de O.L.Vrouwepoort. De politie zocht ijverig naar de onruststokers, maar wist geen opstandelinge-groepen te ontmaskeren. Generaal N.J. Daine stond onder verdenking en werd geschadwd. Men ontdekte dat hij veel samenkomsten had met een zekere Genetelle, die grote invloed had op de steenkooldragers. Deze

steenkooldragers veroorzaakten op 26 september 1830 opnieuw een grote rel aan de O.L.Vrouwepoort, toen zij met geweld van de binnenzijde uit de poort wilden openen voor een groep burgers, die na het sluitingsuur van de Stadspoorten de stad zonder betaling van het 6 cent poortgeld wilden binnenkomen. Er weerklonken kreten als "à bas les cocardes d'orange" en "Vive Napoléon". Militair optreden aan de O.L.Vrouwepoort verhinderde uitbreiding van de onlusten.

Daags na het gebeurde werden de steenkooldrager P. Dreux en de brouwersknecht van Marres, Gorissen, gearresteerd. Dreux werd later voor de Rechtbank van Eerste Aanleg vrijgesproken ondanks het feit dat hij onder het werkvolk f.60 verdeeld had, die hij van generaal Daine had ontvangen. Gorissen kreeg tien dagen arrest. Kennelijk werd meer revolutionaire mentaliteit verwacht na het nuttigen van sterke drank. Uit de verhoren bleek dat op 25 en 26 september 1830 voor deelnemers aan de opstand gratis jenever ter beschikking stond in de huizen van de herbergiers Olivier aan de Vissermaas, Gulikers op het Vrijthof en Wouters aan de O.L.Vrouwepoort. Hiervoor had een zekere Hesbin gezorgd. Militair ingrijpen op 26 september maakte het onmogelijk om het Rijks-tuighuis in de tegenwoordige O.L.Vrouwekerk open te schieten en zo- doende aan wapens te komen.²⁶⁾

De Staat van Beleg te Maastricht

Verontrust door de gang van zaken in Limburg zond gouverneur M. de Beeckman op 25 september aan alle gemeentebesturen een schrijven waarin hij aanspoorde dubbel waakzaam te zijn op vreemdelingen en het handhaven van orde. Luitenant-generaal Dibbets vond dit niet voldoende. Hij drong bij De Beeckman aan bepalingen uit te vaardigen tegen oproerige kreten en het houden van samenscholingen op straat, naast bedreiging met de staat van beleg.²⁷⁾

Op 1 oktober 1830, kort na het mislukken van de fouragering van de Citadel van Luik, besloot Dibbets na overleg met gouverneur De Beeckman en burgemeester J.G. v. Slijpe van Maastricht gebruik te maken van het K.B. van 23 september 1830 en het keizerlijk decreet van 24 september 1811 om de vesting Maastricht in staat van oorlog te verklaren. Vooral op vreemde personen, zo werd bepaald, zou contrôle moeten worden uitgeoefend. Vier stadspoorten werden gesloten en één reserve bataljon zou zich bij voortduring in staat van alarm bevinden. De post kwam onder controle van procureur-crimineel N. Verloren; de stedelijke schut- terij van Maastricht rechtstreeks onder commando van Dibbets.²⁸⁾

Op 4 oktober werd de staat van beleg afgekondigd, hetgeen mogelijk-

heid bood tot nog scherpere maatregelen. Alle uitvoer werd verboden. De vaart van de marktschepen op Luik werd gestaakt. Iedere burger moest met het oog op een eventuele blokkade een levensmiddelenvoorraad inslaan van minimaal zes weken, op straffe van verwijdering uit de stad in tijd van nood. De winkeliers moesten de stand van hun voorraden opgeven. Voor de armen werden maatregelen getroffen. De herbergsluiting werd bepaald op 9 uur. De soldaten zouden voortaan compagniesgewijze per wijk over de stad worden ingekwartierd. Men kon nu ook gaan optreden tegen het blad L'Eclaireur, dat berichten uit het Zuiden gretig overnam. Door deze noodmaatregelen was de positie van het Nederlandse gezag in Maastricht einde september voorlopig gewaarborgd. Van de andere plaatsen in Limburg kon dat toen niet meer gezegd worden.

C. De opstand in Limburg grijpt om zich heen

Einde september 1830 vatten de opstandelingen in het Zuiden nieuwe moed, toen de poging van de kroonprins om Brussel te onderwerpen tussen 23 en 26 september mislukte. Op 23 september werden de diligence-diensten van Maastricht naar Luik, Antwerpen en Brussel op last van de vestingcommandant stopgezet. Aangezien op 25 september Diest de zijde van de revolutie koos, kon de Nederlandse post sindsdien ook niet meer via Diest verzonden worden. Men moest voortaan de omweg via Aken en Kleef kiezen.²⁹⁾

Op 22 september trok een groep van 2000 Luikenaren naar St.-Truiden, teneinde het leger van generaal Cort-Heyligers te verhinderen op te rukken naar Brussel. Cort Heyligers had tot taak het samengaan van troepen tussen Luik en Brussel te verhinderen. Er volgde strijd bij Oreye en Hesbaye. Op 20 september was de aanval van de revolutionairen te Luik op het fort La Chartreuse succesvol; op 27 september werd de Citadel aangevallen.

In een uiterste poging om het Nederlandse leger onder C.G.I. van Boecop te ontzetten werd generaal-majoor N.J. Daine vanuit Maastricht als commandant van een bevoorradingstransport van 600 man met wagens via Tongeren naar Luik gezonden. Daine slaagde er niet in St.-Walburgis te bereiken en moest met verliezen op Maastricht terugtrekken. Hij trad toen, tegen zijn instructies in, in onderhandelingen met de commandant van de Luikse burgerwacht, graaf De Berlaymont, die aan Daine vrije doortocht beloofde, mits deze Van Boecop zou bewegen niet meer op Luik te vuren. Daine werd misleid en moest een terugweg bevechten. De val van Luik was nu slechts een kwestie meer van dagen. De overgave op 6 oktober werd door feesten gevolgd. De trouw gebleven troepen

trokken terug naar Maastricht.30)

Met nog feestelijke herinneringen aan de in juni in Brussel behaalde ereprijs van de Harmonie ondervond de zaak van de opstand te Roermond spoedig sympathie. Reeds in september bleek het garnizoen verbonden met de regio. Zelfs de marechaussee was onbetrouwbaar en deserteerde met paard en al. Hun commandant trok zich terug op Venlo. Het Nederlandse garnizoen, in zoverre het niet deserteerde, trok terug naar Maastricht. De Afdeling van het 5e Regiment Lichte Dragonders, die op 18 september onder generaal-majoor N.J. Daine de orde moest gaan herstellen, bleek daartoe niet bereid. De restanten, die na veelvuldige desertie bij de stad aankwamen, riepen de burgerij op om mee te betogen voor de opstand. Als leiders van het verzet waren inmiddels naar voren getreden de bakker L. Aerts, de herbergiers Aug. Ubben en W. van der Heijden, de brouwer Maas en H. de Longrée. Onder commando van Jhr. H. Michiels van Kessenich werd de schutterij heropgericht, maar deze had de zaken niet in de hand. Procureur H. de Brouckère stelde zich bijzonder lankmoedig op tegen de ongeregelheden en koos na het vertrek van de laatste troepen de zijde van de opstand. Op 3 oktober vond een volksoploop plaats bij het huis van de inspecteur van belastingen. Deze werd de belofte afgedwongen de belastingen, waaronder de gemaalrechten, niet meer te innen. De agent van de Rijksschatkist, A. Nijpels slaagde er niet meer in de kasgelden van Roermond naar Maastricht over te brengen. Het nieuwe bewind verwierf aldus fl. 20.000. De orde was zoek. Arnold Aarts, de nieuwe cipier van de gevangenis, maakte van zijn bedrijf een gezellige beweging. Samen met de gearresteerden dronk hij iedere avond bier in het naburig logement. De opdracht vanuit Maastricht om de belasting- en tolgelden in Venlo af te dragen werd niet opgevolgd. De normale orde keerde eerst terug toen op 29 oktober 1830 de heer J.L.M. Leclercq burgemeester werd en de nieuwe raad bijeen kwam.31)

Hasselt reageerde kalm op de gebeurtenissen. Regelmatig doortrekken- de Nederlandse troepen op weg naar het Noorden waren een aansporing tot voorzichtigheid. Op 3 september richtte men de burgerwacht op, 282 manschappen, verdeeld over de vier wijken. De heer H. de Pitteurs trad op 3 oktober op namens het Voorlopig bewind. Toen verdwenen alle twijfels. N. van Reij plaatste op 4 oktober de Brabantse driekleur op de toren van de St.-Quintinuskerk. Hasselt werd het nieuwe centrum voor Limburg.32)

Na de enkele rellen op de St.-Rosakermis, in het begin van september, bleef het te Sittard betrekkelijk rustig. Burgemeester Wemans, die aan-

vankelijk getracht had de betekenis van de kermisonlusten te minimaliseren, moest op 14 september aan procureur N. Verloren te Maastricht toegeven, dat de tapper Jan Beusmans door pistoolschoten af te geven onrust gezaaid had. Hij was geverbaliseerd, maar in overleg met schepen Roebroek en vrederechter Russel hield men het gebeurde geheim. Daarnaast hadden de herbergier Frencken en de stadsbode J.C. Tummers onlusten aangewakkerd evenals baron Rudolf de Riebel, zoon van de oud-maire, afkomstig uit Dusseldorf. Op 27 september vonden de koningsgezinde autoriteiten en de belastingambtenaren 's morgens de Brabantse cocardes voor hun huisdeur.

Toen het garnizoen van Roermond onder ritmeester Van Alderwerelt naar Maastricht terugtrok, op 2 oktober, werd men in Sittard evenals te Heerlen brutaler in het optreden. Op 8 oktober zag de ontvanger der registratie, W. de Gelder zich genoodzaakt terug te trekken. Op St.-Theresia-avond, 14 oktober, was het helemaal raak. De Brabantse vlag werd ontplooid, terwijl de kerkklokken luidden. De bekend geworden jurist-schrijver P. Ecrevisse (1804-1879) vertelt hoe jongeren door de straten zingend rondtrokken. "En avant, marchons contre leurs canons à travers le feu, le feu des bataillons." Ruiten werden vernield bij vrederechter Russel, dominee Voget en de hervormde schepen H. Lunenschloss. De hoofdinspecteur der belastingen, Wentholt wist te vertellen dat er drinkgeld was uitgedeeld in het logement "De Kroon". Rad-draaiers waren opnieuw de herbergier Beusmans en Frencken, de barbier Houben en een leegloper, Salden. Luitenant Piepenbrink, die in Sittard met een afdeling van 36 soldaten was achtergebleven ter beveiliging van de belastingambtenaren, kon de situatie niet houden. Ook bij zijn logement werden de ruiten vernield. Piepenbrink stelde burgemeester Wemans aansprakelijk, aangezien deze nagelaten had een burgerwacht in te stellen. Hij kreeg steun van een afdeling van 100 soldaten onder kapitein Krans uit Maastricht. Maar ook deze konden de vloedgolf niet meer keren. Toen de Proclamatie van de Kroonprins d.d. 18 oktober op 19 oktober te Sittard bekend werd en op 20 oktober officieel op de markt afgekondigd werd, was het meteen feest in Sittard: de Brabantse vlaggen werden gehesen en nationale liederen gezongen, tot grote ergernis van luitenant Piepenbrink, die het aan moed niet ontbrak en meteen dwars door de menigte heen de markt overstak naar het kwartier van zijn soldaten. Uitdagend schold hij het volk uit voor canaille en trok zijn degen. Daarop werd hij overvallen en na afgetuigd te zijn in zijn hemd gezet voor het volk. De herbergier Beusmans kon hem ontzetten en voor erger behoeden. Burgemeester Wemans en vrederechter Russel wisten

de spanning te sussen door Piepenbrink c.s. te bewegen hun wapens in te leveren en Sittard te verlaten op 21 oktober. Op 23 november kwam als gevolg van dit gebeuren een strafexpeditie onder majoor J. Menso naar Sittard. Wethouder J.M. Zelis en notaris A.P. Pierssens werden als gevangenen mee naar Maastricht gevoerd. Zij werden pas vrijgelaten na via een schuldbekentenis f.3000 boete te hebben betaald bij het bankiershuis Van Riemsdijk.³³⁾

Het partij-kiezen van Maaseyk had iets feestelijks. Op 20 oktober droeg men van buiten de Boschpoort, onder harmoniemuziek, de Brabantse vlag de stad binnen. Daarna werd er enkele dagen flink feest gevierd. Leiders waren hier o.a. André en Mathieu Paumen, advocaat Jacques Smeets en J. Streignart, N. van Isterdael, F. Ritzen, Berben, Parren en Sédaine. Burgemeester Eyckholt werd vervangen door Max Vlecken. Het doorsteken van de dijk van de Zuid-Willemsvaart bij Neeroeteren op 27 oktober 1830 was mede het werk van mannen uit Maaseyk. Later werd Maaseyk hiervoor bestraft met een boete van f.3760 en door inkwartieringen van het leger van de hertog van Saxe-Weimar, toen dat het Maastrichtse garnizoen ging aanvullen.³⁴⁾ In angst trokken de opstandelingen de Maas over en doken onder in de bossen van Echt en Susteren.

De nabijheid van Maastricht dwong de bewoners van Tongeren dubbel voorzichtig te zijn. De oprichting van de burgerwacht had veel voeten in de aarde, te meer omdat de invloedrijke jhr. R.P. de Ticken Terhove weigerde hiervan commandant te worden. Na de terugtrekking van het Nederlandse garnizoen op 28 september trad men onbevangeren op. Op 17 oktober volgde men het Voorlopig Bewind te Hasselt en werden de betaalde belastingen gestort op de rekening van de Société Générale te aldaar.³⁵⁾

Weert reageerde laat op de gebeurtenissen. Op 17 september behandelde de Raad het verslag van de raadscommissie, die naar Maastricht was geweest teneinde van de Provinciale Inspectie medewerking te verwerven bij de vestiging van een hypotheekkantoor ter plaatse. Men had daartoe het Tweede Kamerlid graaf G. de Borchgrave te Bovelingen opgezocht. Men nam met vreugde kennis van het voornemen van Mgr. C. van Bommel naar Weert te komen voor toediening van het Vormsel en bouwde erepoorten voor dit feest. Over de Zuid-Willemsvaart kende men te Weert geen zorgen. Eerst op 14 okt. werd de nachtwacht ingesteld o.l.v. Andreas van der Broek. Eerst op 28 oktober leest men in de raadsstukken vermelding van beschouwingen over de toekomst, dit naar aanleiding van het verschijnen van de Proclamatie van de Kroonprins d.d. 16 oktober te Antwerpen. Op verzoek van het bestuur te Hasselt sloot men zich aan bij het Voor-

lopig Bewind. Op 11 december werd het nieuwe stadsbestuur gekozen met als opvolger voor de Heer H.S. Bloemarts als burgemeester L.F.H. Beerbroek, geboren in 1805, oud-schepen van Weert en lid van de Provinciale Staten. Hij werd eveneens lid van de Kamer van Volksvertegenwoordigers te Brussel. Nieuwe schepen werden P.J. Truyens en J.G. Vaesen. H.C. Ceijnsens werd secretaris en J.J. Konings stadsontvanger 36)

Wat exact plaats vond in de bewogen maanden van het najaar 1830 valt moeilijk na te gaan. De gemeentelijke archieven tonen in deze maanden opvallend veel lacunes. Men zal het veiliger geacht hebben niets op te tekenen.

Over Eijsden was men in Maastricht reeds op 19 september bezorgd. Er waren schoten vernomen in de velden. Om opheldering gevraagd, verzekerde burgemeester E. De Geloos dat het hier louter de gebruikelijke kamerschoten waren geweest bij gelegenheid van de aankomst van Mgr. C.R.A. van Bommel, die het Vormsel kwam toedienen. Eijsden werd berispt.37)

In Heerlen waren notaris Van Slijpe en het raadslid Gelekerken de oppositieleiders. Onder hun leiding werd door een groep ontevreden de marechaussee getart en uitgescholden en moesten de hervormden het ontgelden. Men dreigde hen met ophanging. Burgemeester J.W. Lintjes koos voor het nieuwe bewind, toen zich op 9 oktober A. Behr bij hem voegde, die als nieuwe Inspecteur gemachtigd was de Domaniale mijnen te Kerkrade onder het beheer van Brussel te brengen. Hij trok mee op aan het hoofd van 3 marechaussees en 25 gewapende Heerlenaren om deze taak uit te voeren. Een detachement kurassiers onder generaal-majoor N.J. Daine kon deze bezetting één dag ongedaan maken. Daarna was het met de Nederlandse invloed rond Heerlen afgelopen.38)

De protestanten moesten het op diverse plaatsen ontgelden. Men zag in hen kennelijk representanten van het Nederlandse bewind, een oud zeer uit de generaliteitsperiode. Vrederechter F.T. Corten meldde dat in Beek op 17 oktober de Brabantse driekleur was geplaatst bij het huis van de dominee met het opschrift: Vivat De Potter. Corten werd de dood aangezegd. De pastoor verwijderde de brief en suste de gemoederen. Op 22 oktober verwoorde de notulist van de Raad van Beek wat velen dachten: Willem Zaliger, Requiescat in pace Amen, Alleluja.39)

In Meerssen was op 21 oktober burgemeester Willmar het mikpunt. De volkswoede richtte zich tegen de protestanten, aan wie korte tijd later verboden werd de kerk als simultaankerk te gebruiken, hetgeen ook te Gulpen, Beek en Heerlen verboden werd. De raddraaier in Gulpen was de practizijn-advocaat A. Willemsen. Hij werd door een patrouille

gegrepen, naar Maastricht opgebracht en daar wegens politiek wangedrag tot 3 jaar gevangenisstraf veroordeeld. Daarna was zijn gezin armlastig. Gulpen was een belangrijk punt, waar men de postverbinding met Aken voor Maastricht kon afsnijden. Hier werd de brouwerszoon J. Smeets burgemeester, een goede vriend van de familie De Marchant et d'Ansembourg.40)

Wat zich in noordelijk Limburg afspeelde onttrok zich aan de waarneming van Maastricht. Daar hoopte men dat de aanwezigheid van het Venlose garnizoen een voldoende waarborg zou zijn voor de rust. Bovendien, zo schreef gouverneur De Beeckman op 1 oktober aan burgemeester A. Bloemarts van Venlo, had B. en W. zijn eigen verantwoordelijkheid. Men moest een fiere houding aannemen en de bevolking vaderlijk vermanen zich niet in politieke discussies te mengen en geen acties te ondernemen. Van veel realiteitszin getuigde dit niet. Het garnizoen was vol sympathie voor de gevoelens van de regio. Welke uitwerking de overbrenging van het Rijksgeld uit Roermond naar Venlo had, laat zich raden. De bevolking wist ook dat praktisch niemand meer belasting en tolgeden betaalde en daar werd niets tegen gedaan. Evenals in Weert meldde Venlo pas laat de eerste politieke activiteiten: de bespreking van de Proclamatie van de kroonprins vanuit Antwerpen. Hoewel deze veel discussies losweekte, bleef de stad rustig. Jan Receveur en de Luikenaar Josef Delours veronderstelden dat de zaken nu wel beklonken waren en trokken met de Brabantse driekleur door de stad. Baron Schepern, die na de val van Oostende de nieuwe commandant van Venlo werd op 23 oktober, deelde mede dat hij vast besloten was het bestaande gezag te handhaven. Hoe overmoedig deze uitspraak was, bleek in november. Op 27 oktober werden uit Tegelen en Blerick opstandige kreten gemeld.41)

Gennep en Venray hielden zich rustig. De grens van het Nederlandse gezag was nabij en Hasselt en Brussel lagen veraf. Op 2 oktober was niets bijzonders te vermelden uit de afgelopen maanden. Gennep richtte wel de burgerwacht in, 165 man. Horst leverde eenzelfde beeld op.

D. Het mislukte plan van 18 oktober te Maastricht

Velen in Limburg wachtten op wat er in Maastricht zou gaan gebeuren. Graaf J.B. Marchant d'Ansembourg werd over de gebeurtenissen in de stad geregeld ingelicht door de bakker L.E. Chambille en zoon. Hij besprak e.e.a. met zijn neef baron C. de Keverberg van Aldengoor, nabij Roermond, en baron P.W. Liedel de Well. Toen Luik op 6 oktober viel, werd het nog spannender. Er was in de stad al vaker gesproken om de zijde

Het Bassin van de Zuid-Willemsvaart te Maastricht,
door Ph. G. J. van Gulpen

van het Voorlopig Bewind te kiezen, o.a. door een aantal officieren van het 5e Regiment Ligte Dragonders, van de 8e en 14e Afdeling Infanterie en het 3e Bataljon Veldartillerie. In de koffiehuisen en ook op vele andere plaatsen werd daar onder een glas heftig over gediscussieerd. De nog jonge advocaat Adolphe Boschonderhield de contacten met de leiders in Luik. Men wachtte eerst op de val van de Citadelle van Luik.42)

Toen deze viel, begaf zich de advocaat J. Th. Weustenraad naar het Comité Secret van het Voorlopig Bewind te Brussel, waar hij op 7 oktober 1830 een gesprek had over de in Maastricht bestaande plannen. Weustenraad kon mededelen dat de bevolking van Maastricht in meerderheid wel bereid was de zijde van de opstand te kiezen, maar de stad zou daarbij financieel en militair gesteund moeten worden. In de stad zelf was nog te weinig geld bijeengebracht door de burgerij. Weustenraad kreeg bij zijn bezoek van de heer Gendebien te horen: "Si le patriotisme est tel que vous me dites, alors l'argent que vous demandez sera inutile".

Luitenant-generaal Dibbets bleef in deze dagen wantrouwen koesteren tegenover de handelwijze van de generaal-majoor N.J. Daine, een man van wie Dibbets aannam dat hij door een actieve of passieve houding het verloop van de opstand kon beïnvloeden. Dibbets was ervan overtuigd dat het de moeite waard zou zijn gebruik te maken van de persoonlijke economische positie van Daine, die door de royale wijze van zijn financiering chronisch in geldnood verkeerde. N.J. Daine was door zijn moedig optreden in de Franse legers van tamboer opgeklommen tot generaal. Op 8 oktober benaderde de graaf G.F. de Borchgrave Daine als vertrouwenspersoon van Dibbets. Het gesprek leidde ertoe dat Daine tegen betaling van f.8000 bereid bleek een welwillende neutraliteit aan te nemen.

Dankzij een waarschuwing ontsnapte Dibbets op 8 oktober aan een complot van de officieren van het Regiment Ligte Dragonders no.5, die van plan waren hem tijdens een inspectie op de Markt gevangen te nemen en hem te verplichten het commando over te dragen aan generaal-majoor Daine. De bewuste inspectie werd op het laatste moment afgelast.

Intussen ging het anti-gouvernementele complotteren in de stad verder. Als nieuwe gezant werd Petrus Nijpels, kandidaat-avoué, door het Maastrichtse comité naar het Voorlopig Bewind te Brussel gezonden, waar hij in contact kwam met de heer Gendebien en graaf Felix de Mérode. Nijpels kon mededelen dat er inmiddels in Maastricht toch voldoende geld, ca. frs.52000, was bijeengebracht. Volgens latere na-

sporingen, onder leiding van kapitein J.J. Hennequin hebben J. Th. Weustenraad, J.L. Jaminé, de hoedermaker Taiée en de drukker Bury Le-fèvre deze 52000 frs. bijeengebracht uit schenkingen van de burgers Lenaerts sr. en jr., Frencken, een employé van de gouverneur, de rechter J. Ramaekers en de juristen Pollenus en Mouchard. Verder zouden vóór Maastricht buiten de Tongerse Poort en de St-Pieterspoort troepen worden bijeengebracht om op het kritieke moment een aanval op die poorten te doen. Gendebien was tevreden over de Maastrichtse aktie en merkte op "Il y a longtemps que nous avons désiré que Maastricht serait d'accord avec la Belgique. La demande que vous me faites à l'égard de l'envoi des troupes sera accordée". Als dag en uur van aktie werd 18 oktober bepaald, 's avonds om half acht. Vanuit Brussel werden koeriers gezonden naar de dorpen rond Maastricht om vrijwilligers te werven ter verovering van de stad. Te Bilzen verenigden zij zich onder commando van de vroegere commandant van de Maastrichtse Schutterij Charles M.I.G. de Brouckère. Ruim 3000 man meldden zich aan.

In Luik richtten Maastrichtse vluchtelingen op 6 oktober een Compagnie franche des volontaires Liégeois et Maastrichtois réunies op, die onder leiding van A. Vercken, C. Dotey en F. Janssen op 8 oktober een vergeefse tocht naar Maastricht ondernamen.⁴³⁾ Toen zij op 18 oktober in de ochtend aan de Westzijde van de stad werden opgemerkt, werd het garnizoen in staat van alarm gebracht.

In de tussentijd waren te Maastricht de voorbereidingen van de opstand steeds verder uitgevoerd. Tussen 16 en 19 oktober 1830 verenigden de leiders van de opstand zich elke avond tussen 6 en 9 uur, in het koffiehuis Hoeberechts, het tijdelijke opstandshoofdkwartier.⁴⁴⁾ De advocaat Jaminé, Weustenraad en generaal Daine waren het brein en de hoofdmannen. Een belangrijk leider was eveneens kapitein L.F. van Mons van het 3e Bataljon Veldartillerie. Deze had de opstandelingen duplicaatsleutels bezorgd van het Rijkstuighuis en het kruitmagazijn De Vijf Koppen. In het geheim waren dolken en scherpe werktuigen gesmeed en pistolen, na in bruikbare staat te zijn gebracht, gedeponeerd in het huis "Hof van Tilly" op de Brusselsestraat. Vertrouwde huizen voor de opstandsgezinden waren o.a. de woningen van J.F. Hennequin en C.C. Roemers, in de Brusselsestraat, J. Coenegracht in de Tongersestraat en J.F.J. Bosch op het Vrijthof.

In praktisch alle legertroepen van Maastricht waren enkele officieren medeplichtig aan het plan van de opstand. Vanuit de Hof van Tilly zouden 3 groepen van 50 man na bewapening in aktie gaan. De eerste groep zou de officieren gevangen moeten nemen tijdens een bijeenkomst

in de Groote Societeit aan het Vrijthof. Een tweede groep zou onder leiding van P. Nijpels het wachtpiket in de St.-Janskerk overmeesteren. De derde groep zou kapitein Lacoste te hulp komen bij zijn poging de twee kanonnen voor de Hoofdwacht op het Vrijthof te veroveren, om daarna het Nederlands gezinde bataljon flankeurs in de Comedie en enkele huizen van de Breedestraat in bedwang te houden. In de Comedie zou brand gesticht worden, teneinde de aldaar gekazerneerde flankeurs zo veel mogelijk vast te houden. Nederlands gezinde troepen zouden zoveel mogelijk in bedwang gehouden worden door opstandsgezinde afdelingen binnen de vesting. Zo zouden rond de Augustijnerkerk aan de Maas bij de Maasmolten barricades geplaatst worden in de Bokstraat, Mariastraat en Hoenderstraat. Het hout daartoe zou men halen uit de magazijnen van de hout- en wapenhandelaar Stevens in de nabijheid. De kurassiers in de Jekerstraat zouden in bedwang gehouden worden door enkele pelotons van het 1e Bataljon van de 14e afdeling Infanterie. De overige pelotons en het hele 2e Bataljon van de 14e afdeling zouden zich nabij de Jongerestraat verenigen met het 3e Bataljon Veldartillerie van de 1e luitenant Dutilleul. Op de kat van de IJskelder zouden drie schoten worden afgegeven teneinde de troepen van Ch. de Brouckère buiten de stad te waarschuwen om vanuit Wolder de vesting tot kortbij te naderen.

Het betrouwbare 1e Bataljon van de 8e Afdeling Infanterie, dat zich op dat moment in de kazematten buiten de Boschpoort zou bevinden, moest verhinderd worden in de stad terug te keren door een aktie van het 3e Bataljon van de 14e Afdeling Infanterie. Luitenant A. Verspijk zou met twee zesponders gaten schieten links van de Tongerse poort om op deze wijze Ch. de Brouckère en de zijnen tot Maastricht toegang te verschaffen. De dragonders zouden het 2e Bataljon van de 8e Afdeling Infanterie en de Mineurs vasthouden. Kapitein Van Mons zou met een aantal burgers en het 3e Bataljon van de Veldartillerie vanuit de Looiersgracht een aanval doen op het Rijkstuighuis, de huidige O.L.Vrouwekerk, en van daaruit een wapenuitdeling organiseren. Ook de St.-Pieterspoort zou moeten worden overmeesterd. In 23 huizen in de stad waren schuttersposten voorbereid om ook van daaruit onrust te zaaien. Het wachten was nog slechts op het startsein, dat op de avond van 18 oktober om 19.30 uur op het opstandshoofdkwartier zou worden gegeven.

Op het kritieke moment was generaal-majoor Daine niet op het hoofdkwartier. J.L. Jaminé ging Daine zoeken in diens huis in de St.-Pieterstraat. Van daaruit werd hij verwezen naar het huis van de postmeester J.G. Bonhomme aan de Markt. Daar kreeg Jaminé te horen: "Le moment n'est pas encore là, que nous devons commencer. Attendez jusqu'à demain et je

vous enverrai des ordres a cet égard au quartier général". Jaminé kon niet anders doen dan de koeriers het bevel "inrukken" te laten rondzenden. Charles de Brouckère en de zynen wachtten tevergeefs op de drie kanonschoten. De volgende ochtend trokken ze op Tongeren terug zonder een overwinningsfeest in Maastricht te hebben kunnen vieren. In het logement "De Paauw" moest De Brouckère opmerken: "Le coup a manqué".

Daine werd op 18 en 19 oktober op last van Dibbets nog steeds geschaduwd. Op 18 oktober werd hij om 21.45 uur 's-avonds nog in het kof-fiehuis Hoeberechts gesignaleerd evenals op 19 oktober tussen 7 en 9 uur. Na 9 uur 's-avonds verbleef Daine met een twaalfstal burgers en een aantal officieren van het Regiment Ligte Dragonders no. 5 in de herberg Wouters op de Grote Gracht. Om half 2 in de nacht begeleidden de ritmeesters O'Sullivan en Morel hem naar huis. Op 20 oktober moest Daine zich op last van Dibbets naar Utrecht begeven. 's-Morgens om 7 uur kwamen te zynen huize afscheid nemen de heer E. Ruys, administrateur van de Rijksschatkist, intendant Dufaure Vercours, 1e luitenant Pins en de reeds genoemde ritmeesters O'Sullivan en Morel. Om 11 uur verliet Daine de stad, voor vestingcommandant Dibbets het bericht achterlatend dat hij eerst naar Antwerpen zou gaan om bij de kroonprins te protesteren tegen zijn overplaatsing naar Utrecht. Hij kwam tegen de avond te Lommel aan. In plaats van naar Utrecht te gaan, ging de generaal-majoor over in Belgische dienst, na Napoleon en Willem I zijn derde broodheer.

Het voorlopig Bewind te Brussel gaf de hoop dat Maastricht zich spoedig zou overgeven, nog niet op. Op 29 oktober werd een brief verzonden naar graaf De Berlaimont, een van de leidende figuren uit Luik. Hij moest spoedig komen tot een bespreking met C. de Brouckère en N.J. Daine en binnen 24 uren de maatregelen nemen die nodig zouden zijn voor de overgave van de belangrijke vesting Maastricht.

Na het mislukken van de opstandsplannen verliet J.L. Jaminé Maastricht en trad als eerste secretaris in dienst van baron F.K.A. de Loe, de nieuwe, door het Voorlopige Bewind aangewezen gouverneur van Limburg. Hij nam daarvoor zijn intrek in Hotel het Wijnglas te Hasselt.

Vestingcommandant Dibbets nam spoedig tegenmaatregelen. Officiëren met sympathie voor het Zuiden werd eervol ontslag verleend. Jaminé schreef er van: "Les officiers belges qui faisaient partie du complot se rendirent chez moi pour se féliciter de l'heureux dénouement. Peu de jours après, le général Dibbets leur donna leur congé honorable".⁴⁵⁾ J.L. Jaminé heeft op 27 oktober 1831 in het geheime comité van de Kamer van Volksvertegenwoordigers te Brussel zijn visie gegeven op het gebeur-

de in Maastricht in oktober 1830. Het merendeel van de Maastrichtenaars had de revolutie openlijk toegejuicht. Zij zouden ook wel tot daden overgegaan zijn; maar wat ontbrak hun? Er was voldoende moed en geld aanwezig. Een chef, Daine, stond in contact met het Voorlopig Bewind. "Le chef faisait assez entendre à ceux que n'attendaient peut-être qu'une étincelle pour se décider que l'honneur en revenait aux militaires." De eer, dat waren 50.000 gulden, een pensioen en een brevet van divisiegeneraal. Niet beter kunnende optreden deed het Voorlopig Bewind beloven. Op de dag echter dat aan het plan uitvoering gegeven moest worden, 18 oktober, verscheen in Maastricht de Proclamatie van de Kroonprins uit Antwerpen dd. 16 oktober 1830. De samenzweerders besloten toen te wachten en geen bloed te vergieten. Aangezien zij de prins aan het hoofd waanden van de opstand, beschouwden zij de zaak voor Maastricht ten gunste beslist. Van deze mensen lopen er nu met grote epauletten op de trappen van de troon van koning Leopold; ik zou ze kunnen noemen. En nu maken ze verwijten. Generaal Dibbets had tactvol het garnizoen in groepjes van 10 tot 20 man gelicenciëerd. De burgers werden ontwapend en daarmee was voor Maastricht de kans voortbij.46)

Ongeveer een jaar later is deze toespraak van Jaminé in 's-Gravenhage bekend geworden. Dibbets werd toen opdracht gegeven de ware toedracht van de zaak te onderzoeken en zo nodig alsnog maatregelen te treffen. In 1833 zijn hiertoe verschillende onderzoeken verricht door de politie o.l.v. kapitein J.J. Hennequin. Naar 's-Gravenhage werden uitvoerige lijsten verzonden van personen, die op de eer of andere wijze betrokken waren bij de opstand of die bekend stonden om hun Belgische gezindheid.47) Dibbets maakte zich geen enkele illusie over het hachelijke van zijn situatie binnen een vesting, waar op een groot gedeelte van het garnizoen en de bevolking niet te rekenen viel. Hij kon echter niet veel uitrichten. Met een gevoel van opluchting constateerde hij na 18 oktober bij de achterblijvenden een groot gevoel van teleurstelling en berusting, maar bij de troeper werd de ontevredenheid en lust tot dienstweigering steeds groter.48)

E. Gezagscrisis te Maastricht na de Proclamatie van de kroonprins van 16 oktober 1830

Tegengestelde Proclamaties

De Proclamatie van de Kroonprins te Antwerpen veroorzaakte voor Maastricht behalve het afgelasten van een opstand ook nog een gezagscrisis gedurende een tiental dagen. De inhoud van de Proclamatie was voor de Zuidelijke gewesten van verregaande strekking: Kiest vrijelijk

een Nationaal Congres; ik stel mij in de provincien, waarover mijn bestuur zich uitstrekt, aan het hoofd van de beweging welke U geleidt tot een nieuwe staat, waarvan de nationaliteit de macht zal uitmaken; zie daar de taal van hem, die voor de onafhankelijkheid van Uw land zijn bloed vergoot.⁴⁹⁾

Op dinsdag 19 oktober 1830, één dag na de aankomst van de Proclamatie te Maastricht, een dag waarop in afwachting van de gebeurtenissen iedereen zich rustig hield, verzond vestingcommandant Dibbets een brief naar het Departement van Oorlog, waarin hij wees op de gevaarlijke consequenties welke de Proclamatie van de kroonprins kon hebben voor het behoud van de vesting. Tevens vroeg hij instructies voor de nu door hem aan te nemen houding.⁵⁰⁾ Het gemeentebestuur informeerde op 20 oktober 1830 bij Dibbets hoe men moest handelen na het ontvangen van de Proclamatie.⁵¹⁾ Dibbets wist het niet.

Daarvoor had hij instructies uit 's-Gravenhage nodig. Om tijd te winnen verwees hij het Gemeentebestuur in eerste instantie naar gouverneur M. de Beeckman. De Gemeente Maastricht had ongeveer gelyktijdig een deputatie naar 's-Gravenhage gezonden om te vernemen hoe te moeten handelen.⁵²⁾ Van hen was het vooral Mr. J. Batta, die burgemeester J.G.C. van Slype tot voorzichtigheid maande.

De Gedeputeerde Staten de heren P.G. Liedel de Well. J. Schoenmaeckers, P. Kerens, M. Petit en H. Joppen de Beegden vergaderden op 19 en 20 oktober uitvoerig over de Proclamatie. Op 21 oktober 1830 werd het besluit genomen de tekst openbaar af te kondigen tegelyk met de volgende bekendmaking: "Gezien de Proclamatie van de Kroonprins dd. 16 oktober waarin toegestaan wordt deel te nemen aan de verkiezingen van het Nationaal Congres; overwegende dat het van het hoogste belang is dat in deze gewichtige omstandigheden alle goede burgers door hun steun tot heil des lands het hunne bijdragen: vermeenen aan de ingezetenen dezer provincie te moeten doen opmerken dat zij, naar luid der evengemelde Proclamatie, vrijelyk kunnen deelnemen aan het kieswerk, waarvan het resultaat het einde der onlusten, aan welke het Vaderland ten prooi is doet verwachten". Het stuk werd getekend door staatsraad gouverneur baron M. de Beeckman en de griffier W.A. Pillera.⁵³⁾

De onduidelijkheid in de gezagsverhoudingen was compleet. Het leek wel of Vestingcommandant Dibbets troeven uit de hand geslagen waren. Dibbets was ten zeerste verwonderd, maar wachtte geenzins passief de gebeurtenissen af. De troepen van het garnizoen bleven in groepen van 10 en 20 gelicencieerd.

Op 19 oktober ontving de stedelijke schutterij nadrukkelijk opdracht alleen dan in actie te treden, wanneer hiertoe door de vestingcommandant bevel werd gegeven. Een aantal schutters die in uniform door de stad liepen roepend om kogels, werd door een militaire patrouille aangerekend zonder verdere problemen.⁵⁴⁾ Dibbets was erg beducht voor eventueel optreden van de stedelijke schutterij. Buiten majoor-commandant J. van der Maesen kon alleen van kapitein Van Aken en 1e luitenant H.E. van Panhuys gezegd worden dat zij niet uitgesproken Belgisch gezind waren. Van der Maesen, oud-hypotheekbewaarder, lid van een familie uit Tongeren, waarvan een oom de Oranjes van jongs af aan als militair op vele plaatsen in Europa trouw gediend had, was regeringsgezind gebleven, maar het was geen krachtige figuur en in de netelige omstandigheden van het najaar 1830 kon worden gevreesd dat hij te vaak zou weifelen.⁵⁵⁾ De burgerij kreeg op 24 oktober bevel wapens en munitie in te leveren. Confiscaties en strenge militaire maatregelen zouden volgen bij niet nakomen van deze opdracht.

De wapens van de opstandelingen moeten goed verborgen zijn geweest, want het aantal wapens dat werd ingeleverd was zeer beperkt, zoals blijkt uit de opgave van de verzamelstaat van kapitein Hennequin. Bekend is dat later heimelijk nog een aantal wapens buiten de stad gebracht werden o.a. in een toneelkist naar Luik in juni 1831.⁵⁶⁾ Kapitein J.J. Hennequin, die in de afgelopen maanden was uitgegroeid tot een van de grote vertrouwensmannen van Dibbets, werd op 26 oktober toegevoegd aan de stedelijke politie. In feite werd Hennequin de grote man in het effectieve optreden tegen de opstandige personen. Zijn tegenstanders moesten toegeven dat deze officier op intelligente wijze vele tegenstanders wist te ontmaskeren, ook al omdat hij een betaald korps van verklikkers wist op te bouwen dat voortdurend belangrijke mededelingen aandroeg.⁵⁷⁾ Mede onder invloed hiervan verlieten de voornaamste leiders van de opstand maar liever de stad.

Het ontbreken van goede communicatie met de buitenwereld was er oorzaak van dat Maastricht steeds te laat achter de juiste laatste berichten kwam. Op 20 oktober 1830 werd in de Tweede Kamer een Koninklijke boodschap voorgelezen, waarin Zijne Majesteit zich uitdrukkelijk distancieerde van de Proclamatie van zijn beminde zoon, waarvan "de aanleidende oorzaken ons even weinig bekend zijn als de gevolgen daarvan door ons kunnen berekend worden".⁵⁸⁾ De gevolmachtigden van Maastricht kregen te 's-Gravenhage van de regering te horen, dat er in Maastricht geen verkiezingen voor het Nationaal Congres gehouden mochten worden, aangezien, "daar het wettig gezag van de koning nog werd

erkend en de Nederlandse troepen er de macht nog in handen hadden".59) Op 21 oktober 1830, dezelfde dag waarop Gedeputeerde Staten van Limburg verkiezingen voor het Nationaal Congres in het vooruitzicht stelden, waren in 's -Gravenhage nieuwe, geheel anders luidende instructies voor vestingcommandant Dibbets in voorbereiding. Deze bereikten hem eerst op 28 oktober 1830. Op 29 oktober 1830 bereikte het stadsbestuur van Maastricht bericht van Gouverneur De Beeckman dat volgens Koninklijk Besluit aan de plaatselijke opperbevelhebber de uitoefening van het gezag werd opgedragen, een recht dat Z.K.H. de Prins van Oranje zich bij Besluit van 16 oktober 1830 had voorbehouden.60)

De gezagsverhouding was einde oktober 1830 weer duidelijk geworden in Maastricht, ten gunste van de vestingcommandant. Erg sterk voelde deze zich echter toch niet temidden van een onvolledig en onbetrouwbaar garnizoen. Het Departement van Oorlog adviseerde Dibbets het fort Willem en het fort St.-Pieter te versterken met artillerie. Naar het voorbeeld van Antwerpen zou daar een citadel gebouwd kunnen worden om de stad te beschieten bij een eventuele opstand van de bevolking. Door de bevolking te dreigen met wat er in Antwerpen was gebeurd, zou ze wel kalm blijven.61)

De zwakte van het garnizoen van Maastricht

Het bleef niet onbekend dat het garnizoen door desertie zwaar geteisterd werd. Het Regiment Ligte Dragonders no. 5 verliep tot een derde van de sterkte. De Artillerie no. 3, voornamelijk bestaande uit Maastrichtenaars, viel niet te vertrouwen. Van de kurassiers-afdeling no.1 mankeerden op 4 oktober 32 man op het appel. De marechaussees deserteerden vaak gewapend te paard. Dibbets durfde weldra de 14e Afdeling Infanterie niet naar de buitenposten te zenden. Temidden van de desertie had zij inmiddels het geluk dat op 28 sept. 300 man van de 7e Afdeling Infanterie uit de citadel van Namen in Maastricht aankwamen. Na de val van de citadel van Luik bracht generaal-majoor I. van Boe-cop nog eens 900 man betrouwbare Noordelijke troepen binnen Maastricht, restanten uit Bouillon, Dinant, Huy en Luik. Vooral de artilleristen waren welkom.62)

De scherpst gestelde dagorders met allerlei dreigementen waren niet in staat de desertie te keren. Evenmin het dagelijks onderricht van de troep in het Reglement van de Garnizoensdienst. Velen waren sedert 1826 onder de wapenen en de dienst moe. Dit uitte zich in allerlei incidenten. Hoe lastig de militairen, van wie men overigens in Maas-

tricht reeds lang het een en ander gewoon was, in deze dagen waren, wordt duidelijk uit de bezetting van het Verzekeringshuis, waarvan de cipier Valette het volgende rapporteerde:

<u>gemiddelde bezetting</u>	<u>aantal militairen</u>	<u>nieuwe arrestaties per dag</u>
23 sept.- 1 okt. 1830 98	40	5
1 okt. - 15 okt. 1830 120	50	10
15 okt. - 31 okt. 1830 140	60;	12
1 nov. - 8 nov. 1830 175	80	20
14 nov. - 21 nov. 1830 128	56	3

Een hoogtepunt werd 5 november; op die dag werden 42 militairen gearresteerd.⁶³) Het mocht allemaal weinig meer baten. Heel veel troepen konden alleen nog tot enkele weken dienstbetoon bewogen worden door de belofte, dat men op verlof naar huis gezonden zou worden, zodra de beloofde aflossingsdetachementen aanwezig zouden zijn. Erg ongelegen kwam het K.B. van 23 oktober 1830, dat aan Zuidelijke officieren en dienstplichtigen de mogelijkheid bood vervroegd de gelederen te verlaten, zonder beschuldigd te worden van desertie. Vele officieren kregen op grond hiervan op verzoek eervol ontslag uit de dienst.

Militaire Adviezen uit Pruisen

In Pruisen raakte de legerleiding bezorgd over de gang van zaken in en rond de vesting Maastricht. In opdracht van generaal Von Thile werd oberst von Schepeler naar de streek tussen Venlo en Maastricht gezonden, teneinde naast een strategisch verslag ook een militair advies uit te brengen voor de Nederlandse legerleiding. Een aantal van diens bevindingen zijn via de Administrateur van het Operbare Onderwijs. Van Ewyck, in het Kabinet van de koning terecht gekomen, vermoedelijk via brieven aan enkele tussenpersonen. Von Schepeler had oog voor het gebrek aan troepen en geld bij Dibbets. Hij verweet hem echter dat hij tegen iedere koopman uit Aken die hij sprak, zich beklaagde over de droevige situatie waarin hij verkeerde, omgeven door verraders en dergelijke. Een flink generaal zou dit nooit moeten doen, al was het de waarheid. Dit was immers een getuigenis van zwakte. Waarom zette Dibbets geen voorposten uit? De grote massa op de rechter Maasoever was beslist niet vóór de revolutie. Men zou alleen af te rekenen hebben met een aantal onruststokers en deugnieten. Met twee compagnies uit Venlo en Maastricht zou men de gehele rechter Maasoever rustig kunnen houden. Aan de Zuid-Willemsvaart had Von Schepeler ongeveer 200 man gezien uit de buurten van Sittard en Maaseyk. Lichte, snelle

en slagvaardige patrouilles zouden alle problemen langs het kanaal snel oplossen. Maar van Maastricht uit gebeurde niets. Men moest 2000 à 3000 man met een flinke generaal naar Maastricht zenden, zo van het formaat Chassé. Dibbets scheen het hoofd te verliezen. Met 10.000 man zou hij op deze wijze nog niets kunnen uitrichten. Een ander advies van Von Schepeler was de vervanging van de Belgische kanonnières te Maastricht door jonge „Hollandse” troepen. Von Schepeler achtte de situatie beslist niet hopeloos.⁶⁴)

Deze brieven helpen een mythe uit de wereld, die hardnekkig wilde beweren dat de rechtlijnige, koelbloedige Dibbets een schoon voorbeeld van trouw en geestkracht was, die met ijzeren hand Maastricht in bedwang hield.⁶⁵) Ter verdediging van Dibbets kan aangevoerd worden dat hij vóór november in feite nooit over de 2000 à 3000 betrouwbare manschappen beschikte, waarover Von Schepeler sprak, terwijl de bevolking te midden waarvan hij verkeerde, voor het overgrote merendeel toch beslist niet pro-Nederlands was, sinds men de successen van de opstand vanuit Brussel had vernomen.

De adviezen van Von Schepeler werden opgevolgd. Op 2 november 1830 arriveerden te Maastricht 600 man vanuit 's-Hertogenbosch over de wegen langs de Zuid-Willemsvaart onder commando van kapitein De Leeuw van Coolwijk. Dibbets vroeg reeds op 1 november meer versterking: 1500 infanteristen, 500 artilleristen en 300 kavalleristen. In november 1830 durfde Dibbets het aan de zuivering van de troepen door te voeren. Hij liet alle Zuidelijke miliciens op verzoek vertrekken. Het Regiment Ligte Dragonders no. 5 verdween. Op het eindappel mankeerden 113 man. De Afdeling Veldartillerie miste 48 man door desertie.

Mobiele kolonnes

Ook het tweede advies van kapitein-oberst Von Schepeler, de oprichting van mobiele kolonnes, kreeg zijn beslag bij K.B. van 2 november 1830. M.i.v. 9 november kreeg generaal-majoor C.I. van Boecop de operationele leiding van deze slagvaardige kolonnes. Kapitein Duyckers was meestal de commandant. Hun opdracht was naast handhaving van het gezag van de koning, het lichten van de gemeentekassen, het afsnijden van de gemeenschap met de revolutionnaire steden, de arrestatie van muiters en daarbij nog enkele speciale, geheime taken. ⁶⁶) De eerste patrouilles brachten als buit, naast pamfletten uit Brussel, een Brabantse driekleurvlag uit Meerssen binnen de vesting.

Eigenlijk was dit militair vertoon van Nederlandse zijde een strategische bluff, die geen verdere betekenis had dan vijftien kilo-

meter buiten de vesting en dan alleen ook nog maar zolang er troepen ter plaatse waren. De vrijkorpsen misten de kracht om van hun afwezigheid in de vesting gebruik te maken, vooral door gebrek aan artillerie. De vesting Maastricht geraakte pas uit de garnizoensproblematiek van onderbezetting op 21 november 1830, toen na een tocht van twee dagen de hertog van Saxen Weimar aan het hoofd van 3000 manschappen in de avonduren Maastricht bereikte. Deze tocht maakte op geheel Limburg grote indruk. Opgetekend is de opmerking: "Wel almachtig. Daar komen de Ollanders met al dat paardenvolk". Vestingcommandant Dibbets was verrast door de snelle komst. Het onderkomen was nog niet volledig geregeld. Met een lantaarn in de hand en een opgelucht hart zag hij de troepen via de Boschpoort de vesting binnentrekken. Op 22 november trok meteen een escadron van 200 man op patrouille naar Eijsden. Op 23 november trokken 600 man naar Sittard om de smaad te wreken, welke het detachement van luitenant Piepenbrink in de vorige maand was aangedaan. De gemeente werd beboet voor f. 3000, hetgeen Sittard lang hoog heeft gezeten. Plannen werden gesmeed om geheel Limburg weer te pacificeren. Venlo was het eerste doel. De afkondiging van de wapenstilstand voorkwam dit. Het garnizoen van Maastricht voelde zich weer zeker van zijn zaak. Op 18 november, nog voor de aankomst van het detachement van de hertog van Saxen Weimar, werd de koninginneverjaardag zoals gebruikelijk gevierd, met klokgelui, saluutschoten, een receptie en het diner van magistraten en officieren. De manschappen kregen extra rantsoenen, maar geen jenever. Het was een merkwaardig gebeuren in een door vijandelijk gebied omgeven vesting.⁶⁷⁾

F. Het Voorlopig Bewind vestigt zijn gezag in Limburg

Het Provinciale Bestuur van Limburg vanaf 1830.

Het terugvallen van het Nederlandse gezag op de vestingen Maastricht en Venlo maakte de weg vrij voor een nieuw bestuur. Het Voorlopig Bewind te Brussel benoemde op 16 oktober 1830 de oud-beroeps-officier baron F.K.A. de Loe de Mheer tot gouverneur van Limburg. Op 23 oktober verscheen diens Proclamatie no. 1 te Hasselt, waarin hij de Limburgse gemeenten zijn benoeming mededeelde en opdracht gaf het gezag voortaan te erkennen van het Bewind te Brussel. Op 27 oktober waren de eerste aanmeldingen van de gemeenten bekend: Montenaken, Diepenbeek, Houppertingen, Binderveld, Runkelen, Beeringen, Herk de Stad, Kosen, Alken, Lommel, Stokkem en Wittem. Vroenhoven meldde op 28 oktober geen stappen te durven ondernemen in verband met de nabijheid van

Maastricht. Op 26 oktober kwam uit Hasselt de oproep burgerwachter te formeren. In november meldde zich de ene na de andere gemeente bij de nieuwe bewindhebbers. Een van de eerste taken van het nieuwe Provinciale gezag was de handhaving van de normale orde, vooral i.v.m. de plunderingen en ander ongebreidelde optreden, die dreigden de nieuw verworven vrijheid ernstig te bezoedelen. De plaatselijke autoriteiten werd op 9 november met klem verzocht alle bestaande wetten, zo nodig met uiterste inspanning, te handhaven. Ook alle bestaande belastingwetten moesten worden uitgevoerd, met uitzondering van het recht op het geslacht. Er werd een geheel nieuw Provinciaal Bestuur geformeerd.

Naast de districtcommissaris H. de Pitteurs te Hasselt werd H.M. de Brouckère, een zoon van de oud-gouverneur, aangesteld voor het district Roermond. Max de Renesse werd het voor de linker Maasoever tot 4 februari 1832 en L.A. van de Weyer voor de rechter Maasoever van het gesplitste arrondissement Maastricht. De opvolger van De Renesse werd de uit Maastricht afkomstige advocaat-procureur H.A. Simons. Op 1 februari 1831 volgde L. de Schiervel H. de Brouckère op. die vanaf 24 mei 1832 op zijn beurt werd opgevolgd door N. de Longrée. Het College van Ge-deputeerde Staten werd op 7 dec. 1830 geformeerd door de benoeming van de leden I.J.C. Juliot, baron J. Cécil, C.R. Cox f. Corneli en Baron C. de Weichs de Wenre uit Geysteren. Griffier werd de advocaat O.C. van Caubergh. Het provinciaal apparaat kwam slechts moeizaam in functie. Het garnizoen van Maastricht bleef tot voorzichtigheid manen. Op 9 nov. traden nog patrouilles op te Eijsden, Valkenburg, Beek, Veldwezelt, Rosmeer en Rekem.

Het leger van de hertog van Saxe-Weimar joeg op 19 november de schrik in Hasselt er goed in. In de loop van november kwamen de laatste verklaringen van afhankelijkheid uit de Limburgse gemeenten te Hasselt binnen. Uit Noord-Limburg kwamen de laatste, een gevolg van de nabijheid van de vesting Venlo. In praktisch alle plattelandsgemeenten bleef de burgemeester gewoon in functie. De gemeenteraadsvergaderingen werden na 16 oktober weer gehouden na twee maanden niet meer bijeen gekomen te zijn, althans volgens de niet gemaakte verslagen. Beraad zal op informele basis toch nog wel plaats gevonden hebben.68)

De val van Venlo

In Venlo bleef het door de aanwezigheid van het garnizoen, dat onder commando stond van de oude generaal-majoor Robert Bruce, rustig tot 24 oktober 1830. Toen werd Bruce vervangen door de jongere, uit Oostende afkomstige commandant generaal-majoor F.J.J. Schepers. In die tijd bra-

ken de eerste rellen uit. Volgens het verslag van burgemeester A. Bloemarts trok een drietal mannen o.l.v. Jan Receveur met de Belgische vlag de straat op. De Luikenaar Josef Delours hitste de burgers tegen het garnizoen op, zeggende dat dit op hen zou gaan schieten. Op 25 oktober werd daarop de staat van beleg afgekondigd. Op 27 oktober trad kapitein Stok met zijn detachement op tegen rellen in Blerick en Tegelen. Het garnizoen, 458 man, en de vesting waren zwak en volgens Schepers "van alle kanten voor den lompsten boer toegankelijk". Op 7 november waren er opnieuw onlusten, toen men vernam dat in de buitengemeenten het gezag te Hasselt volgde. Op 9 november vertrok burgemeester Bloemarts over Emmerich naar 's-Gravenhage om aldaar te wijzen op de ernst van de situatie. Het was te laat.

Door het overlopen van vele militairen uit het Nederlandse leger, van wie velen in de Belgische rangen werden opgenomen, werden de legerscharen van het Voorlopig Bewind talrijker. De overgang van generaal-majoor N.J. Daine was een belangrijke factor. Hij werd de organisator van de aanval op Venlo. Het was door spionage-berichten in Maastricht op 10 november reeds bekend dat iets te gebeuren stond. Op de weg van Bree naar Maaseyk waren toen 800 manschappen en 4 kanonnen gezien en bij Neeroeteren 300 manschappen en 20 ruiters. Op 12 november zag men 1000 man te Roermond, o.l.v. generaal Daine.

De slag om Venlo was snel geleverd. Eén toevallig gewonde en 22 kanonschoten vormden de totale balans. Van wege de zwakke situatie van de vesting had de nieuwe bevelhebber, generaal-majoor F.J.J. Schepers, conform de geldende voorschriften, kanonnen geplaatst op de wallen nabij de stadspoorten. De herbergsluitingsuren waren vervroegd. In de avonduren van 10 november bereikte het leger van generaal N.J. Daine met 1300 man de stad nabij de Roermondse Poort. De 4 veldstukken gaven enkele schoten af. 's Anderendaags trok een commissie uit de burgerij, met als woordvoerders C.L.H. Bontamps en H. Mingels, naar het hoofdkwartier in het huis "De Roskam", teneinde te praten over een eervolle overgave, welke onnodig bloedvergieten zou voorkomen. Men kwam een wapenstilstand van twee uren overeen. Intussen had generaal Daine reeds een proclamatie uitgegeven met het verzoek tot overgave van de Stad. Van binnen uit werden de Maaspoort en de Gelderse Poort geopend en de wachten overmeesterd. Er volgden nog enkele gevechten tussen burgerij en garnizoen op de Markt, de Steenstraat en de Vleesstraat. Daarbij werd één persoon aan de arm gewond. Elisabeth Godefroi en Margarita Boverly staken de Brabantse driekleur uit op het stadhuis. Om 10 uur 's ochtends was de strijd geleverd. Het morele effect van de val van Venlo

was groot. Het Nederlandse leger in Limburg was te overwinnen. Roermond en Venlo hadden geen Nederlandse aanval meer te vrezen. Het gehele Arrondissement Roermond koos nu voor België. De Nederlandse krijgsgevangenen werden afgevoerd naar Roermond.

Generaal Daine beleefde zijn glorie dagen. In een stoer gestelde proclamatie "Aux braves habitants de Venlo" gaf hij uiting aan zijn grote tevredenheid over het gedrag van de burgerij. C.H.L. Bontamps werd opvolger van de vertrokken burgemeester A. Bloemarts.⁶⁹)

Militaire legeringen: De Kozakken van de Maas

Het najaar van 1830 en de daarop volgende winter werd voor veel Limburgse gemeenten, vooral in de nabijheid van Maastricht een kwelling door de overlast van militaire leveringen en inkwartierungen. Buiten hun patriotisme brachten de Belgische vrijwilligers weinig goeds aan. Het mankeerde hun aan voldoende bewapening, vervoer, legering, voedsel, kleding, kortom nagenoeg alles. De sympathie, waarmee de bevolking aanvankelijk de troepen tegemoet trad, verkoelde als gevolg van hun onge-manierd optreden, veelvuldige dronkenschap, insubordinatie en schietpartijen. Een van de meest beruchte legergroepen werd de brigade "la Victorieuse", onder commando van generaal A.F. Mellinet. Na de gevechten in Brussel, Luik en Antwerpen werd dit leger toegevoegd aan het Maasleger van generaal N.J. Daine. Diens opperbevel werd genegeerd. Er kwamen legeringen te Kanne, Caestert, Caberg, Smeermaas, Lanaken, Veldwezelt, Petersheim, Herderen, Riempst, Waltwilder en Hocht. Op de rechter Maasoever werd een corps gelegerd onder commando van de Sittardse grondbezitter C.J.M. Tilly, advocaat te Roermond, die zich na het jaar 1815 als oud-Frans militair in het Nederlandse leger gepasseerd had gevoeld. In 1830 bood hij zijn diensten weer aan. Ook Eijsden, Oost. Gronsveld, Meerssen, Beek en Valkenburg kregen de overlast van inkwartierungen. Gouverneur F.K.A. de Loe had voor deze troepen geen betere kwalificatie dan "C'est un corps de brigands." Er bevonden zich nog al wat Doornikse wevers onder de troepen, die na een lange periode van werkeloosheid thuis, in Limburg onbehagen afreageerden. Ter vergoelijking van de troepen kan men aanvoeren dat de zolders, schuren of barakken, waar men de militairen onderbracht, bijzonder ongezellig waren in een winterperiode, die bitter koud was. Overstromingen van de Maas vergrootten de ellende voor de bevolking.

Voor de bevolking van de dorpen was de komst van de troepen veelal een gruwel. Daar kwam bij dat in de verzamelplaatsen Meerssen en Valkenburg allerlei voedselvoorraden en trekpaarden moesten

worden opgeleverd. Een voorbeeld ter illustratie hiervan opgetekend geeft het bevel van A.F. Mellinet aan de gemeente Hoensbroek. Aan burgemeester J.W. Cremers werd medegedeeld dat in het magazijn te Valkenburg op 28 december 1830 moesten worden opgeleverd. een vette koe van 250 Nederlandse ponden, zes vette schapen, honderd pond spek, 30 liter jenever, 4 vaten bier, 1500 pond hooi, 90 pond brood en 100 vaten haver. Op 31 december 1830 moest men in Meerssen afleveren een koe van 300 ponden, 14 schapen, 50 pond boter, 25 mud aardappelen. Bovendien moesten de boeren om beurten een viertal paarden gedurende vier dagen afstaan voor het leger. Heerlen moest 4 koeien leveren, 900 pond hooi, 2 schapen en 9 paarden. Iedere gemeente kreeg haar deel op te brengen.

Van het optreden van de Belgische strijdkrachten in de Maasstreek krijgen we nog een indruk aan de hand van een brief van de Gemeente Eijsden aan districtscommissaris L.A. van de Weyer d.d. 18 februari 1831. Eijsden telde 954 inwoners. Men vroeg Van de Weyer eens te komen zien "naar de ellende welke onze streek als een van de ergste getroffen heeft" door de aanwezigheid van 225 man en 5 paarden van kolonel C. de Tilly sedert 28 november 1830. De Tilly had zijn hoofdkwartier opgeslagen in het kasteel van graaf De Geloës in Eijsden. Daar waren sedert 17 december nog bijgekomen de soldaten van de Compagnie Tirailleurs Maestrictoïis et Liégeois. In Oost, 311 inwoners, huysden in de maand januari 1831 35 man van dit Limburgse Vrijkorps; in Maarland, 214 inwoners, groeide het aantal manschappen van dit Korps van 65 naar 107 in februari 1831. Breust huisvestte in maart 1831 144 man van het Légion Belge de Londres. In Eijsden, Gulpen en de andere gemeenten werden de afrekeningen over de verblijfkosten en de leveringen aan de legers van generaal Mellinet en de zijnen eerst verrekend in 1833.70)

In dezelfde periode moest Meerssen, 1738 inwoners, onderdak bieden aan 500 manschappen. Vrederechter Corten van Meerssen kreeg het met de majoor Braive aan de stok, aangezien deze knoeide met de uitbetalingen. In het buitenhuis van de Maastrichtse burgemeestersfamilie Van Slijpe te Amby was een compagnie ingekwartierd, die uit vernielzucht het behang van de muren trok.

Mellinet kreeg een slechte naam wegens zijn omkoopbaarheid. Het was bekend dat hij tegen betaling aan het Maastrichtse garnizoen diensten bewees. Dibbets probeerde gebruik te maken van de tegenstellingen tussen Mellinet en Daine. Daine beschouwde hij als een overloper. Voor Mellinet had hij meer waardering, hetgeen wijst op slechte informatie. Allerlei pogingen en aansporingen tot gehoorzaamheid aan het opperbe-

vel faalden. Caplaumont, adjudant en van Daine, stuitte op bot verzet. Een brief van het Voorlopig Bewind sorteerde geen resultaat. Licentiering van de troepen evenmin. Kort voor nieuwjaar kwam de staikapitein Rigono tevergeefs naar Limburg.

Het regende klachten bij districtcommissaris L.A. van de Weijer. Deze wist Charles Rogier, een van de grote mannen van het eerste uur in het nieuwe België, naar Limburg te laten komen voor een gesprek te Valkenburg met de burgemeesters van Amby, Bemelen, Berg en Verblijt, Borg-haren, Itteren, Meerssen, Ulestraten, Beek, Schimmert, Hulsberg en Eljdsen. Ook het gesprek te Rekem met de officieren baatte niet. Kapitein Valle werd ontslagen door Mellinet. Hij werd met 50 manschappen gevangelijk afgevoerd naar Luik op 14 februari 1831. Kolonel J. van de Broek ontsnapte bij een ingreep om de tucht te herstellen ternauwer-nood aan de dood. Op 6 maart werd deze kolonel J.J.L. van de Broek commandant van de Eerste Brigade van het Maasleger. Generaal Daine moest te Piringen een munitie onder de artilleristen hardhandig onderdruken. Het werd te gek. Mellinet werd op 14 maart te Brussel gearresteerd.⁷¹⁾

Mellinet trachtte op allerlei wijzen persoonlijke schuld af te schuiven. Hij richtte een schrijven aan de minister van financiën d.d. 15 april 1831, waarin hij deze verweet in het Congres te hebben gezegd dat sommige officieren onder ede door Mellinet verplicht waren alleen hem als commandant te gehoorzamen en niet het Bewind te Brussel. Mellinet eiste namen te noemen. Op deze wijze voelde hij zich belasterd door anti-nationale uitlatingen. Uiteraard ging de minister niet op deze grootspraak in, zeggende geen behoefte te hebben zich te mengen in zaken van het Ministerie van Oorlog.⁷²⁾

Daine reageerde zijn afkeer tegen Mellinet af in een dagorder van 14 maart waarin hij zijn waardering uitsprak voor de manschappen van de kolonels Braive en Schavije, die meer tucht opbrachten.

De Kroniek van Ophover vermeldt de overlast van 2000 mannen van Mellinet rond Maaseyk. Deze troepen moesten o.a. bevoorraad worden vanuit Echt en de andere gemeenten uit het kanton Maaseyk.

Roermond moest vanaf 22 november 1830 de huisvesting en het onderhoud verzorgen voor vier compagnies van het Belgisch Legioen van London onder kolonel P.J. Lecharlier. Een compagnie van dit legioen betrok de legering te Weert. Weert moest een wagenpark met vier paarden inrichten voor het vervoer van dit leger. Slimme boeren trachtten zich aan de leveringen te onttrekken door hun paarden te verkopen en te vervangen door ossen, maar daar werd bezwaar tegen gemaakt in die zin

dat dan een geldelijke bijdrage zou geëist worden. Het zijn, zo schreef de raad van Weert slechte tijdsomstandigheden, waaraan men spoedig een einde hoopte te zien.

Hasselt werd het hoofdkwartier van generaal Daine. Tongeren en Bilzen werden belangrijk voor de bewaking van Maastricht. Ook Bree klaagde over de kosten van legeringen en leveringen, die bovendien slecht werden betaald en lang na datum.⁷³⁾

De ongeregelde toestanden waren oorzaak dat het overal onrustig was in Limburg. De gemeentebesturen van Horst en Venray klaagden in de wintermaanden van 1830 en 1831 over landloperij, stroperij, mishandelingen en bedreigingen door landlopers. Optreden van de marechaussee werd gevraagd.⁷⁴⁾

II De Wapenstilstand: het Protocol no.1

De stormachtige gebeurtenissen in het Zuiden deden koning Willem I besluiten de Belgische kwestie voor te leggen aan de Grote Mogendheden te Londen, die daar bijeen waren voor de Griekse kwestie. Het eerste resultaat werd het Protocol no.1 van 4 november 1830, een afkondiging van de wapenstilstand. De strijdende troepen dienden zich terug te trekken achter de lijn van de gebieden welke vóór het Verdrag van 30 mei 1814 te Parijs in het bezit waren van de Prins van Oranje.

Aan de kapitein Verhorst werd vanuit 's-Gravenhage opgedragen de m.i.v. 4 november 1830 afgekondigde wapenstilstand rond de vesting Maastricht ten uitvoer te brengen. Op 19 november kwamen kolonel Leboutte en de parlementariër Vicomte De Nieupoort reeds voor de Tongersepoort. Zonder voorafgaande instructies wilde de vestingcommandant niet met her onderhandelen. Hij liet de heren wegzerden. Vanuit Maastricht vertrokken de majoor Sijbers en ritmeester Van Golstein naar Hasselt om aldaar met het hoofdkwartier van Generaal N.J. Daine het staken van de vijandelijkheden te regelen. Dit overleg geschiedde met de Belgische generaal-majoor Leboutte. Overeengekomen werd dat de wapenstilstand zou gelden vanaf het moment en vanuit de positie waarop de legers zich op 21 november 1830 om 4 uur in de namiddag bevonden. Op 26 november was alles geregeld.

Uit veiligheidsoverwegingen zond vestingcommandant Dibbets geregeld verkenningspatrouilles uit om de bewegingen van de Belgische troepen, die in de omgeving van Maastricht tactisch geleid werden door de Limburgse generaal Nijpels, te controleren. Zo trok op 2 december 1830 een patrouille naar Gronsveld. Dibbets ging er zonder meer van uit dat Gronsveld en Eijsden niet door Belgische troepen bezet mochten worden,

aangezien zij het op 21 november ook niet waren. De troepen van kolonel C.J. de Tilly hebben zich hier evenwel niet aan gestoord. Ook de Gemeentebesturen van de plaatsen rond Maastricht negeerden iedere eis en bedreiging van Dibbets als het er om ging de aanwezigheid van Belgische troepen te verhinderen. Rust kwam er in Limburg nog niet.⁷⁵⁾

Vanaf 20 december 1830 naderden de Belgische troepen de vesting Maastricht met de bedoeling de vesting in te sluiten. De post uit 's-Gravenhage, die door bemiddeling van Reichsregierungsprasident M. von Reiman via Aken Maastricht moest bereiken, werd op 20 december te Gulpen onderschept. Op 21 december gebeurde hetzelfde te Keer.

Op 23 december 1830 werd onder commando van kolonel Von Quadt met 750 man een verkenningbeweging uitgevoerd rond Meerssen onder dekking van de artillerie. Men stootte bij Meerssen op de Kruisberg op een batterij van 9 Belgische veldstukken onder commando van majoor Braive. Dit leidde tot een pittig vuurgevecht. Aan Nederlandse zijde werden een zevental soldaten gewond, waarvan één ernstig. Het leger van generaal Mellinet verloor één dode en 3 gewonden. Twaalf Belgen werden krijgsgevangen gemaakt. Een kleine psychologische oorlog begeleidde de strijd. Een Nederlandse krijgsgevangene verklaarde dat de „Hollandse” commandanten de manschappen tegen de Belgen hadden opgejaagd, onder de mededeling dat deze de protestantse godsdienst wilden uitroeien.

Op 25 december verschenen Belgische troepen vanuit het Oosten tot kortbij de Wijkerwal. De dag daarna volgde een uitval in de richting van Gronsveld. Op 26 december vond een treffen plaats te Scharn. Een tweetal huiseigenaars was blijven weigeren hun huizen af te breken, hoewel hen vanuit de vesting Maastricht een duidelijke opdracht bereikt had aldus te handelen omwille van het schootsveld voor de vestingkanonnen. De patrouille onder kapitein Duycker stak de huizen in brand, maar geraakte daarbij in een gevecht gewikkeld. Ook deze strijd kostte aan beide zijden een aantal doden en gewonden.

Op 28 en 29 december ontwikkelde zich tussen Scharn en Heer opnieuw een patrouillegevecht. aan Nederlandse zijde onder commando van kolonel Vor Quadt, aan Belgische onder majoor Nijpels. Het waren spannende dagen voor de vesting. Toen luitenant-generaal Dibbets in gezelschap van zijn adjudant, majoor Sijbers, op weg ging om vanaf de Oude Wijkerwal de strijd op afstand te volgen, werd vanuit een dakvenster in Wijk op hem geschoten. Men slaagde er niet in de dader van deze kennelijke moordaanslag in te rekenen.⁷⁶⁾

In de nacht van 30 op 31 december 1830 kwam het hele garnizoen van Maastricht in rep en roer, toen vanuit Lanaken en Veldwezelt Belgische

troepen vanuit het Noord-Westen een aanval op de vesting deden, in de hoop een verrassingsaanval te voltooien. Op Oudejaarsavond en Nieuwjaar 1831 werd groot alarm geblazen. Dibbets schatte dat het aantal Belgische troepen rond Maastricht toen 8000 was. Hij trad in de moeilijke dagen rond Nieuwjaar 1831 meer en meer in contact met kolonel De la Sarraz in Aken. In een boterpot, in kousen en onder kleren werden in het geheim boodschappen naar Aken over en weer overgebracht, met het gevaar dat de berichten zouden worden onderschept. Dit kwam ook enkele malen voor. Iedere nacht werd er geschoten, vooral aan de Wijckerkant. Door voortdurend uitvallen werden de slecht bewapende Belgische troepen op afstand gehouden. Praktisch iedere nacht was Dibbets op de been om ter plaatse de gevechtshandelingen te volgen en de wacht te controleren. De berichten getuigden van goede moed. "Alles zal en moet goed aflopen. Mijn maatregelen zijn goed genomen." Er worden steeds nieuwe batterijen opgesteld en graafwerkzaamheden verricht. "On attend que contre la ville tout est tranquille; il paraît que les opinions du moins des bourgeois, appréciant leur véritables intérêts, ont pris une autre couleur et que la paix et la sûreté intérieure les occupe plus que toutes les affaires politiques," voegde hij er eigenhandig op zaterdag 8 januari 1831 aan toe. Via spionnen in de omgeving van Maastricht kwam men te weten dat de commandanten Mellinet, De Tilly e.a. er zeker van waren, dat Maastricht over circa 3 dagen zou vallen. De graanmarkten van Maastricht konden bij gebrek aan aanvoer vanaf 24 december niet meer gehouden worden.⁷⁷) De verdediging van de vesting was sterk genoeg tegen de Belgische aanvallen, omdat deze zonder voldoende artillerie moesten worden uitgevoerd. Men kon na de barre koude van begin januari 1831 zelfs weer aan tegenactie gaan denken. Zo'n aanval werd de strijd rond kasteel Caestert.

De aanval op kasteel Caestert

Dit gevecht heeft het in Nederland tot landelijk nieuws gebracht. Het betrof een aanval op het even ten zuiden van Maastricht, nabij St.-Pieter gelegen kasteel Caestert, eigendom van Charles de Brouckère, op 19 januari 1831. De eigenaar stelde het kasteel als onderdak ter beschikking van het Corps Chasseurs de Chasteler onder commando van kapitein Bourdeau te Kanne. Deze troepen hadden vanuit het kasteel reeds verschillende aanvallen gedaan in de richting van het fort St.-Pieter en de vesting. De Nederlanders zonnen op wraak en op 19 januari 1831 trok onder commando van majoor Menso en kapitein Duyckerr een patrouille van 2 bataljons infanterie en 1 escadron kurassiers naar kasteel Caes-

tert. De wacht en de troepen in het kasteel werden overrompeld, over en weer werd flink gevraagd en er vielen een aantal zwaar- en licht-gewonden. Tegen de avond moest de terugtocht op Maastricht worden aanvaard, na enkele vernielingen in de boomgaarden en diefstal uit de vee-stapel ter plaatse. Het gevecht bij Caestert was het laatste grote incident, vóór de werkelijke wapenstilstand rond Maastricht. Deze werd geregeld door het Protocol van Londen no. 10 en no. 16, resp. d.d. 18 januari 1831 en 8 februari 1831.78)

In de landelijke pers van 1831 werd het gevecht bij Caestert vooral bekend door de heldenmoed van de soldaten-fuseliers J. Clausse en Eugster, later geeerd door toekenning van de Militaire Willemsorde. Clausse nam de gewonde Eugster op de schouder om te voorkomen dat hij een Belgische krijgsgevangene zou worden. Zelf aangeschoten aan het been moest hij Eugster in een schuur te St.-Pieter verbergen, waar deze later door Nederlandse troepen werd opgehaald. H. van der Sprong en Jacob Ooms Pz. vonden deze gebeurtenis een aanleiding om op de thans bombastisch aandoende, destijds gebruikte dichtstijl de helden te eren. Enkele ontboezemingen hiervan luiden:

Maar toon me, O Gauler, Brit of Duitscher,
toon me één held.
Daar Neêrland niet terstond een ander tegenstelt.

Weerklinkt, weerklinkt, o citersnaren
Stort uit het vuur, dat in me brandt
Wie konden immers evenaren
De helden van mijn vaderland

Ja, bij die dappere legerscharen,
O, eed'le Clausse waart ook gij
Gij die mij thans het bloed in d'adren
Doet vloeien voor de poezij

't Triomf, o Clausse, U toegezongen,
't Herhaald hoera van heinde en veer,
Uw Eugster aan den dood ontwongen,
Zeg Clausse, heeft d'aard voor U nog meer

Van Noord- tot Zuiderpool, van Oost tot Westerbrand
Zij doen der vaad'ren eer, zij doen hunn'naam gestand 79)

Bij zoveel Nederlands eerbetoon bleef men aan Belgische zijde niet achter. Het Belgische IJzeren Kruis viel ten deel aan de soldaten België en Soeur, die bij de strijd rond Caestert gewond werden. Ook de adjudant P. Clijmans werd eervol vermeld.

Pijnlijk was dat de veelbezongen held Clausse als korporaal in 1831 en 1833 voor de Krijgsraad moest verschijnen wegens insubordinatie. Hem was de roem waarschijnlijk naar het hoofd gestegen. De opbrengst van de in druk verschenen uitgaven van Ooms en Van der Sprong evenals

die van de lithografie van de kunstschilder Vincent werd bestemd voor de getroffen soldaten in Maastricht.

Volgens Dibbets had de verjaging van de Belgische troepen uit Caes-tert ook een belangrijk psychologisch effect. Hij meende dit te kunnen afleiden uit een duidelijk merkbare neerslachtigheid in Maastricht onder de bevolking. Van Belgische zijde werd beweerd dat de weillanden rond het kasteel grondig vernield werden. De pachters Troquai sr. en jr. ontkenden dit echter in een schriftelijke verklaring. Dit stemde de Maastrichtse bevelhebber tot tevredenheid.

De Protocolen no.9, 10 en 16 van januari 1831

Het was irritant voor de Grote Mogendheden dat rond Maastricht geen onmiddellijke volledige uitvoering werd gegeven aan de wapenstilstand, vastgelegd in Protocol no.1 van 4 november 1830. Lord Ponsonby en graaf Bresson moesten daarvoor als gemachtigden op 27 februari 1831 ter contrôle worden uitgezonden, toen zelfs een herhaald Protocol no.9 d.d. 9 januari geen succes had. Het Protocol no.10 d.d. 18 januari had evenmin succes. Eerst op 8 februari 1831 bracht Protocol no.16 rust. Daaraan moesten nog verzekeringen van vrije verbindingen van Maastricht op Aken en Noord-Brabant worden toegevoegd. De Belgen hadden enkele malen de post te Gulpen onderschept onder het voorwendsel dat men op de wapenaanvoer naar Maastricht contrôle uitoefende. Bovendien verweet men de Nederlandse plunderingen in de omgeving van de weg Maastricht-Aken. Dit alles gaf aanleiding tot protesten over en weer. Volgens Nederland mochten troepen van generaal Mellinet zich evenmin op of nabij de weg bevinden. Alle woede van de Belgische afgevaardigden, w.o. Charles Rogier en de graaf van Aerschot, ten spijt moest België zich bij de wapenstilstand neerleggen.⁸⁰⁾

De verhoudingen ter plaatse bleven grimmig. Kapitein De Vaux, die samen met kapitein Capiaumont namens generaal Daine wilde overleggen met het garnizoen van Maastricht, werd slechts aan de stadspoort toegestaan te onderhandelen met majoor Sybers, die namens Dibbets sprak en kapitein Pisuise, die dit namens generaal-majoor Van Boerop deed. De Vaux oordeelde smalend dat men uit vrees voor volksopstanden het niet aandurfde in Maastricht Belgische militairen toe te laten.⁸¹⁾

Ook februari en maart 1831 brachten rond Maastricht geen volledige wapenstilstand. Een patrouille onder kapitein Duycker begeleidde een aantal karren, die hooi gehaald hadden in het Cabergerveld, uit de hoeve van Géry Colpin. Zij werden na een tip van Colpin overvallen door een groep van 150 man van Mellinet. Een escadron kurassiers trok

op 5 maart 1831 naar de sluizen te Rekem en Hocht, teneinde de sluiswachters te dwingen een tweetal schepen met hooi voor Maastricht door te laten over de Zuid-Willemsvaart. De koopman-schipper M. Wenmakers werd in verband met deze aktie op de rechtbank te Tongeren veroordeeld als verrader, als burgemeester afgezet en beboet.⁸²⁾ En zo hielden de onvriendelijkheden over en weer nog enige weken aan.

Op 24 maart 1831, toen de commissarissen Abercrombie en C. White voor de tweede maal ter plaatse de uitvoering van de wapenstilstand kwamen controleren, bleek dat aan beide zijden de vijandelijkheden waren opgehouden. De diplomaten aan de conferentietafel namen de rol van de militairen over, dit tot teleurstelling van vele Belgische vrijwilligers. Zij betreurden het niet te mogen doortasten, nu Maastricht de overgave nabij leek.⁸³⁾

Hoofdstuk IV

LIMBURG IN DE ONDERHANDELINGEN OP DE CONFERENTIE VAN LONDEN TOT JULI 1831

De houding van de Grote Mogendheden in 1830 was voor koning Willem I ongunstig. De eerste reactie van Pruisen was zelfs teleurstellend. Op 28 augustus reeds deed de koning een beroep op zijn neef Friedrich Wilhelm III, koning van Pruisen. Uit vrees voor repercussies in het Rijnland durfde deze niet verder te gaan dan morele steun.

Wel zou hij ingrijpen bij een eventuele Franse legeraanval op Nederland.1) Oprukken van Frankrijk in het Westen was voor Pruisen onaanvaardbaar. Anderzijds dreigde de Franse minister Molé met oorlog, als Pruisen in België zou ingrijpen.

Het aanvaarden van de wapenstilstand, was een besluit, waardoor men op de conferentie in feite reeds de gedachte losliet van een verenigd koninkrijk, zoals dit in 1814 gesticht was. Omwille van Frankrijk lieten Engeland en Pruisen koning Willem I in de steek, hoewel zij op dat moment nog in staat waren geweest de orde te herstellen. Na de nodige politieke druk, die vooral op het Voorlopig Bewind moest worden uitgeoefend, kreeg de wapenstilstand zijn beslag. Het was het begin van bijna negen jaar slepende onderhandelingen over de scheiding.

Voor Nederland werd het zaak o.a. Maastricht te behouden, een vesting die reeds zo vaak gediend had "als schild tot dekking van het Noorden". 2) Koning Willem I meende dat als het tot een scheiding moest komen in ieder geval het gehele district Roermond en Maastricht moest worden opgeëist. Hij wist dat Pruisen hem onvoorwaardelijke steun zou verlenen, omwille van een schildvorming tegen Frankrijk in het Westen. Het internationale touwtrekken over de scheidingsvoorwaarden was inmiddels volop op gang gekomen.

Belgische diplomaten probeerden uit de opgelegde wapenstilstand in Limburg voordeel te halen door aan de Mogendheden voor te stellen dat men bereid was zich terug te trekken op de grenzen, genoemd in artikel 2, alinea 4, van de Grondwet van 1815. In deze alinea kwam de bepaling voor dat de gebieden van de voormalige Staten-Generaal links en rechts van de Maas bij de provincie Limburg gevoegd werden. In een schrijven aan de oud-gouverneur van Indie, Van der Capellen d.d. 14 nov. 1830, moest de Zuidhollandse gouverneur Van der Duyn toegeven, dat dit van de Belgische diplomaten een slimme zet was, waarvoor hij een waarschuwing op zijn plaats vond. Door dit jaartal 1815 zouden de Belgen im-

mers in Limburg meer rechten kunnen doen gelden dan bij het vasthouden aan de verwarde situatie rond Maastricht in 1814 het geval was. In 1815 was Maastricht Limburgs en wanneer van dat uitgangspunt zou worden uitgegaan, zou geheel Limburg bij België moeten worden gevoegd.3)

Koning Willem I werd in het najaar van 1830 gesterkt in zijn overtuiging dat Nederland Maastricht nooit moest opgeven. In een gesprek met de jurist Van Assen zei hij er later van: "Ik ben in ouderwetsche principes opgevoed. Ik heb sedert ik wat meepraten mogte, altijd gelcerd dat Maastricht ons bolwerk was".4)

Het Voorlopig Bewind rekende vast op uitgebreide Franse politieke steun. De afscheiding van het Nederlandse koninkrijk was het Frankrijk van de juli-monarchie niet onwelgevallig. Dit betekende echter nog niet dat de Franse regering het jonge soevereine België als een ideale oplossing zag. Ambassadeur Talleyrand liet vaak genoeg blijken hoe zwak en onervaren hij de Belgische staatslieden vond.5) In het Franse kabinet werd uitbreiding van invloed in België gaarne gezien. De minister van Buitenlandse Zaken H. Sébastiani deed in dit opzicht veel moeite. Enige tijd overwoog hij zelfs een verdeling van het Belgische grondgebied tussen Engeland en Frankrijk. Te grote uitbreiding van Franse invloed echter was voor Engeland en Pruisen onaanvaardbaar. De ervaren Talleyrand beseftte dit. Hij durfde omwille van België geen oorlog met deze mogendheden te riskeren. Het nieuwe Franse bewind kon zich immers in 1830, kort na het begin van zijn optreden, geen oorlog permitteren. Talleyrand, nog steeds de adviseur van koning Louis Philippe en de achtereenvolgende ministers Molé en Sébastiani, durfde België niet meer toe te staan dan datgene waarvan hij wist dat Engeland en Pruisen er geen bezwaar tegen zouden hebben.6)

Engeland, dat in de periode tussen 1830 en 1839 praktisch steeds verwoordigd werd door Lord Palmerston, hield vooral het oog op zijn economische belangen, welke gediend waren door een politiek evenwicht in Europa.7) Bij deze situatie, waarin de Franse en Pruisische verlangens duidelijk waren, kon België uit de onderhandelingen datgene verwachten wat Engeland redelijk vond voor "een vrij en welvarend België". De gevolmachtigde minister Sylvain van de Weyer heeft dit zeer goed beseft in de vele contacten welke hij met Lord Palmerston had.

Pruisen bleef tot 1839 aarzelen gewapend in te grijpen, tegen de wil van sommige militante officieren in. Oostenrijk en Rusland kenden in 1830 en 1831 te veel interne problemen dan dat men zich actief met de Belgische kwestie kon bezighouden.8)

Het Voorlopig Bewind heeft van meet af aan naar mogelijkheden gezocht om Maastricht voor België te verwerven. In het genoemde Verdrag van Parijs d.d. 30 mei 1814 zagen de juristen een mogelijkheid om het Nederlandse bezitsrecht op Maastricht te betwisten. Op 23 november 1830 bereikte de Conferentie te Londen een Belgische nota over Maastricht, waarin de vraag gesteld werd of de stad Maastricht op 30 mei 1814, de datum van het Eerste Verdrag van Parijs, aan Nederland toebehoorde. Toen Maastricht, zo argumenteerden de opstellers, in 1795 aan Frankrijk werd afgestaan, had de stad tevoren noch ooit geheel deel uitgemaakt van de Verenigde Provinciën, noch van de Generaliteitslanden. De Republiek deelde immers de soevereiniteit met de Prins-bisschop van Luik, in die zin, dat de ene helft van de rechters, magistraten en ambtenaren werd beroemd door de Staten-generaal en de andere helft door de Prinsbisschop van Luik. nogmaals bevestigd door het Verdrag van 1665. Nederlandse troepen trokken op 5 mei 1814 onder commando van kolonel J. Van der Maesen de stad binnen, maar toen voerde daar reeds een 'gouvernement général' van de Nederrijn onder gouverneur J.A. Sack, die resideerde in Aken, het bewind. Op 28 april 1814 verscheen in diens naam een besluit aangaande de administratie van de justitie, een duidelijk teken dat Sack zich nog als regerend autoriteit beschouwde. Toen de commissarissen Bangeman-Huygens en Vrijthoff in naam van de Prins van Oranje bezit namen van Maastricht. werd hiertegen bij monde van Piautaz een protest aangetekend. Op 8 mei 1814 nog vaardigde Sack een beschikking uit over étappewegen, zonder daarin de Nederlanders te kennen. Het werd pas 1 augustus 1814, voordat de Prins van Oranje het bestuur en de administratie over Maastricht verwierf. Het was op deze wijze, volgens de Belgische zienswijze, duidelijk dat Nederland op 30 mei 1814 nog geen bezit had van Maastricht.⁹⁾

De Belgische aanspraken op Maastricht konden Th. Cartwright, Engels gezant bij de Duitse Bond en graaf Bresson, Frans legatiesecretaris te Londen, als vertegenwoordigers van de vijf Grote Mogendheden, niet overtuigen. In een "Note Verbale" van 1 december 1830 werden de Belgische eisen ontzenuwd. Op 30 mei 1814, zo werd betoogd, bestond België in het geheel niet. Bovendien, zo werd gesteld, werden een aantal Noordnederlandse vestingen, zoals Naarden, Den Helder, Delfzijl, Vlissingen en Coevorden pas op 23 november 1814 aan Nederland overgedragen en dat gaf toch niemand reden om Nederlandse rechten op genoemde steden te betwisten. In 1632, 1673, 1679 en 1795 was er in internationale verdragen

sprake van dat de Republiek Maastricht respectievelijk in 1632 veroverde, de stad in 1673 verloor, in 1679 terugkreeg dan wel in 1795 afstond aan Frankrijk. Als in het Protocol van 4 november 1830 sprake was van troepen die opdracht kregen zich terug te trekken achter de lijn, die vóór 30 mei 1814 de bezittingen van de soevereine prins van de Verenigde Nederlanden scheidde van de gebieden, die door het Verdrag van Wenen en dat van Parijs in 1815 aan het Koninkrijk der Nederlanden werden toegevoegd, hoe zou het Voorlopig Bewind dan kunnen veronderstellen dat dan over iets anders sprake zou zijn dan over eigendomsrechten?10) De Belgische nota over Maastricht bezorgde het Voorlopig Bewind niet de gewenste soevereiniteitsrechten op die stad.

Op 6 december 1830 bracht de Belgische regering bij monde van Sylvain van de Weyer, vasthoudend aan het ingenomen standpunt over Maastricht, opnieuw naar voren dat België meer rechten kon doen gelden op Maastricht dan Nederland. Dit werd gegrond op het feit dat de rechten van de Prins-Bisschop van Luik op Maastricht veel ouder waren en eigenlijk dateerden uit de 4e eeuw, sinds St-Servaas vanuit Tongeren bisschop werd in Maastricht, hetgeen onveranderd was blijven voortbestaan tot 1795.11) Overtuigen kon de Belgische argumentatie ook nu niet. De politieke macht van de Republiek in Maastricht was sedert 1632 veel groter geweest dan die van de Prins-Bisschop van Luik ooit was.

De Nederlandse tegenargumenten, opgesteld naar studies van J.H. Appellius, commissaris-generaal van Financien in 1815, sorteerden meer effect bij de Conferentie dan de Belgische eisen van 1830. Lord Palmerston zei in april 1831 opnieuw tot de Belgische gedelegeerden, dat een welvarend België weliswaar een Engels belang te noemen was, maar het bleef Engeland onmogelijk op grond daarvan de bevriende Nederlandse koning zover te verzwakken, dat Maastricht en Venlo aan België zouden moeten worden afgestaan.12)

Het Protocol no.11: de 18 Artikelen

Voor het Voorlopig Bewind waren de "Bases de séparation", Protocol no. 11 d.d. 20 januari 1831, een teleurstelling. Deze zogenoemde 18 Artikelen gingen immers uit van de situatie van de Republiek der Verenigde Provinciën in 1790. Na een regeling over enclaves van de vroegere generaliteitslanden betekenden de 18 Artikelen voor Maastricht en de rechter Maasoever behoud bij Nederland.13) Men gaf de hoop geheel Limburg te verwerven aan Belgische zijde evenwel niet op. In de tumultueuze zitting van het Congres te Brussel in januari 1831 werd zelfs medegedeeld dat volgens binnengekomen berichten de vesting Maastricht

op het punt stond zich over te geven. Ook voor veel Limburgers betekenden de 18 Artikelen een grote teleurstelling.

Na de afkondiging van de 18 Artikelen werden de Belgische aanspraken op Maastricht en de rechter Maasoever een politieke gok. Eigenlijk hadden ze sindsdien geen reële kans meer. België zou hoogstens voor het behoud van Limburg steun kunnen verwachten van Frankrijk. Vele Belgen koesterden hoop dat Frankrijk voor het behoud van Limburg België ter wille zou zijn, wanneer als tegenprestatie het koningschap van België zou worden opgedragen aan de hertog van Nemours.

Firmin Rogier poogde in het voorjaar van 1831 te Parijs vrijwilligers van de revolutie van 1830 te werven voor de formatie van een korps, dat met wapengeweld het door België geëiste gebied van Luxemburg, Limburg en Zeeuws-Vlaanderen zou veroveren. Hij benaderde de generaals Damas, Bachelus, Fabvier en Lamarque. De regering in Parijs en Talleyrand in Londen echter gaven aan deze drieste onderneming geen toestemming uit vrees voor Engelse en Pruisische tegenmaatregelen. "The Belgians must understand that Holland will and must have in Limburg what belonged to her in 1790 and that the compensation must be partly in territory", luidde het standpunt van minister Palmerston.¹⁴)

Nederland, zo dachten anderen in Brussel, zou mogelijk voor geld wel toeschietelijk te maken zijn. Zich vastklampend aan deze strohalm bleef het Voorlopig Bewind na de afkondiging van de 18 Artikelen hopen dat met steun van Frankrijk Limburg, Luxemburg en Zeeuws-Vlaanderen geheel aan België konden worden toegewezen.

Op verzoek van minister Lebeau besprak graaf E. d'Aerschot in een on-officieel gesprek de algemene situatie met de secretaris van Talleyrand, de diplomaat De Bacourt. Deze moest België teleurstellen. De scheidingsgrenzen waren definitief beslist en men moest zich in België goed realiseren dat de Conferentie de Duitse Bond slechts ten koste van veel moeite zover gekregen had. Gezant Charles Le Hon kreeg hetzelfde te horen van de Franse Minister H. Sébastiani in april 1831. Deze wees Le Hon erop dat het te laat was geworden om Maastricht nu nog op te eisen voor België, zonder dat daarbij moeilijkheden aan Duitse zijde zouden ontstaan. Frankrijk zou van de andere kant beslist elke aanval van Nederland op België met geweld terugslaan en de volledige onafhankelijkheid van België garanderen. Een oorlog met de Duitse Bond durfde Frankrijk echter niet riskeren. Na mijn uitdrukkelijke opdracht aan Talleyrand, zo schreef gezant C. Le Hon later, „Sluis, Philippini, Sas van Gent en Maastricht voor België te verwerven, moet ik constateren dat al mijn pogingen falen tegen de protesten van Pruisen, dat Maastricht en de

rechter Maasoever onder geen beding wil laten behoren aan België, terwijl Pruisen hierbij gesteund wordt door Oostenrijk en Rusland. Men kan zich niet voorstellen hoe groot de druk is welke op het Franse kabinet wordt uitgeoefend en hoe moeilijk het is deze te overwinnen.¹⁵⁾

De Belgische minister van Buitenlandse Zaken van het Voorlopig Bewind, Joseph Lebeau, bleef in het voorjaar van 1831 toch nog vol optimisme spreken over de mogelijkheden van het behoud van geheel Limburg met Maastricht voor België. In correspondentie op 24 en 28 april aan de Belgische vertegenwoordigers in Londen, C.G.G. Vilain XIII en Henri de Brouckère, schreef Lebeau nog steeds van mening te zijn dat Holland de oorlog, welke ongeveer 1 miljoen per week kostte, niet kon laten voortgaan om Maastricht voor Willem I te behouden. Met geld zou bij de regering in 's-Gravenhage over Limburg wel het een en ander met België te regelen vallen. Zou men verder veel waarde hechten aan veertien kleine dorpen van de vroegere Generaliteitslanden, de dorpen van Redemptie en de Banker van St.-Servaas? Het bezit over Limburg is een Europese kwestie geworden, een gevolg van de omstandigheid dat er nog Franse veroverzucht bestond. Daar wilden de Europese regeringen zich tegen wapenen. Maastricht vormde immers voor Pruisen een uitstekend bruggehoofd tegen Frans opdringen. Daarom wilde Pruisen Maastricht aan Nederland toekennen. De Hollanders waren, zo schreef J. Lebeau, te lafhartig om Maastricht degelijk te verdedigen. "Bovendien zijn de Hollanders zo antipathiek voor de bewoners van Maastricht dat deze de poorten zouden openen voor de Fransen als die voor de stad kwamen om hen als bevrijders in te halen."¹⁶⁾ Tijdens de verdere discussies in de Nationale vergadering te Brussel hield Lebeau bij zijn pogingen om de door de Conferentie opgelegde 18 Artikelen aangenomen te krijgen aan deze gedachten stug vast.

Ook de Limburgse afgevaardigden spraken zich allen tegen de 18 Artikelen uit. Vooral de redevoeringen van J.L. Jaminé tegen het Voorlopig Bewind waren bijzonder fel. "L'avocat a fait son possible, mais il a perdu son procès." Onder luid applaus van de vergadering sprak Jaminé er schande over dat België het dappere Venlo onder het Hollandse juk liet doorgaan en ook de Zuidelijke gezinde stad Maastricht aan het Noorden overliet. De uit Limburg afkomstige afgevaardigden jhr. R.P. De Tieken de Terhove, J. Gelders, H. De Brouckère, baron L. de Schiervel en graaf F. de Mérode sloten zich bij het felle verzet aan. Zij voelden zich laf, schaamteloos en onmenselijk wanneer zij in de aanname van de 18 Artikelen zouden moeten toestemmen.

Nadat de verschillende sprekers aan het woord geweest waren, hield

J. Lebeau op 5 juli 1831 zijn bekend geworden rede, waarbij hij in enkele passages ook aandacht besteedde aan de Belgische eisen op Limburg. Zijn toon was niet meer zo zelfbewust als enkele maanden daarvoor het geval was. Hij was zich bewust dat België deze ongunstige 18 Artikelen zou moeten aannemen om te voorkomen, dat het zijn pas verworven zelfstandigheid geheel zou verliezen. Lebeau herinnerde de vergadering eraan dat Charles de Brouckère enige tijd geleden had medegedeeld dat hij bevreesd was de uitwisseling van gemeenten te moeten onderwerpen aan de arbitrage van de Grote Mogendheden. Men wil van die zijde komen tot bepaling van de beide territoria, maar zodra het zo ver is, zal een douanelinie worden opgeworpen die alle Belgische handel met Duitsland vernietigen zal, omdat de vrije verbindingen door Limburg met dat land verbroken zijn. Als de status quo van 21 november 1830 blijft gehandhaafd, zal nog alleen verbinding mogelijk blijven met Duitsland via Venlo. We moeten daarom zeker Venlo nooit afstaan. Lebeau had begrip voor de felle redevoeringen van J. Jaminé en H. De Brouckère tot behoud van Limburg, maar zij moesten bedenken dat hier niet alleen voor Limburg vergaderd werd, doch ook en vooral voor de belangen van geheel België. Hij had spijt met de Venlonaren, die gevochten hadden voor België en die weer zouden moeten terugkeren onder het bewind van koning Willem I. Wat hem verwonderde was dat, terwijl zo veel gezegd werd over mogelijke afstand van Venlo, niets gezegd werd over Maastricht. "Toch zucht Maastricht reeds lang onder de ellende van een onderdrukking, waarvoor hopelijk ons het ooit gegeven zal zijn om ons er voor te wreken." "Ik zeg U", zo sprak J. Lebeau, "dat wij naar mijn eerlijke mening geheel Maastricht zullen krijgen. De stad ligt op 18 mijl van Holland; de inwoners zijn Belgen en zou de Conferentie dan willen dat Holland'er een garnizoen zal behouden, dat in geval van oorlog voor niets zou zijn tegen een dappere bevolking? Wij zullen Maastricht krijgen met een Belgisch garnizoen, dat is het Belgische recht. Wanneer wij de Hollanders een schadeloosstelling betalen, zullen zij onze voorstellen zeker aannemen en dan, weest er zeker van, "par cela que nous n'avons besoin pour communiquer avec l'Allemagne ni de Maastricht ni de Venloo. Maastricht n'est plus rien comme point commercial, lorsque surtout on ne peut y empêcher la navigation de la Meuse". Wat de Grote Mogendheden in het midden brengen, zou er weinig toe doen. Wij Belgen moeten een regeling treffen met Holland en wij zijn zeker niet geneigd om Maastricht aan Holland af te staan."

Of Nederland hiertoe bereid zou zijn, daarover sprak Lebeau niet. Hij had met verwondering, zo zei hij, vernomen dat de Limburgse afge-

vaardigden het als hun plicht beschouwden terug te treden, wanneer de préliminaires van de 18 Artikelen zouden zijn aangenomen. Dit was volgens Lebeau voorbarig. Het ging nog slechts over bases van onderhandelingen, hetgeen nog geen afstand van Limburg inhield. Verderop in zijn rede sprak J. Lebeau ook nog terloops over de handel tussen Luik en Holland.¹ Deze was niet te vernietigen; er bestond nog steeds volop handelsbehoefte. Ondanks het uitgevaardigde verbod werden grote hoeveelheden spijkers en stoffen via Duitsland naar Holland vervoerd. Na aanneming van de vredesvoorwaarden zouden deze goederen weer rechtstreeks langs de Maas vervoerd kunnen worden en niet meer via de grote omweg over Keulen, hetgeen voor Holland en België beide voordeliger handeldrijven zou betekenen.¹⁷) Het blad L'Industrie van 17 mei 1831 publiceerde een afschrift van een brief van minister Lebeau aan de Nederlandse minister Verstolk van Soelen, waarin hij voorstelde in Aken of Valenciennes bijeen te komen om te onderhandelen over herstel van de economische betrekkingen. Op deze wijze zouden voor beide landen de schadelijke gevolgen beperkt blijven.

De Engelse diplomaten waren veel gereserveerder dan de optimistische Belgische staatslieden in het voorjaar van 1831. De Engelse gezant Lord Granville in Parijs liet er in een schrijven aan Viscount Palmerston op 11 februari 1831 geen twijfel over bestaan dat het Franse Hof België ten onrechte allerlei beloften had gedaan inzake de Scheldeoevers, Luxemburg, Limburg en Maastricht, wanneer het land een aan Frankrijk welgevallige koning zou willen accepteren. "Aangezien deze beloften niet stroken met het Protocol van 20 januari 1831, geloof ik", zo schreef Lord Granville, "dat we sinds het begin van de Conferentie van Londen nog nooit zo ver van de oplossing van het Nederlands-Belgische geschil waren".

Toen het in mei 1831 nog niet gekomen was tot aanneming van de 18 Artikelen door België, zag Lord Granville de ontwikkelingen somber in. "I do not see our way out of Belgian difficulties; we are at a deadlock." We kunnen toch niet meer terugkomen op de grenzen van de scheidingsvoorwaarden welke we in januari 1831 voor Nederland bepaald hebben, ondanks alle ontevredenheid welke België daarover vertoont. Ik heb met P. Devaux gesproken over de aanhoudende Belgische eis om Maastricht te verwerven en hem gevraagd hoe men in België meent deze eis waar te kunnen maken. Maastricht is in de woelige dagen in Nederlandse handen gebleven en noch de facto, noch de jure Belgisch bezit. Als België onder deze omstandigheden Maastricht opeist op historische zwakke gronden zou het even absurd zijn op dezelfde wijze Aken of Lille op te eisen. Maastricht is nog

geen bezit van de Belgen en de stad zal het ook niet worden. Het is onmogelijk in welk opzicht dan ook aan de Belgische eisen tegemoet te komen.18)

Het plan-Nothomb i.z. Limburg

Secretaris-generaal J.B. Nothomb heeft nog gepoogd Limburg te verwerven via onderhandelen. In dezelfde tijd dat de Belgische deputatie naar Londen trok om Leopold van Saksen-Coburg officieel de Belgische kroon aan te bieden, onderhandelden J.B. Nothomb en P. Devaux met de Grote Mogendheden in de hoop alsnog een wijziging in de scheidingsvoorwaarden te kunnen bereiken. Na overleg met minister Lebeau zou Nothomb trachten te verkrijgen dat het Groothertogdom een onderwerp van afzonderlijke onderhandeling zou worden. De Belgische regering had van het Congres toestemming gekregen om door betaling territoriale eisen ingewilligd te krijgen. Als België Luxemburg kon verwerven, zou het zijn aanspraken op Zeeuws-Vlaanderen laten vallen. Nothomb wilde inzake de positie van Limburg als een handig advocaat in een lange procedure zoveel mogelijk Belgisch voordeel halen uit de bepalingen over de enclaves van 1790, vooral in verband met de Duitse enclaves in Noord-Nederland, Huissen, Malburgen, Zevenaar, Ravestein, Megen, Boxmeer en Gemert. Als het Protocol van 20 januari 1831, zo stelde Nothomb, Nederland wilde herstellen naar de toestand van 1790, dan behoorden alle buiten het territoire van 1790 gelegen gebieden voortaan toe aan België. Nothomb begreep dat Nederland nooit Belgische enclaves in het Noorden zou dulden en dat zou koning Willem I bereidwilliger maken bij onderhandelingen over gebieden in Limburg en de positie van Maastricht.

Nothomb kreeg gelegenheid zijn gedachten aan de hand van oude kaarten en andere authentieke stukken voor te leggen aan Lord Palmerston en Wessenberg. Met de vasthoudendheid van een goed advocaat bleef Nothomb overal in Londen, waar men hem beluisteren wilde, Belgische rechten op Maastricht en Limburg bepleiten. Maar het moet hem duidelijk zijn geweest dat de Pruisische gezant Von Bulow geenszins wilde weten van een Belgische bezetting van Maastricht en daardoor strandde ook deze Belgische poging om geheel Limburg voor België te verwerven.

Lord Palmerston liet dit S. van de Weyer begin oktober 1831 duidelijk verstaan. Tot zijn teleurstelling moest deze koning Leopold mededelen dat zijn uiterste poging om de rechter-Maasoever te verwerven wederom gefaald had. De zending van de drie Venlose magistraten C. Bontamps, H. Verwins en J.J. Keuller op 27 juli 1831 naar Hasselt, om daar koning Leopold I een adres van afhankelijkheid namens Venlo aan te bieden,

De geblokkeerde Maasvaart aan de Conferentie van Londen in 1831
voorgelegd

De voortvarendheid waarmee vestingcommandant Dibbets in oktober 1830 te Maastricht handelde door balken te plaatsen onder de Maasbrug en door het afsluiten van watertoevoer naar de Zuid-Willemsvaart, speelde Nederland op de onderhandelingen achteraf gezien welkome politieke troeven in handen, welke tot 1833 op de Conventie van Zonhoven benut werden.

De Belgische autoriteiten waren nadrukkelijk van mening, dat, als Maastricht wilde beschikken over twee vrije wegen door Belgisch gebied naar respectievelijk Aken en Tindhoven, men vrije Maasvaart als tegenprestatie zou moeten toestaan.20)

Dibbets echter adviseerde de regering in 's-Gravenhage geen gehoor te geven aan deze Belgische eisen, zolang de Belgen niet op hun kosten ervoor zouden zorgen dat de vernielingen aan de Zuid-Willemsvaart werden hersteld en vrije vaart van Maastricht naar 's-Hertogenboorch zouden toestaan. Via het Departement van Oorlog kreeg Dibbets machtiging deze politiek in Maastricht door te zetten en de Maasvaart gesloten te houden. 21) De Zuid-Willemsvaart bleef vóór Smeermaas geblokkeerd, hetgeen verhinderde dat het kanaal met Maaswater werd gevoed.

Het Voorlopig Bewind te Brussel uitte in een schrijven van minister Joseph Lebeau d.d. 21 april 1831 aan de Grote Mogendheden te Londen zijn bezwaren over deze handelwijze van luitenant-generaal Dibbets te Maastricht. Men was hoogst ontevreden dat Dibbets halsstarrig bleef weigeren hierover met generaal Daine in contact te treden.22)

De Belgische gezant te Parijs, Le Hon, besprak deze zaak met de Franse minister H. Sébastiani. Le Hon eiste op basis van wederzijdse uitvoering van de wapenstilstands-bepalingen van 20 januari 1831, artikel 3, wegneming van de obstakels in de Maas te Maastricht. Le Hon kon aan de regering te Brussel melden dat minister Sébastiani begrip had voor de Belgische eisen en de urgentie van de zaak voor de handel tussen Namen, Luik, Roermond en Venlo. De Franse gevolmachtigde te Londen, Talleyrand kreeg van H. Sébastiani opdracht de opening van de Maas bij Maastricht uitdrukkelijk te bepleiten.23) Minister J. Lebeau was van mening dat het probleem van de blokkering van de Maasvaart zich na enige tijd vanzelf zou oplossen. Nederland zou uit eigen beweging de noodzakelijke spijkers, steenkolen en andere onmisbare goederen liever via de Maas naar het Noorden aanvoeren dan via de kostbare omweg via Keulen over de

Rijn. De kwestie van de vrije Maasvaart zou evenwel eerst op de Conventie van Zonhoven in 1833 opgelost worden.²⁴⁾

Limburchse afgevaardigden te Brussel

Het parlement van de nieuwe staat stond in de eerste maanden van zijn bestaan voor een aantal zeer gewichtige beslissingen. Op 22 en 23 november 1830 besloot men tot de instelling van een monarchie en tot uitsluiting van het Huis Oranje Nassau. Daarnaast was er de eerste koningskeuze op 3 februari 1831, de keuze van de Regent en het aanvaarden van de 18 Artikelen. Aan deze stemmingen namen 17 afgevaardigden uit Limburg deel: uit het district Maastricht J.F. Hennequin, Ch. Burggraaf Vilain XIII, Jhr. R.P. de Tieken Terhove, F. graaf de Merode, C. graaf de Renesse, Ch. Destouvelles en J.B. graaf Marchant d'Ansembourg, uit het district Roermond waren het H. de Brouckère, L. de Schiervel, Th. Olislagers de Sipernau, N. Geiders en P. G. baron de Liedel de Well, uit het district Hasselt F. L. Surllet de Chokier, Ch. de Brouckère, B.I. Ridder de Theux van Meylandt, baron A. de Woelmont en P.G. Teuwens. De Limburgse afgevaardigden stemden unaniem vóór het behoud van de monarchie. Uitgezonderd C. graaf de Renesse, C. Destouvelles, J.B. graaf Marchant d'Ansembourg en P.G. baron Liedel de Well waren ze ook vóór de uitsluiting van het Huis Oranje Nassau. E.L. Surllet zag uit Limburg slechts één stem gaan naar zijn medecandidaat Ch. de Mérode, die van Ridder de Theux van Meylandt.

Opvallend was dat op 27 januari 1831 5 Limburgers vóór het aannemen van de 18 Artikelen stemden: graaf F. de Mérode, graaf De Renesse, Th. Olislagers de Sipernau, baron de Woelmont en Ridder B. de Theux van Meylandt. Bij de eerste koningskeuze waren de stemmen verdeeld: 10 vóór de hertog van Nemours, 5 vóór de hertog van Leuchtenberg en 2 vóór aartshertog Karel. Op 4 juni 1831 brachten jhr. R.P. de Tieken Terhove, Ch. de Brouckère en P.C. Teuwens hun stem uit tegen de keuze van koning Leopold van Saxe-Coburg.

De grote meerderheid van de Limburgse afgevaardigden uit alle districten steunde het Voorlopig Bewind dus royaal en loyaal. De verkiezingen van het najaar 1831 brachten een aantal nieuwe vertegenwoordigers voor Limburg in de Kamer van Volksvertegenwoordiging. Voor Hasselt werden het E. de Stembier de Wideaux en P.L. Raymakers, voor Roermond en Maaseijk N.J. de Longree, L.F.H. Beerenbroek, J.W. Ernest, J.M. van der Heijden en J.G.H. Scheijven; voor Maastricht en Tongeren J.L. Jaminé, L.H. Schaetzen, F. Corneli en H.A. Simons. In de Senaat werd Limburg tot 1840 vertegenwoordigd door baron C.F. de Stockhem, L. de

Schiervel, J.B. graaf Marchant d'Ansembourg, baron F.K.A. de Loë de Mheer en A.C.D. van Muijsen.²⁵⁾

De maand augustus 1831 zou voor België een onaangename verrassing brengen.

Hoofdstuk V

LIMBURG VAN DE TIENDAAGSE VELDTOCHT TOT DE CONVENTIE VAN ZONHOVEN,
DE JAREN 1831-1833

A. Limburg en de Tiendaagse Veldtocht

Nogmaals tien dagen actie in Limburg

In en nabij de nieuwe hoofdstad Hasselt maakten de Limburgers in augustus 1831 bewogen dagen door. Allereerst was daar het eerste bezoek van koning Leopold aan de stad op 27 juli 1831, waarvan de inhuldigingstoespraak in het stadhuis het hoogtepunt vormde. Het betoonde feestvertoon werd kort daarna wreed verstoord door de hervatting van de vijandelijkheden op 2 augustus 1831. Koning Willem I immers oordeelde de inhuldiging van koning Leopold op 21 juli 1831 te Brussel het moment om de politieke onderhandelingen te beëindigen en met wapengeweld een betere politieke uitgangstelling te verwerven. 1)

De aanval van de Nederlandse troepen deed de volle aandacht terecht komen op het Maasleger van generaal N.J. Daine. Dit omvatte op dat moment ruim 10.000 manschappen, 660 paarden en 30 kanonnen als zware bewapening. Het Maasleger vertoonde alle kenmerken van de zorgeloosheid, waarmee het Belgisch leger was opgebouwd. Alles was slecht geleid en verzorgd. Men zou slechts 500 goede geweren gehad hebben en 5000 pieken. Sedert november 1830 was nog maar een keer met vuur geoefend. Nog in april 1831 had generaal N.J. Daine de regering in Brussel gewezen op de onvoldoende staat van weerbaarheid van zijn troepen. Het merendeel miste voldoende militaire training en bovendien vormde insubordinatie een voortdurende verlamming van de slagvaardigheid van het leger. Gelden voor nieuwe bewapening konden niet gefourneerd worden. In 1831 traden na generaal Goblet twee ministers op in het Departement van Defensie, baron C.J. D'Hane De Steenhuyzen en baron De Failly, die beiden toevallig geen doortastende of kundige figuren waren. Het demobiliseren van de lichte 1826 had de geleerden ernstig gedund. Plaatselijke medewerking ondervond het leger weinig, maar dat was na de ervaringen van de voorbije winter niet verwonderlijk. Op 27 juli 1831 zond gouverneur J.F. Hennequin een protest naar generaal Daine, dat men nu juist in de oogsttijd paarden en wagens vorderde. Van het Maasleger werd een groot gedeelte nabij Bilsen en Tongeren vastgehouden ter bewaking van het 5000 man tellende garnizoen van Maastricht. Opeens werd het nu geplaatst tegen een aanval uit het

noorden, terwijl men eigenlijk verwacht had dat Venlo en Maastricht de eerste doelen van de Nederlanders zouden zijn. De tactiek van Daine was gebaseerd op de inmiddels klassiek geworden linietactiek. Hij hoopte de Nederlanders tot een gevecht te dwingen op de voor hem, gezien de terreingesteldheid, gunstige heide van Winterslag. Het liep heel anders.

Tegenover het Maasleger werd van Nederlandse zijde ingezet de 3e divisie onder luitenant-generaal Meyer, omvattende 7250 man en de reserve divisie van luitenant-generaal Cort-Heyligers, bestaande uit 5000 manschappen. Onder deze troepen bevonden zich o.a. de Vrijwillige Jagers van de Leidse Universiteit, de Geldersche, Noord-Hollandsche, Friesche en Bossche Schutterij. Op 2 augustus 1831 kwam het bevel "Voorwaarts". De tactiek van het Nederlandse leger had als eerste hoofddoel het Belgische Maasleger en het Scheldeleger van elkaar te scheiden. Men wilde de Belgische tegenstanders zo lang mogelijk in de waan laten dat Maastricht en Antwerpen einddoelen waren. In werkelijkheid hoopte men zo spoedig mogelijk St.-Truiden, Tienen of Leuven te bereiken, aldus een wig drijvend tussen de Belgische leger-troepen. De eerste gevechten van enige omvang in Limburg werden geleverd in Oostham, op de route naar Diest. De Belgen trokken terug.

Op 3 augustus vertrok vanuit Eindhoven de 1e Nederlandse brigade onder generaal-majoor Knotzer via Lommel, Neerpelt en Hamont. Op die dag zond Daine een oproep naar kolonel J. van den Broeck om alsnog in de omgeving van Roermond, Weert en Venlo vrijwilligers op te roepen. Het was vergeefs. Op 4 augustus ontving Cort-Heyligers opdracht met zijn troepen op te rukken naar Hechtel, Helchteren en mogelijk nog tot Houthalen. Men stootte daarbij op fel verzet van het bataljon "Tirailleurs de la Meuse" van majoor Lecharlier. Op de hei bij Houthalen ontwikkelden zich op 6 augustus felle gevechten. Tijdens deze veldslag bereikten generaal Daine van verschillende zijden anders luidende berichten en bevelen, o.a. van minister De Failly. Daine kreeg opdracht naar Diest te vertrekken, maar durfde dit aanvankelijk niet aan. Hij wilde eerst de gehele situatie overzien en fourageren. Inmiddels viel Kwaadmechelen in Nederlandse handen. Na verjaging van een bataljon van 900 man uit Beringen brak daar een brand uit in de nacht, welke het dorp grotendeels in de as legde. Het leger bood na een collecte de pastoor fl. 200,- schadevergoeding aan.

Op 7 augustus rukte Daine toch op naar het inmiddels bezette Diest, teneinde het contact te herstellen met het Scheldeleger van generaal De Tiecken. Op weg hierheen, op de heide van Kermp, stootte hij op

het Nederlandse leger, dat op weg gegaan was naar Hasselt. Twee dagen felle gevechten eindigden in een totale Belgische nederlaag. Temidden van grote ontreddering vielen Hasselt en St.-Truiden. Daine moest melden: "Écrasée par la fatigue et la chaleur, l'armée n'avait ni repos ni vivres depuis trois jours; je ne puis trop appuyer sur cette dernière circonstance qui devait porter ses tristes fruits". De Eenens beschrijft dat Daine op de avond van 8 augustus in Tongeren aankwam in Hotel de Pauw en daar aan een moordaanslag, bedreven door een zekere Debay, ontsnapte. Deze riep uit: "Vous êtes un traître et vous avez trahi l'armée". Aangezien het revolver weigerde, moest de aanslagpleger vluchten. 's Avonds kwam Debay zich aanmelden, zeggende: "Je sais que je dois être fusillé, mais j'aime mieux cela que de désertre; je viens me mettre à votre disposition"(2)

De rol van generaal N.J. Daine

Gezien de toch ook maar beperkte kracht van het Nederlandse leger was de nederlaag van het Maasleger een verpletterende, waarvoor generaal N.J. Daine de zondebok genoemd werd. Geheel eerlijk is dit niet. Ondanks het goede moreel van de Nederlandse schutters en studenten kwamen deze troepen nog verschillende malen in grote moeilijkheden. De leiding van een leger krijgt altijd de schuld van het falen. Daine bleek geen krachtige persoonlijkheid, maar wat wilde hij met een slecht bewapend leger bereiken? Hij weifelde tussen Herck de Stad en Venlo, zijn verdedigingslijn, te lang. Was zijn vooropleiding te gering geweest?

Volgens militaire principes maakte Daine na de nederlaag bij Hasselt een grote fout door terug te trekken naar Luik. Hij had beter kunnen oprukken naar Diest om te voorkomen dat het Maas- en Scheldeleger van elkaar gescheiden zouden worden. Strategisch gezien verdient deze overweging de aandacht. De vraag is gewettigd of deze handelwijze de Nederlandse legermacht nog zou hebben kunnen tegenhouden. Bovendien zou de bewaking van Maastricht dan totaal uit het oog verloren zijn. En dat was dan geschied op het moment dat in de vesting Maastricht onder generaal-majoor Van Boecop een korps in staat van paraatheid was gebracht om een uitval naar Tongeren te doen. Bovengenoemde te kortkomingen hebben groot succes voor het Maasleger bij voorbaat onmogelijk gemaakt. Daine's houding is verdacht gemaakt door omkopingsvoorstellen uit de orangistische groep, die in samenwerking met de groep van James Cockerill rond Luik een orangistische tegenrevolutie wilden ontketen. Bij de onzekere situatie waarin België zich bevond - gezien zijn opportunistische inslag en het chronisch gebrek aan

particuliere middelen - moet het aanbieden van frs.100.000 Daine tot ernstig overwegen en twijfel verleid hebben. Van verraad evenwel viel geen bewijs te leveren.3)

De aanval vanuit de vesting Maastricht op Tongeren

Op de avond van 7 augustus kwam in Maastricht de majoor Roelof van de Generale Staf aan met het overwinningsnieuws. De vreugde hierover bij het garnizoen was groot. Een aantal Belgisch gezinde burgers werd gedwongen "Oranje Bover" te roepen 4)

Door allerlei verkenningberichten was sedert maart 1831 de slechte stand van zaken bij het Belgische Maasleger aan het commando te Maastricht uiteraard niet ontgaan. Toen op 29 juli 1831 de hertog van Saxen-Weimar in het kamp te Rijen het veldtochtsplan bekend maakte, werd tegen de algemene verwachting in de aanval in de richting van Maastricht niet in het plan opgenomen om het Maasleger te misleiden.5) Vanaf het moment dat het Maasleger op de vlucht geslagen was in de richting van Luik, hoopte de Generale Staf toch nog volledig profijt te kunnen trekken uit een uitval die reeds eerder in Maastricht op de merites overwogen was: een aanval in de richting van Tongeren, dit tot tevredenheid van een aantal vechtlustige Nederlandse militairen. Majoor Van Roelof kwam als verbindingsofficier deze manoeuvre in Maastricht voorbereiden. De opzet was door een snelle flankaanval op het Maasleger in de richting van Tongeren de terugtocht naar Luik af te snijden. Onder commando van generaal-majoor C. van Boecop vertrokken op 9 augustus 1831 een mobiele batterij en twee escadrons kurassiers, totaal 1400 man, via Riepst naar Tongeren. Tussen 5 en 7 augustus waren uitgezonden verkenningspatrouilles onder kapitein Duykers doorgedrongen tot bij Riepst, maar daar stootten de Nederlandse troepen op fel artillerieverzet van het Belgische bataljon onder leiding van kolonel Weusten. Op de weg naar Tongeren vonden bij Herderen en Riepst verschillende gevechten plaats, die aan Nederlandse zijde naast strategisch nadelige vertraging op een verlies kwamen te staan van 13 gewonden. 's Nachts werd Tongeren bezet. Toen was de hoofdmacht van het leger van generaal Daine reeds op weg naar Luik gegaan, waar men 's avonds om 10 uur de Citadel bereikte. Van Boecop en de zijnen waren te laat in Tongeren aangekomen om het eigenlijke plan te doen slagen. Hij riep het stadsbestuur bij zich met de waarschuwing dat de stad in brand gestoken zou worden als de Nederlandse troepen zouden worden beschoten.6)

In Tongeren was de komst van het Nederlandse leger uit Maastricht met angst en vrees tegemoet gezien. Bij het horen van de kreet "De Hollan-

ders komen" wierp ieder lid van de burgerwacht zijn ransel weg en zocht een heenkomen. De Brabantse driekleur verdween van alle huizen en gebouwen. Na de inkwartiering van de Nederlandse militairen bij de burgers werd de burgerwacht verplicht de kort tevoren uitgereikte wapens in te leveren. Een zevental karren oorlogsbuit werd op transport gesteld naar Maastricht en opgeslagen in de Augustijnenkerk. Daar arriveerden enkele dagen later ook nog 40 karren buit uit Hasselt. De verplichting tot levering van brood en andere voedingsmiddelen ergerden vele Tongerse burgers. Bij de stadspoorten werden een aantal bomen gekapt om te dienen als palissadenversterking. Overeengekomen werd dat ook de naburige gemeenten moesten leveren aan het Nederlandse leger.

De Nederlandse bezetting bleef in Tongeren tot 17 augustus en is toen overeenkomstig het met het Franse leger afgesproken schema uit België terug getrokken. De kroniek van Willem van der Meer verhaalt dat de kaasboeren met hun vlag vertrokken zijn, nadat zij eerst nog rustig hun maaltijd genuttigd hadden en de officieren een afscheids-beleefdheidsbezoek hadden gebracht bij de dames van hun huis van inkwartiering.⁷⁾

Vestingcommandant Dibbets was bij alle bezorgdheid voor de eigen vesting, toen hij zijn beste troepen voor de aanval op Tongeren zag vertrekken, enthousiast over de afloop en het snelle succes. Op 14 augustus 1831 schreef hij commandant C. van Boecop, dat de aanval vanuit Maastricht op Tongeren in de Staatscourant eervol vermeld was. Een in Tongeren buitgemaakte vlag werd onder de Nederlandse vlag gehesen op het Fort St.-Pieter. Bevrijdend werkte de gedachte dat de post vanaf 10 augustus weer via Hasselt naar Maastricht kwam.

Het waren merkwaardige weken voor Limburg. Het stadsbestuur van Hasselt moest ruim een week na de ontvangst van koning Leopold in dezelfde zaal de beide prinsen van Oranje ontvangen. Buiten Diest werd een hoofdkwartier voor de Prins te St-Truiden ingericht. Terwijl de Limburgse bevolking met bloedend hart, maar uit vrees voor represailles, gelater de troepen moest huisvesten, steeg het moreel van de Nederlanders, ondanks ontberingen, slechte voeding en zware regenval in deze weken. Smalend oordeelde men over buitgemaakte proclamaties van generaal Daine, die alle Belgen opriep ten strijde te trekken tegen "onze laffe vijand, die ons vermetel uitdaagt".⁸⁾

Overige gevechten in Limburg

De gevechten nabij Hasselt en Houthalen en in mindere mate de aanval van Maastricht op Tongeren vormden het hoofdterrein van de militaire gevechten in Limburg in 1831. In Roermond riep kolonel Van den Broek op 3

augustus per proclamatie de burgers op ten strijde tegen de laffe aanvaller. Het Luxemburgse leger zou in Limburg te hulp snellen. "Toont u de schone naam van Belgen waardig." Met het 3e Regiment Jagers te voet trok hij naar Weert om het hoofd te bieden aan de aanval vanuit Eindhoven. De burgerwachten te Roermond, Venlo, Tegelen en Gennep werden opgeroepen. 1500 Manschappen, 2 kanonnen en een houwitsers vormden de Belgische macht. In Weert bracht douanecontroleur Claus een aantal douaniers als vrijwilligers aan. Op 10 augustus vertrok het Belgische leger onder majoor Crossé uit Weert, bezette Maarheeze en Leende, hees daar de Belgische vlag en naderde tot bij Eindhoven. De aanvalskracht was echter te zwak, ook al door gebrek aan ruggesteun vanuit Roermond en Weert. Men moest naar Weert terugtrekken, terwijl een Nederlands leger van 3000 man op 12 augustus Weert binnentrok. Bij de brug over de Zuid-Willemsvaart ontstond een vinnig vuurgevecht waarbij enkele doden en gewonden te betreuren vielen.⁹⁾

Toen de resultaten tegenvielen, spoorde kolonel Van den Broek het gemeentebestuur van Roermond aan temidden van allerlei geruchten te zorgen dat de bevolking zich rustig zou houden. De Raad kwam pas op 26 september weer bijeen.

In Noord-Limburg kregen de garnizoenen van Grave en Nijmegen een hele boel te stellen met de burgerwachten aldaar, gesteund vanuit het garnizoen te Venlo. Op 10 augustus trokken 300 man van Gennep naar Malden. Van daar werden ze terug gedreven. Het verlaten Gennep werd aan huiszoekingen onderworpen, maar dat leverde niet meer dan 2 geweren en 40 pieken op. De achtergebleven bevolking moest de Nederlanders voorzien van vlees, kaas, brood en drank, waaraan men zich ten volle tegoed deed. Het kostte de Gemeente fl.165. Gennep zou tot 1839 een voorzichtige houding gaan aannemen, nu het door deze ervaring had geleerd.

De veren van Katwijk en Oeffelt, strategisch belangrijke objecten, werden naar Gennep afgevoerd, maar daar enige tijd later heroverd. Een detachement onder luitenant-kolonel Ardesch uit Nijmegen pacificeerde op 11 augustus de streek. Wat wilde men met een slechte bewapening tegen dit leger beginnen? Kolonel Dollin Dufresnil coordineerde vanuit Venlo de gevechten nabij Maashees en Geijsteren, van waaruit men offensieve activiteiten ontwikkelde in de richting van Boxmeer en Vierlingsbeek. Begeleid door 2 roeikanonneerboten werd deze aanval vanuit Grave afgeslagen. Strategisch waren het geen geweldige gebeurtenissen. Achteraf gezien is het opmerkelijk dat men in Noord-Limburg nog vocht op het moment dat Hasselt gevallen was en Leuven op het punt van overgave stond.

Het gevecht bij Kasteel Caestert op 19 januari 1831.
gravure door L.A. Vincent

De 11e en 12e augustus 1831 lieten in de kop van Noord-Limburg diepe sporen achter. Opnieuw voelde men zich verlaten. Mook had reeds in januari 1831 om Belgische beveiliging gevraagd, bijvoorbeeld door de legering van een detachement. Men was regelmatig geconfronteerd met Nederlandse troepen en daar kon men niets tegen uitrichten. Vanuit Grave verschenen enkele malen twee kanonneerboden ter hoogte van Mook op de Maas. Binnen enkele uren zouden deze geheel Mook kunnen verwoesten. In aug. 1831 bleek dit alles bittere waarheid te kunnen worden. De Belgische zaak, waar men zich in 1830 spontaan bij had aangesloten, verloor nagenoeg alle goodwill. De burgerwacht was voortaan niet meer in beweging te krijgen. De miliciens weigerden zich naar Hasselt te begeven voor inlijving bij de Belgische regimenten. In Ottersum, Heijen, Gennep, Horst, Venray handelde men niet anders. Men ging de weg op van veiligheid en dat was strikte neutraliteit. Een aantal miliciens ging op Nederlands gebied werken om aldus niet opgepakt te kunnen werken.

Schrik en bezorgdheid in Limburg

De snelle opmars van de Nederlandse troepen naar Hasselt en de Maas-trichtse uitval naar Tongeren dwongen ook een aantal autoriteiten te vluchten in de richting van Luik. Onder hen bevond zich gouverneur J.F. Hennequin. De terugtocht verliep overhaast. Op 20 augustus 1831 informeerde het gemeentebestuur van Chaudfontaine bij de collega's te Hasselt van wie een zestal paarden en karren konden zijn, waarvan men de eigenaars niet kende. Niemand wist wat te doen. Arrondissementscommissaris L.A. van de Weyer vroeg uit Valkenburg instructies aan Hasselt op 6 augustus 1831. "Iedereen voelt zich hier verlaten. Ik riep de commandant van de burgerwachten bijeen en riep op tot verzet. Maar er zijn bijna geen wapens aanwezig." Wat precies gaande was, kwam Van de Weyer te weten van graaf J.B. Marchant d'Ansembourg op 7 augustus. Diens relaties bezorgden hem nauwkeurige details over de Nederlandse opmars. Na deze "tristes nouvelles" vroeg de graaf wat er gedaan moest worden. Manmoedig antwoordde L. van de Weyer: „Wapen de mensen; laat de klokken luiden en verjaag de vijand." Van de Weyer wist dat hij eigenlijk iets onmogelijks verlangde. Hij had reeds lang op bewapening van de burgerwachten aangedrongen. Op 5 augustus meldde burgemeester Troquay uit Eijsden dat daar een schip was aangekomen met 27 kisten geweren, 797 stuks, zonder munitie. In de nabijheid van Maastricht vond Troquay deze wapens een gevaarlijk bezit. Van de Weyer trof een regeling dat de kisten konden worden verborgen op het erf van Mej. Collard te Valkenburg. Bij nadere contrôle bleek dat deze wapens voor een groot gedeelte defect waren.

Van de algehele verwarring maakte het Maastrichtse garnizoen gebruik om een grondig onderzoek in de omgeving te verrichten. L.A. v.d. Weyer vluchtte naar Oirsbeek. Op 12 augustus werd te Gulpen het huis van de als vurig Belgisch gezind bekend staande burgemeester Smeets overvallen door een detachement van 80 kurassiers. De gehele administratie en de registers werden onderzocht evenals die van zijn medewerker Reintjens. Ook Smeets verzuchtte: wat moeten we doen, nu we geheel aan ons eigen lot zijn overgelaten?¹¹)

Het snelle ingrijpen van het Franse leger deed ook in Limburg de Belgische autoriteiten van de schrik bekomen. De militaire posities van de wapenstilstand van november 1830 werden weer ingenomen; het garnizoen van Maastricht trok zich terug binnen het vestingrayon.

B. De Conferentie van Londen grijpt opnieuw in

Toen de Belgische legers in het geheel niet in staat bleken het hoofd te bieden aan de Nederlandse aanvallen, besloot de Conferentie, op het moment dat Luik en Brussel bedreigd werden, aan Frankrijk opdracht te geven het Nederlandse leger een halt toe te roepen. Lord Palmerston werd door de gebeurtenissen van augustus 1831 in hevige mate verrast. Aanvankelijk veronderstelde hij dat Nederland en Frankrijk voor deze strijd tot een akkoord waren gekomen, om op deze wijze België te verdelen. Toen dit niet het geval bleek te zijn, drong Engeland aan op een spoedige beëindiging van de strijd. Onder oppercommando van maarschalk Gérard rukten op 6 augustus 1831 de 1e Divisie op van Givet naar Namen, de 2e Divisie van Maubeuge naar Charleroi, de 3e van Valenciennes naar Mons en de 4e Divisie van Lille naar Ath en Doornik, conform Protocol no. 31 d.d. 6 augustus 1831.

Dit Franse ingrijpen had tot taak de Nederlandse troepen terug te drijven naar de posities van 21 november 1830. Maréchal Gérard kreeg een aantal uitdrukkelijke instructies vanuit Parijs toegezonden, opdat uit het Franse optreden geen complicaties met Pruisen zouden ontstaan. De Franse troepen zouden in elk geval links van de Maas moeten opereren en onder geen beding Maastricht of Venlo met een beleg insluiten. In de buurt van de Maas en Maastricht moest alles achterwege gelaten worden wat achterdocht bij Pruisen kon veroorzaken. Moeilijkheden met Pruisen dienden vermeden te worden.¹²) De Franse commandant Barrois heeft deze instructies strikt uitgevoerd. Wel liet uit veiligheidsoverwegingen generaal Barrois onder toezicht van de kolonel der Genie. La Faille, verkenningsrapporten opmaken van de toestand en bezetting van de vesting Maastricht. De contacten met vestingcommandant Dibbets leverden

geen problemen op, toen het er om ging de uit Maastricht afkomstige Nederlandse troepen onder generaal-majoor C. van Boecop vanuit Tongeren naar Maastricht terug te trekken.15)

Politieke situatie na de gebeurtenissen van de tiendaagse Veldtocht

Het Franse ingrijpen in augustus 1831 redde de zelfstandigheid van het jonge koninkrijk België. Er kwam geen Europese oorlog, omdat met de Pruisische gevoeligheden werd rekening gehouden in Limburg. De versterkte garnizoenen van Aken en Trier werden niet in de strijd gezonden. Het verlies aan prestige voor België was groot. Bekend werd dat de Franse minister H. Sébastiani en Talleyrand gedacht hadden over een verdeling van België. Omwille van Engeland zouden Antwerpen en Oostende vrije havensteden geworden zijn. Pruisen was Limburg en Luxemburg aangeboden. Verder wenste Frankrijk teruggave van het in 1815 verloren gebied van Philippeville en Marienbourg en de slechting van de vestingen Charleroi, Ath, Meenen, Doornik en Bergen. Ter Conferentie werd het verlangen groot dat de scheiding van Noord en Zuid nu definitief zou worden uitgevoerd. Op 3 september 1831 werd de Nederlandse en de Belgische regering gevraagd opnieuw hun standpunten omtrent de scheiding bekend te maken. Het leverde niets op: Nederland bleef vasthouden aan de situatie van 1790; België aan die van 1814. In september en oktober bleven de beide regeringen argumenten aandragen om aan het eigen juiste standpunt kracht bij te zetten.

In een uiterste poging om inzake Limburg gunstige voorwaarden van de Conferentie voor België te verwerven deed de Belgische regering nog eens een beroep op Parijs. Charles Le Hon ondernam deze stappen bij de Franse regering om, zoals hij het noemde, 'mutilation du Limbourg' te voorkomen. Hij begreep dat het een onbegonnen zaak was. In een vertrouwelijk schrijven aan de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken, de katholieke De Muelenaere, gaf hij als zijn mening te kennen dat de zaak voor Maastricht wel beslist was. Anders willen zou oorlog betekenen. Pruisen "à parole haut" en zou van Maastricht en Limburg "une chose capitale" maken. Limburg en Maastricht zouden immers dienst gaan doen als een Nederlandse borstwering voor Pruisen tegen een eventuele aanval vanuit Frankrijk. Le Hon vond het spijtig te moeten constateren dat de Grote Mogendheden thans tot iedere prijs vrede wilden en dat Frankrijk wel gelet had op de erkenning van België, maar onvoldoende op de voorwaarden van de scheiding. Daarmee zou voortaan rekening dienen te worden gehouden. Dit voorgevoel van Le Hon bleek spoedig, voor België helaas, gerechtvaardigd.14)

C. De 24 Artikelen en Limburg

Op 14 oktober 1831 maakten de Grote Mogendheden in Protocol no.49 aan de discussies een einde en stelden als uiteindelijke en onherroepbare besluiten de 24 Artikelen vast, welke zouden moeten dienen als scheidingsvoorwaarden tussen Nederland en België. De Oostenrijker Wessenberg en de Russische vertegenwoordiger Matuszewic hadden zich in hoofdzaak belast met de eindredactie van de 24 Artikelen.¹⁵⁾ Wat Limburg betreft, werd bepaald dat de rechteroever van de Maas aan Nederland werd toegewezen. Op de linkeroever van de Maas zou een grens getrokken worden vanaf Stevensweert langs de grenzen van de arrondissementen Roermond en Maastricht. Op deze wijze zouden Thorn, Hunsel, Stramproy, Neeritter, Itervoort en Bergerot Nederlands worden. De oude Nederlandse enclaves op de linker Maasoever zouden met uitzondering van Maastricht en een rayon van 1200 „toises" vanaf de vesting Belgisch gebied worden. (Art.4) Een scheidingscommissie zou in Maastricht moeten vergaderen. (Art.6) Het gebruik van de kanalen, welke door België en Nederland heen waren aangelegd, zou vrij zijn en tot nut van beide volkeren blijven dienen. (Art.10) De handelsverbindingen door Maastricht en Sittard zouden vrij moeten blijven en onder geen enkele voorwaarde mogen worden belemmerd. (Art.11) Nederland zou België op verzoek moeten toestaan op Belgische kosten een weg of kanaal via het kanton Sittard naar Duitsland aan te leggen. (Art.12) Een dergelijke weg of waterverbinding zou alleen een handelsverbinding mogen zijn zonder aantasting van de Nederlandse souvereiniteit op het bedoelde grondgebied. Over hoogte en wijze van belastingheffing zou een nadere regeling getroffen dienen te worden.¹⁶⁾

Toen de 24 Artikelen in het Parlement te Brussel einde oktober 1831 in discussie kwamen, was het verzet van de Limburgse afgevaardigden nog meer geemotiveerd dan in juli. Henri de Brouckère, afgevaardigde voor Roermond, stelde dat men eenvoudig moest weigeren de 24 Artikelen te aanvaarden en daarbij niet bang zijn voor een hernieuwde Nederlandse invasie. Frankrijk zou België in zijn strijd om 300.000 medeburgers te behouden nooit alleen laten. J.L. Jaminé gebruikte op 29 oktober 1831 nogmaals alle overredingskracht, die hem als advocaat eigen was, om het behoud van Venlo, Maastricht en de rechter Maasoever voor België te bepleiten. In Limburg was met overgave gestreden voor de belangen van de bevolking. Sedert het beroemde proces van de burgemeester J.F. Hennequin van Maastricht in 1821 was geen uur voorbij gegaan zonder verzet tegen de regering van koning Willem I. In Venlo had de bevolking de stadspoorten voor de revolutie geopend. In Maastricht liep het in

oktober 1830 maar juist mis. Sindsdien waren uit Maastricht jongeren de Belgische bataljons komen versterken. De stad zuchtte reeds meer dan 12 maanden onder de Nederlandse bezetting, hopen ooit deel van België te worden. "Daar was mijn vaderland, waar nu talrijke families in ellendige toestanden achterblijven. Ik wil niet dat hun ellende en het bloed van de gesneuvelden eeuwig op Uw verantwoordelijkheid blijft drukken. Maar ik zal voortaan op vreemde grond van vrijheid moeten genieten en zeggen: "Que Dieu bénisse la Belgique". Ook nu weer werd de rede van de heer Jaminé met luid applaus gehonoreerd. Maar het gewenste succes werd er niet mee bereikt. Tegenover de steun welke graaf F. de Mérode, baron F. de Loe en de advocaat Ch. Destouvelles in hun redevoeringen toezegden, stonden de vele stemmen (59 tegen 38) welke onder druk van de Conferentie vóór aanneming van de 24 Artikelen waren op 1 november 1831. Samen met E. de Robiano diende graaf J.B. Marchant d'Ansembourg in de Senaat vergeefs een motie in, waarin zij stelden dat de 24 Artikelen alleen maar aanvaard waren door de dreiging van geweld.17)

In deze tijd speelde koning Willem I opnieuw met de gedachte door een aanval op België de tenuitvoerlegging van de 24 Artikelen te verhinderen. Zonder steun van Pruisen durfde de koning deze stap niet aan en daarom werd een brief verzonden naar zijn schoonbroer, koning Friedrich Wilhelm in Berlijn, teneinde te vernemen wat diers houding zou zijn bij een eventuele hervatting van de vijandelijkheden. Het antwoord luidde dat, zolang de vestingen Maastricht, Luxemburg en de rechter-Maasoever in Limburg Nederlands zouden blijven, Pruisen niets voor zijn positie te vrezen had en dienovereenkomstig ten opzichte van Nederland zou handelen. Wel hoopte hij dat in samenwerking met de geallieerden de zaken op vreedzame wijze zouden kunnen worden opgelost. Na dit bericht en het Protocol no.50 d.d. 24 oktober 1831, volgens hetwelk Groot-Brittannië in opdracht van de Conferentie een vloot moest gereed houden om tegen Nederland op te treden in geval van hervatting van de vijandelijkheden, was koning Willem I genoodzaakt van zijn agressieve plannen af te zien. 18) De koning legde zich evenwel niet aanstonds bij de bepalingen van de 24 Artikelen neer.

Er volgde een protest. Op 14 november 1831 meldden A. Falck en baron H. van Zuylen van Nijvelt dat Nederland in strijd met de zin van het Verdrag van Aken van 15 nov. 1818 niet geraadpleegd was over de bepalingen van de 24 Artikelen, hoewel ieder monarch daarop recht had. Te praten over gebiedsafstand in Limburg en Luxemburg plaatste de koning - groot-hertog in een moeilijke situatie tegenover Nederland en de Duitse Bond. De 24 Artikelen immers eisten gebiedsafstand op de linker Maasoever,

zonder compensaties op de rechter-Maasoever, terwijl voor gebiedsafstand in Luxemburg toestemming vereist was van de Duitse Bond. Onderhandelingen over Limburg en Luxemburg dienden van elkaar gescheiden te blijven.¹⁹⁾ Op 30 januari 1832 werd hieraan nog toegevoegd dat Nederland en Luxemburg even los van elkaar stonden als Engeland en Hannover. De Conferentie verwierp deze gedachte: Luxemburg had grenzen met Nederland. In Luxemburg wilde men voor België compensatie zoeken voor de vroegere Luikse enclaves op Nederlands grondgebied. Verder moest Nederland bedenken dat het rechter Maasoever-gedeelte van Limburg het meest vruchtbare en rijkste gebied was, in oppervlakte groter dan ooit vóór 1790 tijdens de Republiek het geval was geweest.²⁰⁾ Willem I liet zich ook door deze nadere uitleg van de Conferentie niet overtuigen de 24 Artikelen aan te nemen. Evenmin werd er snel werk van gemaakt om van de Nassause agnaten en de leden van de Duitse Bond toestemming te vragen voor de ruil van Limburg op de rechter Maasoever tegen Waals-Luxemburg. De meerderheid van de Staten-Generaal volgde koning Willem I in zijn starre politieke houding, voortkomend uit gekrenkte nationale trots. Deze hoopte door uitstel een tijdstip te vinden met een gunstiger politieke situatie. Dit zou een misrekening blijken te zijn.

De Belgisch-Duitse verbindingswegen door Limburg

Aangezien de 24 Artikelen beoogden Nederland een ononderbroken gebied op de rechter-Maasoever toe te kennen als verbinding vanuit het Noorden met Maastricht, deed zich voor België het probleem voor of in de toekomst tussen Antwerpen en Keulen wegen, kanalen en eventueel ook spoorwegen vrij aangelegd konden worden. De Conferentie wenste aldus mogelijkheden te scheppen voor een economisch gezond België. Vooral Engeland ging dit ter harte. Uit deze zienswijze resulteerden de artikelen 11 en 12 van de 24 Artikelen, over de vrije verbindingswegen tussen België en Duitsland via Sittard en Maastricht, waarbij een bescheiden tolrecht van Nederlandse zijde mocht worden geheven tot onderhoud van de desbetreffende wegen. De gewenste wegen zouden na overleg met de Nederlandse autoriteiten op Belgische kosten dienen te worden aangelegd.²¹⁾

Aan Nederlandse zijde werden deze bepalingen niet zonder meer aangenomen. Men wenste niet verplicht te worden tot dit dienstbetoon. Anderzijds bestond wel de bereidheid dergelijke gunsten te verlenen, als geval voor geval gezien werd. Nederland wees erop dat vóór 1790, sinds de Vrede van Munster, door Nederland geen enkel servituut aan het Belgisch gebied was verleend. Voor het gevraagde servituut in Limburg kreeg Ne-

derland geen compensatie. Vrije doortocht door Maastricht verlenen zou een ernstige verzwakking betekenen van de militaire waarde van de vesting Maastricht voor Nederland.²²⁾

Ook nu weer vond de Conferentie het Nederlandse standpunt en de geuite bezwaren niet steekhoudend. Vóór 1790 waren er op de linker en op de rechter Maasoever tussen Maastricht en Mook verschillende gebieden geweest, die niet aan de Republiek behoorden en die als handelsverbinding tussen België en Duitsland gebruikt waren. En wat de waarde van de vesting Maastricht betrof, ook Straatsburg, Metz, Mainz, Lille, Koblenz, Erfurt, Maagdenburg en nog zoveel meer vestingsteden werden door handelswegen doorsneden en niemand zag daarin overwegende bezwaren. In tijd van oorlogsgevaar konden de toegestane gunsten altijd worden ingetrokken. Nederland had bovendien adhesie betuigd aan het Protocol van 27 januari 1831, dat voorzag in de vestiging van een onafhankelijk en economisch welvarend (florissante et prospère) België. Een bescheiden servituut bij Sittard te verlenen zou in dat verband toch geen al te grote gunst zijn.²³⁾

In 1832 deden geruchten de ronde dat zich rond Ch. de Brouckère groeperingen vormden, die Maastricht bij verrassing wilden overrompelen. Het waren echter alleen maar geruchten. Men dacht dat via de mergelgangen onder de St.-Pietersberg een aanval te vrezen was. Onderzoekingen ter plaatse wezen uit dat dit een onmogelijke zaak was.

Het thema- Palmerston van 1832 en Limburg

Het jaar 1832 bracht in de afronding van de onderhandelingen geen vooruitgang. De Russische bemiddelingspoging van graaf Alexis Orloff, adjudant van Czaar Nicolaas, leverde niet meer op dan een zwaar teleurgestelde bemiddelaar. Ieneinde een beslissende wending naar het einde van de Conferentie te bewerken deed Lord Palmerston op 24 september 1832 een uitgebreid nieuw voorstel, in de hoop door geven en nemen van een aantal concessies een accoord te bereiken. Voor Limburg stelde hij voor, als wijziging op het aanvankelijke ingediende voorstel no.11, dat België recht op een kanaal en spoorweg door het gebied van Sittard wilde toekennen, nu in de plaats daarvan zou genoegen nemen met een vrije handelsweg via Venlo. De Conferentie maakte echter geen vorderingen.²⁴⁾

De Nederlandse regering hoopte in 1832, toen de internationale aandacht meer op Antwerpen gericht werd, positionele winst i.z. Limburg te verwerven uit het bezit van Antwerpen. Als tegenprestatie voor de ontruiming van Antwerpen zou België de rechter Maasoever kunnen ont-

ruimen. Een Pruisische bezetting in Limburg en Luxemburg zou de overdracht voor België zonder al te veel gezichtsverlies kunnen vergemakkelijken.

Minister Verstolk van Soelen kreeg opdracht e.e.a. vertrouwelijk te sonderen bij de Pruisische gezant, graaf Maltzan. Deze meende te weten dat iets dergelijks reeds door Engeland en Frankrijk was voorgesteld. Verstolk vond het voor Nederland een gunstige gedachte. De Nederlandse verdedigingslijn zou kunnen worden verkort en Maastricht zou bevrijd worden van de blokkade en de overlast van de Belgen. Maar minister von Bulow was voor dit plan niet te vinden. Graaf Maltzan vreesde bovendien dat een Pruisische bezetting van Venlo Palmerston zou ontstemen.³⁴) Ook deze plannen gingen niet door en de onderhandelingen bleven slepen.

D. De Voorlopige Conventie van 21 mei 1833

In het voorjaar van 1833 waren de onderhandelaars te Londen wat milder gestemd. De totstandkoming van de Voorlopige Conventie van 21 mei 1833 werd het resultaat. Via een aantal gunsten over en weer zocht men ruimte om uit de impasse te geraken. Zo besloot men in afwachting van een definitieve regeling het vlootembargo op de Nederlandse kust op te heffen. De krijgsgevangenen van de Citadel van Antwerpen zouden worden vrijgelaten; de vaart op Schelde en Maas zou vrij worden en voor het vrije verkeer tussen Maastricht, Aken en Noord-Brabant zou een regeling getroffen moeten worden. De Maasvaart werd genoemd in artikel 4. In alinea 1 werd gesteld: "Onmiddellijk na de uitwisseling van de ratificaties van de tegenwoordige overeenkomst zal de vaart op de Maas voor de handel geopend worden en tot de tijd dat een vaste regeling hierover getroffen zal zijn, zal de Maasvaart onderworpen zijn aan de bepalingen van de overeenkomst welke op 31 maart 1831 te Mainz gesloten is."

In alinea 2 werd bepaald dat de gemeenschap tussen de vesting Maastricht en de grenzen van Noord-Brabant en Duitsland vrij en onbelemmerd zou moeten zijn. Na de Conventie van Londen van 21 mei 1833 moest de opening van de vrije Maasvaart gerealiseerd worden. Onder druk van de Londense Conferentie kon Nederland zich daaraan niet onttrekken. Lord Palmerston schreef aan G.S. Jerningham, gezant te 's-Gravenhage, over de Maasvaart en de verbindingen met Maastricht: "These matters indeed are mere details, but they require to be settled". Jerningham moest er bij de Nederlandse regering op aandringen dat de belemmeringen in de Maas te Maastricht zouden worden weggenomen. Het sluiten van deze accoorden was een vooruitgang, maar vrede kwam er niet. Voor Limburg was

het gevolg dat men nu kon gaan onderhandelen over vrije verbindingen van Maastricht met Aken en Noord-Brabant. Maar ook dit overleg kwam maar moeizaam op gang.²⁶⁾

Lord Palmerston verzocht op 14 juni 1833 de Engelse gezant te 's-Gravenhage, G.S. Jerningham, minister Verstolk van Soelen te wijzen op onaangename consequenties voor Nederland bij een weigering. Verstolk van Soelen wees op 20 juni de ingebrachte bezwaren af met de mededeling dat de Maasvaart sedert 6 juni 1833 geopend was en dat bovendien de onderhandelingen over plaats en datum van bijeenkomst van de zaakgelastigden van Nederland en België sedert 17 juni op gang waren gekomen. Palmerston werd door het geleverde Nederlandse antwoord maar voor de helte bevredigd. Hem hadden vanuit Brussel klachten bereikt dat de Nederlanders van de Belgische schepen tolrechten eisten welke hoger waren dan krachtens de Conventie van Mainz was toegestaan.²⁷⁾

E. De Conventie van Zonhoven

Als plaats van onderhandelingen over de positie van Maastricht werd Zonhoven overeengekomen. Tegen veler verwachting in werd de Conventie van Zonhoven een moeizame operatie. Op de afgesproken datum, 12-7-1833, kwamen in het huis "De Franse Kroon" te Zonhoven als commissarissen-onderhandelaars van Nederl. en België bijeen de hertog van Saxe-Weimar, de majoor J.H. Menso, de uit Luxemb. afkomstige kolonel baron J.P.C. Willmar en overste N.J. Trumper. Baron J.P.C. Willmar was op het moment dat de onderhandelingen te Zonhoven begonnen insp.-gen. van de genie. Na zijn dienst in de Franse legers had hij functies als ingenieur vervuld bij de Dienst van Bruggen en Wegen. Sinds 1830 was hij in dienst bij de genie.²⁸⁾ N.J. Trumper vervulde sedert 1817 functies als controleur van het kadaster. In 1830 werd hij adjudant van generaal Van Halen. Na zijn bevordering tot luitenant-kolonel in 1831 werd hij ingedeeld bij de 4e Territoriale divisie van de Franse baron Hurel. Als diens vertegenwoordiger was hij aanwezig te Zonhoven.²⁹⁾ Majoor J.H. Menso, van het Wapen der Infanterie, uit het garnizoen Maastricht, vertegenwoordigde de Maas-trichtse Vestingcommandant, luitenant-generaal B. Dibbets.

Nadat de hertog van Saxe-Weimar de Belgische onderhandelaars duidelijk gemaakt had dat van Nederlandse zijde volgens ontvangen instructies alleen over de verbindingswegen mocht gesproken worden, stuurde hij het op de dag van de besprekingen erop aan dat baron Willmar als eerste de Belgische voorstellen zou voorlezen. Als vrije verbindingswegen vanuit Maastricht stelde België in de eerste voorstellen voor de weg via Winterslag en Houthalen naar Noord-Brabant en de weg via Gulpen naar Aken. De Nederlandse troepen zouden met groepen van 25 man ongewapend

de met mijlpalen gemarkeerde weg moeten passeren. Al (tappe)plaat zou Hechtel worden ingericht. De verzorging aldaar zou niet op Belgische kosten kunnen geschieden. Voeding zou vanuit Nederland^s gebied moeten worden meegebracht.

De door Nederland ingediende voorstellen noemden dezelfde routes. Houthalen zou etappeplaats moeten worden. De Belgische dorpen langs de genoemde weg zouden vrij van Belgische troepen moeten zijn. De komst van Nederlandse troepen zou 24 uur tevoren worden aangekondigd. Niet meer dan 1000 man zouden tegelijk passeren, normaal bewapend. De verzorging van de troepen zou in België moeten plaatsvinden tegen een vergoeding, waarvoor per man per dag 35 cent werd voorgesteld.³⁰⁾ J.P.C. Willmar was het er met de hertog van Saxen-Weimar en majoor Menso over eens dat de van beide zijden ingediende voorstellen eigenlijk maar op één punt verschilden: de passage van gewapende troepen. Als Nederland zijn voorstel zou wijzigen, zou een akkoord snel mogelijk zijn.

De hertog verzekerde met nadruk dat dit punt voor Nederland een erezaak was. In dit opzicht zou van geen enkele concessie sprake kunnen zijn. Voor België was het een zaak van eigenliefde voor het vaderland. Men vond het van beide zijden beter in dit stadium de onderhandelingen te staken, om bij de wederzijdse regeringen nadere instructies te gaan inwinnen.

Baron Willmar maakte van de bijeenkomst gebruik om stukken te overhandigen over inundaties bij Lillo en Liefkenshoek. De hertog Van Saxen-Weimar antwoordde dat hij over deze inundaties niet kon en volgens zijn instructies ook niet mocht oordelen. Hij wilde wel zo vriendelijk zijn het aangeboden stuk de regering te 's-Gravenhage te laten overhandigen. Na enkele dagen werden de onderhandelingen op 15 juli 1833 geschorst zonder een afspraak te hebben gemaakt over een datum van de volgende bijeenkomst.

Het resultaat van de eerste bijeenkomst van de onderhandelaars was teleurstellend. In tegenstelling tot België vond Nederland een gesprek over de Maasvaart een overbodige zaak sinds de Maasvaart op 6 juni 1833 was opengesteld, conform de Conventie van Londen van 21 mei 1833. België beriep zich erop dat de passages over de verbindingen met Maastricht en de vrije Maasvaart beide en tegelijkertijd in artikel 5 te Londen genoemd werden, het achtte een doortocht van Nederlandse troepen over Belgisch gebied een zo groot inconvenient dat in ruil daarvoor zonder meer over de Maasvaart gepraat kon worden. Nederland vond de Belgische eis van ongewapende passage van Nederlandse troepen ongerechtvaardigd, aangezien in artikel 4 van Londen sprake was van een 'com-

munication libre et sans entraves".

Het meest teleurgesteld waren de militairen van het garnizoen te Maastricht. Een aantal van hen had na een dienstplicht van zes jaren gehoopt te worden afgelost, om eindelijk naar de haardsteden te kunnen terugkeren. Nu leek het er op dat de aflossing weer zou mis lopen. Van der Kemp vermeldt dat Dibbets in een toespraak tot de troep de manschappen op het hart drukte geduld te betrachten, omdat het uiterste werd gedaan te Zonhoven om tot een akkoord te komen. Later meldde Dibbets aan het Departement van Oorlog dat het gezicht van de soldaten bij terugkeer van majoor Menso in Maastricht telkens opklaarde, als deze optimistische berichten meebracht.

De Nederlandse regering begreep dat België de gelegenheid van de onderhandelingen te Zonhoven toch wilde benutten om te praten over vrije vaart over de Maas van Mook tot aan de zee om op deze wijze weer een begin te kunnen maken met het herstel van de handelsbetrekkingen met Nederland. Er volgde een drukke diplomatieke bedrijvigheid. Verstolk van Soelen en S. Dedel bespraken de nieuwe situatie met de Pruisische staatsman Von Bulow. Deze deelde het Nederlandse standpunt. België diende zijn beklag in bij Talleyrand en Palmerston. Talleyrand was er van overtuigd dat de Nederlandse onderhandelaars conform hun instructies niet alle middelen hadden willen aanwenden om met België tot overeenstemming te komen en eerlijk de Conventie van 21 mei 1833 uit te voeren.

31) Om de beurt beschuldigden Nederland en België elkaar o j de Grote Mogendheden van kwade trouw bij de onderhandelingen te Zonhoven, terwijl het eigen land oprecht zijn uiterste best had gedaan om de onderhandelingen te doen slagen.32) De enige werkelijke reden waarom de onderhandelingen waren opgeschort, was dat er behoefte was ontstaan om duidelijk te weten te komen, wat conform de afspraak van 21 mei 1833 te Londen wel en wat niet kon geëist worden. Onder druk van de Grote Mogendheden werden de onderhandelingen op 16 augustus 1833 hervat. De hertog van Saxe-Weimar werd vertegenwoordigd door Freiherr F.B. von Gagern.

De onderhandelaars J. Willmar en N. Trumper zorgden kort na de heropening van de onderhandelingen met hun vernieuwde voorstellen meteen voor een verrassing. Op de eerste plaats wilden zij de bepaling over de vrije Maasvaart uitdrukkelijk aan de voorstellen van 12 juli toevoegen. Verder stelden zij een andere verbindingsweg voor: van Maastricht via Stein, Obbicht, Stevensweert, Wessem, Hunsel, Stramproy en Weert naar Valkenswaard - Findhoven. Het aantal passerende manschappen kon worden opgevoerd tot 500 en er zou wel een regeling kunnen gevonden worden over verzorging van troepen onderweg. In een nadere toelichting d.d. 17 aug.

werd medegedeeld dat men het beter achtte de weg over Wessem voor te stellen, omdat de weg via Winterslag als handelsweg veel gebruikt werd, hetgeen aanleiding kon geven tot moeilijkheden. Men vreesde bovendien spionage, aangezien het Belgische leger en de verdedigingswerken rond Hasselt niet ver van de weg naar Winterslag en Houthalen verwijderd waren. Luitenant-generaal Dibbets en majoor Menso waren van begin af aan van mening geweest dat het voorstel van de weg via Wessem een onbruikbaar voorstel was. Vooral in het voor- en najaar verkeerde deze weg in zeer slechte staat. En bij hoge Maasstanden was de pont in Wessem zelfs gedurende meerdere weken als oversteekplaats in het geheel niet te gebruiken.³³⁾

De Nederlandse onderhandelaars vroegen in plaats van de weg over Houthalen en Winterslag nu de weg over Maaseyck en IJmuiden vrij te geven, maar daar gingen de Belgen niet op in. In het vernieuwde Belgische voorstel zagen zij in de toevoeging van de Maasvaart een hernieuwd bewijs van Belgische onwil om tot een akkoord te komen. Het was toch bekend dat de Nederlandse onderhandelaars niet gemachtigd waren over de Maasvaart te praten. Tegen deze opmerking dienden Trumper en Willmar op 23 augustus een krachtig protest in. Zij konden niet begrijpen waarom de Nederlandse onderhandelaars België er van betichtten deze militaire onderhandelingen over vrije verbindingen met Maastricht als middel te willen misbruiken om over de Maasvaart te spreken. Zij deden het tussenvoorstel om over de Maasvaart pas te gaan praten nadat de gesprekken over de militaire verbindingswegen waren afgerond. Dit werd door Nederland evenmin geaccepteerd. Het werd voor de tweede maal roodzakelijk bij de regeringen te Brussel en 's-Gravenhage nadere instructies te vragen. Op 23 augustus werden de onderhandelingen tot veler teleurstelling opnieuw opgeschort.³⁴⁾

De Maasvaart als conflictstof

De pertinente weigering van de Nederlandse delegatie te praten over de Maasvaart had twee redenen: de barricadering van de Maasbrug te Maastricht en het voortbestaan van de provinciale tolheffing te St. Pieter. Deze maatregelen waren, sinds de Conventie van Mainz d.d. 31 maart 1831 was aangenomen, niet meer gerechtvaardigd. De Maasbrugdoorgang werd op 6 juni weer vrijgemaakt, conform de afspraken van Londen d.d. 21 mei 1833. Niet ten onrechte was België geërgerd dat Nederland als een van de medeondertekenaars van de Conventie van Mainz zich in Maastricht niet aan de gemaakte afspraken hield.

Vijftien jaar onderhandelen tussen Nederland en de Rijnoverstaten was aan de Conventie van Mainz voorafgegaan. Door hardnekkig steeds nieuwe,

voor Nederland gunstige uitzonderingsbepalingen te bepleiten was Pruisen, de woordvoerder voor de meest belanghebbende stad Keulen, het warenentrepôt, geregeld bijzonder geïrriteerd geraakt door wat Nederland nu wel en wat niet wilde verstaan onder "jusqu' à la mer" of "jusque dans la mer". Voor de Maasvaart werd bepaald, dat men voorlopig zou handelen als gold het de Rijnvaart. Dit betekende dat op de Maas zouden mogen geheven worden een bescheiden recognitierecht, doorvoerrechten, t.w. 13,25 cent per 50 Ned. ponden stroomopwaarts en 9 cent per 50 ponden stroomafwaarts en octrooigeld. De Conventie van Mainz ontnam de provincie Limburg de sedert 1820 bestaande tolheffing, bestemd voor oeveronderhoud. De opbrengsten waren na 1830 ernstig gedaald. In 1831 fl. 595,33; in 1832 fl. 579,26; fl. 327,21 over het eerste halfjaar van 1833. Vestingcommandant Dibbets achtte de politieke waarde van de tolheffing hoog: hij hoopte dat in ruil voor de tolheffing in St.-Pieter van België vrije vaart op de Zuid-Willerivaart kon worden bedongen.³⁵⁾

Ook in het thema-Palmerston van 1832 werd aandacht besteed aan de belemmeringen op de Maas, met name in Art. IX. Men stelde voor dat te Antwerpen commissarissen namens de beide landen bijeen moesten komen voor een algemene regeling als aanvulling op de Art. 103 tot 108 van de beslissingen van het Congres van Wenen. Hierbij zouden dan moeten worden betrokken de Maasvaart, de visrechten en de vishandel, alles op basis van wederkerigheid. In afwachting van deze regeling zou de scheepvaart op de Maas en haar zijrivieren vrij blijven voor de handel van de beide landen en onderworpen zijn aan dezelfde bepalingen als de Conventie van Mainz van 31 maart 1831 voor de Rijn vaststelde. Nederland kon zich met dit voorstel verenigen. Er gebeurde verder weer niets. Het gevolg was dat op 30 december 1832 door de Conferentie een hernieuwde eis gesteld werd aan de Nederlandse regering om de Maasvaart vrij te maken. Tot 6 juni 1833 was hieraan geen gevolg gegeven. Nederland vreesde dat België van de vrije Maasvaart in die zin misbruik zou gaan maken, dat men tussen Venlo en de zee aan land zou gaan en aldus weer handel zou gaan drijven, ondanks het handelsverbod van 1830. Voor dit standpunt verwierpen S. Dedel en Verstolk van Soelen met hulp van Pruisen begrip bij Lord Palmerston.³⁷⁾

Hernieuwde druk van de Conferentie

Het dralen van Nederland ergerde de Conferentie steeds meer. Kort tevoren had Palmerston de Nederlandse regering erop geattendeerd dat hij de Conferentie van Londen zou beeindigen als aan de Duitse Bond en de Nar-

neming van de 24 Artikelen. Koning Willem I bleef de hoop koesteren dat dralen en tijd winnen in zijn voordeel zou zijn, in die zin dat de Midden-Europese hoven voor zijn zaak partij zouden kiezen. Het werd de Conferentie ernst. Terwijl Nederland en België om strijd probeerden bij de Conferentie de schuld van het vastlopen van de onderhandelingen te Zonhoven aan elkaar toe te schuiven, werd de verder te volgen procedure vastgesteld.

Deze werd op 29 september 1833 geformuleerd door Palmerston en Baccourt, die de meer dan 80 jaar oude Franse ambassadeur Talleyrand inmiddels was opgevolgd. Engeland en Frankrijk grepen terug op de 24 Artikelen. Nederland zou het volledige gebied in Limburg op de rechter Maasoever moeten behouden, teneinde vrije militaire verbindingen met Maastricht te garanderen. België stond juridisch niets in de weg om een weg op de linkeroever toe te staan, maar het zou daar onder geen beding toe verplicht kunnen worden. Wat het aantal van de passerende militairen betrof kon het Belgische voorstel van 500 gebillijkt worden wanneer de opnamecapaciteit van de dorpen langs de weg geen grotere mogelijkheden toestond. De Belgen moesten zich echter niet verzetten tegen een iets groter aantal wanneer de Nederlandse militaire groepsindeling dit noodzakelijk maakte. De Maasvaart mocht door België zonder twijfel gekoppeld worden aan de vrije verbindingsweg met Maastricht. Hieraan kon echter niet door België het recht ontleend worden om op Nederlands gebied te ontschepen zonder dat de Nederlandse regering daarvoor toestemming had verleend. In dit stuk wisten de Franse en Engelse vertegenwoordigers in diplomatieke bewoordingen hun ongenoegen te verbergen over de Nederlandse weigering over de Maasvaart te spreken. De correspondentie tussen Jerningham en Lord Palmerston was in deze dagen weinig vriendelijk ten opzichte van Nederland.³⁹⁾

Herleving van de animositeit

Het kon niet uitblijven dat onder invloed van de herhaalde mislukking van de besprekingen de animositeit tussen België en Nederland weer opklaaide. In Maastricht waren vele soldaten van het garnizoen na drie jaren insluiting ernstig teleurgesteld en aan de drank geslagen, wat leidde tot rellen. De berichten hierover werden in België sterk overdreven voorgesteld.⁴⁰⁾ Kolonel Rottiers waarschuwde Dobbels op 8 oktober 1833 in een schrijven ernstig voor de geruchten, die hij in Eupen en Luik had opgevangen en die inhielden dat geheime militaire Belgische plannen op stapel stonden om naar Maastricht op te rukken.⁵²⁾ Koning Willem I liep in deze dagen opnieuw rond met de gedachte om gewapend in te grijp-

pen, maar minister Verstolk van Zuylen kon de koning van dit plan afbrengen, erop wijzend dat Frankrijk dit nooit straffeloos zou dulden. 41) Generaal Hurel trachtte in deze dagen tevergeefs in een persoonlijke uitnodiging aan generaal Des Tombes, tijdelijk vervanger van de hertog Saxen-Weimar, tot hervatting van de onderhandelingen te komen. Koning Willem I en de kroonprins verboden de plaatselijke militaire commandanten uitdrukkelijk aan dergelijke uitnodigingen gehoor te geven.42)

In België waren de opvattingen verdeeld. De gematigde partij verkoos een spoedig accoord, teneinde tot vermindering van de kostbare troepensterkte te kunnen overgaan. Anderen, waaronder minister generaal Goblet, overwogen gewapend ingrijpen. Hier zou Pruisen echter geen genoegen mee genomen hebben uit vrees voor repercussies in het Rijnland. Minister Evain drong op verzoening aan, een economisch en financieel voordelige zaak voor België. Onder invloed van de geagiteerde stemming ging België er toe over de provinciale tolheffing strikt toe te passen, omdat ook te Maastricht provinciale tol werd geheven. S. Dedel protesteerde te Londen tegen Belgische beweringen dat Nederland de vijandelijkheden wilde hervatten.

Het gezonde verstand overwoog uiteindelijk aan beide zijden. België en Nederland waren immers beide met een akkoord gediend. Vanaf 22 oktober werd op Belgisch initiatief onderhandeld om de besprekingen te hervatten. Als tijdstip en plaats werden afgesproken 30 oktober 1833, nu in het kasteel Vogelsang te Zolder, omdat daar meer comfort kon worden geboden. De tolheffing te St-Pieter was op 18 oktober 1833 opgeheven. Daar had minister Verstolk van Soelen met nadruk op aangedrongen.

De derde onderhandelingsbijeenkomsten te Zolder van 30 oktober 1833 tot 18 november 1833

Op deze bijeenkomsten bleek dat de wil om tot een accoord te komen van beide zijden groter was dan voorheen. De Nederlanders afgevaardigden deelden op 30 oktober mede dat zij het aanvankelijk door Nederland ingediende voorstel van een verbindingsweg via Maaeyk en Thorn introkken, omdat, bij nader inzien, deze weg toch te slecht was en daarom als voorstel onbruikbaar. Nederland wilde liever opnieuw de weg via Winterslag voorstellen. Na onderzoek werden de Nederlanders door kapitein Beukers in het gelijk gesteld over de kwaliteit van de wegen via Thorn en/of Wessem. Op verzoek van minister Evain werd nu een geheel nieuwe weg voorgesteld, die tot nog toe eigenlijk aan de aandacht van de onder-

handelaars te Zonhoven was ontsnapt. Het werd de weg Maastricht-Lanaken-Zutendaal-Aa-Bree-Achel-Valkenswaard, een weg die in de onderlinge correspondentie tussen Dibbets en Menso reeds eerder genoemd werd. De kwaliteit van de weg liet vervoer gedurende het grootste gedeelte van het jaar toe en bovendien was de afstand ten opzichte van de Belgische legersterkten rond Hasselt voldoende. Op aandrang van generaal Evain ging het Belgische ministerie met dit nieuwe voorstel op 1 november 1833 accoord. Op deze wijze kon nieuwe opschorting van de onderhandelingen worden voorkomen. Ook militair-financiële overwegingen verhaastten de beslissing van het ministerie. Het voorstel van de nieuwe weg via Bree bood nieuwe mogelijkheden tot een vergelijk. In het slechte seizoen was de Belgische militaire overheid bereid vervoer per kar via de betere weg over Winterslag toe te staan.⁴³)

De weg via Bree kon zonder overwegende bezwaren vrij gehouden worden van Belgische militaire controle. Het getal 500 zou niet strikt gehanteerd worden. Kleine afwijkingen zouden worden toegestaan, zoals ook door Palmerston en Bacourt was voorgesteld. Toen de Belgen van hun kant garanties verlangden dat de Nederlanders van de toegestane gunst geen misbruik zouden maken om het Maastrichtse garnizoen te versterken, protesteerden de majoor Menso en Freiherr von Gagern, mededelende dat Nederland al lang de mogelijkheid had gehad het Maastrichtse garnizoen te versterken, indien men oartoe behoefte had gehad. Getallen te noemen over aflossing van het Maastrichtse garnizoen vond men even onjuist als bijvoorbeeld spreken over aantallen schepen welke zouden mogen varen op de Maas. Al deze punten van onderhandelingen stonden het bereiken van een akkoord niet meer in de weg.

In ogenblik dreigden de zaken toch nog mis te lopen, toen Von Gagern en Willmar tijdens een korte wandeling buiten weten van majoor Menso alsnog over de Maasvaart wilden gaan praten. Menso protesteerde verontwaardigd tegen deze handelwijze en merkte op dat volgens zijn instructies nu niets anders te doen stond dan zijn paarden te vragen en terug te keren. Nadat aan Menso excuses waren aangeboden, zag hij van zijn radicale plan af.

Op 13 november waren de onderhandelingen afgelopen. De voorbereidingen van de ratificatie namen nog tijd in beslag tot 18 november 1833. De tekst van het verdrag werd ondertekend door Freiherr F.B. von Gagern en majoor J.H. Menso (namens Nederland) en baron J.P.C. Willmar en kolonel N.J. Trumper (namens België). De officiële tekst verscheen o.a. in de Nederlandse Staatscourant no. 286 d.d. 2 december 1833. Als wegen van vrije verbinding voor Maastricht werden aangeduid de wegen over

Lanaken, A., Glabbeek, Bree en Achel naar Valkenswaard en de weg over Gulpen naar Aken. In de gemeenten waar de genoemde wegen doorheen liepen, zouden zich geen Belgische troepen bevinden. In de etappeplaats Bree zouden een Belgische en een Nederlandse commissaris de overnachtingen en verzorging regelen, zoodat ook in het nabij gelegen Beek en Gerdingen. Per dag zouden niet meer dan 800 à 900 man, een bataljon, of 500 ruiters passeren. De komst zou 24 uur tevoren worden aangekondigd. Het vervoer van militaire goederen en proviand zou vrij van rechten kunnen geschieden. In Bree zou een lokaal voor gedetineerden worden ingericht. Het overeengekomen inkwartieringsgeld was f.0,35 per man per dag. Een ziekenkar zou f.0,75 per dag en een rijtuig f.1,-- mogen kosten. De Conventie zou eventueel 14 dagen te voren moeten worden opgezegd. Als commissaris te Bree werd van Nederlandse zijde aangewezen majoor J.H. Menso, de onderhandelaar. Van Belgische zijde werd aangewezen kolonel L.A.J. Druez, geb. te Doornik in 1777, chef-staf van het leger van generaal Baron Hurel. In het leger van Napoleon was kolonel Druez adjudant geweest van brigade-generaal de Ferrière, een zwager van Dibbets. Druez had er op grond van oude relaties behoefte aan om via majoor Menso een vriendelijke brief te zenden aan zijn oude bekende Dibbets met beste wensen voor diens echtgenote. Dibbets liet deze brief onbeantwoord, aangezien hij het in de gegeven omstandigheden niet passend vond met een Belgische officier te corresponderen. Dit rocht Menso aan Druez mededeelen. Verdere correspondentie aan Dibbets van kolonel Druez werd ongeopend retour gezonden. Een verzoek van Druez om de in Maastricht in beslag genomen meubels van generaal N.J. Daine uit te leveren werd eveneens genegeerd.

Van Nederlandse zijde gezien was de afloop van de onderhandelingen bevredigend. Het Maastrichtse garnizoen kon voortaan regelmatig worden afgelost via een weg door Belgisch gebied. De vrije doorvaart over de Maas langs Maastricht had hoofdzakelijk voor de handel in Limburg betekenis; de handel van België op Nederland bleef verboden zoals in het k.B. no.80 van 18 november 1830 was vastgelegd. Over de Maasvaart was in de Conventie geen bepaling opgenomen. Het Nederlandse garnizoen te Maastricht was met de afloop zeer gelukkig. Na ontvangst van de berichten van majoor Menso was het enthousiasme onder de soldaten zeer groot, zonder buitensporigheden. Niemand ontbrak op het avondappel, hetgeen na de ongeresgeldheden van de laatste maanden opmerkelijk was. Bij vele soldaten leefde de hoop op dat men nog vóór de jaarwisseling thuis zou zijn.⁴⁴⁾

De meningen in België waren verdeeld. De vermindering van troepensterkte rond Maastricht was financieel gezien niet onvoordelig. Minister

Goblet becijferde dat zeker 30.000 frs. per maand uitgespaard konden worden op de legeruitgaven, hetgeen bij een percentage van 60 procent van de nationale begroting voor oorlog in 1833 ook wel bijzonder nuttig was. Voor de Belgische regering was het bevredigend dat in Zonhoven voor het eerst met Nederland een accoord gesloten was, ook al ging het slechts over zaken van ondergeschikt belang. Indirekt betekende de Conventie van Zonhoven een Nederlandse erkenning van de zelfstandigheid van België. Sommigen waren niet tevreden over het feit dat de Maasvaart niet met name in de Conventie genoemd werd. Felle kritiek werd in de Kamer van Volksvertegenwoordigers geuit door Dumortier en Gendebien. Zij vonden de gang van zaken vernederend voor België en voordelig voor Nederland.⁴⁵⁾ In 1834 daalde het begrotingspercentage voor oorlog in België van 60 naar 44 procent. Verderop zal besproken worden welke consequenties de heropening van de Maasvaart voor Maastricht heeft gehad.

Bree als etappeplaats voor Nederlandse troepen

Als intermédiaire van luitenant-generaal B. Dibbets regelde de majoor J.H. Menso in overleg met de door de Belgische commandant baron Hurel aangewezen commissaris, L. Druez, de doortocht van de Nederlandse troepen bij Bree. In de eerste maanden van 1834 vonden vele aflossingen plaats. Met gevoelens van waardering zond Dibbets naar de commissarissen van de provincies Groningen, Friesland, Overijsel en Drente, van waaruit vele soldaten in Maastricht gelegerd waren, een eervolle vermelding voor de afgeloste troepen die zich "in deze voor Koning en Vaderland hachelijke tijden als brave soldaten van hunne taak gekweten en de roem hunner vaderen gehandhaafd hebben".⁴⁶⁾ In het algemeen verliepen de doortochten zonder moeilijkheden. Wel vonden geregeld scheldpartijen plaats tegen de "Hollandse kaaskoppen". Majoor Menso verzocht de burgemeester van Bree er bij de bevolking op aan te dringen zich correct tegenover de Nederlandse militairen te gedragen, iets dat van de militairen ook geëist werd.⁴⁷⁾

De passencontrole werd door de Belgische ambtenaren scherp toegepast, hetgeen volgens Menso ongemotiveerd was. In april 1834 bracht kolonel Druez aan Menso een klacht over van de burgemeester van Bocholt, tegen wie door een der soldaten zou geroepen zijn "Vetlap", terwijl de overigen luid "Oranje Boven" zouden geroepen hebben. Men had hier te maken met restanten van opgejaagde sentimenten en animositeit uit drie jaren belegstaat van Maastricht. Met het vorderen van de tijd namen de incidenten af, ook al omdat de commissarissen er handiger in werden ze te

vermijden. Toen in het voorjaar van 1834 een volksmissie werd gehouden door de paters Redemptoristen in Bree, adviseerde Menso de doortocht enige tijd uit te stellen, omdat in deze periode een grote volkssamenloop te verwachten viel. Eenzelfde advies gaf Menso voor de periode van de kermis te Bree rond 1 juni 1837. Na 1835 werden de werkzaamheden te Bree weinig omvangrijk. De aflossingen konden na 1834 op regelmatige tijdstippen verlopen, enkele malen per jaar. Luitenant-generaal Dibbets adviseerde aan het Departement van Oorlog dat overeenkomstig het teruglopen van de werkzaamheden het ook billijk was de extra toelage van majoor Menso te verlagen van f.5 tot f.3 .

In 1837 deed de Gemeente Bree een beklag bij het Ministerie van Oorlog vanwege de schade, geleden aan de wegen als gevolg van het regelmatig gebruik door militaire eenheden, Nederlandse zowel als Belgische. Inclusief de doortocht van het leger van de hertog van Saxe-Weimar schatte men het op een passage van 40.000 soldaten, zonder nog de voertuigen. In 1839 herhaalde men het verzoek en eiste frs.9000 schadevergoeding.

Het tot stand komen van de Conventie van Zonhoven had veel meer voeten in de aarde gehad dan de toepassing ervan in de praktijk. Toen de ondertekening van de overeenkomst plaats vond, waren de bepalingen van de voorlopige Conventie van 21 mei 1833 uitgevoerd na een half jaar. Een definitieve oplossing zou nog zes jaar op zich laten wachten.48)

Hoofdstuk VI

SPOREN VAN HET ORANGISME VANUIT MAASTRICHT

Maastricht speelde door zijn ligging ook een rol als voorpost in het orangistisch spel na 1830, met name in het Luikse. In koninklijke kringen te 's-Gravenhage is steeds de hoop blijven bestaan dat de kansen voor het Huis van Oranje in het Zuiden zouden terugkeren. Men stelde daarbij voor het uiteindelijke succes zijn hoop op enkele adellijke geslachten en een aantal industrielen, met name vooral James Cockerill, die als schuilnaam M. Blainville voerde. Met een aantal partijgangers werden contacten gelegd, die nog voortgezet werden tot na 1840. De grote man van dit orangistische spel werd de in 1794 geboren Henri Grégoire uit Verviers, tot 1830 advocaat van de Administratie der Inkomende Rechten bij het Hooggerechtshof te Luik. Daar woonde ook zijn vader. Hij correspondeerde onder de schuilnaam Voss of Binné. Een aparte rol in dit spel was toebedacht aan kolonel De la Sarraz. Na zijn uitlevering als krijgsgevangene te Brussel in het najaar van 1830 vestigde hij zich te Aken om van daaruit allerlei berichten op te vangen en te intrigeren voor de Orangistische zaak. Daar hoorde ook spionagewerk bij. Uit het garnizoen te Maastricht werd aan De la Sarraz als medewerker toegewezen de luitenant Gayet, die militaire gegevens aandroeg uit Frankrijk, o.a. uit Duinkerken en Valenciennes. Erg efficiënt en succesvol was het werk van De la Sarraz niet. Zijn werk werd vanaf 1833 overgedragen aan de gepensioneerde kolonel Rottiers uit Fupen.

Vooraf in de periode voorafgaande aan de Tiendaagse Veldtocht waren de activiteiten groot. Financiële tegemoetkomingen voor boodschappers en organisatoren van activiteiten vormden telkens impulsen tot actie. In het Luikse werden verschillende vergaderingen belegd, waarin voortdurend de kansen en mogelijkheden werden afgewogen. Deelnemers waren o.a. de fabrikant Lesoinne, de baronnen Ernest 1) en Alphonse de Senzeille uit Russon (Rutten), de griffier van de Gedeputeerde Staten Brandes, graaf G.G.F. de Borchgrave van Bevelingen, de uit Frankrijk afkomstige redacteur J.F. Dobelin, de industrieel Orban, Saroléa, Pertholet, Ieste, abbé G. Moens, de zeepfabrikant J.F. Lenaers, de wolfabrikant Lambertmont uit Thimister en de douane-employé D. Bastie uit Henri Chapelle.²⁾ Koning Willem I hoopte eveneens op steun van baron C.N.J. Warzée d'Hermaelle, de rechter, die sinds 1821 secretaris was geweest van de Ridder-schap te Luik die in 1830 tot lid was benoemd van de Hoge Raad.

Dibbets ontving in het najaar 1830 opdracht deze activiteiten metter-

daad te steunen. In de praktijk werd het voor hem voornamelijk de correspondentie met abbé G. Moens.

Naast het centrum Luik-Aken kende het orangisme ook nog een centrum te Brussel en te Gent. De contactmannen hier waren resp. de heer De Bruine jr. en Van den Berghe. De beweging was uit de nood der tijden ontstaan en toonde daarvan alle kenmerken, hoe men ook geheimhouding betrachtte. Coordinatie was niet de sterkste eigenschap en de lekken in de geheimhouding waren menigvuldig. Ch. Destouvelles correspondeerde reeds in maart 1831 met graaf J.B. Marchant d'Ansembourg over het opkomende orangisme.

Na het Franse ingrijpen tijdens de Tiendaagse Veldtocht, toen alle hoop op succes in het Luikse in feite voorbij was vroeg minister Van Doorn of het niet beter was geweest rond James Cockerill contra-spionage toe te passen. De partijangers achtten dit een ondoelmatige zaak. Om herhaling van teleurstellingen in de toekomst te voorkomen besliste de heer Van Doorn daarna dat men Dibbets zo veel mogelijk "buiten aanraking met de Luikenaren zou houden om geene tegenstrijdige impulsen daar te stellen". De activiteiten werden voortaan alleen vanuit Brussel ontwikkeld.³⁾

Het Orangisme in 1831

De gebeurtenissen in augustus 1831 werden voor het orangisme een grote teleurstelling. J. Cockerill had de verwachting dank zij allerlei opgebouwde relaties met officieren in staat te zijn in de zomer van 1831 gedurende 8 à 10 dagen in Luik stand te houden bij een orangistische opstand. De contacten, welke de handelaar Van Havre had gehad met generaal N.J. Daine in Tongeren, hadden niet het gehoopte effect. In de Citadelle en la Chartreuse kwam het in 1831 niet tot een opstand, hoe optimistisch ook de situatie in Aken beoordeeld werd door kolonel De la Sarraz. Bij de gewone bevolking sloeg het orangisme niet aan.⁴⁾

Een wat triest lot viel de orangistische zeepfabrikant J.F. Lenaerts uit Luik ten deel. Toen op 24 september 1830 Luik in opstand kwam, werd hij het mikpunt van volkshaat, omdat hij in 1829 bij het bezoek van koning Willem I een van de weinigen was die zijn huis met groen en guirlande had versierd. Als oud-militair wilde hij zich op 13 september 1830 aansluiten bij het leger van generaal Cort-Heyligers in Longeren. Hij zag daar J.F. Hennequin, de oud-burgemeester van Maastricht, toen die per diligencce terugkeerde van een gesprek met Ch. de Brouckère, Stassart en F.L. Surlet de Chokier. Hij hield Maastricht en 's-Gravenhage op de hoogte van de ontwikkelingen in Luik. Lenaerts zond enkele

privé karren met levensmiddelen naar de ingesloten citadel in september 1830. Hij werd enkele malen gearresteerd als gevolg van zijn optreden en gemolesteerd. Hij bemoeide er zich persoonlijk mee dat een aantal schepen, geladen met hout en kolen, op weg gingen naar Maastricht in het najaar van 1830. Op 24 december 1831 wilde hij op eigen initiatief een opstand ontketenen, maar hieraan weigerde Dibbets medewerking, Lenaerts verwijzend naar Brandes en baron De Warzée. Uitgekreten als orangist leed Lenaerts in Luik veel zakelijke verliezen.⁵⁾

De teleurstelling van augustus 1831 kon het orangistische vuur van Henri Grégoire en de zijnen niet blussen. Begin 1832 werd de graaf De Geloës opnieuw naar Cockerill gezonden om met hem de kansen in België te bespreken. Men achtte de orangistische partij in Luik en Verviers door de medewerking van de handelaar Elias, de uitgever Renard Collard, de advocaat Teste en de industrieel Orban nog sterk genoeg. De Geloës meende te mogen veronderstellen dat Frankrijk bij een contrarevolutie geen tweede maal in België zou ingrijpen, omdat koning Leopold te zeer gebukt ging onder een clericale kamermeerderheid.⁶⁾ Overigens was dit een weinig realistische visie. Het uitblijven van aantoonbare successen deed bij sommigen in 's-Gravenhage twijfel ontstaan over de oprechte bedoelingen van de partijgangers in het Zuiden. Tot geruststelling van hen kon H. Grégoire in 1833 verzekeren dat er geen scheuring was ontstaan onder de Luikse partijgangers, al moest natuurlijk gesteld worden dat er een groot verschil bestond in karakter tussen Cockerill en Orban. Niemand was overgegaan naar de réunionistische Franse partij.⁷⁾ Dit alles nam echter geenszins de indruk weg dat het orangisme einde 1833 ver over het hoogtepunt heen was, te meer ook omdat de betrokkenen beseften dat de Belgische politie meer op hun activiteiten lette. Grégoire bijv. waarschuwde Van Havre op 29 december 1833 ondanks alle vertrouwelijkheid, welke generaal N.J. Daine in Aalst ten opzichte van hem toonde, voorzichtig te zijn, aangezien deze heer Leopoldist, orangist of republikein zou zijn al naar gelang het zijn eigen belang zou dienen.⁸⁾ Vooral op Cockerill en Orban werd scherp gelet. De politieke resultaten van het orangisme waren minimaal. Belangrijker werd het net van aanbrengers van inlichtingen over militaire en politieke gebeurtenissen in het Zuiden. De coördinatie hiervan was reeds geregeld door de zending van kolonel De la Sarraz en kolonel G. de Roisin in december 1830. Opperpost-directeur G.L. Zur Hosen te Aken zorgde er met medeweten van Reichspräsident M. von Reiman voor dat de poststukken veilig in Nederland arriveerden. In Aken waren er buiten enkele herbergiers een aantal handelaars die geregeld contacten verzorgden, o.a. P. Theisens (Buchel 763) G. Stanislaus (Damen Graben 765) en Wiertz.⁹⁾ Bekend was echter dat Reichs-

182

Regierungsprasident Max von Reiman heimelijk een voorliefde had voor de Belgische zaak. Het was voor de orangistische partijgangers prettig dat diens opvolger sedert augustus 1834, Graaf Von Arnim, beter en conform zijn instructies pro-Nederlands gestemd was.

Vertrouwensmannen in en rond Maastricht

Allerlei vertrouwensmannen werden ingeschakeld. Een van hen was Henri Wolfs, employé van het kadaster te Luik in 1830. Na zijn vlucht naar Aken werd hij met vele vertrouwelijke brieven naar België gezonden, o.a. uit Luik naar de kroonprins in Hasselt in augustus 1831. Daarna was hij actief naast zijn functie als commis-voyageur in België. In 1832 verrichtte hij verkenningen rond Duinkerken. In 1833 raakte Wolfs bij Cockerill uitgewerkt en moest voor hem een nieuwe baan gevonden worden. Grégoire bemiddelde om Wolfs aan te stellen als assistent voor de politiediensten van kapitein J.J. Hennequin te Maastricht. Dobbets wees dit voorstel af, als bezwaar aanvoerend dat Wolfs te veel familie had in Maastricht.¹⁰⁾ De onprettige ervaringen met commissaris M.J. Cudell zullen Dobbets bij deze overweging niet vreemd geweest zijn.

Graaf G. de Borchgrave, die reeds in het najaar van 1830 Dobbets belangrijke diensten bewees, o.a. bij Daine, liet zijn correspondentie met allerlei inlichtingen vanuit Bovelingen bij St-Truiden geregeld bezorgen aan de gouvernements-adjutant 1e klas Salomon Bloemdal, die als contact-adres opgaf het huis van zijn mede-jood Kauffman aan de Markt te Maastricht. Kauffman had meer relaties. Voor geld wist hij geregeld inlichtingen te verwerven van de joodse kapitein Bonheur uit het militaire kamp te Beverloo.¹¹⁾

Een merkwaardige rol speelde de Pruisische joodse Vrijmetselaar Lobenberg, die employé was bij de redactie van het orangistische anti-clericale Luikse blad "Journal de l'Industrie" een relatie van de Maastrichtse politie-kapitein J.J. Hennequin. Via zijn joodse vrienden in Eijsden bereikten Maastricht allerlei inlichtingen over Luik. Velen, ook Dobbets, verdachten Lobenberg ervan dat hij bij zijn komst in Maastricht als dubbelspion optrad voor de Luikse politie-commissaris Vercken.¹²⁾ Lobenberg werd dan ook in zijn bewegingen te Maastricht nauwlettend geschadwd. Salomon Bloemdal bezocht meerdere malen zijn broer en jachtopziener Isaac in het district Roermond; verder kwam hij geregeld in het huis van Jacob Herzog te Aken en had hij relaties te Hasselt. Al deze reizen brachten nieuwtjes aan te Maastricht. Dobbets stelde groot vertrouwen in de diensten van de familie Bloemdal. In 1834 kreeg deze de moeilijke, maar eervolle opdracht vier paarden van de Belgische orangistische partij als geschenk over te brengen naar Z.K.H. de Kroonprins.

In 1834 vluchtte de Franse ex-officier De Culhat naar Maastricht. Hij was door de kroonprins in België belast met enkele vertrouwelijke opdrachten en als redacteur van de Brusselse orangistische "Le knout" vond hij het beter na de plundering van de drukkerij van "Le Lynx" te vertrekken. J.J. Hennequin was voorzichtig en kwam na een ondervraging tot de bevinding dat het een handig, wakker en woelziek man was met vele loze streken, waarvoor men op zijn hoede moest zijn. Om die reden moest erop toegezien worden dat alleen de vertrouwde bedienden van het Hotel Du Lévrier et de l'Aigle Noir aan de Boschstraat contacten met De Culhat zouden hebben.¹³⁾

Abbé G. Moens

De man met wie Dibbets in het orangistische spel in de loop der jaren in feite het meest in contact kwam, was de reeds genoemde abbé G. Moens. Deze heeft hem tussen 1830 en 1839 verscheidene malen in Maastricht bezocht. Hij speelde in het orangistische spel vanuit Luik een goed bedoelde, maar bescheiden rol. Geboren in 1795 te St-Truiden en opgeleid te Luik, was de veel schrijvende en publicerende priester van 1822 tot de gebeurtenissen in 1830 vicaris van de Eglise St.Jean te Luik en aalmoezenier van het Koninklijk Atheneum aldaar. Hij was een trouw orangist en uit principe anti-revolutionnair en legitimist. Voor zijn schoolieren publiceerde hij een katechismus onder de titel: "Exposé élémentaire de la religion". Onder zijn collega's was hij niet erg getapt, waarvoor zijn houding gereede aanleiding gaf. Bisschop C.R.A. van Bommel ried hem in 1830 aan een vicariaat aan de St.Goedele te Brussel te aanvaarden om zodoende buiten Luik als priester in België rehabilitatie te verwerven. Moens echter weigerde dit, vreemd dat hij op deze wijze geheel uitgeschakeld zou worden. In geldverlegenheid geraakt bood hij zijn diensten aan de pro-orangistische groepering in België aan. Vestingcommandant Dibbets kreeg in Maastricht opdracht de contacten met abbé Moens (La Croix) gaande te houden. De jaarlijkse bijdrage vanuit 's-Gravenhage bedroeg f.1200 , welke waardering voor de bewezen diensten langzamerhand verhoogd werd tot f.3200 in 1839. De goede wil en de ijver van Moens waren groter dan zijn werkelijke waarde voor de zaak van de contra-revolutie. Hij was een veelschrijver, met een saaie stijl en bovendien was hij zeer vlug door emoties bewogen. Verder had hij er last van dat zijn Luikse uitgever Renard-Collardin niet gemakkelijk van aard was. Door zijn geïsoleerde positie ten opzichte van de Luikse priesters was hij, wat sommigen van hem gehoopt hadden, geenszins een vertegenwoordiger van de parti-prêtre, waarvan de invloed in de Luikse liberale

kringen toch al gering was geworden.¹⁴) De betekenis van Moens voor Nederland bleef dientengevolge beperkt tot publicaties van allerlei aard en het toezenden van Luikse kranten en berichten, een activiteit die hij ook na 1839 nog voortzette. Dibbets moest in 1833 Moens wat afremmen, gezien diens matige succes. Hij moest evenwel ook zorgvuldig vermijden dat Moens werd ontmoedigd.

Vanaf 1831 verschenen van de hand van Moens enkele artikelen in het blad *L'Echo* dat slechts korte tijd verscheen. Tezelfdertijd werkte hij aan het tweedelig werk: *Considérations sur la Révolution Belge de 1830*, hetgeen bij de verschijning in 1836 tot een problemiek leidde met de bekend geworden revolutionaire redacteur en jurist J.Th. Weustenraad, die als rechter in Tongeren benoemd werd en kort daarna in Luik benoemd werd. Weustenraad kreeg prompt repliek in 1837, door de publicatie: *Réponse à Monsieur Th. Weustenraad*. De aanval van de simonien Weustenraad had Moens te danken aan een publicatie uit 1832: *Réfutation de la doctrine du Saint Simonisme: la légitimité, l'ordre et le progrès ou, la lettre encyclique de Grégoire XVI*. Hoewel de oplage groot was betekende het werk geen groot succes.¹⁵) J. Lebeau had er in "*Le Lynx*" van 17 maart 1832 geen goed woord voor over. Een iets groter succes werd de uitgave van het orangistische blad *Le Rappel* in 1833, wat te danken was aan de medewerking van de uit Frankrijk vertrokken kundige redacteur J.F. Dobelin en van Baron De Crassier. Zoals steeds werd ook dit initiatief uit Nederland geldelijk gesteund. In 1834 moest Dobelin krachtens de in dat jaar uitgevaardigde wet tegen het ongewenst verblijf van vreemdelingen België verlaten. Hij vertrok toen via Aken naar 's-Gravenhage om daar enige tijd te werken bij de *Journal de la Haye*. Sindsdien had *Le Rappel* zijn beste tijd gehad. Ruzie tussen Moens en baron De Crassier deed de rest. Met een oplage van slechts 140 abonnementen is het gelukt te verschijnen van 15 december 1833 tot 2 juli 1834, een matig succes slechts.

Moens bleef onverminderd trouw aan Oranje. Hiervan getuigde eens te meer zijn Poème *Le Retour des Nassau* uit 1837. Hij zocht voortdurend contact met graaf G. de Borchgrave en graaf D'Oultremont van Duras, die met Loyaerts en Madame de Travèze de grote exponent van het orangisme in Limburg waren. Hij correspondeerde met J. Cockerill. In 1837 bracht hij pro-Nederlandse publicaties naar Maastricht van Malherbe uit Chaudfontaine.

Toen baron Van der Capellen in 1839 baron Dibbets als vestingcommandant te Maastricht opvolgde, putte Moens uit de wisseling van het commando nieuwe moed om zijn activiteiten voort te zetten, ondanks de te-

genkanting die hij daardoor in de Luikse priesterlijke kringen onder-
vond.¹⁶⁾

Na 1840 kwam Moens weer in de gratie bij Mgr. Van Bommel. Na een onderpastoraat aan de St. Marguérithes-Kerk te Luik werd hij pastoor te Neuville en later te Tilff, waar hij in 1861 overleed.

Rijk werden de agenten niet in het orangistische spel. Reeds vermeld is dat Wolfs werk vroeg in Maastricht. Moens leefde onder bescheiden omstandigheden. J.I. Henrard uit Thimister vroeg in 1837 in aanmerking te mogen komen voor een ambtelijke functie in Luxemburg. De zeepfabrikant J.F. Lenaerts uit Luik moest voor zijn hulp aan de Nederlandse zaak boeten door plunderingen van zijn huisraad. Hij was daarna meerdere malen gedwongen steun te vragen in Nederland die maar met mondjesmaat werd verleend.¹⁷⁾ De vergoeding die de Weduwe Ransonnet de Castillon aan de Meerssenerweg verkreeg voor de hulp aan de Maastrichtse legereenheden sedert 1830 was ook maar karig. Als gevolg van de definitieve scheiding in 1839 werd de beweging van het orangisme overbodig. Het had te weinig gehoor gevonden bij de Belgische bevolking.

Hoofdstuk VII

LIMBURG NAAR EEN ECONOMISCH DIEPIEPUNT
DE JAREN 1830-1833

I. Maastricht op een eilandpositie in Limburg

Terwijl de politieke ontwikkelingen op de Conferentie maar bijzonder langzaam vorderden, geraakte Limburg in een steeds slechtere economische situatie.

A. Economische beslissingen in 1830-1831 en hun gevolgen

De staat van beleg voor de vesting Maastricht sinds 4 oktober 1830 had een groot aantal economische consequenties. Alle uitvoer werd verboden. De invoer was vrij, mits het geen wapens en munitie betrof. De plaatsing van balken onder de Maasbrugbogen blokkeerde de Maasvaart.¹⁾ Het Voorlopig Bewind vaardigde op 15 oktober 1830 uit strategische overwegingen een verbod uit op houtvervoer naar Maastricht. Op 28 oktober 1830 werd het K.B. no.73 van kracht, hetgeen voor Maastricht inhield, dat alle goederenvervoer uit Noord-Nederland alleen dan zou worden toegestaan mits de uitgaande rechter zouden betaald zijn. Door dit K.B. werd Maastricht voor Nederland in feite buitenlands gebied. Op 20 november 1830 verbodde het K.B. no.80 alle handel met het gebied van de opstandelingen in het Zuiden. Toepassing van al deze bepalingen lieten voor Maastricht als handelsmogelijkheid alleen nog over de uitvoerwegen via de Kempen naar Noord-Nederland en via Aken naar Pruisen. Aangezien deze handelswegen zich in Belgische handen bevonden, konden ze ieder ogenblik worden afgesneden. Tijdens de blokkade van de winter 1830-1831 gebeurde dit prompt. Gelukkig duurde die periode niet erg lang, want de stad geraakte in deze maanden een totale economische ontakeling nabij. De januari-protocollen van 1831 bezorgden tegelijk met de wapenstilstand weer economische leeftocht voor de stad. Juridisch gezien werd Maastricht vanaf die tijd in plaats van een stad in staat van beleg voortaan een Nederlandse vesting, omgeven door niet-strijdende, vijandelijke legers. Het betekende een kermervolle situatie, die tot 1839 zou voortduren.

Belgische maatregelen: de Wet van 30 januari 1832

Voor België was het voortbestaan van het Nederlandse gezag in Maastricht en St.-Pieter een onvoorziene situatie. In het begin be-

chouwden de Belgen het gebied van Maastricht en St.-Pieter als een deel van België, dat nog bezet was door Nederlandse troepen. Politiek was de situatie daarmee voorlopig bepaald. De problemen ontstonden eerst toen het normale handelsverkeer weer op gang kwam. In het najaar van 1831, kort na de Liendaagse Veldtocht, trof het Ministerie van Financien te Brussel voorbereidingen tot een wet, die de moeilijkheden inzake de belastingheffing rond Maastricht moest oplossen. O.a. in het Belgische blad "Lynx" was bij herhaling op een douanelinie rond Maastricht aangedrongen. Bij Koninklijk Besluit van 30 januari 1832 no.22 werd de vestiging van een douanerayon rond Maastricht definitief geregeld. De wet ging er van uit dat op grond van het gegeven dat Maastricht en het militaire rayon rond de stad bezet waren door Nederlandse troepen, de burgers aldaar geen betalingen konden doen aan de Belgische Staat. Daarom beschouwde men dit gebied als vreemd grondgebied, als buitenland.

Het Koninklijk Besluit vermeldde de volgende bepalingen:

- art. 1: De stad Maastricht en omgeving of militair rayon worden ten aanzien van de douane- en de belastingheffingen tot vreemd gebied verklaard.
- art. 2 Het gebied op een afstand van 5500 meter vanaf de voet van de vesting, dat door de vijandelijke troepen bezet bleef en derhalve buiten de jurisdictie van de Belgische regering valt, wordt voorlopig tot "territoire réservé" verklaard, Maastricht krijgt met de directe omgeving van de stad een aparte status.
- art. 3: In dit "territoire réservé" zullen de bepalingen gelden van de wet van 26 augustus 1822 no.38, voor het toezicht op het deponderen van belaste of onbelaste goederen en de bestraffing van fiscale overtredingen;
- art. 4: Alle goederen, ongeacht de herkomst, welke van Maastricht of het "territoire réservé" naar België worden vervoerd, worden onderworpen aan de Belgische wetgeving inzake douane en accijnzen.

Douanekantoren werden ingericht, in Rekem, Riempst, Lixhe en Bemelen. Iets later kwamen daar de kantoren in Veldwezelt, Meerssen, Berg, Keer en Gronsvelt bij. Gerekend vanaf de uiterste punten van de vesting werd een strook van 1200 toises of 2400 meter beschouwd als strategisch rayon. Bij verdrag van 15 november 1831, artikel 4, werd dit vastgelegd. Over deze afstand ontstond spoedig meningsverschil. Een overeenkomst tussen de generaals Leval en Dibbets bepaalde het strategisch rayon op 1500 toises of 3000 meter. Daarbuiten zou nog een "territoire réservé"

van 5500 meter gelden als niemandsland. Met dit verdrag werd voor België een juridisch vacuum opgelost. In de praktijk bleek het echter moeilijk een gebied van 8500 meter rond de stad Maastricht afdoende door douane te controleren.3)

De Maastrichtse handel had voortaan te maken met allerlei ongemakken. Naar België gold een uitvoerverbod. Vanuit Nederland komende goederen moesten tweemaal worden onderworpen aan in- en uitvoerrechten alvorens Maastricht te bereiken. Op het Departement van Oorlog ontstond meteen grote vrees dat de Belgische douanelinie voor de stad een economische doodsteek zou betekenen. Maastricht zelf deelde deze vrees niet. De stad besefte dat de omgeving maar al te graag tegen betaling aan goederen zou afleveren, gewoon omdat men van elkaar afhankelijk was. Het werd nu een normale zaak, dat bij de bewoners van Maastricht en omgeving, die over en weer economisch op elkaar aangewezen waren, de lust tot ontduiken van bepalingen werd uitgelokt. Ien de toch al beperkte handel legaal niet meer lucratief was, werden de Limburgers noodgedwongen de illegale weg opgedreven. Bestrafing van overheidswege met arrestaties of zware boeten kon de smokkel niet beteugelen; het had eerder tot gevolg, dat de smokkelaars op wat meer georganiseerde wijze te werk moesten gaan, hetgeen zij spoedig leerden en toepasten. Zo klaagde opperbevelhebber Dibbets er reeds in juli 1831 bij het gemeentebestuur van Maastricht over, dat, tegen de bestaande verbodsbepalingen in, het aan sommigen gelukt was om met listige middelen aan de wacht te ontsnappen en graan uit te voeren.4) Handelaar L. van Aubel bijvoorbeeld werd een boete van f.100 opgelegd, omdat hij per kar bier exporteerde in vaten, verstopt onder mest.5) Vooral op marktdagen werd veel gesmokkeld. Heel vaak verdween graan uit de stad onder voorwendsel dat men mest uitvoerde.6) De absurde douanebepalingen leidden tot een stroom van klachten. De Belgische overheid sprak van de gesel van de bevolking.

De Venlose maatschappij

Voor de scheepvaart op de Maas waren de handelsbelemmerende bepalingen van de staat van beleg mogelijk nog meer desastreus dan voor het vervoer per as. In oktober 1830 werd tijdelijk een aantal balken geplaatst onder de Maasbrug. Deze blokkade werd stipt uitgevoerd. Op 14 december 1831 deed zich hierbij een ernstig incident voor. Onder dekking van de duisternis wilden twee schepen de Maasbrug te Maastricht zonder de vereiste vergunningen passeren. Deze schepen werden met kanonvuur beschoten, waarbij een van de scheepsknechten dodelijk

gewond werd. Het garnizoen kwam meteen in alarmtoestand. Als represaille werden meerdere balken onder de Maasbrug geplaatst.7)

Door de stremming van de Maasvaart te Maastricht werd de rechtstreekse luikse kolenhandel naar Roermond en Venlo verhinderd. Aangezien de kolenvoorraden in deze steden in de strenge winter van 1830/31 weer moesten worden aangevuld, werden de Venlose en Roermondse kolenhandelaars gedwongen om te Eijsden de Luikse kolen in karren over te laden en deze via Rijckholt, Gronsveld, Ambij en Limmel om Maastricht heen te vervoeren naar de kade van Voelwammes te Borgharen of te Bunde, van waaruit het vervoer per schip kon worden voortgezet. Sommigen losten bij St. Pieter en laadden weer in te Smeermaas. Per mand omgerekend betekende dit een kostenverhoging van 20 à 30 cent. De kolenexport vanuit Venlo naar Pruisen werd door het gemeentebestuur op 11 december 1830 veiligheidshalve verboden, om te voorkomen dat de stad in kolennood zou komen te verkeren.8) Henri de Brouckère uitte in de zitting van het Nationale Congres op 24 januari 1831 zijn ongenoegen over de blokkade van de normale luikse kolenhandel in Maastricht, hetgeen voor Limburg tot Mook nadeel en miserie betekende.9) De vette Luikse kolen waren zeer in trek als huisbrand, meer dan de magere kolen van de Domaniale Mijnen te Kerkrade.

De Venlose kolenhandelaars H. Goossens, J. van Liebergen, L. Wolters, H.D. Verwins en Gudde zonden op 28 januari 1831 een verzoek aan gouverneur F. de Loe om het kolenexportverbod op te heffen. In hun motivering van het verzoek deelden zij mede, dat een kolenvoorraad in Venlo van 9000 mud meer dan voldoende was. Het gewone volk in de stad en de omgeving stookte overwegend hout en turf. Men vroeg vergunning om van de aanwezige 1800 karren kolen er 1200 naar Pruisen te verkopen, teneinde verlies te vermijden.10) Ter beperking van de onkosten van het overladen vormden de gezamenlijke Venlose kolenhandelaars een maatschappij, die te Eijsden voor gezamenlijke rekening het overladen ter hand nam. Van het gemeentebestuur van Venlo bereikte gouverneur J.F. Hennequin te Hasselt op 6 juli 1831 een nieuw verzoek om op grond van voldoende voorraad het kolenexportverbod op te heffen. Toen antwoord op het verzoek uitbleef, werd op 30 september 1831 opnieuw en nu met succes op opheffing van het uitvoerverbod aangedrongen.11)

Het gemeentebestuur van Eijsden berekende dat tussen oktober 1830 en november 1832 circa 4 miljoen kilo steenkolen uit Luik werden aangevoerd, waarvan slechts een tiende deel in Eijsden en omgeving was verstoekt. Het grootste kwantum was naar Roermond en Venlo gebracht. De wegen in Eijsden en Borgharen waren niet op kolenvervoer berekend. In Eijs-

den maakte graaf De Geloës moeilijkheden bij burgemeester B. Iroquoi over de beschadiging van zijn privé-wegen tussen Oot-Hij den en Breust, een gevolg van het kolenvervoer per paardekar. korte tijd weigerde de graaf de doorgang en liet hij door een paal ter plaatse de weg blokkeren.¹²⁾ Ook in Borgharen rezen bezwaren tegen het overladen van kolen in deze gemeente. Het gemeentebestuur was weinig ingenomen met de beschadiging van de buurtwegen, die niet op veelvuldig kolenvoer waren berekend. In een speciale raadsvergadering op 3 november 1831 werd de eis gesteld, dat de voerlieden boetes zouden betalen tot dekking van de onkosten aan de wegen, die vanaf de Maastrichtse vestingwerken kapotgereden waren. Burgemeester Duchateau riep de hulp in van districtscommissaris L.A. van de Weyer.¹³⁾ Deze meldde in zijn jaarverslag over het district Rechter-Maasoever dat de bevolking langs de Maas schade had ondervonden van de Maassluiting, maar daarmee werd de geleden schade van de betrokkenen niet verpoed.¹⁴⁾

Behalve de kolenhandelaren en de schippers werden volgens een opgave van de Kamer van Koophandel van Luik door de stremming van de Maas te Maastricht de volgende bedrijfstakken in 1830 getroffen: de Waalse steengroeven, de kalkovens, de spijkerfabrieken, de leveranciers van zink en gegoten of geplet koper, de leerhandel, de stoommachiefabrieken, de strooifabrikanten, de glas- en kristalindustrie en de leveranciers van pijpjaarde.¹⁵⁾

Aktie voor herstel van de Maasvaart vanuit Luik

Het lag voor de hand dat in het Luikse door belanghebbenden actie ter verbetering van deze toestand zouden worden ondernomen. Onder voorzitterschap van de industrieel Burdo werd hiertoe op 13 mei 1831 een Comité provincial d'agriculture de commerce et de l'industrie de Liège opgeroepen. Men kwam tot de conclusie, dat het voor België onverstandig was alleen te vechten voor vrije vaart op de Schelde en daarbij de Maasvaart te verwaarlozen. Door de stremming te Maastricht werd immers voor het Luikse land de grote verbinding naar het Noorden verbroken, waarover de laatste jaren grote hoeveelheden kolen, spijkers, machines, kalk, tenen, zink, ijzer, hout en stoffen waren vervoerd. De Luikse nijverheid zou deze goederen over land nooit zo voordelig kunnen afvoeren. Het wegvallen van de Maashandel benadeelde niet alleen de arbeid van 1500 schippers en hun knechten in Luik, ook naar schatting 3000 arbeiders, die ongeveer negen maanden per jaar een dagloon konden verdienen, raakten zonder werk. Voor slechts zes fr. kon men 1000 kg. vracht uit Luik naar Venlo vervoeren en vandaar zout, tabak en leer stroomopwaarts

al retourvracht. Als de handel op Holland voor goed zou gaan vervallen, zou ongeveer 7/8 van de Luikse schepen nutteloos worden. Secretaris Fred. Gilman meldde aan de Kamer van Koophandel te Luik, dat het Comité provincial zich er voorstander van verklaarde dat een wederzijdse vrije doorgang van de Maas bij de Grote Mogendheden werd geeist.¹⁶⁾

De Luikse schippers gingen op initiatief van hun voorzitter, de ondernemer D. Joiris, over tot oprichting van een „Association des bateliers du bassin de la Meuse om hun belangen te bepleiten. Zij zagen de omvang van de Maashandel sedert 1830 geregeld teruglopen. Als resultaat van het beraad dienden de Luikse schippers in maart 1833 samen met de houthandelaren van de stad een protest in dat door 64 handtekeningen werd gesteund. Het was gericht tegen het verbod d.d. 5 oktober 1830, om Luiks hout naar de vesting Maastricht te vervoeren. Men vond dit een dwaze en onmogelijke maatregel, gezien het feit dat het Maastrichtse garnizoen het benodigde hout in de omgeving ophaalde. De overval op kasteel Caestert was hiervan een voorbeeld. Op 28 januari 1834 zond de association via de gouverneur van Luik een verzoekschrift aan koning Leopold I om bijzondere aandacht te schenken aan de belangen van de getroffen Luikse schippers. "Niemand in België", zo stelde men, "heeft meer geleden van de gebeurtenissen van 1830 dan de Maasschippers" "De Luikse Maashandel, waarover zoveel te doen is geweest in voorbije jaar 1833 bedraagt nog slechts 5% van de omvang van vóór 1830." Bovendien moesten de Luikse schippers op de Maas een aantal tolrechten aan Nederland betalen, waartegenover stond de vrije handel van concurrerende Nederlandse schepen op de Maas, conform de bepalingen van de Conventie van Zonhoven. Patentrechten waren in deze omstandigheden een haast ondraaglijke last. Laag water in 1833 had de Maasvaart extra moeilijk en weinig winstgevend gemaakt.¹⁷⁾ Voorlopig echter stonden de Maasschippers in Luik alleen.

Ook de Bossche handel op Luik en het Waalse land leed schade door de afsluiting van de Maashandel. De Firma Van Lanschot zag daardoor haar toch al niet meer florissante goederenhandel verder teruglopen.¹⁸⁾

De verbinding Noord-Zuid over de Zuid-Willemsvaart verbroken

Reeds vóór de opening van de Zuid-Willemsvaart was bij de Limburgse boeren van de gebieden, waar de dijken van het kanaal hoger lagen dan het achterliggende land, de vrees ontstaan, dat hun landerijen drassig zouden worden ten gevolge van de verstoring van de normale afwatering. Deze klachten, vooral uit de Peel en de Kempen, waren het provinciale bestuur van Limburg niet onbekend gebleven. Naarmate de berichten over de gebeurtenissen in Brussel sinds 25 augustus 1830 in Limburg meer

doordrongen en in de maanden september en oktober 1830 steeds meer Limburgse gemeenten de zijde van het Voorlopig Bewind in Brussel kozen, werd de mogelijkheid groter dat de bekende ontevredenheid zich ook zou ontladen tegen het bestaan van de Zuid-Willemsvaart. De Limburgse gouverneur baron M. de Beeckman drong er bij vestingcommandant Dibbets op 5 oktober 1830 op aan, dat hij voor de bewaking van de Zuid-Willemsvaart niet zou volstaan met controle door incidentele militaire patrouilles. Het zou veel beter zijn een systematische bewaking aan de marechaussee langs het kanaal op te dragen. De marechausseeponen van Rekem en Maaseyk dienden te worden versterkt.¹⁹⁾ Aangezien Dibbets echter na de vele deserties bij de marechaussee weinig vertrouwen meer had in dat corps, kon hij de bewaking van de Zuid-Willemsvaart niet intensiveren vóór 18 oktober 1830, de dag waarop het corps McBiele colonne onder leiding van kapitein Duyckers werd opgericht.

De medewerking van de Dienst van de Provinciale Waterstaat liet volgens Dibbets te wensen over. Van het hoofd, Ir. N. Sermoise, was bekend, dat hij de opstand een goed hart toedroeg. Van hem ging weinig leiding uit. Sermoise meldde zich ziek. Op last van Dibbets werd op 26 oktober 1830 Ir. V. Conrad benoemd tot waarnemend hoofdingenieur.²⁰⁾

Op 27 oktober 1830 werd, zo meldde burgemeester Indeken, de Zuid-Willemsvaart bij Neeroeteren in de duiker beschadigd met een gat van 30 el. Uit het kanaal vloeide zoveel water weg, dat het onbevaarbaar werd. De leiders van de aanslag waren de uit Maaseyk afkomstige Joseph Wolfis, Sedaine en Andreas Paumen. Zij waren trots op hun daad en werden hier later ook voor gedecoreerd. Kwade tongen beweerden, dat het leger van de hertog Van Saxe-Weimar dat op 21 november op weg naar Maastricht, als repressaille Maaseyk beboette voor de wandaad van 27 oktober bij Neeroeteren. De waarheid was, dat lydelijk inkwartiering van een aantal officieren en manschappen aan Maaseyk werd opgedragen. Bovendien werd de gemeentekas in verband met de staking van de belastingbetaling aan Maastricht gelicht, maar dit gebeurde in deze dagen op meer plaatsen.²¹⁾

Voor Maastricht betekende de dijkbreuk in Neeroeteren beëindiging van een goede waterwegverbinding met 's-Hertogenbosch. Door deze versperring werd de nationale en ook de internationale graantransitohandel verstoord. Reichsregierungspräsident Max von Reiman te Aken, die in opdracht van de koning van Pruisen sedert augustus 1830 een vertrouwelijke correspondentie voerde met de vestingcommandant van Maastricht, sprak zijn ongerustheid uit over het voortbestaan van deze transitohandel in de toekomst. Dibbets meldde op 6 oktober aan Von Rei-

man dat helaas het ergste te vrezen viel. Zijn bezorgdheid bleek drie weken later terecht te zijn geweest.22)

Door in Hocht water af te tappen van de Maas werd op Belgisch gebied de Zuid-Willemsvaart in de loop van 1831 weer enigszins bevaarbaar gemaakt tussen de sluizen no.19 bij Hocht en no.14 bij Nederweert. Sluis 19 ressorteerde onder het bureau Registratie te Bilzen; de sluizen 18 en 17, Bocholt en Loozen, onder het bureau Bree en de sluizen 16,15, en 14, Weert en Nederweert, onder het bureau Weert. Deze inden voortaan voor België sluisrechten. De rechtstreekse verbinding Maastricht-Hertogenbosch bleef verbroken tot 1838. Het weinige vervoer dat nog plaats vond betrof dennehout, steenkolen, bakstenen, kalk, dakpannen, en stroo, vooral bestemd voor plaatselijk gebruik tussen Maastricht en Weert. Iegenover slechts matige inkomsten, frs.3641,18 in 1835, stonden veel grotere onderhoudskosten: frs.13.333 in 1831/32; frs.11.640 in 1833 en frs.12.300 in 1834. 23)

B. Pogingen om de handel van Maastricht weer op gang te brengen:
het plan Gericke - Vrijthoff van 1831

Loen de periode van de militaire insluiting van Maastricht na de winter van 1830/1831 voorbij was, moest vroeg of laat voor de bewoners meer ruimte gezocht worden voor handel, ook al omwille van de rust in de stad. Maatregelen werden gevraagd om het zware lot te verlichten. Het eerste verzoek van een dergelijke strekking bereikte koning Willem I in juli 1831 in een memorandum van staatsraad J.L.P.E. Gericke, buitengewoon commissaris voor Limburg sedert april 1831. Na zijn bezoek aan Maastricht, van 6 mei tot 2 juni 1831, richtte Gericke zich tot Zijne Majesteit. Na een beleg van negen moeilijke maanden was het nodig iets te doen voor de bevolking van het staatkundig zo belangrijke Maastricht, aangezien deze - naar Gericke voorkwam - in het algemeen, meer als wellicht tevoren het geval was, gehecht was aan de regering van Willem I. "De bevolking reikhalst na maanden insluiting naar het tijdstip waarop langs een of andere weg vrijheid van handel wordt toegestaan." Te Maastricht vroeg Gericke aan de handelaren en autoriteiten welke mogelijkheden men hiertoe aanwezig achtte. De handelaren hoopten vooral op een zo spoedig mogelijk volledig herstel van het vervoer per as naar het Noorden, op autorisatie van binnenlandse paspoorten, waartoe de lariefwet van 26 augustus 1822, K.B. no. 38 mogelijkheden openliet. Op deze wijze zouden de gevolgen van het K.B. no.73 van 28 oktober 1830 uitgeschakeld worden voor Maastricht.24)

Belastinginspekteur L. Vrijthoff deed aan Gericke het voorstel om

voor goederen die door de Belgen aangevoerd werden met bestemming Noord-Nederland, alleen in Maastricht uitvoerrechten te laten betalen. De goederenvoorraden en grondstoffen waren te Maastricht na negen maanden beleg nagenoeg uitgeput. Aanvoer zou weer noodzakelijk zijn. Hiermee zou voor Maastricht weer enige handel kunnen ontstaan zonder nadeel voor de rijkschatkist.

Staatsraad Netscher van de Direktie Belastingen van het Departement van Financien verklaarde zich in zijn advies aan koning Willem I tegen deze voorstellen van Gericke en Vrijthoff. Zij zouden het K.B. van 20 november 1830, dat alle Belgische handel op Nederland verbood, ondermijnen ten gunste van Maastricht. Deze stad zou gaan verdienen door handel met de vijand. Men moest zich in Maastricht realiseren, zo schreef Netscher, dat oorlog oorlog was. De onprettige gevolgen trof-fer niet alleen Maastricht maar ook andere steden in Nederland. Netscher was er niet van overtuigd, dat het kontakt van de Maastrichtse industrie met België voor Nederland zo absoluut noodzakelijk was.²⁵⁾

Na de eerste afwijzing kwam staatsraad Gericke in een schrijven d.d. 3 augustus 1831 nog eens op zijn voorstel van 9 juli 1831 terug. Hij was van oordeel, dat er iets oneerlijks gebeurde door de toepassing van de handelsbepalingen van 28 oktober en 20 november 1830 voor Maastricht. Allereerst was het oneerlijk dat er in Maastricht tweemaal douanerechten moesten betaald worden en in Noord-Nederland maar eenmaal. Verder waren er bewijzen, dat er Belgische goederenhandel buiten Maastricht om bedreven werd op Aken en dat deze goederenstroom van Aken naar Keulen en van daaruit over de Rijn via Lobith toch ons land bereikte. Iakenfabrikanten in Luik, Verviers en Daelhem waren onafgebroken voor Nederlandse rekening blijven werken. "Onder deze omstandigheden", schreef Gericke, "ontstaat voor Maastricht de situatie dat bij de toepassing van het K.B. van 20 november 1830 no.80 geldt "summum ius summa iniuria". Maastricht werd misdeeld. In corresponderentie over dit onderwerp stelde Gericke op 31 oktober en 29 november 1831 voor, dat de Nederlandse regering als compensatie voor de moeilijke situatie, waarin de stad Maastricht zich bevond, de beslissing zou nemen om die goederen, die Nederland noodgedwongen uit België zou moeten betrekken, in Nederland in te voeren via Maastricht.²⁶⁾ De toestand van de Maastrichtse handel werd door Gericke niet helemaal juist en naar waarheid beschreven. Oogluikend was er steeds enige handel toegestaan. Opperbevelhebber Dibbets was reeds in het begin van 1831 met zijn persoonlijke vriend, de belastinginspekteur Vrijthoff, in overleg getreden, teneinde mogelijkheden te zoeken die het lot van de bevolking enigzins

zouden verlichten. loegestaan werd, dat voor goederen waarvan de handelaars konden aantonen dat zij bonafide waren, d.w.z. niet afkomstig uit België, een binnenlands paspoort zou worden afgegeven voor vervoer naar het Noorden. Het was aan ingewijden bekend, dat ter verzachting van het lot van de kwijnende handel ook oogluikend was toegestaan dat er enkele vrachten per week naar het Noorden waren vervoerd, waarvan de herkomst niet altijd even duidelijk vaststond.

Evenmin was steeds aangeleend, dat die goederen werkelijk reeds vóór de insluiting van de vesting in oktober 1830 in de stad aanwezig waren. Onrechtmatig waren in 1831 steenkolen, kalk, luxemburgs houtwerk, ijzeren nagel en beetwortelstroop naar 's-Hertogenbosch vervoerd na afgifte van een plaatselijke vergunning in Maastricht.

In 's-Gravenhage echter wilde het Ministerie de bepalingen van 1830 strikt doen uitvoeren. Men had principiële bezwaren tegen de gang van zaken in Maastricht en greep in. In opdracht van het Ministerie van Financien moest I.B.A. Vrijthoff op 18 juni 1831 een verbod voor alle goederenhandel op het Noorden uitvaardigen, wanneer geen bewijzen van herkomst konden worden overgelegd.

Een van de eersten die door dit verbod schade ondervond, was P. Regout, eigenaar van de later bekend geworden kristalslijperij en aardewerkfabrieken. Hij wendde zich tot staatsraad Gericke, in de hoop dat deze zijn handelsmoeilijkheden naar het Noorden zou helpen oplossen. Regout was erin geslaagd voor zijn bedrijf werk te behouden dankzij orders uit het Noorden. Als hij zijn bedrijf zou moeten sluiten, zouden bovendien vele gezinnen brodeloos worden. Volgens Regout was het besluit van Vrijthoff oneerlijk toegepast. Het ruw kristalglas uit zijn magazijnen was daar reeds vóór oktober 1830 aanwezig. Regout voelde zich dubbel onrechtvaardig behandeld. Hem was ter ore gekomen, dat aan de handelaar P. Reyniers na 18 juni 1831 wel binnenlandse paspoorten waren verleend voor het vervoer van uit Luik afkomstig ijzer. Aangezien staatsraad Gericke de zaak in 's-Gravenhage niet kon bezien, werd waarnemend commissaris P. Kerens in Maastricht belast met een onderzoek naar de ware toedracht. Kerens antwoordde aan Regout, dat de burgerlijke overheid niet kon handelen tegen maatregelen van de vestingcommandant. Staatsraad Gericke in 's-Gravenhage wilde zelf wat doen als tegemoetkoming aan de bezwaren van P. Regout. Toen hij van 17 tot 26 november 1831 opnieuw Maastricht bezocht, vroeg hij bij Dibbets begrip voor de moeilijkheden van P. Regout, die toch zeker nog ruw kristalglas moest bezitten van vóór 1830. P. Regout had echter een leugentje begaan om bestwil. Hij had in 1831 ook nog wat ruw kristalglas uit België kun-

nen betrekken.²⁷⁾ Hoewel staatsraad Gericke bij herhaling op 4 november 1831 bij de koring betogde dat Maastricht "nu eenmaal niet buiten handel met Belgie kon", wilde Willem I eind 1831 in deze zaak geen beslissing nemen. Hij gaf opdracht de kwestie op 1 februari 1832 opnieuw aan hem voor te leggen, waarschijnlijk om verdere ontwikkelingen af te wachten.

C. De Belgische tollinie van januari 1832

Intussen werd voor Maastricht een nieuwe bepaling voor de handel uitgevaardigd: het Belgische K.B. van 30 januari 1832 no.22, waarin nadere regelingen werden getroffen voor het "territoire réservé" rond Maastricht. Belgie belaste 54 douaniers met het toezicht op de tollinie rond Maastricht. De kantoren op de linker Maasoever werden door 6 man bezet, op de rechter oever werd het kantoor keer aan de weg naar Aken zelfs door 12 man bediend, het kantoor Berg door 6 en de kantoren Meerssen, Bemelen en Gronsvelt elk door 4 man. Scherp toezicht moest gehouden worden op de aanvoer van hout en granen, om twee verschillende redenen. Hout kon van belang zijn voor versterking van de vesting Maastricht; door de graanleveranties konden de Maastrichtse brouwerijen en branderijen weer concurrenten worden in deze bedrijfstak. Eind februari 1832 begonnen de Belgische kantoren met hun werkzaamheden en werden voor het eerst karren aangehouden. Vooral op marktdagen was het toezicht streng. Volgens een schatting van Dibbets kwam er opeens in vergelijking met voorheen nog slechts een derde aanvoer op de markt.²⁸⁾

In overleg met Inspekteur Vrijthoff kondigde Dibbets op 6 maart 1832 openbare maatregelen af tegen de Belgische tolliniebepalingen van 30 januari 1832. "Als tegenmaatregel tegen de oprichting van de Belgische tollinie, die de koophandel wil beperken en de inwoners van de vesting afbreuk doen, wordt, zo verluidde het, "toepasselijk gemaakt de wet van 26 augustus 1822 no.39 in zake het tarief van in-, uit- en doorvoer van die goederen, welke van elders dan uit Noord-Nederland worden ingevoerd." Als tegenmaatregel op het Belgische uitvoer-verbod van hout en graan werd in Maastricht invoer van alle manufacturen, lijnwaden, katoen en strop verboden. Kalk, steenkolen, hout, ijzer, granen, boter en aardappelen werden uitgezonderd.²⁹⁾ Men kon immers in Maastricht deze primaire consumptiegoederen uit de Belgische omgeving niet ontberen. Door de ingesloten positie van de vesting was het uiteraard in Maastricht onmogelijk afdoende tegenmaatregelen te treffen, hetgeen Dibbets in de correspondentie van de maanden januari en februari 1832 aan het Departement van Oorlog en aan secretaris generaal De Mey van Streefkerk moest toegeven.³⁰⁾

Koude economische oorlog rond Maastricht

De Belgen trachtten alle Hollandse handel op Maastricht via Hasselt en Tongeren te verhinderen en lieten de waren naar Luik opbrengen. Ch. de Brouckère meende, dat daarmee vrije Maasvaart kon worden afgedwongen. Zo werden op 17 januari 1832 vijf wagens uit 's-Hertogenbosch aangehouden. Als tegenzet liet Dibbets in Maastricht de achtergebleven huisraad van Ch. de Brouckère, J.F. Hennequin, C.C. Roemers, G. Colpin en C. Destouvelles verzegelen, allen oppositieleiders van vóór 1830. Tegen deze handelswijze kwamen twee officieren namens generaal Capiaumont aan de stadspoorten protest aantekenen.

Naar het gevoel van Dibbets was de bovengenoemde strafmaatregel er oorzaak van, dat op 30 januari 1832 alle wagens van de fa. Rochs-Berttrand en Win. Steins weer ongehinderd uit 's-Hertogenbosch in Maastricht konden aankomen. Dibbets adviseerde de regering in Den Haag na dit succesje nogmaals de Maasvaart als wapen in de hand te houden om aldus een vrije handel over land naar Maastricht af te dwingen. Als een andere repreaille liet Dibbets drie wagens met bestemming Venlo, geladen met tabak, verf, rijst en koffie in entrepôt nemen. De steenkolenaanvoer verliep intussen normaal en ook aan granen was in 1832 geen gebrek.

In februari 1832 was Dibbets voor zichzelf zeker, dat het met de Belgische tollinie nog wel zou meevallen. Hij schreef het bericht vernomen te hebben, dat de oud-Maastrichtenaar C. Destouvelles in het Parlement van Brussel gepleit had om de tollinie op te heffen. Vanaf begin maart 1832 echter bleek het tegendeel waar te zijn en traden de Belgische controleurs effectief op. Sindsdien liep de aanvoer uit België terug ten opzichte van die van 1831. Dibbets vroeg vergunning om de Belgische kantoren in Bemelen of Smeermaas met patrouilles te verdrijven, maar dit werd hem verboden door de Nederlandse regering.

Minister Verstolk van Soelen adviseerde de koning voorzichtig op te treden tegen de douanelinie rond Maastricht, ter voorkoming van incidenten met onprettige gevolgen. Deze ontstonden toch. Districtscommissaris L.A. v.d. Weyer deed bij gouverneur J.F. Hennequin in Hasselt zijn beklag dat 'Hollandse' troepen aan de post van Cadier en Keer boeren, die goederen naar Maastricht wilden vervoeren, verhinderden Belgische uitvoerrechten te betalen, hetgeen een schending was van de wapenstilstand. De burgemeester van Bunde tekende een maand later verzet aan toen Hollandse troepen twee schepen graan in Bunde buit maakten en die te Maastricht losten.³¹⁾

Erg opwekkend was de situatie in en rond Maastricht beslist niet. De stad kon wel de benodigde consumptiegoederen verwerven. In het Bassin

en het Molenwater lagen 200 schepen van allerlei afmeting om de aanvoer te verzorgen, werk voor de schippers.

Het Belgische gouvernement wees op 26 juni 1832 een verzoek om steun van schipper Lemmens uit Bunde af. Districtscommissaris L. van de Weyer liet burgemeester Janssens van Bunde weten, dat Lemmens geen reden had tot klachten van bedrijfsverliezen. Tussen december 1830 en maart 1831, zo schreef Van de Weyer, was er ongetwijfeld schade en stagnatie in de Maasvaart geweest, maar daarna werden onophoudelijk Luikse kolen voor geheel Limburg aangevoerd. Hierdoor was de geleden schade ingehaald. De handelaren hadden minder reden om te klagen dan de consumenten. Deze moesten immers de hogere kosten van het vervoer extra betalen. Het bestaan van zo vele wetten lokte de lust tot ontduiking uit.

In een schrijven aan jonkheer P.A.S. Kerens d.d. 23 november 1832 adviseerde Dibbets in het vervolg niet meer zo streng op te treden tegen de invoer van manufacturen en katoen uit België, maar dit oogluikend toe te laten. Graan en hout werden toch in voldoende hoeveelheden uit België en Pruisen aangevoerd. De Nederlandse represaillemaatregel had nu geen zin meer. Bovendien zou het voordeliger zijn niet alle gemeenschap met de aangrenzende gemeenten onnodig af te snijden.³²⁾

D. Verruiming van de Nederlandse handelsbepalingen te Maastricht sedert 20 januari 1833

De handelaren bleven in Maastricht aandringen op handelsuitbreiding en waren daarbij begin 1833 succesvol. Na het gebruikelijk overleg met de autoriteiten te Maastricht bleek ook de vestingcommandant bereid mee te werken aan een verruiming van de handelsmogelijkheden voor Maastricht. Op 20 januari 1833 werd bij proclamatie bekend gemaakt, dat aan de Maastrichtse handelaren toegestaan werd voor retourvrachten naar Eindhoven en 's-Hertogenbosch naast kalk voortaan ook kolen te vervoeren, mits waarborgen konden worden geleverd omtrent de bepalingen en de eerlijkheid van de herkomst van de betreffende goederen. Op deze wijze kon op de vrachtkosten worden bespaard. Na 23 januari 1833 werd weer enige uitvoer van jenever toegestaan.

In het eerste kwartaal van 1833 werden op grond van bovengenoemde bepaling 180 binnenlandse paspoorten afgegeven, voor vervoer naar het Noorden van houtwerk, kalk, steenkolen, spijkers, glaswerk, stroop, kousen, kleren, haar, knopen, hoppe, cichorei, aardewerk, leistenen en meubelpapier. De vergunningen werden alleen afgegeven wanneer vaststond, dat de betreffende goederen reeds vóór 1831 in Maastricht waren.³³⁾ Was het steeds waar?

In 's-Gravenhage stuitte het eigenhandig optreden in Maastricht op bezwaren. Volgens de Nederlandse minister van Financien, de trouwe dienaar jonkheer W. Iets van Goudriaan, werd in Maastricht niet correct gehandeld met de bepalingen van het K.B. no.80 van 20 november 1830. Hij liet op 29 maart 1833 de handelwijze van de vestingcommandant zonder meer verbieden, omdat door diens speciale volmachten de wet van 20 november 1830 apert werd ontdoken. Steenkolen en kalk immers konden zo-doende uit Maastricht vrij worden ingevoerd, terwijl geld en effecten, waaraan eveneens grote behoefte bestond - zo redeneerde jhr. Tets - niet mochten worden ingevoerd. Maastricht werd weliswaar door de staatkundige gebeurtenissen economisch benadeeld, maar deze stad was niet de enige gedupeerde: de Hollandse handel op België werd door Pruisen overgenomen of ondervond grote nadelen van omwegkosten via Pruisen. Ook de binnenlandse scheepvaart liep terug, de vissery kon niet meer aan België leveren en de smokkelhandel bezorgde nadelen aan de rijksrechten.

Dibbets en zijn adviseurs werden evenzeer als de Maastrichtse handelaren onaangenaam verrast. Voor de vestingcommandant betekende de bepaling van Tets een deuk in zijn prestige. Dibbets had zijn soepel economisch beleid steeds verdedigd met het argument, dat hij moest zorgen voor de belangen van Zijne Majesteit in de vesting, waarover hij als commandant was aangesteld. Dit hield ook in, dat hij als commandant opkwam voor de middenstand en de lagere volksklasse. Dat was een beleid waarvoor op het Departement van Oorlog begrip bestond. Bovendien, zo schreef hij aan de minister van Financien, had hij steeds gehandeld na overleg met de administratieve autoriteiten.³⁴⁾

Volgens belastinginspekteur L.B.A. Vrijthoff zou de schade van de maatregel-Tets van Goudriaan voor Maastricht onberekenbaar zijn. De handel uit Maastricht in steenkolen, kalk, houtwaren en 'pijkers was voor heel het land voordelig. Dibbets had de gewraakte vergunningen toegestaan, omdat Maastricht zelf te weinig produceerde om veel handel met Noord-Brabant te kunnen drijven. Bovendien was de handel in vergelijking met de laatste twee jaren niet sterk gestegen. Koffie, rijst, bokking en stokvis waren de laatste tijd in grotere hoeveelheden naar Maastricht gekomen. Door de vergroting van de handel met Holland zou bovendien een verbroedering tussen Limburg en Holland kunnen worden bereikt. Lijkte en Naamse kalk was voor Nederland onontbeerlijk en het was de grote vraag of de in 1833 geringe handel op Pruisen en Engeland in-

voer van steenkolen uit die landen rechtvaardigde. Iedere overheid, schreef staatsraad Gericke, zou het met hem erover eens moeten zijn. dat het K.B. van 20 november 1830 onmogelijk in Maastricht gehandhaafd kon worden. De betaalde invoerrechten konden dienen als onderhoudsgeld van de vesting Maastricht en er kwam meer geld ter beschikking voor de plaatselijke circulatie.³⁵⁾

Na een bevredigend antwoord uitbleef, richtte Gericke zich op 16 juli 1833 opnieuw tot de koning om de belangen van de Maastrichtse handel te bepleiten. Het ging niet aan alleen voor Maastricht het K.B. van 20 november 1830 streng toe te passen. Gericke kon bewijzen overleggen dat over zee en via de Rijn geregeld belgische goederen Nederland hadden bereikt. Als bewijsstukken werden bijgevoegd een assurantiepols uit 1832, voor de verzending van pakketten hoepels uit Antwerpen naar Amsterdam en een cognossement. In Maastricht was bekend dat Henegouwse kolen via de Schelde en Luikse kolen via de Rijn Holland bereikten. Luxemburgse houtwaren arriveerden via Keulen. En temidden van dit alles zou aan vergunningen van Dibbets voor enkele duizenden ponden spijkers geen doorgang verleend mogen worden!³⁶⁾

De Maastrichtse handelaren pleitten ook zelf voor hun zaak. Op 1 september 1833 werd de aandacht van de koning opnieuw gevestigd op de handelsmoeilijkheden van Maastricht. De Maastrichtse kooplieden en expediteurs Philips, Chainaye, Reyniers, Wm. Steers, Rutten, Schrammen, Coenegracht, Franquinet, Bemelmans en Nelissen dienden een request in van de volgende inhoud: "Sire, onze ongelukkige stad vindt zich nu in alle opzichten beroofd van al hetgeen den handel nog enig middel van bestaan konde verschaffen. Wij zijn omgeven door douane, de Maas is afgesloten, vervoer is moeilijk. Vrouw gebleven onderdanen moeten wegtrekken om elders een bestaan te vinden." In het request werd toestemming gevraagd voor vervoer van steenkolen, kalk, houtwaren, spijkers en pijpvaar van Maastricht naar 's-Hertogenbosch met als retourvracht koffie, thee, tabak, vis, verfwaren, specerijen, gedistilleerd en fruit.⁴³⁾

F. Het Nederlandse Koninklijke Bevel van 24 sept. 1833

Als gevolg van al deze protesten vroeg koning Willem I aan de Raad van State advies over de handelssituatie van Maastricht. De meningen van staatsraad Gericke en minister Iets van Goudriaan waren te verschillend. De Raad van State toonde wijsheid bij het uitbrengen van zijn advies. Men had oog voor de nood waarin Maastricht door een stremming van de handel gedurende drie jaar geraakt was. Anderzijds deelde de Raad ook de mening van de minister van Financien, die ervan uitging, dat België

door "economische sancties meer handelbaar gemaakt zou moeten worden". Zonder tot opheffing van het K.B. van 20 november 1830 over te gaan zou iets gedaan moeten worden voor de stad Maastricht. Tot geheel vrije invoer van Belgische kolen, kalk, spijkers en andere goederen zou echter niet kunnen worden overgegaan. Als dit gebeurde zou Maastricht een trechter worden, waardoor vrije Belgische handel mogelijk werd gemaakt. Afgezien nog van de staatkundige bezwaren die zich hiertegen verzetten, zouden de voordelen van een dergelijke handel slechts een klein gedeelte van de Maastrichtse bevolking bevoordelen. Dit zou geen verandering van het K.B. wettigen. De Maastrichtse klachten over invoer van Belgische goederen in Holland via de zee of de Rijn richtten zich tegen een onvermijdelijke toestand. Als gevolg van de behoefte in beide landen aan elkanders produkten was een dergelijke handel niet te voorkomen. Bovendien zou de indirekte handel tussen België en Nederland wel niet lang kunnen standhouden als gevolg van de hoge kosten van vervoer. Als de kolen uit het Roergebied niet zo duur waren, zou men beslist geen goedkope Belgische kolen gekocht hebben. Het was te verwachten dat de Pruisische regering over enige tijd zeker maatregelen in deze zou gaan treffen. De Raad van State gaf het advies tegen de te Maastricht geconstateerde ontduikingen maatregelen te treffen. Maar als men erin zou kunnen slagen alle aanvoer uit België over zee tegen te gaan, ook dan zou de Maastrichtse handel niet gebaat zijn. Om iets te doen ten gunste van Maastricht stelde de Raad van State voor om van daaruit handel toe te staan op Noord-Brabant en Pruisen en doorvoerhandel van Pruisische goederen. De te verhandelen goederen moesten dan wel vóór het beleg van Maastricht in de vesting ingevoerd zijn.³⁸⁾

In deze geest werd een Koninklijk Besluit voorbereid. Bij K.B. van 24 september 1833 werd de mogelijkheid voor Maastricht geopend handelsvergunningen toe te staan, mits voldaan zou zijn aan zekere bepalingen. Dit waren, zo luidde de tekst:

- "art.I" a) Alle goederen welke uit Nederland werden verzonden, mits onder borgstelling volgens art. 157 van de Wet van 26 aug. 1822 no.38;
- b) Op alle goederen "welke zullen bewezen worden te Maastricht aanwezig geweest te zijn vóór de berenning dier vesting, mitsgaders op de zoodanigen die aldaar vervaardigd of gewonnen worden en waarmede als ballast gelijkgesteld ook zullen worden gelijkgesteld pijpaarde, beenderen en kncken ;
- c) Op goederen welke te Maastricht uit Pruisen worden aangebracht en welke bewezen worden niet van Belgische oorsprong te zijn".

"art.II" a) Voor goederen die niet onder deze categorie van vrijstelling vallen en welker invoer in Nederland van belang is, moet een speciale vergunning worden afgegeven."

Het K.B. voorzag verder in een regeling voor de heffing van invoerrechten die "slechts eenmaal betaald dienden te worden".39) Dit kabinetsrescript van 24 september 1833 werd in Maastricht met algemeen genoegen ontvangen. Het bood immers enige mogelijkheden tot hernieuwde handel. I. Eras mocht bijvoorbeeld vanuit Maastricht weer pijpen gaan vervoeren naar 's-Hertogenbosch, zoals Arie Prins dit mocht doen naar Gouda. De Brabantse koopman Jan Kol kon weer Luxemburgse houtwaren, zoals lepels, bakken en zeepranden betrekken van de Maastrichtse handelaar P.H.M. Reyniers. En zo waren er meer.

Vestingcommandant Dibbets, wiens geschonden prestige door de nieuwe wet weer wat kon stijgen, meldde later aan het Departement van Oorlog, dat sinds 24 september 1833 een aanzienlijke opleving in de nijverheid van Maastricht merkbaar was.40) Voor staatsraad Gericke was de gang van zaken uiteindelijk eveneens bevredigend. De eerste correspondentie over de vergunning van binnenlandse paspoorten en het K.B. van 20 november 1830 datcerde immers reeds van juli 1831 en sinds die tijd leverde de onderhavige materie discussiestof die voortdurend tot in de Staatssecretarie doordrong. Het hardnekkig ijveren van Gericke van Herwynen had wezenlijk bijgedragen tot het voordelig resultaat voor de Maastrichtse handel.41)

1. De nijverheid en industrie van Maastricht van 1830-1834

De stringente bepalingen van de Nederlandse en Belgische overheid t.o.v. Maastricht hielden voor de nijverheid weinig goeds in. De stad werd grotendeels op eigen krachten en mogelijkheden aangewezen. Onder de gegeven omstandigheden kon men weinig verwachten. In 1834 liet de vestingcommandant de toestand onderzoeken, hetgeen resulteerde in een "overzicht van het fabriekswezen in de vesting gedurende de Staat van Beleg". De studie verscheen op 1 november 1834. De handel, zo werd gesteld, was de laatste jaren heel erg achteruit gegaan, ook al door de moeilijkheden van de Belgische tollinie. Om deze te ontwijken hadden verschillende Maastrichtse handelaren en winkeliers besloten hun bedrijf over te plaatsen naar België. Anderen hadden er een filiaal opgericht. Dank zij het feit dat het kabinetsrescript van 24 september 1833 "enige opbeuring" van de handel mogelijk maakte, was het "nijverige en vernünftige mannen" gelukt allerlei nijverheden aan België te onttrekken en dit had de industrie op gang kunnen houden.42) De lakenfabriek van Hanckar-Lefebure was vooruitgegaan na de installatie van een

stoommachine in oktober 1832, met werk voor 40 arbeiders aan 16 weefgetouwen. Het kleine bedrijfje van de blauwverver Startz was in 1833 gegroeid tot een moltondekenfabriek met 20 arbeiders. In de spijkerfabriek van J.G. Lambriex en P. Regout was het aantal slijp- en polijstmachines opgevoerd van 4 naar 8, als gevolg waarvan een stijging verwacht werd tot 30 machines, met werk voor 80 man. Sedert juni 1834 was zelfs een stoommachine in gebruik genomen.⁴³⁾ Regouts fabriek kreeg enkele malen f.500,- toegewezen ter stimulering van het werk. De sedert 1834 werkende speldenfabriek van P. Lebens bood werk voor 15 arbeiders. De stroochoedenfabriek van P. Meijers en Lenaerts had 5 arbeiders en bood bovendien veel thuiswerk aan in behoeftige gezinnen. Een bevredigend resultaat kende de fabriek van tafellinnen en tapijten met 4 weefgetouwen van Tilmans. P. Reyniers had uit Brussel een fabriekje voor paardenhaar naar Maastricht overgebracht, met werk voor 7 arbeiders aan 3 weefstoelen. Reyniers sr. maakte met 6 arbeiders houten bakken, schofels en landbouwschoppen uit Luxemburgs hout. Het aantal stroopkokerijen steeg in Maastricht tot 12 en tot 2 in St-Pieter, met samen een beschikking over 42 ketels en 50 knechten. De leerlooierij maakte door buitenlandse concurrentie een slechte periode door. Op de Maasmolen verwerkten acht knechten en enkele sjouwers per dag 150 zakken van 100 Nederlandse ponden zeer fijne tarwe. Deze molen ving de terugval van de Jekermolens op en kende zelfs export naar Luik. Mede op grond hiervan werd het peil van de Jeker niet verhoogd, een zaak waar vooral de genie op aandrang i.v.m. de staat van de vesting. In de studie werd verder vermeld dat enkele bedrijven technische uitbreidingen hadden gebracht: twee kachelsmeden, een fabriek voor muziekinstrumenten, een fabriek voor naadloze loden pijpen en een haarkammenfabriek.

Al was de stad, zo oordeelden Dibbets en zijn adviseurs, de verliezen van de afgelopen jaren niet geheel te boven gekomen, zij stond gereed voor nieuwe bloei. Belangrijk was dat iedereen uit de volksklasse door arbeid zijn brood kon verdienen en dat de jeugd zich niet behoefde over te geven aan lediggang, maar kon gaan werken. De militaire dienstplicht ontbrak immers. P. Regout had 116 Maastrichtse jongens geplaatst naast de werklieden uit den vreemde om het vak te leren. Maastricht zou zijn lot aan Nederland gaan verbinden, zodra men van daaruit Maastrichtse produkten zou gaan betrekken. In vergelijking met 1829 kenden de genoemde bedrijven in 1834 een stijging van het aantal arbeiders van 391 naar 412, hetgeen in de gegeven omstandigheden van de stad alleszins bemoedigend was. Het aantal bedeelde gezinnen was sedert 1830 in 1834 gedaald van 1969 tot 1175.⁴⁴⁾

Onlangs al deze berichten was het beslist niet alles goud wat er blonk. P. Regout zag in korte tijd bijna al zijn glasslijpers vertrekken. De stoommachine van de spijkerfabriek moest ook in dienst gesteld worden voor de ontredde glasslijperij.⁴⁵⁾ P. Regout was de Maastrichtse ondernemer die het beste gebruik gemaakt heeft van de mogelijkheden voor Maastricht in het Noorden, waar Dibbets op doelde. Toen zijn glasslijperij na 1830 terugviel, begon hij in 1836 een aardewerkindustrie, er op speculerend dat Nederland de vroegere Belgische leveranties voortaan liever zou betrekken uit Maastricht. Deze zakelijke zet werd voor Maastricht het begin van een grote industriële ontwikkeling waaraan de naam van P. Regout onlosmakelijk verbonden werd.⁴⁶⁾ Als jong medewerker thuis in de glas- en kristalhandel opgenomen, had hij het vak geleerd door veelvuldig verblijf in België, o.a. in Vonêche en Val St.-Lambert. Tussen 1830 en 1840 werd Regout reeds een vermogend man. In 1836 vervoerde hij 61.900 kg. aardewerk naar het Noorden, in 1837 reeds 136.200 kg. In januari 1838 schreef P. Regout aan Dibbets dat hij, als gevolg van de Belgische fabrikanten afspraken na afloop van de lopende contracten, geen ruw glas meer zou ontvangen uit België. Op grond daarvan overwoog hij een eigen glasblazerij op te richten op het aan te kopen terrein van buurman Stregnart. Hij wenste ook hiervoor octrooi aan te vragen. De echte ondernemer manifesteerde zich hier opnieuw.⁴⁷⁾

Behalve de algemene problematiek waaraan de Maastrichtse handel en nijverheid het hoofd moesten bieden, waren er een aantal bedrijfstakken, die er nog bijzondere moeilijkheden bij kregen. Ingediende requesten getuigen hiervan. De zoutfabrikanten Seydlitz en Cazaux vroegen om verlaging van de zoutbelastingen. De exportbelasting op zout bedroeg in Nederland f.8,91 per 100 pond, maar in België slechts f.8,32. De meubelmakers J.D. Eymael, Ernis, Chatelion, Zeguers en Leaf & Chery vroegen de vrije import van Belgische meubels te limiteren als tegenmaatregel tegen de 6 procent importheffing in België, een belemmering voor de Maastrichtse tenaren.⁴⁸⁾ De leerlooiers zagen hun omzet dalen tot circa 1/3 van vóór 1830. De graanhandelaren, voorgaand door de handelaar Nelissen vroegen vergunning om het Pruisisch graan over de Maas vrij verder te mogen doorvoeren naar Frankrijk. Dit verzoek werd toegestaan, mits er aan de grens in Vaals deugdelijke papieren zouden worden afgegeven. Behangselfabrikant Claereboets vroeg beschermende maatregelen tegen de concurrentie uit België. Op 16 september 1835 werd aan een aantal molenaars en logementhouders ontheffing verleend voor de helft van de verschuldigde patentrechten, om hen aldus in hun bedrjftsnood tegemoet te komen. De Jekermolenaars was in 1833 ook reeds zo'n gunst verleend.

G. Een visie achteraf

Tijdens de Staat van Beleg leed de Maastrichtse handel en industrie veel schade, zo schreef "Le Journal du Limbourg", in een artikel op 10 april 1840, nog geen jaar na het herstel van de vrede. De dubbele toelinie was een heilloze zaak. De handel met Holland kon het verlies van de handel met de omgeving slechts onvoldoende compenseren. Niemand stond stil bij de grote schadeposten van de kleine neringdoenden. Het gevaarlijke smokkelwerk was een onwaardige situatie, geboren uit de nood. De ontwikkeling van Maastricht kwam tot stilstand. De ondernemerszin moest verplaatst worden buiten de vesting, hetgeen door de vestiging van filialen meermalen gebeurde. Niemand durfde veel kapitaal te steken in handel of ondernemingen te Maastricht, uit vrees voor risico's. Daarmee verdween alle vooruitgang. Deze voorzichtigheid zorgde er wel voor, dat grote faillissementen in Maastricht tussen 1830 en 1839 niet voorkwamen, een getuigenis van zakelijk inzicht van een bedreigde groep!

De insluiting heeft de stad geen goed gedaan; daar is weinig fantasie voor nodig. Anderzijds moet gesteld worden dat het slechter had kunnen gaan met Maastricht. Men slaagde er in een bescheiden pas op de plaats te maken. De regionale betekenis van de stad verviel aanzienlijk. Dit alleen al was ernstig. De ondernemers hebben taai weten vol te houden.⁴⁹⁾

II. Moeilijke jaren voor de Industrie in Limburg na 1830

Het kon niet uitblijven dat de afsluiting van Maastricht van het omliggende achterland, de blokkering van de Maas en de Zuid-Willemsvaart en het verbod van Nederlandse handel met de opstandige gewesten grote consequenties hadden voor de industrie van Limburg. Terugblikkend op 1831 en 1832 deed gouverneur J.F. Hennequin er begin 1833 het volgende verslag van aan de minister van Binnenlandse Zaken te Brussel. Er was grote achteruitgang ontstaan in een aantal industrieën als gevolg van het verlies van handel op Holland. Met name werden genoemd: de katoenweverij te Tongeren; de strohoedenfabrieken van het Jekerdal; de hoedenfabrieken rond Sittard; de kantwerkerijen te St.-Truiden; de touwslagerij en zoutraffinaderij van Maaseyck: de katoenfabriek te Roermond en de zoutraffinaderijen van Roermond en Venlo, die geen aanvoer meer hadden van ruw zout. Van de 7 Tegelse pannenfabrieken waren er in 1833 nog maar 2 in werking. De aanwezigheid van legers was voordelig geweest voor de bierbrouwers, de distillateurs, de tabakshandelaren en de leerlooiers. Het werk werd grotendeels gestaakt in de schrijfpennenfabriek te Venlo, de katoenweverij van Claus te Roermond en de wolfabrieken te Vaals. De spinnerij van Van Aefferden te Roermond kwam na 1830 geregeld

geheel stil te staan als gevolg van gebrek aan wolaanvoer uit Noord-Brabant. Ook de volmolen viel stil. De fabriek van Feldmann te Roermond moest het personeel inkrimpen van 6, vóór 1830, naar 3. Omdat men de grondstoffen betrok uit Gent, Verviers en Brussel kon men in 1832 nog komen tot de beperkte produktie van 72.800 meter wollen stoffen voor afzet in Limburg. De moeilijkheden voor deze industrie werden nog vergroot sinds de regering te Brussel belastingen ging heffen op wol. Toen de strohoedenindustrie van Wonck en Roelenge niet meer op gang kwam, vertrokken in 1833 via Maastricht een groot aantal vaklieden voor werk naar fabrikanten in Amsterdam.⁵⁰⁾

Hennequin besteedde geen aandacht aan de wol- en textielfabrikanten F. de Clermont, Kannegiesser en Trostdorff te Vaals. Het verlies van contact met Holland betekende voor Vaals tevens verlies van de export naar de kolonien. Dit gegeven was er op 16 september 1830 oorzaak van geweest dat de Kamer van Koophandel en Fabrieken van Vaals aandrang op behoud van eenheid van het koninkrijk. Op 27 februari 1832 wendde de Kamer zich tot koning Leopold. Zij erkenden dat de politieke loop der dingen een andere was geworden sinds 1830. Men drong aan op een goede economische samenwerking met Nederland, vooral sinds Engeland, Frankrijk en het Duitse Rijk voor de fabrikanten gesloten raakten door hoge heffingen aan de grenzen.⁵¹⁾ Het mocht allemaal weinig baten. Na zijn inspektietocht in 1836 kon L. v.d. Weyer als districtscommissaris alleen maar constateren dat er op de rechter Maasoever eigenlijk maar één plaats was met enige industriële mogelijkheden en dat was Vaals, dat toen helaas in deplorabele toestand verkeerde.

Conform de landelijke instructies werden de fabrikanten aangespoord met inzendingen deel te nemen aan de nationale expositie te Brussel. Maar wat wilde men? De bedrijven waren noodlijdend. De Vaalse dekenfabrikant Verseevoort vertrok naar Henri-Chapelle; de stoffenfabrikant Degive verplaatste zijn nijverheid gedeeltelijk naar Pruisen en dat deden er meer. In 1838 had Craen nog 4 van de 28 arbeiders over; Binterim 9 van de 18 en Trostdorff 18 van de 34. ⁵²⁾ Hoe noodlottig de scheiding van Maastricht van de rest van de provincie was, blijkt eens te meer uit de verzoeken van de zouthandelaar H. Seydlitz. Seydlitz meldde aan het ministerie van Financien te Brussel dat hij sedert 1830 1,5 miljoen kilogram ruw zout in Dordrecht had moeten opslaan, dat bestemd was voor de ziederijen te Venlo en Maastricht. Dit zout werd doorgaans verkocht te Aken, Kaldenkirchen, Straelen, Heinsberg en Hiltrédy. Het verzoek om dit zout naar Maastricht of Venlo te mogen vervoeren werd verwezen naar het ministerie van Buitenlandse Zaken. Met toestemming van Pruisen,

meldde Seydlitz, was tussen september 1830 en december 1831 reeds 1.064.855 kg. zout naar de raffinaderij te Maastricht vervoerd. Het zou logischer zijn het zout via de Maas of de Zuid-Willemsvaart aan te voeren, na de overeenkomsten van Londen d.d. 21 mei 1833, artikel 4. Hoewel insiders moeten geweten hebben dat van dit zout reeds veel in België was binnengesmokkeld en verwerkt, werd het verzoek aanleiding tot een uitvoerige briefwisseling. De douanelinie van 1832, zo werd opgemerkt in de beantwoording, was opgericht ter bescherming van de Luikse industrie. Limburg handelt nu met Luik, ten koste van Maastricht. Seydlitz betoogde dat, nu er toch een politieke status quo was bereikt, het mogelijk was opnieuw economische mogelijkheden te bestuderen. Wanneer directe handel als gevolg van de Wet van 18 november 1830 niet mogelijk was, zou men op indirecte wijze, met inschakeling van de omweg via Pruisen, toch nog handel kunnen drijven. Het in België benodigde zout van Nederlandse afkomst zou bovendien nog douanerechten opbrengen.⁵³) De nijverheid in Limburg maakte een crisisperiode door, dat maken alle bovenvermelde gegevens duidelijk. Buiten Maastricht was dit nog erger dan in de stad zelf. Nog meer dan voorheen was men aangewezen op de opbrengsten uit landbouw en veeteelt, maar daarover verderop.

Hoofdstuk VIII

DE SCHEIDING VAN LIMBURGS HOOFDSIAD VAN HET ACHTERLAND TUSSEN 1830 EN 1839

Sinds de ene Limburgse gemeente na de andere sedert oktober 1830 het nieuwe bewind te Brussel erkende, werd Maastricht samen met Sint-Pieter, met 666 inwoners, voortaan in afzondering gedwongen zich politiek te oriënteren op 's-Gravenhage. Inclusief het garnizoen omvatte dit een leefgemeenschap van circa 25.000 inwoners.

A. Het provinciale bestuur van Limburg te Maastricht

Het was een onwezenlijk gebeuren dat een compleet provinciaal bestuursapparaat met 27 ambtenaren voor een zo beperkt aantal inwoners werd gehandhaafd. In dat verband gezien kwam de overgang van een groot aantal provinciale ambtenaren naar de Belgische diensten niet eens ongelegen. De handhaving van gouverneur M.H.G. de Beeckman kwam in discussie sinds in oktober 1830 in feite alle beslissende macht ter plaatse aan vestingcommandant Dibbets was toegefallen. De vertrouwensman van de koning, D. Koopmans, was van mening dat De Beeckman beslist niet voldeed aan de vereiste onverkorte koningstrouw en ambtelijke kundigheid. In deze periode van oorlogstoestand, zo schreef hij in december 1830, waarin zuinigheid geboden werd, was het voortbestaan van een uitgebreide provinciale administratie naast een militair bestuur een ondoelmatige en onnodig kostbare situatie. Bovendien was het ook nog zo dat met uitzondering van jhr. P.A.S. Kerens eigenlijk maar weinigen hun koninklijke tractement waard waren te verdienen. In mei 1830 reeds werd de koning gewaarschuwd voor een bedenkelijke politieke mentaliteit van baron De Beeckman, een gevolg van zijn Zuidelijke affiniteiten en zijn vriendschap met o.a. de verdachte procureur-crimineel N.J.T. Cruts. Tekennend werd genoemd dat de vijandelijke pers een milde beoordeling kende voor baron M. de Beeckman. Het was nu verder onnodig langer misbruik te laten maken van het koninklijk vertrouwen. Staatssecretaris De Mey adviseerde eervol ontslag. Dit werd verleend per 8 april 1831 met een wachtgeldregeling op basis van een half salaris.¹⁾

In augustus 1831, toen de gezondheidskuur van Mevrouw De Beeckman in Aken gunstig was verlopen, vroeg het echtpaar zich weer te mogen vestigen in Maastricht. Op aandringen van procureur-crimineel N. Verloren en vestingcommandant Dibbets werd dit geweigerd. Zij vreesden dat zich rond De Beeckman kwaadwillenden zouden gaan hergroeperen. Zelfs een be-

zoek aan Maastricht werd geweigerd. Alleen Mevrouw De Beeckman zou de stad mogen bezoeken, begeleid door haar gezelschapsdame, mejuffrouw Bouchelet.?)

De Beeckman zelf was zich ten opzichte van de koning niet bewust van schuld of ontrouw. In een brief aan de koning d.d. 15 oktober 1833 somde hij liefst 69 punten op, als bewijzen dat hij hem gedurende 20 jaren steeds loyaal had gediend. Plichtsverzuim wees hij van de hand: op 21 juni 1830 immers nog had de koning zijn tevredenheid betuigd n.a.v. het Jaarverslag over 1829. Het was onredelijk hem te verwijten dat hij als gouverneur van een Zuidelijk gewest in oktober 1830 tijdelijk de kroonprins had gevolgd na diens Proclamatie te Antwerpen. Daarna had hij de ontslagen van de provinciale ambtenaren correct afgehandeld en de vestingcommandant trouw en loyaal gevolgd. De Beeckman vroeg de koning op grond van grote onkosten, die het verblijf te Aken hem hadden berokkend, een extra toelage naast zijn wachtgeldregeling. Als gevolg van zijn overlijden te Aken in oktober 1834 zou hem dit niet meer ten deel vallen. De weduwe De Beeckman ontving toen het gebruikelijke jaarpensioen van f.1125. 3)

Staatsraad J.E.P.E. Gericke

Bij K.B. van 27 april 1831 werd in de vacature De Beeckman voorzien door de benoeming van Johann Eberhard Paul Ernst Gericke van Herwijnen (1785-1845) tot buitengewoon commissaris, bekleed met het opperste burgerlijk gezag in de provincie Limburg. Afkomstig uit Kleef was Gericke, na functies te hebben vervuld in het koninklijk Pruisen en daarna in Franse dienst in Brussel, in 1814 overgegaan in Nederlandse dienst en in december 1815 genaturaliseerd. Naast de commissaris-generaal der Financien, Appellius, werd J.E.P.E. Gericke een bijzonder kundige medewerker in zijn functies van commissaris van de registratie, domeinen en douane. In 1816 werd hij directeur van de achtste direktie der konvooien en licenten te Luik, een minder lucratieve functie van lagere rang. In 1821 werd zijn salaris verhoogd, doordat hem tevens het direktoraat werd opgedragen der registratie en domeinen in Limburg en Luik. In 1824 werd hij benoemd tot staatsraad in buitengewone dienst te 's-Gravenhage, met als opdracht de administratie van registratie en loterijen. In 1826 kwam daar het kadaster bij. Gericke nam eveneens deel aan de Rijnvaart-onderhandelingen, die leidden tot de Conventie van Mainz van 31 maart 1831.4)

In deze Gericke zag de koning een vertrouwensman, aan wie hij als een neventaak het buitengewoon commissariaat in Limburg opdroeg. Gericke re-

gelde het bestuur vanuit 's-Gravenhage en verbleef slechts gedurende korte periodes te Maastricht. Hij was er van 6 mei tot 2 juni 1831; van 17 tot 26 november 1831; van 8 tot 24 november 1834; van 13 juni tot 10 juli 1835; van 12 tot 27 augustus 1836; van 19 september tot 15 oktober 1837; van 28 september tot 3 november 1838 en vanaf 20 juni 1839. Te Maastricht fungeerde jhr. P.A.S. Kerens als waarnemend commissaris. Aan hem werd de voorkeur gegeven boven de in dienstjaren oudere H.P. Joppen van Beegden, over wiens vriendschap met De Beeckman geroddel werd. Het korte verblijf van Gericke te Maastricht liet niet veel meer toe dan orientatie ter plaatse en inspectie, in een gebied waar vestingcommandant Dibbets in feite het bewind uitoefende. De communicatie verliep gebrekkig. Zijn wil om Maastricht te helpen en gunsten in 's-Gravenhage te bepleiten bewees Gericke voortdurend, soms zelfs overmatig, zoals bleek bij de zaak van het Burgerlijk Armbestuur. Dit laatste bezorgde Gericke een openlijk verwijt van de Koning in 1834. De reden ervan was dat de koning tot zijn ongenoegen had vernomen, dat Gericke het Burgerlijk Armbestuur wilde toestaan te procederen bij de Belgische Rechtbank van Tongeren i.v.m. achterblijvende pachtbetalingen. Het ontwerp dat Gericke aanbood, ging niet door, maar voortaan toonde hij zich wel voorzichtiger.⁵) In 1839 zou Gericke definitief commissaris van Limburg worden.

B. Het Nederlandse bestuursapparaat te Maastricht

Evenals het provinciale bestuursapparaat werden de overige Rijksdiensten te Maastricht na 1830 topzwaar. Men kan zich in gemoede afvragen hoe alle 27 functionarissen een volledige dagvulling hebben kunnen vinden. De ambtenaren hadden een lage salariering. Daar werd regelmatig van hoog tot laag over geklaagd. Extra beloningen moesten dit euvel compenseren. Van de werkzaamheden van het provinciaal bestuur krijgt men een nadere indruk, als men de klappers op de agerda's van "het op-
perste burgerlijk bestuur" uit de jaren 1831-1839 er op naslaat. Men vergaderde doorgaans twee maal per week, met een agenda van circa 20 onderwerpen. In 1835 waren het 1120 zaken op één jaar, in 1837 1750. Druk was het dus niet. De onderwerpen omvatten de gewone staathuishoudkundige dienst: belastingen, onderwijs, benoemingen en salarissen van kapelaans en dominees, zorg voor de bedelarij, contrôle op de murten, de speciale begrotingen, benoemingen aan de rechtbank, gratificaties, studiebeurzenstichtingen, koepokinentingen, schadeloosstellingen als gevolg van de staat van beleg, plaatsing van stoomwerktuigen, verpachtingen van jacht en visserij, tolheffing, onderhoud van de Zuid-Willemsvaart, behandeling

van verzoeken van fabrikanten en kooplieden enz. Opmerkelijk was een uitgave van f.399, de betaling voor de aanschaf van tafellinnen voor het Provinciaal Bestuur, geleverd door de Fa. Werteman uit Bielefeld in 1837.6)

In 1831 was de administratieve behandeling aan de orde van een aantal functionarissen, die zich uit de provincie hadden teruggetrokken op Maastricht en daar zonder functie c.q. salaris kwamen te verkeren. Onder hen was de vrederechter J. Ross uit Gulpen. Voor hen werd bij K.B. van 28 juni een extra post van f.16000 opgevoerd buiten de speciale begroting van 1831 voor de gemeenten Maastricht en St. Pieter. Velen van hen vroegen en verkregen in 1839 weer herstel in de verloren functies van 1830. De begroting van kosten en uitgaven van het provinciaal bestuur in Maastricht moest geheel worden omgewerkt. Van de financiële bijdrage van de Gemeente St. Pieter werd de overheid niet vet. Van de 666 inwoners in 1830 waren er 44 patentplichtig, onder wie 24 herbergiers, 3 molenaars, 4 brouwers en 4 distillateurs. Zij waren per jaar goed voor een opbrengst van f. 2884,86, zijnde f.1880,67 aan grondbelastingen, f.632,18 aan personele belasting en f.371,91 aan patentrechten.

De geraamde inkomsten vielen de eerste jaren tegen. Over 1834 was de opbrengst f.36.000 minder; over 1835 f.39.500; over 1836 f.48.000 , over 1837 f 31.000 . De begroting bleef sluitend, omdat men circa 15 procent hogere inkomsten dan uitgaven raamde. De tegenvallende posten kwamen vooral voor bij de posten direkte belastingen en de accijnzen. De afdeling comptabiliteit noteerde op de laatste dag van iedere maand de nog niet geïnde bedragen.

Dit waren	<u>30 nov.1833</u>	<u>30 nov.1835</u>	<u>31 dec.1836</u>	<u>dec.1837</u>	<u>dec.1838</u>
niet geïnde dir.belastingen	20.344,-	14.884,-	5.301,-	3.260,-	4.827,-
niet geïnde accijnzen	30.849,-	20.284,-	12.721,-	- - -	9.815,-

Uit het feit, dat na 1835 bij een nagenoeg gelijk blijvende raming van de inkomsten een aantal niet-ïnbare belastingenposten kleiner werden, kan men afleiden, dat de algemene welvaart weer begon te stijgen. Er vielen kennelijk meer bedragen te belasten en er konden meer accijnzen worden geheven. Op 31 december 1837 was de opbrengst van de accijnzen f.133.485 bij een raming van f.133.000,-, een verheugend resultaat dat sinds 1830 niet meer was voorgekomen. De totale opbrengst van de indirekte belastingen voor 1838 was f.96.957 bij een raming van f.60.400. Ook dit wees op herstel van de economische welstand. De totale inkomstenraming van f.303.505 voor 1839 werd reeds op 30 oktober 1839 bereikt; op 31 december 1839 was de raming met f.81.917 overschreden.7) De vrede bracht voor Maastricht kennelijk een grote opleving teweeg.

De Rechtbank was een van de eerste instanties die na het vertrek van een aantal functionarissen moest worden aangevuld. President werd de katholieke J.J. Batta, een van Dibbets' trouwste medestanders, zoals deze zelf getuigde. Vice-president werd G.H. Heerdinck, rechter van instructie jhr. H.E. van Panhuys, die zelf op een hogere plaats had gerekend. Rechter resp. substituut werden c.q. bleven A.C.H. Michiels van Verduynen, J. Thoele, A.A. van der Vrecken, J. Haenen, U.W.E. Carius en P.C. Nahuys. Naast N. Verloren als procureur-crimineel en J.M. Swarts als rechter van instructie betekende deze aanvulling een versterking van de protestantse invloed binnen de stad. Dibbets oordeelde: "Het rechterlijk college droeg achting, maar het kende geen bijzondere sympathie onder de bevolking."

Het ambtelijk apparaat van 30 employé's van de provinciale belastinginspectiedienst zette onder Inspecteur I.B.A. Vrijthoff zijn diensten voort. F. Weyger volgde de vertrokken heer A. Ruys op als administrateur van de Rijksschatkist. Met de dienst Indirecte Belastingen was belast de heer C. Winkelman. J.F. Bonniver werd ingenieur-verificateur van het Kadaster na het vertrek van de heer Houben, een dienst met 7 ambtenaren, die buiten Maastricht en St.-Pieter niets meer kon uitvoeren.⁸⁾

Al met al telde Maastricht tussen 1830 en 1839 binnen zijn grenzen buiten de eigen gemeenteambtenaren ruim 80 rijks- en provinciale ambtenaren, hetgeen op een bevolking van circa 20.000 mensen erg veel is, vooral als men weet dat daarvan ook nog circa 30 procent armlastig was.

Het vestingcommando

Het militaire apparaat bleef met een bezetting, die nooit boven de 5000 manschappen kwam, niet achter in een overdreven topbezetting. Na het vertrek van G. von Heldring was luitenant-generaal Dibbets gepromoveerd tot vestingcommandant. Als adjudanten had hij de kapiteins Van Wintershoven en Greenleaf. Het provinciaal commando werd niet opgeheven. Generaal-majoor C.G.I. van Boecop, geboren in 1781, nam deze functie van generaal N.F. Daine over, kort nadat hij, in oktober vanuit de Citadel van Luik was teruggetrokken naar Maastricht. Zijn adjudanten waren de kapiteins Umbgrove en Pisuisse. Daarnaast was er de garnizoenscommandant kolonel A. Brade. Ook deze had adjudanten, de kapitein Stokker en de luitenanten Sudhoff en Schaeffer. Naast de infanterie leidde de dienst van de Genie, onder de oude generaal-majoor Croiset, een vrij zelfstandig bestaan evenals de Artillerie onder kolonel J. Verkouteren. Wrijvingen bleven niet uit. Dibbets zelf had geen goed woord over voor de genie. Hij werkte liever samen met majoor Engelen en kolonel Ninaber.

Verder waren er klachten over de generaal majoor C. van Boecop, die als vrijgezel lastig in de omgang was, o.a. als collega steeds veel kritiek had op anderen. Dibbets zei zich hierboven verheven te voelen, zich afvragend met welk recht Van Boecop over anderen sprak, terwijl hij er zelf in Luik in 1830 niet veel van had terecht gebracht als commandant. La critique est aisée, mais l'art difficile.⁹⁾ De verhouding militair - burgers, die in Maastricht circa 1 op 4 was, gaf zijn aparte problemen voor de stad, waarover verderop.

C. Vertrek van oppositieleden uit Maastricht

Het waren overwegend jongere mensen, niet gebonden aan bezittingen ter plaatse, die uit Maastricht vertrokken om zich bij het nieuwe bewind aan te sluiten. Een van de eersten was C.M.J.G. de Brouckère, het Tweede Kamerlid. Hij werd een van de grote leidinggevendenden van de omwenteling. Van zijn preciese activiteiten sedert augustus 1830 kreeg Dibbets weet door de huiszoeking van de politie bij de knecht van De Brouckère's schoonvader, de bankier G. Visschers, Willem Berks, in juli 1832. Onder verdenking van opkoping van militaire goederen werd aldaar tot huiszoeking en arrestatie besloten. De politie trof vele onverwachte papieren aan, die vermoedelijk door Visschers bij Berks verstopt waren.¹⁰⁾ Naast een aantal stukken uit de Tweede Kamer van de jaren 1828-1830 werd een stuk aangetroffen, waarin 25 leden van de Staten-Generaal kennis gaven van het feit, dat aan 7.M. scheiding tussen Noord en Zuid was voorgesteld. Verder had De Brouckère een d.d. 4 september 1830 door de Brusselse commandant van de burgerwacht getekend stuk ontvangen om op het hoofdkwartier in het Stadhuis te komen. Daar werd op 6 september het koninklijk antwoord afgewacht. Op 7 september werd hem gevraagd te zorgen dat de katholieke De Sécus in het bestuur zou worden opgenomen om bestaande vrees voor te veel liberalen te verminderen. Er was ook correspondentie bij met de heren Barthelemy en Fallon. Gendebien riep De Brouckère op om op 8 september in het Brusselse Stadhuis te komen, want, zo schreef hij, "C'est le moment de rétablir le calme, puisque les troupes sont parties". De Brouckère werd een van de grote promotors van het nieuwe bewind. Met baron Van der Linden de Hoogvorst maakte hij deel uit van de Zuidelijke deputatie om de afscheiding te bepleiten. Einde september verplaatsten zijn activiteiten zich naar Luik, waar hij commandant werd van de militaire macht. Hij was een van de zuiderlingen, die de kroonprins inspireerden tot de Proclamatie van Antwerpen d.d. 16 oktober 1830. Rond die tijd was hij nabij Maastricht als commandant getuige ervan dat de overgave van deze vesting niet doorging. Daarna be-

gon zijn carrière als lid van het nationale congres, als minister en als financier, welke zou eindigen met het burgemeesterschap van Brussel.

Dit alles verdroot oud-gouverneur J.C. de Brouckère sr. Op zijn door- tocht via Maastricht naar Amsterdam zag Prof. J. Kinker, die als Neder- landse pion in Luik het veld moest ruimen, vader De Brouckère op 18 ok- tober 1830 in Maastricht wandelen. "Hij zag er droevig uit, maar zoo mijn oog mij niet bedroog, scheen hij met eenige hoop bezielde te zijn."

"Zoude jonge De Brouckère iets kunnen doen - zoo hij berouw over zijne vroegere daden heeft en het geen galgenberouw is; zou hem zijn pligt mis- schien wel iets kunnen inspireren. Maar ik durf haast niet meer hopen van het Zuiden", aldus Kinker.¹¹⁾

Van de 145 geregistreerde mannelijke personen, de meesten waren mili- tairen, die in het najaar van 1830 Maastricht verlieten, vallen in sep- tember en oktober de namen op van N.J.T. Cruts, later advocaat generaal te Luik; J.F. Hennequin, Limburgs tweede gouverneur te Hasselt; L. Her- mans, advocaat te Tongeren; P.P. Bosch, kapitein van de genie in Luik; J. Beukers, leraar te Tongeren; J.M. Clermont, secretaris van het arron- dissement Linker Maasoever; Adolphe Bosch, Hooggerecht te Brussel; G. Colpin, rentenier te Eygenbilsen; Ch. Destouvelles, lid van het Congres te Brussel; C.V. Hennequin jr., secretaris van de Regent; J. Houben, ingenieur van Kadaster te Hasselt; G. Hennekens, handelaar en officier van de burgerwacht te Beek; J.H. Keulenaars, arts; V. Misson, Dienst Domeinen te Hasselt; F. Minquette, advocaat te Buchten; Willem Mockel, Raadsheer te Luik; J.S.G. Nijpels, rechter te Tongeren; C.C. Roemers, rentenier te Meerssen; A. Silverijser, rechter te Tongeren; Ingenieur J. Sermoise, Rijkswaterstaat te Hasselt; J. Schoenmakers, vrederechter te Oirsbeek; L.A. van de Weyer, districtscommissaris te Valkenburg; N.J. Verduchène, rechter te Tongeren; O.C. van Cauberg, secretaris van de gou- verneur te Hasselt; J.Th. Weustenraad, rechter te Tongeren. Iets later vertrokken J.L. Jaminé, lid van het Congres te Brussel; en J.B.W. Ban- ning, arrondissements-secretaris te Hasselt. Ook toen vertrokken reeds enkele kooplieden: W. Notermans, een graanhandelaar naar Sittard, J.H. Olivier, een paardenkoopman naar Tongeren, J. Peys, een wagenmaker naar Echt, E. Thiessen, de candidaat-notaris naar zijn familiebedrijf te Ven- lo en van Bredael, koopman naar Tongeren.

De Proclamatie van baron F.K.A. de Loe de Mheer als eerste gouverneur namens het Voorlopige Bewind te Hasselt d.d. okt. 1830 deed bij velen twijfels overwinnen en de zijde kiezen van het nieuwe bewind. In het jaar 1831 werden 320 uit Maastricht vertrokken mannen geregistreerd. Een grote impuls aan dit vertrek werd gegeven door de noodzaak een nieuw provin-

ciaal bestuur op te bouwen in Hasselt en een tijdelijke rechtbank in het Stadhuis te longeren. Het provinciaal bestuur te Hasselt trok in de maanden maart en april o.a. de volgende ambtenaren uit Maastricht aan: J.I. Crahay, commies, C. Hamakers, beambte, G. Kebers, beambte, G. Benedetti, L.I. Claessens, P. Danco, G. Gregoire, L. Hendriks, J.L. Kicken, J.C. Nolens, A. Pirong, J.J. van Cauberg en J. Veldkamp. Als rechters of advocaten vertrokken naar Tongeren P.L. Rademackers, president van de rechtbank en verder L. Schaetzen, L. Albert, N. Bettonville, D. Bauduin, griffier, L.J. Cousturier, W. de Crassier, D. Mouchard, Ph. Michiels, C.J. Nierstrasz, P.J.H. Noyen, E. Pollenus, J. Ruys, G.J.H. Stas, J. Simons, C. v.d. Boorn, J.H. Wouters, J.M. Weustenraad, W. Straatmans, W. Breukers, deurwaarder, en F. Poll, deurwaarder.¹²⁾

Naar andere Rijksdiensten in Hasselt vertrokken: F. Fyerman, naar Registratie; J.H. Dauby, naar Domeinen; F. Gillis, naar Registratie; C. Janssen, naar Domeinen; M. Kortlever, naar Kadaster; A. Ruys, naar Rijks-schatkist en F. Schuster, de Inspekteur van Registratie. Verder opvallende namen van vertrokken personen in 1831 zijn geweest: F.C. Wiet, die vrederechter werd te Herk de Stad, H.W.J. Lieben, notaris te Karne, J. Koenders, directeur van het Atheneum te Hasselt, S. Mancel, advocaat te Brussel, P.C. Colpin jr., die burgerwachtcommandant werd te Bilsen. C.E.M. Ruys, arrondissementscommissaris te Hasselt, vroeg toestemming deze functie onder het nieuwe bewind te continueren.

In vergelijking met 1830 en 1831 vertrokken vanaf 1832 weinig militairen meer, maar wel veel werklieden, ambachtslieden en dagloners, ongeveer de helft van het totaal aantal vertrokkenen tussen 1830 en 1839.¹³⁾ Merkwaardig was het tijdelijke vertrek van dokter J.H. Bosch, arts en secretaris van het Burgerlijk Ambbestuur, vader van de notoire Belgisch gezinde zonen Adolphe en Paul Prosper, vermogend en zelf ook ernstig verdacht van Belgische gezindheid. Op 8 augustus 1831 werd hij op last van Dobbets buiten de stad gezet. In oktober 1834 kreeg hij vergunning om in de stad terug te keren.

Analyse van de bevolkingsvermindering van Maastricht

Het vertrek van de mannen naar België werd over de verschillende jaren als volgt gemotiveerd:

	1830	'31	'32	'33	'34	'35	'36	'37	'38	Tot.	In	%%
politieke reden of ambt	44	79	3							126	8	
woonplaats in België	8		5							13	0,9	
militaire dienst	71	122	18	10	17	8		5	1	252	16	
werk zoeken	15	80	89	114	98	124	92	71	73	756	49	
vertrek met voor- kennis			21	40	32	15	25	5	7	145	8,4	
vertrek zonder voor- kennis		6	24	15	15	11	4	4	3	82	5,5	
naar Holland			13	12	15	23	14	6	10	93	6	
buiten gezet op last van Dobbets		10	8	9	2	5	1	5	1	41	2,3	
diversen w.o. studie	7	18	4	15	7	4	3		2	60	3,9	
TOTAAL	145	320	180	215	186	190	139	96	97	1568		

Over het vertrek van Maastrichtenaren uit hun stad in de jaren tussen 1830 en 1839 bestaan allerlei beweringen. Maastricht zou ontvolkt zijn, de stad zou ernstig verlies hebben geleden aan ontwikkelde personen en op last van Dobbets zouden honderden mensen buiten de stad zijn gezet. De bovenstaande getallen ontzenuwen deze overdrijvingen. Men kan er uit aflezen:

- Er werden hooguit 10 personen per jaar buiten de stad gezet;
- De 126 mannen, die vertrokken om politieke redenen in 1830 en 1831 waren bijna allen advocaten, rechters of ambtenaren van het provinciaal bestuur;
- De 252 militairen waren buiten een aantal officieren voor het overgrote deel jonge mannen, miliciens. Van hen keerde later nog een aantal in de stad terug.
- Groot is het aantal elders werk zoekenden (49%), gemiddeld ruim 100 mannen per jaar. Vanaf 1832 is dat eigenlijk de enige reden van het vertrek voor suikerbakkers, slotmakers, kleermakers, schoenmakers, zadelmakers, meubelmakers, landbouwers enz., allen eenvoudige burgers. Gerekend naar het bevolkingsaantal van 1830 (22.118) was het aantal vertrekkende mannen ruim 6 procent.

Demografische gevolgen

De bevolking van Maastricht zag in de jaren tussen 1830 en 1839 het geboorteoverschot sterk terugvallen. Na 1821 bedroeg dit:

1821 : 408 1823 : 361 1825 : 331 1827 : 363
 1822 : 394 1824 : 376 1826 : 193

Op 1 januari 1828 was de bevolking gestegen tot 21233; in 1829 tot 21522. Vanaf 1830 liep het geboorteoverschot sterk terug 14)

<u>Jaar</u>	<u>Geboorten</u>	<u>Sterften</u>	<u>Resultaat</u>	<u>Bevolking op 1 jan.</u>
1830	776	703	plus 73	22.118
1831	737	769	minus 32	
1832	749	649	plus 100	21.673
1833	693	582	plus 111	
1834	678	638	plus 40	20.500
1835	730	725	plus 5	
1836	734	550	plus 184	
1837	723	660	plus 63	
1838	712	671	plus 41	
1839	695	598	plus 97	20.500
1840				21.150
Totale aarwas			682	

Analyseert men de bevolkingsaantallen van 1830 en 1831 nader, dan blijkt tussen 1 januari 1830 en 1 januari 1832 een teruggang te zijn ontstaan van 445 personen. Aangezien er een geboorteoverschot was van 41, wordt het aantal vertrekkenden 486. De bovenvermelde lijsten vermelden over 1830 en 1831 465 vertrokken mannen. Dit duidt er op dat weinig gezinsleden het hoofd van hun gezin gevolgd hebben. Gerekend naar de situatie van 1 januari 1830, 22.118 inwoners, bedroeg het percentage van vertrekkenden (486) circa 2,2 procent over 1830 en 1831. Tussen 1830 en 1840 ging Maastricht in bevolking 968 personen achteruit, 4,38 procent. De achteruitgangpercentages zijn niet zodanig dat men ze rampzalig kan noemen. Wel is duidelijk dat de stad in zijn normale bevolkingsgroei afgeremd werd. Als de bevolkingstrend van de jaren 1828 en 1829, met stijgingen van 200 à 300 personen per jaar, was voortgezet, zou Maastricht in 1840 24000 tot 25000 inwoners gekend hebben. Met 21250 bleef de stad in 1840 15 procent achter op dat aantal. Pas in 1844 bereikte de stad met 21317 inwoners weer het peil van 1830. Maastricht telde in 1850 pas 23401 inwoners. Na de scheiding van 1839 kwam er voor Maastricht geen herstel van de bevolkingsachteruitgang.

Een onderzoek naar de straten met de beter gesitueerde bewoners in de bevolkingsregisters over 1829, 1835 en 1840 leverde het volgende beeld op:

<u>Straatnaam</u>	<u>Aantal huisnrs. in 1829</u>	<u>aard beroepen v.d. hoofdbewoners</u>	<u>aantal veranderingen of leegstaande huizen in 1835 en 1840</u>
Vrijthof	20	renteniers logementhouders magistratuur	0
Servaasklooster	26	renteniers magistratuur	11
Lenculenstraat	33	winkeliers magistratuur	16
Witmakerstraat	20	winkeliers magistratuur	9
Groote Looierstr.	28	renteniers lagere werklieden	20
Breedestraat	21	renteniers magistratuur	10
Kapoenstraat	29	renteniers magistratuur	16
Brusselsestraat (niet volledig)	61	renteniers herbergiers	29
Grote Gracht	45	winkeliers ambtenaren	19
Capucijnenstraat	82	magistratuur winkeliers lagere werklieden	9
Langs de Maas	25	handelaars renteniers	7
Grote Staat	<u>53</u>	winkeliers	<u>10</u>
Totaal getelde nummers in sociaal aanzienlijke straten	443	Aantal wijzigingen:	156

In deze straten, waar de meeste rijken of gezeten burgers woonden, betroffen de 156 wijzigingen het gevolg van verhuizingen, binnen de stad. Op de vrijgekomen adressen waren nagenoeg geen bewoners van elders komen wonen. Voor de burgers, die in 1830 en de jaren kort daarna vertrokken waren, burgers die doorgaans onder een vrij hoge sociale stratificatie vielen, kwamen geen gelijkwaardige vervangers.

Dat deze ontwikkeling ongunstig was blijkt ook uit het schrijven van de Kamer van Koophandel aan staatsraad Gericke in 1837. Als bezwaarlijke omstandigheden voor de stad werden opgesomd:

- de daling van de koopwaarde van de onroerende goederen,
- de daling van de huurprijzen met als gevolg kapitaalrenteverlies,
- het onbewoond zijn van voorname huizen,
- de noodzaak tot verkoop van onroerende goederen buiten de stad.

De stedelijke inkomsten aan opcenten op de grondlasten, personeel en meubilair lieper tussen 1830 en 1836 terug van f.3860 tot f.2939. "Als het niet spoedig zal veranderen, zal de stad vervallen in een staat van verkwijning, waaruit zij moeilijk zal herrijzen."15)

D. Einde van de oppositie te Maastricht

Ontbreken van pers

Met het vertrek van zijn leiders en voornaamste leden verdween de oppositie uit Maastricht. Door het verbod op de verschijning van L'Eclaireur Politique in 1830 en het vertrek van met name Th. Weustenraad verstomde ook de spreekbuis van de oppositie. Pas in oktober 1834 stond vesting-commandant Dibbets aan L.Th. Nijpels toe het blad Aankondigingsblad der Provincie Limburg uit te geven. Het verscheen tot 1837. Dit blad had niet de allure van een opinievormend blad, met als gevolg daarvan ook geen politieke betekenis.16)

De afkondiging van de wapenstilstand door de Conferentie van Londen was voor velen in Maastricht een grote teleurstelling. Het Brusselse blad L'Emancipation publiceerde op 25 januari 1831 een brief uit Maastricht, waarin de anonieme schrijver stelt, hoezeer de kleine luyden van de stad betreurden dat thans het dagelijkse gebulder van de kanonnen ophield. Nu de insluiting ophield zou het einde van alle ellende voorlopig niet in zicht komen.

Afkeer van het Nederlandse bewind

Het blad L'Emancipation, Journal du Matin, politique, commerciale, religieuse et littéraire publiceerde in de jaren 1830 en 1831 regelmatig onder een rubriek "Nouvelles des volontaires" berichten over wat er aan troepenbewegingen in en rond Maastricht plaatsvond. Kennelijk bestond daarvoor in Brussel belangstelling.17) Een dergelijke rubriek werd sinds oktober 1833 voortgezet door de in Hasselt bij P.I. Millis verschijnende "Nouveliste, journal de la Province de Limbourg". Op deze wijze bleef een band tussen Maastricht en de directe omgeving bestaan, een uiting van saamhorigheid en medeleven. De inhoud van de kranten werd ook in Maastricht gelezen en rondverteld.18) Dibbets was er zich terdege van bewust dat hij zich inzette voor een zaak die bij de burgerij weinig sympathie genoot. De politie kwam er achter dat er in september 1831 in het geheim geld was ingezameld voor Maastrichtenaren, die, sinds 1831 in Brussel verblijvend, in financiële nood waren geraakt. Het was een initiatief van Hennekens uit de Groote Staat en de hoedemaker lafee, uit de Breedestraat. Er zouden circa 17.200 frs. bijeenge-

bracht zijn door de suikerbakker Chambille, de zilversmeden Allard en Arnold, de Wed. Coenegracht, allen uit de Groote Staat, de boekdrukker l.Th. Nijpels en de koopman Leiter uit de Spilstraat. In 1831 was de rust, zo schreef procureur-crimineel N. Verloren, opmerkelijk, maar de overheid zou bij voortduring alert moeten blijven.¹⁹⁾ De Servaasjaarmarkt werd verboden. Het gemis van dit hoogtepunt rond het Vrijthof werd ernstig betreurd. In plaats van de normale drukte van mensen, die met paard en kar van buiten kwamen, en volle herbergen, heerste er nu in de stad een ijzige stilte, nog gemarkeerd door enkele patrouilles, die over het Vrijthof trokken. De koninklijke verjaardagen werden ieder jaar in augustus en november met parades gevierd, maar dit benadrukte voor de burgerij de aanwezigheid van een orangistische protestantse overheid. Het stelde vele burgers teleur dat zelfs op deze dagen dansvergunningen werden geweigerd.²⁰⁾

De Nederlandse Rijksgeldlening van 1832 werd geen succes. 'erwijl er toch al vrij weinig baar geld in omloop was als gevolg van het feit dat grondbezit doorgaans de basis van de rijkdom vormde, werden buiten de uitgesproken regeringsgezinde burgers, weinig Maastrichtenaren bereid gevonden in te tekenen, hiertoe weerhouden door familie- en vriendenrelaties in België.²¹⁾

De ernstige incidenten met het garnizoen in 1833 en het wegzenden van kapelaan J.B. Meynders, waarover verder op meer, deden de Nederlandse overheid geen goed. De achteruitgang in handel en industrie evenmin. De berichten hierover werden zowel in de *Nouvelliste* als in *L'Emancipation* opgenomen. Toen in februari 1834 enkele karrellieden nogal hardhandig buiten de Boschpoort werden gezet, omdat deze tegen de adjudanten van politie een grote mond hadden opgezet bij een routinecontrole, schreef *La Nouvelliste* onder het motto "Zo meester, zo knecht", een sarcastisch artikel over de harde wijze waarop de generaals Dibbets, Van Boecop en kolonel Brade gewoon waren op te treden tegen burgers, die niet tijdig onderdanig groetten. Het uitdelen van klappen met de rijzweep door Dibbets in december 1830 werd uitvoerig uitgesponnen. Zelfs een regerings-trouwe dominee zou een klap hebben gekregen.²²⁾ De stemmingmakerij was duidelijk.

In 1836 oordeelde Dibbets als volgt: Al heerst er thans kalmte, toch mokt men na, vooral als gevolg van schadeposten in de kringen van herbergiers en kleinhandelaren. Al zijn de sporen van revolutionnaire geest onbeduidend, men moet voorzichtig blijven. Als het er werkelijk op aan komt, kan slechts op zeer weinigen volledig vertrouwen worden gesteld. Op grond hiervan werden de schouwburgvoorstellingen tot 1837 verboden.

Dibbets tekende in voor het liefdadigheidsconcert, dat door een militair korps werd uitgevoerd ten bate van de overstromingsnood van Westelijk Brabant in april 1834, maar hij achtte het beter niet aanwezig te zijn. Te veel burgers hebben nog contacten met België, oordeelde hij.

Belastinginspekteur L.B.A. Vrijthof was er zeker van dat het fanatisme van mannen als Hennequin, Mockel, Weustenraad, Daine, Destouvelles en Charles de Brouckère, grotendeels Fransen of Belgen, Maastricht een andere kant had opgedreven dan het economische eigen belang vereiste. Van het begin af immers waren de handelaren bevreesd de goede handelsrelaties met Noord-Nederland te verliezen. In dat geval zou het ernstig te betreuren geweest zijn, dat de stad had moeten boeten voor het drijven van een aantal heethoofden. Vrijthof vreesde in 1831 al geen opstandige geest meer, Maastricht zou moeten beseffen dat er voor de stad grote kansen in een stapelpositie aanwezig waren.²²⁾ Deze beoordeling was natuurlijk eenzijdig. Sympathie voor een overheid is niet alleen economisch bepaald. Godsdienst bijvoorbeeld, regionale gebondenheid, historie en persoonlijke affiniteit waren evenzoveel factoren; dat kon 1830 toch wel geleerd hebben.

De Association des ouvriers brabançons

Zekerheidshalve moest de overheid bij voortduring waakzaam blijven voor de mentaliteit in Maastricht. De Nederlandse zaakgelastigde te Parijs, Fabricius, wist op grond van verworven inlichtingen op 14 juni 1833 te vertellen dat er een vergadering geweest was van de Association des ouvriers brabançons. Volgens een reeds eerder in 's-Gravenhage binnengekomen bericht van graaf D'Argout uit Parijs was dit een vereniging van geduchte republikeinen, die in 18 steden, waaronder Maastricht, Roermond, Sittard, Weert, Middelburg, 's-Hertogenbosch, Tilburg en Turnhout, circa 12.000 leden telde. Deze Association was ontevreden over de terugkeer van Limburg in Nederlands staatsverband, als de 24 Artikelen zouden worden aangenomen. Zij bereidde de leden erop voor tot actie over te gaan als de koningen Willem I en Leopold tot vrede zouden besluiten. Een kleine gedrukte katechismus onder de titel: "La patrie est en danger" werd leidraad. Generaal Péraud, hun agent, kwam na een oriëntatiereis terug met de mededeling dat er buiten Limburg en speciaal in de hoofdplaats van deze provincie nergens warmer en ijveriger partijleden te vinden waren. De gebroeders Bertrand en Gadiot zijn de leiders, die de banden met de andere partijen te Roermond en Hasselt onderhouden. Via minister Baron Verstolk van Soelen bereikte Dibbets het verzoek deze zaak nader te onderzoeken.²³⁾ Volgens de inlichtingen, die kapitein J.J.

Hennequin aanbracht, waren van deze Association geen leden in Maastricht woonachtig. Men had geruime tijd de expediteur J.H. Rochs Bertrand en de blauwverver A.H. Gadiot gevolgd. Vermoedelijk was de gezochte leider in Limburg de 47 jarige Andries Gadiot, bijgenaamd de zwarte Gadiot, vooreen fabrikant van houtazijn. Hij woonde na 1830 in Gronsveld als stoker van féculbrandewijn. Deze had de afgelopen jaren 2 á 3 keer toegang tot de stad gevraagd. Hij had in 1830 allerlei wapens geleverd. Dibbets kon 's-Gravenhage derhalve gerust stellen. Er was wel gecollecteerd in de stad voor de Ouvriers Brabançons, maar deze gelden waren bestemd voor behoeftige arbeiders.

De Parijse agenten meldden in 1833 nog een gevaarlijke groep in Société des Amis du peuple, aangevoerd door de ex-officier Gaibour, de notaris Lenoble, de handelaar Mensierne en de litteratoren Perret en Bidout. De kroonprins gaf vanuit het Hoofdkwartier te Tilburg opdracht deze vrienden van De Potter en F. de Mérode niet in de stad binnen te laten.24)

Incidenten

Een incident, dat politieke moeilijkheden had kunnen opleveren, was de wandeling van een vijftal oud-Maastrichtse juristen vanuit Tongeren naar het buitengoed Slavante, nabij St.-Pieter, ten zuiden van Maastricht. Toen de rechters J.S.G. Nijpels, substituut H.A. Ruyt, de griffier K. Nierstrasz, de bekende J.L. Jaminé en belastinginspekteur C. Verstraeten op 16 mei 1833 de vesting te kort naderden, werden zij door een patrouille van het Fort St.-Pieter gearresteerd en ter ondervraging voorgeleid bij de stadscommandant A. Brade en de kapitein J.J. Hennequin. Toen hun bedoelingen vreedzaam bleken te zijn, werden de heren na een correcte behandeling op 17 mei weer vrijgelaten. Als represaille werd een dochter van Dibbets, die te Luik verbleef, gevangen genomen. De zaak gaf aanleiding tot correspondentie op hoog niveau.25)

In 1837 kwam een Nederlandse agent te Brussel ter ore dat een privé kapper, waarin baron Dibbets groot vertrouwen had, lid was van een geheime organisatie, die tot doel had Maastricht te overrompelen. Dibbets moest mededelen in hoeverre dit bericht op waarheid kon berusten. 6) Het zette allemaal geen politieke roden aan de dijk.

Een zaak die meerdere gemoederen bij de burgerij van Maastricht in beweging bracht, was het heengaan van prof. H. Ruyters, een van de leraren van het Koninklijk Atheneum. Qua politieke mentaliteit stond het Atheneum reeds lang niet best aangeschreven bij de overheid. Dit bleek nog eens opnieuw bij het heengaan van Prof. Ruyters, die na een verge-

lijkend examen in 1822 in deze functie was benoemd. De school werd regelmatig verweten dat er zoveel Frans werd gesproken en dat de invloed van de geestelijkheid er zo groot was. Ruyters werd nooit een grote figuur. Na het vertrek van directeur Koenders in 1830 werd Ruyters bij de opvolging van de onderdirecteur, gepasseerd door Prof. Meyers. Ruyters was koningsgetrouw en had nooit gesympatiseerd met Koenders, Gulikers en Peltzer, zijn collega's, allen leden van de oppositie. Ruyters had geweigerd te getuigen voor Peltzer, toen deze moeilijkheden ondervond na een bestraffing, die blijvend letsel opleverde. Ook met de in 1834 aangestelde nieuwe directeur, de R.K. priester J. Kerzmann, voorheen verbonden aan de opleidingsscholen te Geraarsbergen en Breda, kon Ruyters weldra niet goed overweg.

Ruyters had slechte orde in de klas. Als geschiedenismethode gebruikte hij een boekje van prof. Van Dornseiffen, dat volgens sommigen een atheïstische inslag vertoonde. Elke les werd een stukje voorgelezen en dat moest thuis worden van buiten geleerd. Toen directeur Kerzmann Ruyters over deze bedenkelijke wijze van les geven onderhield, ontstak deze in woede en noemde de beweringen van Kerzmann een vorm van raaskallen. Hij weigerde bij ziekte een les over te nemen. Er ontstond een hooglopende ruzie met Prof. Crahay, die in 1834 hoogleraar te Leuven werd. Tegen alle adviezen in bleef Ruyters doorgaan met teksten te vertalen van Noel Laplace, handelende over atheïsme. Niet iedereen was er gelukkig mee dat Ruyters de Franse vertaling van A. Clavareau van de werken van Helmers behandelde, een poging om Hollandse grootheid te verbreiden in het Franstalige gebied. Men verdacht Ruyters er van dat hij voor de politie verklikkerswerk verrichtte via Clavareau. Ruyters kwam in moeilijkheden door herhaalde dreigbrieven waarvan hij er tussen 1832 en 1834 zes en in 1837 twee ontving. Deze richtten zich tegen het onderricht in atheïsme en tegen de methode Van Dornseiffen. Dit geschrijf werd het begin van een grote rel, waarvan Ruyters totaal overstuur geraakte. Hij was niet opgewassen tegen scheldwoorden als Geuzen-oranjehond, Hollandse satan, rakker, verdommeling en landverrader of tegen doodsb bedreigingen. Ook het Curatorium ging zich met de affaire bemoeien.²⁷⁾ Burgemeester Nierstrasz wilde Ruyters in bescherming nemen tegen akties, waarvan Ruyters zelf de jonge Cudell verdacht, zoon van de oud-politiecommissaris. Ook onderwijsinspekteur Schreuder wilde Ruyters handhaven. Hij zelf koos de wijste partij door ziekteverlof en pensioen aan te vragen, hetgeen verleend werd. Daarmee werd de zaak teruggebracht tot de juiste proporties: een slecht leraar verdween en de rust op school en daarbuiten keerde terug. De behoedzaamheid van de overheid bleek ook in dit geval weer.

Weinig verenigingsleven

De vrees voor massale bijeenkomsten was er in 1830 zo diep ingeslagen, dat men geruime tijd geen toestemming wilde verlenen voor het bestaande verenigingsleven. Dit ondervond o.a. de Société des Amis de sciences, lettres et arts. In 1831 verloor deze Société 25 leden, die tot die tijd veelal tot de actiefste leden behoorden: G.J. Stas, secretaris-generaal, Jos Crahay, voorzitter van de afdeling letteren, Schaetzen, de algemeen voorzitter, Ch. de Brouckère, Ch. Destouvelles, H. Bosch, J.Th. Weustenraad, J.L. Jaminée, C.V. Nierstrasz jr., J.F. Hennequin, C.V. Hennequin jr., J.S.G. Nijpels, O.C. van Cauberg, Nahuys, L.F. Juliot, G. Maurissen, Nieuwenhuis, C.L. Hamaekers, Everts, P. Petit, baron Du Crassier, J. Houben, baron Liedel de Well sr., luitenant-kolonel Camerling en Pollenus. Begin 1832 telde men nog slechts 62 leden; in 1833 67. In 1833 werd de chirurg J.F. Bosch jr. voorzitter, hetgeen een herleving van de vereniging via 17 nieuwe lidmaatschappen inluidde. De jonge J.F.J. Bosch genoot bij Dibbets in tegenstelling tot zijn vader J.H. Bosch en zijn drie broers vertrouwen, o.a. als diens huisarts. J.H. Bosch moest tijdelijk de stad verlaten. Paul Prosper Bosch deserteerde in 1830 met vestingtekeningen en werd kolonel bij de Belgische genie. Henri Bosch werd o.a. gevolmachtigd minister te Washington. Adolphe Bosch, die in 1830 koeriersdiensten op Brussel verrichtte werd griffier bij het Hof van Cassatie te Brussel. In 1835 werd prof. Martens als voorzitter gekozen, de latere professor in Leuven.

Het Departement van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen, dat in 1838 weer 113 leden telde, mocht vanaf die tijd weer vergaderingen beleggen. Ook de zangvereniging Orphée mocht weer uitvoeringen verzorgen. De eerste theatervoorstelling sedert 1830, verzorgd door de toneelgroep van L.F.J. Rosenveldt, ging door in de zomer van 1838. Een andere tegemoetkoming aan de burgerij was de openstelling in 1837 en het opnieuw beplanten van het wandelterrein "de Boompjes", nabij de Maas, als park in plaats van het exercitieterrein dat daar gekomen was, toen de boten in 1831, uit gebrek aan hout, waren gekapt. Ook van vis- en jachtakten werden geen bijzondere problemen meer gemaakt. Kermis en Carnaval bleven voorlopig verboden, vooral de maskerades.²⁸⁾ Het leven in Maastricht tussen 1830 en 1839 was, de politieke problemen buiten beschouwing gelaten, bijzonder saai. De bevolking voelde zich beklemd en dat zou tot 1839 moeten duren.

1. Nieuwe formatie van de politie

Reeds vermeld is hoe het toevoegen van de kapitein der Mineurs J. I.

Hennequin een belangrijke steun betekende voor de opbouw van een betrouwbaar politie-apparaat. De kracht van de politie onder J.J. Hennequin was de formatie van een goed waarschuwings- en verklikkersysteem. Goede medewerkers toonden zich Renaud, Durlinger, Messen en J.J. Rots. De activiteiten strekten zich uit tot buiten de vesting. In 1832 betaalde de politie aan geheime uitgaven f. 7.711,25; over 1833 f. 8.845,33; over het 2e halfjaar 1836 f. 4.095,-. Het betrof hoofdzakelijk extra dagverdiens-ster van allerlei aard à f.0,25. Zo controleerde J. Slousen regelmatig het gebied rond Stokkem, Neeroeteren, As en Brec; J. Olewijnen bekeek de streek van Beek, Meerssen en Visé. M. de Vreede was doende in Fijssden en Gronsveld. Kroekers trok op 27 april 1832 opnieuw naar Luik. De bedevaarten naar Scherpenheuvel werden gevolgd. J. Dreessens bezocht het Kasteel Caestert en Veldwezelt. J.A. Boulanger hield Maastricht op de hoogte over de situatie aan de Zuid-Willemsvaart nabij Hocht. W. Vaessen uit Itteren was eveneens een gewaardeerd berichtgever. G. Lafleur had een verkapte paardenpost naar Luik georganiseerd, evenals P. den Doop naar Aken. Bijzondere aandacht genoot het militaire kamp van Beverlo. In Sittard werd opstandige lectuur opgekocht, alsmede Duitse katholieke boeken die, illegaal uitgegeven bij drukkerij Alberts, van daaruit naar het Duitse Rijk werden verkocht. Het was al met al geen sympathiek aandoende bezigheid, maar wel afdoende in die zin dat de stad niet voor verrassingen kwam te staan. Het Departement van Oorlog ondersteunde deze activiteiten regelmatig. Over 1837 waren de uitgaven f. 7.944, waarvan f. 6.719 voor Belgische zaken.²⁹) Vestingcommandant Dibbets verzette zich met alle macht toen het Corps Mineurs in 1837 verzocht om kapitein Hennequin weer terug te plaatsen bij het eigen wapen.

Heengaan van M. Cudell als Politie-commissaris

Duidelijk was dat bij een groot gebrek aan vertrouwen in de Maastrichtse politie-commissaris M. Cudell (1773-1834), in deze functie aangesteld sedert 1814, vroeg of laat zijn definitief congé zou moeten vallen. M. Cudell was altijd in Maastricht een merkwaardige figuur gebleven. Geboren in Rimborg, als zoon van een chirurgijn, had hij rechten gestudeerd te Keulen. Via contacten met S.P. Ernst van de abdij Rolduc en graaf Bel-derbusch van kasteel Ter Worm, kwam hij in Franse dienst, o.a. als pre-fect van het departement van de Oise. Zijn functie in Maastricht was ge-deeltelijk te danken aan verklikkersdiensten, die hij de Nederlandse com-missarissen in 1814 had geleverd vanuit het bureau van het departement van de Roer. Als neveninkomsten waren de opbrengsten van de textielzaak van zijn echtgenote M.C. Frissen bijzonder welkom. Verder verrichtte hij

vertaalwerk, o.a. voor de rechtbank. De man had allerlei persoonlijke studie-ambities, met name de archeologie, die hem het lidmaatschap van de Société des Amis des Sciences opleverde. Verder frequenteerde hij een aantal sociëteiten, hetgeen hem later werd verweten, precies zoals het voortzetten van de winkelniering van zijn vrouw, ondanks gedane anders luidende beloften. Zijn optreden had steeds als slap bekend gestaan, met name de controle inzake de rechten op het gemaal en het geslacht. Tegen alle uitgesproken verwijten verdedigde Cudell zich door te stellen dat hij slechts onder aandrang in 1814 zijn functie had aanvaard.³⁰⁾

Sedert september 1831 werd met het Departement correspondentie gevoerd om Cudell af te zetten, op grond van taakverwaarlozing. Allerelei oude koeien werden opnieuw uit de sloot gehaald. Van doorslaggevende betekenis werd de opmerking dat men in de gegeven omstandigheden dringend behoefte had aan een actieve en "geenszins onachtzame" politie, die bovendien geheel onafhankelijk zou staan t.o.v. het publiek. Op 7 augustus 1831 vertrok Cudell voor twee dagen naar Rimbürg en keerde niet in de stad terug. Zijn ontslag volgde op 13 december 1831. Een opvolger was niet voorhanden: de adjudanten Nuss en Hegtermans stonden bekend als drankzuchtig. De door Dibbets voorgestelde gepensioneerde majoor Douwe van Sirtema, met verdiensten in Essequibo (1792) en Sierra Leone (1820) viel af wegens ernstige jichtkwalen. Ook E. Smitshuizen, oud-commissaris van Venlo, werd niet goed bevonden. Dientengevolge bleef J.J. Hennequin belast met de politie te Maastricht. M. Cudell werd in 1833 vrede-rechter te Hasselt. Waarschijnlijk leverde hij in 1838 een aanzienlijke bijdrage tot de Mémoire contre le morcellement du Limbourg.³¹⁾

Het strenge politie-apparaat en de Proclamatie van 16 jan.1831

De vestingcommandant gaf eerlijk toe dat hij aan het doortastend optreden van de politie veel te danken had. Hij noemde met name de belangrijke diensten van de ambtenaren Radius, Teunissen, Proger, Van den Abeelen, Van Driesten, Nijpels, Huyberts en Vreydenberger. De terreur van de politie in Maastricht werd spreekwoordelijk, maar het was een overdreven voorstelling van zaken. Hieraan was de stoere tekst van de Proclamatie van Dibbets op 16 januari 1831 waarschijnlijk niet vreemd. Nadat hij kort tevoren beschoten was, richtte hij zich tot de burgers met de tekst: "Toen meened en verraad het grootste deel der bezetting uitmaakte, werden geene middelen binnen deze stad gespaard om den opstand te verwekken en mij met alle aan eed en plichtgetrouwe wapenbroeders te doen beven. Het is deze lafhartigen zoals hun eigen partij hen thans noemt, niet gelukt mij het hoofd te bieden. Vier maanden door mij

het oppervebel en het opperste gezag zijnde uitgeoefend, laat ik het aan de beoordeeling van elke rechtschappen Maastrichtenaar over of hun algemeene belang met de veiligheid der vesting is overeengebracht. Thans, dat ik mij aan het hoofd bevind van 6000 brave, vreedzame soldaten en 300 vuurmonden, ontmaskeren zich weder eenige kwaadwilligen om zo mogelijk het ongeluk van den weldenkenden burger en den ondergang der stad te berokkenen. Zij kenschetsen zich door het niet betuigen van achting aan het brave garnizoen en van den eerbied die zij aan mij verschuldigd zijn en welke ik van dit oogenblik eisch. De hoofden dezer woelzieken zijn niet alleen bij mij, maar aan de gansche bezetting bekend. Wee hem die in de welligt reeds in het duister gesmede aanslagen blijft volharderen. Het strafzwaard der Wet zweeft boven zijn hoofd en mijn onwrikbaar besluit is lang genomen om aan het behoud dezer vesting alles op te offeren."

De proclamatie klonk even stoer als krampachtig. Zo dapper immers was het garnizoen als geheel nooit geweest. Na november was het beter gegaan, maar rond Nieuwjaar 1831 bevond de stad zich ingesloten. Een behoorlijk Belgisch leger- en dat heeft Dibbets beseft- zou weinig moeite gehad hebben met de belegering. Dibbets had er blijkbaar behoefte aan om zijn hart te luchten. Bereid alle risico te nemen en zo nodig te vallen, sprak hij meermalen tot zijn adjudanten Van Wintershoven en Greenleaf: "Ik wil en zal alléén bevelen en verantwoordelijkheid dragen". Hij onthield zich van alle gezelligheidsleven en dat terwijl hij een trouw societeitslid was. Hij liet op eigen kosten, (f.3.600), zijn gezin onder escorte van baron Von Quadt naar Aken evacueren van 1830 tot 1831. Intussen bereikten hem Belgische aanbiedingen. "U zal niets overkomen als Maastricht Belgisch wordt." Men zegt dat Uw echtgenote Belgisch is en wil blijven. België heeft grote leiders nodig. Voorkom bloedvergieten en laat de Hollandse troepen wegtrekken."

Nederland reageerde niet erg spontaan op het stugge verzet van Dibbets. In 1835, toen voor Dibbets decoraties uitbleven, vermoedelijk een gevolg van zijn moeilijkheden in 1831 met o.a. jhr. Tets van Goudriaan, minister van financiën, zette hij zijn teleurstelling op papier. Uiteindelijk waren al zijn collega's elders baron geworden. Omwille van zijn familie, zo stelde hij, gaf hij zijn teleurgesteld hart bloot. In 1837, toen hij meer en meer last kreeg van jichtkwalen, nam hij staatsraad Gericke in vertrouwen om e.e.a. nog eens persoonlijk aan de koning te melden. Bij K.B. van 27 november 1835 werd B.J.C. Dibbets in de adelstand verheven met de titel van baron, "als openlijk bewijs van Z.M.'s hooge tevredenheid over de gewigtige diensten onder zeer moeilijke en merkwaardige om-

standigheden aan Koning en Staat bewezen". Op de verjaardag van de koning werd dit eerbetoon bekend. Het feest eindigde met een bal ten huize Dibbets. "Na", zoals hij het noemde, "in de volste zin opgesloten te zijn geweest zonder enige opwekking te bekomen" deed hem deze eer deugd. "Anders te denken is het onmogelijke verondersteld." In 1837 werd baron Dibbets ook voor de gemaakte privé onkosten schadeloos gesteld.

Voor de scherpe toon van Dibbets Proclamatie van januari 1831 kan nog een andere factor medebepalend zijn geweest. Kort tevoren nl. bleek de pruikermaker J. Picat een dubbelspion te zijn. Terwijl deze betaalde verklikkersdiensten verrichtte, gebruikte hij zijn vertrouwensfunctie als dekmantel om intussen thuis wapens en munitie te verbergen voor een opstand en te vergaderen met de roerige dragonders van het Ligte Regiment no.5. In november werd Picat ontmaskerd, tot niet geringe schrik van zijn superieuren. Er volgden een aantal arrestaties. In september 1832 zat Picat nog in de gevangenis.³²⁾ Al met al werd de politie een drukke taakvervulling opgedragen: aan de stadspoorten, in de volksbuurten, op de marktdagen en op de feestdagen extra. De schoolmeester Foppen dronk in herbergen een vertrouwelijk glas met bezoekers van Maastricht om zo hun bedoelingen te ontlokken.

Klachten over de te strenge politie ongegrond

Klachten over de politie bleven niet uit. In 1833 liet staatsraad P. Gericke een onderzoek instellen naar allerlei klachten, ingediend over het te strenge politie-optreden te Maastricht, en tegen de hoge boeten. Vóór 1830 bedroeg de totale boete voor herbergiers f.350 per jaar. Er waren nu reeds per keer boeten van f.3,75 opgelegd. Dibbets was er ontstemd over dat jhr. Gericke zich op gang liet brengen door klachten van herbergiers, die zich niet aan het sluitingsuur hielden. Waarom had hij zich niet eerst ter plaatse beter laten informeren? Hij vond het een ernstige zaak dat een overheidspersoon aldus optrad. Tussen september 1830 en september 1833 waren in de stad, temidden van een staat van beleg, 342 zaken afgehandeld, waarvan 27 voor de Temporaire Krijgsraad, 29 voor de Civiele Rechtbank en 286 met enkele dagen hechtenis c.q. uitzetting uit de stad. Het was duidelijk, volgens Dibbets, dat hier een wraakoefening opgezet was tegen een politie-apparaat, dat sedert 1830 zeer belangrijke diensten had bewezen. Dat was voor hem een grote teleurstelling. Toen kapitein J.J. Hennequin van het onderzoek vernam, vroeg hij hem eervol ontslag te verlenen, maar daar ging Dibbets niet op in. De klachten tegen de politie waren niet steekhoudend. Dit wordt bewezen door de lijst van 1198 misdrijven, die tussen 1830 en 1839 te

Maastricht zijn bedreven en de straffen daarvoor werden uitgesproken.³³⁾

Een nadere beschouwing van deze lijst levert het volgende resultaat op:

<u>Aard van de misdrijven</u>	<u>Uitgesproken hechtenisstraffen</u>
oproerige of onrustwekkende kreten	10 dagen tot 2 maander
klandestien wapenbezit	3 dagen
bevorderen van desertie	2 maanden
ronselarij	2 maanden plus uitzetting uit de stad
gemeenschap met de vijand	12 dagen
spionage	1 maand plus uitzetting uit de stad
gewapend optreden nabij de vesting	3 dagen plus uitzetting uit de stad
illegale brieven overgebracht	1 dag
ontmoedigende gesprek over de oorlog	4 maanden plus uitzetting uit de stad
militaire kledingstukken buiten de vesting gebracht	21 dagen plus uitzetting uit de stad
zonder permissie in de stad	7 tot 14 dagen
hoon van het Hollandse gezag	2 dagen
dronkenschap met ongeregelheden	2 dagen tot 7 dagen
ophouden van militairen	12 dagen tot 18 dagen
laster t.o.v. generaal Dibbets	1 dag tot 5 dagen
gevist in inundatie v.d. Boschpoort	21 dagen
op Maas gevaren na stadspoortsluiting	5 dagen
lichte vergrijpen	f.2 boete

Buiten de vesting gezet te worden op last van de vestingcommandant trof 41 personen, waarvan vóór 1833 27. Al met al vormde het onderzoek voor de politie te Maastricht een nare ervaring. Voor ondankbaar werk onder- vond men ook nog geen dankbaarheid van bovenaf.

F. Nieuwe magistratuur in de Gemeente Maastricht

Aangezien einde 1834 de geïsoleerde positie van Maastricht nog niet was opgeheven, werd het noodzakelijk het gemeentebestuur aan te vullen en deels te verjongen. Burgemeester J.G.C. van Slijpe, die in 1757 geboren was, werd te oud, hetgeen zijn toch al niet grote besluitvaardigheid alleen maar verder verminderde. Nadat jhr. P. Gericke de koningsgetrouwe Van Slijpe vertrouwelijk had gesproken over de wenselijkheid van zijn heengaan, diende deze zijn ontslag in. De koning benoemde J.G.C. van Slijpe bij zijn aftreden in de adelstand met de titel jonkheer. Opvolger werd de protestantse auditeur-militair, notaris H. Nierstrasz,

een van de trouwste vrienden van Dibbets sedert 1830.

Ook de gemeenteraad was aan aanvulling toe. Minister Van Doorn van Binnenlandse Zaken overlegde met staatssecretaris De Meij van Streeland hoe men het gemeentebestuur van Maastricht kon aanvullen onder de bijzondere omstandigheden. De gemeenteraad telde in 1835 zes vacatures, ontstaan door het overlijden van E.V. Roosen en J.H. Bosc de la Calmette, door het vertrek van J.F. Henrequir en Ch. Destouvelles, door het faillissement van J. Brants en door het aftreden van J. Rouffaer. Aangezien geen normale verkiezingen konden worden gehouden, werden bij K.B. zes nieuwe Raadsleden benoemd: A. van Riemdijk, agent van de Algemene Rijkskassier, J.M. Swart, advocaat en auditeur-militair, R.H.O. Sandberg, rentenier; J. van Aken, plaatsvervangend rechter, notaris G.J. Helgers en jhr. J.P.L. van der Maesen de Sombreffe. Het waren aller koningsgetrouwe figuren van wie de drie eerstgenoemden protestant waren en de overigen katholiek.³⁴⁾ Duidelijk was dat de regering in 's-Gravenhage de bestuursverhoudingen door dit koninklijk besluit wilde normaliseren.

Met het aftreden van J.G.C. Van Slijpe eindigde de bestuursperiode van een protestants geslacht, dat vele tientallen jaren de stad op hoge plaatsen had gediend. Het geslacht was in zijn nadagen, hetgeen ook bleek bij het afscheid van zijn schoonzoon F.C.M. Pichot bij de Rijksbelastingen. Het was de zoon van de uit Paramaribo afkomstige oud-schepen van Maastricht E.D. Pichot. Na terugkeer uit Franse militaire dienst in Spanje speelde zijn invloedrijke familie hem de functie toe van ontvanger der Direkte Belastingen. Hij bleek de administratie aldaar niet meester. Daarvoor was een slepende kwaal sedert zijn Spaanse periode maar een matig excuus. Ontslagaanvraag was de enig mogelijke eervolle aftocht uit een slecht beheerd kantoor. Pichot hoopte dat zijn vriend, de controleur Chr. Neven, tot opvolger zou worden benoemd. E.D. Pichot en J.G.C. van Slijpe trachtten "als laatste verzoek aan de koning na een lange koningsgetrouwe loopbaan" te bereiken dat Chr. Neven zou worden benoemd, na een eervol ontslag aan F.C.M. Pichot "aangezien hun eer en aanzien in de stad op het spel stonden". Er waren meer kandidaten: de protestanten J. Schmalhausen, le commis ter provinciale griffie, J. Verduchêne, gemeentesecretaris, C.G. Rouffaer, koopman, J.G. Hupkens, griffier aan de Rechtbank en F.J. van Wintershoven, kapitein-adjudant van Dibbets, met 40 jaar trouwe dienst. De keuze viel uiteindelijk op de in 1790 in St-Truiden geboren katholieke A. Roberti. Diens houding in 1830 kon, ondanks twijfels bij sommigen de toets der kritiek doorstaan. Deze benoeming betekende een stuk prestigeverlies voor de protestantse families Van Slijpe en Pichot.³⁵⁾

G. Prijsbeheersing

Op de prijsbeheersing werd in de vesting van het begin van de onlusten regelmatig gelet. Men hield de prijzen in de hand. Opstanden omwille van te hoge levensmiddelenprijzen kwamen in Maastricht in de gehele periode van de insluiting niet voor. Nog eerder dan de vestingcommandant nam het stadsbestuur prijsmaatregelen. Terwille van de grote groep minvermogen- den in de stad, werd op 29 september 1830 door de Raad goedgekeurd dat de maximumprijs voor een roggebrood van drie pond 26 cent mocht zijn. De bakkers zou 3 cent supplement van stadswege verstrekt worden. Bezitters van armenbrieven zouden bij de pastoors of predikanten bonnen voor gratis brood kunnen afhalen. Aardappelen mochten maximaal 35 cent per vat kosten; rogge 75 stuivers Luiks geld per kwart mud. In de kritieke maanden van oktober tot december 1830 werd verboden bier te brouwen en jenever te stoken, alsmede féculbrandewijn uit aardappels. Deze maatregelen bleken afdoende te zijn. Op 1 januari waren de broodprijzen per pond tarwebrood 17 cent, per pond witbrood 48,5 cent, per pond roggebrood 11 cent, aardappels f.1,41 per mud. Deze prijzen lagen niet ver boven het gemiddelde van 1830. Dit getuigde van een redelijk goed beleid. Ook de vleesprijzen werden aan maxima gebonden. De slagers mochten maar beperkt slachten en vlees inzouten. Melkbeesten moest men zolang mogelijk behouden.³⁶⁾ In januari 1831 kon het merendeel van deze bepalingen worden ingetrokken, omdat de levensmiddelenaanvoer uit de omgeving op de markt voldoende was. Ook de steenkolenprijzen zijn in de hand gehouden. Er was steeds gelegenheid om bij de Luikse mijnen scheepsladingen steenkoler te betrekken. Om de slagers tegemoet te komen in hun geringe winstmarges werden de Rijksrechten op slachtvlees verlaagd tot f.4,- per 100 Ned. ponden.

Het geknoel met de opgegeven gewichten, een oud probleem op het slachthuis, hield aan. Dit kostte de stadsweger Frissen ontslag.³⁷⁾ De bakkers van Maastricht dienden in 1832 bij de Gemeente een protest in voor de huns inziens te lage prijzen van de broodzetting, waaraan niets meer te verdienen viel. Het gemeentebestuur vond geen aanleiding tot afwijking van de officiële en vastgestelde prijzen.³⁸⁾

De gunstige prijsontwikkeling voor de bevolking van Maastricht vanaf 1831 blijkt uit de vergelijking van de volgende middelprijzen, berekend door de plaatselijke overheid.

	1-1-1831			15-3-1831		1-5-1831		1-8-1831	
	Mstr.Limb.Hasselt			Mstr.Limb.		Mstr.Limb.		Mstr.Limb.	
mud tarwe	10,26	11,13	11,03	10,42	11,09	9,92	10,87	8,55	9,69
mud rogge	8,44	9,79	7,78	8,67	7,93	7,15	7,28	6,15	6,64
mud gerst	5,72	5,09	4,62	5,73	4,80	5,53	4,75	4,13	4,57
mud boekweit	4,31	5,46	5,30	5,00	5,19	3,59	5,49	3,36	5,20
mud haver	2,87	2,72	2,68	2,70	2,62	2,34	2,71	2,49	2,93
mud koolzaad	11,44	14,84	14,84	11,76	12,84	8,96	10,28	8,43	9,81
mud aard.	1,41	1,36	1,93	1,61	1,88	1,44	1,73	1,88	1,72
100 p.hooi	2,82	2,95	2,94	2,55	2,95	2,11	2,41	1,40	2,40
100 p.stro	1,66	1,68	1,60	1,72	1,74	1,84	1,59	1,40	1,53
1 p.boter	0,78	0,75	0,77	0,78	0,74	0,62	0,61	0,575	0,67
1 p.tarwebr.	0,164	0,15	0,195	0,169	0,145	0,179	0,160	0,149	0,13
1 p. roggebr.	0,11	0,11	0,10	0,11	0,10	0,095	0,09	0,081	0,08

Uit deze getallen blijkt dat de marktprijzen te Maastricht, in vergelijking met Limburg, ondanks een periode van insluiting, die het houden van markten drie maanden onmogelijk had gemaakt, lager bleven voor tarwe, koolzaad, hooi en stro. De roggeprijs steeg alleen tijdens de afsluiting boven de Limburgse hoogte. Boter en tarwebrood waren te Maastricht iets duurder. Gerst, boekweit en haver, zandgrondprodukten waren in Maastricht duurder dan in Limburg. Het vervoer naar Maastricht was hieraan debet.³⁹⁾

Was deze ontwikkeling in de hoogte van de prijzen niet ongunstig, de armoede in de stad bleef groot. Het aantal gezinnen, dat wekelijks bijdragen tot onderhoud ontving, bleek blijkens een telling uit het jaar 1834, ongeveer een derde van de bevolking treffen.

	aantal gezinnen	aantal armen	karren steenkool	bedrag
parochie St:Servaas	408	1200	10	f.70,-
" St:Nicolaas	200	1400	10	70,-
" St:Mathias	134	2500	10	70,-
" St:Martinus	300	1100	10	70,-
Ned. Herv. gemeente	96	111	-	35,-
Waalse gemeente	12	26	-	20,-
Lutherse gemeente	13	19	-	20,-
Israelit.gemeente	12	59	-	20,-
	1175	6415	40	f.380,-

De armoedecijfers in Maastricht waren sedert 1814 steeds hoog gebleven. In 1814 werden 3200 mensen bedeed; in 1821 6658; in 1823 7000, in 1830 6796. Steeds rond de 30 procent van de totale bevolking! Het jaar 1834 betekende ten opzichte van 1830 geen achteruitgang. Er was integendeel zelfs enige verbetering in de situatie.

H. Het garnizoen van de vesting Maastricht

Aanvulling van de troepen in 1830

Het lot van Maastricht werd nauw gekoppeld aan de belangen van het in 1830 2326 man tellende garnizoen. Dit maakte in het najaar van 1830 een snelle wisseling van manschappen door, hetgeen vanuit Nederland gezien een sanering inhield. Na de desertie c.q. eervol ontslag op verzoek van nagenoeg alle Walen en Zuid-Nederlanders, waaronder vele Limburgers, was het garnizoen weer op sterkte gekomen door de binnenkomst van de restanten van het garnizoen uit Namen onder generaal-majoor Fverts en uit Luik, onder generaal-majoor C.G. van Boecop. De komst van het detachement De Leeuw van Coolwijk op 2 november en het leger onder commando van de hertog Van Saxe-Weimar schonk Dobbets op 21 november 1830 het vertrouwen in het behoud van de vesting terug. Het garnizoen kende tussen 1830 en 1839 een sterkte van ongeveer 5000 manschappen. Op 11 november 1830 meldde Dobbets dat de laatste 14 dagen ongeveer 2000 man vertrokken waren. Er was nu tenminste een einde gekomen aan de desertie en het aanzetten hiertoe door burgers of vreemden op marktdagen. Het was gemakkelijk te ontsnappen in de duisternis, bij een lage stand van de Maas of met een touw, dat bevestigd met een bajonet aan de stadsmuur de afdaling vergemakkelijkte. Met inschakeling van de hulp van kapitein J.J. Hennequin, sedert oktober 1830 toegevoegd aan de gemeentelijke politie, kreeg Dobbets ook veel meer vat op de activiteiten binnen de vesting, daarbij goed geassisteerd door de betrouwbare politie-beambten Borgé, Erkens, Kessel en Durlinger aan de stadspoorten.⁴¹⁾

Het Oranje-feest van 18 november 1830 verliep normaal met kloggelui, de parade en het diner voor de officieren. De soldaten ontvingen extra rantsoenen vlees. Dobbets sprak de troepen toe. "Omringd van trouwe en brave soldaten moet ik mijn stem doen horen; verraders verlaten hunne vanen, maar ook voor plicht en eer wijkt niets. De magt in onze handen is uitgestrekt en groot, maar wie heeft die gevoeld en wie heeft zich te beklagen? Ik weet, men tracht U door verraderlijke middelen te misleiden en men heeft de ingezetenen dezer stad schrik en angst ingeboezemd. Soldaten die vertrouwen in hun chefs stellen en zij die mij sedert meer dan 14 jaren kennen moeten deze inblazingen verachten. Een-dracht maakt magt; Leve de Koning."⁴²⁾

Geringe belangstelling uit het Noorden voor de vesting Maastricht

Het behoud van de vesting was een militair gebeuren, dat de bevolking van Nederland weinig aansprak. Veel eer viel er niet mee te behalen. De grotere belangstelling in Nederland richtte zich op de helden-

daden van de Tiendaagse Veldtocht en het optreden van Van Speyck. Voor het moreel van de soldaten te Maastricht was dat niet bevorderlijk. Hun bestaan was saai. Een uitzondering vormde de belangstelling voor de aanval op kasteel Caestert in januari 1831. Grote indruk maakte het bericht dat de soldaat Clausse zijn makker Eugster terug voerde tot in een schuur nabij de vesting, ondanks eigen verwondingen. In de gebruikelijke gezwollen stijl van de tijd schreef de Haagse advocaat H. van der Sbrong hierover een geschiedkundig tafereel: Clausse of Hollandse vrouw". Jacob Pieterszoon Ooms beschreef "de Nederlandsche Held of de Grootmoedige Clausse". Het deed het garnizoen deugd. Dibbets schreef enkele dankbrieven voor geldelijke giften van de heren J. Carp, C. Bormeester, Faas Elias en Rouwenhoff te Amsterdam ten behoeve van de gewonden van het garnizoen Maastricht. De graficus L. Vincent, leerling van Kruseman, tekende van het gebeuren enkele lithografieën die f.200 voor hetzelfde doel opbrachten. Mevrouw A.E. van Rechteren-Van der Capeller uit Appelttern bij Nijmegen zond 200 el linnen. De heren Tielenius Kruythof, van Dam en Harderwijk te Rotterdam zonden verkwikkende middelen voor de gewonden. De gebroeders Van Cleef gaven een geldelijke bijdrage voor een aantal gewonden.43) Op diverse wijzen trachtte men er de moed in te houden.

Aan Dibbets werd een gedicht opgedragen, getekend in men's en figuren. Ontcijferd leverde dit als tekst op:

Leve Dibbets, blijf bevelen
U dees vesting vertrouwd
Koning Willem heeft kastelen
Op U generaal gebouwd.

Op de verjaardag van de koning in 1831 werd op de wijs van Solderen, solderen een lied gezongen, gecomponeerd door H. C. van der Noordaa, secretaris van het Nut van het Algemeen.

O Belgen, wijk van deez' muren af
Nooit zal uw voet die wal betreeën
Dan over onze lijken heen
O Belgen, hier wacht U slechts het graf.

Victorie, klinkt eens deez' wallen rond
Daar waar een Dibbets commandeert
Blijft Hollands vorst en volk geëerd
Victorie, klinkt eens uit aller mond.

44)

De staat van de vestingwerken

De bouw van Fort Willem in 1819 aan de Noordflank van de vesting was het laatste werk geweest uit de serie versterkingen sinds 1815.

Met het afnemen van de vrees voor Franse aanvallen op het Noorden onder het Ancien Régime was de stimulans om de vestingwerken goed te onderhouden verdwenen en de wil om er gelden voor de vooteren eveneens. Dibbets verklaarde de slechte staat van de vestingwerken uit verregaande slordigheid van de afdeling genie onder luitenant-generaal A. Croiset. Deze werd in maart 1831 op pensioen gesteld. In het najaar van 1830 werden de herstel- en onderhoudswerkzaamheden weer met alle middelen aangevat. Poorten en valbruggen werden gerepareerd, de vensters van kruittorens werden geblindeld. 20.000 nieuwe palissaden werden geplaatst. Geschat werd dat nog eens 50.000 palissaden, 15 ellen gording en 20.000 balken van allerlei maten noodzakelijk zouden zijn, wilde de vesting in goede staat van verdediging komen. Zwakke plekken vormden de Bossche fronten, het Antoniuseiland in de Maas en de ommuring tussen O.L.Vrouwepoort en de St.-Pieterspoort. De waterstand van de Jeker werd laag gehouden. Om verrassing via de Maas tegen te gaan werd een bewapend marktschip bij St.-Pieter in reserve gehouden. In 1832 werd dit vervangen door een drijvende vlotbatterij met enkele zesponderkanonnen. In 1835 waren weer andere palissaden op verschillende plaatsen behoorlijk verrot of versleten. Direkt waren er nodig 19.200 palissaden en binnen korte termijn nog eens 7350. Bovendien bleef er bij St.-Pieter bij laag water en vooral bij mist een gat bestaan, dat vestingtechnisch bijzonder gevaarlijk bleef. De vesting kwam nooit in een staat van optimale verdedigingssterkte. Aan de Maastrichtse kant werd het aantal vuurmonden opgevoerd tot 71, in Wijk tot 57, op Fort St.-Pieter tot 13, op Fort Willem tot 3 en 5 op Ravelijn C aan de Noordkant van de stad. In 1832 werd dit aantal verder opgevoerd tot 295. 45)

De kwaliteit van de vesting Maastricht werd kort na de Tiendaagse Veldtocht in opdracht van de Franse generaal Barrois ter plaatse bestudeerd door de Franse kolonel Lafaille. Deze wees op het mijnenveld nabij het Fort Willem. De vesting had drie zwakke punten: de doorgang van de Zuid-Willemsvaart in het Noorden; de uitmonding van het Bassin en in droge tijden de lage Maas nabij St.-Pieter. De vestingmuur was versterkt, het Antoniuseiland eveneens en in St.-Pieter waren palissaden en extra batterijen geplaatst. De bogen onder de Maasbrug waren gebarricadeerd. De Hollanders, schreef Lafaille, hebben zich niet alleen versterkt tegen indringers, ook tegen eigen inwoners hebben zij zich verzekerd. Alle burgers en de stedelijke schutterij immers hadden de wapens moeten inleveren. De plicht bestond om voor drie maanden voorraad aan levensmiddelen in te slaan. Men moest in de winter de sneeuw voor het eigen huis wegvegen. Samenscholingen waren niet toegestaan. Bij alarm moesten alle

lichten gedoofd worden en emmers water geplaatst voor de huizen. Vuurwerk was verboden.

Natuurlijk werd bij gebrek aan regelmatige controle met al deze maatregelen vaak de hand gelicht. In november 1830 was voor zeker 3 maanden voldoende voorraad in de stad aanwezig. Volgens tellingen bedroeg dit 11833 mud tarwe, 7285 mud rogge, 28937 mud aardappels, 1.794087 pond zout, 78 ossen, 495 runderen, 172 schapen, 219 varkens en 802.100 pond steenkolen, voldoende voor 6 à 9 maanden.⁴⁶⁾

Na de Tiendaagse veldtocht ving De la Sarraz in Aken een verhaal op van de Franse generaal Teste. Deze zou, zo werd Dibbets gemeld, gezegd hebben het belegeren en innemen van de vesting Maastricht te beschouwen als een vorm van amusement. Dibbets vond dat Teste "zulks dan maar eens moest beproeven". De Fransen bleven voor de vesting belangstelling bewaren en hielden zich goed van de situatie op de hoogte. Agenten in Brussel meldden het Departement van Oorlog op 26 februari 1838 dat de schoonmoeder van een zekere Bousson, redacteur van Le Moniteur belge, in bezit was van kaarten met details over de fortificaties van Maastricht. Op 10 september 1838 bleken twee Franse officieren, Isaac Sandelin en Poulain, op bezoek in Nijmegen, in bezit te zijn van vestinggegevens over Maastricht. Aan Dibbets werd verzocht te onderzoeken, hoe dit kon plaatsvinden en wie daarbij betrokken kon zijn geweest. De grootste moeilijkheid was, dat de genie-officier P.P. Bosch in 1830 Maastricht had verlaten in bezit van alle vestingkaarten.⁴⁷⁾

Bevoorrading van stad en garnizoen

Na november 1830, toen in opdracht van de vestingcommandant een levensmiddelenvoorraad was opgezolderd, voldoende voor een periode van circa drie maanden, werd de bevoorrading nauwgezet gevolgd. In de direkte omgeving van de stad moest men 1100 runderen houden. Het garnizoen kon daarmee per dag zeven koebeesten en een hoeveelheid spek. Er werd steeds gezorgd voor een reservevoorraad stokvis en gezouter vlees. De hooivoorraad moest constant 30.000 pond zijn.⁴⁸⁾ Voordelige rogge was in de omgeving steeds voldoende te verkrijgen, haver en gerst waren in bepaalde jaren minder voordelig van prijs. De voorraad moest steeds minimaal 220 lasten beragen. Het lot van stad en garnizoen was in deze jaren verbonden met dat van de landbouw in Limburg na 1830. Dit waren alle redelijke jaren in opbrengsten. In 1833 vroeg het Departement te onderzoeken of de leverancier J. Rouffaer de goedkoopste waren aanbood. Er was voldoende keuze. In 1835 kocht het garnizoen als aanvulling van de reserve aan: 120 stuks rundvee, 9500 Ned.ponden rijst, 16.000 kan renever,

2000 kannen lampolie, 1900 pond kaarsen en 10.000 pond zout. In 1838 was het 50 stuks vee, 5100 pond rijst, 600 kannen jenever, 1000 kannen lampolie, 30.000 pond stroo, 52.500 haver en 3.900 pond gort.49)

In het eerste halfjaar na de afkondiging van de staat van beleg leverde de bevoorrading van stad en garnizoen talrijke problemen op. Sinds de troepen van de generaals Daine, De Tilly en Mellinet de stad volledig hadden ingeloten, waren de toevoerwegen van de stad vanuit Cadier en Keer, Meerssen, Gronsveld, Wolder en Smeermaes regelmatig geblokkeerd. Dit noodzaakte in meerdere gevallen tot zelfbediening met behulp van een militair escorte, vooral als het ging om hooi, stro en hout, goederen van militair belang. Zo werd op 3 februari 1831 een tocht ondernomen naar de hoeve Belvédère, nabij Smeermaes, eigendom van Géry Colpin. Het escorte van 40 man onder kapitein Duycker werd door een Belgisch leger van 150 man teruggedreven. Op 11 februari nam Duycker revanche en bracht het gewenste hooi en stro in de stad. Iets dergelijks gebeurde op 28 februari op de hoeve van kasteel Caestert.50)

Een ander voorbeeld van dergelijk optreden ondervond pachtboer J. Kleuters, pachter van de hoeve Vaeshartelt, eigendom van Graaf Grimaudet de Rochebouet. Op 11 maart 1831 verschenen op het erf 40 infanteristen onder commando van majoor Sijbers. Zij begeleidden 20 bespannen wagens van de garnizoensleverancier Schrammen. In drie dagen werden circa 137.900 ponden hooi opgeladen en naar Maastricht afgevoerd. Kleuters werd verplicht militairen en voerlieden van maaltijden te voorzien. Niet in het bezit van wijn, moest hij deze voor de officieren gaan lenen bij de pastoor van Meerssen. De pachtboer wist in Maastricht door te dringen tot bij de adjudant van luitenant-generaal Dibbets. Hij kreeg te horen dat de betaling via Schrammen zou moeten geschieden. Deze wilde niet betalen omdat hij opdracht had het hooi af te halen en op te zolderen voor gebruik in geval van nood. Van het gebeurde werd proces verbaal opgemaakt en protest ingediend bij de Grote Mogendheden. In 1833 was het hooi nog niet afgerekend.51)

Kort te voren waren bij burgemeester Daemen van Cadier drie militairen aan de deur gekomen, met de opdracht van Dibbets dat hij de burgers van zijn gemeente moest aansporen graan en levensmiddelen naar de stad te brengen. Daemen antwoordde daaraan geen boodschap te hebben. Twee dagen later waren de mannen er weer en drongen dreigend door in de woning. Ook in Heer verschenen dergelijke verzoeken. L.A. van de Weijer adviseerde de burgemeester te blijven volharden in het weigeren van opdrachten uit Maastricht. Zij waren immers Belgische onderdanen. De adjudant Van Driesten had met een detachement dezelfde berichten verspreid in de omgeving van Meerssen en Valkenburg.

In deze tijd controleerden de Maastrichtse detachementen nog geregeld tig de omgeving. In Gronsveld en Cadier en Keer werden Belgische kranten opgevraagd op 24 maart 1831. Géry Colpin bleef traag in het leveren van hooi en stroo aan het garnizoen. Hij ontving het dreigement dat de hoeve te Smeermaes aan de Maas zou geplunderd worden, tenzij de leveranties spoedig zouden worden uitgevoerd. In het voorjaar 1831 was er houtgebrek voor de vestingwerken. Toen werden grote canadabomen gehakt bij C. Paulussen in Heer, nabij Smeermaas en onder begeleiding van 40 militairen ook op het bezit van de Maastrichtse familie Bruls te Gronsveld. Geergerd schreef burgemeester Van de Booren dat de militairen spottend een veldkruis hadden rondgedragen, een misplaatst vermaak. In oktober werden een aantal bomen gekapt van de heren Cramer en Bettonville aan de weg naar Meerssen. Ook het stadspark van Maastricht, genaamd "de Boompjes" werd opgeruimd omwille van het hout voor de vestingwerken.

Een voortdurende bereiging voor de rust in de stad was het gebrek aan voldoende geldspecie voor de uitbetalingen. De vestingcommandant moest er steeds voor zorgen dat het geld uit 's-Gravenhage werd opgehaald te Aken. Dit was een gevaarlijke onderneming met het oog op overvallen. In de eerste tijd werden hoge officieren met het vervoer belast. Later nam de heer A. van Riemsdijk, als algemeen Rijkskassier deze taak voor zijn rekening. Met mondjesmaat kwam de stad zodoende aan zijn liquide middelen.⁵²⁾

Ernstige incidenten met de burgerij

De lange dienstitijd van de militairen, van wie sommigen vanaf 1827 onder de wapenen waren, en de daaruit voortvloeiende ergernis of verveeling moesten tot incidenten aanleiding geven. Veel opschudding veroorzaakte de manslag van de 2e luitenant Dumoulin op 16 mei 1831, naar aanleiding van reeds vaker geuite klachten dat de handelaren van Maastricht bij leveringen aan het garnizoen niet het volle gewicht leverden voor de betaalde waren. Toen ook Dumoulin dit overkomen was, ging hij op hoge poten protesteren bij de aardappelhandelaar Van Hooren. De oude vrouw van de zaak gaf hieraan geen gehoor, hetgeen Dumoulin in woede de degen deed grijpen. Hij verwondde de vrouw aan de arm. De schoonzoon van de vrouw wilde te hulp snellen. Er ontstond een gevecht, dat leidde tot een dodelijke verwonding van de burger. Ontsteld wilde Dumoulin daarna zelfmoord plegen, hetgeen zijn oppasser wist te verhinderen. De buurtbewoners geraakten door dit gebeuren in volle consternatie. Er ontstond een volksoploop van woedende verontwaardigden op de Markt, die slechts met moeite door militaire patrouilles konden worden beteugeld. Tragisch was

dat de getroffene Van Hooren een vrouw met vijf kinderen achterliet. De begrafenis vond plaats onder belangstelling van enkele duizenden burgers, aldus uitgroeïend tot een duidelijke manifestatie tegen de militairen. Dibbets betreurde dit gebeuren, dat voorkomen had kunnen worden door zelfbeheersing. De officieren van de 8e Afdeling Infanterie boden de weduwe als blijk van medeleven f. 100 aan. Dumoulin werd gearresteerd en veroordeeld tot 6 jaar gevangenis. In 1834 werd hij voor verdere detentie naar Leiden overgebracht.

Een ander naar incident was de moord op de twistzoeker Jac. Grady, verver, in de Rechtstraat in september 1833. Deze viel de flanker G. van Hedel aan. Van Hedel trok uit noodweer zijn bajonet en doodde daarbij Grady door steken in hoofd en buik. Dit gebeurde in de periode dat de militairen bijzonder licht geprikkeld waren. Vooral zij die in 1833 reeds 6 à 7 jaren onder de wapenen waren. te langdurig zonder verlof, waren moedeloos of volkomen onverschillig en verder licht geneigd om aan de drank te slaan.

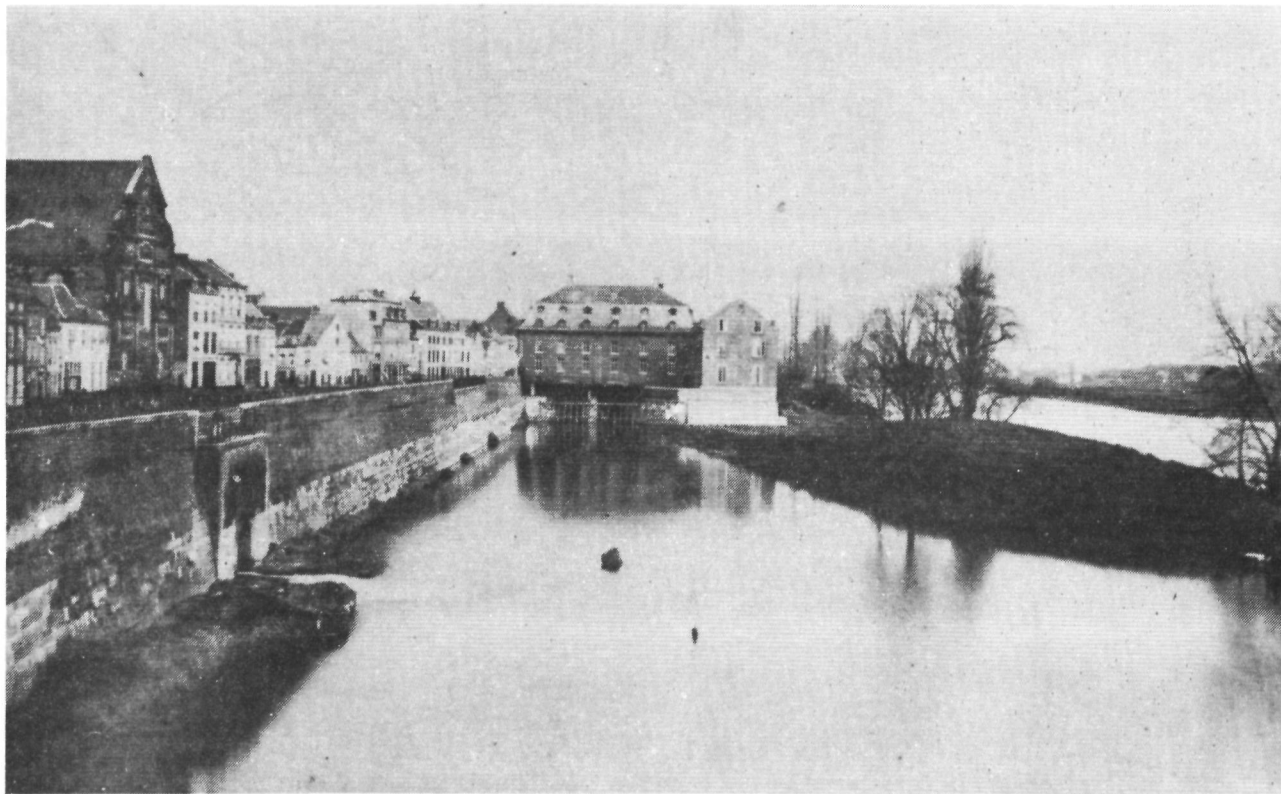
Naast het incident-Grady kreeg de auditeur-militair H. Nierstrasz de zaak W.H. Mulkens te behandelen. Mulkens werd door twee militairen aangevallen. Hij vluchtte de slagerij Driessens in om zich daar te verdedigen met een slachtmes. Hij verwondde één van de aanvallers daarbij zodanig, dat deze een week later overleed.⁵³⁾

Een gespannen verhouding tegenover de burgerij blijkt uit al deze incidenten. De slagvaardigheid van de militairen bleek eveneens bij de aanslag met het pistool door de Friese kurassier Adolf Ypey. Vol wrok jegens de majoor Guérin pleegde hij op hem een overval in de sociëteit. De cadet Guérin jr. kon zijn vader het leven redden door Ypey te overmeesteren. Toen deze afgevoerd werd naar het militair verzekeringshuis, zei hij er spijt van te hebben de majoor niet te hebben geraakt. Ypey werd ter dood veroordeeld, waarvan de executie plaats vond buiten de Tongerse Poort.

Soms ontstond er ook samenwerking met de burgerij, vooral als het ging om diefstal van militaire zaken, veelal kledingstukken. Bij opsporing kostte dit de burgers geldboeten, de militairen een aantal dagen hechtenis, enkele maanden strafkursus te Harderwijk of veroordeling tot kruiswagenstraffen.⁵⁴⁾

Verblijf en verzorging van de militairen in Maastricht

De burgerij mopperde over het gedrag van de militairen. Deze echter leden onder de gevolgen van een matige verzorging en vaak een uitgesproken slechte huisvesting. Uit verveling zochten de soldaten de herbergen op, om daar onder het genot van een stevig glas het dagelijkse leed van

De Maasmolen te Maastricht, ter hoogte van de Hoenderstraat

de eenzaamheid te vergeten. Voor de herbergiers, de bierbrouwers en de jeneverstokers was dit een gunstige zaak. Op het minder eerbare vlak, voor de vrouwen van lichte zeden en de bordelen eveneens. Deze bezigheid was in Maastricht zo oud als de stad handelsstad en garnizoenstad was. Reeds in de middeleeuwse tijden bestonden er voorschriften voor het bezoek van deze vrouwen in het Maashandelskwartier in de Stokstraat en omgeving.⁵⁵⁾ Uit de ligging van de veelbezochte huizen nabij de stadspoorten in de omgeving van de Boschstraat, Raamstraat en de Helstraat kan men afleiden dat zij ook andere klandizie van binnen en buiten de stad gekend hebben buiten vereenzaamde militairen. De stedelijke overheid hield op een en ander toezicht o.a. door een regelmatige medische controle ter voorkoming c.q. beperking van de venerische ziekten. Men kon vergunning verkrijgen tot het houden van een publiek hoerenhuis. In sommige gevallen sprak de logementhouder van thuiswerkende naaisters of breisters, die dan vermoedelijk gevarieerd werk hebben verricht. Maakten de dames het op een of andere manier te bont met het "bij nacht en ontijde ophouden van militairen", dan werden zij buiten de poort gezet. Vaak keerden zij na enkele dagen weer illegaal terug. In 1830 bleek uit een veroordeling van 12 vrouwen dat er 6 uit Maastricht afkomstig waren; de overigen uit Groningen, Geleen, Cent en Luik.⁵⁶⁾ Uit Arnhem en Zutphen kwamen in 1831 enkele vrouwen en nog wel zonder paspoort de vesting binnen. Toen in 1832 en 1833 het aantal klachten over venerische ziekten te groot werd, bepleitte Dibbets door bekentenissen van de mannen na te gaan waar de ziektehaarden zich bevonden. Het antwoord van de politie was dat beslist niet de officieel gecontroleerde vrouwen de schuldigen waren, maar andere vrouwen die met militairen omgang hadden, o.a. marketentsters. Uit de klachten van burgers uit de Stokstraat over het regelmatig slapen van een officier bij Mej. Julia, terwijl hij officieel ingekwartierd was bij de Weduwe Poswick aan het Vrijthof, blijkt dat sommige vrouwen hun vak op standing uitvoerden.

Tot 1830 was het garnizoen, 2326 man, hoofdzakelijk gevormd uit Limburgers, Luikenaren en andere zuiderlingen. Sinds het najaar waren de meeste miliciens van Noordelijke en meer betrouwbare afkomst. Ook dit had vervreemding in de hand gewerkt.⁵⁷⁾ Men moet bij dit alles daartegenover niet uit het oog verliezen dat door eerzame huwelijken van militairen met dochters uit de burgerij ook veel levensgeluk is ontloken. Officieren werd alleen toegestaan een huwelijk aan te gaan wanneer zij, ondanks de lage salariering, over een behoorlijke welstand konden beschikken. Dit betekende doorgaans dat men een gefortuneerde vrouw trouwde. Een onderzoek hieromtrent moest e.e.a. vast stellen.

Dat echter de omstandigheden van de militairen, waaronder zich veel Friezen en Groningers bevonden, binnen de vesting volle ellende waren, blijkt duidelijk uit het request van "Eenige soldaten" aan Zijne Majesteit d.d. september 1832. "Sire, de troepen in Maastricht doen zware diensten. Velen hebben heimwee. Men laat hen sterven. Verlof, hun enige redmiddel, geeft men hen niet. Zo leeft men met de kinderen, Uwe getrouwe onderdanen. Als de generaals met de agenten maar kunnen stelen. Op het spek alleen, hetgeen men de soldaten laat eten, vullen zij hun zakken. De generaal Boecop deugt ook niet. Niemand denkt aan ons. Als wij maar dienst doen is het wel. Nooit een goed woord van de plaatselijke commandant. Altoos vloeken. Met de erekruisen is het ook zo. Wij zijn in alles de laatste. Wij blijven daarom toch nog getrouw aan de Koning. Maar wij willen dat onze Vader alles weet." Om opheldering gevraagd antwoordde Dibbets dat de klagers overdreven. Er waren van het gehele garnizoen op dat moment slechts 195 man in de ziekenboeg, waarvan 90 met oogklachten, een uniek gunstige situatie in West-Europa. Overdrijving kan niet weggenomen dat er ook waarheden verkondigd waren. Majoor-chirurgijn Mohr werd verzocht na te gaan waarom het aantal oogklachten met ontstekingen zo groot was, soms zelfs 10 procent, zoals bij de 8e Afdeling Infanterie. Dibbets wilde weten of er dagorders moesten komen i.v.m. gebruik van verkeerd water. Het aardappelkookwater moest men benutten voor de bereiding van de overige spijsen. Opdracht werd gegeven minder mannen per slaapvertrek in te delen. Er werden luchtgaten in de ramen aangebracht. Nieuwe lokalen werden gevorderd, o.a. de zolder van het Koninklijk Atheneum. Het militaire verblijf stoorde daar het normale verloop van de lessen, ook al doordat voortdurend water er pis langs de muren naar beneden liepen. Enkele Friese soldaten pleegden zelfmoord uit heimwee. De driemaandelijke controle op de uitmorstering in oktober 1833 leidde tot scheldpartijen en wegglopen van het appel naar de herbergen. 17 Man moesten die avond drok gearresteerd worden. De patrouilles werden verdubbeld.

Regelmatig werden officieren, die een betere huisvesting en verzorging genoten dan de manschappen, er op betrapt dat zij ter verdrijving van de verveling te paard een rijtoer maakten buiten het rayon van een half uur gaans buiten de vesting. Bestraffingen werden uitgesproken wegens het nuttigen van een verversing in Tournebride en een gesprek met Belgische kommiezen in de herberg "de Roode Haan", ter hoogte van St.-Pieter.⁵⁹) Tot grote ergernis van Dibbets werden twee officieren in Meerssen gearresteerd tijdens een wandeling. Vijf dagen provooft werd de straf. Belgische dagbladen te Luik en Namen meldden met een zeker genoegen de moeilijkheden in het garnizoen te Maastricht in het najaar 1833. Dibbets noemde de

voorstelling van zaken onjuist en overdreven. Alles was krijgstuuchtelijk afgedaan. Dibbets meldde dat de militairen van het garnizoen reikhalzend uitzagen naar de afronding van de Conventie van Zorhoven. Het bericht hiervan werd in feeststemming ontvangen. In de weken erna kon men uiterst disciplinair gedrag waarnemen. Strai immers zou het vertrek kunnen vertragen. Toen sinds 1834 de aflossing van de detachementen via Asch en Bree naar Valkenswaard regelmatig verliep, kon de verlofregeling voor alle militairen regelmatig worden uitgevoerd. Dit nam de aanleiding tot incidenten zoals deze tot 1833 plaatsvonden, zo goed als geheel weg. Na 1834 werden de verhoudingen tot het garnizoen weer normaal. Bovendien werden in overleg met de burgerij betere inkwartieringen georganiseerd, niet meer in de Redoute en het Atheneum en ook niet meer in veestallen. De Augustijnenkerk werd als kazerne ingericht. Ook te St-Pieter werden militairen ondergebracht, welkome vorm van bijverdiensten voor de bevolking aldaar.⁶⁰)

De nieuwe aflossing werd van het begin af streng onder discipline gehouden door zware straffen, bijv. 2 jaar strafdamp voor diefstal; 15 jaar kruiwagen wegens afwezigheid op de schildwachtpost, 10 jaar voor ernstige insubordinatie enz.

I. Moeilijkheden tussen de overheid en de katholieke geestelijkheid te Maastricht

Het behouden van goede betrekkingen tussen katholieken en protestanten was een oud probleem. Sedert 1815 was de verhouding niet slecht te noemen, maar er was nooit veel nodig om wrijving te doen ontstaan. Een processieroute, catechisatie op de openbare school, verzorg in het gevangenenhuis en toespelingen op het andere geloof tijdens de Zondagse predikatie waren hiertoe regelmatig aanleiding.⁶¹) Pastoor-deken Henri Laurent Partouns stond bij de overheid in hoog aanzien. Geboren te Maastricht in 1752 werd hij prefect van het Jezuietencollege te Maastricht. Na de opheffing van de orde geseculariseerd, werd hij achtereenvolgens kapelaan van de St.-Nicolaasparochie(1777), aldaar pastoor (1810) en deken van Maastricht (sedert 1815). Hij bezat een scherpe geest, was bekend om zijn redenaarstalent op de kansel en genoot bij de overheid aanzien, omdat hij zich boven de partijen had opgesteld, in strikte neutraliteit en loyaliteit tegenover de machthebber. In 1831 ontving hij op lintjesregendag het ridderschap in de Orde van de Nederlandse Leeuw. Hoewel inmiddels stokoud, genoot deken Partouns met zijn geestelijkheid in Maastricht, vooral bij de gewone bevolking, groot aanzien en volgzaamheid. Het was een college van vrome priesters, die de benoeming van Mgr.

C. van Bommel tot bisschop van Luik met vreugde begroetten en die vol ijver bereid waren de godsdienstige heropbouw van Limburg mede te stimuleren. Vanaf dat ogenblik vond procureur-crimineel N. Verloren het optreden van de geestelijkheid maar verdacht en ook vestingcommandant Dibbets was over de invloed van Mgr. Van Bommel bezorgd. Van Bommel schilderde men af als een meinedige, maar bekwame en doortrapte landverrader. Iedereen, die met hem persoonlijk contact kreeg, werd argwanend gevolgd. 62)

Kapitein J.J. Hennequin wist de behoeftige kapelaan J.W. Haenen bereid te vinden hem alles te melden wat zich onder de Maastrichtse geestelijkheid afspeelde, tegen een jaargeld van fl.150. Haenen vervulde deze Judasrol onder de schuilnaam DENEGRIS. Mgr. Van Bommel strafte in 1833 Haenen door hem de jurisdictie te ontnemen, hetgeen inhield dat de man in zijn geestelijke bediening alleen nog een Mis per dag mocht lezen, tegen een vergoeding van 1 franc. Verloren waarschuwde t.a.v. Van Bommel regelmatig voor ultra-montanisme en Belgische gezindheid in Limburg. Hij oordeelde Dibbets te goed gelovig. Dibbets is hen niet genegen, schreef Verloren, maar zij zijn slim en weten hem te vleien en daar kan hij moeilijk aan weerstaan.79) Vergelijkenderwijze zei Van Bommel als bisschop liever te doen te hebben met Dibbets te Maastricht dan met de vrijmetseelaar M.J.L. Brialmont te Venlo, zo schreef hij in 1835 aan minister Evain te Brussel.63)

Omstreeks 1830 waren in de St.-Servaasparochie de dominerende kapelaans P.D. Nijst en G. Meynders. W. Heuvels van de St.-Mathias parochie stond in een kwaad daglicht, omdat hij op de Ecole Mutuelle op alle mogelijke wijzen getracht had godsdienstonderwijs te brengen voor behoeftige kinderen. Na 1830 weigerde Heuvels, ondanks een extra aansporing van deken Partouns daartoe, na de Zondagsmis te bidden voor koning Willem I. Hij deed dit uit protest tegen de tegenwerkingen, ondervonden op de school voor enseignement mutuel. Zijn preken werden afgeluisterd, aangezien hij meermalen er duidelijk blijk van gaf tegen de protestanten te zijn, tegen de koning en vóór de zaak van de omwenteling. Op verzoek van Dibbets verliet hij de stad in juni 1832, zijnerzijds gaarne. Hij werd in het onderwijs aangesteld te Verviers, volgens Verloren een promotie door Mgr. C. van Bommel. Het gedwongen vertrek van kapelaan Heuvels verscherpte de verhoudingen. Volgens de anti-papistische Verloren c.s. was de gezindheid van slechts 5 van de 40 Maastrichtse priesters pro-Nederlands. De rest was tegen of zo oud dat het niet meer uitmaakte wat hun gezindheid was.64)

De affaire Meynders

Een andere nare affaire werd het vertrek van kapelaan G.J.W.B. Meynders de Neumoustier, geboren te Maastricht in 1797, die als kapelaan sedert 1820 bij zijn familieleden aan de Brusselsestraat inwoonde. Het was een goed predikant, aan wie in 1824 het aalmoezenierschap van het armen- en gevangeniswezen was opgedragen, een van de neveninkomsten voor een kapelaan van de St-Servaasparochie. J.Th. Weustenraad wijdt aan hem de strofen 124, 125 en 141 van de bekend geworden "Persessie nao Scherpenheuvel". De moeilijkheden over Meynders kwamen op gang sinds de nieuwe gevangenis-cipier klachten uitte over veelvuldige godsdienstige twistgesprekken onder de gevangenen. Meynders had godsdienstige boekwerken verspreid. Er waren enkele bekeringen op gevolgd. Meynders las buiten de voorgeschreven zon- en feestdagen ook Missen op reeds afgeschafte feestdagen. Ook werd er veelvuldig biecht gesproken. Deze niet nieuwe gegevens werden gevoegd bij de verdenking dat aan de gevangen genomen pro-Belgische practizijn A. Willemse, oproerleider uit Gulpen, sedert oktober 1830 via de biecht allerlei berichten waren overgebracht. Over zijn handelwijze onderhouden, verweerde Meynders zich door te wijzen op zijn taak als godsdienstig verzorger van gevangenen, die hierom via de cipier verzocht hadden, zoals dat ook bij dominees het geval was. Toen begonnen de pesterijen. De cipier gaf niet steeds de verzoeken door, Meynders moest de Mis lezen in een lege kapel, maar liet de misdienaars zo hard bellen dat het overal hoorbaar was en onrust verwekte onder de gevangenen.⁶⁵) Deken Partouns nam het aalmoezenierschap over. In zijn afscheids-preek sprak Meynders over zijn teleurstelling weg te moeten gaan door kuiperijen van Judassen en lasteraars, die op de dag van het Laatste Oordeel zich wel veroordeeld zouden zien in heel hun wezen. Hij gaf de gevangenen 12 boeken ten afscheid.

Op 23 mei 1833 werd Meynders bij Mgr. C. van Bommel geroepen, van wie hij volgens Verloren één van de gevaarlijkste creaturen was. Dibbets werd geadviseerd Meynders niet meer tot de stad toe te laten. Meynders ontving in Luik opdracht aan alle priesters mede te delen dat er in Luik voortaan weer theologische herexamens zouden gehouden worden, een zaak die in 50 jaar niet meer was voorgekomen. Na de terugkeer uit Luik liet Dibbets zich tot uitzetting uit de stad bewegen. Meynders kreeg een dag de tijd om afscheid te nemen van vrienden en bekenden. Na een laatste H.Mis in de Servaaskerk werd hij door kapitein Hennequin thuis afgehaald onder grote toeloop van de gelovigen. Kapelaan Meynders verliet de stad in vol priesterlijk gewaad, op weg naar de Duitse Poort iedereen zeg-

nend die voor hem neerknielde. La Nouvelliste du Limbourg in Ha selt besteedde aan het gebeuren uitvoerig aandacht. Dit heengaan, schreef Verloren, maakte op de bevolking een diepe indruk. Het werd ervaren als een vorm van vervolging van de R.K. kerk. Men had dit moeten en kunnen voorkomen. Meynders vestigde zich als litterator te Brussel. Hij kwam in 1839 nog eenmaal in alle stilte naar Maastricht. Hij had toen de Belgische nationaliteit.66)

Het Nederlandse gezag verspeelde in 1832 en 1833 door dit optreden tegen de kapelaans Heuvels en Meynders een enorm stuk goodwill. Verloren moest constateren dat door deze gang van zaken de invloed van de R.k. kerk eerder groter dan geringer werd. Toen kapelaan Haenen zijn collega Van Gulick van de Mathiasparochie ook al verdacht verklaarde wegens antihervormde predikaties, suste Dibbets deze aanklacht door er op te wijzen, dat enkele Maastrichtse dominees dit ook niet konden achterwege laten t.o.v. de R.K. kerk. Verloren bleef in alles wat Mgr. Van Bommel in Luik regelde, spoken zien. Wanneer de Houthemse protonotarius apostolicus graaf Paul van der Vrecken (1777-1868) bezoeken aflegde aan Maastricht werden zijn gangen nauwkeurig nagegaan. Zijn activiteiten zouden er alleen maar in bestaan één voor één ultramontaanse figuren in Limburg op posten te brengen. Het lager onderwijs met catechisatie was daartoe een eerste doel. Vanuit deze vrees werden enkele jaren later de pogingen van Maria Elisabeth Gruijters uit Leuth, om te komen tot een ziekenverzorgende congregatie naast die van kapelaan Rutten tot een broedercongregatie, met argusogen gevolgd en in feite tegengewerkt. Toen Titulaer, Lohman en J. Dumoulin in 1834 toelating tot de stad vroegen om lager onderwijs te verzorgen, werd dit geweigerd. Gevraagd naar het waarom antwoordde vestingcommandant dat het hem helemaal niet om het even was wie het onderwijs verzorgde. De katholieken probeerden met alle middelen op dit terrein door te dringen en daar moest men zich tegen verzetten.67) Het bezoek van drie Maastrichtse theologanten aan districtscommissaris L.A. van de Weyer te Valkenburg, vóór hun terugkeer naar Rolduc, was een verdachte zaak.

Na een hoog oplopende ruzie met deken Partouns nam kapelaan M. Hancart ontslag. Door deze affaire geraakte de St.-Bernardusparochie zeer een priester kwijt. Het voornaamste werk kwam nu terecht bij de ijverige, vrome Nijst, de kapelaan, die in zijn liefde voor volksdevotie in 1839 er weer werk van maakte om de Heiligdomsvaart in Maastricht te herstellen. Vanwege zijn contacten met Mgr. Van Bommel wenste Dibbets de nieuwe benoemde, te Rome gewijde, kapelaan H. v.d. Coolwijk niet tot de stad toe te laten. Onder dwang van de omstandigheden verzoenden zich toen Par-

touns en Hanckart. Directeur-generaal De Pélichy van R.C. Eeredienst was maar bijzonder matig te spreken over de voortdurende ruzies in Maastricht met kapelaans die onder Mgr. Van Bommel ressorteerden of door hem waren benoemd.68)

Het Vicariaat 's-Hertogenbosch

Nader voorgelicht door o.a. de graaf A. de Liedekerke en de graaf P. van der Vrecken besloot Paus Gregorius XVI zijnerzijds gevolg te geven aan het verzoek van de Nederlandse regering om voor Maastricht een andere kerkelijke bestuursregeling te treffen. Op 11 december 1833 tekende hij het besluit om Maastricht en Luykgestel kerkelijk in te delen bij het vicariaat van Mgr. H. den Dubbelden van 's-Hertogenbosch. Dit besluit maakte op de in Luik opgeleide Maastrichtse priesters maar een matige indruk. Pastoor N. Servaas van de Nicolaasparochie vond het zelfs een ongelukkig besluit. Kapelaan H. de Fresne eveneens. Men kon nu de afscheiding van Nederland wel vergeten. Kapelaan L.Vinckenbosch riep uit: "Mogelijk willen ze ons nog Geus maken. God, hoe kunt ge zo iets toelaten". In de St.-Martinusparochie in Wijk was kapelaan J.G. Gudy blij van Mgr. C. van Bommel bevrijd te zijn. Kapelaan P.A. de Hasque vreesde dat "Van Dobbelen ons Hollandse wetten zal gaan leren. Het zijn kruisen des Heren.Geduld". De Maastrichtenaren vreesden dat de Brabantse vastenwetten zwaar zouden vallen. Bij gebrek aan een direkte geschikte opvolger bleef deken H.L. Partouns nog aan tot 1836. Ook toen moest nog druk op hem uitgeoefend worden om emeritaat aan te vragen. De zieke Partouns was toen 84 jaar.

Vrij snel werden tussen 1834 en 1837 de opengevallen kapelaansplaatsen in Maastricht aangevuld door Brabantse priesters. Dibbets maakte geen bezwaren tegen de aanstelling van J.E. Bogaers, H. Zwijsen, J. Van Kessel, Wilmar, F. Cuijpers, J. van Doorn, H.J. van Dijk, F. Pollet, H.F. Aarts, H. Ackse en J. Ph. Deppen. Het waren allen priesters die door Mgr. Den Dubbelden met zorg waren uitgekozen. Zij onderscheidden zich te Maastricht behalve door een andere landaard ook door een betere theologische scholing dan hun Luikse collega's. Hun Missen duurden doorgaans langer dan men in Maastricht gewoon was en hun biechtstoel was strenger.69) De Brabantse vastenmeditaties trokken veel gehoor, ook zelfs van protestanten. Het samengaan met de Luikse collega's verliep aanvankelijk niet al te soepel. Met name kwamen er spanningen met kapelaan P.D. Nijst van de St.-Servaasparochie, die als eerste kapelaan onder deken Partouns zeer veel mocht regelen en het zich tot taak rekende met deze regelingen door te gaan. Al gauw kreeg Mgr. Den Dubbelden brieven te lezen over ruzies bij

het verdelen van betaalde nevenfuncties, het oneerlijk verdelen van de vroege Missen en de verschillen in punten, behaald voor de afgelegde theologische herexamens. Toen een gesuspendeerde priester abbé Lux te Maastricht ten onrechte kerkelijk begraven zou gaan worden, een gevolg van drijfverij van kapelaan Nijst, weigerden de Brabantse priesters medewerking te verlenen. Zij werden ook door Mgr. Van Bommel hieromtrent in het gelijk gesteld. Voor het cverige konden de Brabantse priesters in Maastricht wel wennen. Doorgaans waren zij bijzonder ijverig in het werk van de zielzorg.⁷⁰) Mgr. C. van Bommel beschouwde indeling van Maastricht bij het vicariaat van Mgr. H. den Dubbelden als een tijdelijke regeling, zolang het hem metterdaad onmogelijk was in Maastricht zijn functie uit te oefenen.

Na herhaalde aandrang was deken Partouns bereid per 1 januari 1836 zijn functie neer te leggen. Enige tijd bestond twijfel wie de opvolger zou worden. Gedacht was aan de Maastrichtenaar L.F.Lebens, vicaris van de St.-Nicolaasparochie, maar deze candidaat oordcelde men te licht. Genoemd werd ook J. Minckeleers, geboren Maastrichtenaar, pastoor te Kerkdriel. De keuze viel tenslotte op de 47 jarige P.A. van Baar, geboren te Eindhoven, oud professor van het seminarie te Herlaar, pastoor te Waalwijk. In februari 1836 arriveerde deze te Maastricht om zijn functie te aanvaarden.⁷¹)

De vreugde van de Brabantse priesters te Maastricht over deze keuze uit hun eigen streek bekoelde snel. Deken P.A. van Baar was stug van aard en hij handelde nogal vanuit de hoop te, ook tegen de kapelaans J. Bogaers en J.Ph. Deppen, die beiden excelleerden door grote theologische kennis. In hun correspondentie aan Mgr. H. den Dubbelden betreurden zij dit. Bij het zo getrouwe Maastrichtse kerkvolk miste Van Baar de kans om zich algemeen bemind te maken. Niemand bijvoorbeeld werd aan zijn tafel uitgenodigd, ook de eigen kapelaans niet. Hij regelde te veel zaken zonder overleg met anderen. Het was deze deken Van Baar, die een belangrijke steun gaf aan het streven van de uit Leuth afkomstige Elisabeth Gruijters om te komen tot de oprichting van een zustercommunitet, die bekend zou worden als de congregatie van de Zusters onder de Bogen. De bankier G. Visschers had hierbij bemiddeld. Deken Van Baar nam de leiding over de parochie strak ter hand. Hij trad hierbij op tegen slappe functieuitoefening van priesters en tegen ruzies in het zangkoor. De priesterexamens werden correct uitgevoerd. Met de overheid maakte Van Baar geen moeilijkheden.⁷²)

De Limburgse dekens op de rechter-Maasoever beschouwden deken P. van Baar min of meer als een vreemde, een vooruitgeschoven Brabander, die

bovendien door 's-Gravenhage geduld werd. Toen na 1839 een vicaris moest worden gezocht voor een Limburgs vicariaat, kwam deken P. van Baar bij de dekens niet in aanmerking.

De overheid wenste na 1833 evenmin moeilijkheden. Tekenend hiervoor was het optreden rond het incident van de luitenant Soons met kapelaan H. De Fresne van de Nicolaasparochie. Het kwam vaker voor dat jonge officieren in de katholieke kerken diensten stoorden. In januari 1835 was daartegen een instructie uitgegeven, met zware straffen vooral voor hen die erediensten zouden storen. Tijdens de zomerprocessie van 1835 weigerde luitenant Soons voor het Allerheiligste te knielen. Geërgerd riep kapelaan De Fresne hem toe te knielen of anders de kerk te verlaten. 's Avonds kwam Soons, ongewapend, kapelaan De Fresne uitdagen tot een tweegevecht. Toen De Fresne weigerde om te vechten, riep hij uit: "Men moest U zoals in Spanje ophangen of neerschieten. Ik ga naar de generaal. Die zal U uit de stad zetten". Kapelaan De Fresne diende zijnerzijds een aanklacht in. Soons werd daarop met acht dagen provoost bestraft. Hij moest bovendien zijn excuses gaan aanbieden.⁷³) Dobbets oordeelde als vestingcommandant dat de handelwijze van Soons bijzonder nadelig was voor de orde in de stad en liet dit aan Soons ten overstaan van zijn commandant, de majoor Frantzen, duidelijk verstaan. Dobbets verzocht het Departement Soons over te plaatsen.

De overdracht van de O.L.Vrouwekerk in 1837

Het incident Soons kwam de overheid in zoverre ook nog ongelegen, omdat men na de gebeurtenissen in de jaren 1830-1833, welke geculmineerd hadden in de uitzetting van kapelaan Meynders buiten de vesting, bewust naar een verzoening met de katholieken van Maastricht streefde. De welwillende houding ten opzichte van de Bossche priesters vanaf 1834 was daarvan een eerste bewijs. Vestingcommandant Dobbets hoopte een nog duidelijker gebaar te kunnen stellen. Een gelegenheid daartoe deed zich voor rond de St.-Nicolaaskerk, die met de dag bouwvalliger werd en bovendien al jaren te klein was voor een parochie van circa 3700 gelovigen. Reeds in 1828 had het kerkbestuur een request ingediend om deze Kerk te ruilen tegen de O.L.Vrouwekerk, die sedert de Franse periode als Rijkstuighuis in gebruik was. De zaak ging toen niet door, omdat het Departement van Oorlog een bijbetaling eiste van f.12.500, hetgeen voor het kerkbestuur te veel was. Baron Dobbets bracht de overdracht in 1815 opnieuw onder de aandacht. Aan de Directeur-Generaal van het Departement van Oorlog schreef hij dat overdracht van de O.L.Vrouwekerk op de burgerij, na de tegemoetkomingen van de laatste jaren, een goede indruk zou achterlaten. De holle

kerk met haar smalle ingangen was bovendien als tuighuis weinig geschikt. "Het is het gouvernement voldoende bekend dat ik in het begin van de onlusten in het Zuiden alhier met meer dan gewone gestrengheid heb moeten handelen om de toestand meester te blijven. De genegenheid van de bevolking heb ik daardoor over het algemeen niet gewonnen. Ik moet evenwel bekennen dat de opinie van de bevolking de laatste tijd desaan gaande te mijnen gunste is veranderd. Ik betuig Uwe Excellentie, dat wanneer door mijne tussenkomst nu zo een gunst kon worden verleend, dit bij de R.K. ingezetenen, die 9/10 deel van de bevolking alhier uitmaken, als een zeer grote weldaad zal worden aangemerkt. Het zal op de publieke gezindheid van grote invloed wezen. De ingezetenen zullen dan ook erkennen dat ik ook ten gunste van de burgerij optreed om als het even mogelijk is hun wensen te vervullen. Dit zou ook mij aangenaam wezen. Ik vertrouw dat Uwe Excellentie mij deze démarche zal ten goede houden."

Na overleg met de overheid diende het kerkbestuur op 20 mei 1836 een request in om teruggave te verwerven van de O.L.Vrouwekerk, in ruil voor de St.Nicolaaskerk. Op 22 april 1837 was de zaak rond. Bij Koninklijk Besluit werd de overdracht goedgekeurd. Het kerkbestuur zou f.15000 bijdragen in de reparatie van de O.L.Vrouwekerk, waarvan f.7500 door de stedelijke kas werd gesubsidieerd. De reparatie van de Nicolaaskerk zou f.35000 kosten, waarvan f.12500 ten laste van de gemeentekas. Dit laatste plan ging niet door; vanwege de te hoge kosten besloot men tot afbraak van de kerk.

Op 5 oktober 1837 werd de O.L.Vrouwekerk officieel in gebruik genomen door deken P.A. van Baar namens Mgr. H. den Dubbelden. De feestdag was grondig voorbereid. De Mis werd uitbundig opgeluisterd door kerkzang. Daarna volgde een processie, waarin alle autoriteiten meegingen, waaronder baron B.C.G. Dobbets. De buurt was versierd en 's avonds brandde een feestverlichting. De vicaris L.F. Lebens sprak een feestsermoon uit, waarvan hij als zeer gehoorzame en getrouwe onderdaan, een exemplaar aanbod, "aan onsen teergeliefden en geeerbiedigden koning". De koning las de sermoon met welbehagen en betuigde zijn tevredenheid. De Heer De Pélichy van R.C. Eeredienst vernam eveneens met genoegen dat de overdracht van de O.L.Vrouwekerk een gebaar was geweest dat de verzoening van de overheid met de katholieke bevolking had bevorderd. Het was een verstandig besluit.⁷⁴⁾

Toch kon Baron Dobbets het niet van zijn hart verkrijgen voortaan de katholieken in alles ter wille te zijn. Hij wees het verzoek af van kapelaan P.D. Nijst om in mei 1836 weer eens vanuit Maastricht de traditionele processie naar het Maria-oord te Scherpenheuvel te houden. Fr

waren in het verleden stoeten van anderhalf uur geweest van deze volksdevotie, die door de bekende schrijver J. I. H. Weustenraad in een bespot-tend daglicht werden gesteld, voor zover het de rol van de geestelijkheid betrof. De staat van beleg stond volgens Dibbets een toestemming in de weg. Ook vanuit Heer wilde men via de Maasbrug in Maastricht naar Scherpenheuvel gaan. Toen dit geweigerd werd, werd de groep bij de herberg "De Roode Haan" ten Zuiden van Maastricht en bij Steermaas overgezet. Er gingen met deze groep ook veel Maastrichtenaren mee. Consequent was de Nederlandse overheid niet altijd. Toen bijvoorbeeld in 1833 in het naburige Lanaeken een ruzie met de pastoor ontstond over de benoeming van een nieuwe vicaris, liepen de harttochten daar zo hoog op dat de gelovigen niet naar de kerk konden gaan op zondag. Omwille van de goede indruk, welke dit zou wekken voor het Nederlandse gezag, werd de katholieken van de omstreden kerk toegestaan de Mis te volgen in Maastricht. De Rechtbank van Tongeren moest een schietpartij op de woning van de pastoor onderzoeken.⁷⁵⁾

J. De protestanten in Maastricht

De protestantse families in Maastricht hadden als koningsgetrouwe aanhangers reden verheugd te zijn over het behoud van de vesting Maastricht onder Nederlandse vlag, vooral toen zij in 1830 de moeilijkheden van hun geloofsgenoten te Meerssen, Beek, Gulpen, Heerlen en Eijsden vernamen. Voor hen was de op verzoek van de koning gehouden bededag op 2 december 1832 een betekenisvolle gebeurtenis. De bejaarde ds. C. van Epen ging hen voor met het thema: de Rechtvaardigheid van onze zaak en het welberadene van onze verdediging. Hij trof vergelijkingen met David, die destijds ook had moeten strijden tegen de overmacht van Goliath, in dreigende nood en omsingeld door machtige en onrechtvaardige vijanden. In de stijl, waarop hij ook ieder jaar de koninklijke verjaardagen herdacht had, hield hij in 1833 een betoog van hulde aan de helden van het kasteel van Antwerpen. Het kerkelijk leven van de protestanten verliep rustig, met uitzondering van de problemen rond de kerkzang sedert 1835. Volgens ds. Van Epen en een groep ouderen werd de waardigheid van de diensten ontsierd door te veel meerstemmige gezangen, afgewisseld door solo's en duetten. Ds. H. J. Veldwijk, in functie sedert 1835 koos de partij van het koor en zijn vele belangstellenden. De vrede in de kerk kwam terug toen de solo's werden verboden. Een ander godsdienstig probleem vormde de ontdekking dat in het geheim in 1836 en regelmatig in het huis Huyner in de Smedenstraat 16 volgelingen van Ds. Scholten en Ds. Cock, de afgescheidenen, bijeenkwamen. Het huis werd verzegeld nadat 53 boeken in beslag waren genomen.⁷⁶⁾

K. De Vrede in zicht

Na al het hiervoor vermelde is het begrijpelijk dat de bevolking in Maastricht jaar na jaar meer begon te verlangen naar normale toestanden, zonder staat van beleg, zonder economische beperkingen, zonder reis- en handelsbeperkingen en met de normale contacten in de nabije omgeving. Iedere verbetering in de toestand sedert 1833 werd gewaardeerd, zowel de lichte opleving in de handel en industrie als de verbetering van de verhoudingen tussen burgerij en overheid in de laatste jaren vóór 1839. Wat wilde men ook? De politieke kaarten waren geschud; het Nederlandse gezag was er en het zou blijven, conform ook de wil van de Grote Mogendheden. Men moest er het beste van maken. Dat gold voor overheid zowel als burgerij.

In het persoonlijke vlak is het voor baron Dibbets triest geweest dat hij het einde van de staat van beleg niet meer heeft meegemaakt. Een van zijn wensen ging daardoor niet in vervulling. "Het is een eer", zo schreef hij in 1835, "en roem om de vesting te behouden om daarna zijne dagen zo mogelijk rustig door te brengen en die onderscheiding in de maatschappij te genieten, waarop iedereen prijs stelt". Het was zo niet voor hem weggelegd. Vanaf 1836 werd hij steeds meer lichamelijk gekweld, o.a. door jichtaanvallen. Hij kon zich niet meer scheren en niet meer schrijven. Op 26 maart 1839 werd dit alles zo erg, dat hij het opperbevel overdroeg aan generaal-majoor C. van Boecop, een man met wie hij na 1831 een tijd lang bijzonder slecht had kunnen opschieten, vanwege diens kritische, deels ongemotiveerde opmerkingen over zijn bevelvoering. Op 29 maart nog werd in de kerken gebeden voor zijn gezondheid, dezelfde dag, waarop hij overleed, 57 jaar oud. Op 2 april 1839 werd Dibbets begraven op het kerkhof aan de Tongerseweg. Later in 1841 werd hij herbegraven in Bastion C, nabij de Boschpoort. De Waals-gereformeerde predikant Guyé sprak kort tot de familie aan het graf van de overledene, die gestorven was op het hoogtepunt van zijn roem, hetgeen een verlies was voor familie, vrienden en vaderland. Een vriend van de overledene, ds. Veldwijk van de Nederlands Hervormde Kerk, sprak als persoonlijk vriend de grafrede uit, waarin hij naast diens eigenschappen als opvliegendheid en drift, welke zijn omgeving hadden gehinderd, Dibbets schilderde als een goedhartig, rechtlijnig en eerlijk man. Hij wenste hem rust in vrede en zegening in lengte van dagen. Het zou zijn opvolger, luitenant-generaal Baron Van Capellen, oud-commandant van Bergen op Zoom, gegeven zijn het einde van de staat van beleg te bevelen op 1 juli 1839.⁷⁷⁾

Beschrijvingen van reizigers, die kort na 1839 Maastricht bezochten,

viel het op dat Maastricht na de belegstaat duidelijk weer opleefde. Op het Vrijthof was weer vertier en het normale verkeer van de bewoners uit de directe omgeving was weer mogelijk. De sedert 1839 verschijnende Journal du Limbourg deelde dit optimisme in een artikel over de economische mogelijkheden van Maastricht. Het wilde de krant voorkomen dat in de winter 1839-1840 de handel en de omzet van de industrie was verdrievoudigd. De hulpfilialen van een aantal handelaren buiten Maastricht waren gesloten, met als gevolg dat de inwoners uit de omgeving weer in Maastricht kwamen voor handelstransacties. De lust tot plezier in 1839 leek niet te verzadigen. Men moest hierbij realistisch blijven. De mogelijkheden voor de stad, zoals deze in 1828 en 1829 geweest waren, zouden niet terugkeren. Er zou in de toekomst meer handel met Holland te verwachten zijn. Daar moest men als stad met een garnizoen en een uitgebreide detailhandel op inspelen, nu weer sinds zes maanden de stadspoorten onbelemmerd konden worden gepasseerd. Het zou allemaal niet zo eenvoudig blijken te zijn na 1840.⁷⁸⁾

Hoofdstuk IX

LIMBURG POLITIEK GESCHIEDEN VAN MAASTRICHT

A. Politieke mentaliteit in Limburg na 1830

Het was, zo is reeds geschreven in Hoofdstuk III, geen eenvoudige opgave om in Hasselt een geheel nieuw provinciaal bestuursapparaat op te bouwen. Tot februari 1831 stonden niet meer dan acht, deels ook nog onervaren ambtenaren ter beschikking. In augustus 1831 moest men op de vlucht naar Luik. De meeste archieven bleven in Maastricht, onder beheer van de groep achterblijvende koningsgetrouwe functionarissen. Onvermijdelijk was, dat improvisatie in de eerste tijd hoofdkenmerk moest zijn van de nieuwe administratie. De trouw en volgzzaamheid van de gemeenten en de Limburgse bevolking waren groot. De adhesieverklaringen, waarom het Voorlopig Bewind de gemeentebesturen op 25 oktober 1830 verzocht kwamen een voor een en redelijk snel binnen. Heerlen en Canne bijv. tekenden reeds op 2 november; Vroenhoven op 4 november; het late Margraten deed het pas op 3 december. Lijsten werden opgemaakt van de notarissen en de ontvangers, die zich eveneens trouw aan het nieuwe bewind hadden verklaard.

De reële betekenis van baron F.K.A. de Loe als eerste gouverneur was dat hij met persoonlijk aanzien als oud-militair de moed had om partij te kiezen in een verwarde situatie en een gezag te stichten. J.F. Hennequin, opvolger vanaf 1 maart 1831 tot oktober 1834, bezat reeds sedert de Franse periode voldoende bestuurlijke ervaring om het provinciaal bestuur verdere gestalte te geven. Men moet zich bij dit alles het probleem realiseren dat Hasselt als hoofdplaats ver verwijderd lag, excen-trisch voor gemeenten als Venlo, maar ook voor Heerlen, in een tijd dat men zich met paard en wagen moest verplaatsen. Griffier O.C. van Cauberg, een centrale figuur, was een ervaren bestuurder. I.F.C. Julliot, baron J. de Cécil, baron C. de Weichs de Wenne en F. Corneli waren reeds vóór 1830 lid van Gedeputeerde Staten. Baron W.J. de Lamberts-Cortenbach was reeds gouverneur in Vlaanderen geweest, toen hij naar Limburg kwam.¹⁾

De bevolkingsaanwas tussen 1830 en 1839

Tussen 1831 en 1839 steeg de bevolking van Limburg, zonder Maastricht van 317.371 tot 336.617 inwoners. De bevolkingsoverschotten, het verschil tussen geboorten en sterfgevallen plus het vestigingsoverschot waren in de eerste jaren na 1830 gering: in 1831:1377; in 1832:2436, in 1833:3189 in 1834:2384, in 1835:3076, in 1836:3702. De groei van de totale bevol-

king van Limburg, welke tussen 1831 en 1839 jaarlijks maximaal één procent bedroeg, werd voor het merendeel veroorzaakt door een geboorteoverschot, hetgeen uit gespecificeerde cijfers over 1836 blijkt:

Totale bevolking Limburg op 31 dec. 1836: 331.305

idem op 31 dec. 1835: 327.603

Aanwas in 1836: 3.702

		Geboorten	Gestorven
Arrondissement Maastricht (zonder de stad)	123151	3903	3004
" Hasselt	96205	3035	2183
" Roermond	<u>111949</u>	<u>3623</u>	<u>2398</u>
Totaal	331305	10561	7585
Vestigingen in Limburg	1461		
Vertrokken uit Limburg	<u>735</u>		
Vestigingsoverschot	726	Geboorteoverschot: 2976	

In 1837 was het geboorteoverschot 1688 en het vestigingsoverschot 448. De groei van de bevolking tussen 1831 en 1839 van 317.371 naar 336.617, een vermeerdering van 19.246 wijst op een jaarlijks gemiddeld stijgingspercentage van 0,6 procent, nagenoeg een stationaire bevolkingssituatie. Voor een aanzienlijk gedeelte moet men de terugval in de bevolking van Maastricht in deze periode (4,38%) van 22.118 naar 21.500 hierbij nog opnemen. Van de van daaruit vertrokken personen bleef een aantal in Limburg wonen. In vergelijking met de 10 jaren 1820 tot 1830, die voor de Limburgse bevolking een stijging brachten van 305.151 naar 337.703 inwoners, een totale stijging van 32.552 of gemiddeld 1,1 procent, wijst e.e.a. op moeilijke tijden voor de provincie na 1830.

De ontwikkeling in de bevolkingsgroei in het latere Belgische gedeelte van Limburg is ten opzichte van de landelijke totaliteit van België in de periode tussen 1831 en 1839 niet sterk afwijkend. Volgens de opgaven van het ministerie van Binnenlandse Zaken te Brussel was het percentage van de bevolkingsgroei in deze periode voor Oost-Vlaanderen 4,91, voor Antwerpen 6,06; Limburg 6,07; West-Vlaanderen 6,22; Herengouwen 7,91; Luxemburg 8,68; Luik 9,37; Brabant 10,54; Namen 11,73. De uitbreidingen in het aantal ijzer- en steenkolenmijnen is aan de stijging in Wallonië niet vreemd.

De groei van enkele plaatsen is wel aanzienlijk, zoals de volgende getallen illustreren.

	<u>1831</u>	<u>1832</u>	<u>1833</u>	<u>1834</u>	<u>1835</u>	<u>1836</u>	<u>1837</u>	<u>1838</u>	<u>1839</u>	<u>1840</u>	procent <u>tot.stijg.</u>
Venlo	7044	6486	--	--	--	--	6505	--	--	7180	1,09
Hasselt	7360	7332	7344	7316	7333	8239	8263	8286	8238	8210	11,55
St.-Iruiden	--	8328	--	--	8563	8983	--	--	--	9111	9,41
Tongeren	4969	5020	5082	5131	5144	5888	5902	5981	6020	6063	22,02
Roermond	5397	5306	5349	--	--	--	--	5649	--	5937	9,10
Maaseyck	3639	3934	--	--	--	--	--	4026	--	4145	5,36
Bilsen	3085	3058	--	--	--	--	--	3199	--	3331	7,97
Sittard	3589	3771	--	--	--	--	--	4052	4029	3943	7,36

Op een totale aanwas van 9870 van de totale latere provincie Belgisch Limburg tussen 1831 en 1840 nemen vijf van de bovengenoemde gemeenten een aanwas van 3184 (32,4%) voor hun rekening: Hasselt 850; Tongeren 1094; St.-Iruiden 783; Maaseyck 211; Bilsen 246. De getallen van Tongeren zijn landelijk de hoogste. Zij waren het gevolg van het feit dat de stad een administratief centrum werd.²⁾

Onzekerheid na afkondiging van 18 en de 24 Artikelen

Allerlei onzekerheden, van politieke als militaire aard, hebben de start van het nieuwe bewind bemoeilijkt. Het was duidelijk dat na de afkondiging van de 18 en de 24 Artikelen de toekomst van de rechter Maasoe-ver als Belgisch territorium bijzonder onzeker was en in elk geval nog maar tijdelijk. Arrondissementscommissaris L.A. van de Weyer hoopte er persoonlijk met een aantal vrijwilligers nog wat tegen te doen. Hij trok naar generaal Van der Meere te Tongeren en generaal Van den Broek te Roermond om wapens te vragen, waarmee men, stelde hij, het handjevol Hollanders dat nog in Maastricht stond, zou verjagen. De generaals gingen niet op het verzoek in.³⁾ Ook gouverneur J.F. Hennequin spoorde L.A. van de Weyer aan zich alle moeite te geven om de plaatselijke bevolking op te zetten tot een fel protest bij de Grote Mogendheden, omdat deze hun gebied weer Nederlands wilden maken. Een merkwaardige bijkomstigheid was dat het briefpapier, waarop J.F. Hennequin de oproep aan L.A. van de Weyer verzond, geschept papier was, waarin het watermerk van koning Willem I goed zichtbaar was. Aan de achterzijde prijkte de Belgische stempel met de spreuk: l'union fait la force. De geschiedenis kent vreemde capriolen! De aansporingen van L. van de Weyer volgden. Behoudt Uw eendracht. Blijft vertrouwen stellen in Uw Congres te Brussel. Blijft steeds het juk van de tyrannie van Uw grondgebied verdrijven. Bedenkt dat wij allen Belgen zijn en die zullen hun broeders nooit in de steek laten, zo kon ieder in Beek, Valkenburg, Heerlen of waar ook het horen in juni 1831. In schrille te-

genstelling tot deze stoere taal stond de neerslachtigheid na de slagen van de Liendaagse Veldtocht in augustus 1831. Maar de politieke decors wisselden snel. L.A. van de Weyer kon terugkeren van zijn uitwijkadres in Oirsbeek en het bestuur in Valkenburg weer ter hand nemen.⁴⁾

Arrondissementscommissaris Louis Alexander van de Weyer was een ongehuwde neef van de gevolmachtigde minister Sylvain van de Weyer te Londen. Hij werd m.i.v. 12 januari 1831 benoemd in het arrondissement van de rechter Maasoever. De in 1803 geboren Leuvenaar had als een van de secretarissen van gouverneur De Beeckman administratieve ervaring opgedaan. In Maastricht, waaruit hij vertrok op 20 oktober 1830, werd hij gekenschetst als een van de vurigste voorstanders van de Belgische zaak en dat bleef zo tot 1839. Hij betrok te Valkenburg het huis Quaedvlieg als ambtswoning. Hij legde een grote ijver aan de dag bij de vervulling van zijn taak, die geen gemakkelijke zou zijn. Het verblijf van Nederlandse en Belgische troepen op de rechter Maasoever vormde een regelmatig schrikbeeld. Van de Weyer vertelde hoe hij op een gegeven moment in Valkenburg tussen Hollandse troepen ingesloten zat en een van zijn korniezen zag arresteren.

Generaal R.P. de Tiecken de Terhove deed in dezelfde tijd vanuit Tongeren per proclamatie een oproep op de bevolking rond Maastricht om met alle kracht de Nederlandse troepen bij een uitval terug te dringen. Een van de eersten die hierop reageerden, was de geestdruft ge J. H. Weustenraad. Vanuit zijn verblijfplaats te Sichen-Sussen-Bolder bood hij in december 1830 zijn diensten aan als contactman voor het Voorlopig Bewind. Als man met een uitgebreide kennis van de streek rond Maastricht en Tongeren zou hij, zo schreef Weustenraad, zeer gaarne de taak van contactman aanvaarden, niets liever willende dan nuttig te zijn voor het vaderland en samen te werken om de Hollanders, onze gemeenschappelijke vijand, van onze bodem te verdrijven.

De omstandigheden waaronder L. van de Weyer moest regeren, waren geen- zins gunstig, maar hij liet zich niet ontmoedigen. In januari 1831 was een van de eerste taken van Van de Weyer het organiseren van de tournee van Charles Rogier, die in opdracht van het Voorlopig Bewind kwam praten met de burgemeesters over de overlast van de troepen van generaal A. F. Mellinet. Op dat moment was het ergste leed overigens al geleden. De in het vooruitzicht gestelde vergoeding zou uitblijven tot 1833.⁵⁾

Voor de Limburgse bevolking op de rechter Maasoever bleef voorzichtigheid geboden in politiek opzicht, vooral toen de 24 Artikelen bekend werden. De arrondissementscommissarissen besteedden regelmatig aandacht aan de politieke mentaliteit. Op de rechter Maasoever, zo schreef L. A.

van de Weyer, was men niet de eerste geweest om de opstand te beginnen. Daarvoor was de nabijheid van Maastricht en Pruisen een bepalende factor. Men had de nieuwe orde open aanvaard en zonder reserve, ondanks de troepenoverlast van 1830/1831. Bij weldenkende burgers had dit laatste echter geen goed gedaan. Ondanks alle tegenslag bleef sympathie voor de Belgische zaak bestaan. De algehele atmosfeer was gunstig te noemen. Het was alleen maar jammer dat Maastricht niet gevallen was, bij enig doorzetten, aldus Van de Weyer, was dat beslist gelukt. W.A.H. Meyers noemde de inwoners van zijn arrondissement Roermond vredige burgers, die in meerderheid aan de Belgische zaak verknocht waren. Einde 1838 noemde hij hen nog steeds toegewijd aan België.⁶)

H.A. Simons meldde dat op de linker Maasoever de geest bij de gewone burgers goed was te noemen en de toewijding aan de nieuwe orde groot. Limburg had echter van alle provincies het meeste te lijden van de omwenteling. De nabijheid van de bezetting van Maastricht bleef een gevaarlijke zaak. Bovendien was men de militaire lasten moe. Men zag liever zijn zonen terugkeren naar het werk op het land. Simons was kritisch genoeg om ook afwijkende meningen te kunnen signaleren. Die bestaan, zo schreef hij, bij hen die heimwee hebben naar de tijd van vóór 1830. Vanaf 1833 was hun invloed te verwaarlozen. De tegenstanders stelden zich nu neutraler op tegenover het nieuwe bewind. Sommige orangisten hadden pamfletten verspreid, waarin men opriep tot ontrouw aan het nieuwe bewind en uitsprak terug te verlangen naar het vaderlijke bewind van koning Willem I. Deze pogingen noemde Simons lachwekkend. Zij demonstreerden echter tegelijkertijd duidelijk aan de aanhangers van het oude bewind dat zij streden voor een verloren zaak van een afgezworen dynastie. Pas in 1836 durfde Simons te schrijven dat men "al hetgene hij gezegd had over de oppositie" voortaan kon vergeten. Nu pas heerste er een algemene openhartige genegenheid voor de nieuwe toestand op de linker Maasoever.

Naarmate de definitieve doorvoering van de 24 Artikelen duidelijker werd, des de definitiever werd ook de keuze van de bevolking. Erg veel twijfel kan hierover bij de meerderheid niet meer bestaan hebben. De *Annuaire van Limburg van 1833* gaf met een extra teken die Limburgse gemeenten aan, die weer zouden moeten terugkeren in het Nederlandse staatsverband.

Op de linker Maasoever werd de openbare orde slechts eenmaal ernstig verstoord en dit had niet eens een politieke reden. In Lanaeken ontstonden grote animositeiten, dreigementen, ruzies en zelfs schietpartijen, toen de pastoor aldaar verplaatst werd. Toen op de pastorie geschoten werd, dreigde voor de nieuwe pastoor levensgevaar. Het betrof een kerke-

lijke ruzie. Arrondissementscommissaris H.A. Simons was van oordeel dat het niet zo ver had hoeven te komen. Men had preventief moeten ingrijpen, toen er zware dreigementen waren geuit.7)

Toen in 1831 Brussel berichten bereikten over arbeidersonlusten in het buitenland, informeerde het ministerie van Binnenlandse Zaken bij gouverneur Hennequin of zo iets ook in Limburg zou kunnen voorkomen. L.A. van de Weyer antwoordde dat met name onder de arbeidende volksklasse op de agrarische rechter Maasoever niets te vrezen viel. Er heerst hier een perfecte rust, uitgezonderd de vrees nog eens Hollander te moeten worden. Arbeidersverenigingen of geheime genootschappen bestaan hier niet. De enige plaats, waar veel arbeiders voorkomen, is de Domaniale Mijn te Kerkrade, maar daar is volop werk. Mocht er onverhoopt en onverwacht toch iets gebeuren, dan is er vanuit Visé snel een brigade marechaussee op te roepen voor de handhaving van de orde, aldus L.A. van de Weyer. Als het straks vrede zal zijn, stelde L.A. van de Weyer, op een Belgische rechter Maasoever, dan zouden er voldoende middelen aanwezig zijn om de welvaart en de opbrengsten van de belastingen van het gebied te verhogen.8)

Ook gouverneur J.F. Hennequin loofde meermalen de Limburgse sympathie voor de nationale zaak. In zijn Verslag van 1 december 1833 aan het ministerie van Binnenlandse zaken sprak hij van "de vreedzame aard van de Limburgers en hun vermogen zich aan te passen aan opgelegde wetten". In het agrarische Limburg heersten toewijding en een goede geest.9) De cle-
rus spoorde bijna overal aan om aan de verkiezingen deel te nemen.

Het staatkundig touwtrekken om de rechter Maasoever deed slechts bij zeer weinigen de hartstochten hoog oplaaen. Enkele uitzonderingen bevestigden deze regel. Heerlen kende in januari 1832 een zeer ernstige vechtpartij in Welten, met drie gewonden. In de herberg van de Weduwe Stijfs werd het Antoniusfeest gevierd. Een binnenkomende gast begon een lied te zingen met als refrein "Kloeke Belgen moet marcheren" en "de keeskop moet en bas". Ruzie ontstond toen geroepen werd: Hier zijn Hollanders in het huis; deze moeten kapot gemaakt worden. Daarna brak een vechtpartij los, die ook veel vernieling van huisraad te weeg bracht. Toen de slagen nog niet voldoende geacht werden, trok men naar huis om geweren te halen. De burgerwacht moest er aan te pas komen om een dreigende moordpartij te voorkomen. Districtscommissaris L.A. de Weyer kwam zich op verzoek van veearts M.J. Schepers, een van de bedreigden, ter plaatse bij burgemeester Lintjens op de hoogte stellen van het gebeurde. 10)

Tegenover deze uitbarsting staat het adres van verknochtheid aan de koning uit 1831, dat via Maastricht 's-Gravenhage bereikte, getekend door

de geneesheer Jaegers c.s. uit Heerlen. Eind 1831 werd een Hollandse onruststoker gearresteerd in Valkenburg en buiten het arrondissement gezet. De heer B.J. Loisel, advocaat aan de rechtbank te Maastricht, stelde een adres van trouw op aan koning Willem I, getekend door de heren Bausch, Lemmens, L. Janssens, Schumacher, G. de Cock, ds. Guichard, J.B. Croon en oud-burgemeester H. Schirmen. Het betrof hier een uiting van de protestantse minderheid. Mogelijk was het een dankwoord voor de financiële steun ad f. 12.935 , die de 14 protestantse gemeenten ontvingen ten gunste van hun predikanten. Toen in augustus 1834 enkele landlieden uit Meerssen Valkenburg met een oranjevlag binnentrokken, uit blijheid dat de rechter Maasoever weer Nederlands zou worden, reageerde de bevolking bijzonder koel.¹¹⁾

Gematigdheid was hoofdkenmerk van de Limburgse mentaliteit. Een goede typering hiervan komt in een brief voor, welke vanuit Tongeren op 14 december 1838, door S. Bloemdal werd meegenomen naar 's-Gravenhage. Aan staatsraad J.E.P.E. Gericke schreef graaf G.F. de Borchgrave dat er in de publieke geest de laatste tijd niet veel veranderd was. "De vaderlands-liefde blijft besloten binnen de huiskamer en bij hen die er belangen bij hebben." Voor het overige geldt een complete onverschilligheid bij de burgerij. Ik hoop dat er iets op gevonden wordt dat de streek gespaard wordt voor oorlogsellende, oproer, plunderingen enz. Vergelijkbaar hiermede is de motivering van burgemeester Henquet uit Lanaye om in 1833 niet deel te nemen aan de feesten ter herdenking van de omwenteling in 1830. Verschillende dagen per week, zo stelde hij, gaat een groot deel van onze inwoners naar Maastricht om handelsbelangen te behartigen of om groenten te verkopen, voor de meerderheid hier hoofdbron van bestaan. Het is beter de gevoeligheden van de Hollanders niet op te wekken, aangezien ons dit wel eens de toegang tot Maastricht zou kunnen kosten.¹²⁾

De Limburgse voorzichtigheid bleek ook in het geval van de Belgische erevaandels. In juli 1831 werd, zoals in geheel België, aan de Limburgse gemeentebesturen gevraagd mede te delen of men in aanmerking kwam voor toekenning van een erevaandel, als beloning voor bijzondere daden ten gunste van de nationale zaak in het afgelopen jaar. Het resultaat er van viel bijzonder tegen. Van de rechter Maasoever kwam alleen van de burgemeester van Meerssen een reactie. Hij vermeldde het aandeel van een tiental burgers in de gevechten nabij Meerssen in december 1830. De oogst was dus erg mager. Burgemeester C. Lemmens van Voerendaal bracht in zijn toelichting onder woorden, wat velen gedacht zullen hebben: "Uit deze negatieve verklaring moet niet geconcludeerd worden dat de Limburgers slechte patriotten zijn, maar we zijn hier zo ver verwijderd geweest van het

schouwspel van de gevechten in Brussel. Daarom is de publieke geest hier niet zo, als men deze aantreft in Brussel. Bovendien is het garnizoen van Maastricht nabij. "Ook in Roermond en Venlo vond men het veiliger geen erevaandel te aanvaarden. Venray, dat aan zijn gemeentegrenzen ieder ogenblik Nederlandse troepen zou kunnen vrezen, drukte zich bijzonder voorzichtig uit. Er waren, zo stelde men uit Venray, geen mannen naar de bedreigde plaatsen getrokken en daarom had Venray ook geen recht op een erevaandel.

De bevolking ten oosten van de Maas was op meer plaatsen niet zo bijzonder ingenomen meer met het gebeuren in Brussel. In Horst wilden na herhaalde aansporingen slechts drie van de 25 miliciens zich in Venlo onder de wapens melden in november 1830. Toch zond Horst in dezelfde tijd evenals de andere Noord-Limburgse gemeenten, adhesiebetuigingen naar Brussel, conform het verzoek van arrondissementscommissaris Henri de Brouckère te Roermond.¹³⁾

De Pers na 1830

De lauwe publieke politieke mentaliteit in Limburg was mede een gevolg van het ontbreken van een behoorlijke eigen krant. De pers in Limburg kwam na het verbreken van de normale contacten tussen Maastricht en de rest van Limburg in moeilijke omstandigheden terecht. Het ontbreken van een grote lezerskring en zakelijk kapitaal maakte een bloeiende exploitatie bij voorbaat onmogelijk. De vóór 1830 in Maastricht fel omstreden "L'Eclaircur Politique" bereikte als oplage in feite nooit meer dan circa 200 nummers, in een stad van 20.000 inwoners. Temidden van deze bestaansproblematiek kon de invloed van de Limburgse pers na 1830 op de opinievorming niet groot worden. Er werden enkele nieuwe edities opgezet.

In Tongeren verscheen de eerste Belgisch-Limburgse krant, dank zij de voortgezette activiteiten van J.Th. Weustenraad, vóór de omwenteling de grote man achter L'Eclaircur politique in Maastricht. In 1831 en 1832 verzorgde hij de uitgave van "Le Messager de Tongres". De jurist Weustenraad werd in het rechtzinnige Tongeren als een zonderling beschouwd en verfoeid, vooral vanwege zijn sympathie tot het St.Simonisme. Na zijn vertrek wegens promotie naar Luik verdween ook het blad. Weustenraad werd medewerker-redacteur van enkele bladen. De Tongerse uitgever J. Billen ging uitgeversgeluk beproeven in Hasselt. Sedert 1833 liet hij enkele malen per week verschijnen het Aankondigingsblad "Petites Affiches de la Province". Deze uitgave kreeg korte tijd later een ruimere vorm als Courrier du Demer. Redacteur was de oud-Maastrichtse leraar van het Konink-

lijk Atheneum J.M. Clermont, die na 1830 secretaris werd van de districtscommissaris te Tongeren. In 1834 verdween hij wegens onregelmatigheden. Voordien stond zijn blad vol persoonlijke aanvallen. Beide uitgaven in Hasselt wisten het peil van een behoorlijke krant nooit te bereiken.

Meer allure en sterke regeringsgezindheid vertoonde de door de drukker Mills uitgegeven Nouvelliste du Limbourg, waarvoor zich ook de invloedrijke L. van Muysen inzette. Met 238 abonnés sleepte ook dit blad van 1833-1836 slechts moeizaam het bestaan voort. In St.-Truiden verscheen de weinig kleurrijke Bode van St-Truiden. In 1838 kwam in Tongeren, als een nieuwe uitgave bij drukker Allognier, La Vedette du Limbourg uit. Dit blad kan men zien in het kader van de uiterste pogingen van sommigen om de gevolgen van de 24 Artikelen en de scheiding van de provincie Limburg alsnog af te wenden. Het blad had een zelfde strekking als L'Espoir te Luik. Verder dan felle artikelen en persoonlijke aanvallen kwam het echter niet.¹⁴⁾ De kaarten waren toen politiek reeds geschud.

Het te Maastricht tussen 1834 en 1837 verschijnende blad "Aankondigingsblad der Provincie Limburg", bij de uitgever L.Th Nijpels, was niet meer dan een advertentieblad voor notarissen en handelaren.¹⁵⁾ Als zodanig werd het door de Nederlandse overheid geduld. Het blad miste iedere politieke betekenis.

Al deze bladen konden niets veranderen aan de gezapige, doorgaans landerige mentaliteit, die rond 1830 in Limburg kenmerkend was. Met het vorderen der jaren tekende zich duidelijk af hoe ook in dit opzicht de scheiding van Limburg en Maastricht de toch al beperkte mogelijkheden van de provincie steeds meer verkleinde.

De rol van graaf Jean Baptiste de Marchant et d'Ansembourg

Een bijzonder actieve rol voor Limburg in de moeilijke jaren 1830-1839 speelde graaf Jean Baptiste de Marchant et d'Ansembourg (1782-1854), wonende op het kasteel te Amstenrade. Als een van de meest vermogende grootgrondbezitters beschouwde hij zich als verantwoordelijk patriarch in zijn provincie. Zijn informaties waren uitgebreid. Het grootste deel van zijn bezittingen, de graafschappen Geleen en Amstenrade, waren in 1779 door de eigenaar prins Charles Joseph de Ligne, Oostenrijks officier en vertrouweling, verkocht aan de Luikse burger Nicolaas de Willems. Deze vermaakte in 1778 het gebied aan het kind van zijn zuster, baronesse Marie Anne Victoire de Hayne de Bomal, echtgenote van graaf Romain Joseph de Marchant et d'Ansembourg. Op haar beurt gaf Baronesse de Haye de Bomal het gebied over aan haar zoon Jean Baptiste. Deze huwde met Marie Antoi-

nette de Wendt-Holtfeldt, die hem twee kinderen schonk, Oscar (1811) en Clothilde (1817).16)

Het goed bewaarde familiearchief van De Marchant et d'Ansembourg te Amstenrade verschaft nadere gegevens over de persoonlijke leefwijze en de politieke bemoeienissen van Jean Baptiste. Zo was er in 1830 een invitatie tot een diner ten huize van Vicomte Vilain XIII te Leuth, aan wie De Marchant eerder in het jaar een zelf gekweekte ananas had toegesonden. Uit 1830 dateerde een rekening van stoelen bij de meubelmaker J.P. Eymael te Maastricht. N.J.T. Cruts vroeg om een schikking over aan elkaar grenzende jachtgebieden rond Margraten en Gulpen. De banketbakker Chambille stond in het najaar 1830 in correspondentie met graaf De Marchant over de gebeurtenissen in Maastricht. Eenzelfde correspondentie liep met zijn neef baron De Keverberg uit Aldengoor over de gang van zaken nabij Roermond. Graaf J.B. de Marchant et d'Ansembourg werd precies op de hoogte gehouden van de gebeurtenissen in Maaseyk en langs de Zuid-Willemsvaart. Aan de familie Liedel de Well schreef hij op 17 en 18 oktober 1830 in Maastricht te zijn geweest, toen daar de Proclamatie van de kroonprins te Antwerpen van 16 oktober verscheen. Hij sprak de hoop uit dat de zaken nu een goede keer zouden nemen.

Een andere correspondent van de graaf was baron F.K.A. de Loe van Mheer, de eerste gouverneur van Limburg. Op 24 september 1830 schreef deze een onderhoud gehad te hebben met Ch. Destouvelles te Maastricht om te praten over SWAB, vermoedelijk Ch. de Brouckère jr., waarvan het gerucht liep dat Dibbets hem wilde doen arresteren. De Loe vroeg op 22 november vanuit Hasselt aan graaf de Marchant om een beoordeling over de publieke opinie t.o.v. zijn beleid. Niet geheel ten onrechte kende De Loe twijfels hierover. De Loe vroeg te bedenken dat de aanwezigheid van een Hollands garnizoen te Maastricht een bezwaarlijke omstandigheid was. Ook pastoor Van der Velpen uit Gulpen, wonende nabij kasteel Neubourg, correspondeerde met graaf Jean Baptiste. Deze adviseerde als nieuwe burgemeester voor Gulpen te verkiezen vader Marchant d'Ansembourg te Gulpen of anders diens zoon Oscar. Zo beiden zouden weigeren, dan kwam in aanmerking de brouwerszoon Smeets, die Neubourg goed gezind was. Deze felle partijganger werd metterdaad burgemeester. De minder goede gang van zaken te Brussel, die o.a. leidde tot de arrestatie van Juan van Halen werd D'Ansembourg bekend. Eveneens werd hem gemeld dat de Belgische poging om het escadron van Baron Von Quadt te onderscheppen, dat in het najaar van 1830 de familie Dibbets naar Aken begeleidde, was mislukt. De familie-inkopen voor St-Nicolaas van 1830 werden te Luik gedaan.17)

Graaf Jean Baptiste de Marchant et d'Ansembourg ging een aanzienlijke

rol in Limburg spelen, sinds hij in 1831 gekozen werd tot lid van de Senaat te Brussel. Daar voerde hij verschillende malen het woord over Limburgse zaken, o.a. de smokkel rond Maastricht. Bekend geworden zijn zijn pogingen sinds 1838, samen met de graaf De Montalembert, schoonzoon van graaf F. de Merode, om bij koning Leopold en later in Parijs interventie te vragen waardoor Limburg alsnog Belgisch zou kunnen blijven. In het eigen gewest ijverde hij hiervoor zeer veel. Het gevolg was dan ook dat hem reeds vanaf 1830 iedere toegang tot Maastricht ontzegd werd. Op 10 oktober 1831 moest de advocaat Mockel sr. tot zijn spijt aan graaf Jean Baptist mededelen dat hij zich geen idee kon vormen hoe vestigingscommandant Dibbets verontwaardigd was geweest, toen namens hem om één dag toegang tot de stad was gevraagd, gezien zijn aandeel in de Belgische opstand. Geve God, zo voegde Mockel sr. er aan toe, dat er een uitkomst in deze penibele situatie komt, waarin wij reeds sedert 14 maanden verkeren. Op weg naar Brussel zou de graaf veiligheidshalve het beste bij Geulle de Maas oversteken en Maastricht mijden.¹⁸⁾ Een van zijn provinciale neventaken was controleur op de paardenrassen op de rechter Maasoever als collega van A. de Woelmont, links van de Maas. Over zijn activiteiten in 1838 zal verderop worden gesproken. Tot die tijd bleef graaf Marchant d'Ansembourg voortgaan met allerlei correspondentie. Zo informeerde hij wat er te doen zou zijn ter verbetering van de postverbindingen. Zijn bemiddeling werd o.a. ingeroepen voor een vergunning tot oprichting van de pottenbakkerij van J. Scholl te Aken, een functie van de jonge Ruys bij de Rechtbank te Luik en bij een kabaal over de bouw van de kerk te Oirsbeek. Hij was lid van de commissie die de regionale beoordeling verzorgde van de nijverheidsproducten voor de nationale expositie te Brussel. Zijn bewegingen werden door agenten en tipgevers in Nederlandse dienst zoveel mogelijk gevolgd, vooral sinds 1838, waarover later.

Het afscheid van J.F. Hennequin

De waardering, die J.F. Hennequin ondervond voor zijn activiteiten ten behoeve van het nieuwe bewind, zowel vóór als na 1830, eerst in de oppositie en later als gouverneur, was niet evenredig aan zijn getoonde inzet. Voor het katholieke Limburg werd hij spoedig de liberaal tegen wie zich ook de katholieke Belgische pers richtte, ten gunste van de katholieke tegenstanders De Theux van Meijland, De Stembier en De Stockhem. Hennequin zou deze politieke strijd verliezen.

Reeds bij de verkiezingen voor het Nationale Congres in 1830 had de geestelijkheid van zijn voorkeur voor De Theux van Meijland duidelijk

blijk gegeven. Kort nadat B.T. de Theux van Meijland op 30 december 1832 Minister van Binnenlandse Zaken werd, waren de meeste dagen van J.F. Hennequin als gouverneur van Limburg voorbij. Als katholieke unionist, afgevaardigde van Hasselt sedert 1830 en bevriend met graaf Felix de Mérode, koesterde De Theux weinig sympathie voor de liberaal gezinde Hennequin. In 1831 had hij tegen Hennequins vriend E. Surlet de Chokier gestemd, toen diens verkiezing tot regent aan de orde was. Het ligt voor de hand dat dit de achtergronden waren voor het ontslag van J.F. Hennequin m.i.v. 1 oktober 1834. Het ging Hennequin aan het hart. In zijn afscheidsschrijven aan alle autoriteiten in Limburg d.d. 30 september 1834, schemert te midden van stoer gestelde taal een duidelijke teleurstelling door. In 1796, zo schreef hij, was het voor hem een probleem geweest als kanton-commissaris te Rolduc ontslag te krijgen, toen hij er om vroeg. "Nu wordt mij ongevraagd ontslag verleend. Ik zal zonder problemen rijnerzijds vertrekken." "Mijn vrienden weten dat ik in maart 1831 na mijn candidatuur van Brussel naar Roermond vertrok om de functie daar aan een achtenswaardige, jongere ambtenaar aan te bieden. (Henri de Brouckère). Toen deze weigerde, besloot ik de benoeming toch te aanvaarden. Ik gevoel thans enige droefenis omdat ik zo onverhoeds de relaties met U moet afbreken, hetgeen mij na de samenwerking onder moeilijke omstandigheden niet licht valt.¹⁹⁾ Sinds 1821 was het een tweede ontslag van J.F. Hennequin uit een aanzienlijke functie. Het moet voor een man, die vanaf het eerste uur een van de grote oppositieleiders was, toch een teleurstellende ervaring zijn geweest. In dit opzicht bestaat er tussen Surlet de Chokier en Hennequin overeenkomst: in de oppositie hadden zij zich moedig geweerd. Het regeren viel hun zwaarder.

Het lidmaatschap van de Senaat van J.F. Hennequin eindigde in november 1833, toen als zijn opvolger werd gekozen L. van Muyssen. De redactie van het blad *Nouvelliste du Limbourg* nam het in september voor Hennequin op. Men vond dat hij niet eerlijk behandeld was, ondanks de toekenning van de Orde van Leopold, kort voor zijn heengaan. Het blad prees Hennequin voor zijn lange staat van dienst, zijn strikte onpartijdigheid, zijn zacht karakter en zijn humaniteit. De waardering voor Hennequin in het overwegend katholieke Limburg steeg er niet door. Toen hij in 1835 opnieuw als liberaal candidaat uitkwam, maakte hij geen schijn van kans tegen de katholieke opponent De Theux van Meijland. Politiek kan hard zijn.²⁰⁾

Opvolger als gouverneur van Limburg werd m.i.v. 21 december 1834 Werner Joseph de Lamberts-Cortenbach (1775-1843). Deze was reeds op jonge leeftijd in militaire dienst gegaan. In 1790 werd hij vaandrig in het Regiment van Namen; in 1791 was hij onderluitenant bij Maximiliaan van Beie-

ren en in 1800 officier in Franse dienst. In 1816 werd hij lid van de Provinciale Staten. Van 1824 tot 1830 was hij lid van de Raad van zijn woonplaats St.-Truiden. Op 29 december 1830 werd hij gouverneur van Oost-Vlaanderen. Zijn tegenstand tegen de orangistische pogingen van H. Grégoire c.s. te Gent was bekend. Zijn toewijding aan de Belgische zaak eveneens. Hij betreurde de verdeling van Limburg krachtens de 24 Artikelen. Gouverneur in Limburg werd zijn eindrang. 21)

B. Het bestuur over Limburg tussen 1830 en 1839

In het voorgaande is reeds vermeld onder welk moeilijk gesternte het nieuwe provinciale bestuur van Limburg op gang was gekomen, gescheiden van Maastricht. Met de wetenschap sedert 1831 dat men links en rechts van de Maas van elkaar zou kunnen worden gescheiden, was een spectaculaire ontwikkeling niet te verwachten.

De provinciale financiën na 1830

Toen in 1836 de nieuwe Provinciale Wet van kracht werd, grepen Gedeputeerde Staten, ter vervulling van artikel 115, de gelegenheid aan om retrospectief een overzicht te geven van het bestuur sinds 1830. Hierdoor beschikken we over een getuigenis van tijdgenoten die bij dit gebeuren betrokken waren. De opstellers van het verslag waren er zich van bewust nog geen optimaal werkstuk aan te bieden. Men vroeg om begrip voor de moeilijke omstandigheden, waaronder men had moeten werken. De provincie slaagde er in een juist evenwicht te bewaren tussen uitgaven en inkomsten, getuige de volgende cijfers:

<u>Dienstjaar</u>	<u>Inkomsten</u>	<u>Uitgaven</u>
1829 (rest)	frs. 9.746,51	frs. 5.055,20
1830 (gedeeltelijk)	" 53.686,27	" 39.011,35
1831	" 149.656,96	" 134.565,96
1832	" 150.219,07	" 126.872,45
1833	" 150.368,31	" 132.433,94
1834	" 149.707,38	" 140.103,15
1835	" 164.991,11	" 174.238,11
1836	<u>" 195.388,61</u>	<u>" 140.885,54</u>
Totaal tot 1837	frs. 1.023.764,22	frs. 893.165,70
1838	198.846,22	143.753,08

De afzonderingspositie van de stad Maastricht leverde tussen 1831 en 1836 aan provinciale belastingopcenten een inkomstenverlies op van ruim 100.000 frs. Intussen werd conform de verplichtingen voor Limburg

voortgegaan met de aflossing van aandelen voor de weg Maastricht-Aken, het nieuwe Paleis van Justitie in Maastricht en de Zuid-Willemsvaart. Voortgebouwd werd de provinciale weg van Hasselt naar St.-Truiden. Er bleven ook gelden disponibel voor de weg Roermond-Venlo.22)

De Jaarverslagen van de Arrondissementcommissarissen

Veel gegevens over wat Limburg in de jaren na 1830 bewoog, vinden we terug in de jaarverslagen van de arrondissementscommissarissen. Krachtens de Wet van 3 januari 1818 waren zij tweemaal per jaar verplicht tot een inspectietocht in de gemeenten, behorende tot hun district, en daarover verslag uit te brengen. Mede op verzoek van het ministerie van Binnenlandse Zaken te Brussel werd van deze inspectietochten regelmatig werk gemaakt, hetgeen veel informatie over Limburg aandroeg. Het was werk dat doorgaans te paard werd verricht. Via een systeem van rondzendbrieven werd de gemeenten medegedeeld waarover het onderzoek zich in ieder geval zou uitstrekken. Doorgaans werd gelet op het bijhouden van de burgerlijke stand. Daar waren in 1831 nogal wat klachten over. Verder op de verslagen van de raadsdiscussies, een zaak die in veel gemeenten niet stipt werd uitgevoerd. De verzameling wetten moest compleet zijn. Daar konden de gemeenten een abonnement op nemen. De buurtwegen moesten worden bekeken op regelmatig onderhoud. L.A. van de Weyer was met een algemene inspectietocht doorgaans 14 dagen doende. In die tijd mocht zijn secretaris L. Lenaerts lopende zaken afhandelen. Afspraken werden gemaakt met de burgemeesters van de gemeenten, die samen met de veldwachter doorgaans de arrondissementscommissaris vergezelden. W.A.H. Meyers deed dit werk in het veel uitgestrekter arrondissement Roermond. Vooral wanneer het kanton Horst en Mook moesten bezocht worden, waren de afstanden een bezwaar. Toch werd bijvoorbeeld in Mook geconstateerd dat het onderwijs van meester Wellens aldaar op goed peil stond. En in Venray waren zegelrechten niet correct geboekt.23) L.A. van de Weyer was in zijn verslaggeving over de 75.500 hem toevertrouwde burgers ten zuiden van Susteren het meest uitvoerig. De stijl van de oud-Maastrichtse jurist H.A. Simons, die zetelde te Tongeren de hoofdplaats van het arrondissement van de linker Maasoever, 63 gemeenten met 31.212 inwoners, was beknopter evenals die van W.A.H. Meyers en diens voorganger N. de Longrée te Roermond.

De ontvangsten in de gemeenten waren doorgaans zeer vriendelijk. In sommige gevallen kwam het bestuur van de kerkfabriek, de gemeenteraad of de armenraad bijeen om van de gelegenheid gebruik te maken tot gedachtenwisseling of het inwinnen van adviezen. Sommige gemeentehuizen waren voor de gelegenheid netjes in orde gebracht. In het algemeen ge-

tuigen de arrondissementsverslagen van gepaste tevredenheid. Foutieve situaties werden vergoelijkt door een byna gelijktijdige mededeling dat de meeste functionarissen opvielen door grote trouw en toewijding aan de nationale zaak. Een uitzondering hierop maakt H.A. Simons, die de luiheid van sommige gemeentelijke functionarissen ronduit blamerend noemde. Hij vroeg om bevoegdheid hier iets tegen te ondernemen. Regelmatig werd gewezen op de slechte toestand van de wegen, waaraan toegevoegd werd dat het natte weer en het ontbreken van voldoende grind ook vaak oorzaak waren. In het kader van de armenzorg stelden sommige gemeenten kolen, hakhout en stro ter beschikking. Bedelaars uit het eigen gebied kwamen weinig voor. Wel werd als gevolg van het ontbreken van voldoende geschikte gendarmen veel overlast ondervonden van bedelaars uit den vreemde. De klachten over de veldwachters waren nagenoeg algemeen. Als gevolg van slechte salariering verrichtten deze te veel ander werk omwille van de bijverdiensten. Sommigen kregen van de boeren schoven koren cadeau. Erger was dat zij er om vroegen. Taakverwaarlozing was het gevolg. Ook alcoholisme kwam veel voor. Eigenlijk moest gezegd worden dat alleen de na 1831 benoemden voor hun taak berekend waren.

L.A. van de Weyer schreef dat hij tijdens zijn bezoeken op vele plaatsen allerlei onbehagen moest aanhoren, ook uit de periode van vóór 1830, maar daar had hij begrip voor. De ambtenaren van vóór 1830 waren enerzijds voor de bevolking streng, anderzijds kwam corruptie voor. Hij oordeelde dat hij zich zelf neutraal moest opstellen, soms lerend, dan weer eens bemoedigend. De overlast van de troepen van Mellinet in de winter van 1830/1831 zette veel kwaad bloed. De verkiezingen verliepen vanaf het begin, ondanks enkele afwijkende candidaatstellingen, steeds bevredigend. De gekozen kandidaten in de Kamers te Brussel voldeden aan de verwachtingen. Het was jammer dat na de terugtrekking van het corps van de gendarmerie uit het gebied van de rechter Maasoever onvoldoende jacht gemaakt werd op dienstweigeraars, maar voor het overige gaf ook de conscriptie geen bijzondere problemen. Het toezicht op de herbergen verliep in het algemeen bevredigend, ook al omdat de herbergiers zelf bijzonder attent waren op vreemdelingen. De jaarverslagen van de arrondissementscommissarissen werden opgemaakt over de jaren 1831 tot en met 1838.

Wegenonderhoud

De algemene toestand van de wegen was in geheel Limburg slecht en de mogelijkheid om nieuwe wegen aan te leggen bleef, bij gebrek aan financiële middelen, zeer beperkt. Daar konden de vele toespraken over dit onderwerp in de Provinciale Staten en de pleidooien van de arrondisse-

mentscommissarissen in de loop van de jaren niets aan veranderen. Wensen waren er voldoende. Het was rond 1830 beslist geen luxe betere wegen te bouwen als een goede verbinding voor Hasselt-Beeringen, Hasselt-St.Truiden, Hasselt-Diest, Hasselt-Bilzen, Sittard-Heerlen, Roermond-Venlo, Roermond-Susteren, Roermond-Weert, Roermond-Heinsberg, Venlo-Horst, Bilzen-Tongeren, Beek-Heerlen en St.Truiden-Namen. De weg Maastricht-Battice, die kort vóór 1830 als een grote nieuwe aanwinst werd beschouwd, was vooral in het natte seizoen nagenoeg onbruikbaar in de gemeenten Heer, Gronsveld en Rijckholt. Dergelijke klachten bestonden ook over de wegen Sittard-Munstergeleen, Hoensbroek-Eygelshoven -kerkrade, Wittem-Oud-Valkenburg en Elsloo-Stein-Obbicht.²⁴)

De bereidheid van veel gemeenten om offers te brengen voor de aanleg van provinciale wegen was niet groot. Door een zekere kortzichtigheid besloot de gemeente Beek bijvoorbeeld geen gelden te geven voor een nieuwe weg over de Graetheide naar Susteren. Aanleg en onderhoud, zo redeneerde men, zouden veel kosten voor de gemeentekas en het profijt ervan zou alleen maar reizigers ten deel vallen en niet de eigen inwoners. In 1837 kwamen er klachten bij over de wegen Sittard-Urmond, Margraten-Sibbe-Valkenburg, de Koekoeksweg, Heerlen-Voerendaal, de wegen nabij de windmolen te Schimmert en de wegen in Ubachsberg en Meerssen. Alle aandacht door de arrondissementscommissarissen op hun inspectietochten aan het wegonderhoud besteed baatte weinig. In de verschillende gemeenten moesten de plaatselijke boeren het wegonderhoud zelf verzorgen. De praktijk hiervan was dat er in de natte maanden en in de winter niets gedaan kon worden. In de maanden tussen maart en augustus kwam er niet veel van terecht, vanwege de werkzaamheden op het land. De controle vond plaats met de nodige souplesse, waarschijnlijk wel te veel souplesse.

De Provincie belastte met het toezicht de heren F.K.A. de Ioe, Pierssens en Kerkhoff voor het arrondissement Maastricht: C. Bontamps, Magnée, Ceyssens en Smeyers voor Roermond en A. de Woelmont, T. de Pitteurs, Daels, Bamps en Delgeur voor Hasselt. Districtscommissaris H.A. Simons van de linker Maasoever sprak er schande van dat zelfs binnen de bebouwde kom van de dorpen de toestand van de wegen niet in orde was. Ook districtscommissaris W.A. Meyers had weinig goede woorden voor het onderhouden van de wegen door de boeren. L.A. van de Weyer drong aan op een wet die zou verbieden dat er te kort naast de weg bomen geplant zouden worden. Nu moest men zoveel controleren dat het een ondoenlijke zaak was. Eveneens zou strafbaar gesteld moeten worden dat stukken van de weg bij het bouwland getrokken werden of dat de boeren grond uit de bermen zouden weghalen, zoals o.a. in Voerendaal geconstateerd was. De reparaties

werden in zeer beperkte mate uitgevoerd, maar de dagvergoeding was ook maar erg matig: 1 frs. per man; 3 frs. voor een paard met kar; 4 frs. voor een kar met twee paarden.

Teleurgesteld schreef L.A. van de Weyer in het voorjaar 1838, toen koning Willem I de 24 Artikelen onverwacht wel wilde ondertekenen: "Acht jaar lang kwam er niets terecht van de aanleg van wegen die al vóór 1830 beloofd waren. Wij zijn nu nog niet verder dan in 1832, ja misschien zijn de wegen nu nog slechter dan ooit". Over dit laatste schrijft de onderwijzer Krist in misprijzende bewoordingen, toen hij in 1841 vanuit Nijmegen over de weg via Susteren en Sittard naar Maastricht reisde per reiskoets. 25)

De Maasoevers

Het onderhoud van de Maasoevers was evenals de wegenbouw een zaak, die regelmatig grote bedragen van de provinciale begroting opeiste. De achteruitgang van de scheepvaart had als ongunstig neveneffect een vermindering van de rechtenheffing, ten nadele van de post oeveronderhoud. Het hoge water van 1835 veroorzaakte extra schade aan de oevers te Smeermaes, Itteren, Uykhoven, Boorshem, Stein, Meers, Maasbamp, Urmond, Obbicht, Grevenbicht, Roosteren, Maaseik, Maasbracht, Roermond en Asselt. Als onvermijdelijke posten kwamen de reparatiewerkzaamheden financieel bijzonder ongelegen. Een ander voorbeeld van de zorg in Hasselt voor de Maasoevers was het ingrijpen tegen het onregelmatig hout hakken door Hollanders op het Maaseiland onder de gemeente Gennepe in het jaar 1832 en 1833. 26)

Postbezorging

Het uitvallen van de postdienst te Maastricht desorganiseerde ook de Limburgse bestellingen, vooral in het arrondissement van de rechter Maasoever. Om de vertragingen te beperken drong L.A. van de Weyer erop aan nieuwe postkantoren op te richten in Heerlen, Beek en Valkenburg, gelegen aan de wegen Maastricht-Valkenburg - Kerkrade en Maastricht-Sittard. In samenwerking met het kantoor Gulpen aan de weg naar Aken, moest dit verbeteringen opleveren. Hoe slecht alles bleef verlopen, blijkt uit het hernieuwd verzoek van 1838 tot aanstelling van een bode voor sneldiensten. Voor Maastricht begonnen de verbindingen naar Tongeren en Hasselt vanuit Vroenhoven.

Temidden van dit alles doet een schrijven van vestingcommandant Dibbets d.d. 26 februari 1835 navrant aan. In die dagen stond de Maas hoog en verstoorde aldus het gehele leven nabij de oevers. "Nu wij via Maas-

tricht geen gemeenschap tussen de beide oevers toelaten", zo schreef hij, "blijkt de afscheiding van Maastricht voor de provincie onberekenbare schade op te leveren". De nare gevolgen van een politieke scheiding werden op deze wijze duidelijk geaccentueerd.²⁷⁾

Politie en Veldwachters

De klachten over veldwachters en politie-agenten, die rond het jaar 1830 veelvuldig waren, verstonden langzamerhand. De ergste gevallen werden ontslagen; anderen ontvingen ernstige reprimandes, die ter harte werden genomen. Duidelijk was dat een erg lage salariering de kern van alle kwalen was. Nevenfuncties belemmerden een goede functieervulling. Handgeld of schenkingen van goederen waren verboden zaken, maar ze kwamen voor. Ook dit stond een goede taakuitoefening in de weg. Het politieoptreden kon pas volledig onafhankelijk zijn, wanneer de agenten of veldwachters behoorlijk gesalarieerd werden. Daar gingen langzamerhand meer gemeentebesturen toe over. Met het vorderen der jaren verminderde de landlooperij, o.a. als gevolg van een meer effectieve bestrijding. In Valkenburg werd een brigade gendarmerie gelegerd om de plaatselijke overheid desgewenst te assisteren bij het bestrijden van de misdaad. In totaal omvatte de gendarmerie in Limburg 130 manschappen. De gemeentebesturen meldden sedert 1833 regelmatig dat het met de misdadigheid in Limburg in het algemeen niet slecht gesteld was. Van grote misdaden was zelden sprake.²⁸⁾

Burgerwacht en Militie

In oktober 1830 gaven nagenoeg alle gemeenten spontaan gehoor aan de oproep van het voorlopig bewind en formeerden burgerwachten. In 1831 nam een aantal van hen deel aan de vijandelijkheden tegen het Nederlandse leger. Daarna verflauwden de activiteiten. De lasten van het regelmatig oefenen vielen veel burgers zwaar. Zij leden te veel werktijdverlies en trachten als gevolg daarvan zich te onttrekken aan de verplichte oefeningen. Als kanton-commandant fungeerden in 1833 de heren J. Ruth, in kanton Maastricht-Noord, Everts in Maastricht-Zuid, Hardy te Tongeren, C. Colpin jr. te Bilsen, Bonhomme te Loon, C. Coenegracht te Gulpen, De Lommerson - Strijthagen te Heerlen, J.J.F. Corneli te Kerkrade, graaf Ch. de Geloës te Meerssen, graaf J.B. Marchant d'Ansembourg te Oirschbeeck, A.H. Pierssens te Sittard, baron J. de Cecil te Hasselt, Vandekerckhof te Herk de Stad, Raymaekers te Mechelen, Malle te Beringen, Vanlentijns te Achel, Decorswarem te Peer, G. Rubens te St-Truiden, baron J. de Scherpenzeel Heusch te Roermond, J.G. de Borman te Bree, Marniet te Maaseyk, J.M. Ceyssens

te Weert, Solron te Horst en baron C. de Wymar de Kirchberg te Venlo. In 1835 werd de uniformering en bewapening van de burgerwacht te Hasselt St.-Iruiden, Tongeren, Roermond en Venlo opnieuw verzorgd.

Het contingent miliciens voor Limburg voor 1834 werd bepaald op 997. Voor 1835 was het 1001; in 1836 939; in 1837 939; in 1838 938.

Justitie

De Rechtbanken var. Eerste Instantie in Limburg hadden als voornaamste functionarissen te Hasselt G.J.A. Barthels, president, F.R.C. Wiet, vice-president en E. Pollenus, procureur, te Roermond was president F.B.H. Sijben, vice-president H.H. Gerardts en procureur J.A.E. Graaff, later opgevolgd door de heer J. de Zantis; in Tongeren, dat Maastricht als plaats van vestiging opvoigde, werd J.B. Raymaekers president, J. de Schaetzen vice-president en M. Lorthouts procureur.

In 1833 fungeerden als kantonale vrederechters J.C.H. Spinen te Berin-gen, H.P. Montfort te Hasselt, Ph. Dawans te Loon, A. Decorswarem te Feer, H.T.H. Vandenberck te St-Truiden, De Meller te Bilsen, J. Merkel-beek te Gulpen, A.J. Bischoff te Heerlen, F.J.E. Russel te Kerkrade, J.J. Gelders te Maaseyk, L. Raymaekers te Mechelen, F.T. Corten te Meerssen, I. Schoenmaeckers te Oirsbeek, L. Willems te Sittard, J.G. Vanderlinden te Tongeren, A.F.J.D. de Borman te Achel, J.F.A. de Borman te Bree, P.B.A. van de Mortel te Horst, P. Geradts te Roermond, P.C. de Lom de Berg te Venlo en H.G. Bloemarts te Weert.²⁹)

Spaarbanken

In hun Jaarverslagen betreurden zowel de arrondissementscommissaris H.A. Simons als zijn collega L.A. van de Weyer dat er in Limburg buiten Has-selt en Roermond geen andere vestigingen waren van de Société Générale. Zij bepleitten vestiging van een kantoor te Tongeren en te Valkenburg. Als dat het geval zou zijn, zouden de burgers hun verdiende geld regel-matig naar de bank kunnen brengen. Nu werd praktisch alles verdrongen in de herbergen. Men had hierbij ook het oog op de verdiensten van de smok-kelaars rond Maastricht.

Het Onderwijs

De jaarverslagen van de provincie, de arrondissementscommissarissen en de gemeenten besteedden ieder jaar ook aandacht aan het onderwijs. Het onderwijs in Limburg stond voor dezelfde problematieken als het gehele koninkrijk. Toen de Fransen het departement van de Nedermaas en het de-partement van de Roer inrichtten, was dat wat er van het lager onderwijs

in de steden bestond doorgaans het werk van stadsonderwijzers of van religieuzen. Op de dorpen belastte de koster zich er mee. De feilen van het lager onderwijs leken even groot als zijn verdiensten. Er bestond geen leerplicht. De gebouwen en leermiddelen waren gebrekkig. De onderwijzers waren vaak slecht opgeleid. Hun verdiensten waren bijzonder laag. Het sociaal aanzien van de onderwijzers was niet groot. Slechts weinig schoolhoofden slaagden er temidden van al deze onderwijskundig infrastructurele moeilijkheden in hun school uit te bouwen tot onderwijs van faam. De kerken, zowel de katholieke als de protestantse, waren in het onderwijs geïnteresseerd op grond van de mogelijkheden van de catechisatie. De resultaten waren overeenkomstig de omstandigheden. Het tot stand komen van de schoolwet van 3 april 1806 sorteerde bij gebrek aan voldoende middelen in zijn uitvoering tot 1815 niet meer effect dan dat ongeveer 10 procent van de bevolking van het Departement van de Nedermaas kon lezen en schrijven.

Vanaf 1815 werden stap voor stap pogingen aangewend om in het onderwijs betere resultaten mogelijk te maken. De voormalige generaliteitslanden werden toen als schooldistrict toegevoegd aan de provincie Noord-Brabant, onder inspectie van de advocaat J.J. Sassen uit Maastricht. Voor geheel Limburg werd van belang de instelling van een jury voor het lager en middelbaar onderwijs. Haar hoofdtaak was het examineren van onderwijzers, die een school wensten op te richten en daarvoor een Rijkswedde wensten te ontvangen. Deze jury fungeerde ook als adviesorgaan voor gemeenten die onderwijslokalen voor onderwijs wensten ter beschikking te stellen. Mondjesmaat kwamen er sedertdien meer gediplomeerde onderwijzers in de steden en vooral ook op het platteland. De kwaliteit van de leslokalen werd gaandeweg ook beter. Tussen 1818 en 1821 werden 75 onderwijzers toegelaten verklaard door de jury. Er werden 44 voordrachten voor een Rijkswedde gedaan.

Het aantal gemeenten zonder onderwijs daalde tussen 1822 en 1830 van 38 naar 34 procent. Vele slechte onderwijzers verdwenen. Er kwamen tussen 1818 en 1830 103 nieuwe schoollokalen bij; 150 lokalen werden verbeterd. Terwijl tussen 1822 en 1829 de bevolking van Limburg met 11 procent steeg, steeg de schoolbevolking met 17 procent, gerekend over geheel Limburg. In het arrondissement Hasselt was de vooruitgang minder dan in Maastricht en Roermond.

Teneinde voor de inrichting van het onderwijs niet geheel afhankelijk te blijven van het Rijk, werd in 1821 de Provinciale Commissie voor het Onderwijs ingesteld, met 8 inspecties. De begeleiding van het onderwijs werd op deze wijze veel intensiever aangevat. Belangrijk was ook dat te

Maastricht, Roermond en Verlo ten behoeve van de kinderen van de hogere burgerij en de militairen Rijks lagere scholen als een soort modelscholen werden opgericht. Het onderwijs werd daar zodanig ingericht dat men er tevens een opleidingscentrum van aspirant-onderwijzers van maakte. Roermond had de beste faam. De stadsscholen van Sittard en St.-Truiden besteedden hieraan ook bijzondere aandacht.

Sedert 1815 was het onderwijs in Limburg veel in goede zin veranderd, maar er bleef ook na 1830 nog veel te wensen over. Het aanwezig zijn van meer geschikte leslokalen, van meer gediplomeerde onderwijzers, vooral in de steden, was belangrijk, maar goede leermethodes voor rekenen en taal waren nog lang niet overal aanwezig. Ook was belangrijk dat onder aandrang van de inspecteurs steeds meer gemeentebesturen zich meer gelegen lieten ten gunste van het onderwijs ter plaatse. Zodoende ontstond bijna overal een beter klimaat voor het lager onderwijs, hetgeen leidde tot een hoger aantal leerlingen in de diverse scholen. Naarmate het onderwijs onder Rijks invloed beter geëquipeerd onderwijs werd dan het particuliere onderwijs, groeide de naijver. Het particuliere onderwijs vreesde beperking, ja zelfs volledige belemmering voor het godsdienstonderwijs. Tegenstellingen tussen protestanten, liberalen en katholieken onderling vergrooten de wrijving met name in Maastricht nog meer. Het zou niet zo heel toevallig zijn dat juist in Maastricht na 1830 de kernen ontstonden van twee religieuze congregaties voor broeders en zusters, die beide later als Broeders van Maastricht en als Zusters van de H. Carolus Borromeus een grote onderwijs traditie opbouwden.

Duidelijk is dat de bevordering van het lager onderwijs stond of viel met de activiteit van de inspecteur. In dit opzicht was er reden tot klagen noch juichen. In het 1e district werd het de actieve W.A. Pillera, jurist uit Vaals, zoon van de hervormde predikant aldaar, sedert 1816 griffier van Gedeputeerde Staten van Limburg. Het 2e district kwam onder de uit het Pruisische Wassenberg afkomstige priester F.J. Page, geboren in 1771 en in 1834 overleden als pastoor te Limbricht. Hij was een van de weinigen in Limburg van wie men uitingen ten gunste van het Collegium Philosophicum te Leuven vernam. Hij genoot ook bekendheid door zijn zorg voor de Franse militaire gewonden in 1813/1814 in het kasteel in Limbricht. Zijn bewondering voor de onderwijskundige ontwikkelingen in Pruisen droeg hij nadrukkelijk uit. Hij was een zeer ijverig en gezien onderwijs-inspecteur. Het 3e district kwam onder notaris A.J.H. Bloemarts, later burgemeester te Venlo. Het 4e district kwam onder de jurist J.N. van den Schoor te Thorn (1758-1847), commissaris van de abdis van Thorn en sedert 1810 burgemeester van Thorn, tevens lid van de Provinci-

ale Staten en de Commissie van Landbouw. Het 5e district kwam van 1821-1828 onder de hervormde A.I.J. Schmalhausen, aanvankelijk handelaar in Vaals, later een zeer gouvernementeel gezinde hervormde provinciale ambtenaar te Maastricht. Hij woonde, om echt actief te kunnen inspecteren, te ver verwijderd van zijn district, zodanig ver dat men zich kan afvragen, waarom men hem aldaar benoemde. Vriendjespolitiek? Schmalhausen werd in 1828 het 8e district, Maastricht en omgeving toegewezen. Opvolger in het 5e district in 1828 werd de heer J.M. Loos, burgemeester van Peer, van wie weinig uitging, evenals van de heer J. Bollaert, inspecteur in het 6e en 7e district, oud-ontvanger van belastingen en opmeter van kadaster. Deze werd niet au sérieux genomen en in het arrondissement nagenoeg openlijk tegengewerkt. In het 8e district trad op de Lutherse predikant F.W. Danzmann, tot 1804 rector van de Latijnse school te Dusseldorf en daarna Luthers predikant in Maastricht. De inspecteurs kwamen voort uit de ambtelijke sfeer of het waren bodienaren van de goddienst. Hun betekenis voor het onderwijs was afhankelijk van hun persoonlijke belangstelling. Trouw echter aan de regering was steeds aanwezig; bevoordeling van protestantse kandidaten was aanwijsbaar.

Na 1830 werd met de beperkte middelen die er bestonden, voortgegaan het onderwijs in Limburg verder te ontwikkelen. Het deelnemingspercentage van de bevolking steeg tot een gemiddelde van 95 per 1000 inwoners, in 1838 verspreid over 267 gemeenten, die het volgende beeld opleverden:

<u>Arrondissement</u>	aantal <u>leerlingen</u>	deelname <u>per 1000</u>
Maastricht-linker Maasoever	3732	81
Maastricht-rechter Maasoever	6858	90
Hasselt	7970	84
Roermond	<u>12694</u>	<u>114</u>
TOTAAL	31254	95

In 1836 was het totaal aantal leerlingen 32089; in 1837 32391. In het Arrondissement Hasselt miste men nog in 31 gemeenten onderwijs, op de linker Maasoever nog in 15; op de rechter Maasoever in niet meer dan 3 en in Roermond 4. Dit wijst nog eens op een achterblijven in onderwijs in de Kempen, een toch al erg afgezonderd gebied met slechte verbindingswegen.

Naast het lager onderwijs werd in Limburg eveneens op een aantal plaatsen voortgezet onderwijs verzorgd. Het belangrijkste onderwijsinstituut in Limburg was het priesterseminarie te Rolduc, met een bezetting van 171 leerlingen. De middelbare scholen waren heel matig bezet: te Hasselt 22

leerlingen; te St.-Truiden 25, te Weert 47; te Tongeren 80; te Roermond 46. Het grootste instituut, het Koninklijk Atheneum te Maastricht, was voor de provincie moeilijk toegankelijk als gevolg van de insluiting van de stad. Er werd geklaagd dat Limburg geen pensioonaat voor jonge juffrouwen kende. 30)

Vleessmokkel uit Pruisen

Op 16 september 1833 ontving L.A. van de Weyer van Gedeputeerde Staten te Hasselt opdracht in zijn arrondissement een onderzoek in te stellen naar de smokkel in hoornvee uit het land van Julich, omdat die in verontrustende mate voorkwam in het gebied tussen Vlodrop, Posterholt, Herkenbosch, Echt, Sittard, Broeksittard, Schinveld en Brunssum. De smokkel was niet alleen schadelijk voor de schatkist, schreef men vanuit Hasselt, ook de belangen van de eigen kwaliteitsveefokkers werden geschaad. De zaak viel moeilijk te controleren. Het was bekend dat Limburgse landbouwers smokkelvee als trekkracht spanden voor eigen karren, voorwendend dat het eigen vee was. Met een binnenlands paspoort werd het vee verder land-inwaarts verkocht. Men deed niet veel tegen het geconstateerde euvel. Baron H.F. de Negri, burgemeester van Brunssum, hield zelfs staande dat een en ander gewoonweg niet te controleren viel in een gemeente met een Rijksgrens met Pruisen van 5000 ellen. Op de Brunsummerheide graasden verschillende kudden uit naburige gemeenten, zelfs vanuit Pruisen. Dit moest verboden worden. Andere gemeenten meldden dat de schuldige boeren waren gewaarschuwd en vermaand.³¹⁾

Overige diverse zaken

Grote rampspoedige gebeurtenissen bleven Limburg tussen 1830 en 1839 bespaard. De cholera, die in 1832 o.a. in Aken, Brussel en Luik slachtoffers eiste, ging, op een enkele bejaarde na, aan Limburg voorbij. Men trof alle mogelijke voorzorgsmaatregelen, o.a. via instructies vanaf de preekstoel, zoals te Kerkrade gebeurde. In Maastricht waarschuwde vestingcommandant Dibbets de apothekers voor de eigen stad medicijnen te bewaren en deze niet naar naburige getroffen steden volledig te verkopen.

Op 16 juni 1839 werd Meerlo door een hagelramp getroffen. Voor de getroffen werden enkele inzamelingsacties georganiseerd. Er kwamen ook geen rampzalige branden voor. Veeziekten waren er weinig. In 1834 was er schade te Wessem, Stein en Millen; in 1835 te Helden en Montenaeken, in 1836 te Blitterswijk, Kessenich, Borgharen en Stein. In die tijd heersten ook veeziekten te Asten, Gemert en Helmond in het naburige Noord-Brabant. In 1837 meldde H.A. Simons niet ernstige gevallen te Vechmael,

Met de controle op invoering van nieuwe maten en gewichten werd voortgegaan. Het Bedelaarshuis te Rekem steeg in bevolking tussen 1833 en 1836 van 192 naar 267. Breien, weven, reparaties en wassen van kledingstukken was de voornaamste dagvuiling van de gevangenen. Verder werd gezorgd voor een aantal verbeteringen in de gevangenissen te Hasselt, Roermond en Tongeren en de politieposten te Valkenburg, Gulpen en Borgloon. Tongeren was niet berekend op het meerdere werk, dat ontstond na het uitvallen van de Rechtbank en de gevangenis te Maastricht. De bezetting van de gevangenis te Tongeren was in 1836 975, tegenover Hasselt 550 en Roermond 397. De zorg voor de godsdienst werd normaal ter hand genomen. Met name de contacten met de hervormde en Lutherse kerken, 1156 gelovigen, leverden geen problemen op. De plaatselijke kibbelarijen met de katholieken werden gesust. De joden vormden met 783 gelovigen een nog kleinere groep. Trieste cijfers zijn de getallen van 252 (1836) en 308 (1838) gevonden c.q. verlaten kinderen. Van de activiteiten van het provinciale bestuur krijgt men ook nog een nader idee bij het inzien van de Table Générale des Lois décrets, arrêtés, instructions etc. publiés dans la province de Limbourg, uit 1842. ³³⁾ Dit overzicht van wetten omvat de gehele scala van provinciale overheidszorg van archieven tot gezondheidszorg, van hondenbelasting tot nationale domeinen, van vondelingen tot kerkfabrieken enz. Bijzonder veel wetten betroffen: de gemeente-administratie, de armenzorg, de grensbewaking, de belastingen, de burgerwacht, de wegen en de industriële bedrijvigheid. Ook dit wijst op het normaal functioneren van de provinciale overheid, ondanks een aantal onzekerheden over de toekomst.

Volksmisaties in Limburg

De Limburgse geestelijkheid bracht de wijsheid op zich weinig met de politiek van het gewest bezig te houden. Men wijdde zich liever aan zijn godsdienstige taak. De bevolking, vooral op de dorpen, vormde een volgzame kudde, voorgegaan door doorgaans zeer vrome herders. In samenwerking met de paters Redemptoristen zette Mgr. C.R.A. van Bommel een geestelijke hernieuwing voor Limburg in door middel van de volksmisaties. Naast hun tehuis in Luik vestigden de paters zich in 1833 te St-Truiden en in 1836 te Wittem. Bekende figuren in Limburg werden de paters Bernhard Hafkenscheid, pater Dechamps, pater Von Held, pater Ludwig en pater Kannamüller. De anti-papistische raadgevers van procureur-crimineel N. Verloren te Maastricht volgden hun gang bijzonder argwanend. Zij zouden anti-Nederlandse stemmingen aanwakkeren. De faam van de paters Redemptoristen ontstond door de volksmisatiepredikaties, die in alle plaatsen waar ze

gehouden werden, duizenden belangstellende gelovigen trokken. De missies bewerkten massaal biecht spreken en communiceren, een gevolg van de bezinning op ziel en zaligheid, die de paters de gelovigen voorhielden. Het optreden van de paters Redemptoristen gaf een nieuwe godsdienstige impuls bij het katholieke volksdeel van Limburg, vooral bij de eenvoudige burgerij en de landbouwers. In 1833 vond een zegenrijke missie plaats te Gulpen, bij deken A. van der Velpen, in 1834 te Valkenburg, Heerlen en Vaals; in 1835 te Sittard, Tongeren, Zonhoven en Hoepertingen; in 1836 te Boorshem, Weert, Horst, Rolduc, Wellen, St.-Truiden, Roermond en Venlo; in 1837 te Herk de Stad, Peer, Alken, Beeringen, Vliermaal en Tessenderloo; in 1838 te Bree, Montenaken, Loon, Lummen, Diepenbeek, Horpmaal en Glons; in 1839 te Zutendaal, Velm, Kortessem, Waltwilder en Hoesselt. Maastricht kwam in 1841 aan de beurt. De Redemptoristen hebben van deze activiteiten bijzonder veel werk gemaakt naast allerlei andere assistenties voor de pastoors ter plaatse. Hun predikaties werden door de eigen, Godvrezende stijl een begrip. In hun Kronyken schrijven de paters vol enthousiasme over de ontvangst en de belangstelling in de plaatsen waar zij verschenen. De bevolking uit de gehele streek bood een aandachtig gehoor, vaak in de open lucht, als de kerk te klein was geworden. Er waren 11.000 communicanten te Gulpen, 25.000 te Heerlen, 5000 te Valkenburg, 3000 te Vaals, 27000 te Sittard, 30.000 te Roermond en 15.000 te Weert. Naast bezoek aan predikaties en godsdienstige gebedsoefeningen werd ook zeer veelvuldig biecht gesproken. Op vele plaatsen, zoals in Weert, werden de paters door de schutterij uitgeleide gedaan na de Missie. In Weert waren gelovigen uit Noord-Brabant komen deelnemen aan de oefeningen.³⁴⁾

Ook Mgr. Van Bommel zelf leverde zijn bijdrage in de godsdienstige vernieuwing. Sedert 1829 bezocht hij de ene Gemeente na de andere om het Vermsel toe te dienen, waarin grote achterstand was ontstaan. Ook hij werd getroffen door het hartelijke welkom met muziek, eresaluten en toejuichingen.³⁵⁾

De Protestanten in Limburg tussen 1830 en 1839

De oktoberdagen van 1830 waren voor de meeste protestanten in Limburg bijzonder onaangenaam. Afkeer tegen de Hollanders werd in Roermond, Sittard, Grevenbicht, Heerlen, Gulpen, Meerssen en Beek afgereageerd door scheldpartijen, bedreigingen, ruiten inwerpen en andere pesterijen. Het simultaan gebruik van de kerken werd afgeschaft. Vooral in Meerssen en Gulpen laaiden de hartstochten hoog op. Het Voorlopig Bewind stelde zich t.o.v. de protestanten bijzonder correct op, in vele gevallen beter dan de plaatselijke overheid. Aangezien de classis van Maastricht in die

samenstelling niet meer bij elkaar kon komen, zocht de overheid andere wegen om met de protestanten te onderhandelen. Dr. Vent uit Brussel zocht met het oog hierop contact met ds. J.H. Brouwer te Venlo. Met circa 237 gezinnen, 1400 zielen, zou de Limburgse classis tot een van de grootste van België behoren. Het was nuttig dat men zich op een of andere manier zou verenigen om aldus de belangen bij de regering te bepleiten.

Op initiatief van de Ring van Venlo kwamen vertegenwoordigers van de Limburgse gemeenten bijeen op 15 augustus 1832, in de hervormde kerk van Sittard. Uit Venlo kwamen ds. J.H. Brouwer en de ouderling Mettievier; voor Roermond waren het ds. J. Waten Begemann en ouderling Konings, uit Urmond de ouderling Holsenspies; voor Sittard waren er ds. G. Stockfeld en ouderling Didden; uit Heerlen ds. Preuser; de ouderling Smeets uit Gulpen; uit Meerssen ds. Cox en ouderling Wilmar. Zelfs de reeds gepensioneerde ds. A. Voget uit Urmond was aanwezig. Eijssden liet zich verontschuldigen i.v.m. militaire inkwartieringen. Gennep bleef thuis, omdat de afstand te groot was. Men liet wel weten zich op voorhand aan te sluiten bij te nemen besluiten. Het besluit om een Opperkerkbestuur voor Limburg te vormen viel snel, maar men wilde alleen dan eerst met de overheid praten als vaststond dat alle wetten en rechten van vóór 1830 gehandhaafd zouden worden. Aldus werd gemeld aan koning Leopold, onder toevoeging dat de Limburgse protestanten spoedig het simultaan gebruik van de kerken hoopten hersteld te zien dan wel de beschikking zouden krijgen over een eigen kerkgebouw. Leden van de nieuwe classis werden ds. Brouwer uit Venlo, ds. Waten Begemann uit Roermond, ds. Cox uit Meerssen en verder de ouderlingen Lunenschloss uit Sittard en Mettievier uit Venlo.

De classis zocht contact met de Waals-evangelische kerk te Luik. Men stelde ook voor mede te publiceren in de krant Boekzaal, onder vermelding dat men er dan ook van uitging dat dit blad mede onder controle kwam te staan van de Limburgse classis. Luik vreesde hierdoor problemen. Men stelde prijs op goede vriendschap met allen en men wist niet hoe de Waalse gemeente in Maastricht zou reageren, met name ds. Molière. Luik hield de boot af. In 1833 stelde de Belgische overheid voor kerkenbouw voor de Limburgse protestanten frs. 38.500 ter beschikking. Ook de Lutherse gemeente van Vaals ontving steun.

Het gemeentebestuur van Gulpen wilde van geen verzoenende houding met de protestanten weten. Koppig werd geweigerd het onderhoud van de predikantenwoning te verzorgen. De protestantse gemeente weigerde nu de huur te betalen, zich beroepend op een wet uit 1732. De Rechtbank te Longeren, die met deze zaak geconfronteerd werd, stelde op 1° november 1834 de gemeente Gulpen in het ongelijk. Ook in Beek speelde dit probleem. Hier

ging het over een accoord van een gedeelde huur, dat met de gemeente Geulle moest worden afgesloten. De dominee zou liever maar gaan inwonen bij zijn broer of in een leegstaande vleugel van het kasteel van Gravin De Hoen.

De bouw van enkele nieuwe kerken voor de protestanten was voor de rust en vredige samenleving van katholieken en protestanten een goede zaak. De Nederlandse regering verleende de gemeenten van Gulpen, Heerlen, Meerssen, en Beek een extra steun voor de kerkenbouw ad frs. 4.500. Ook de predikanten ontvingen een extra bijdrage in 1831, zijnde fl. 12.395. Het aantal protestanten in Limburg buiten Maastricht liep terug van 1575 in 1831 naar 1284 in 1838. 36)

De protestantse families uit Maastricht deden als zij buiten de stad kwamen de plaatselijke hartstochten hoog oplaaieren, hetgeen uit enkele incidenten bleek. Toen E.D. Pichot met zijn vriend Van Engelshoven in september 1833 op jacht was gegaan rond Beek, bezochten zij de herberg van Martin Jaspar te Beek. Er ontstond een incident, toen veldwachter Wijnen, ter plaatse de wapenvergunning kwam controleren. Eerst werd Wijnen op een borrel onthaald. Kort daarna werd hij door Pichot uitgemaakt voor schelm en verrader. In het daarop volgende gevecht kreeg Wijnen de meeste klappen. Een proces-verbaal volgde. In augustus 1833 bezocht substituut-procureur W. Cazijs een herberg te Valkenburg. Er dreigde een rel te ontstaan. L.A. van de Weyer, de districtscommissaris, liet Cazijs waarschuwen door te reizen naar Aken c.q. spoedig te vertrekken. Cazijs verliet geprikkeld de herberg, hetgeen Van de Weyer betreurde, zeggende dat het autoritaire optreden van de Hollanders het volk zo had opgejaagd. Een schandaal werd aldus voorkomen. Er werd overigens regelmatig illegaal gejaagd.

Een ander voorbeeld van onvoorzichtig optreden buiten de vesting was de plezierboottocht van 35 burgers en officieren naar het kasteel Caestert in juni 1835. De ontvanger van het ontvangkantoor Lanaye protesteerde tegen het feit dat de boot getooid was met vier Oranje-vlaggen, terwijl de reizigers het Wilhelmus zongen. 37) Een triest ongeval werd de dood van de jonge J.B.H. Vrijthoff, zoon van Dibbets' vriend L.B.A. Vrijthoff. In augustus 1834 ging hij in gezelschap uit Bemelen naar een Nederlandse hervormde kerkdienst te Gulpen. Uit een kazerneraam tegenover het huis Roymans te Gulpen trof een ongelukkig schot het hoofd van Vrijthoff dodelijk. Dit ongeluk overkwam soldaat Buysen bij een oefening. Dibbets was begaan met dit trieste verlies in de hem bevriende familie Vrijthoff. De geruchten beweerden dat een wraakoefening in het spel was. De Belgische commandant baron Hurel te Brussel kreeg opdracht precies

Roermond, door Ph. G. J. van Gulpen

na te gaan wat hier gebeurd was. Hij zond luitenant-kolonel Scheneveld voor een onderzoek naar Gulpen. Het gerechtelijk onderzoek door de justitie van Tongeren kon niet anders concluderen dan een treffer uit een per ongeluk afgevuurd geweer. Buysen werd veroordeeld tot drie maanden hechtenis en frs. 50 boete. Doorslaggevend was het getuigenis van collega-brigadier Eggen, die had gehoord dat Buysen bij het vernemen van de treffer had uitgeroepen: "C'est un malheur, je faisais l'exercice." (38) De zorgvuldige behandeling van dit gebeuren wijst er op, dat de verhoudingen over en weer de neiging hadden iets te versoepelen.

C. Het lot van de Limburgse grotere gemeenten tussen 1830 en 1839

Hasselt

Onverwacht werd Hasselt sedert 1830 een groter administratief centrum dan voorheen. De stad was daar eigenlijk niet op berekend. De militaire leveringen en inkwartieringen werden voor de stad in 1830 en 1831 een kwellling. In augustus 1830 moest Hasselt achtereenvolgens aan 8000 man inkwartiering verlenen, restanten van Nederlandse garnizoenen uit het Zuiden op weg naar het Noorden. Intussen werd baron Julien de Cecil, een man die zich in de afgelopen periode steeds in de oppositie had opgesteld, burgemeester.

In November en december 1830 kwamen diverse Belgische vrijkorpsen naar Hasselt, onder wie de latere Maaskozakken uit het Doornikse, een detachement artillerie, het Belgische Legioen van Londen en Les Amis du Peuple. Vanaf 1 januari 1831 vestigde generaal N.J. Daine zijn hoofdkwartier in Hasselt met een garnizoen van 1500 soldaten. De hervatting van de vijandelijkheden in augustus 1831 bracht nieuwe problemen. Hasselt moest onderdak verlenen aan de te hulp geschoten burgerwachten van St.-Truiden en Peer, vrijwilligers uit het Luikse en Luxemburg, alsmede voor de gewonden uit de veldslagen ten Noorden van Hasselt, circa 180 man. Hasselt ontkwam maar ternauwernood aan een beschieting. Een snelle overgave en de belofte dat de bevolking de Nederlandse troepen geen overlast zou aandoen waren daartoe de voorwaarde. Op 7 augustus 1831 werd de sleutel van de stad op een zilveren schotel als teken van overgave aanvaard.

Kort na de ontvangst van koning Leopold einde juli op 8 augustus moest de stad beide prinsen van Oranje in dezelfde Stadhuiszaal onvangen. De verplichte leveringen troffen Hasselt opnieuw: 16 okshoofden jenever voor het leger van generaal Cort-Heijligers, 12.000 pond tarwe, 200 runderen, 5000 pond rijst, nog eens 8000 kannen jenever, 2000 pond zout, 50 000 pond hooi en 3000 pond stroo. (39) De stad moest in deze tijd 8412 bonnen voor verversingen uitgeven.

Toen de Nederlanders na 12 augustus weer terug moesten naar hun posities van 2 augustus 1831, betekende dit voor Hasselt in één week wederom 11.622 overnachtingen. Daarna kwam het Franse leger van generaal Barrois, 4600 officieren en manschappen in Hasselt tot 27 augustus 1831. De overlast is duidelijk. Er volgde een schadeloosstelling voor de jaren 1830-1832 van frs. 444.420,86. Na 1833 verminderde het garnizoen tot 1000 man. De vergoeding tussen 1833 en 1837 werd nu frs. 326.602,17, maar ook dit was natuurlijk minder dan de werkelijke kosten bedroegen.

Baron J. De Cecil geraakte spoedig met de militaire overheid in conflict over het aantal dienstplichtigen per jaar. Hij werd in het ongelijk gesteld door het gouvernement. Verontwaardigd wilde hij toen per proclamatie afscheid nemen van de burgerij van Hasselt. Gouverneur Hennequin nam daarmee geen genoegen. Hij wees op het ongebruikelijke van het voorstellen en eiste een zakelijk stuk, waardig en zonder persoonlijke aanvalen. Per affiche deelde baron De Cecil op 10 november 1831 mede dat hij destijds burgemeester was geworden uit dienstbaarheid aan de nationale zaak. Nu nam hij daarvan afscheid. Definitief opvolger per 30 december 1833 werd de liberaal gezinde notaris M.A. Bamps, die met de jeneverstoker P.J. Willems jr. reeds sedert oktober 1830 schepen van Hasselt was.⁴⁰⁾

Eerst na 1831 kwam Hasselt in rustiger omstandigheden te verkeren, nu als hoofdstad van Limburg. Aanwinsten voor de stad uit deze periode werden een nieuwe vleeshal, de uitbreiding van het onderwijs en de aanleg van nieuwe verbindingswegen met de stad. De schorsing van politiecommissaris Huyman deed deining ontstaan. Een opzienbarende incident ontstond door het optreden van enkele officieren in 1835. De Nouvelliste van 5 mei 1835 vermeldt dat deze officieren, vermoedelijk onder invloed van drank, tijdens de vespers in de kerk hadden gestoord door het altaar op te lopen en spottende gebaren te maken. Priesters en gelovigen werden geërgerd. De vicaris had hen vermaand de kerk te verlaten, maar dat werkte averechts. Het verhaal ging als een vuur door de stad en verwekte opschudding. De marechaussee greep op last van de plaatselijke commandant in en arresteerde de gezochte officieren in Hotel Belgique. Per ingezonden brief boden collega's -officieren excuses aan voor het gebeurde. Drank was een oorzaak, maar ook het optreden van de vicaris was niet erg tactvol geweest. Zo liep de zaak zonder al te veel ergernis af. Het Gemeenteverlag, dat sedert 1838 jaarlijks werd opgemaakt, conform de voorschriften, geeft te zien hoe het normale leven in Hasselt weer op gang kwam. Tegenover de normale ontvangsten van frs. 68.073,15 naast de bijzondere van frs. 30.237,25 stonden als uitgaven resp. frs. 40.708,01 en

St.-Truiden

St.-Truiden had minder problemen op te lossen dan Hasselt. In 1831 moest men 6000 Nederlandse troepen huisvesten en later 2000 Fransen, kleinere aantallen dan Hasselt dus. De werkgelegenheid bleef slecht. Op 18 januari 1831 werd er in de Raad serieus gepraat om de stadswaier en-poorten af te breken, als vorm van werkverschaffing. Maar in 1831 en 1836 kreeg St.-Truiden er slechts één leerlooierij bij en één distilleerderij. Dit wijst op niet florissante tijden voor de stad.

Ter aanmoediging van de teelt van betere paardenrassen stelde de stad gouden prijsmedailles ter beschikking. De Gemeente slaagde er in de begrotingen op een redelijk sluitend peil te houden, zoals blijkt uit de volgende cijfers:

	<u>Inkomsten</u>	<u>Uitgaven</u>	<u>Te kort</u>	<u>Overschot</u>
1832	fl.15.414,02	fl.18.933,79	fl.3519,77	
1833	frs.41.795,44	frs.39.794,47		frs.2000,97
1834	frs.35.875,08	frs.34.188,20		frs.1686,88
1835	frs.40.363,74	frs.32.143,97		frs.8219,77

Als nieuwe hoofdstad streefde Hasselt St.-Truiden steeds meer voorbij. Tekenend hiervoor was dat directeur Bormans van de rhetorica, in 1835 eenzelfde functie in Hasselt aanvaardde, hetgeen hij als een promotie zag. Toen voor Limburg in 1837 spoorwegen gepland werden hoopte St.-Truiden ook spoedig aangesloten te worden op het nieuwe net. Dit zou voor de welvaart van de stad allicht gunstig zijn. Men verzette zich met kracht tegen de plannen van Waremmen en Tongeren om een aansluitende spoorlijn tussen deze gemeenten en een doorverbinding naar Maaseijk, Roermond en Venlo te verwerven. St.-Truiden had geen moeite tegenover de overheid te bekennen dat men de aansluiting op Hasselt als verreweg de beste oplossing toejuichte.42)

Tongeren

Hoewel vanaf het begin warm voorstander van het nieuwe bewind, moest Tongeren bijzonder voorzichtig zijn in zijn optreden, als gevolg van de nabijheid van het garnizoen van Maastricht. Daar was men zich ten volle van bewust. Op 20 september 1830 werd de burgerwacht in het leven geroepen, onder commando van de rentenier L. Claes. Het stadsbestuur had hiervoor Jhr. R.P. de Tiecken Terhove gepolst, maar deze weigerde en trad weldra in dienst van de nieuwe krijgsmacht. Op 9 oktober 1830 werd A. van Muyssen herkozen als burgemeester. Sindsdien liet men alle twijfels vallen. Generaal Daine vestigde zijn eerste hoofdkwartier te Tongeren. Het jaar

1831 werd ook voor Tongeren een bewogen jaar. In het voorjaar kwamen verschillende advocaten in Tongeren, als gevolg van de overplaatsing van de Rechtbank van Eerste Aanleg van Maastricht naar Tongeren. De Hollandse bezetting in de augustusdagen kostte de stadskas fl. 2085.

Een feestelijk gebeuren voor de stad was het koninklijk bezoek op 23 september 1833. Ieder jaar werden de glorieuze septemberdagen van 1830 herdacht met carillonspel van de Basiliektoren. De gemeenteverslagen maken gewag van de grote belangstelling van de bevolking voor de Missie van de paters redemptoristen in 1835. Andere zorgen waren de verlaging van de stedelijke belastingen en de plannen tot verbetering van de weg tussen Tongeren en Bilzen. De bijdrage van de stad aan het College werd verhoogd van frs. 3174 tot frs. 4000. In 1834 werd daar de 4e professor aangesteld, toen het aantal leerlingen geleidelijk van 69 naar 175 was gestegen. De tekenschool telde 35 leerlingen. De bevolking van Tongeren steeg van 4969 in 1831 naar 6063 in 1840, een toename van 22,02 procent. Dit vergrootte de financiële inkomsten en mogelijkheden van de gemeente, getuige de volgende cijfers.

Jaar	1821	1823	1825	1827	1829
Inkomsten	fl.12480,17	fl.9500,37	fl.11292,57	fl.12943,87	fl.15085,50
Uitgaven	fl.11295,65	fl.8788,75	fl. 9961,04	fl.11887,66	fl.14415,70
Jaar	1831	1832	1833	1835	1836
Inkomsten	fl.14489,03	fl.9647,94	frs.27530,93	frs.57744,55	frs.100739,70
Uitgaven	fl.12777,21	fl.9555,05	frs.27006,65	frs.57733,23	frs.105599,10
Jaar	1838	1839			
Inkomsten	frs.56235,16	frs.57797,79			
Uitgaven	frs.56225,60	frs.57602,80		43)	

Sittard

Na de rellen in 1830, waarvan die tegen de hervormden en het detachement van luitenant Piepenbrink het hoogtepunt waren geweest, moest ook Sittard weer terug naar de normale orde. Naast het bericht op 25 oktober 1830 dat baron F.K.A. de Loe met genoegen van de overgang naar het nieuwe bewind had kennis genomen, werd het stadsbestuur aangespoord zo spoedig mogelijk voor algehele rust zorg te dragen. Burgemeester Weemans bleef in functie, schepenen G. Arnoldts trad af; de hervormde schepenen H. Lunenschloss nam tijdelijk de wijk. Nieuwe schepenen werden Zelis en J. Clemens. In de Raad werden gekozen c.q. herkozen L. Roebroeck, G. Arnoldts, A. Timmers, M. Rutten, A.W. Dumont en notaris A.P. Pierssens, wiens naam bij de bewindhebbers tot 1839 in een bijzonder kwaad daglicht bleef staan. De belastingen zouden weer betaald worden en afgedragen aan de Société Générale te Hasselt. Alle wapens moesten worden ingeleverd, ook die welke men had buitgemaakt van de 14e Afdeling Infanterie in september.

De 600 manschappen van het leger van de hertog van Saxon-Weimar brachten er de schrik voor het Nederlandse leger meteen weer goed in. Op 23 november trokken deze de stad in en plaatsten twee karonnen midden op de markt. Bewoners van Sittard werden verdacht van medeplichtigheid aan het doorsteken van de dijk van de Zuid-Willemsvaart bij Neeroeteren. Als straf werden de heren Zelis en A.P. Pierssens als gevangenen meegevoerd naar Maastricht. Men liet hen eerst vrij nadat de stad Sittard een boete van fl.3000 had betaald. Deze boete werd in Sittard niet vergeten, vooral toen de arrondissementscommissaris van Roermond oordeelde dat men deze boete nooit had mogen betalen.

Sittard kreeg ook zijn portie van de militaire leveringen aan het Vrijkorps van generaal Mellinet. Hem werden op 7 januari 1831 leveringen van 100 wollen dekens en 2100 el stoffen geweigerd. Bij ontbreken van deze industrie ter plaatse, zo werd Mellinet medegeedeeld, kon de stad onmogelijk aan dit verzoek voldoen.

Getuige de achteruitgang van de bevolkingscijfers waren de eerste jaren van het nieuwe bewind voor Sittard een slechte tijd. In 1829 telde men 3708 inwoners; in 1830 3740; in 1831 3754; in 1832 3527. Daarna nam de bevolking weer toe tot 4029 in 1839. De boete van fl. 3000 en de militaire onkosten ontredde de financiering van de stad. Het wegonderhoud van de weg Maastricht- Venlo werd hierdoor getroffen evenals het Maasoeveronderhoud. Dominee Voget eiste van de gemeente een schadevergoeding van frs.30 wegens herstel van de ruiten van zijn woning na vernieling door jongeren in 1830. Toen burgemeester Weemans hier niet snel op reageerde, betrok ds. Voget het provinciale bestuur te Hasselt in de zaak. Desondanks moest hij tot 1834 op zijn geld wachten. Bovendien eiste hij maatregelen, die deze baldadigheid in de toekomst zouden verhinderen. De hoofdonderwijzer Pothast werkte actief aan het onderwijs van Sittard. Hij meldde dat in 1832 de Stadsburgerschool bezocht werd door 270 leerlingen, naast 82 op de school te Overhoven, 27 te Ophoven en 25 te Leijenbroek. Ook de avondschool en de zondagschool werden druk bezocht. In 1836 werd onderhandeld over gronden voor de weg Beek- Roermond en de weg van Heerlen via Sittard naar de Maas. In juni 1836 vond een paardenkeuringswedstrijd plaats.

In Sittard was bekend dat vestingcommandant Dibbets in Maastricht regelmatig van de diensten van een twintigtal berichtgevers uit of over Sittard gebruik maakte. Gouverneur J.F. Hennequin waarschuwde Sittard op 3 februari 1834 goed uit te kijken als de Maastrichtenaar P.A. Thonus zich in Sittard zou vestigen. Hij adviseerde na te gaan of dit geen ongewenste vreemdeling was. In 1838 bleken twee steenovens in ge-

bruik genomen te zijn zonder de vereiste vergunning. Al met al was het maar een moeizame periode voor Sittard.44)

Roermond

Roermond reageerde per ommekeer, toen op 26 oktober 1830 gevraagd werd om adhesie aan het nieuwe bewind. De normale orde keerde terug, toen op 5 november het gemeentebestuur opnieuw werd geformeerd, met J.L.M. Leclercq als nieuwe burgemeester en als schepenen J.J. van der Renne en de industrieel J.L. Baudrihay. In de Raad kwamen K.T. Leurs, baron F.A. van Aefforden, H.A. Milliard, J. Claessens, H. Massen en J. Schaetzen. Roermond tekende op 8 november 1830 voor fl 500 in op te vragen vrijwillige nationale lening van 5 miljoen. Het leger van generaal N.J. Daine, dat op 9 november kort langs Roermond passeerde op weg naar Venlo, ontving hulpgoederen uit Roermond, o.m. dekens en verband. Daine sprak er zijn waardering aan het stadsbestuur over uit, in de hoop vaker een beroep te mogen doen, indien zulks nodig zou blijken. Dit zou meer gaan gebeuren dan de bevolking lief was. Op 22 november moest Roermond 221 manschappen, 4 compagnies van het Belgische Legioen van Londen onder commando van kolonel P.J. Lecharlier en chirurgijn-majoor L. Haveti, voor huisvesting en verzorging onderbrengen. Het mankeerde dit leger aan zeer veel: 240 hemden, 240 paar schoenen en toen het in december koud werd ook nog aan jassen, dekens, kachels en brandstoffen. Kolonel Lecharlier uitte vele klachten over de zeer langzame aflevering. De inrichting van de kazerneruimte duurde hem te lang. Voor reparatie van de wapens had de wapenmeester behoefte aan een smidse. De officieren eisten voor het vervoer paarden met wagens.

Het élan in Roermond ging hard achteruit. De Maashandel werd in Maas-tricht en bij Mook geblokkeerd. De kolenaanvoer stokte, met als gevolg dat uitvoer van kolen naar Pruisen werd verboden. Rond Kerstmis werd voor de armen voor fl 500 roggebrood van stadswege gezorgd. Ter bestrijding van de extra uitgaven en voor de armen werden inzamelingsacties georganiseerd. Binnen drie maanden was de patriottische stemming in Roermond zeer gedaald. Op 1 januari 1831 ontving kolonel Lecharlier van de gemeente Roermond een brief met zeer veel klachten over het gedrag van Belgisch Legioen van Londen. Kolonel van den Broek, weldra commandant van Limburg, voelde zich in Roermond niet gelukkig. Op 11 januari verzocht hij hem naar elders te verplaatsen. Er is hier niets te doen. Van de bevolking was, zo schreef hij aan generaal A.F. Mellinet, meer huichelarij dan vaderlandsliefde merkbaar. Van den Broek had burgemeester Leclercq zelfs een opdracht moeten geven om de Brabantse driekleur op de

kerktoren te plaatsen.45) Elders verwachtte Van den Broek zijn vaderland beter van dienst te kunnen zijn dan in Roermond.

In maart 1831 vertrok het Legioen van Londen om plaats te maken voor de 1e Brigade van het Maasleger. De klachten bleven dezelfde. De militairen verwezen voor betaling van hun verblijf naar de gemeente. De burgers waren ontevreden dat de officieren, ook wanneer zij soldij hadden ontvangen, niet contant wensten te betalen. Onder dit gesternte brak de 21e juli aan, de dag van de inhuldiging van Koning Leopold, bevestigd door 21 saluutschoten. Kort daarna volgde de hervatting van de vijandelijkheden, gevolgd door algemene onzekerheid en verwarring. De armoede steeg zozeer dat de gemeente in september 1831 wederom armenbonnen uitgaf. Bij gebrek aan brandstoffen werd zeer veel hout gestolen uit de Stadswandeling. Huiszoekingen konden daar niets aan verhelpen. Extra bedelingen waren ook weer in de winter van 1831 noodzakelijk. Armen konden een mud kolen kopen à 40 cent. De stad ontving in 1832 fl.12.905 als vergoeding voor de militaire leveringen, maar zoals steeds, was dit een geringer bedrag dan de werkelijk gemaakte kosten.

Het blad L'Indépendent vermeldde berichten over onlustgevoelens in Roermond. Het gemeentebestuur sprak deze berichten met klem tegen op 9 november 1831. Maar wat wilde men? Het ging de stad slecht, met name in de handel en nijverheid. Tegelijkertijd werden de 24 Artikelen bekend, welke voor Roermond duidelijk een Nederlandse toekomst aangaven. Omzichtigheid en behoedzaamheid werden een eerste vereiste. Onder dit gesternte vond Roermond het beter het in 1832 door de regering aangeboden erevaandel niet te aanvaarden. Roermond raakte ontstemd door het optreden van de Brusselse Rijksarchivaris Gachard. Deze had om studieredenen behoefte aan de zich in Roermond bevindende archiefstukken van het Gelderse Overkwartier. Toen Roermond deze stukken niet vrijwillig afstond voor Brussel, werden ze met behulp van de gendarmerie uit Roermond weg gehaald, uiteraard onder luid Roermonds protest. Na 1839 kwamen de stukken weer retour.46)

De jaren tussen 1832 en 1839 werden voor Roermond weinig spectaculaire jaren. Daarvoor waren de omstandigheden te ongunstig. Uit de raadsdiscussies blijkt dat er grote aandacht bestond voor de wegeaanleg rond de stad. Rond 1838 was aanleg aan de orde van de weg naar Horn, waarmee aansluiting op de verbindingsweg tussen Tongeren en Venlo verkregen werd. Hiervoor werd fl.3000 ter beschikking gesteld plus de benodigde gronden. Voor verbetering van de weg naar Venlo werd frs.5109 ter beschikking gesteld. De weg naar Pruisen, die veel te lijden had gehad door het vervoer van kolenkarren, moest hersteld worden. Een andere grote uitgavenpost waren

de frs.9306 ten behoeve van het herstel van de Rechtbank. In 1837 werd besloten tot de bouw van een nieuwe pastorie. In 1835 verscherpte de Raad de bepalingen i.z. de invoer van steenkolen in de stad, dit ter wering van allerlei voorkomende knoeierijen. De cijfers van de inkomsten en uitgaven van de stad bleven gelijkmatig.

	1836	1837	1838	
Inkomsten	frs. 53.319,30	frs. 52.890,28	frs. 58.941,74	
Uitgaven	frs. 41.382,72	frs. 31.930,65	frs. 58.740,04	
Batig slot	frs. 11.936,58	frs. 20.959,63	frs. 201,70	47)

Kerkrade

Buiten de overname van de Domaniale Mijnen was er weinig wat Kerkrade in 1830 bijzonder bewoog. Het was en bleef de rustige agrarische gemeente. Opvolger van de op 27 oktober 1830 overleden burgemeester J.F. Danner werd J.J.F. Correlli. Schepenen werden W. Vaessen en L. Mostard. Raadsleden werden F. Vondenhoff, J.J. Deutz, M.C. Savelberg, N.J. Scheeren, M. Damoiseau en G. Dautzenberg. W. Vaessen werd in 1836 burgemeester met als nieuwe schepenen I. Hermans en A.J. Herrij. Nieuwe raadsleden werden J.J. van Wersch, W. Ackens en K. de Lahaye.

Een gebeurtenis van betekenis voor Kerkrade was de opening van de voormalige abdij van Rolduc als Klein Seminarie, verricht door Mgr. C.R.A. van Bommel. In 1832 werden vele voorzorgsmaatregelen getroffen om te voorkomen dat de cholera, die in Herzogenrath 12 dodelijke gevallen opleverde, zou overslaan op Kerkrade. Door extra huisbezoek hielp de geestelijkheid verder mee. Het duurde tot 26 april 1839 voor het zover was, dat kon worden overgegaan tot het herstel van de kerktoeren, die in 1835 door blikseminslag was vernield. Vanwege de grote afstand werd in Spekholzerheide in deze jaren voor het eerst de wens uitgesproken voor een eigen kerk.48)

Venlo

Na de feesten, waarmee de overgave op 11 november 1830 aan generaal N.J. Daine gevierd was, volgde spoedig de kater: de sluiting van de Maasvaart, werkeloosheid en armoede. Om deze enigszins te bestrijden gaf de stad in 1831 voor frs.8935,40 en in 1832 voor frs.7407,70 werkzaamheden van allerlei aard uit. De bevolking zag met hoopvolle verwachting de uitbreiding van het garnizoen tegemoet, vooral met het oog op de grotere inkomsten voor de stad. Later werd geconstateerd dat voor de 6610 inwoners de stijging van het garnizoen van 500 naar 1800 man de enige werkelijke bron van inkomsten was geworden.

Het verbod op de kolenuitvoer naar Pruisen werd in de winter van 1830-1831 reeds verzacht door toe staan dat voortaan kolen gedragen in de manden op de rug, kleine hoeveelheden dus, die over de grens mochten worden verkocht.

Venlonaren, zo werd aan Hasselt medegedeeld, zijn burgers van goede inborst. Men wachtte af wat het zou gaan betekenen de meest Noordelijke Belgische voorpost te zijn. Het garnizoen kwam onder commando van de in 1789 te Luik geboren kolonel M.L.J. Brialmont, een man die evenals zijn officieren duidelijk uitkwam voor zijn actief lidmaatschap van de Loge. Brialmont zorgde voor heroprichting van de Loge La Simplicité en werd daarvan president. De geestelijkheid van Venlo zag dit alles met bezorgdheid gebeuren, vooral deken J. Schrijnen. Incidenten zouden spoedig volgen. Toen de toneelvereniging van de officieren Venlose burgers uitnodigde voor een uitvoering, werd dit door de deken verboden. Ontstond hierover weigerde Brialmont voortaan katholieke priesters in het militair ziekenhuis voor geestelijke bijstand toe te laten. Deken C.H. Schrijnen wendde zich in 1835 hieromtrent tot baron Evain, minister van Oorlog te Brussel, erop wijzende welke nadelige gevolgen het optreden van de officieren in Venlo voor de Belgische zaak teweeg bracht. De Loge zon op wraak. Men schreef verwijtende brieven naar de deken, uitmondend in ordinare verwijten. Pesterijen als voorbij marcherende tamboers tijdens Missen waren het gevolg.

De bom barstte in 1836, tijdens de volksmissie in Venlo. Op 30 januari tijdens de slotprocessie, traden militairen van het garnizoen nabij een van de stadspoorten hardhandig op tegen de gelovigen. In heilige verontwaardiging bemoeide zich deken Schrijnen persoonlijk ter plaatse met het gebeuren. Hij geraakte in een felle scheldpartij met kapitein P. Brassine van het Maaspoortpiket. De een kwam op tegen aantasting van godsdienstvrijheid, de ander zag de openbare orde bedreigd. Aan dit incident was voorafgegaan dat vele officieren het hele gebeuren van de Missie maar een belachelijke zaak noemden hetgeen zij niet onder stoelen of banken staken. Bovendien waren onverwachte paraatheidsoefeningen ingelast met als kennelijk doel zoveel mogelijk militairen te verhinderen aan de Missie deel te nemen. Een officier die opzettelijk een van de oefeningen stoorde, werd door de suisse uit de kerk gezet. Het leek al met al op een complete godsdienstoorlog. Deken Schrijnen werd in staat van beschuldiging gesteld en door de Rechtbank te Roermond tot frs.80 boete veroordeeld. In hoger beroep gegaan te Tongeren werd hij vrij gesproken van schuld. Kort erna werd kolonel Brialmont overgeplaatst naar Antwerpen, m.i.v. 28 november 1836. Zijn opvolger, kolonel Dollin Dufresnil, trad gematigder

op, hetgeen de vrede herstelde. Het 2e Regiment Jagers werd overgeplaatst naar Luik.49)

Venlo beleefde een moeilijke periode. De teruggang van de bevolking van 6610 inwoners in 1830 naar 6507 in 1838 duidt hier eens te meer op. Na de Conventie van Zonhoven in 1833 kwam de Maasvaart weer meer op gang, maar de beperkte stijging van de kaai- en akkergelden duidt niet op een grote uitbreiding van de omvang van de Maasvaart. In 1831 bedroeg dit fl.56 - in 1832 fl.74.- en na 1833 frs.325.- De Kamer van Koophandel drong aan op aanleg van een Noordervaart als verbinding met de Zuid-Willemsvaart, maar daaraan werd geen gevolg gegeven. De overheid had daartoe niet de middelen.

Toen Daine in 1830 de stad innam, beschikte de stadskas nog over fl.755,73. Zuinigheid in het beheer van de financiën werd ook voor Venlo bittere noodzaak. Blijkens het verslag dat burgemeester Bontamps hierover liet opmaken, slaagde Venlo daarin niet onverdienstelijk, getuige de staten van inkomsten en uitgaven.

<u>Inkomsten</u>		<u>Uitgaven</u>	<u>Batig saldo</u>	<u>Nadelig saldo</u>
1829	fl. 20.325	fl. 19.652	fl. 673	
1830	fl. 26.680	fl. 24.793	fl. 1887	
1831	fl. 17.269			
1832	fl. 16.766			
1833	frs. 43.499			
1834	frs. 52.587			
1835	frs. 49.813			
1836	frs. 78.785	frs. 73.775	frs. 5010	
1837	frs. 86.876	frs. 78.920	frs. 7956	
1838	frs. 75.843	frs. 75.862		frs. 19
1839	frs. 65.242	frs. 65.241	frs. 1	

De stedelijke inkomsten, voornamelijk de opcenten, geheven op levensmiddelen en alcoholische dranken, waren reeds vóór 1830 terug gelopen. Men overwoog toen reeds een verhoging met een derde. Burgemeester C. Bontamps stelde in het verslag van het jaar 1836 dat zuinigheid van uitgaven en consequente inning van belastingen door de stad een goed financieel beheer hadden mogelijk gemaakt, bij een deficit van frs.24.202,82 in 1830. De kosten van kazernering, tussen 1830 en 1837 totaal frs.32.650.- betekenden voor de stad een schadepost, omdat de retributies van de overheid de werkelijke uitgaven ook in Venlo niet dekten.

In Venlo volgden 1046 leerlingen onderwijs, 16,3 procent per 1000 inwoners. Op de zondagtekenschool konden 20 ambachtslieden tekenlessen volgen. Venlo probeerde het onderhoud van haven, Maaskade, en wegen op gang te houden. Voor het onderhoud van de havenkade was tussen 1833 en 1835 frs.6000.-ter beschikking, in 1837 werd de haven uitgebaggerd. De weg naar Kaldenkerken werd van een nieuwe kiezellaag voorzien. De gemeente hoopte

het beheer over het Maasveer weer voor de stad terug te verkrijgen, zoals vóór de Franse Revolutie het geval was geweest. De provincie volgde het stadsbestuur hier niet in. Voor een aantal boeren was het een meevaller dat de stad in 1834 een uitkering ontving ter bestrijding van de wateroverlast voor de inundaties van 1830. De brandweeruitrusting werd verbeterd.

Bekend is dat zeer velen, o.a. deken Schrijnen, een grote sympathie voor het Belgische staatsverband hebben behouden, tot het einde toe. Tussen 1837 en 1839 verlieten 106 inwoners de stad, 1,5 procent, om zich op Belgisch gebied te vestigen. Op voorgaan van burgemeester P.L. de Lom de Berg, sedert 1837 opvolger van C.H.L. Bontamps, bewaarde men zoveel mogelijk strikte neutraliteit. Wat moest men anders doen? Evenals nagenoeg geheel het noordelijkste deel van Limburg nam Venlo niet deel aan de Petitiebeweging van 1838, waarover verderop.⁵⁰)

Gennep en het Noorden van Limburg

Gennep noemde zich reeds in 1826 een van de armste gemeenten in Limburg. Het enthousiasme waarmee men in 1830 en 1831 trouw aan het nieuwe bewind had beloofd, hield daarna abrupt op. Men voelde zich in de kop van Limburg door België verlaten. De Hollandse schildwachtpost aan de grens van de gemeente Mook was zichtbaar. Belgische militairen of marechaussee echter zag men nooit.

Burgemeester P. van Riswijk van Mook en Middelaar verzuchtte dat hij in 1830 en 1831 eenmaal zelf twee uren een detachement van 12 marechaussees binnen zijn gemeente gezien had. En dat terwijl vooral in het begin regelmatig Hollandse patrouilles in Mook werden gesignaleerd, die vervolgens in de herbergen gebruikten. De gevolgen bleven niet uit. Vanaf 1831 meldden de lotelingen zich niet meer voor de Belgische dienstplicht. Ze zochten werk in Heumen of Malden, op Nederlands grondgebied en lieten zich, althans in het openbaar, in Mook niet meer zien. De exercities en bewapening van de burgerwacht bleven achterwege en daar kon niemand iets tegen doen. Uit Ottersum en Heijen kwamen dezelfde berichten.

Het gegeven dat Nijmegen nabij en Hasselt en Brussel veraf gelegen waren, veroorzaakte speciale problemen. Mookse landbouwers moesten met een speciale vergunning de Nederlandse schildwachtpost passeren als zij op hun land in Heumen wilden werken. Dat dit incidenten kon veroorzaken bleek in 1835, toen een Nederlandse officier een boerin achtervolgde, haar de vergunning afnam en meteen verscheurde. Het gemeentebestuur van Mook en Middelaar wees de arrondissementscommissaris er op dat de eerste dokter op Belgisch grondgebied 6 uur gaans van Mook woonde. Waarom mocht

men geen Nederlandse medische hulp inroepen? Men wees bij voorbaat alle verantwoordelijkheid van de hand als het op een kwade keer mis zou gaan. Toen in 1831 in Noord-Limburg geen Luikse kolen te koop waren, kostte het de grootste moeite vergunning te krijgen tot aankoop van Pruisische kolen. Toen in 1831 bewoners uit Groesbeek hout hadden gestolen uit de Mookse bossen, kon Mook weinig doen tegen deze vreemde Nederlandse moedwil. De realiteit verloor men echter niet uit het oog. Aan de oude provinciegrens hadden de gemeentebesturen genoeg gelegenheid elkaar te ontmoeten als daartoe aanleiding bestond.

Ook Gennep had allerlei klachten. De wegen naar de Duitse grens waren in slechte staat, het onderhoud van de Maasoever liet te wensen over en de inkomsten van de gemeente liepen terug. Bedroegen deze in 1827 fl.1467, in 1832 was het nog slechts frs.2116 en in 1834 frs.698! Een opvallende brief uit Gennep was het schrijven van burgemeester A.J. Giltja aan Gedeputeerde Staten van Limburg. Hij protesteerde er tegen dat in het provinciaal wegenplan niet opgenomen was de weg van Gennep naar het Pruisische grenskantoor Groenewalt. Deze weg was de laatste jaren zwaar beschadigd, omdat, zo stond het er, in de laatste jaren duizenden karrevrachten kalk en steenkolen vanaf de Maas in Gennep naar de Rijn in Pruisen waren gebracht, die voor Holland bestemd waren. Een ontduiking van het handelsembargo werd duidelijk bedreven. Het was een van de weinige nijverheden van Gennep. De haven was soms te klein, met als gevolg dat er buiten de haven gelooft werd. Enkele schepen waren op drijf geraakt en gezonken.

Gennep klaagde erover dat men een slechte onderwijzer had.

Daarom gingen sommige kinderen naar de school te Oeffelt of Mook. Mook kon tot zijn genoegen mededelen dat meester Wellens een goed schoolhoofd was. Het moest echter in 1839 de gemeentesecretaris ontslaan wegens regelmatig dronkenschap. Gelaten wachtte men op de afloop van het Belgische bewind.

Weert

Evenals Roermond moest Weert vanaf Kerstmis 1830 een gedeelte van het Le-gioer van Londen een detachement, huisvesten. De stad organiseerde de gevraagde vier paarden en karren. Op 15 december 1830 waren collectanten langs de huizen gegaan voor patriottische giften. Tot juli 1831 moest de stad iedere maand extra kredieten voteren voor het onderhoud van de militairen. Vooral de onkosten voor de steenkolen waren hoog. Slimme boeren trachtten aan de levering van paarden te ontkomen door ze te vervangen door ossen. De stad bepaalde op 29 maart 1831 dat die boeren gedwongen konden worden een geldelijke bijdrage te leveren in plaats van

deze diensten. Het zijn moeilijke jaren, verzuchtte men, waarvan wij zo spoedig mogelijk het einde hopen te zien.

In mei 1832 was de stadskas bijna leeg. Het gemeentebestuur durfde er niet toe over te gaan de stedelijke opcenten te verhogen. De burgerij zou dit niet kunnen opbrengen. Op het einde van 1832 was het gemeentelijk deficit opgelopen tot fl.5399.

Toen kon de verhoging van opcenten niet meer tegengehouden worden. De vergoeding van frs.13000 voor de geleden oorlogsschade in augustus 1831 was voldoende. Uiterste zuinigheid werd geboden.

Weert bleef bijzondere aandacht wijden aan het College, voortgezet onderwijs, dat na de omzetting van de Latijnse school in 1825 was uitgegroeid tot een van de beste onderwijsinstituten in Limburg. In 1830 had het College een subsidie ontvangen van fl.2000. In 1833 kreeg het een officieel reglement. Ieder jaar werd gesproken over een betere huisvesting. In 1837 verkocht de stad een zilveren emmer, waarvan de opbrengst bestemd was voor het College. In 1838 werd met de nieuwbouw begonnen. Behalve heropening van het klooster van de Minderbroeders in 1836 was dit gebeuren voor Weert een van de weinige opwekkende berichten. Verder was er veel ellende.

Het doorsteken van de dijk in de Zuid-Willemsvaart bij Neeroeteren verbrak op slag de contacten van Weert met Maastricht. Op 's-Hertogenbosch mocht ook niet meer gevaren worden. Toen de watertoevoersluis bij Hocht gereed kwam, kon schipper C. Clerx weer enkele trekschuiten in bedrijf brengen tot aan Hocht.

Weert voelde zich spoedig bitter teleurgesteld. In de jaarverslagen van 1836 en 1837 werd dit het Provinciaal Bestuur onverbloemd ter kennis gebracht. Buiten de stremming op de Zuid-Willemsvaart wees men het provinciaal bestuur op het achterwege blijven van het herstel van de weg naar Roermond, die bijzonder slecht was geworden. Waarom kon Weert bij de grote werkeloosheid geen fabrieken krijgen voor een goedwillende bevolking, die om niets anders vroeg dan werk? Weert stelde onomwonden dat het blijkbaar in een vergeten hoek lag. De slechte weg naar Roermond maakte een gemakkelijke afzet naar Pruisen bij voorbaat onmogelijk. De Maasovergang bij Roermond was in de wintertijd vaak een levensgevaarlijke onderneming. Elders werden goede wegen aangelegd, zelfs spoorwegen. Maar Weert kreeg niets en dat wekte algemene wrevel op. De oevers van de Zuid-Willemsvaart werden slecht onderhouden. Door het ontbreken van voldoende controle bij de Dienst der Wegen waren er grote mogelijkheden tot knoeierijen geweest bij de enkele uitbestede werkzaamheden aan de wegen. Weert kreeg geen steun voor onderhoud van het veer op Piest. De stad was

alleen maar goed om militairen onder te brengen. Dat er grote armoede heerste, bleek in de wintermaander, wanneer er veel hout werd gestolen in de naburige bossen en onrechtmatig turf werd gestoken uit de stadsgron- den. De veldwachters lieten hier onvoldoende op.

Met hun lage salarissen hadden zij het veel te druk met nevenfuncties, een algemeen probleem in deze tijd. Toen de stad in 1836 gevraagd werd bij te dragen in de aanleg van de weg naar Roermond, kon men naast hand- en spandiensten alleen maar de benodigde gemeentegron- den aanbieden. De markt werd in 1834 herbestraat. In augustus 1837 leed de kerktoeren ernstige stormschade. Vanaf 1836 werd meer werk gemaakt van het schoonhouden van de Bocholterbeek, de toevoer van schoon water naar de stad.

In tegenstelling tot de bovenvermelde klachten staat de Petitie van Weert d.d. 14 augustus 1838 ten gunste van het Belgisch staatsverband, behalve door alle raadsleden ondertekend door 545 burgers, meest huisvader. Men kan zich de vraag stellen of de goede oogst, waar men zich in 1838 op verheugde, hiervan een medebepalende factor is geweest.⁵²⁾

Het saldo van de lotgevallen van de grotere Limburgse gemeenten is geen opwekkend totaal. Limburg was ontregeld, zeker in de jaren van 1830 tot 1832. De rust en orde, die daarna ontstonden, konden de gemeenten weinig baten. Wederopleving zou eerst mogelijk zijn, nadat het vrede was gewor- den. Daarop wachtte iedereen.

Hoofdstuk X

LIMBURG IN AFWACHTING VAN VREDE

I. De economie van Maastricht in langzaam herstel (1833-1839)

Na enkele jaren van overlast en politieke onzekerheid bracht het jaar 1833 eindelijk berichten die op een vooruitgang in de situatie deden hopen. Het trage verloop van de onderhandelingen te Zonhoven zorgde ervoor dat de verwachte verbeteringen van de Voorlopige Conventie van Londen d.d. 21 mei 1833 pas in november van dat jaar hun beslag kregen. In plaats van louter mineurtijdingen voor de Limburgse bevolking ontstonden er nu enigszins betere perspectieven.

A. Herstel van de Maasvaart

De Conventie van Zonhoven bracht op de eerste plaats een accoord voor vrije militaire toegang naar de vesting Maastricht. Voor Limburg zelf waren de secundaire bepalingen, die van de Maasvaart vooral, een belangrijker resultaat. De instructies uit 's-Gravenhage omtrent de openstelling van de Maasvaart, waartoe op 21 mei 1833 te Londen besloten was, bereikten Maastricht op 4 juni 1833. Op 5 juni werden de dwarsbalken onder de bogen van de Maasburg verwijderd en op 6 juni passeerden de eerste Luikse schepen Maastricht. De vestingcommandant verzocht de regering in Den Haag de Inspecteur van de Rijnvaart, J. Dibbets, naar Maastricht te zenden teneinde de heffing van rechten op de Maas met de ambtenaar Knoop te regelen. Er ontstond meteen weer aanzienlijk verkeer; tussen 6 en 20 juni 1833 voeren stroomafwaarts 120 schepen; stroomopwaarts 19 geladen en 66 ongeladen schepen. De doorvaart door Maastricht werd als volgt geregeld: stroomafwaarts mocht Maastricht gepasseerd worden van St. Pieter om 8-10-12-14-16 en 18 uur; stroomopwaarts vanaf de Bek om 7-9-11-15-en 17 uur. Omwille van de militaire veiligheid van de vesting werd wapenvervoer verboden. Wachtposten hielden op het kroonwerk Hessen, de lunette le Roi en op de St.-Maartenspoort controle op de gang van zaken.

Tussen juni en eind oktober passeerden in Maastricht 3556 schepen stroomafwaarts en 3448 stroomopwaarts, zijnde: 1)

in juni	403	stroomafwaarts	en	383	stroomopwaarts
in juli	795	"	"	"	740 " "
in aug.	757	"	"	"	782 " "
in sept.	867	"	"	"	834 " "
in okt.	734	"	"	"	709 " "

Stroomafwaarts herleefde de handel in kolen, kalk, wijn, ijzer, beetwortelen en manufacturen; stroomopwaarts waren de schepen meestal leeg, behoudens enig vervoer naar Luik van graan, hooi, stro en dakpannen. Het kolenvervoer bereikte in 1833 weer de omvang van het jaar 1829.

In het economisch kwetsbare Maastricht deed spoedig het gezegde opgang dat de een zijn brood andermans nood kan veroorzaken. Het herstel van de Maasvaart had nadelige consequenties voor 92 karrevrachtvervoerders, die na 1830 voordeel hadden gesponnen uit de omstandigheid dat 's-Hertogenbosch niet meer per schip bereikbaar was. Zij hadden ladingen kalk, steenkolen, houtwaren, spijkers en pijpjaarde naar het Noorden gebracht met als retourvrachten koffie, thee, vis, verfwaren, specerijen, gedistilleerd en fruit. Met medeweten en met een gunstig advies van vestingcommandant Dibbets werd op 1 september 1833 een request aan de koning gericht door de Maastrichtse vrachtvervoerders en de handelaren Chainaye, Reyniers, Philips, Win.Steins, Rutten, Schrammen, Coenegracht, Franquinet, Bemelmans en Nelissen, waarin zij aandacht vroegen voor hun onverwacht verslechterde situatie. Zij hadden tot 1833 door het berekenen van lage vrachtprijzen de kostenverhogende factoren van de douanerechten opgevangen. De handel had een concurrentiepositie behouden. Op Aken was nog een beperkte graanhandel mogelijk.

Dibbets spoorde nog eens aan dat de regering toegeeflijk moest zijn voor de Maastrichtse handel, vooral omdat ook via de Rijn en de havensteden allerlei Belgische waren naar het Noorden vervoerd werden.')} Zich conformerend met de Maastrichtse handelarenbelangen wees hij erop hoe groot de schade voor België zou zijn, als de Maashandel te Maastricht zou geblokkeerd blijven. Met cijfers werd aangetoond dat via Venlo en Roermond vele karrevrachten steerkolen à f. 1,50 naar Pruisen vervoerd werden. Vele ervan werden in Urdingen of Essenberg overgeladen over de Rijn naar Holland vervoerd. Luikse vetkolen immers waren in Holland veel goedkoper en zeer gewild. Dit zo zijnde moest de Maastrichtse handel ook zijn kansen krijgen.

Uit de scheepvaartregistratie blijkt dat vanaf juni 1833 spoedig weer een aanzienlijke Maashandel ontstond.

Jaar	opvaart	afvaart	Centenaren van 50 Ned. ponden vracht	Geheven rechten in guldens
1833 t/m dec.	4220	4345		f. 2421,-- - 2788,07
1834				
1835	6008	6147	355.396 1893.822	- 4119,04 - 4001,72
1836	5307		391.152	- 4522,94

Jaar	Opvaart	Afvaart	Centenaren van 50 Ned. ponden vracht	Geheven rechten
1836		5513	1639.036	- 3716,10
1837	5154		408.222	- 5984,89
		5226	1904.134	- 3637,07
1838	5455		639.218	- 6752,66
		5559	1652.186	- 3909,08 3)

Reeds eerder werd vermeld dat de tolheffing te St-Pieter problemen opleverde, hetgeen o.a. in Zonhoven ter sprake kwam. Toen de plaatselijke overheden te Maastricht geen haast maakten met de opheffing, deed het provinciaal bestuur te Hasselt op 3 juli 1833 een tegenzet en richtte ook een provinciaal kantoor op te Navagne, nabij Lixhe. Pas in het najaar van 1833, op 1 november 1833 eindigde de tolheffing definitief. Gericke's pogingen om Maastricht te helpen werden hem in 's-Gravenhage niet in dank afgenomen. Terwijl hij berekende dat het voortbestaan van de tolheffing voor de Rijksschatkist een inkomst van f.600 per drukke scheepvaartmaand en per jaar circa f.5000 zou betekenen, laakte de minister van Financien, jhr. W. Jets van Goudriaan, in zijn advies aan de koning deze handelwijze van jhr. Gericke. Onbekendheid met de internationale wetgeving veroorzaakte dat "Zijne Majesteit thans wordt opgehouden door schriften, welke hadden kunnen worden voorkomen."

Op de Maas mochten voorlopig rechten worden geheven zoals dit in de Conventie van Mainz was vastgelegd. Krachtens het Koninklijk Besluit van 8 juni 1833 no.15 zouden voor de Maasvaart de volgende heffingen gelden:

	<u>Invoer</u>	<u>Uitvoer</u>	<u>Doorvoer</u>
Kalk per 10 mud	0,35	0,10	0,10
IJzer	½%	½%	½%
Steenkolen per 1000 pond	----	0,10	f.1,-
Spijkers e.d.	2%	½%	1%

De totale omvang van de herstelde Maashandel bleef achter op die van vóór 1830. In hoeverre het aantal schepen dat Maastricht passeerde, achterbleef bij de aantallen van vóór 1830 valt niet precies na te gaan, aangezien het niet mogelijk bleek het aantal passages van vóór 1830 op te sporen. Enig houvast leveren de totalen van de geïnde bedragen van de provinciale tol te St.-Pieter, die voor de jaren 1831 f.595,33 en voor 1832 f.579,26 en voor de eerste vijf maanden van 1833 f.327,21 bedroegen. Vergelijking is mogelijk met de getallen die onder het hoofd "Middelen" zijn opgenomen voor de vijf provinciale tollens op de Maas, in de algemene begroting voor de dienstjaren 1828, 1829 en 1830.

	1828	1829	1830
Tolkantoor St.-Pieter	?	f. 9700,-	f. 9300,-
Tolkantoor Maaseyk	?	- 3500,-	- 3000,-
Tolkantoor Roermond	?	- 2650,-	- 2650,-
Tolkantoor Venlo	?	- 2740,-	- 2750,-
Tolkantoor Well	?	- 2675,-	- 2675,-
	f.20300,-	f.21275,-	f.20375,-

Vergeleken met 1829 bedragen de tolbedragen te St.-Pieter na 1830 in elk geval niet meer dan 15 à 20% van de bedragen van vóór 1830, hetgeen wijst op een enorme terugval van de handel tussen 1830 en 1833. Ook Venlo zag zijn handel na 1833 weer wat toenemen. Was het kadegeld in 1831 teruggevallen tot f.56 en in 1832 tot f.74, in 1833 werd het weer frs.700,- (f.330,75). 4)

Blijvende achterdocht

Vermoedelijk geïnspireerd door de stugheid van de Nederlanders om de provinciale tol te St.-Pieter te behouden en de halsstarrigheid, waarmee de Nederlandse onderhandelaars te Zonhoven weigerden te praten over de Maasvaart, verscherpte de Belgische douane op 15 november de bepalingen over de heffing van rechten. In Hasselt werden instructies vastgesteld, die de Nederlandse schippers dwongen in België borgtochten te storten, als een voorschot op tolheffingen, waarvoor nog definitieve regelingen moesten worden uitgevaardigd. Staatsraad Gericke was zeer geërgerd. Hij zond een beklag naar de regering. De Nederlandse schippers ondervonden de moeilijkheden er van. H. Rochs-Bertrand, een van hen, schreef in een request aan de koning op 18 februari 1834, dat het bijna niet mogelijk was in Rekem of in Borgharen borgen te vinden. Schipper Lafleur klaagde er over dat hij steeds veel te hoge borgsommen moest voorschieten. Minister W. Jets van Goudriaan machtigde luitenant-generaal Dibbet, een officieel protest in te dienen bij de Belgische commandant Hurel. Deze erkende de onjuistheid van de Belgische handelwijze en liet de borgstelling opheffen. In april 1834 werd het probleem van de borgstelling opgelost.⁵⁾

In 1836 ontstonden er aan de beneden-Maas te Venlo meningsverschillen over de vraag of de Nederlandse schepen overdekt moesten zijn en over de vraag of de schepen afzonderlijk of met twee tegelijk stroomopwaarts moesten varen. Na ontvangst van een aantal klachten verzocht de Kamer van Koophandel te Maastricht de vervoerder Chainaye een onderzoek in te stellen en advies uit te brengen. Chainaye deelde mede dat de Neder-

landse schippers geen problemen zouden ondervinden, wanneer zij zich zouden houden aan de volgende Belgische bepalingen:

- a) de visa van de manifesten voor de opvaart zouden uitsluitend bij het kantoor te Mook verzorgd worden;
- b) als kleine schepen moesten worden overgeladen, dan moest dat in overdekte schepen gebeuren;
- c) elke lichter moest bijzonderlijk worden opgevaren en geconvoyeerd,
- d) als onderweg tussen Mook en Venlo lading kon worden meegenomen, dan moest deze eerst ter declaratie naar Mook gevaren worden.⁶⁾

Chainaye zou het erg praktisch vinden, als ook het kantoor te Well weer geopend zou worden.

Er kwam weer wat Maashandel op gang. Hannoveraanse schepen laadden in Tegelen dakpannen en potteriewerk en konden dit ongehinderd naar het Noorden vervoeren, mits men niet aan land ging. Om aan te geven dat het Nederland ernst was, werden in 1836 enkele schippers gedwongen te Katwijk, nabij Cuyck, aan wal te gaan. De schippers protesteerden hiertegen, zich beroepend op de Conventie van Mainz. Kort daarna konden ze doorvaren, na de uitdrukkelijke mededeling dat zij te maken hadden met een speciale gunst van de koning van Nederland, als men op de Maas voer.⁷⁾ Na 1836 verliep alles verder zonder conflicten.

Waalse reacties op de heropening van de Maasvaart

Voor het Luikse land had de heropening van de Maas in 1833 niet zoveel betekenis meer. Toen de gouverneur van Luik informeerde bij de Kamer van Koophandel te Verviers wat de mening aldaar was over de Conventie van 21 mei 1833 van Londen en de verworven vrije vaart op de Maas langs Maas-tricht, bereikte hem een schrijven van voorzitter Biolley en secretaris J.B. Clavareau, met de mededeling dat men in Verviers weinig verwachtingen had van een vrije Maasvaart, zolang er geen vriendschap tussen België en Nederland bestond. Dat er voortaan in Maastricht geen obstakels meer waren, daarvan kon alleen Venlo en omgeving profiteren. De Kamer van Koophandel van Verviers, hierbij indachtig de belangen van zijn textielindustrie, vroeg de gouverneur van Luik in plaats van op vrije Maasvaart - al of niet tot aan de zee - liever aan te dringen op vrije invoermogelijkheden van Belgische produkten in Nederland.

Op nadrukkelijke steun van de Luikse industrie voor vrije Maasvaart konden de Luikse Maasschippers evenmin meer rekenen. De Luikse kolenmijnen hadden geen afzetproblemen meer voor hun produkten, ondanks de terugval op de Noordnederlandse markt. De uitbreiding van het aantal stoommachines in de Belgische industrie en de aanleg van spoorwegen waren

hiervan oorzaak. De voorzitter van de Kamer van Koophandel van Luik, Francotte, was in zijn brief aan de gouverneur van Luik d.d. 19 april 1833, daarover bijzonder openhartig, toen hij zijn mening gaf over de eisen van wederkerigheid van handelsrechten voor de Luikse schippers te Maastricht. De vrijheid van de Maasvaart was een verheugend verschijnsel, maar de Luikse handel op Maastricht was te onbeduidend om daar in groter verband problemen over te maken. Aanvoer van dennehout voor de mijnbouw was het enige aspect dat interessant was, maar daarover behoefde zich de Kamer van Koophandel niet bijzonder druk te maken ten gunste van Luikse schippers. Wat aan Luikse industrieprodukten via een omweg naar Holland ging, behoefde evenmin in Maasschepen vervoerd te worden. Deze goederen werden immers via Frankrijk over de Schelde of via Aken en Keulen over de Rijn vervoerd. De Luikse Maasschippers stonden alleen.⁸)

B. Niet verwachte gevolgen van het Kabinetsrescript van 24 sept. 1833:
Smokkelhandel

Van de bepaling, vermeld in artikel Ic van het Kabinetsrescript van 24 september 1833, dat handel van uit Pruisen afkomstige goederen naar Maastricht bleef toestaan, werd te Maastricht rijkelijk gebruik gemaakt. Naast wat textielgoederen betrof dit hoofdzakelijk granen, die de stad bereikten via de sinds 7 september 1832 bestaande douanekantoren te Vaals, Cadier, Lanaken, Lanaye, Rekem en Lixhe. Dit graan was, gezien de kwaliteit, doorgaans van relatief lage prijs. Er ontstond geknoei op en rond de graanmarkten van Aubel, Meerssen, Sittard, Eijsden en in mindere mate ook te Valkenburg. Het daar door de boeren aangevoerde graan werd in veel gevallen als Pruisisch graan aangeboden. Zij voorzagen het graan zelfs van Pruisische zegels. Dit zogenaamd Pruisisch graan ging door naar de Maastrichtse handelaren, die in dit spel gretig meespeelden.

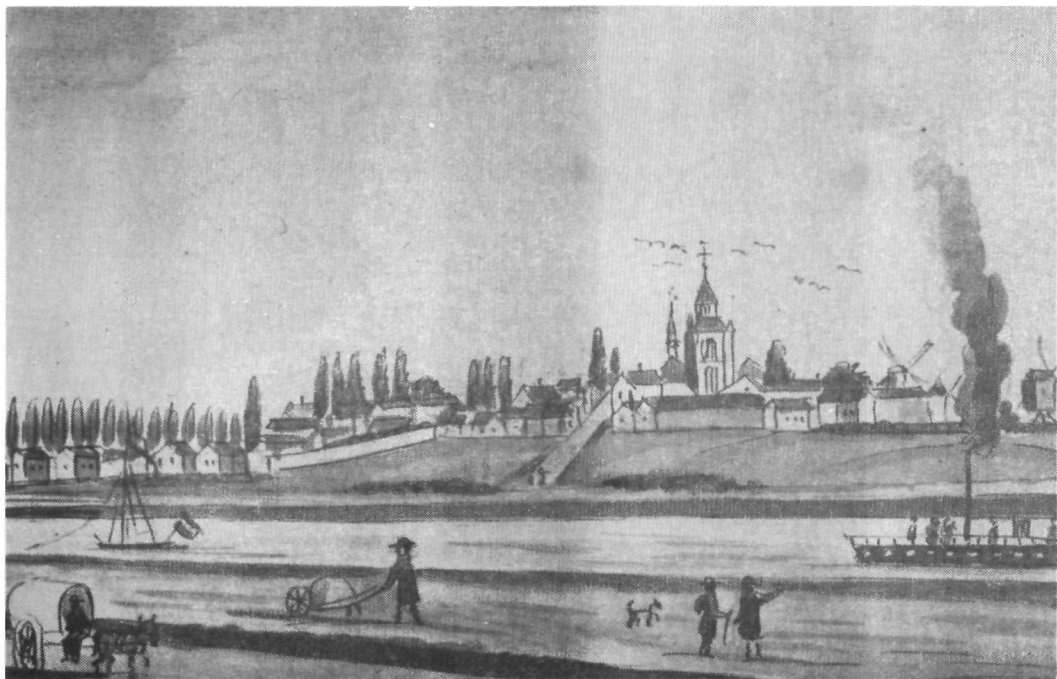
Pruisisch graan kon aldus vanuit Maastricht vrij verder verhandeld worden, hetgeen een schadepost was voor de Belgische schatkistheffing. De omvang hiervan werd zo groot dat gouverneur W.J. de Lamberts Cortenbach zich bezorgd tot het ministerie van Binnenlandse Zaken te Brussel wendde. Het was geen mysterie te noemen, zo schreef hij op 15 mei 1835, dat de Hollandse autoriteiten te Maastricht gaarne wilden meewerken aan de benadeling van de Belgische economie. Als afdoende tegenmaatregel bepleitte De Lamberts het verplicht aanbrengen van loodjes op de graanzakken aan de Pruisische grenzen.

Aktie van de Kamer van Koophandel te Luik

Ook in Luik werden de klachten zo talrijk dat de smokkel in zogenaamd

Sittard en Weert, door Ph. G. J. van Gulpen

Pruisisch graan een agendapunt werd voor de Kamer van Koophandel.⁹⁾

In het verslag van de vergadering van 10 februari 1835 werd genotuleerd, dat de Kamer van Koophandel van Luik in het belang van de Belgische handel eiste, dat artikel 179 van de Wet van 26 augustus 1822 inzake de in- en uitvoerrechten rigoureuus zou worden toegepast, ook voor de Maasvaart. Op 18 juli 1835 stond de graanhandel in en rond Maastricht opnieuw op de agenda in de Kamer van Koophandel te Luik, nu naar aanleiding van klachten van de Luikse meelhandelaren, gericht tegen de handelwijze op de Maastrichtse Maasmolen, van de Luikenaar Jos. Dubois et Cie, van waaruit Belgisch graan, tot meel gemalen, zonder invoerrechten in Luik werd ingevoerd. De Luikse concurrentie was ervan overtuigd, dat deze firma rijkelijk aan de fraude deelnam door van de Akense markt granen te betrekken, die via Maastricht zogenaamd als Belgisch graan verkocht werden tegen een prijs die lager lag dan de Belgische. Na onderzoek bleek, dat de klachten van de Luikse graanhandelaren juist waren en dat de Fa. Dubois et Cie profiteerde ten koste van haar Luikse collega's. In een schrijven d.d. 1 aug. 1835 aan de gouverneur van Luik stelde de Kamer van Koophandel voor maar geen maatregelen te doen treffen tegen de uit Luik afkomstige familie Dubois. De Kamer verzocht wel bij de regering te Brussel aan te dringen op verscherping van de douanecontrole.¹⁰⁾

De Gedeputeerde Staten te Hasselt oordeelden, toen de smokkel in de na-jaarsvergadering van de Provinciale Staten in 1836 opnieuw aan de orde kwam, als volgt: Het is duidelijk dat de opbrengsten van de verschillende Maastrichtse brouwerijen, distilleerderijen, zoutziederijen enz. nu ten goede komen aan de Nederlandse schatkist. Als men de produkten van daaruit kan exporteren, betekent dit een schadepost voor de Belgische schatkist. Het nuttige effect van de douanelinie sinds 1832 werd voor een gedeelte tenietgedaan door de Conventie van Zonhoven, waarbij naast een vrije Maasvaart ook een vrije verbindingswet met Maastricht via Aken en Bree werd overeengekomen. Alle versterking van de douane zou niet in staat blijken, de grenzeloze fraude te beteugelen in het grote strategische rayon rond Maastricht, zo meenden de gedeputeerden. Nederlandse hulp en uiterste stoutmoedigheid van de smokkelaars deden de rest. Suiker en zout waren de meest begeerde artikelen. Jenever werd hoofdzakelijk voor plaatselijke behoefte gesmokkeld. Het oordeel getuigde van een zekere gelatenheid over de gebeurtenissen.¹¹⁾

Intussen liep deze affaire reeds drie jaren. Graaf J.B. Marchant d'Ansembourg had al in november 1833, bezorgd als altijd over Limburgse zaken, in de Senaat aangedrongen op strengere douanemaatregelen. Ook in "Le Moniteur" werd op 2 december 1833 aandacht besteed aan dit probleem.¹²⁾

Door de opening van nieuwe graanmarkten te Berneau en Tongeren werd het probleem nog groter. Gouverneur De Lamberts schatte de smokkel in het derde trimester van 1835 over Vaals op 1.500.000 kilo tarwe.

De gesel van de smokkel

Van de gewone bevolking namen velen deel aan de smokkel van zout en suiker. Deze goederen werden kort buiten de stadspoorten van Maastricht opgehaald en in zakken van 50 kg. op de rug door het veld vervoerd, via veldwegen en bosranden. Vrouwen en kinderen werden ingezet. Naarmate de douane scherper optrad, werd de organisatie van het illegaal transport beter georganiseerd. Af en toe werd er over en weer geschoten. Het Hasseltse blad *Nouvelliste de la Province de Limbourg* bracht er diverse details over. Bij de Tongersepoort waren 25 met stokken bewapende boeren opgetreden als begeleiders van een grote lading zout, die van daaruit zonder accijnsbetaling naar Bilsen werd vervoerd. Het was ook bekend dat zo iets regelmatig plaats vond nabij Caberg, Veldwezelt en door het Cannebos. Ook in Hall-Mheer en Tongeren werd Maastrichts zout verhandeld. Toen de douane op oudejaarsnacht ingreep bij Riempst en bij Canne, lieten de smokkelaars paard, kar en smokkelwaar achter. Veel lieden opereerden als solisten, hetgeen aanhouding bemoeilijkte. In juni werd vermeld dat als taktiek werd toegepast dat twee personen zich lieten grijpen als afleidingsmanoeuvre voor 12 anderen. Ook uit Sittard kwamen klachten over gesmokkeld Maastrichts zout. De smokkel werd zo omvangrijk, dat de winkeliers in de dorpen rond Maastricht een protest indienden. Einde december 1835 schatte men dat wel 200 personen tegelijk met smokkel in zout of suiker doende waren.¹³⁾

Districtscommissaris H.A. Simons te Tongeren noemde in een schrijven aan de gouverneur te Hasselt vele redenen op waarom het gewenst was de smokkelhandel te beteugelen. De lage klassen en de middenstand in de dorpen in de omgeving van Maastricht "s'y démoralise" van dag tot dag op verontrustende wijze door de onrechtmatige winsten die de smokkel hen verschafte. Sommigen begeven zich geheel van de landbouw naar de smokkelhandel. Voor de weldenkende burgerij vormt het een bron van voortdurende ontevredenheid en irritatie. "La contrabande démoralise non seulement le peuple, mais porte en outre un coup mortel au peu d'affaires commerciales, qui se traitent dans ce district." Scherpe maatregelen, betere veldwachters en zo nodig lijfstraffen zouden smokkelaars moeten afschrikken. In een ander schrijven stelde Simons voor: "Il importe de combattre ce fléau par tous les moyens propres à y porter remède." Een dergelijke klacht, zij het minder scherp geformuleerd, werd ook geuit door districtscommissaris

L.A. van de Weyer van Valkenburg op de rechter-Maasoever. Ook zij bepleitte strenger toezicht.¹⁴) Nu klonk op de rechter-Maasoever vaak de verzuchting dat er voor hen in de streek geen rechtvaardigheid meer bestond.

Afdoende controle rond Maastricht te houden was voor de douane eenvoudig niet waar te maken. In het algemeen was de plaatselijke bevolking uit solidariteitsoverwegingen niet snel bereid bezwarende verklaringen af te leggen tegen de smokkelaars. Velen waren op de een of andere wijze medeplichtig. De Kempenstreek kon in dit spel niet veel mee-doen, omdat zich daar te weinig dorpen bevonden, waar men de goederen ver-dekt kon opslaan. Een ander probleem was de veesmokkel in de grens-streek met Noord-Brabant. Uit Gronsveld en Rijkholt kwamen klachten bin-nen dat één fraudeur alleen al circa 200 stuks vee binnen Belgisch gebied had gesmokkeld, dit tot nadeel van de eigen rundveefokkers, vooral in de Kempen. In het begin waren de douaniers zo vrij geweest Belgische dou-anerechten te heffen vlak onder de glacis van de vesting Maastricht. Te-gen deze handelwijze traden de Hollandse troepen krachtdadig op, hetgeen enkele onaangename incidenten veroorzaakte. Zo werd op 13 februari 1834 bij het douanekantoor te Heer de Belgische douanebeambte Vandenhout mis-handeld en voorgeleid bij de Maastrichtse garnizoenscommandant Kolonel A. Brade. Na gevraagd te hebben, waarom Vandenhout zo kort bij de vesting was gekomen, zou kolonel Brade uitgeroepen hebben: "Dit zijn de mannen die ons voortdurend moeilijkheden bezorgen en aanleiding geven tot klach-ten." Luitenant-generaal Dibbets diende te 's-Gravenhage een klacht in over het gebeurde en vroeg om opheldering aan Buitenlandse Zaken.

Het antwoord van Belgische zijde was, dat er misverstanden waren ont-staan bij gebrek aan een nauwkeurige afbakening van het strategisch rayon. Er was geen reden voor Nederlandse verontwaardiging, want ook de Neder-landse troepen hadden zich herhaaldelijk niet gehouden aan de overeen-komst van 21 mei 1833. Naar aanleiding van het gebeurde spoorde de Belgi-sche minister van Oorlog, baron Evain, zijn collega van Financiën aan maatregelen te treffen dat de douanebeambten omzichtig zouden handelen.¹⁵) Maar men moest zich door de Nederlandse troepen nooit laten weerhouden zijn rechtmatige taak uit te voeren. Begin maart werden de douaniers Lévêque en Horlant door de Nederlandse marechaussee op ongeveer 2400 me-ter van de vesting aangehouden. In mei 1834 was er een dergelijk in-cident bij Smeermaas.

Bezwaren hiertegen van generaal-majoor Magnan, commandant en contactper-zoon van de Belgische legergroep rond Maastricht, werden door Dibbets zonder meer verworpen. Hij was van mening, dat de Belgen het recht misten

in het rayon réservé controle uit te oefenen en daartegen liet hij zó-
nodig streng optreden. Dat ondervonden ook de douaniers Canon en Rey-
niers, toen zij in mei 1836 vanuit Gronsveld te kort bij de Wijckerpoort
kwamen. Zij werden voor de auditeur-militair geleid.¹⁶⁾

Uiteraard hield vestingcommandant Dibbets de regering in 's-Gravenhage
nauwkeurig op de hoogte van de gebeurtenissen rond de Belgische douane-
controle te Maastricht, vooral sinds de Belgische douaniers gewapend
voor de stad verschenen, zoals bleek bij het incident van controleur
Hollman na het aanhouden van een zoutkar nabij de Boschpoort op 16 maart
1836. Het voortgaan van de handel is een staatsbelang van Maastricht, zo
betoogde Dibbets, ook al is het sluikhandel. Het lot van velen wordt er
door verzacht.

Om zeker te zijn dat de Belgen geen onrechtmatige controle uitoefenden
in het rayon réservé, werden in maart 1836 opnieuw patrouilles o.l.v. ka-
pitein Duycker uitgezonden naar Heer, Amby en Meerssen. Bij nadering van
deze patrouilles vluchtten de Belgische douaniers of zochten een heenko-
men in de huizen van burgers. Het garnizoen hield regelmatig een oogje in
het zeil. De marechaussee te St.-Pieter kreeg opdracht er scherp op toe
te zien, of Belgische douaniers in de een of andere vormgeving in deze
gemeente controle uitoefenden.

C. Belgische douane rond Maastricht

1. Prijsverschillen

Strenger optreden was voor de Belgische douane een zaak, waarbij men
omzichtig moest optreden, gezien de politieke consequenties die er uit
zouden kunnen voortvloeien. In de gemeente St.-Pieter bijvoorbeeld wei-
gerde de bevolking gewoonweg te betalen en daar kon niets tegen worden
gedaan. Volgens de Belgische grondwet waren Maastricht en St.-Pieter
Belgisch gebied, dat bezet was door vijandelijke troepen. Eigenlijk zou
in- en uitvoer naar deze gemeente geheel vrij moeten zijn, maar dat was
niet in overeenstemming met de reële situatie. Ingrijpen van Belgische
douane was dus niet alleen een belastingtechnische kwestie. De Grote Mo-
gendheden te Londen zou het kunnen mishagen.

Teneinde de draagwijdte van douaneingrijpen in het rayon réservé rond
Maastricht goed te overzien vroeg minister baron E. d'Huart bij zijn
collega van Buitenlandse Zaken uitgebreide informatie over de situatie
rond Maastricht.¹⁷⁾ Diens oordeel was dat het verstandig zou zijn de smok-
kel rond Maastricht blijvend met zeer veel omzichtigheid te behandelen.
Aan de buitengewoon gevolmachtigde minister Sylvain van de Weyer te Londen
werd advies gevraagd over mogelijke scherpere maatregelen binnen het

strategische rayon rond Maastricht. Met name wilde hij van hem weten of men dat gebied buitenlands territorium mocht noemen, precies zoals de vesting Maastricht.¹⁸⁾ In dat geval zou ingrijpen van zelfspreekende zaak zijn.

Grote prijsverschillen zetten dubbel aan tot smokkel. Suiker kostte in België 40 cent per kg. tegen 28 cent in Maastricht. Verdere verschillen waren: koffie, 44 tegen 38 cent; zout, f.12,50 tegen f.6,- à f.7,- en jenever, 42 tegen 28 cent per liter. Een Duitse handelaar beweerde dat in Maastricht voor f.70.000 zijden stoffen waren ingevoerd met bestemming Luik en Brussel, waarschijnlijk een overdrijving. Een extra tegenvaller voor de Belgische douane-controleurs was de uitspraak van het Hof van Appel te Luik, dat onverwacht alle douane-ingrijpen in het strategisch rayon rond Maastricht onwettig verklaarde. Er moest dus een nieuwe wet komen.¹⁹⁾

Ook de Limburgse jeneverstokers en brouwers, die in 1833 een goed jaar gekend hadden als gevolg van de verlaging van accijnzen in dat jaar, dienden vanaf 1834, toen het hun slechter ging, klachten in. Zij protesteerden ertegen dat 22 Maastrichtse distillateurs hun jenever, gestookt uit Pruisisch graan, goedkoop aan Belgische afnemers konden verkopen. Aan dit spelletje namen de Belgische onderdanen deel door voor te geven dat zij Belgische jenever verkochten, terwijl ze deze zelf van Maastrichtse bedrijven gekocht hadden. Bij het verlaten van het Maastrichtse grondgebied werden de betaalde accijnzen immers terugbetaald. Daardoor was goede Maastrichtse jenever voor 21 cents per kan te koop tegenover een Belgische prijs van circa 30 cents. De Maastrichtse filialen buiten de stad waren natuurlijk eveneens prachtige hulpobjecten. Het Hoolhuiske te Bunde bijvoorbeeld brouwde voor rekening van een Maastrichtse brouwerij Nederlands graan voor de Belgische clientele.²⁰⁾

Ieder ogenblik kwamen er nieuwe berichten over de smokkel in omloop. Het Hasselse dagblad "Nouvelliste, journal de la Province de Limbourg" van 29 april 1836 bracht een verhaal over 50 smokkelaars, die de douanelinies passeerden met grote suikerbroden. Tien man lieten zich verballiseren om de 40 anderen de vrije ruimte te bezorgen. Men had te maken met een list, want de lading was "artistement arrangé en forme de pains de sucre". De suikerblokken (broden) werden meegevoerd door de 40 ontsnaptten. Hoe goed de organisatie van de smokkel in elkaar stak, blijkt uit het volgende procesverbaal, opgemaakt toen de zaken een keer misliepen. Geregeld werd suiker door werklieden gebracht tot aan de Wijkervoort. Wanneer de kust onveilig was, slaakte de poortwachter luide kreten, als een waarschuwing voor de smokkelaars buiten de poort. Het was dan

zaak te wachten op het juiste moment, waarop de suiker onopgemerkt van de walruinen af naar Belgisch gebied gebracht kon worden. De smokkel kon soms profiteren van lijdelijk toezien van de Nederlandse douanebeambten, die in enkele gevallen omkoopbaar bleken voor drank, geld of andere goederen, zoals aardappels.²¹⁾ De risico's van de sluikhandel werden niet alleen door de Maastrichtenaren gedragen. In april 1836 werd voor een handelshuis uit Namen suiker aangekocht ter waarde van f.50.000 . In een brief beweerde Dibbets dat de Maastrichtse handelshuizen door hun verdiensten aan de sluikhandel ruimschoots schadeloos gesteld werden voor de verliezen in de vorige jaren. Enkelen werden er volgens Dibbets zelfs rijk van.²²⁾

In 1836 vond voor de rechtbank van Tongeren een veroordeling plaats van een man uit Amby, die in de periode tussen november 1834 en maart 1835 in 22 vaten maar liefst 120.000 kg. tarwe had gefraudeerd.²³⁾

Schattingen over de omvang

Er werden steeds aanzienlijke hoeveelheden graan nabij Maastricht in de Maasstreek aangevoerd. Arrondissementscommissaris L.A. van de Weyer hield het in het vierde kwartaal van 1833 op 368.722 kg. rogge en 177.509 kg. haver. Voor de vier kwartalen van 1834 hield hij het op resp. 437.706 kg., 280.545 kg., 199.471 kg. en 327.792 kg. rogge en resp. 218.196 kg., 113.821 kg., 82.116 kg. en 381.429 kg. haver. Het eerste trimester 1835 bracht 476.856 kg. rogge en 416.838 kg. haver rond Maastricht aan. In het tweede trimester 1835 was het ca. 300.000 kg. Het derde trimester 1835 bracht 1.395.703 kg. tarwe, 193.561 kg. gerst, 38.414 kg. haver, 16.893 kg. bonen en 353 kg. erwten. Burgemeester B. Troqual van Eijsden schatte dat wekelijks 400 mud van de markten illegaal verdween. Tussen oktober 1835 en april 1836 gingen van Maastricht naar het Zuiden 155.000 kg. suiker, 600.000 kg. zout, 900 vaten gedistilleerd, 400 vaten wijn, 30.000 balen koffie, circa 60.000 mud granen en een groot bedrag aan manufacturen.²⁴⁾ In 1837 waren het goederen ter waarde van f.439.141,02 zijnde:

1668 vaten bier	f. 9.408,-
2433 vaten 53 kan gedistilleerd	f. 48.670,60
9840 pond geprepareerde cichorei	f. 119,08
150.000 kg. Duitse katoenen manufacturen	f. 16.000,-
2500 pond Duitse zijde	f. 10.000,-
592.266 pond suiker	f. 213.215,34
400 vaten wijn	f. 4.500,-
857.675 pond zout	<u>f. 137.228,-</u>
Totaal	f 439.141,02

Over 1838 was het ongeveer evenveel, te weten 503.000 kg. suiker, 893.000 kg. zout, 2424 vaten gedistilleerd en 1094 vaten wijn. 25)

De Belgische douane leek voor een hopeloze taak te staan. Volgens een mededeling van vestingcommandant Dibbets was de Belgische douane reeds in het begin van 1835 begonnen het gebied van de neutrale zone te verkleinen tot 2535 ellen om betere controle mogelijk te maken. Dit had tot gevolg, dat scherpe controle mogelijk werd in Heugem, Scharn, Heer en Amby, Limmel, Borgharen, Smeermaas en Wolder, dorden van waaruit veel gesmokkeld werd. Lage waterstanden van de Maas waren vaak een gunstige omstandigheid voor de smokkelaars. Geen enkele maatregel baatte, zelis niet de uitbreiding van het aantal douaniers van 20 tot 115. Als strafmaatregel werd een aantal ambtenaren, die te vertrouwelijk met de burgerij waren omgegaan, verplaatst naar de Franse grens. Een andere maatregel was het verbod na 7 maart 1836 goederen op te slaan in de directe nabijheid van Maastricht, op straffe van verbeurdverklaring. Enkele kleine smokkelaars werden hierdoor getroffen; de illegale goederenstroom echter kwam niet tot staan. Men vond steeds weer nieuwe wegen om de douaniers te misleiden. 26)

De Belgische opgaven van de in 1834 ingevoerde hoeveelheden graan via de kantoren Vaals en Cadier en Keer duiden eveneens op smokkel. De getallen waren:

	<u>Via Vaals</u>	<u>Via Cadier</u>	<u>Verschi</u>
gerst	1.245.514 kg.	1.055.279 kg.	190.235 kg.
haver	71.611 kg.	66.901 kg.	4.710 kg.
rogge	217.318 kg.	177.375 kg.	39.943 kg.
tarwe	795.562 kg.	761.196 kg.	34.366 kg.

Uiteraard waren de werkelijke aantallen groter. Vertwijfeld werd zelfs voorgesteld de kantoren rond Maastricht voor transitohandel te sluiten. Het ministerie te Brussel beseftte dat ook dat niet zou helpen, want sedert 21 mei 1833 was de Maasvaart vrij verklaard. 27)

In een aantal Limburgse gemeenten reageerde het gemeentebestuur geheel anders dan de ambtelijke overheid, die aandrang op verscherping van het douaneoptreden. Eigenbelang was in het spel. Zo werd er bij districtscommissaris L.A. van de Weyer tijdens zijn bezoek aan enkele gemeenten er op aangedrongen stappen te ondernemen, om het strenge optreden van de douane tegen te gaan. Burgemeester Van Pelser Berensberg uit Vaals vroeg aan te dringen op een meer vriendelijke houding van de dienstdoende douaniers omwille van een betere harmonie met de burgerij. Met name bestonden er klachten over het optreden van controleur Vos. 28)

In Eijsden rezen klachten over het optreden van de ambtenaren van

het kantoor te Lixhe. Volger de Fij-denaren had de grens van het rayon réservé anders bepaald moeten worden. Waarom werd niet gerekend vanaf St.-Pieter, een gemeente die toch ook nog onder het Nederlandse gezag viel? In dat geval kon Fij-den in plaats van het rayon réservé gerekend worden tot het strategische rayon. Dit bood nieuwe perspectieven. Het gemeentebestuur van Sittard diende een beklag in over het geval, dat de directeur van Invoerrechten en Accijnzen aan een aantal Sittardse handelaren doorvoerbewijzen geweigerd had voor azijr, zout en gedistilleerd. Op deze wijze zouden een aantal artikelen uit het rayon réservé niet naar het buitenland vervoerd worden.

Volgens de Wet van 26 augustus 1822 zou vervoer toegestaan moeten worden, wanneer de verschuldigde rechten betaald waren en dit kon worden aangetoond.²⁹⁾

Nieuwe aandrang op maatregelen vanuit Brussel

Door middel van een petitie vroegen de boeren en handelaren rond Maastricht op 18 februari 1836 de kamer van Volksvertegenwoordigers te Brussel opnieuw aandacht voor de mistoestanden rond Maastricht. Het uitvallen van de vrije Maastrichtse graanmarkt had sinds 1833 een levendige smokkelhandel op gang gebracht. In plaats van normaal te gaan werken op het land begaf de gewone bevolking zich nu in leeglopen, vechtpartijen, meeneed en doodslag, allerlei uitwassen. Het was gewoonweg schandelijk dat eerlijke kommiezen bij de uitoefening van hun taak in levensgevaar kwamen te verkeren.³⁰⁾ De Limburgse senatoren J.B. Marchant d'Ansembourg, L. de Schiervel en A. van Muyssen drongen aan op maatregelen. Ook het gemeentebestuur van Luik werd bezorgd over de ontwikkelingen op de Luikse graanmarkt. De gemeente riep de hulp in van de gouverneur van de provincie Luik om maatregelen tegen de illegale graanhandel te bepleiten. Er kwam bijna geen graan meer op de markt. De handel werd gedreven aan de hand van monsters, doorgaans in cafés op de Quai de la Batte. De handelaren vreesden controle op de markt. Ze waren bang in dat geval de gehele aangevoerde partij graan te moeten verkopen.³¹⁾ De toestand werd onhoudbaar. De regering in Brussel moest tot een nieuwe wetgeving overgaan. Sylvain van de Weyer ondernam bij Lord Palmerston nog stappen om met Nederland tot een voorlopig accordé te komen over de handel in het rayon réservé van Maastricht. Palmerston evenwel achtte geen bereidheid hiervoor in 's-Gravenhage aanwezig. Onder deze omstandigheden besloot de regering te Brussel tot verscherping van de wetgeving.³²⁾

D. De Belgische wet van 1 juni 1836

Het ministerie van Financien te Brussel bestudeerde de situatie rond Maas-

tricht uiteraard regelmatig. Men ging na waarom de bepaling van het douanerayon van 2400 meter buiten de vesting, bepaald op 15 november 1831, niet afdoende was geweest. De wet van 30 januari 1832 had de afstand gebracht op 5500 meter. Op 7 juni 1832 werd het zelfs 10.000 meter. Dit gebied viel niet voldoende meer te controleren. Zo ontstond midden in Belgisch gebied een grote opslagplaats van goederen. De Belgische douane mocht niet optreden binnen het strategisch rayon, 3000 meter buiten de uiterste punt van de vesting. De straal van 10.000 meter, genoemd in de Wet van 7 juni 1832 kon niet verkort worden. In plaats van de uiterste punt van de vesting werd gerekend vanaf het centrum een winst van 1,5 km. Dit werd de grondslag voor de Wet van 1 juni 1836, no. 446. Op de rechter Maasoever liep de uiterste grens van het nieuwe douanerayon van Elsloo, over Geverik, Oensel, Hulsberg, Valkenburg, Sibbe, Margraten, Termaar, Mheer, Mesch, Moelingen naar Berwinne aan de Maas. Aan de overzijde van Hallembaye naar Worck, Basserge, Herderen, Groote Spauwen, Kleine Spauwen, Maarterslinde, Waltwilder, Bilsen, Hoelbeek, Iocht, Munsterbilsen, Zutendaal, Mechelen, Boorsen en Koten aan de Maas tegenover de Meulenbeek (Zie kaartbijlage). In vergelijking met het jaar 1832 was deze douaneclinie van het jaar 1836 een aanzienlijke vergroting. In het jaar 1832 immers waren volgens een beschrijving van de controleur van de douane, C.A. Seijtz door de Belgen grenspalen geplaatst op de volgende plaatsen:

a) op de linker Maasoever:

- 1) het huis van Jean Tilly te Uykhoven;
- 2) aan de Zuid Willemsvaart bij de Zeep;
- 3) bij de Christus op de weg naar Maaseyck ter hoogte van Opgrimby;
- 4) bij het Steenkruis op de weg Lanaeken-Bessemer;
- 5) het huis Nabben te Klein Spauwen;
- 6) op de Bilserbaan bij het kruispunt op de Bek bij Waltwilder;
- 7) op de Tongerseweg bij Herderen;
- 8) bij het kruispunt de Grebe achter Fall-Mheer;
- 9) het huis Botti aan de weg Basserge-Roclonge;
- 10) het kruispunt in de Gemeente Haccour;
- 11) op de weg Maastricht-Luik bij "Trois Petits Hommes",
- 12) bij het Recollettenklooster te Visé;
- 13) het kruispunt Moelingen bij Mesch.

b) op de rechter Maasoever:

- 14) het kruispunt Duivelsgroef bij Iibeek;
- 15) te Margraten aan de weg Maastricht-Aken;
- 16) het huis Duysings bij Vilt op de weg naar Valkenburg;
- 17) het huis Vaassens aan de Houthamerweg;

- 18) bij Raar op de weg naar Schimmert;
- 19) bij grenspaal 9 op de weg naar Sittard;
- 20) op de Molenweg onder Bunde bij de scheiding van het land van de heren Vrancken en Penders.

Hernieuwde klachten over smokkel in 1837 en 1838

Ook de wet van 1 juni 1836 was niet afdoende. Zolang er aanzienlijke accijnsverschillen bleven bestaan werd de bevolking tot smokkel aangezet. A. van Muysen noemde een verschil van 17 frs. accijnsen per 100 kg. Toen baron E. d'Huart, minister van Financien, noodgedwongen in december 1836 de rijksinkomsten probeerde te vergroten via een verhoging van de accijnsen op tabak en koffie, interpeleerden de Limburgse afgevaardigden Vilcomte C.G.G. Vilain XIII en A. van Muysen. Gelet op de Limburgse smokkel zou men liever overgaan tot verlaging, ook voor zout, bier, suiker en azijn. Baron E. d'Huart wees op de uitzonderlijke situatie rond Maastricht. Omwille daarvan kon de gehele nationale wetgeving niet worden aangepast.³³⁾ De Kamer van Koophandel van Luik vond het noodzakelijk, bij gelegenheid van het bezoek, dat koning Leopold I aan Luik bracht bij de opening van de nieuwe spoorweg in augustus 1837, aandacht te vragen voor de belangen van de Luikse handelaren die schade ondervonden van de smokkelhandel rond Maastricht. Dit systeem van contrabande bezorgde de fiscus aanzienlijke schade en betekende voor de Luikse handel een zaak van ondergang en ontmoediging, aldus de Luikse Kamer van Koophandel. Hier waren blijkbaar wel Luikse belangen in het geding.³⁴⁾

Districtscommissaris L.A. van de Weyer moest in zijn verslag aan Gedeputeerde Staten van Limburg te Hasselt in januari 1838 tot zijn leedwezen constateren, dat de fraude in Pruisisch graan, ondanks verscherpt optreden van de douane, nog steeds niet afgelopen was. De fraude in zout en suiker bleef eveneens aanzienlijk. Einde 1837 was een bende van maar liefst 106 suikersmokkelaars in Valkenburg aangekomen. Bij het optreden van de douane werd overvloedig van vuurwapens gebruik gemaakt, schreef de heer L. van de Weyer, hetgeen de dood van twee personen naast verschillende gewonden tot gevolg had gehad. "On attribue aux habitants du rayon plus de grains que leurs terres ne sauraient jamais produire, de manière qu'après avoir exporté ce qu'ils révoltent ils peuvent encore introduire en Belgique une certaine quantité de grains étrangers."

Teneinde een afschrikwekkend voorbeeld te stellen werd in juli 1837 een dagloner uit Lanaeken en een uit Gruitrode wegens grote zoutsmokkel te Tongeren voor één uur aan de schandpaal gezet. Het baatte niets. Een jaar later, in zijn beschouwingen over het jaar 1838, moest districts-

commissaris L. van de Weyer constateren dat de fraude in suiker en zout nog toegenomen was. "Le nombre des ménages qui ne consomment pas des objets fraudés est à peine d'un pourcent: on ne peut plus se procurer d'ouvriers, tellement cette classe s'occupe de fraude." De situatie is thans zó, dat wanneer men iemand arresteert, men hem moet voorleiden en de kosten laten betalen. Dat betekent voor de douane tijdverlies. Anderen laten de bagage achter bij aankomst van de douane. Bij gebrek aan bewijs van de vettige eigenaar, kan de betrokkene ongestraft blijven.³⁵⁾ Van de Weyer kon niet verweten worden, dat hij de provinciale overheid onvoldoende tegen de bezwaren van fraude waarschuwde. De arrondissements-rechtbank van Tongeren werd in 1838 veelvuldig met douane-overtredingen geconfronteerd. In dat jaar werden 698 vonnissen uitgesproken, waaronder 29 wegens bedelarij; 34 jacht-overtredingen; 71 overtredingen van de nieuwe wetten op maten en gewichten; 101 diefstallen, 4 moordaanslagen, 2 mishandelingen; 1 geval van corruptie en maar liefst 328 overtredingen van de douanebepalingen en 11 gevallen van frauduleuze invoer. 46,97% van de vonnissen die in 1838 in Tongeren werden uitgesproken, waren derhalve overtredingen van de geldende douanebepalingen. Na vele strenge straffen, zo werd gemeld aan gouverneur De Lamberts-Cortenbach, nam de fraude aanzienlijk af. Het waren abnormale omstandigheden, waaronder men thans met Maastricht moest leven. Maastricht moest noodgedwongen door zijn ligging zijn goederen vooral in Limburg afzetten en dat hield de fraude gaande.³⁶⁾

De verslagen van Gedeputeerde Staten over de jaren 1837 tot en met 1839 leveren een nadere indruk van de gebeurtenissen. De Correctionele rechtbank in Limburg had in de jaren 1837 tot en met 1839 zeer veel te doen met overtredingen van de in- en uitvoerrechten, zoals een vergelijkende opsomming van de gegevens van het Exposé de la situation administrative de la Province de Limbourg over deze jaren aantoont.

Aard van de overtredin- gen	aantal zaken			verschenen pers.			vrijgesproken			veroordeeld		
	1837	1838	1839	1837	1838	1839	1837	1838	1839	1837	1838	1839
slagen en verwondin- gen	304	206	152	537	383	204	227	136	18	310	247	186
stropenrijen	119	95	112	197	153	174	39	37	36	158	116	138
bedelarij	46	38	35	53	56	40	11	6	3	42	50	37
diefstal	85	85	74	124	121	110	37	32	20	87	89	90
overtreding jachtwet	37	41	40	59	45	47	24	13	17	35	32	30
maten en gew.	46	85	36	46	87	36	3	8	2	43	79	34
onrechtmatig betreden v. bossen	81	81	86	125	126	133	21	14	26	104	112	107
wetten van in- en uitvoer	478	321	126	401	214	145	64	16	17	337	198	128
Totaal	1196	952	661									

Niet meegerekend zijn de 173 vonnissen welke tegen de onbekenden werden uitgesproken. Wat betreft de smokkelhandel kan men uit deze getallen de volgende conclusies trekken:

Van de 401 personen die moesten voorkomen in 1837 wegens overtredingen van de in- en uitvoerwetten, werden 84,03% schuldig bevonden en veroordeeld; in 1838 was het percentage schuldigen 92,52% en in 1839 88,27%. Het inzetten van meer gendarmes in de streek rond Maastricht bleef niet zonder gevolgen. In mei 1837 kwamen er twintig meer en in december 1837 nog eens zestien en dit werkte preventief. Men kreeg vat op de situatie. Het gevolg was, dat in 1838 het aantal gevallen voor de Correctionele rechtbank terugliep van 478 tot 321, in vergelijking met 1837 een terugval van 32,84%. De terugval in 1839 ten opzichte van 1838 van 321 naar 126 was een terugval van 60,74%. In 1839 was het aantal van 126 rechtzaken van in- en uitvoer nog maar 26,27% van het getal van 1837. Het blijft de vraag in hoeverre het aantal niet gegrepen smokkelaars de bestraffen overtrof.³⁷⁾

De Belgische douane trad geregeld op in de direkte nabijheid van de vesting. Toen Maastrichtse zoutlandlaren hierover bij vestingcommandant Dibbets een klacht indienden, liet deze de zaak onderzoeken. Het antwoord van de Belgische autoriteiten luidde dat men streng moest optreden, omdat er zoveel gesmokkeld werd. De behandeling van de klacht geschiedde van beide zijden niet erg principieel: beiden hadden een verbod moeten uitvaardigen. De smokkelaars bleven de Belgische douaniers op allerlei manieren om de tuin leiden. Op 2 januari 1838 werd het gerucht verspreid, dat op die dag

bij Withuis en Gronsveld suiker zou gesmokkeld worden onder Nederlands militair escorte. Toen dit aan luitenant-generaal Dibbets gemeld werd, antwoordde hij, dat men hier te maken gehad moest hebben met een afleidingsmanoeuvre, temeer daar nooit militairen werden ingezet om smokkelhandel te escorteren. Het was een bijzonder diplomatiek antwoord.³⁸⁾

In februari 1838 moest een nachtelijke patrouille uit Maastricht uitrukken om een einde te maken aan een hinderlaag, zoals deze vaker door Belgische douaniers en gendarmes vlak onder de vestingmuren werden aangebracht. De Belgen kozen de wijste partij en vluchtten. In juni 1838 kwam aan het licht dat sommige Nederlandse kanonniërs ook aan het smokkelspel deelnamen. Zij verstopten suiker in de buitenste caissons van de vesting en waren zodoende de smokkelaars behulpzaam. De Belgische autoriteiten vreesden overal mogelikheden tot smokkel. Aan majoor J. Menso te Bree werd namens het Belgische legercommando een schrijven overhandigd voor baron Dibbets, waarin geprotesteerd werd tegen smokkel door militairen van de aflossingsdetachementen, welke vanuit Maastricht via Bree naar Valkenswaard trokken. Het Belgische protest werd van de hand gewezen. Dibbets verzekerde dat de bagage steeds werd vooruitgezonden na grondige controle onder leiding van kapitein J.J. Henrequir. Ook de manschappen stonden onder scherpe controle. Majoor Henrequir ontving van Dibbets opdracht de Belgische legerautoriteiten te verzekeren dat aan Nederlandse zijde niets onregelmatigs werd bedreven en dat alle militairen op het hart gedrukt was orders strikt uit te voeren. Ten overvloed werd majoor Menso verzocht op dit alles scherp toe te zien, opdat de Belgische commandanten geen reden tot klachten zouden kunnen hebben.³⁹⁾

Uiteraard was het steeds maar een beperkt gedeelte van de vele gevallen van smokkel, waarop de Belgische douane vat had. Ondanks verzekering van scherpe maatregelen bleef smokkel bestaan tot aan de sluiting van de Londense accoorden van 1839 toe. Voor België was de illegale handel een schadepost en als zodanig een gruwel. In Maastricht beschouwde men deze handel als een van de weinige middelen waardoor nog wat te verdienen viel temidden van de moeilijke staatkundige omstandigheden. De smokkel was nog in 1839 krantennieuws. Een van de weinige Belgisch Limburgse kranten, La Vedette du Limbourg, een uitgave van F. Allognier te Tongeren, vermeldde in zijn nummer van 12 januari 1839 dat de brigade van Cadier en Keer op Oudejaarsavond van 1838 proces-verbaal moest opmaken voor 358 suikerbroden, 1486 kg. geraffineerde suiker ter waarde van 2230 frs. Bij Gronsveld waren 125 suikerbroden opgespoord, 537 kg. ter waarde van 769 frs.⁴⁰⁾ Het leek een verhaal zonder einde te zijn. Pas na augustus 1839 konden normale toestanden ontstaan in het douaneverkeer rond Maastricht.

Goederenaanvoer naar Maastricht

Aangezien de provinciale belastingdienst van inspecteur L.B.A. Vrijthof vanaf 1830 jaarlijkse staten van koopmansgoederen opmaakte, dit in opdracht van vestingcommandant Dibbets, hebben we thans een goed inzicht in de omvang van de handel in de stad Maastricht gedurende de staat van beleg tot 1839. Men maakte onderscheid tussen goederen van en naar "Holland" en die van elders, de invoer uit Pruisen en België.

Handelswaren uit Holland

Van de artikelen waarvan de hoeveelheid per jaar 100 kg. overschreden, c.q. in waarde fl. 100 vermelden de lijsten wat op tabel 1 vermeld wordt. Precies zoals ook vóór 1830 het geval was, bleven de voornaamste handelswaren uit Nederland voor Maastricht: kaas, koffie, rijst, suiker en tabak, vooral de koloniale waren derhalve. Berekend werd dat uit de aangevoerde koopmanswaren aan rechten voor de schatkist te Maastricht over de jaren 1831 tot en met het eerste kwartaal van 1834 werd geheven een totaalbedrag van fl. 1.255.520,22

Goederenaanvoer uit België en Pruisen

Gerekend met dezelfde normen van 100 kg. of fl. 100 werden als aanzienlijke hoeveelheden aangevoerd uit België en Pruisen, m.a.w. uit de regio en Pruisen. op tabel 2 zijn de artikelen vermeld.

Uit de opsomming van de handelswaren kan men afleiden welke goederen in grote hoeveelheden uit België, waaronder de regionale omgeving, en Pruisen in Maastricht aangevoerd werden: aardappels, boter, glas, hout, hop, kaas, steenkolen, manufacturen, pennen, schors, stroo, stroop, tabak en wol. Buiten primaire levensbehoeften betrof het vooral grondstoffen voor de plaatselijke nijverheid.

Uitvoer en doorvoer van goederen vanuit Maastricht

Vanaf 1834 werden ook weer uitvoergetallen genoteerd en in sommige gevallen ook doorvoergetallen. Het ging hier vooral over goederen, die via Aken naar Pruisen vervoerd werden of in omgekeerde richting via Aken en Maastricht naar het Noorden. De volgende artikelen werden genoteerd, opgenomen in tabel 3.

Uit de staten van goederen die tussen 1831 en 1839 naar Nederland verzonden zijn, voor het merendeel per schip over de Maas, kan men de produktie van de nijverheid en de omvang van de handel daarheen opmaken.

(zie tabel 4)

TABEL 1

	<u>1831</u>	<u>1832</u>	<u>1833</u>	<u>1834</u>	<u>1835</u>	<u>1836</u>	<u>1837</u>	<u>1838</u>
blauwsel	2328 k	804 k	2889 k	2953 k	4096 k	5303 k	4904 k	6005 k
boter	1680 k	858 k	10.685 k	14.685 k	-	17.542 k	13.881 k	21.306 k
honing	7430 k	14.062 k	3336 k	2493 k	-	700 k	4376 k	3060 k
kaas	13.344 k	16.593 k	20.327 k	24.426 k	34.090 k	31.474 k	-	29.030 k
koffie	326.482 k	286.717 k	349.285 k	522.812 k	766.631 k	419.844 k	561.673 k	505.430 k
pennen (bereide)	12.502 p	17.494 p	22.132 p	-	40.100 p	25.782 p	15.100 p	-
rijst	29.921 k	48.242 k	94.214 k	-	92.080 k	78.372 k	86.534 k	60.906 k
suiker	23.353 k	25.814 k	41.808 k	-	217.647 k	596.342 k	645.748 k	476.124 k
tabak	175.174 k	183.761 k	530.000 k	140.000 k	102.000 k	54.000 k	116.020 k	73.000 k
teer	6600 k	10.511 k	7600 k	3000 k	15.600 k	18.500 k	10.350 k	13.100 k
thee	1573 k	5523 k	6716 k	10.914 k	8276 k	3800 k	7118 k	6195 k
traan	20.859 v	10.431 v	11.491 v	28.623 v	3230 v	5610 v	11.739 v	-
haring	294 t	310 t	304 t	501 t	1208 t	550 t	930 t	1057 t
stokvis	75.000 k	61.000 k	46.154 k	43.475 k	45.775 k	44.607 k	-	-
zout	?	?	?	?	?	1.087.778 k	1.659.430 k	672.825 k

TABEL 2

	<u>1832</u>	<u>1833</u>	<u>1834</u>	<u>1835</u>	<u>1836</u>	<u>1837</u>	<u>1838</u>
aardappels	82.709 mud	-	95.802 mud	-	138.848 mud	123.200 mud	136.599 mud
aardewerk	13.990 k	20.561 k	25.000 k	20.271 k	12.319 k	8232 k	-
aluin	4776 k	-	1536 k	10.053 k	6343 k	7214 k	7417 k
azijn	310 maat	445 maat	619 maat	588 maat	649 maat	794 maat	396 maat
blauwsel	5087 k	6813 k	4728 k	4758 k	2936 k	4537 k	2618 k
boeken	1944 k	2349 k	3354 k	2733 k	2555 k	993 k	1141 k
boter	139.544 k	152.469 k	153.640 k	114.701 k	143.160 k	136.315 k	132.208 k
cacao	2363 k	1819 k	2611 k	1510 k	3267 k	1824 k	1397 k
dakpannen	22720 st	17900 st	37000 st	37050 st	95010 st	27010 st	133.850 st
drogerijwaren	f1 10.301	f1 7810	f1 6715	f1 5537	f1 5008	f1 5588	f1 7301
garens	9117 k	7640 k	-	2918 k	3098 k	1558 k	6885 k
glas	f1 15.135	f1 14.105	-	f1 52.773	f1 16.958	f1 98.429	f1 125.000
honing	7260 k	2149 k	3998 k	2803 k	1730 k	1972 k	3250 k
hout	-	f1 44.000	f1 56.000	f1 77.790	f1 61.160	f1 71.020	f1 72.000
haar	-	1350 k	1850 k	2105 k	2165 k	795 k	9515 k
hop	16.951 k	19.134 k	14.616 k	18.049 k	30.359 k	18.112 k	30.377 k

vervolg tabel 2	1832	1833	1834	1835	1836	1837	1838
huiden	18.000 st	20.000 st	24.274 st	31.474 st	20.780 st	22.784 st	23.820 st
kaas	20.140 k	11.988 k	9949 k	15.863 k	21.617 k	-	16.487 k
koffie	37.717 k	12.250 k	7599 k	3877 k	675 k	790 k	482 k
lakens	12.807 k	16.825 k	11.144 k	11.391 k	7900 k	7017 k	11.200 k
leistenen	-	-	-	723.000 st	1291.000 st	2081.000 st	1385.000 st
manufacturen	f1 260.175	f1 398.951	f1 240.600	f1 325.248	f1 344.107	f1 364.808	f1 315.120
molensteen	f1 4.500	f1 7.100	f1 4.137	f1 14.811	f1 8.400	f1 8.700	f1 11.200
kramenjart.	f1 13.160	f1 12.804	f1 12.383	f1 13.400	f1 12.175	f1 16.373	f1 13.141
papier	f1 9.883	f1 12.671	f1 16.606	f1 17.199	f1 18.103	f1 12.224	f1 22.900
pasementwerken	f1 3.441	f1 4.993	f1 8.065	f1 2.657	f1 287	f1 270	f1 470
peper	2031 k	-	2010 k	1448 k	1415 k	1709 k	2233 k
pennen(bereide)	61.400 st	10.000 st	60.000 st	78.700 st	21.500 st	26.500 st	20.700 st
,, (onbereide)	120.000 st	68.559 st	-	23.010 st	427.600 st	955.000 st	1320.000 st
potas	-	31.495 k	31.904 k	60.633 k	-	36.188 k	33.283 k
raapkoeken	65.450 st	82.238 st	-	78.359 st	59.660 st	42.808 st	87.775 st
rozijnen	1288 k	1259 k	1140 k	983 k	2790 k	2013 k	1354 k
rijst	61.251 k	38.418 k	29.174 k	21.639 k	7354 k	12.008 k	11.902 k
schors	46.790 k	58.700 k	64.720 k	22.800 k	52.700 k	63.400 k	-
runderen(slacht)	8287 st	7387 st	4668 st	5012 st	5106 st	5006 st	7689 st
schapen(slacht)	1618 st	1932 st	1971 st	1841 st	2260 st	2146 st	2371 st
varkens(slacht)	2196 st	2278 st	2899 st	3006 st	3328 st	3041 st	4888 st
steenkolen	17153.100 k	-	15073.600 k	15468.000 k	18674.000 k	17859.500 k	15297.500 k
specerijen	f1 1.242	f1 1.581	-	f1 359	f1 404	f1 248	f1 312
strop	200.608 k	66.000 k	179.819 k	58.793 k	47.290 k	27.156 k	16.010 k
stroo	621.000 k	672.875 k	-	-	1401.237 k	1293.508 k	1625.394 k
stijfsel	1124 k	2047 k	-	526 k	665 k	260 k	233 k
suiker	7170 k	16.178 k	-	262 k	987 k	633 k	690 k
tabak	44.744 k	18.700 k	3867 k	14.375 k	21.803 k	35.307 k	27.740 k
tabakspijpen	2291 gr	1837 gr	1168 gr	1538 gr	-	1140 gr	1107 gr
traan	201 vat	188 vat	116 vat	106 vat	79 vat	12 vat	3 vat
verfwaren	f1 2.704	f1 3.931	f1 4.748	f1 3.307	f1 6.930	f1 6.729	f1 2.428
vitriool	3038 k	2700 k	3535 k	2400 k	-	2434 k	2620 k
vlas (gehekeld)	9065 k	6952 k	3061 k	3799 k	4900 k	3575 k	3731 k
vijgen	3549 k	2780 k	2739 k	3179 k	1963 k	5466 k	1263 k
wol	23.887 k	-	26.107 k	26.768 k	15.294 k	15.519 k	16.434 k
ijzer	f1 36.174	f1 39.727	f1 33.057	f1 22.385	f1 22.638	f1 33.642	f1 33.608
zeep	1604 k	197 k	119 k	-	244 k	187 k	213 k
zaadolie	1925 vat	2425 vat	2100 vat	1672 vat	2175 vat	2364 vat	1935 vat
wijn	593 vat	1793 vat	1289 vat	321 vat	408 vat	621 vat	788 vat

TABEL 3

	<u>1834</u>	<u>1835</u>	<u>1836</u>	<u>1837</u>	<u>1838</u>
aardewerk pannen	40.100 st	90.300 st	65.300 st	20.150 st	11.030 st
azijn (vaten)	4	13	7	19	6
boter	1100 k	1600 k	1116 k	-	-
boeken	100 k	300 k	-	50 k	429 k
blauwsel	717 k	390 k	349 k	140 k	161 k
bier (vaten)	1968	2228	-	2246	-
cichorei (gedroogd)	536.480 k	433.357 k	380.427 k	359.677 k	220.955 k
idem geprepareerd	13.214 k	18.191 k	8700 k	9840 k	25.500 k
gedistilleerd (binn.)	210 vat	1618 vat	-	2280 vat	2493 vat
idem buitenlands	18 vat	138 vat	-	13 vat	16 vat
glaswerk	fl 487	fl 2424	fl 3536	fl 6245	fl 10.405
flessen	fl 70	fl 1386	fl 668	fl 50	-
oud glas	fl 4325	fl 1203	50.520 k	45.714 k	161.555 k
hennep (gehekeld)	1225 k	1850 k	-	1140 k	40 k
hop	8410 k	2708 k	1905 k	1315 k	2930 k
huiden	36.521 k	54.832 k	68.307 k	67.857 k	70.251 k
muziekinstrumenten	fl 1300	fl 500	fl 730	fl 200	-
kaas	1381 k	1185 k	486 k	208 k	-
koffie	330.108 k	410.290 k	288.359 k	251.013 k	258.202 k
koper	920 k	1004 k	1710 k	1170 k	-
krijt	2314 k	4200 k	8400 k	5730 k	13.910 k
lijm	411 k	9264 k	4576 k	3813 k	-
lijm vlees	10.265 k	6205 k	7350 k	2808 k	-
loodwit	1700 k	1232 k	201 k	2029 k	4784 k
manden	fl 198	fl 389	fl 1010	fl 700	fl 391
manufacturen	fl 32.980	fl 62.087	fl 12.264	fl 16.000	-
meekrap	10.451 k	13.579 k	12.233 k	10.205 k	-
meubels	fl 238	fl 899	fl 1027	fl 425	fl 160
papier	fl 1720	fl 1599	fl 386	fl 990	-
peper	55 k	327 k	260 k	177 k	94 k
raapkoeken	1100 st	3330 st	-	15195 st	-
rijst	2749 k	19.055 k	25.310 k	6862 k	10.915 k
pijpaarde	-	-	30.000 k	-	49.500 k
specerijen	fl 2252	fl 299	fl 75	fl 2500	fl 1230
suiker	113.525 k	483.003 k	592.266 k	503.622 k	-

vervolg tabel 3

	<u>1834</u>	<u>1835</u>	<u>1836</u>	<u>1837</u>	<u>1838</u>
tabak	65.238 k	30.964 k	35.254 k	64.176 k	22.167 k
thee	3352 k	283 k	376 k	561 k	546 k
traan (vaten)	147	115	79	74	67
touw	-	3236 k	1030 k	1311 k	1249 k
stokvis	4922 k	4060 k	7803 k	3090 k	3213 k
wol	1646 k	2872 k	5865 k	2431 k	2600 k
wijn (vaten)	957	907	827	919	1119
ijzer	f1 3687	f1 4204	f1 3710	f1 4161	f1 6902
ijzer (oud)	358.136 k	27.976 k	285.970 k	-	14.659 k
zaad (vaten)	104	177	30	130	220
zeep	1169 k	1994 k	1932 k	1094 k	-
zout (geraffineerd)	67.066 k	840.818 k	1.044.285 k	857.675 k	892.750 k
beenderen	600 k	1310 k	51.200 k	37.050 k	7690 k
leistenen	158.500 st	186.600 st	-	-	-
zaadolie (vaten)	93	88	150	-	137

Voor de doorvoer werden in regelmatige reeksen opgaven genoteerd voor de volgende goederen:

	<u>1834</u>	<u>1835</u>	<u>1836</u>	<u>1837</u>	<u>1838</u>
blauwsel	800 k	27.284 k	5546 k	3500 k	-
linnen garens	76.505 k	-	f1 107.605	f1 217.484	f1 153.347
glaswerk	f1 100	f1 1650	f1 1076	f1 540	f1 775
oud glas	-	f1 3125	f1 7170	f1 5760	f1 2780
koffie	24.811 k	-	-	-	-
kramery-artikelen	f1 712	-	f1 27.048	f1 23.657	f1 18.502
lint	f1 2200	f1 4654	f1 8744	f1 7520	f1 8621
manufacturen	f1 902.244	f1 485.562	f1 189.217	f1 353.228	f1 291.027
papier	-	f1 961	-	f1 550	f1 10.240
wijn (vaten)	-	15	7	-	3
wol	5582 k	4559 k	-	-	-

TABEL 4

	<u>1831</u>	<u>1832</u>	<u>1833</u>	<u>1834</u>	<u>1835</u>	<u>1836</u>	<u>1837</u>	<u>1838</u>
aardewerk	35.900 k (760 k (11.600 k (6100 k (305 k (400 k (61.900 k	136.200 k
	(fl 1200 ((fl 365 ((fl 850 ((fl 412 ((fl 6585 ((fl 2200		
beenderen	-	-	-	180.000 k	228.000 k	-	131.900 k	103.500 k
bier (vaten)	-	-	-	-	100	44	6	40
boeken	-	328 k	28 k	653 k	474 k	165 k	310 k	312 k
cichorei	-	1370 k	3870 k	760 k	385 k	1050 k	434 k	110 k
breiwerk	fl 32.200	fl 45.300	fl 31.600	fl 36.620	fl 35.106	-	fl 37.760	fl 30.280
glaswerk(gesl.)	fl 12.460	fl 9.930	fl 7.000	fl 9.390	fl 52.075	fl 48.424	fl 45.195	fl 65.639
haar	4300 k	-	-	-	fl 1.710	fl 1.481	fl 1.589	fl 715
hennep	6520 k	2688 k	-	fl 250	560 k	60 k	150 k	-
hoeden	fl 1.950	fl 1.560	-	fl 573	fl 3.860	fl 798	fl 158	fl 2.019
hop	2031 k	5100 k	3314 k	3100 k	10.975 k	11.408 k	6370 k	3517 k
houtwerk	-	fl 6.168	fl 4.230	fl 4.710	fl 4.587	fl 5.050	fl 6.750	fl 5.240
huiden	3649 k	fl 850	fl 3.100	fl 9.984	fl 1.124	fl 2.130	fl 4.405	2640 k
kledingstukken	fl 6.711	fl 2.649	fl 586	fl 527	-	fl 173	fl 99	fl 578
lakens	3115 k	313 k	13 k	-	65 k	15.335 k	-	-
lym	-	-	-	-	2395 k	1428 k	4412 k	573 k
manden	408 k	-	-	-	fl 2.275	fl 1.600	fl 1.777	fl 1.366
manufacturen	fl 4.571	fl 814	fl 206	fl 3.282	-	fl 1.189	-	-
meubels	-	-	-	-	fl 1.328	fl 6.426	fl 8.484	fl 8.715
papier	fl 6.945	fl 2.752	fl 2.593	fl 5.248	fl 11.928	fl 20.000	fl 21.836	fl 33.300
pastel	-	-	-	2500 k	1350 k	2600 k	-	-
p.jbaarde	1600 k	fl 3.070	fl 10.775	fl 10.110	1.680.000 k	1.070.000 k	1.459.000 k	1.369.300 k
pennen(bereide)	-	-	-	-	-	431.700	1.355.400	1.321.900
rpelden	-	-	-	-	754 k	3820 k	6644 k	6997 k
steen	-	fl 181	fl 1.057	fl 3.380	fl 427	fl 1.3/4	fl 1.286	fl 411
schors	-	-	-	349.000 k	156.400 k	-	-	-
stroop	117.773 k	342.500 k	78.486 k	348.600 k	484.770 k	694.550 k	593.400 k	751.000 k
ijzerwaren	58.302 k	fl 3.150	fl 7.531	fl 4.250	fl 21.773	fl 43.553	22.300 k	147.300 k
zeep	1360 k	537 k	402 k	380 k	5987 k	5974 k	11.720 k	14.708 k
leistenen	1000	-	-	574.000	450.000	484.500	592.000	459.700

Als artikelen met weinig omzet werden op deze lijst opgenomen: aluin, amunitie, bascules, blikwerk, chocolade, eieren, garens, instrumenten, koperwerk, kalk, modewaren, peltierijwerk, tabak, tapijten, touw en wijn.

Tot welke conclusies leiden al deze voorgaande cijfers omtrent de produktie en de handel van de goederen uit Maastricht?

- 1) Er valt een opmerkelijke gelijkmatigheid te constateren, als het gaat over de hoeveelheden aangevoerde levensmiddelen, andere eerste levensbehoeften en grondstoffen voor de nijverheid: boter, kaas, aardappels, granen, cacao, huiden, hop, steenkolen, manufacturen, zaadolie, papier, peper, schors, varkens, schapen, vlas en ijzerwaren. Dit wijst er op dat de handel in die produkten ervoor zorg droeg dat de stad regelmatig bevoorraad werd.
- 2) Tot 1833 valt er meestal een terugval te constateren in de cijfers van de aangevoerde artikelen; daarna zet zich een herstel in.
- 3) Vanaf 1834 worden die artikelen in grotere hoeveelheden aangevoerd, waarin smokkel mogelijk was: koffie, suiker, zout, rijst.
- 4) Na 1836 is voor zeer veel artikelen een terugval aantoonbaar, hetgeen wijst op een handelsachteruitgang.
- 5) De stad had steeds voldoende leeftocht. Wat men bereid was te betalen, werd in voldoende mate aangevoerd.

Ook de getallen over de uitvoer wettigen een aantal conclusies:

- 1) na 1833 waren het in het algemeen beperkte hoeveelheden goederen die vanuit Maastricht uitgevoerd werden. Dit wijst op de bescheiden mogelijkheden van de stad,
- 2) er zijn maar weinig artikelen aan te geven waarvan de uitvoer na 1834 bleef stijgen: glaswerk (P.Regout), huiden, kruit, bewerkt ijzer (P. en Th.Regout-Lambriex), zout, suiker en binnenlands gedistilleerd,
- 3) regelmatige terugval in de uitvoer na 1834 is aantoonbaar voor chichorei, meekrap, kaas, meubels, thee, touwwerk, zeep. Vooral voor chichorei en meekrap, nieuwe winstobjecten sedert de franse periode was dit triest te noemen.

Voor doorvoer zijn alleen als bijzonder vermeldenswaard de garens en de manufacturen.

Van de handel op Nederland zijn opmerkelijk: wollen breiwerk, waaronder kousen, geslepen glaswerk, papier, bereide pennen, leistenen en stroop.

41)

F. De Maastrichtse Nijverheid na 1834

Verzoeken om steun

Ook na 1833 bleef het moeilijk de Maastrichtse nijverheid in gang te houden. Alleen vasthoudendheid van de fabrikanten kon enig succes sorteren. Daarvan waren diverse voorbeelden. Het op gang brengen van een spijkerfabriek in het voorjaar van 1834 door P. Regout en J.G. Lambriex was een moedige onderneming van P. Regout. Materiaal en werklieden moesten uit het Luikse komen en de Luikse concurrentie was sterk. De ondernemers vroegen een premie voor iedere 100 pond spijkers. Deze gunst immers viel ook de Fa. Enthoven in 's-Gravenhage ten deel. Uiteindelijk was de administrateur van het Nationale Fonds voor Nijverheid, Netscher, bereid jaarlijks met f.500 tegemoet te komen onder voorwaarde, dat naast iedere spijkersmid een leerling werd aangesteld om het vak te leren. Deze gunst werd later ook toegestaan aan de speldenfabrikant P. Lebens.⁴²⁾ De fabrikanten van wollen kousen K. Diederichs, J. Kirsch en M. Moers vroegen in 1835 hun bedrijf tegemoet te komen met militaire orders. Er werden uit het Zuiden kousen ingevoerd, hetgeen veel thuiswerkende armen van inkomsten beroofde. Meer dan enige garnizoensorders via intendant De Ras, kwam niet uit de bus. De Kamer van Koophandel oordeelde dat hier niet veel aan te doen was.⁴³⁾

Het bleef voor de Maastrichtse leerlooiers een slechte tijd. Namens hen dienden P.D. Nijst, J. Th. Weustenraad en J.A. Mungersdorf een verzoek in om bescherming tegen de Belgische concurrentie uit het gebied van Stavelot en Malmédy. Vestingcommandant Dibbets had ook voor de leerlooiers aandacht en bepleitte hun belangen bij de Rijksautoriteiten en de Kamer van Koophandel. In 1837 was de omzet nog slechts één vierde van die van 1830. Eén van de 7 bedrijven uit 1830 had moeten sluiten. Het Luikse leer was doorgaans 7 procent goedkoper dan het Maastrichtse. Bovendien had het Luikse zoolleder en overleder doorgaans een betere kwaliteit dan het Maastrichtse. Het wildleer kon de concurrentie aan. Vóór 1830 werd naast dit wildleer ook veel gezouten zoolleer tot ver buiten de stad verkocht. Een van de oorzaken van de hogere Maastrichtse prijzen was de Belgische belasting met 6 procent op boomschors, waarop men was aangewezen. Dit betrof o.a. eikeschors uit Valkenburg. De Maastrichtse leerlooiers zouden gebaat zijn met verlaging van invoerrechten op boomschors of een beschermende heffing van f.11 à f.12 per 100 Nederlandse ponden Luiks leer. Per paar schoenen of laarzen zou dit een kostenverhoging zijn van 5 à 15 cent.

Het mocht niet baten. In 's-Gravenhage oordeelde men dat er geen re-

den bestond om voor Maastrichtse looiërs uitzonderingen te maken op een landelijke regeling. Als enige tegemoetkoming werd besloten dat het leer van het Maastrichtse garnizoen van inheemse afkomst moest zijn. Weer geen begrip dus voor de moeilijke situatie van een reeds oude nijverheid in Maastricht.⁴⁴) Ook de Maastrichtse bakkers kenden problemen. Terwijl zij zelf geen brood buiten de vesting mochten verkopen, werd in de stad van elders afkomstig goedkoper brood verkocht. Deze vreemde bakkers hoefden geen patentbelasting te betalen, terwijl de Maastrichtenaren bovendien nog gekluisterd waren aan vastgestelde prijzen. En dat gebeurde met graan dat op de Maastrichtse markt gekocht was. Inspecteur L.B.A. Vrijthoff adviseerde baron Dibbets niet op deze verzoeken in te gaan. Ook vóór 1830 kwam er brood van buiten de stad naar Maastricht. De buitenprijs voor tarwe was op dat moment f.6,71 en de binnenprijs slechts f.5,94. Aangezien bij binnenkomst aan de stadspoort ook een laag invoerrecht moest worden betaald, was e.e.a. zelfs nog voordelig voor de schatkist. Er kwamen dus geen maatregelen tegen het vreemde brood.⁴⁵)

Evenmin was de plaatselijke overheid bereid vermindering van accijnzen toe te staan op bieruitvoer naar België. Een voorstel in 1835 om een aantal stedelijke belastingen van 1826 te verlagen op blik, 11 procent, leer ongeveer 15 procent, papier, ongeveer 10 procent, ijzer, 10 procent, kaarsen f.5 per 100 pond, stroop, f.2 per 100 pond, en zeep, f.8 per 100 pond, werd eveneens afgewezen. Men zou in Maastricht niet lager kunnen aanslaan dan in de rest van het land. Op deze wijze zou een stimulans kunnen worden gegeven, zo stelde de Kamer van Koophandel, aan jonge industrieën als de paardenhaarweverij van P. Reyniers, de lakenfabrikant J. Hanckar, de speldenfabriek van P. Lebens en de fabrieken van P. Regout. Deze gedachte werd echter meer afgewezen omwille van de stedelijke inkomsten. Verzoeken van de fabrikanten P. Lebens voor spelden, A. Claereboets, voor behangselpapier, en J. de Bruijn voor spelden, gedaan aan het provinciaal bestuur in 1837 om een Rijksvoorschot te verkrijgen voor uitbreiding van hun bedrijven werden afgewezen.⁴⁶)

Exposities van 1834 en 1835

De Société des Amis des sciences, lettres et arts, ontwikkelde in Maastricht een nuttige poging om in de moeilijke economische omstandigheden de ondernemers tot bedrijvigheid aan te zetten. Een van de midde-len hiertoe was de industriële expositie in de Redoute. De opgemaakte catalogus vermeldde een inzending van 298 producten. Voor het merendeel

waren het leerproducten, textiel, koperen of metalen voorwerpen en voor het eerst kristalwerk van Petrus Regout. Speciale vermelding of bekroning viel ten deel aan L. van Beethoven, wegens een geperfectioneerde brandpomp; A. Taiee, wegens goudgalon voor sjako's; J. Claereboets wegens behang- en meubelpapier, Dr. Lekens, wegens een orthopedisch bed ter verbetering van de wervelkolom, een variant op het systeem van Heine uit Würzburg en Pravaz uit Parijs; T. Gilissen, wegens een kookpan van gebruind koper; P. Florin, wegens varkensleren zadels; M.J.A. Mungersdorf, wegens beugelleer; J.F. Weustenraad, wegens buffelhuiden; J. Swaen, wegens geitenvel voor handschoenen en P. Regout met J.G. Lambrix wegens spijkers, geschikt voor de marine. Tegelijkertijd was er een schilderijenexpositie, hoofdzakelijk landschappen, Christuskoppen en stilleven. De stadstekenmeester en schooldirecteur N. Hermans met zijn leerlingen leverden het merendeel van de 130 inzendingen.

In mei 1835 volgde een tentoonstelling van bijzondere planten, met 468 inzendingen, waaronder uit Roermond (Dr. Leurs en Mr. Nicolas), en van baron De Riedesel. Winnaars werden G. Colpin en Mej. Jos. Nijst uit Maastricht en de Luikse bloemenhandelaar Galoppin (47). Het was geen spectaculaire zaak; dat kon men in de gegeven omstandigheden ook niet verwachten. Het teken van leven evenwel was de moeite waard.

De Nederlandsche Handelmaatschappij te Amsterdam

De Maastrichtse ondernemers grepen iedere strohalm aan in het belang van hun fabrieken. Enkele Maastrichtse fabrikanten richtten een verzoek om bestellingen tot de directie van de Nederlandsche Handelmaatschappij te Amsterdam.

Op 20 november 1834 stuurden P. Lebens en Cie, fabrikanten van spelden, haken en ogen een staalkaart naar Amsterdam, teneinde hiervoor opdracht voor de overzeese gebieden te verkrijgen. Als bijzondere redenen van aanbeveling voerde Lebens naast de beklagenswaardige situatie, waarin Maastricht zich bevond, de feiten aan dat de fabriek nu twee maanden bestond en aan dertig jeugdige personen werk verschaftte, terwijl enkele met moeite aangetrokken deskundige werklieden uit Stolberg het bedrijf nog verder zouden kunnen doen groeien als werkgelegenheid. Staatsraad Gericke schreef een warme aanbeveling.⁴⁸⁾

Op 23 juni 1835 kwam een dergelijk verzoek binnen van F. en Th. Regout en I.G. Lambrix in verband met de situatie in hun spijkerfabriek en de kristalglasslijperij. Op 21 april 1836 waagde de fabrikant van wollen stoffen en garers, J.P.H. Hanckar, ook een poging om een order te verwerven voor laken, vlaggedoek, dekens of balen stoffen van aller-

lei soort, daarbij wijzend op de goede kwaliteit van de uit zijn fabriek afkomstige stoffen welke het garnizoen van Maastricht sedert de laatste jaren in gebruik had.

P.L. Lekens, eigenaar van de in 1782 gevestigde papierfabriek te Maastricht aan de Jeker, vroeg op 12 juni 1837 papier of schrijfpapier te mogen leveren. In het verleden moest hij hoofdzakelijk bestaan van afzet naar het Zuiden, maar die was nu belemmerd, mede door de geldende heffing van 15% Nederlandse douanerechter.

In november 1838 diende Gustave Lenssen een verzoek in om levering van speelkaarten, pennen, lak en ouwelen, vloeipapier. Alle adviezen en aanbevelingen van Staatsraad Gericke ten spijt ontvingen slechts Regout en Lambriex een gunstige beschikking op hun verzoek om enkele partijen 'pijkers en aardewerk voor Batavia te leveren.⁴⁹⁾

loch bleef men in Maastricht hoop stellen op de Handelmaatschappij. Gesterkt door de belangrijke steun welke de textielindustrie in Twente ondervond, hetgeen aan tienduizend arbeiders werk verschafte, wendden zich op 29 juli 1839 de Maastrichtse ondernemers J. Meerbeke, Jer. Chainaye, W. Clermont, H. Seydlitz en M.G. Bernhomme tot de Nederlandsche Handelmaatschappij met het bericht dat zij bereid waren de middelen te fournieren voor een katoenspinnerij van 20.000 spoelen en een weverij van 500 moderne powersooms, mits men dan ook kon rekenen op de medewerking van de Handelmaatschappij bij de afzet. De ondernemers schreven geen gunstiger punt in Nederland te weten voor een dergelijke industrie, gezien de lage lonen, de vele werklozen, de gemakkelijke afvoer en de lage brandstofprijzen. Limburg zou op deze wijze een even goede toekomst als Twente tegemoet kunnen gaan. De Maastrichtse ondernemers kregen van de N.H.M. ten antwoord dat de aangevoerde gunstige omstandigheden in Limburg onmiskenbaar aanwezig waren, maar dat men er geen gebruik van kon maken, aangezien de afzet van Twente nog niet eens geheel werd afgenomen door de Handelmaatschappij. Men had daar noodgedwongen reeds bestellingen geannuleerd en het zou onjuist zijn op dit moment elders bij een nieuwe overeenkomstige industrie orders te plaatsen. Wanneer gesteld wordt dat de N.H.M. van betekenis is geweest voor de opkomst van de Nederlandse textielindustrie, dan moet gesteld worden dat Limburg met uitzondering van de fabrieken van P. Regout te Maastricht in het vaderlandse hoofdstuk van de Nederlandsche Handelmaatschappij wel bijzonder slecht is weggekomen.⁵⁰⁾

Bescheiden overheidssteun aan de Maastrichtse Nijverheid

Maastricht kon alleen op zichzelf rekenen. Daar speelden de plaatse-

lijke autoriteiten zoveel mogelijk in mee, soms zelfs tot ongenoegen van de regering in 's-Gravenhage, zoals o.a. bleek in 1833. P. Regout heeft dit onder woorden gebracht, toen hij in 1838 met vestingcommandant Dibbets correspondeerde over zijn plannen een glasblazerij op te richten. Hij dankte hierbij "voor de goedgunstige bescherming welke Uwe Excellentie sedert meer dan zeven jaar onafgebroken aan alle takken van handel en nijverheid binnen deze stad wel heeft gelieven te verlenen en waarvan de ondergetekende zo menigvuldige blijken heeft mogen ontvangen". P. Regout moest tot een eigen glasblazerij overgaan, omdat de Belgen associaties waren aangegaan ter wering van mededinging. Door koop van het pand Stregnaert op de Boschstraat kreeg Regout terreinuitbreiding. Hij ontving op 29 november 1838 een voorschot van f.30.000 tegen een rente van 2,5 procent. Hij had toen 80 kristalbanken. Een Limburgs octrooirecht van 10 jaar werd hem geweigerd. Toen Regout zich in Luik bevond om vaklieden aan te trekken, werd hij gearresteerd onder verdenking van omkoperij. Bij gebrek aan bewijs werd hij op erewoord vrijgelaten. Voor P. Regout was deze bescheiden overheidssteun voldoende om de Belgische concurrentie in Nederland te kunnen weerstaan.

Een ander voorbeeld van overheidstegemoetkoming ondervond koopman-leerlooier J.F. Weustenraad. Een schadeclaim van f.20.000 als gevolg van de lage waterstand van de Jeker bij zijn 2 molens werd afgewezen, maar hij ontving wel een renteloos voorschot van f.25.000 om zijn bedrijfstak gaande te houden. Ondanks groot vakmanschap was het vermogen van Weustenraad buiten zijn schuld "gekrenkt".⁵¹⁾

Overheidssteun verwierven ook de Luikse gebrueders Michiels, pachters van de Maasmolen in Maastricht, eigendom van de Ved. Dubois-Daudrimont. Deze vroegen in 1835 toestemming om meel dat in Maastricht gemalen was, accijnsvrij langs de Maas te vervoeren, met als bestemming Hollandse scheepsbroodbakkerijen voor de overzeese gebieden. Vestingcommandant Dibbets adviseerde dit verzoek toe te staan, mits er garanties zouden bestaan dat zoveel mogelijk Nederlands of desnoods Pruisisch graan gebruikt was. In de toelichting kwam verder nog als gegeven naar voren dat de Maasmolen, gelegen nabij de tegenwoordige Hoenderstraat, alleen al alle graanbehoeften in Maastricht kon dekken. Met dit kwaliteitsgraan aan boord kon men voorkomen dat scheepsbrood moest worden opgelegd of dat met handmolens meel moest worden gemalen. Volledigheidshalve werd er nog aan toegevoegd dat de Maasmolen 10 Maastrichtse molens in hun bestaan kon bedreigen en dat, als een geheel ander gegeven, Charles Behr, die sedert 1830 in Belgische dienst was opgeklommen, een schoonzoon was van de eigenaresse.

Vreemd in dit verband warer de protesten van de Maastrichtse aannemers en wagenmakers in 1837. Zij klaagden er over dat arbeiders en aannemers van buiten de vesting in Maastricht werk aannamen en uitvoerden, met name ook bij de genie en de artillerie. De zaak werd bij de militaire overheid aanhangig gemaakt.⁵²⁾

De Maastrichtse requesten tussen 1836 en 1839

Op 1 maart 1836 was de handelaar L.W. Rutten initiatiefnemer van een request dat om bescherming voor de Maastrichtse handelsbelangen vroeg, nu de Belgen opnieuw allerlei belemmeringen uitdachten tegen de handel op Noord-Brabant en Aken. Ook werd bekend dat de Belgen op het punt stonden de Maas bij Hocht te verbinden met de Zuid-Willemsvaart. Op 24 maart 1836 werd de koning verzocht maatregelen te beramen om te voorkomen dat de tollinie tot 2325 ellen zou worden ingekort. Ondertekenaars waren de Wed. J.M. Nijpels, J. Hustinx, L. Neven, G. Coenegracht, J.A. Pijls, L. van Aubel, J. Bemelmans, Rochs Bertrand, N. Rutten en L.W. Rutten. Het antwoord van Minister Verstolk van Soelen op de Maastrichtse requesten was opnieuw dusdanig dat Maastricht aan zijn eigen lot werd overgelaten. De Maastrichtse handelaren, zo luidde het, gaver een verkeerde uitleg aan de gedachte van vrije militaire wegen, zoals deze op de Londense Conventie van 21 mei 1833 waren vastgesteld. En wat de Belgische douanelinies betreft: Nederland had deze beslissingen nooit erkend. Men kon zich echter wel voorstellen dat het veelvuldig voorkomen van smokkel rond Maastricht de Belgen tot tegenactie aanzette.

Teleurgesteld door dit antwoord wendde de Kamer van Koophandel zich opnieuw tot staatsraad Jhr. J.E.P.E. Gericke, om opnieuw invloed in 's-Gravenhage aan te wenden ten gunste van het lot van Maastricht, waar alleen via sluikhandel nog wat te verdienen viel. In augustus zond men van de bestaande situatie afschriften naar de Kamers van Koophandel te Rotterdam, Amsterdam, Dordrecht en Groningen en het Hoofdbestuur van de Nederlandsche Handelmaatschappij te 's-Gravenhage.⁵³⁾

Een jaar later was nog niets gebeurd. Met vertwijfeling wendde de Kamer van Koophandel zich op 24 oktober 1837 opnieuw tot staatsraad Gericke, met een herhaalde vermelding van de moeilijke situatie rond de Zuid-Willemsvaart, de graanhandel en de postverbindingen van de stad. Alleen een groter handelsgebied zou de Maastrichtse fabrikanten en handelaren van de immorele sluikhandel bevrijden. "Als het niet verandert, vervalt deze vroeger zo belangrijke Nederlandse stad weldra in een staat van verkwijning, waaruit zij moeilijk immer zal herrijzen." De koopwaarde der goederen en de huishuren daalden. De huiseigenaren kwamen

niet meer aan de rente van hun kapitaal. Vele voorname huizen stonden leeg. Landerijen buiten de stad moesten tegen zeer lage prijzen verkocht worden.⁵⁴⁾

De handelaren bleven klachten uiten, vooral toen bleek dat Dibbets noch Gericke iets vermochten in te brengen bij de regering te 's-Gravenhage, die in een star standpunt bleef volharden. In een schrijven van baron Dibbets d.d. 3 november 1838 wees deze erop dat de meeste handelaren noodgedwongen granen waren gaan opslaan in depots of filialen buiten de stad. Dat was onvoordelig voor de graanhandel in de stad, haar handelaren, werklieden, brouwers, jeneverstokers, bakkers, slijters en winkeliers. Bovendien zouden nu een aantal graanzolders als dood kapitaal leeg blijven staan.⁵⁵⁾ Men durfde niet te veel graan binnen de stad te brengen. Als gevolg van uitvoerverboden kon men onverwacht gedwongen worden tegen te lage prijzen te verkopen. Dit was bijzonder teleurstellend sinds de Zuid-Willemsvaart weer open was en nieuwe handelsmogelijkheden ontstonden voor Pruisisch graan. Aan belastinginspector L.B.A. Vrijthoff vroeg baron Dibbets of de graanprijsstijgingen van het najaar 1838 niet de diepe achtergrond van het laatste verzoek van de graanhandelaren waren. Vrijthoff geloofde in de eerlijkheid van de bedoelingen van de graanhandelaren. De stad had voorraden genoeg; daarover behoeften geen zorgen te bestaan. Om toch veilig te zijn in geval door een strenge winter of politieke onrust in de Rijnprovincies stagnatie in de aanvoer zou ontstaan werd besloten een uitvoerverbod van graan te doen ingaan, wanneer de tarwe- en roggeprijzen zouden stijgen boven resp. 24 en 17 frs. per mud. Dit laatste bleek niet nodig, maar intussen gebeurde helaas weer niets ter verbetering van het lot van de Maastrichtse handel vóór 1839. ⁵⁶⁾

Maastrichtse hoop op herstel van de Zuid-Willemsvaart

Toen de Belgen via een wateraftapping bij Hocht de Zuid-Willemsvaart, „le Canal à Bois-le-Duc“, weer bevaarbaar maakten, was het voor Maastricht sneu dat men het kanaal niet kon benutten vanwege Dibbets' weigering om het kanaal vanuit Maastricht van water te voorzien. Een poging van de Kamer van Koophandel in het najaar van 1833 om het kanaal opnieuw te doen openen mislukte. Men werd ongeruster, toen de Belgische Dienst van openbare Werken in 1835 opdrachten gaf om te Hocht een sluis te bouwen conform de plannen van De Puydt, een bouwwerk overigens dat niet erg zou opschieten en pas begin 1838 gereed kwam, o.a. als gevolg langdurige lage waterstand van de Maas in 1837. De Kamer van Koophandel nam het onderwerp weer op de agenda in de vergadering van 3 maart 1835. ⁵⁷⁾ Men be-

cijferde dat via het kanaal de goederen in circa drie dagen vanuit 's-Hertogenbosch konden arriveren, in vergelijking met de Maasvaart een tijdwinst van 1,5 tot 2 weken. Met stoomschepen straks zou het nog vlugger kunnen. Een last van 200 pond zou slechts f.11 kosten, tegenover f.200 via de Maas. Voor granen was het verschil f.7 tegen f.13 via de Maas. Bovendien had men geen rekening meer te houden met waterhoogten op de Maas. Als er een sluis te Hocht kwam, zou Maastricht geheel buiten de handelsweg naar Luik gaan vallen vanaf sluis 13. Men kwam Maastricht weer niet tegemoet, ook niet toen de handelaren op voor- gaan van L.W. Rutten de Nederlandse regering voorhielden dat het bouwen van een sluis te Hocht ook een inbreuk was op de Londense Conventie van 21 mei 1833. 58)

Einde oktober 1837 zetten de handelaren P. Regout en G.J. Becker via een request de Kamer van Koophandel opnieuw tot activiteit aan "teneinde hun voortbrengselen, welke voorramelijk voor het Noorden bestemd zijn, langs de Zuid-Willemsvaart te vervoeren, in plaats van langs de Maas, die nu eens door te hoge en dan weer door te lage waterstanden onbevaarbaar is". Het gezamenlijk optreden van staatsraad Gericke, de Kamer van Koophandel, het gemeentebestuur en de belanghebbende handelaren had eerst resultaat op 24 april 1838, toen het K.B. no.1 vervoer van Maastricht naar Noord-Brabant behalve over de Maas ook toestond via het kantoor te Someren. Tot grote vreugde van Maastricht arriveerden begin mei 1838 de eerste schepen via de Zuid-Willemsvaart weer in Maastricht. De Belgen hadden na het innen van de transitorechten geen moeilijkheden in de weg gelegd. De Belgische rechten bedroegen 20 centimes voor 1 last graan of 100 kg. goederen of 15 centimes per 100 frs. handelswaar. De Maashandel liep in omvang meteen terug. 59)

II. De Limburgse Economie van 1833 - 1839

Een kwijnend bestaan

De Limburgse nijverheid buiten Maastricht kende na 1833 niet de bescheiden heropleving zoals de Maashandel te zien gaf. Het verlies van de Hollandse markt berokkende de wol- en textielnijverheid van Vaals en Roermond aanzienlijke schadeposten tot aan het Scheidingstractaat van 1839. De aansporingen van het Provinciaal Bestuur te Hasselt om deel te nemen aan de nationale exposities van 1831, 1833, 1835 en 1836 te Brussel en in 1837 te Brugge hadden evenmin verbetering tot gevolg. Bij de bestaande zeer geringe belangstelling om producten naar de tentoonstellingen in te zenden is opvallend dat nog tamelijk veel ereprijzen in Limburg terecht kwamen. Van de 16 inzendingen van 1835 behaalden

er 11 een eervolle vermelding. De geeerden waren:

<u>Naam en woonplaats</u>	<u>Inzending</u>	<u>Ere-medaille</u>	
Burghoff-Magnee Roermond	papiersoorten	verguld zilver	
J. Engels Roermond	fluweel-zijden stoffen	zilver	
A.J. Joosten Hasselt	uurwerken	brons klas I	
J. Kannegiesser Vaals	wollen dekens	brons klas I	
W. Kamps Tegelen	dakpannen	brons klas II	
P.J. Rievers Tegelen	keuken-aardewerk	brons klas II	
Janssens en Berch- ter, Roermond	katoenen geweven stoffen	eervolle ver- melding	
A. Schlosser Roermond	katoenen stoffen	idem	
J.H. Vanderheyden Weert	rieten hoeden	idem	
G. Krambruchers Tegelen	aardewerk vrucht- korven	idem	60)

Madame Nicolas-Reschenberg uit Roermond ontving een medaille als waar-dering voor een door haar ingezonden haakwerkschilderij.

Het douanerayon rond Maastricht werkte belemmerend voor de regionale kleinhandel op Maastricht, de handel op Holland was sedert november 1830 taboe. De Limburgse handel op Aken trouwens liep ook vóór 1830 voornamelijk via Maastricht.⁶¹⁾ Volgens de telling in 1836 bedroeg het aantal distilleerderijen in Limburg (zonder Maastricht) 248, 68 in het arrondissement Hasselt, 66 in het arrondissement Maastricht en 114 in het arrondissement Roermond. Na 1833 waren er in genoemde arrondissementen resp. 5,9 en 13 (totaal 27) bijgekomen. Dit totaal aantal is veel groter dan de opgaven van vóór 1830 aangegeven, maar daarvoor waren andere normen de oorzaak: men telde destijds alleen de volledig werkzame bedrijven. Het aantal zoutziederijen buiten Maastricht bedroeg in Limburg 1836 15; in St.-Truiden 4; Hasselt 1; Tongeren 2; Bemelen 1; Maaseyk 1; Roermond 1; Weert 3; en Venlo 2. In deze sector berokkende de frauduleuze invoer vanuit Maastricht een grote schadepost. Op 7 september 1832 werd het Accijnskantoor te Venlo gesloten bij gebrek aan voldoende omzet. Op 16 april 1834 werd het heropend. Toen zag men de uitvoer naar Pruisen stijgen van 844.580 kg. (1834) naar 1.542.398 kg. (1835) en 873.894 kg. (1e halfjaar 1836). ⁶²⁾ Het betrof hier derhalve een verplaatsing van de handel.⁶³⁾ Het aantal faillissementen tot

1834 was gering. Het overkwam één handelaar te Tongeren en één te Venlo.

L.A. van de Weyer attendeerde er herhaalde malen op dat de slechte wegverbindingen de ontwikkeling van de handel niet bevorderden. De Domaniale Mijnen te Kerkrade zouden bijzonder gebaat zijn met een betere verbinding met de Maas. Een betere rondweg rond in plaats van een weg door Maastricht zou eveneens gunstig zijn. Men werkte aan een weg van Vroenhoven via Veldwezelt en Lanaeken naar Neerharen sedert 1834, maar het schoot niet erg op. Ook zou het nuttig zijn een nieuwe Maasoverzet in te richten tussen Limmel en Smeermaas ten noorden van Maastricht. En waarom begon men niet aan de verbetering van de wegen Maastricht-Beek-Venlo en Sittard-Heerlen, hetgeen toch al zo vaak beloofd was?

De tolopbrengsten op de weg Maastricht-Aken bedroegen:

1831	frs. 5780	1834	frs. 6650
1832	frs. 4120	1835	frs. 4920
1833	frs. 3640	1836	frs. 5600

Op de weg Maastricht-Beek was het frs. 450 in 1835 en frs. 280 in 1836. De weg Maastricht-Valkenburg bracht in 1835 frs. 3735 op en in 1836 frs. 2810. In 1828 was dat fl.3135 geweest. De totale wegtolopbrengsten waren in 1830/31 frs.18.800; in 1831/32 frs.16.385; in 1832/33 frs. 13.789. 64)

Deze tolopbrengsten duiden op een terugval van de handel tussen Maastricht en het directe achterland op de rechter Maasoever. Een inzicht in het geleidelijke, maar geringe herstel van de Limburgse economie na 1833 en de voorafgaande jaren van terugval leveren de cijfers van de geheven belastingopbrengsten. Hoe zwaar het verlies woog, blijkt uit de opgaven van de cijfers voor 1829, toen Maastricht er nog bij inbegrepen was. De opbrengstcijfers van de belastingen, uitgedrukt in francs over de jaren na 1830 leveren, na een aanvankelijke terugval tot 1833, na dat jaar weer een stijging op. Dit duidt op een geleidelijk herstel van de economie in Limburg, zonder de opbrengsten van Maastricht sinds 1831. Zie tabel 5.

Veel uitbreiding van industrie kwam er dus niet. Het stoomtijdperk deed in deze jaren in Limburg zijn intrede. J. Hanckar en P. Regout waren in Maastricht de eersten in 1834. Verder kwamen stoommachines te staan in Vaals en vier bij de Domaniale Mijnen te Kerkrade in 1836, naast de stoommachine van de Fa. Cockerill, die reeds in 1826 geplaatst was. Daarnaast kwam er in 1833 een bij de graanmolen te Hasselt, de papierfabriek van Burghoef te Roermond en de suikervabriek te St.-Pruiden en Ordingen.65) Men had hierin een grote achterstand ten opzichte van het Waalse land. Luik telde in 1838 258 stoommachines; Henegou-

TABEL 5

Jaar	Patent-rechten	Personele belastingen	Douanerechten	Bier-accijns	Gedistilleerd accijns*)	Zout-accijns
1829	-	-	392.908,64	372.688,69	327.656,34	260.148,28
1830	115.365,25	277.475,60	-	-	-	-
1831	94.860,56	262.126,14	130.571,59	321.701,50	372.908,02	113.444,65
1832	97.345,44	255.844,71	370.728,81	309.043,04	701.233,87	109.624,04
1833	103.768,31	254.410,75	486.318,02	324.586,78	574.146,95	128.236,68
1834	110.166,51	259.623,69	439.002,29	352.601,62	375.331,63	139.808,30
1835	118.214,49	263.022,62	380.926,47	352.239,24	346.484,64	103.501,53
1836	115.365,25	264.280,75	458.391,96	336.538,89	284.001,73	92.998,49
1837	120.976,27	271.250,63	456.148,30	328.577,83	318.053,54	97.569,09
1838	138.893,37	273.189,14	541.815,64	327.637,62	446.907,91	117.612,45

*) In 1833 werd het accijns op gedistilleerd verlaagd.

wen 461, Namen 45, Oost-Vlaanderen 129; Brabant 86; Antwerpen 14. 66) Ook hier bleken weer industriële achterstanden voor Limburg te bestaan.

Een blijk van de nog geringe industriële mentaliteit in Limburg leverde Meerssen in 1834. Men tekende daar ernstig protest aan tegen de voorgenomen vestiging van de Maastrichtse wollen dekenfabrikant Hanc-kar, op grond van het feit dat de vreemde arbeiders overlast in Meers-sen zouden veroorzaken. De plaatselijke overheid was echter verstandi-ger en lette in de adviezen op de werkgelegenheid.⁶⁷⁾

De Domaniale Mijnen te Kerkrade hadden in 1833 voor 412 personen werk. Er werden hoofdzakelijk voor regionale afzet in 1832 4.515.000 kilo vetkolen gedolven naast 19.322.000 kilo kolengruis, ter waarde van 103.400 frs. De bedrijfswinst was toen 20.560 frs. De plaatsing van stoommachines door Cockerill deed geruchten ontstaan dat deze de mijnen wilde opkopen. Een rapport uit 1841 vermeldde klachter over de mijnen, die zich in een desolate toestand bevonden, slecht onderhouden, financieel slecht beheerd en met slechte afvoermogelijkheden.

In 1837 stonden in Limburg de volgende aantallen patentplichtigen ingeschreven:

4473 fabrikanten, handelaars en winkeliers
9070 ambachtelijke beroepen (technisch)
1928 bakkers, molenaars, brouwers en slaggers
22 aannemers voor publieke werken en leger
533 schippers, vissers en rijtuigverhuurders
3375 herbergen en hotels

De insluiting van Maastricht bracht een aantal ondernemers van die stad er toe in een van de naburige gemeenten filialen te stichten i.v.m. de douaneproblemen. Een en ander blijkt uit het stijgende aantal nieuw aangevraagde patentplichtigen in het arrondissement van de rechter-Maasoever, zoals deze door L.A. van de Weyer werden opgegeven:

	1831	1832	1836	1837	1838
graanhandelaren	29	51	70	74	93
stoffenhandelaren	3	3	2	2	4
handelaren in wijn, tabak en hout	72	68	80	93	91
winkeliers (koloniale waren)	407	479	620	711	656
textielfabrikanten	11	11	14	11	11
leerlooiers	17	14	17	21	19
bierbrouwers	21	26	18	32	35
distillateurs	7	9	17	17	12
marskramers	21	18	29	17	41

Duidelijk is dat de provincie Limburg maar langzaam over de moeilijkheden en schade heen kwam, die de scheuring in 1830 had veroorzaakt. Een ander voorbeeld van gebrek aan economische opgang na 1830 leverden de opbrengsten van de octrooirechten over de jaren 1836, 1837 en 1838.

	1836	1837	1838
Hasselt	frs. 56.977,20	frs. 60.906,45	frs. 54.525,24
Maaseyck	frs. 9.261,92	frs. 10.357,45	frs. 9.830,00
Roermond	frs. 11.069,93	frs. 10.291,89	??
St-Truiden	frs. 27.355,--	frs. 28.285,--	??
Tongeren	frs. 25.011,34	frs. 26.170,09	frs. 25.370,46
Venlo	frs. 47.192,67	frs. 45.705,19	frs. 68)

Een opmerkelijk initiatief te Vaals kreeg in 1833 geen vervolg. In samenwerking met enkele kapitaalschieters wilde J.J. Meissenberg uit Aken een roulettezaal beginnen te Vaals. Hij rekende op een winst van zeker frs.1000 per trimester. Op deze wijze, zo argumenteerde hij bij gouverneur J.F. Hennequin, zou Belgisch geld in België blijven. Verder zou Vaals bijzonder kunnen profiteren van de vier maanden per jaar waarop in Aken niet gespeeld mocht worden. Het zou Vaals bovendien vertier en voordelen opleveren. De zaak werd doorverwezen naar Brussel en verdween daar in de doofboot.⁶⁹⁾

De Landbouw in Limburg na 1830

Voor het toch al overwegend agrarische Limburg werden de resultaten van de landbouw economisch gezien nog meer belangrijk sinds handel en industrie na 1830 een periode van grote malaise ingingen. Na de slechte jaren van 1829 en 1830 was de overheid en met name gouverneur J.I. Hennequin dubbel bezorgd over de resultaten. Als lid van de provinciale commissie van de Landbouw was deze materie hem ook goed toevertrouwd. In zijn verslag aan Binnenlandse Zaken te Brussel over 1830 noemde Hennequin de graanoogsten voor haver en gerst overvloedig, hoewel als gevolg daarvan het landbouwjaar niet te best mocht genoemd worden. De kwaliteit van het stro en hooi viel tegen. De apathische houding van de bevolking verbeterde: de veeopbrengsten stegen evenals de graanprijzen en dat gaf werkman en dagloner, die hiervan mee profiteerden, meer animo voor de toekomst. De Haspengouw maakte het relatief het beste. Er waren veel fruitbomen vernieuwd. De bevolking was er meer toe overgegaan om hakhout in plaats van stro als brandstof te gebruiken. Rond Hasselt hadden vele boeren de raad opgevolgd om voor

november, vóór de vorstperiode, in te zaaien. Er was opnieuw veel heidegrond in cultuur gebracht, na verbranding van de heidebegroeiing. Niets stond volgens Hennequin een nieuwe periode van ontwikkeling van Limburg in de weg. 70) De inrichting van het militaire kamp te Bevelo werd algemeer als economisch voordelig gezien. Opnieuw werd er over gedacht of men de droge Kerpen zou kunnen kanaliseren. Dit zou evenwel naar schatting het destijds astronomische bedrag van 16 miljoen francs hebben moeten kosten. De jaren 1831 en 1832 waren jaren met zeer goede agrarische opbrengsten; de hagelbuien van juni 1831 en augustus 1832 hadden hieraan niets veranderd. Al was de zomer van 1833 erg droog, het natte najaar van 1833 zorgde toch nog voor een goede oogst; 1834 en 1835 waren goede graanjaren; 1836 was redelijk goed. De oogst van 1837 was middelmatig, o.a. bepaald door een zeer nat najaar 1836 en voorjaar 1837. De strenge winter 1838/39 benadeelde de wintergewassen. Voor de openbare rust in Limburg waren deze resultaten nuttig.

Van belang was dat Limburg in mei opnieuw werd gedeeld in 8 districten van de Commissie van Landbouw. Er werd vergaderd in het Gemeentehuis van Hasselt. Leden werden P.F.T. Beerenbroek te Roermond, de voorzitter, de vrederechter F. Corten te Beek, burgemeester L. de Limpens van Oirsbeek, P.J. Wilsens te Hasselt, J.J. de Montaigne te Lanaeken, A. Koekhofs te Achel, L. de Schiervel te Rotem en J.J. Bollaert te Engelmanshoven. Deze commissie uitte regelmatig klachten over het feit dat de boeren er te weinig toe overgingen woeste grond in cultuur te brengen. In het arrondissement Roermond was dit nog gebeurd met 59.045 ha.; in Hasselt met 31.101 ha. en op de rechter-Maasoever met 2770 ha. 71) Een en ander had tot gevolg dat de extravagant hoge graanprijzen sinds 1830 weer daalden tot normaal niveau. Zo kon de hoogte van de afkoop van renten etc. op basis van de gemiddelde graanprijzen, gerekend in frs. per hectoliter, zonder grote onderlinge jaarlijkse verschillen als volgt worden bepaald:

		Hasselt	Tongeren	St.-Truiden	Roermond	Venlo
Tarwe	1833	17,23	16,03	16,27	15,23	16,10
	1834	17,04	15,63	16,17	14,85	15,70
	1836	16,99	15,29	16,20	14,43	15,43
Rogge	1833	11,42	11,43	11,46	11,21	11,19
	1834	11,14	11,08	11,39	10,68	10,80
	1836	11,11	10,82	11,52	10,31	10,53
Gerst	1833	9,57	8,87	9,30	8,88	8,79
	1834	9,57	8,82	9,18	8,74	8,65
	1836	9,49	8,82	9,75	8,58	8,52

		Hasselt	Tongeren	St.-Truiden	Roermond	Venlo
Spelt	1833	-	6,09	-	6,64	-
	1836	7,95	5,85	-	6,43	8,03
Haver	1833	5,69	5,40	5,51	6,23	6,25
	1834	5,69	5,39	5,53	6,11	6,18
	1836	5,87	5,42	5,94	7,44	6,21
Boekweit	1833	8,17	-	-	8,00	8,36
	1834	7,93	-	-	7,77	6,18
	1836	-	-	-	6,08	-

De verschillen in hoogte tussen de steden onderling waren normaal te noemen. Eenzelfde tendens in de graanprijzen blijkt uit de gemiddelde graanprijzen van Limburg, gerekend in frs. per hectoliter, over de periode 1831-1841.

	1831	1832	1833	1834	1835	1836	1837	1838	1839	1840	1841
tarwe	10,24	10,50	14,76	14,80	15,99	14,38	15,43	18,79	22,63	22,02	19,37
rogge	7,15	6,73	10,40	10,10	9,95	10,42	11,44	12,95	14,27	13,97	11,51
gerst	4,89	7,14	9,60	9,40	8,67	9,42	9,54	11,03	12,14	12,94	10,87
spelt	5,20	4,42	6,31	5,90	6,42	5,86	6,04	7,41	7,83	8,35	7,41
boekweit	5,28	4,87	8,46	7,14	8,91	8,27	7,75	8,27	9,15	10,36	9,66
haver	2,77	3,65	6,10	5,70	5,68	5,67	5,96	6,92	6,42	7,92	6,17
aard-appels	1,61	1,48	2,62	2,82	3,48	3,06	2,88	3,00	3,29	4,18	3,80
hooi	2,48	2,26	5,95	6,30	6,93	6,08	5,71	5,32	5,37	5,62	5,82
stro	1,59	1,58	3,20	3,78	4,30	3,93	4,06	4,03	4,12	4,49	4,60

Van de slechte graanjaren 1837 en 1838 was een prijsstijging het onvermijdelijke gevolg. De daling in de jaren 1831 en 1832, t.o.v. 1829, komen in deze gemiddelden eveneens tot uiting.⁷²⁾

Omwillen van de landbouwers op de rechter Maasoevers werd naast de bestaande markt te Eijsden bij K.B. van 28 februari en 27 december 1834 ook toegestaan markt te houden te Meerssen, Rekem en Valkenburg. De insluiting van Maastricht was voor de genoemde plaatsen, evenals voor Tongeren en Bilzen in dit opzicht een voordeel. De markten van Valkenburg werden geen succes. Jammer was dat de uitbreiding van de graansmokkel sedert 1833 de gewone marktontwikkeling opnieuw verstoorde, waarover elders reeds meer gezegd is.⁷³⁾

Toen de graanprijzen in 1838 snel stegen, gevolgd door de broodprijzen van 36 naar 41 centimes, was de regering in Brussel bezorgd. Gouverneur De Lamberts Cortenbach verklaarde e.e.a. uit het feit dat in 1837 teveel was geëxporteerd naar Engeland en dat het derhalve slechts een tijdelijk verschijnsel was. Er was voldoende aanvoer en in Roermond daalden de prijzen zelfs weer.

Het Koninklijk Besluit van 21 juli 1833, dat een aanzienlijke verla-

ging van de accynsrechten op gedistilleerd invoerde, leidde tot een grotere vraag naar jenever en tot meer graanverbruik. De kleine stokerijen rond Sittard, Roermond, Venlo en Maaseyk merkten dit het beste. Door allerlei klachten in het land verontrust, liet de regering te Brussel onderzoeken of de wet van 21 juli 1833 tot ongewenste gevolgen had geleid. Over de ontwikkelingen in Limburg kon het provinciaal bestuur melden dat e.e.a. daar wel meeviel. Met uitzondering voor Maaseyk, waar wat meer kermisruzies waren voorgekomen dan normaal, kon men stellen dat de nieuwe wet geen ongunstige invloed had gehad op de moraal van Limburg. De opleving van de omzet in gedistilleerd was overigens maar een tijdelijk verschijnsel. Er deed zich zelfs spoedig overproduktie voor, hetgeen tot stoplegging van een aantal stokerijen leidde. Kennelijk werd de bevolking wat kieskeuriger op de kwaliteit. De kleine Limburgse stokers konden de concurrentie niet aan tegen de grotere bedrijven in Hasselt en Luik, waar met groter vakmanschap gestookt werd. Bovendien, zo stelde men, kwam Luik goedkoper aan steenkolen via de Maas, die bovendien ook als afvoerweg voordelig was. Voor Limburg had de nieuwe wet hoofdzakelijk betekenis in zoverre de invoer van frauduleuze jenever uit Maastricht en Pruisen kon worden tegengegaan.⁷⁴⁾

III. Een schrijnende tegenstelling: de Luikse economie na 1830

Al met al was de economische situatie in Limburg inclusief Maastricht een zeer slechte. De economische ontwikkelingen in Luik na 1830 verliepen beter. De orangisten in Noord en Zuid, die hoopten dat verval in de economie van Luik een wens tot terugkeer naar het bewind van Koning Willem I zou veroorzaken, zagen hun verwachtingen niet vervuld. De recessie in de economie in het Luikse was slechts van korte duur. Met name hoopte men tevergeefs op een ernstige terugval in de mijnindustrie, o.a. door het verlies van de Nederlandse markt. De steenkoolproductie in het Luikse verdubbelde tussen 1815 en 1828 ruimschoots van 333.294 naar 694.959 ton. Daarna werd snelle stijging afgeremd tot 853.123 ton, circa 15 procent, in 1840. Op de Hollandse markt werden inderdaad omzetverliezen geleden tegen de Roerbekkenkolen. In 1833 voeren 687 boten naar het noorden met 6941 ton steenkolen; in 1840 waren het 8316 boten met 195.326 ton. Een dieptepunt vormde het jaar 1831 met 445.000 ton, ongeveer één derde minder dan in 1828. De komst van het stoomtijdperk evenwel en met name de spoorwegen sedert 1835 brachten voor Luik een gunstige ommekeer. De heropening van de Maasvaart zorgde eveneens voor een bescheiden bijdrage.

Voor het merendeel van de Luikse bedrijven was de situatie in 1833 gunstig te noemen. De Kamer van Koophandel van Luik noemde hiervoor: de ijzerindustrieën van Poncelet en Desoer, de wapenindustrie, de spijkerfabrieken, de speldenfabrieken, de smederijen, de papiermolens van Jupille en de glasnijverheid te Val St.-Lambert. Als gevolg van verlies van de Hollandse markt leden blijvende schade: de fabrikanten van aluin, zink, koperwaren, de kalkovens en de handel in hout en leistenen. De wol- en textielfabrikanten van Luik en Verviers trof hetzelfde lot als die van Gent met de overzeese handel. Evenals in Vaals en Roermond was het voor het Luikse land moeilijk concurreren tegen de Duitse fabrieken te Eupen (26), Monschau (38), Düren (22), Aken (73) en Geilenkirchen (16). De leerlooiers van Stavelot konden op de Pruisische markt niet optornen tegen de hoge invoerrechten, en ook niet tegen de circa 60 leerlooierijen te Malmédy, die tussen 1831 en 1833 jaarlijks 189.900 huiden produceerden en tussen 1834 en 1836 194.000. Ook voor hen was het verlies op de Hollandse markten een extra schadepost.

De jeneverstokerijen profiteerden van de accijnsverlaging in 1833. 75) Ook de verslagen aan het ministerie van Binnenlandse Zaken in de volgende jaren vertonen een overeenkomstig beeld. In 1836 klaagden de spijkerfabrikanten over gebrek aan afzet op de Hollandse scheepswerven. De fabrieken van zinkwerken te Huy (Corthalieu), Prayon (Nouvelle Montagne), en Mosselman (Vielle Montagne), bepleitten verlaging van invoerrechten omwille van de handel op Frankrijk en Engeland. De wapenverkoop naar Frankrijk, Turkije en de U.S.A. deed goede zaken: in 1836 een omzet van 7 miljoen francs; in 1837 12 miljoen francs. Antwerpen, Ostende en Le Havre profiteerden hiervan mee. Het Luikse rode koper verloor de concurrentiestrijd tegen Engeland, Zweden en Rusland. De activiteiten van P. Regout te Maastricht met glas en spijkers werden tegenwerkt. Reeds in 1834 bepleitte voorzitter Francotte van de Kamer van Koophandel beperking van de uittocht van vaklieden door middel van het weigeren van afgifte van paspoorten. De 21 tabaksfabrikanten waren in 1838 tevreden. Er was smokkel aan de Franse westgrens. 76) In het Luikse werden verschillende stoomgraanmolens geïnstalleerd. De graanhandelaren vroegen bescherming tegen de import uit de U.S.A..

In moeilijkheden geraakten de stroopfabrikanten uit Visé, die steeds een grote afzet naar het Noorden hadden gekend, doorgaans ter waarde van frs. 200.000 per jaar. Burgemeester Horion vroeg het Ministerie om begrip en steun, want de opening van de Maashandel te Maastricht bracht de bewoners van Visé geen afzetverbetering. 77)

Gebrek aan interesse voor Limburg

Met uitzondering van D. Joiris, de Luikse scheepseigenaar, toonde eigenlijk niemand in Luik nog grote interesse voor de handsproblematiek van Limburg. Men lette vooral op het eigen belang. Met het oog daarop vroeg Luik in 1837 verhoging van de invoerrechten op glas en matiging van de rechten op wol en linnen, omwille van de 5000 gezinnen die in deze nijverheid een bestaan vonden. Ook in de Luikse pers kwam Limburg maar zelden ter sprake. Op 8 april 1831 bijvoorbeeld bracht het blad L'Industrie (no.88) nog een bericht over een avondconcert ten behoeve van de kameraden te Maastricht. Het blad riep op tot grote belangstelling, vermeldend dat ook generaal Daine had ingeschreven.⁷⁸⁾ Het Luikse eigenbelang kwam steeds meer naar voren, ook toen de Kamer van Koophandel in 1839 zich beraadde over het voorstel van een speciaal voordelig douanetarief voor het afgescheiden gebied op de rechter Maasoever. V. Terwagne, mijnheer, die de materie voor de Kamer had bestudeerd, gaf met nadruk een afwijzend advies. Het ging niet aan Limburg te bevoordelen boven geheel Nederland. Luik had alleen belang bij nationale afspraken.⁷⁹⁾ Buiten provincie- en taalgrens bleek de latere Rijksgrens ook een grens te zijn, waar voor Luik andere economische belangen gingen gelden. Limburg op de rechter Maasoever was voor Luik het eerste stuk Nederland en dus buitenland en geen geprivilegieerde provincie.

IV. Blikken naar de Toekomst

De scheiding van Maastricht van het overige deel van Limburg verhinderde niet dat de opening van de eerste ijzeren weg vanuit Mechelen in 1835 ook in Limburg hoop op nieuwe perspectieven deed koesteren. In 1832 immers had het ministerie van Binnenlandse Zaken onder minister B.T. de Theux van Meyland reeds een plan doen verschijnen voor een verbinding van Antwerpen met Visé via Lier, Diest en Tongeren.⁸⁸⁾ In augustus 1835 wilde de Akense ondernemer Oeder samen met de firma Chainaye, Clermonts te Maastricht plannen ontwikkelen om zonder kosten van de overheid een spoorlijn te bouwen tussen Maastricht en Aken, als aansluiting op de lijn naar Keulen. De aanvragers betoogden dat deze schakel belangrijk kon worden in de verbinding tussen Keulen en Antwerpen. Aken zou op een afstand van slechts 40 minuten verwijderd blijven. De steenkolen van de Domaniale Mijnen te Kerkrade zouden in Maastricht kunnen worden aangevoerd. De handel op de Zuid-Willemsvaart zou nieuwe mogelijkheden krijgen, ook voor Noord-Nederland. De Nederlandse overheden in 's-Gravenhage en Maastricht konden bij dit enthousiasme alleen

aanvoeren, dat de ondernemers wat voorbarig waren. Jonkheer J.E.P.E. Gericke schreef dat hij Maastricht best wilde helpen; dat had hij elders meermalen bewezen. Nu was de tijd nog niet rijp.⁸¹⁾

De Provinciale Staten te Hasselt bleven in hun najaarsvergaderingen in 1837 niet achter. Voor Limburg zou het van belang zijn aan te sluiten op de lijn Antwerpen-Aken-Keulen, Hamburg, welke lijn via Hasselt zou moeten geprojecteerd worden. Maar daarnaast had men belang bij aansluiting op de te verwachten verbinding tussen Brussel en Luik. De plaats Landen werd het punt van vertrek voor lijnen naar St.-Truiden, Hasselt en Tongeren. Het gemeentebestuur van Tongeren zocht contact met Waremmen i.v.m. gezamenlijke belangen bij de spoorweg. Om zo dicht mogelijk te komen bij het woongebied van Maastricht stelde men een spoorlijn voor van Hasselt naar Hocht, even ten noorden van de stad. Dit plan achtte De Schaetzen zeer onverstandig. De Raad van Tongeren deelde zijn standpunt. De moeilijke toestand van Maastricht zou niet eeuwig duren. Om het even of Maastricht Nederlands of Belgisch gebied zou worden, moest gesteld worden dat spoorlijnen in eerste instantie gepland werden voor verbindingen tussen volkrijke streken. In het kader daarvan zouden Limburgse spoorwegen niet langs, maar via Maastricht moeten lopen. Venlo steunde de candidatuur-Maastricht als een doorverbinding van de lijn Luik-Hasselt. In 1837 deed het Venlose stadsbestuur een dergelijk verzoek aan de Provinciale Staten.⁸²⁾ Al kwam voor 1839 van alle plannen nog niets tot uitvoering, Limburg was met de planning op tijd in beweging gekomen. In feite werd het grondplan voor de toekomstige spoorlijnen vastgesteld.

Pogingen tot herstel van de verbindingen

Tegelijk met het herstel van het gebruik van de gehele Zuid-Willemsvaart werd de tijd rijp voor herstel van de beurtvaart op 's-Hertogenbosch, een oud octrooi. Dit alles werd toegestaan bij K.B. van 11 januari 1839. Toen was het Scheidingsverdrag nabij. Een verzoek van W. Steins en F.J. Tutsel om ook de beurtvaart naar Amsterdam te heropenen werd te voorbarig geoordeeld.⁸³⁾

Toen het er in 1833 op ging lijkten dat enige normalisering in de betrekkingen mogelijk werd. diende paardenpostreester N. Bonhomme het verzoek in de dienst met 's-Hertogenbosch te herstellen via Hechtelt en Eindhoven. Het verzoek werd afgewezen. Bonhomme's vriendschap met generaal N.J. Daine zal beslist niet tegengewerkt hebben om tot dit besluit te komen. Een nieuw verzoek werd gedaan in 1835, kort nadat de Rijkspost over Groot-Zundert weer hersteld werd. Men vroeg toen om een

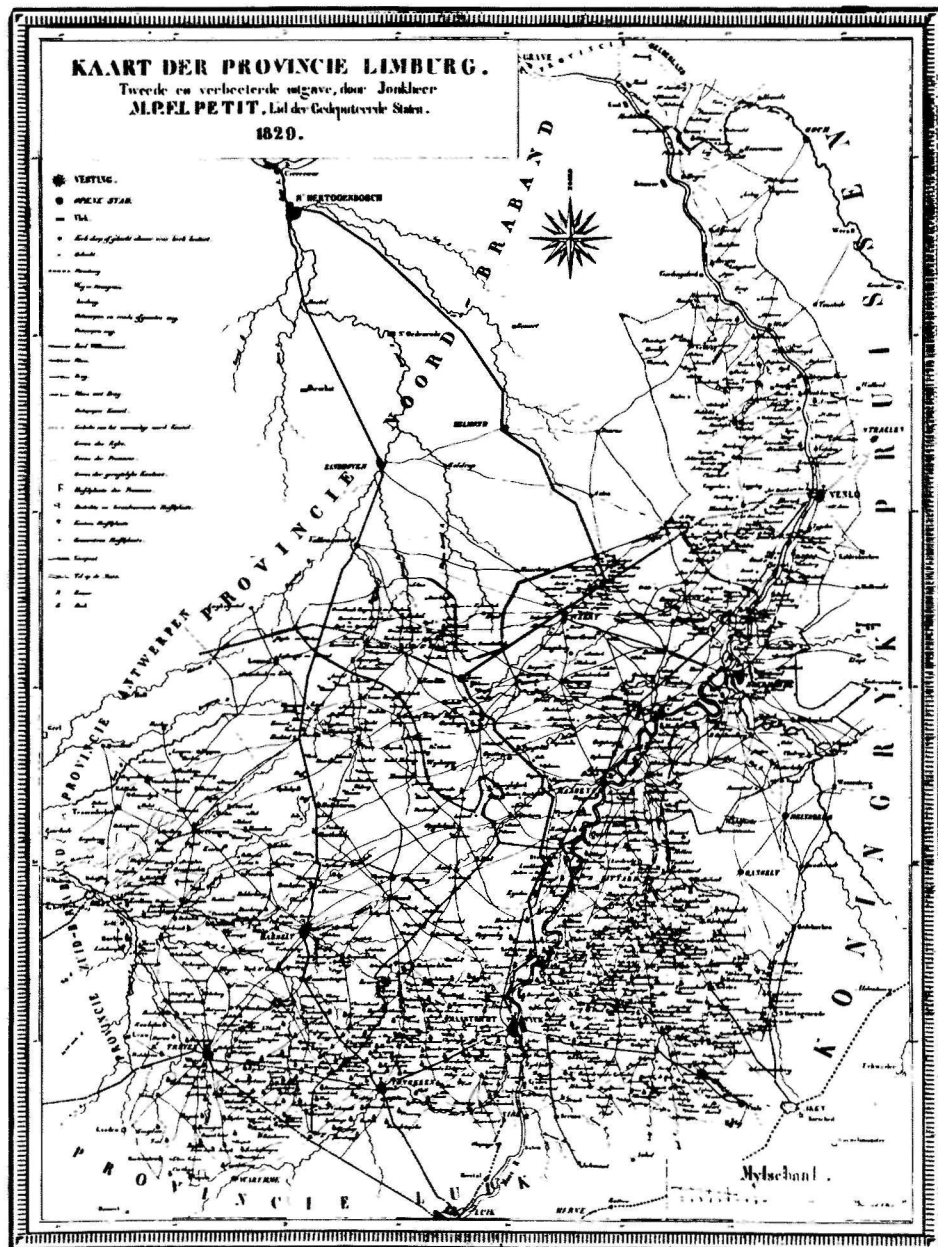
verbinding Maastricht-Tongeren. Dit werd afgewezen evenals het verzoek van 7 december 1836. Rond Maastricht bleef men op bodediensten aangewezen. De brievenpost op Tongeren werd eerst in december 1837 opnieuw aan de heer N. Bonhomme toegestaan.⁸⁴) Ook deze normalisatie van de betrekkingen kwam voor Maastricht eerst erg laat tot stand; alles moest praktisch wachten tot de komst van de vrede.

Het wachten op vrede betekende voor de gehele Limburgse handel en nijverheid het leren leven met ongemakken en het lijden van schade.

Tweede en verbeterde uitgave, door Jonkheer
M. P. L. PETIT, Lid der Gedeputeerde Staten.
1820.

Twede en verbeterde uitgave, door Jonkheer
ALF. PETIT, Lid der Gedeputeerde Staten.

1829.

Kaart van Limburg, 1829, door Jhr. M.P.F.I. Petit

Hoofdstuk XI

DE SCHEIDING VAN LIMBURG VOLTROKKEN

A. Limburg een deel van de Duitse Bond

Sedert 1833 werd op de Conferentie van Londen als een mogelijke oplossing de gedachte geopperd en uitgewerkt Limburg als hertogdom lid te doen worden van de Duitse Bond. Graf Von Metternich bracht het als een verzoeningsvoorstel naar voren, toen delingsplannen van het hertogdom Luxemburg aan de orde waren. Pruisen verklaarde genoeg te willen nemen met de afscheiding van Waals-Luxemburg ten gunste van België, mits daar een compensatie op de rechter Maasoever tegenover zou staan. Zo ontstond een op zich bizar, maar voor de Conferentie bruikbaar voorstel. Pruisen was er voor, maar Lord Palmerston wilde, als steeds behoedzaam, eerst vernemen hoe men daarover in Nederland dacht en eventuele consequenties bezien. Over deze onderwerpen ging de Engelse gezant G. S. Jerningham een vertrouwelijk gesprek aan met baron Van Zuylen. Deze verzekerde Engeland dat er niets te vrezen zou zijn. Pruisen was een goede vriend en handelspartner van Nederland, maar het had een geheel ander karakter. Men zou geen Duitse tolbeambten in Rotterdam willen zien. Nederland zou nooit delen van de oude Republiek, zoals Maastricht, Venlo of Stevensweert aan anderen afstaan. Men kon in Pruisen wel stemmen vernemen, die Maastricht als bondsvesting opeisten, maar dat was ijdel hopen. De politieke oplossing via een hertogdom Limburg als lid van de Duitse Bond werd daarna door alle partijen geaccepteerd.¹⁾

De verwezenlijking ervan duurde langer. De Nederlandse regering hoopte op een beter politiek klimaat en als gevolg daarvan een gunstiger oplossing. De komst van het Forzy-kabinet Wellington-Peel bracht die politieke situatie in Engeland, waarop koning Willem I reeds lang gehoopt had. Met name op de hertog van Wellington, als minister van Buitenlandse Zaken, stelde de Koning zijn hoop. De speciale zending van baron Van Zuylen-Nijevelt in januari 1835 leverde niets op. Engeland wilde een neutraal België. Anders willen zou een Europese oorlog ontketenen en daaraan had Engeland geen behoefte. Bijna onbegrijpelijk is hoe koning Willem I met deze wetenschap tegen de steeds sterker wordende oppositie in koppig bleef vasthouden aan zijn standpunten, hetgeen het land onnodig veel geld kostte.²⁾ In België rees met het verloop der jaren bij velen spijt dat in het najaar van 1831, onder druk van de Grote Mogend-

heden de 24 Artikelen waren aanvaard. Tegen zijn aanvankelijke verwachting in zag koning Willem I dat het bewind van koning Leopold zich blijvend wist te handhaven, ondanks het voortduren van de hoge Belgische defensielasten. België daarentegen voelde zich door het voortbestaan van de status quo zelfs in het voordeel. Het behield bezit van gedeelten van Luxemburg en Limburg, welke de 24 Artikelen het niet toekenden en behoeftte geen rente over de staatsschulden te betalen. Zolang België zich verzekerd wist van de erkenning van zijn neutraliteit, ondernam het geen pogingen om aanneming van de 24 Artikelen door Nederland te bespoedigen. Meer nog, in België groeide hoe langer hoe meer de wens om de territoriale situatie te behouden zoals deze sedert 1830 was geworden.

Temidden van de steeds sterker wordende oppositie in Nederland moest de koning uiteindelijk overstag gaan. Hij liet op 4 maart 1838 weten bereid te zijn de 24 Artikelen te aanvaarden. Dit bericht kwam als een algemene verrassing, omdat nog in februari 1838 aanneming onaanvaardbaar was genoemd. De koning had toen gezegd het woord België niet te kunnen uitspreken. Ten opzichte van de Limburgs-Luxemburgse kwestie was Willem I bereid op basis van het in 1834 gerezen plan met voorbehoud van de oude rechten van Nederland op Maastricht en Venlo, erin toe te stemmen dat het overige deel van Limburg tegelijk bij Nederland en de Duitse Bond zou behoren.³⁾

Hernieuwde politieke aktie

Arrondissementscommissaris L.A. van de Weyer voelde zich bijzonder teleurgesteld. Luxemburg en Limburg zouden voortaan nog slechts dode takken zijn van de stam België. Met bedroefdheid over het verleden en met schrik voor de toekomst, zo schreef hij verder, zou nu toch gaan gebeuren waarvan hij gehoopt had dat het voorbij zou gaan: de terugkeer van de rechter Maasoever in het Nederlands staatsverband. "Het is mijn taak niet om nu mijn oordeel te geven over wat dit alles voor Limburg zal gaan betekenen. Evenmin wil ik erop in gaan wat België ons aandoet. Maar nu, na zeven jaar, wil koning Willem I uit zuiver dynastieke belangen weer met België onderhandelen. Nu ineens moeten ons weer de wetsbepalingen van 1831 opgelegd worden. Limburg had iets anders verwacht."⁴⁾

Het bericht dat Willem I onverwacht toch de 24 Artikelen wilde accepteren, deed in België een storm van verontwaardiging ontstaan. Koning Leopold stond hierbij vooraan. Hij drong er bij de regeringen in Londen en Parijs op aan thans voor België het uti possidetis toe te passen. Als persoonlijk vertegenwoordiger van koning Leopold werd J. van Praet

naar Londen gezonden om een andere scheidingsregeling dan de 24 Artikelen te bepleiten. De uiterst radicalen in België wilden de bevelen van de Conferentie botweg weigeren en een oorlog riskeren. Maar lord Palmerston kwam niet terug van het standpunt, dat hij in de jaren 1831 tot 1833 had ingenomen. Al zijn bekwaamheid en politieke middelen wendde hij aan om de Belgische en Franse regeringen van hun pogingen tot verandering af te brengen. Zo dreigde hij zelfs eenmaal met opzeggen van het verdrag van 21 mei 1833.⁵⁾

Voor al de Franse minister graaf Molé heeft België nog gesteund om gunstiger scheidingsvoorwaarden te verwerven dan de 24 Artikelen. Opnieuw werd gespeeld met de gedachte dat België een grote som zou betalen voor het behoud van de Limburgse rechter Maasoever, voor deze een prestigekwestie. In dat geval zou een regeling getroffen moeten worden met de Duitse Bond. Voor dit probleem meende minister B.T. de Theux van Meyland wel een oplossing te weten. Hij was van mening dat de stad Maastricht zonder toestemming van Frankrijk niet bij de Duitse Bond kon worden ingedeeld, omdat deze stad niet behoorde bij het gebied van de rechter Maasoever, dat geruimd moest worden voor Waals-Luxemburg. De Duitse Bond zou geen recht mogen hebben op een federaal garnizoen in Maastricht zonder tegenprestatie tegenover Frankrijk. Deze tegenprestatie zou moeten bestaan in de afstand van de rechter Maasoever aan België, waarbij een garantie kon gegeven worden voor een vrije verbinding van Aken met Maastricht. Het plan was niet slecht bedacht. De Belgische diplomaten hadden echter het ongeluk dat de andere mogendheden van de Conferentie het niet wilden accepteren en Nederland evenmin. Pruisen was het sterkste tegen het plan gekant, uit vrees voor revolutionaire repercussies in het katholieke Rijnland. Pruisen dreigde in december 1838 opnieuw met oorlog en Limburg militair op de rechter Maasoever te bezetten, als dit gebied in Belgische of Franse invloedssfeer zou geraken.

De Limburgse afgevaardigden in Brussel

In de Belgische Senaat hield graaf J.B. Marchant d'Ansembourg op 4 mei 1838 een hartstochtelijke rede over de eengezinde wil van de volking van Limburg en Luxemburg om Belgisch te blijven. Na hem trachtten de afgevaardigden Scheyven en L. Beerenbrouck, namens Roermond, en M. de Renesse en J. Simons, namens Maastricht, op 4 maart 1839 nogmaals ondertekening van het Eindverdrag te verhinderen. "Wij zullen ons moeten schamen voor het nageslacht, wanneer wij dit verdrag ondertekenen."⁶⁾ In een poging anti-Hollandse stemmen in Limburg aan te wakkeren pu-

bliceerde baron J.L. van Scherpenzeel-Heusch, inmiddels drager geworden van de Militaire Ridderorde van Koning Leopold, een artikel onder de titel "Aux habitants du Limbourg, la Belgique et la Hollande en 1838 et les 24 Articles". Hij wees er op dat Holland België nodig had als een compensatie na het verval van de handelsbloei van de 16e en 17e eeuw. Daarom moest Limburg nu voor Belgische belangen offeren, o.a. de spoorlijn Antwerpen- Keulen. Men moest zich in Limburg goed realiseren dat de katholieke partij in Holland niets in te brengen of te verwachten had en dat de financiële positie van het land slecht was. Ook in Limburg zou "la voix du peuple la voix de Dieu" kunnen zijn, als Frankrijk en Engeland maar bereid gevonden zouden worden België in zijn aanspraken op Limburg te steunen.⁷⁾ Vanuit de Provinciale Raad te Hasselt werd aan koning Leopold een verzoekschrift gericht dat tot doel had verdeling van het Limburgse gebied tussen Nederland en België te voorkomen. Deze actie uit Limburg bracht geen verandering in de plannen van de Conferentie i.z. de rechter Maasoever van Limburg.

Belgische pogingen afgewezen

De Belgische minister van Buitenlandse Zaken, P.T. de Theux van Meyland, trachtte in 1838 met steun van koning Leopold ook nog op andere wijze veranderingen voor België te bereiken. Hij hoopte op behoud van Limburg en Luxemburg voor België en een voordeliger schuldenregeling. Allerlei bijkomende omstandigheden werden uit 1831 en 1833 opgerakeld om aan te tonen dat België slechts onder dwang de 24 Artikelen geaccepteerd had en daaraan in 1838 niet meer gebonden was. Sylvain van de Weyer ondernam nieuwe stappen in Londen; Firmin Rogier en later ook graaf De Marchant et d'Ansembourg deden het in Parijs. Het mocht niet meer baten. Geen van de vijf Grote Mogendheden bleek bereid van het eenmaal ingenomen standpunt van 1831 af te wijken en een Europese oorlog te riskeren. België werd gedwongen de 24 Artikelen te ratificeren, zoals deze in 1831 waren geaccepteerd.⁸⁾

B. Acties op de rechter Maasoever in Limburg om Belgisch gebied te blijven

De agitatie in België tot behoud van de gebieden in Limburg en Luxemburg vond weerklank in vele plaatsen op de rechter Maasoever in Limburg. Ingelicht door zijn verklikkers in de verschillende gemeenten meldde baron B. Dibbets in mei 1838 dat de rechter Maasoever weer in rep en roer was gekomen en dat de Belgische vlag was uitgestoken te Bemelen, Eijsden, Mheer, Gulpen, Slenaken, Vaals, Valkenburg, Hulsberg,

Schimmert, Amstenrade, Sittard, Stein, Elsloo, Beek, Ulestraten, Meerssen, Geulle, Borgharen, Itteren. In bijna alle gemeenten werden petitie's ter tekening voorgehouden en aan koning Leopold verzonden, voorzien van honderden handtekeningen.⁹⁾ De voornaamste drijvers waren graaf J.B. Marchant et d'Ansembourg uit Amstenrade, baron F.K.A. de Loé van Mheer, graaf M. de Renesse uit Maastricht, burgemeester J. Smeets van Gulpen, baron J.L. van Scherpenzeel-Heusch uit Horn, A. Ritzen, rentmeester te Oirsbeek, directeur Thibaut van de Domaniale Mijnen te Kerkrade, notaris J.W. Willems te Heerlen, notaris A.P. Pierssens te Sittard, burgemeester H. Ruth van Cadier en de ontvangers J.S. Hollman te Bemelen en F.C. Wiet te Heerlen.

De meeste waren lid van de Société Patriotique, waarvan het centraal comité gevestigd was in Aarlen. In Limburg vormden J.L. Jaminé en Hermans te Tongeren het aktiecomité. Volgens de inlichtingen van Dibbets was het Limburgse volk als geheel politiek weinig geïnteresseerd, al vielen er symptomen waar te nemen dat de bevolking de onzekere politieke situatie sedert 1830 moe was en naar een definitieve oplossing verlangde. Niet alle gemeenten bijvoorbeeld reageerden positief op het verzoek van districtscommissaris L.A. van de Weyer om de Belgische vlag uit te steken. Op 5 mei 1838 werd de Belgische vlag op het Roermondse stadhuis geplaatst na een aktie van baron J.L. van Scherpenzeel-Heusch, de commandant van de burgerwacht, deurwaarder Alexis en herbergier Ubben. Vanaf de Munsterkerk speelden enkele muzikanten nationale liederen en verder hoorde men de kreten "Vivat Belge". Er werden op verschillende plaatsen plakaten opgeplakt.¹⁰⁾ In de Sociëteit werden deze akties echter niet algemeen goedgekeurd, hetgeen de heer S. Petit het verwijt bezorgde "dat hij op twee schouders droeg". In Geulle ried de pastoor aan dat niemand een vlag zou uitsteken of petitie's ondertekenen. Ook de pastoor van Amstenrade dacht er zo over maar de invloed van graaf J.B. d'Ansembourg was in die plaats groter. Graaf Marchant et d'Ansembourg zou zelfs met geld en morele dwang zijn pachters onder druk gezet hebben en aldus handtekeningen verworven hebben. Baron Dibbets zag in de katholieke priesters en vooral in de paters Redemptoristen onruststokers, omdat zij de gelovigen voorhielden dat er gevaar voor hun geloofsbeleving bestond, wanneer de Nederlandse macht weer hersteld zou worden. Andere middelen tot het verwekken van pro-Belgische en anti-Hollandse sentimenten waren overdrijving van de te verwachten Nederlandse belastingen en het inboezemen van vrees voor strenge bestraffing van de deelnemers aan de ongeregeldeheden van 1830. Verder zou na inlijving bij Nederland te vrezen zijn dat de bel-

gische markt gesloten zou worden voor graan, een zeer grote schadepost.

In april 1838 zette de politie te Maastricht drie mannen buiten de stad, vanwege het feit dat zij Vivat Leopold en Vivat Bruxelles geroepen hadden. Eind mei vonden ook in plaatsen nabij Maastricht demonstraties plaats.

Het spionage-apparaat van procureur-crimineel N. Verloren hield hierop nauwkeurig toezicht. De namen van de promotors waren o.a. notaris Willems, dokter Emons en vader en zoon Gelenkerken te Heerlen; verder notaris A.P. Pierssens en dokter Kips te Sittard; burgemeester F. Corten en Mr. Hennekens te Beek; dokter Fis uit Meerssen; J. Hollman en H. Rutten te keer; H. Pollenus uit Hasselt en Herri de Brouckère te Kerkrade. In Eijsden was het vooral de ontvanger Van Haren die pro-Belgisch ageerde. In Heerlen zou zelfs een nieuw vrijkorps gevormd zijn. Burgemeester Smeets en graaf O. De Marchant et d'Ansembourg schonken in Gulpen enkele tonnen bier aan de agitatoren.¹¹⁾ In Vaals werd de Belgische vlag rondgedragen onder toezicht van de ontvanger van de Douane, Vossen. Een zekere Graf, volgens N. Verloren een valse wisseluitgever, zou aan het hoofd van een groep van 300 man gepeupel uit Aken op 20 mei meegewerkt hebben. Er werd volop gedanst rond een vrijheidsboom. Enkele raddraaiers werden naderhand aan het Pruisische toelhuis te Vaals gegrepen en in de gevangenis gezet.

In Noord-Limburg was de grootgrondbezitter baron C. Wijmar de Kirchberg uit Arcen de grootste pro-Belgische voorstander. In Hotel L'Europe in Aken liet de baron zich tot ongenoegen van vele gasten beledigend uit over Oranje en moest daarop de zaak verlaten. Hij ageerde ook in Venlo en Roermond. Hij was een van de weinigen die zich in de kop van Noord-Limburg inzetten voor België. Gennep hield zich bijzonder neutraal. Men herinnerde zich de ellende van de 11e en 12e augustus 1831. Op 5 mei 1838 nam de Raad het besluit zich te onthouden van alle bemoeienissen met het politieke gebeuren. Men wilde, zo verwoordde men het, met vertrouwen op het Belgisch gouvernement de loop der zaken afwachten. Een week later, toen men van allerlei petitities uit de naburige gemeenten hoorde, wilde men niet op zijn ingenomen standpunt terugkomen. Men had duidelijk geuit hoe men dacht. Venlo nam op advies van Burgemeester P.L. de Lom van Berg niet deel aan de Petitiëbeweging evenals Echt, Montfort, Maasniel en Horst.

In Sittard kon de bevolking de in 1830 opgelegde boete van f.3000 wegens mishandeling van de Hollandse officier Piepenbrink en een aantal soldaten niet vergeten. Michel Sieben plaatste met medeweten van Burgemeester en Wethouder een grote Belgische vlag op de Grote Markt.

Er werden een aantal saluutschoten gelost alvorens een groot volksfeest begon.¹²⁾

Met bijzondere belangstelling in Limburg werden de reizen gevolgd van graaf J.B. De Marchant et d'Ansembourg in april 1838 naar Brussel en in december 1838 naar Parijs, in een uiterste poging Limburg voor België te behouden. Ook dit ontging de berichtgevers van Dobbelaars niet. Na zijn terugkeer uit Brussel zou de graaf aan iedereen verteld hebben dat hij koning Leopold de vele zorgen van de bevolking op de Rechter Maasoever gewezen had. "Soyez tranquille, cela n'arrivera pas, je vous en donne ma parole de Roi", was het geruststellende antwoord gewekt. dat de graaf naar Amstenrade kon meebrengen. De terugkeer van graaf Marchant et d'Ansembourg te Amstenrade op 26 februari 1839 werd gevierd als een blijde inkomste. De graaf werd per karos ingehaald door de harmonie en de schutterij. Er werd zelfs een welkomstlied voor hem gecomponeerd van 10 coupletten.

Halt Koetsier, Halt, Houd stil, spant af
Wij willen zelfden varen.
Hem die zich naar Parijs begaf.
Om Limburg te bewaren.

D'Ansembourg vol moed deed daar
de Kamers voor ons spreken.
Terwijl een man voor 't openbaar
ons zaak daar wou verstoppen. 13)

De feestvierenden in Oirschbeeck en Amstenrade konden niet weten dat de Franse minister Molé helemaal niet gesteld was op de interventie van graaf De Marchant!

In het Hasseltse blad "La Vedette du Limbourg" verscheen een 10 verzen tellend chanson patriotique: Le Cri de ralliement, op de melodie van "du réveil du peuple".

D'une attaque injuste et cruelle
notre pays est menacée
Pourquoi donc dans notre querelle
l'étranger s'est-il immiscée?
Au protocole à l'esclavage
Refusons notre assentiment
Que persévérance et courage
soient notre cri de ralliement

Aux Hollandais livrer nos frères
voir deux provinces en lambeaux
Puis les enfans avec leurs mères
passer sous le joug des Nassaux
D'empêcher ce honteux partage
O patrie, entends le serment
Que persévérance et courage
soient notre cri de ralliement. 14)

Het gerucht werd verspreid dat de vesting Venlo opnieuw in staat van verdediging werd gebracht. In opdracht van staatsraad Gericke werd deze zaak onderzocht. Deze kwam na ontvangst van de inlichtingen tot de conclusie dat de zaak door de dagbladen was opgezweept. In de eerste helft van juli waren een zevental schepen met oorlogsmateriaal aangekomen en er was graan voor het garnizoen opgekocht in Roermond. Op 9 juli echter vertrok ook een schip met londen en blikken bussen naar Luik. Van een geduchte versterking was dus beslist geen sprake.¹⁵⁾

Baron Dibbets meldde aan de koning dat het hem niets verwonderde dat het Luikse blad "Le Politique" opruiende artikelen voor Limburg schreef. Aan dit blad was immers de uit Maastricht afkomstige J. Th. Weustenraad als redacteur verbonden. Weustenraad, zo schreef Dibbets, is hier ter stede voldoende bekend; hij ijvert steeds om wat goed en wettig is zwart te maken. Ook de benoeming van generaal N.J. Daine tot vesting-commandant van Venlo op 31 december 1838 als opvolger van kolonel Döllin Dufresnil gaf aan allerlei geruchten echter nieuwe stof. De advocaat, E.S. Mancel deed op 1 januari 1839 nogmaals een oproep tot alle Limburgers om zich aan te sluiten bij een vrijkorps, op te richten te Brussel, in de herberg Ermitage op de Grote Markt.¹⁶⁾

Steeds bezorgd voor repercussies in het Rijnland bleef Pruisen ook in 1838 met grote belangstelling informeren naar de gebeurtenissen in Limburg. De mededelingen over Maastricht waren geruststellend. Op 17 mei 1838 kor. politie-commissaris J.J. Hennequin uit Maastricht melden aan de directeur van Politie te Aken, baron De Ludemann, dat er geen bewegingen van Belgische troepen te melden waren. Pruisische tussenkomst was niet noodzakelijk. Om echter op onverwachte ongunstige wendingen voorbereid te zijn hield Pruisen sedert januari 1839 77.000 manschappen gereed in de nabijheid van de Duitse grens.¹⁷⁾

De berichtgevers van kapitein J.J. Hennequin bleven ook in 1839 nog berichten aandragen. Met enig genoegen meldden zij dat het alleen fortuinzoekers waren, die nu nog voor België opteerden. Er was een parade opgezet te Meerssen, waaraan de plaatselijke dokter Fissé, de grondeigenaar Hennekens uit Beek, de jonge graaf De Geloës uit Elsloo en de heren Schoenmaekers hadden deelgenomen. Ter versterking van de gebeurtenis was "Oranje boven" uitgeroepen tijdens een anti-orangistische toespraak. Het werd daarna een boerencavalcade. Er was een feestmaal voor de genodigden. Een tractatie van de erewacht werd vergeten, hetgeen de mannen afreageerden door onder luid misbaar ruiten stuk te werpen. Oud-burgemeester Quaadvlieg van Valkenburg zou de Belgische vlag afgescheurd hebben tot aan het zwarte gedeelte. Welke bedoeling

werden verder onverkort uitgevoerd, hoe gaarne J.L. Jaminé, J.F. Hennequin en graaf J.B. De Marchant et d'Ansembourg anders gewild zouden hebben.20)

C. Plannen tot een Régime Spécial pour le Limbourg cédé

Toen steeds meer bleek dat Limburgers op de rechter Maasoever vroeg of laat naar het Nederlands staatsverband terug moesten, wilde het Provinciale Bestuur in Hasselt de bevolking aldaar niet het gevoel geven hen in de steek te laten. Het Provinciaal Bestuur te Hasselt liet in overleg met Brussel de mogelijkheden onderzoeken of door speciale faciliteiten nog iets te doen zou zijn voor hen die voortaan geen Belgen meer konden zijn. Economisch ging het Limburg immers bijzonder slecht. Een belangrijke groep die in dit verband op 21 maart 1839 om speciale verlaging van douanerechten verzochten, waren de Tegelse potten- en pannenfabrikanten J. Gubbels, Moubis, P. Hendriks, P. Rievers, de Weduwe Laumans, A. Houba, de Weduwe Gitmans, P. Krambacher, P. Jentjens, de schepen Kurstjens, L. Sprenger, de Weduwe Canoy, burgemeester F. van Leipzig, F. Hamachers, F. Glasmacher, Linskens, de Weduwe Kamps en Engels. Na de heropening van de Maasvaart in 1833 was deze industrie nog maar moeizaam op gang gekomen, als gevolg van concurrentie uit Wechmaal, Maaseyk, Bree, St.-Truiden, Alker en de Hollandse pannenbakkerijen. Omwille van het bestaan van circa 1400 inwoners van Tegelen en omgeving verzochten de fabrikanten evenals in 1836 de douanerechten per 1000 pannen met 1 franc te verlagen en per 1000 kg. aardewerk met 1 à 2 francs. Tielens en Schrammen vroegen, op 15 april 1839 een verlaging van rechten voor het gedrukte meubelpapier van hun fabriek te Mechelen bij Gulpen, die steeds een belangrijk deel van de produktie had afgezet in België. Er werkten 80 arbeiders te Mechelen. Jean G. Trostdorff en zoon uit Vaals vroegen op 6 april 1839 eveneens faciliteiten voor hun wolfabriek, die reeds sinds 35 jaren vele handelsrelaties kende met België.21)

Ph. Claus bepleitte als voorzitter van de Kamer van Koophandel te Roermond op 17 mei 1839 faciliteiten voor de papierfabriek van Burghoff en de wol- en textielindustrie van Roermond, welke beide takken nageroeg uitsluitend hun aïzet hadden in België. De winterproduktie ging in het voorjaar naar België om daar vanaf juli verkocht te worden. Weert en omgeving zouden gebaat zijn met bijzondere aandacht voor de circa 2000 vetgemeste kalveren, die ieder jaar tegen een prijs van 60 à 90 francs in het Luikse verkocht werden en het dennehout dat over de Zuid-Willemsvaart werd afgevoerd naar Luik. Namens de Kamer van

Koophandel te Venlo tekende de vice-voorzitter fr. Schaffers op 26 maart 1839 een verzoek aan de Senaat om voor Limburg toe te staan, dat van de jaarlijkse produktie van ongeveer 300.000 hectoliter tarwe ongeveer 6.000.000 kg. naast 4.000.000 kg. rogge via een tweede kantoor te Aubel naar Luik en Verviers vervoerd mocht worden tegen betaling van een derde van de normaal geldende rechten.²²⁾

De Kamers van Koophandel van Verviers en Luik lieten resp. op 10 mei 1839 en 24 mei 1839 weten dat men tegen een dergelijke regeling geen bezwaren had. Verviers, met als voorzitter A. Simonis en als secretaris J.B. Clavareau, wilde zelfs nog in 8 miljoen kilogram graan bewilligen. Er was immers in het Luikse steeds veel Limburgs graan verbruikt. Ook werd aan Hasselt aandacht gevraagd voor het linnenweefwerk dat in het kantoor Horst werd geproduceerd en voor de brieflak- en pennenfabriek van C. Bontamps te Venlo.

Gouverneur De Lamberts Cortenbach vroeg in een toelichtend schrijven d.d. 24 mei 1839 aan de ministeries van Binnenlandse en Buitenlandse Zaken gunstig te beschikken op de Limburgse verzoeken. Hij noemde daarbij enkele richtlijnen: 74.000 rollen behang en 50.000 kilo lopen voor de papierfabriek Liégeois, 90.000 frs. voor de wolindustrie, 50.000 frs. voor C. Bontamps te Venlo en 30.000 frs. voor het hout uit het land van Weert. De Direktie Handel van het Departement van Binnenlandse Zaken was op 17 augustus 1839 tot deze voorlopige regeling bereid. Uiteindelijk immers ging het om noodzakelijke goederen en over de handel met België alleen. Men vond de aangevoerde motieven reëel.

Op 3 september 1839 meldde de Direktie van de Douanerechten te Brussel dat door de graanmaatregel het Maasmolenbedrijf van Madame Dubois d'Andrimont te Luik, de molens van Loneux en Coenegracht te Vroenhover en de molen van Zelis te Fijsder benadeeld verder, 15 frs. heffing als douanerechten per 100 kg. zou redelijk zijn. Van de goede voornemens kwam in de praktijk weinig terecht.

D. De Ratificatie op 19 april 1839

Tussen 1831 en 1838 had Nederland met het aannemen van de 24 Artikelen geen haast gemaakt, in de hoop betere voorwaarden te verwerven. In 1838 en 1839 toonde België eenzelfde aarzeling. Toen bekend werd dat Nederland op 18 januari 1839 getekend had, stelde de Belgische regering door een zending van graaf Le Hon nogmaals een uiterste poging in het werk om te bereiken dat Nederland en België in direkte onderhandelingen tot een akkoord zouden komen over Limburg door een afkoop-som van Belgische zijde. Evenals Nederland werd België in 1839

geen andere keus gelaten dan aanvaarding van de bepalingen zoals deze waren opgenomen in de 24 Artikelen. Op 19 april 1839 tekende ook België. De overeenkomst werd door de Vijf Mogendheden gegarandeerd. Het vereiste akkoord van de Nassause Agnaten was afgerond op 27 juni 1839, toen deze tegen een vergoeding van f.750.000 afstand deden van hun erfrechten op Waals-Luxemburg (c.q. Limburg). Limburg, zonder de vestingen Maastricht en Venlo, werd opgenomen in de Duitse Bond, en vormde aldus een schadeloosstelling voor het verloren gegane Bondsgebied in Waals-Luxemburg. De Bondsdag verklaarde zich bij besluit van 5 september 1839 akkoord met deze regeling.²³⁾

De Limburgse grensbepaling werd definitief geregeld door het Grensverdrag dat op 8 augustus 1843 te Maastricht werd gesloten. Voor Nederland tekenden P.E.R. van Hooff, hofmaarschalk, G. Kerens de Wolfrath, F.J. Wirz en E. de Kruyff van de Dienst Rijkswaterstaat. Voor België tekenden A.E. Jolly, Vicomte C.G. Vilain XIII, Goffinet, J.B. Vifquain en Berg.²⁴⁾

Na ruim acht jaar nieuw bewind aan beide oevers van de Maas in Limburg rustte op gouverneur baron De Lamberts Cortenbach de onaangename taak afscheid te nemen van die gemeentebesturen, die krachtens de bepalingen van de 24 Artikelen moesten terugkeren onder het bewind van koning Willem I. In een schrijven d.d. 18 juni 1839, gericht aan alle desbetreffende gemeentebesturen noemde hij de gevolgen van het vredestractaat van 19 april 1839 een droevig voorval. Baron De Lamberts dankte allen, die gedurende de vijf jaren, dat hij hun gouverneur was geweest, hem met ijver en trouw gevolgd hadden. Vanuit "deze wijsheid en dienstwilligheid had hij de zekerheid, dat de gemeentebesturen tot het laatste hun openbare taak zouden vervullen, in het belang van de gewone burgers, die hen gekozen hadden". Conform de afspraken maakte hij bekend dat voortaan alle ambtelijke correspondentie naar de nieuwe bewindhebbers zou moeten worden gezonden. Men diende in functie te blijven totdat het nieuwe bewind andere functionarissen zou benoemen. De Lamberts zag "de onderlinge betrekkingen met diepe droefheid afbreken".²⁵⁾

E. De overname van het bewind door het Nederlandse gezag

De lastgeving om de gebieden, die krachtens de bepalingen van de 24 Artikelen weer onder het gezag van koning Willem I gebracht zouden worden, werd uitgevaardigd op 17 juni 1839. Als commissarissen werden aangesteld jhr. J.E.P.E. Gericke van Herwijnen, spoedig de nieuwe gouverneur van Nederlands Limburg en staatsraad A.J. Borret. Als hun ver-

vangers traden in een aantal gemeenten op jhr. P.A.S. Kerens en A.J.H.J. Bloemaerts, beiden lid van Gedeputeerde Staten en A.H. Michiels van Verduijnen, oud-districtcommissaris van Roermond. In de laatste week van juni 1839 kreeg de overname zijn beslag in de verschillende gemeenten tussen Eijsden en Mook. Bij protocol werd de overgang geregeld.

Alle ambtenaren liet men voorlopig in functie. De rechtbank zou zijn werk dienen voort te zetten in naam van koning Willem I. Lopende zaken dienden normaal voortgang te vinden. Voorlopig kon men als betaalmiddel de Belgische franc blijven benutten naast de Nederlandse gulden, tegen de koers 1 franc = 47 cent. Het verkeer tussen Maastricht en het Nederlandse gebied werd van meet af aan vrij gegeven.

Een bataljon militairen werd gelegerd in Heerlen; één escadron huzaaren te Valkenburg en één te Vaals. Twee compagnies infanterie rukten uit naar het noorden met als bestemming Roermond; één compagnie werd gekazerneerd te Sittard. Vanuit Nijmegen trokken detachementen naar Venlo en het noordelijk deel van Limburg. Op 26 juli legerde men een compagnie marechaussee te Sittard. Verder kwamen er detachementen marechaussee op de strategische punten Venlo, Roermond, Weert en Heerlen. Generaal N.J. Daine liet op 12 juni 1839 weten via de burgemeester van Venlo, De Lom van Berg, dat hij als gevolg van aanwezigheid van Nederlandse troepen nabij Arcen en Well, problemen vreesde bij het terugtrekken van het garnizoen van Venlo. De vrees was ongegrond. Contacten werden vermeden.

Bij de overdracht deden zich geen incidenten voor. Men aanvaardde de nieuwe situatie tamelijk gelaten. Na de komst van het Franse bewind, keizer Napoleon, koning Willem I en koning Leopold was het voor de oude Limburgers de vijfde maal dat men van Heer wisselde. Sebastiaan van Beringen verwoordde het in de Kroniek van de stad Roermond als volgt: "De gouvernementen steken sig in troebels en schulden en de gemene burgers moeten deselve dragen".²⁶⁾

In sommige plaatsen werden de klokken geluid bij gelegenheid van de terugkeer van het Nederlandse bewind. Alleen uit Sittard kwam in dit opzicht een teleurstellend bericht. Toen daar het "Leve de Koning" was uitgeroepen, hadden temidden van zwijgende omstaanders slechts twee raadsleden "Hoera" geroepen. Sittard kon blijkbaar ook toen nog niet de boetestraf van 1830 vergeten. In alle officiële stukken bewees men weer nederige trouw, soms zelfs met de toevoeging "na een treurige scheiding van acht jaren". Echt was temidden van alle vriendelijkheid t.o.v. de koning zo zakelijk om gelijktijdig te vragen naar het recht om markt te houden, als opvolger van de vroegere kantonhoofdplaats

Maaseijk. Mook bood gelijktijdig zijn financiële tekorten aan, onder overlegging van allerlei bewijsstukken, dat men in de afgelopen jaren, ondanks alle zorgen, er niet in geslaagd was, de schulden te delgen. Wat wilden de gemeenter anders? Hun mogelijkheden waren niet groot en men was afhankelijk van de nieuwe overheid.

De gemeentebesturen werden deels herkozen, deels geleidelijk vernieuwd. Gematigdheid in de wijzigingen was een verstandige aanpak. Uiteindelijk hadden de gemeentebesturen na 1831 doorgaans veel tact in hun optreden getoond, temidden van dit alles trachtend de belangen van de bevolking zo goed mogelijk te behartigen. Er waren vanuit Maastricht en deels vanuit Nijmegen wel waarschuwingen gekomen over personen, van wie men vond dat zij wegens felle Belgische gezindheid niet konden worden herkozen, maar ook in die gevallen werd niet overhaast gehandeld. Bij de overheid en het notariaat konden volgens procureur-crimineel N. Verloren niet worden gehandhaafd: J. M. Smeets burgemeester van Gulpen, notaris A.H. van Slijpe te Heerlen, notaris J.S.H. Weustenraad te Voerendaal, vrederechter J.J. Keuller te Venlo en L.J. Stielen uit Weert, notaris G. Nijst te Wittem en E. Thiessen uit Venlo, die in 1830 Maastricht verlaten had. Vrederechter F.Ph. Corten werd volgens N. Verloren wisselend beoordeeld. Hij had vertrouwen genoten van de districtscommissaris A.H. Simons en dat was maar bedenkelijk.²⁷⁾

De Kamer van Koophandel van Maastricht toonde zich in een adres aan de koning d.d. 29 juni 1839 verheugd over het herstel van de betrekkingen met het Nederlands grondgebied. Voorzitter J. Bemelmans en secretaris J.D. Geurts vroegen aandacht voor de scheepvaart op de Maas en de Zuid-Willemsvaart, in verband met de nieuwe situatie na de Conventie van Mainz van 1831. ²⁸⁾

Het zou irreeel zijn te veronderstellen dat na 1839 in de voormalig voor België geopteerd hebbende gemeenten geen sluimerende sympathie voor België was achtergebleven. Tijdens de najaarskermissen klonken op diverse plaatsen Belgische liederen en werd op Nederlandse militairen gescholden. Op 18 augustus 1839 riepen vijf Weertenaren: "Merde pour les Hollandais, Vivent les Francais". Op de vlucht bezwoer er een nog dat die Hollandse bliksems één voor één nog zouden vallen. Op 19 augustus werd in Venlo in de Jodenstraat geschoten op de schildwacht aan het koegepark. Op 1 augustus vond in Tegelen een vechtpartij plaats met Nederlandse militairen, waarbij gewonden vielen. Op 2 september riep men in Geleen. "Vivent les Belges, Vive la Liberté". Op 5 september werd te Weert een patrouille van de marechaussee gemolesteerd na het sluitingsuur van de herberg van de Wed. Kerkhof. Ook Sittard bleef van dit soort

incidenten niet verschoond. Om sympathie in Sittard te verwerven kreeg de stad op 18 september 1839 een extra subsidie voor het opnieuw gieten van een kerkklok ad fl.965.

Deze rellen in Limburg dringen een vergelijking op met borrelingen in een pot kokende soep, waarvan de ingrediënten elders, door de Grote Mogendheden als koks waren vastgesteld. Deze soep dienden de Limburgers te nuttigen, gaarne of ongaarne. De enige keus, die men kon maken was het kiezen van de woonplaats links of rechts van de nieuwe staatsgrens door Limburg. Het merendeel van de bevolking bleef wonen in de stad of op het land, waar men woonde en zijn kost verdiende. Wat kon men anders doen?

Een grote uitsicht van de bevolking van het aan Nederland toegewezen deel naar België ontstond niet. De volk telling van België uit het jaar 1846 geeft aan dat het koninkrijk België 10639 personen woonde, afkomstig uit Nederlands Limburg, waarvan 5281 mannen en 5358 vrouwen. Van hen woonden in de provincie Limburg 4443 (41 procent), in Luik 3039 (28 procent), in Brabant 1260 (12 procent), in Oost-Vlaanderen 474 (4,5 procent), en in West-Vlaanderen 167 (1,5 procent). Tot hen behoorden ook de Maastrichtenaren en de andere Nederlandse Limburgers, die vanaf 1830 het nieuwe overheidsapparaat mede opbouwden, vooral te Hasselt en Tongeren, maar ook te Brussel.

Burgers uit Nederlands Limburg werd nog geruime tijd na 1839 de gelegenheid geboden voor de Belgische nationaliteit te opteren. Dit geschiedde via een Déclaration de nationalité, wanneer men enige tijd metterwoon in een Belgische gemeente gevestigd was. De 10639 burgers omvatten circa 6 procent van de 180.000, die onder het Nederlands bewind terugkeerden in 1839. Een aantal van hen had zich al vóór 1830 buiten het latere Nederlands Limburg gevestigd. Dr. J. Grauwels becijferde, dat op het einde van 1844 1684 Déclarations de nationalité waren afgegeven sedert 1839. 569 (33 procent) werden afgegeven in Limburg, 380 (22 procent) in Luik, 258 (15 procent) te Brussel, 170 (10 procent) te Antwerpen, 128 te Oost-Vlaanderen en 73 te West-Vlaanderen. Gerekend naar gemeente waren 683 personen afkomstig uit Maastricht, 126 uit Venlo, 79 uit Roermond, 49 uit Weert, 47 uit Sittard, 32 uit Heerlen en 21 uit Thorn. Geklassificeerd naar beroepen komen als tellingen te voorschijn : 378 militairen, 369 openbare diensten, veelal douane en belastingen, 87 handel, 74 clerus, 73 landbouwers, 52 onderwijzers, 15 notarissen, 24 advocaten, 14 artsen, 12 apothekers, 8 landmeters, 80 gepensioneerden, 37 renteniers en 55 zonder beroep.²⁹⁾ Sociaal-economische motieven bepaalden het vertrek, eerder dan politieke. Voor rijksfuncties

was Belgisch onderdaanschap een vereiste voorwaarde. De eenvoudige arbeidsman heeft zich daar weinig om bekommerd. Wie zich vóór 1839 sterk Belgisch gezind had getoond, op grond waarvan hij vermoedelijk niet meer op Nederlandse overheidsfuncties kon rekenen, vertrok naar België, in veel gevallen reeds in 1839. Wie daarna naar België trok, deed dit om in België een openbare functie te aanvaarden of om werk te zoeken. Het grootste was de trek naar de steden: Brussel, Luik, Antwerpen, Hasselt, Tongeren. Daar bestonden de grootste mogelijkheden. Opmerkelijk is dat uit Venlo nog al wat militairen en handelaren naar Luik trokken, meer dan uit Roermond bijvoorbeeld. Limburgers, voor wie de ontplooiingsmogelijkheden in Nederland onvoldoende waren, trokken doorgaans liever naar het nabije België dan naar het verre en doorgaans totaal onbekende Holland. De Universiteit van Luik, die tussen 1817 en 1869 123 afgestudeerden telde uit Nederlands Limburg, waarvan 70 uit Maastricht, 16 uit Roermond en 37 uit andere gemeenten droeg daartoe ook het zijne bij. Maastricht verviel als hoofdplaats van geheel Limburg. In een aantal gevallen betrof de verplaatsing naar Luik of Brussel een ambtelijke promotie, hetgeen vóór 1830 ook al enkele malen was voorgekomen.

De verscheuring van de provinciale eenheid van Limburg was een heilloze zaak. Het verkleinde bevolkingsgetal verkleinde de mogelijkheden voor het Belgische zowel als het Nederlandse deel van de oude ongedeelde provincie. Beide delen kwamen nu te liggen in een uithoek van het koninkrijk en gingen een moeilijke periode tegemoet.

Na de politieke tweedeling van Limburg moest ook nog een bisdommelijke herindeling volgen. Het viel de Limburgse dekenen zwaar afscheid te moeten nemen van Luik, een zaak die Mgr. Van Bommel evenmin aangenaam vond. Sedert zijn benoeming in 1829 had hij vele gemeenten en parochies bezocht. Met de dekenen M. van Wis (Horst), A.L. van der Velpen (Gulpen), R. Paquai (Oirsbeek), A.J. Quodbach (Kerkrade), C.F. Schrijnen (Venlo), G. Goffin (Meerssen) en J.A. Paredis (Roermond) had hij meerdere malen geconfereerd. Met de toewijzing van Maastricht aan het vicariaat van 's-Hertogenbosch had Van Bommel slechts genoeg genomen, omdat hij het slechts een tijdelijke maatregel achtte. Na de opheffing van de staat van beleg van Maastricht maakte hij zelfs het voornemen de stad na 1829 weer eens opnieuw te bezoeken. Van Bommel bracht daarmee deken P. van Baar te Maastricht in verlegenheid. Hij vroeg Mgr. H. den Dubbelden hoe hij had te handelen t.o.v. de bisschop van Luik, met wie hij nog nooit contacten had gehad. In Limburg bestaande vrees, dat men zou worden ingedeeld bij 's-Hertogenbosch of dat er een bisdom Maastricht zou komen onder de Brabander P. van Baar, bleek ongegrond. Na de gebruikelijke

onderhandelingen met Rome ging de Nederlandse regering er mee accoord dat er een vicariaat Roermond zou geformeerd worden, met de Roermondse deken J.A. Paredis als vicaris. Dit stemde Mgr. C.R.A. van Bommel en de Limburgse dekens tot vreugde, aangezien zij deze oplossing, gezien de omstandigheden, de beste vonden.³⁰⁾

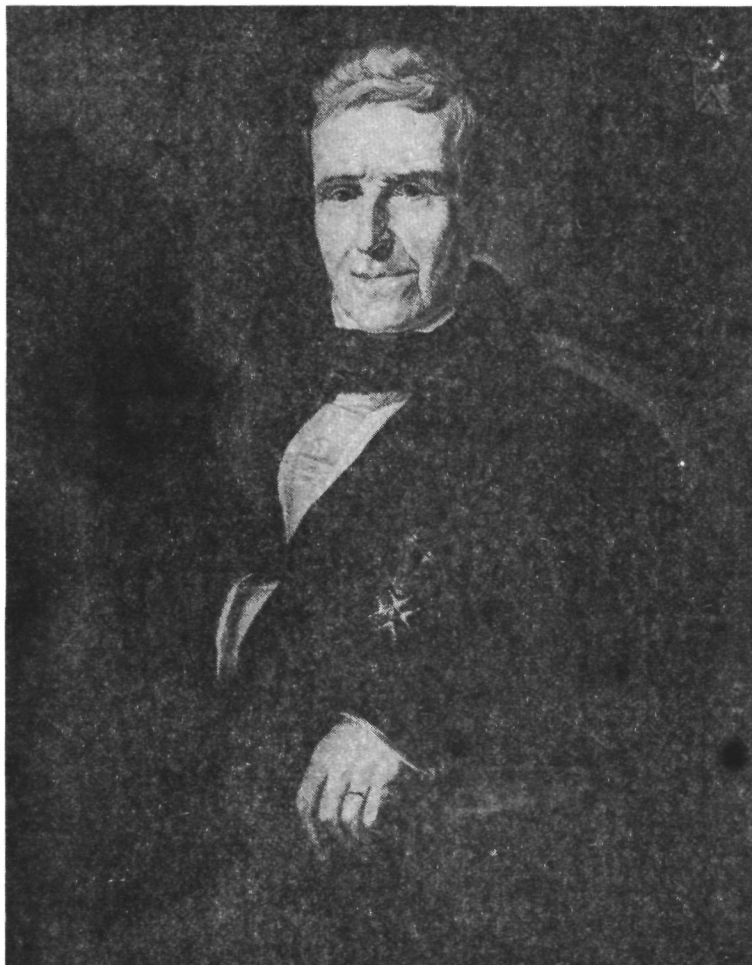
F. Einde van het Régime Spécial

Als een vorm van nazorg over oude onderdanen liet gouverneur baron De Lamberts Cortenbach onderzoeken hoe het de economie van Nederlands Limburg verging na de afscheiding. Men ontmoette in Limburg veel goodwill voor deze geste. Bij velen had de vrees bestaan dat Nederlands Limburg in het koninkrijk een uitzonderingspositie zou gaan innemen, onder een apart bestuur. Tevens werden represailles gevreesd wegens de houding in 1830. De berichten, die hem over de verschillende plaatsen bereikten, waren verschillend. De wolfabrieken van Claus in Roermond en karnegiesser te Vaals beleefden na 1839 een heropleving in de sector dekens. De wollen stoffen werkten weer bevredigend. De papierfabrieken van Tielens en Schrammen profiteerden van het feit, dat zij in België geen concurrentie kenden voor hun produkten. Zij gingen niet in op het verzoek hun fabrieken naar België over te brengen. De potterie- en pannenbakkerijen rond Tegelen stootten op concurrentie uit Gouda en Woerden. Zij hadden nog behoefte aan Belgische steun. De omzet van de pennenfabriek te Venlo was te gering om speciale regelingen te ontwerpen. Horst verkocht in 1839 100.000 meter linnen in het Luikse. Het weer opengaan van de Hollandse markten was voor de Limburgse ondernemers op de rechter Maasoever gunstig. Langzamerhand, zo concludeerden de douane-inspecteurs Scheid en Simonart op 3 september 1839, kwam Limburg de politieke en economische problemen na 1839 te boven.

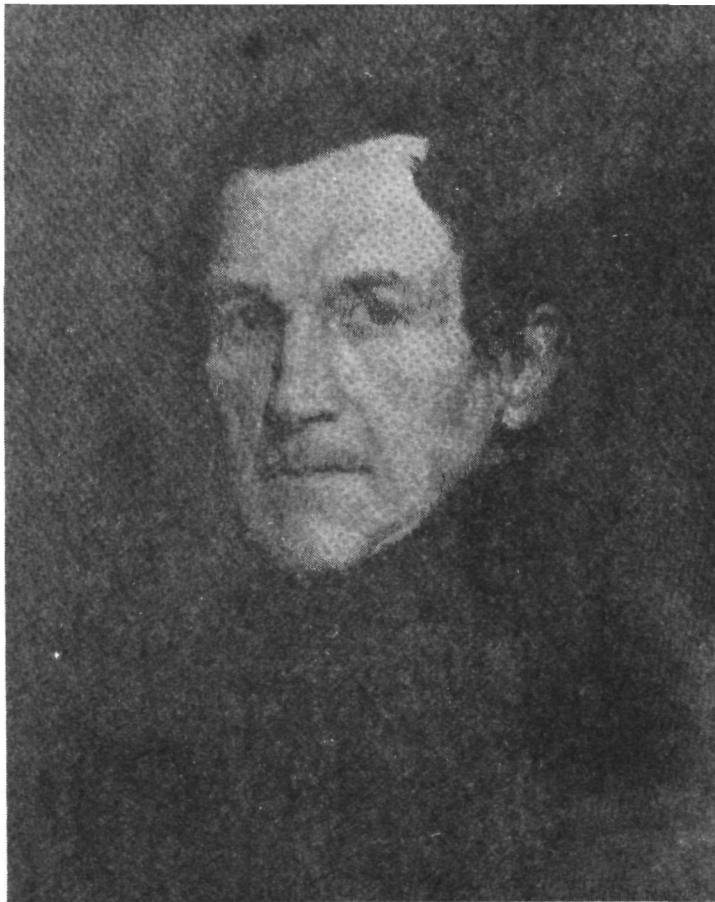
De Kamer van Koophandel van Luik had zich via voorzitter Pirlot-Terwagne slechts aarzelend accoord verklaard met de speciale regelingen voor Limburg. Luik was voorstander van nationale wederkerigheid. Limburg had weliswaar schade door verlies van vrij Belgisch achterland, maar Luik had sedert 1830 toch ook afzet in Holland verloren. Limburg was toch geen geïsoleerd gebied. Luik keek opnieuw naar zijn eigen belangen en beschouwde Limburg als een vreemd land.³¹⁾ De verscheuring van de politieke eenheid had voor Limburg ook economische consequenties. Links en rechts van de Maas moesten Limburgers in verschillende staatsverbanden andere wegen opgaan.

Koning Willem I
Foto Atlas Van Stolk, Rotterdam

Charles de Brouckère (1757-1850), gouverneur van de provincie Limburg van 1815 tot 1828

Leopold I van Saksen-Coburg,
koning van België sedert 1831

Jonkheer J.E.P.E. Gericke van Herwijnen,
schilderij door C. Kruseman, 1836

Vermelding van functies van representatieve Limburgers
vóór en na 1815

<u>Prefectuur van het Departement (en de periode)</u>	<u>functies na 1815</u>
J.M. Reintjens, secretaris generaal 1800-1814	Stadsontvanger Maastricht.
J.F. Hennequin, raadsman 1800-1814	Lid Tweede Kamer en Burgemeester van Maastricht.
J.A.C. van Panhuijs, raadsman 1801-1814	Lid Tweede Kamer
<u>Conseil Général van het Departement</u>	
A.C. Membrede 1800-1807 (Lc Agent National)	Lid Tweede Kamer Jurist en Gemeenteraadslid Maastricht.
A. Wilmar 1800-1806	Burgemeester te Meerssen.
E.L. Surlet de Chokier 1800-1812	Lid Tweede Kamer en Burgemeester van Gingelom.
Baron C.E.J. de Keversberg 1800-1806	Burgemeester van Haelen
C. de Clermonts 1802-1814	Burgemeester van Vaals
J.J. Gelders 1802-1814	Vrederechter en Lid gedeputeerde Staten.
P. Vroonen 1807-1814	Burgemeester van Geulinden.
Baron P.G. de Leonarts 1807-1813	Burgemeester van Achel en St.Hubrechtshille, Lid Tweede Kamer.
N.P. Bonhomme 1807-1812	Paardenpostmeester Maastricht.
P. de Libotton 1811-1814	Burgemeester van Stevoort.
Graaf E.G. d'Arschot 1811-1812	Burgemeester van Voort
G.L.G. de Moffarts 1811-1814	Burgemeester van Hoesselt.
Baron J.P. Plevits 1812-1814	Burgemeester van Rosteren.
J.L.H. Olieslagers 1811-1814	Lid Prov.Staten

Conseil van het Arrondissement Maastricht

J.H. Bosch 1800-1814

o.a. Secretaris Burger-
lijk Ambestuur Maas-
tricht.

A.J. Schoenmaeckers 1800-1814

Graaf C. de Renesse

J.G.F. Colpin

Burgemeester Houthem
Burgemeester van Berg
Burgemeester van
Eijgenbilzen.

Conseil Arrondissement Hasselt

Robijns 1800-1806

Burgemeester van
Guykhoven.

H.W. Wagemans 1800-1812

G. de Corswarem 1802-1814

Burgemeester van Heks
Burgemeester van Has-
selt.

F.G. Cox 1800-1814

Jans 1807-1814

G.P. Wouters 1812-1814

Lid Prov.Staten
Burgemeester van Hees
Burgemeester van Be-
ringen.

J. Hermans 1800-1812

Burgemeester van
Boorshem.

Conseil Arrondissement Roermond

J.H.J. Schoolmeesters 1800-1806

Raadslid Maaseyk,
notaris

N.F. Eyckholt 1800-1814

Scheyven 1800-1804

Burgemeester Maaseyk
Burgemeester Heyt-
huizen.

C. de Borman 1803-1814

G.C. van der Renne 1807-1814

Lid Prov.Staten
Lid Prov.Staten en
Burgemeester van
Roermond.

A.J.L.J.A. Bloemarts 1812-1814

Lid Prov.Staten en
Burgemeester van Venlo.

G.H.F. van Aeiferden 1812-1814

Lid Gedeputeerde Sta-
ten en Lid Iweede Kamer

Municipale Raad van Maastricht

J.B. Claessens 18012-1815

Rechter bij Rechtbank
van 1e Aanleg.

J.B. Hardy 1802-1815

C. de Brienens 1805-1815

Raadslid Maastricht
Raadslid Maastricht

C. Coenegracht, maire

E.S. Veugen, ontvanger 1800-1815

J.C.S. de Limpens 1800-1815

J.M. Ross, notaris 1807-1815

Burgemeester van
Maastricht.

Lid Prov.Staten

Rechter en Gemeente-

raadslid van Maastricht

Gemeenteraadslid van

Maastricht, vrederech-

ter te Gulpen.

Namen van vóórstemmende notabelen in het Arrondissement Maastricht

F.L. de Behr (43), oud-officier van het Staats leger; Baron De Bieberstein (52), grondeigenaar uit Tongeren; J.H. Bosch (47), arts, oud-lid van de Arrondissements Raad; J.G.J. Colpin(43), grondeigenaar, lid Arrondissementsraad; Chr. Coenegracht (60), maire van Maastricht; B.W.J. Cruts (26), procureur uit een Luiks schepengeslacht; De Collard (52), oud kolonel te Tongeren; Isaac Collard (70), oud tresorier van Maastricht vóór 1795; Baron De Thier-Rosen (45), grondeigenaar te Neercanne; Baron D'Emminghaus (42), grondeigenaar, diaken van de Lutherse Kerk; R. de Bellefroid (56), advocaat uit Tongeren, grondeigenaar; W.J. Hesselt van Dinther, grondeigenaar te Bemelen, voorheen Staatsfunctionaris; I. de Villers Bellefroid (45), rentenier te Tongeren; L. Nijpels (40), controleur van belastingen te Maastricht; H.P.E. Joppen de Beegden, grondeigenaar Maastricht en Rimborg; P.F. de Ceulenaer (46), grondeigenaar Maastricht; Baron E.P.J.Ph. de Lamberts de Cortenbach, grondeigenaar te Voerendaal; J.W. Wolff (65) uit Hoensbroek, grondbezitter; A.C. Membrede (56), oud agent nationaal te Maastricht; H. Nierstrasz (40), notaris en overheidsfunctionaris te Maastricht; E.D. Pichot (60) oud kapitein staatsleger, lid van Staten van Brabant; W.A. Pillera (36), advocaat te Vaals; graaf De Renesse, grondeigenaar uit Genoelselderen; C.C. Roemers (65), grondeigenaar Meerssen, oud agent-nationaal; T.A. Roosen, fabrikant te Maastricht; W.H. Nolens, grondeigenaar te Eijsden; L.v.d. Maesen de Sombreffe, oud-Staats officier; M. v. Heylerhoff (69), vrederechter; P. v. Slijpe (52), procureur uit een oud Staats Schepengeslacht te Maastricht, A. Vrijthoff (31), oud-ontvanger in de Franse tijd, oud-Vrederechter Staten van Brabant; L. de Limpens (38), advocaat te Nuth, Graaf C. de Renesse (40) te 's-Heeren-Elderen, oud lid van de Arrondissementsraad; E.S. Veugen (48), oud ontvanger te Maastricht; J.H. Schorpioen (55), vrederechter te Bilzen; A. van de Santheuvel (52), oud-schepen en Frans ontvanger te Maastricht, J.C. van Panhuys (48), oud-drossaard van Rolduc; J.F. van Panhuys (38), lid van het kiescollege te Vaals; A. van Muysen (36), rentenier en burgemeester te Tongeren; J.A. Wilmar (47), grondeigenaar te Meerssen; Iijssens jr. (56), handelaar te Tongeren; Magnée, burgemeester en grondeigenaar te Bommershoven;

De 12 tegenstemmen in Maastricht waren:

Graaf Billehé de Valensart (41), grondeigenaar, oud-kapitein, lid van het kerkbestuur van St.Servaas; B.J. Visschers, bankier; J.L.A. Kerens (46), president van de Rechtbank, J.F.A. Kerens (46), president van de Rechtbank; Baron J.F. de Crassier (53), oud-schepen te Maastricht; Graaf Paul van de Vrecken, Houthem; P.L. Lekens, oud-schepen; J.L.H. Olieslagers (55); Van Meerssenhoven, oud-Luik^s commissaris; M.J. Schoenmaeckers (Amby); Baron G.L. de Moffart (75) te Hoesselt; G. Tielens (58), bankier, oud-trésorier te Maastricht en Graaf M. de Hoen (59), oud lid van de Ridderschap in het Land van Valkenburg te Geulle. 6)

Onder de voorstemmers waren 9 protestanten: Baron D 'Emminghaus, Nierstrasz, Pichot, Pillera, V.Slijpe, Vrijthoff, v.d. Santheuvel en de beiden Panhuijs.

In het Arrondissement Hasselt waren de 25 vóórstemmers: Graaf De Borchgrave sr. (68), grondbezitter; J.F. Capitaine (50), Wellen, burgemeester; Baron F.G.C. Cox de d'Hommelen (62), Hasselt, grondbezitter; C. Claes (40), Veulen, advocaat; G. Claes (63), burgemeester te Hasselt; G.R. Cox (53), Franse burgemeester van Hasselt; J.H. de Corswarem (52), notaris, Hasselt; J.H. Daris (41), burgemeester van Borgloon; J.M. Ceijssens (52), burgemeester van Eksel, Baron de Heusch (33), Kortessen; B.N. Haenen (40), president van de Rechtbank, Hasselt; L. Jacobs (56), destillateur, Hasselt; G.H. Kenens (47), Herck, P. Meester (43), vrederechter te St.-Truiden; Baron De Menten (34) burgemeester St.-Truiden; F. Maitrejean (60), grondbezitter te Borgloon; E.L. Surlet-Chokier (46), grondbezitter te Gingelom; P. Vroonen (58), burgemeester te Gelinden; G. Vroonen (46), burgemeester te Basheers; L.A. de Villefagne (62), grondbezitter; G. Vossius (58), Hasselt, oud-president van de rechtbank; M. Arozola de Onate, edelman van Spaanse afkomst; H.J. Vliegen (54), destillateur te Donck, B. Pitteurs (52), rentenier te St.-Truiden.

De 7 tegenstemmers waren hier de grondbezitters of renteniers: A. de Creeft (40) te St.-Truiden, Baron D. de Stockhem (48) te Kermt, W. de Stappers (54) te Hasselt, J. Siegers (52) te Hasselt, Baron C. de Cecil (28) te Hasselt, de gemeentelijke secretaris, A. Mengens (43) te Hasselt en J. van der Straeten (45), handelaar te Hasselt.

In het Arrondissement Roermond kende men geen tegenstemmers. Vóór stemden: H. Bloemaerts (48), burgemeester te Weert; Beerenbrouck sr. (60), handelaar en grondbezitter te Weert; A.J.H. Bloemarts, burgemeester te Venlo; Borgerhoff jr. (40), burgemeester te Dilsen; J.B. Barbou (36), rentenier te Roermond+ H. Clout, burgemeester te Roer-

mond; A. Burghoff (50), papierfabrikant te Roermond; De Spirlet, grondeigenaar en burgemeester te Obbicht; J.J. Gelders, vrederechter te Maaseijk; A.F. Eijkholt, rentenier en burgemeester te Maaseijk; Baron Van Erp (54) te Baarlo; B. Engelen (56), grondbezitter te Sittard, Baron C. de Keverberg te Kessel; Baron G.L.J.B. Liedel de Well te Well; Kerens (40), grondeigenaar te Buchten; P.G. Leonaerts, burgemeester te Achel; Baron M. Magnee te Horn; Jonkheer H.J. Michiels van Kessenich (45) te Roermond; Baron de Plevits van Roosteren; J. Pollaert Roermond; Smeijers (40), burgemeester te Stramproy; Louis Schiervel, Kotem; J. Schmidt (60), grondeigenaar te Sittard; N. van der Schoor (55), burgemeester te Thorn; G.C. van der Renne, raads-lid Roermond; P.B. van de Mortel (51), hereboer te Grubbenvorst; C. van Hees (30), grondeigenaar en burgemeester te Elsloo; Simon de Vlodrop (60), rechter te Roermond; Baron C. de Wijmar de Kirchberg te Arcen.

Niet ter stemming verschenen: Baron M.F. De Copis (54) uit Gors op Leeuw, J.M.A. de Favereau (60) uit Velm, F. Duvivier (54) te Schalkhoven, H.W. Wagemans (52) te Hasselt, Graaf J.B. Marchant et d'Ansembourg (33) te Amstenrade, C. Heldewier (32) te Heerlen, A. Rubens sr. te Tongeren, Baron Rosen van Borgharen, Baron M.H. Saren d'Asch te Tongeren, Charles van Brien en (48) van Rijckholt. A. Hermsen te Gennepe, M. Lambrechts (40) te Eijgelsloven, Baron de Negri te Brunsum, P.T. Pereyga (60) te Horst, A. Steffens (36) te Horst, H. Tieleman (40) te Rolduc en Baron Weichs de Wenne (36) te Wanssum.

Ontleend aan: M.K.J. Smeets. De Notabelen vergaderingen in de Arrondissementen Hasselt, Maastricht en Roermond in 1815.

(Bijdragen Geschiedenis der Nederlanden, 1965 deel XX).

Naamlijst van burgemeesters in de Gemeenten van Limburg in de jaren 1815, 1830 en 1833.

<u>Gemeente</u>	1815	1830	1833
<u>Arrondissement Maastricht</u>			
Bassenge	A. Barbe	idem	J. Riga
Berg	De Renesse	P. Vrancken	idem
Beverst	J. van Herle	idem	J. van Dormael
Bilsen	Stiels	J.N. Beckers	idem
Bommershoven	M. Magnee	idem	idem
Boorseme	Hermans	F. Claessens	idem
Canne	Baron de Thier	A.J. Godding	idem
Eben-Eymael	J. Melotte	idem	idem
Eijgenbilsen	G. Colpin	idem	M. Martens
Eijsden-Mechelen-Maas.	M. Op 't Broek.	idem	Th. van der Eijken
Fall en Mheer	L. van den Bosch.	P. Castermans	L. van den Bosch
Freeren	A. Smeijsters	idem	J.L. Saloman
Gellik	J. Maurissen	M. Withofs	idem
Genoelselderen	H. Liessens	idem	idem
Grote Spauwen	W. Hardy	idem	idem
Hees	Jans	J. Haesen	M. Moors
Henis	G. Caproens	idem	L. Swennen
Herderen	L. Peumans	J. Neven	L. Peumans
Herstappe	Bouflette	G. Hallet	idem
Heurle Tiex	Jadoul	Baron E. de Senzeille	J. van Eijk
Heks	J. Wagemans	idem	idem
Hoelbeek	J. Maurissen	idem	M. Bollen
Hoesselt	Baron C. de Moffart	idem	idem
Kleine Spouwen	L. Schorpion	idem	R. van Hees
Koninkshem	A.C. van Muijssen	idem	M. Proesman
Lanaken	Neven	J. Lomans	L. Raymaeckers
Lanaye	Envelies	S. Lenaers	H. Henquet
Lanklaar	T. Severijs	idem	idem

	1815	1830	1833
Leuth	Schimp	Vicomte C. Vilain XIII	idem
Lowaige	Baillien	M. Toppet	idem
Mall	J. Belle- fontaine	idem	idem
Martenslinde	N. Beckers	idem	C. Zegers
Meeswijk	T. Rutten	idem	C. Goossens
Millen	Liessens	A. Hansen	J.H. Dewaleffe
Mopertingen	Beckers	L. Moors	idem
Munsterbilsen	Maurissen	J. van Drachstett	G.M. Matthijs
Nederem	Graindorge	J.H. Michiels	J. Meesen
Neerharen	G.N. Cort- leven.	idem	C.J. Keelhoff
Neerrepen	Riettard van Hers	Baron de Ro- sen van der Maesen	idem
Opgrimby	Coox	P.J. Hermans	L. Brasseur
Otrange	Botty	A. Moors	idem
Overrepen	N. Loix	idem	idem
Piringen	H. Clerinx	idem	idem
Rekem	Hendrickx	J. Gerets	idem
Riempst	J. Neven	idem	idem
Riksingen	G. Smets	P.W. Francois	idem
Roclenghe	Van de Kar	J. Pisart	J. Damare
Rosmeer	J. Verjans	idem	P. Willems
Rutten	F. Engelborghs	idem	A. Leus
's-Heerenel- deren	Graaf de Renesse	M. Rompelberg	idem
Sichem-Sus- sen- Bolder	N. Loverix	idem	idem
Sluis	J.J. Dothee	idem	idem
Stockem	Peeters	R. van Haan	A. Delabracine
Uykhoven	Heerden	A. Lyna	idem
Veldwezelt	M. Geelen	idem	idem
Vlijtingen	Heckelers	B. Coene- gracht	idem
Vroenhoven	Bocken	E. Kerkhof	P. Castermans
Vucht	Conings	M. Op 't Broek	J.H. Peeters
Waltwilder	Beckers	A.J. Grady de Groenendal	idem
Wechmaal	Geijsens	J. Wagemans	G. Delvigne

	1815	1830	1833
Widooye	C. de Ploye	idem	idem
Wonck	Stassinot	J. Libert	idem
Amby	Clobbers	F.C.M. Pichot	J. Hennus
Amstenrade	Graaf J.B. Marchant d'Ansembourg	idem	idem
Beek	F.T. Corten	idem	idem
Bemelen	W. Hesselt van Dinther	J. Schijns	Th. Leessens
Berg en Terblijt	Spronk	J.B. Daemen	idem
Bingelrade	H. Boesten	idem	J.A. Janssen
Bocholtz	W. Schiffelers	idem	H. Rhoen
Borgharen	Loix	P. Scheepers	O. Duchateau
Born	W.R. Hansmans	idem	C. Bovens
Broeksittard	Weemans	H. Heijnen	H. Kamps
Brunssum	Baron H.F. de Negri.	idem	idem
Bunde	P.L. Janssens	idem	idem
Elsloo	Van Hees	Graaf C. de Geloës	Frederix
Eijgelshoven	J. Zaunbrech- ers	idem	idem
Eijsden- Breust	Graaf E. de Geloës	idem	J. Lambert
Geleen	Luyten	J.R. Lemmens	idem
Gellik	Alberigs	P. Scheepers	C. Maessen
Grevenbicht	Haerden	C. Schous	idem
Gronsveld	C. van den Boorn	idem	idem
Gulpen	J. Slijpe	J.A. Mahr	J.M. Smeets
Heer	Peters	E.S. Veugen	M. Coninckx
Heerlen	Kemmerling	J.W. Lintjens	idem
Hoensbroek	Jongen	L. Willems	J.C. Cremers
Houthem	J. Schoen- maekers	J.H. Quix	idem
Hulsberg	J.W. Geel- kerken	idem	idem
Jabeek	Schoffeler	J.A. Arets	J.H. Kleuters
Itteren	P. Scheepers	idem	idem
Cadier en Keer	G. Ruth	R.S. Picnot du Plessis	G. Ruth

	1815	1830	1833
Kerkrade	W.L. De Danner	idem	J.F. Corneli
Klimmen	Platz	Baron van Furth	J.F. Laeven
Limbricht	J.H. Hermans	idem	idem
Margraten	Jacobs	J.A. Engelen	M. Philippens
Mechelen	P.J. Hermans	idem	idem
Meerssen	J.A. Wilmar	idem	F.C. Roemers
Merkelbeek	Lienarts	J.W. Goessens	idem
Mesch	Graaf E. de Geloos	A. Onclin	G. Straat
Mheer	J.T. Aussenms	idem	Baron de Loe
Munstergeleen.	J.P. Trijbels	idem	J.M. Luyten
Nieuwenhagen	Kemmerling	J. Keijbets	J.A. Borghans
Noorbeek	J.F. Aussems	idem	J. Peeters
Nuth	Aikecmans	J. Cloots	J.G. Kerckhoffs
Obbicht-Papenhoven	De Spirlet	Ridder J. Beelaerts.	G. Houben
Oirsbeek	F.J. de Limpens.	idem	idem
Oud-Valkenburg	W. Hesselt van Dinther	J. Quaedvlieg.	N. Rademaekers
Rimborg	P.D. Dortans	idem	idem
Ryckholt	C.M. van Brien.	idem	M. Schrijnemaekers
Schaesberg	Stassen	P.J. van Lommerson	idem
Schimmert	P.J. Willems	H.J. Schirmer	P.J. Willems
Schinnen	Piels	J. Schutgend	idem
Schin op geul	Voncken	H. Huntjens	H. Dautzenberg
Schinveld	M Beckers	idem	idem
Simpelveld	W. Brand	idem	idem
St.-Geertruid	O.J. Roosen	idem	idem
St.-Pieter	J. Ceulen	J. Roijmans	idem
Slenaken	Hutsemakers	C.M. Hansoul	J. Vaessen
Spaubeek	J. Eussen	idem	idem
Stein	Jacquet	J.W. Boots	J. Buskens
Strucht	Steijns	W. Huntjens	A. Linckens
Ubach over Worms	H. Pelzer	idem	P.J. Valkenberg
Ulestraten	J.M. Jaspar	idem	J. Schoenmaekers

	1815	1830	1833
Urmond	Heijen	M.J. Gelissen	idem
Vaals	J. de Clermont	A. Van Pelser	idem
Valkenburg	F.W. Quaed- vlieg	idem	J. Franssen
Voerendaal	A.J. Hennen	idem	G. Lemmens
Wittem	J.H. Merkel- bach	idem	idem
Wylre	Voncken	J.W. Pluymae- kers.	idem
Wijnands- rade.	J.H. l'Ostije	idem	idem

Arrondissement Hasselt

Aalst	P. Eggen	idem	J. Peeters
Alken	Simons	De Corswarem	A. Erkenteel
As	J.H. Huveneers	idem	idem
Basheers	P. Vroonen	idem	idem
Beeringen	E.F. Wouters	idem	J.A. Bamps
Berbroek	P. van Swartenbroek	idem	idem
Berlingen	van Leeuwen	L. Thijs	L. Daris
Beverlo	F. Moons	idem	idem
Binderveld	H.I. Wouters	idem	G. Stiers
Borgloon	J.B. de Bel- lefroid	idem	J.H. Daris
Borlo	L.F. van Berwaar	idem	idem
Boekhout	L. van Marsenille	idem	idem
Broekhom	I. de Greeff	idem	idem
Brustem	Sweldens	L. de Stappers.	L. Monville
Buvingen	Mattijs	G. Cartuyvels	idem
Diepenbeek	De Montaigne	J.B. Schoofs	C. Michiels
Donk	H. Vliegen	idem	idem
Duras	G.P. Govaerts	idem	H. Schurmans
Engelmanshoven	J. Claes	idem	M. Claes
Eksel	Clercx	W. Heijtenis	idem
Fresin	Denvoz	N. van Hamont	idem
Gelinden	J.J. Vroonen	idem	idem
Genk	G. Landmeters	idem	G. Remans

	1815	1830	1833
Gingelom	Baron E.L. Surlet de Chokier	idem	idem
Gors op Leeuw	Baron de Copin	Baron de Woelmont	idem
Gorssem	H.L. Wouters	idem	G. Jermijs
Gossoncourt	J. Lnapen	idem	idem
Gotem	Foury lyns	A.L. Bartho-	idem
Goyer	Matheij	G. Snejers	idem
Groote Brogel	Grielen	H. Simons	P.J. Ketelbuters
Groot-Gelmen	T. van Herken- rode	idem	L. Raymakers
Groot-Loon	J. Claes	idem	idem
Guykhoven	Robyns	J. van Heers	idem
Haelen	M. Michiels	idem	P.J. Jacobs
Halmaal	Ridder van Vucht	P. Clerinx	idem
Hechtel	Vandeloo	W. Heijtenis	J. Geerfs
Heers	Modave	J. Peeters	L. Counze
Helchteren	Lijnen	L.J. Hulsmans	H. Sannen
Hendrieken	C. Gilissen	H. Neven	C. Gilissen
Herk de Stad	Kenens	L. Claes	idem
Kerk- St.- Lambrecht	Flaba	Baron De Cecil.	idem
Herten	H. Neven	J. van Widdingen.	idem
Heusden	De Horion	J.M. Nicolaï	idem
Horpmaal	Liwette	J. van der Smissen.	N. Vroonen
Hoepertingen	L. de Stambier	idem	F. Bartholijs
Houthalen	Claes	L.J. Hulsmans	C. Lijnen
Jesseren	Grosfils	C. Delvaux	idem
Kerkom	Schrijvens	K. de Brouck- mans.	idem
Kermpst	Smeets	W.G. van de Brouck.	idem
Kerniel	Daris	H. Winkelmans	idem
Kleine Brogel	Ceijzens	J. Verkoijen	idem
Klein Gelmen	L. Raemaekers	idem	idem
Korswarem	Denvos	J. Corswarem	idem
Kortessem	Ouwert	B. de Heusch	idem
Korthys	Ridder de Menten.	L. Snejers	idem

	1815	1830	1833
Kosen	Esselen	H. Schreurs	C. Wauter
Koersel	Reijnders	W. Lekens	J. van Hove
Kuringen	Haven	N. Claes	U. Claes
Kuttekoven	Bellefroid	J. Ouverk	G. Moes
Kwaadmeche- len.	Thijs	J.J. Gillis	idem
Linkhout	Smets	W. van Uij- trecht.	J. van Reppelen
Lommel	G. Kockhofs	idem	idem
Lummen	Liefsoens	P.A. Fagnoule	idem
Mechelen/Maas	Hermans	Graaf De Borchgrave.	idem
Meldert	Baron Arrazola Deonate	idem	idem
Membruggen	Mertens	J. Losen	P. Berden
Mettekoven	M. Otten	M. Otten	P. Otten
Millen	G. van Oost	idem	idem
Montenaken	Van Vorst	J.M. Goijens	F. Goijens
Muijsen	Huveij	H. Robyns	idem
Neerglabbeek	J. Domen	idem	idem
Niel (bij As)	Nijs	J.H. Huveners	J. Caelen
Niel (bij St.- Truiden)	Ridder de Men- ten van Horn	F.D. Demar- neffe.	J. Massar
Nieuwerkerken	Ridder de Men- ten van Horn	K. Brugmans	idem
Oostham	Meens	J. van Breu- gel.	J. Caels
Opglabbeek	Langers	K. Janssens	J. Linskens
Opheers	G. Vroonen	idem	idem
Ordingen	Vrijdag	K. de Pit- teurs Hiegaerts	idem
Paal	J. Porsters	idem	idem
Peer	Le Roy	J.M. Loos	idem
Roclenge	J. van de Can	idem	idem
Rommershoven	L. Verjans	idem	R. Bollen
Runkelen	H.L. Wouters	idem	A. Moers
Rijkel	H. Vrancken	idem	idem
Schalkhoven	G. Ghijsens	idem	idem
Schuelen	Eijben	P.F. Cleeren	idem
Spalbeek	Droogmans	W.G. van de Brouck.	C. Baeten
Stevoot	De Libotton	A. Knaepen	G. van der Eijken

	1815	1830	1833
Tessenderloo	M. Daems	idem	J.F. Mertens
Ulbeek	G. Ghijsens	idem	idem
Velm	De Favereau	P.F. Houbais	idem
Veulen	Eijben	P.J. Houbaers	idem
Vliermaal	Wijnants	Baron Heusch de la Zangerij	idem
Voordt	Graaf D'Arschot	J.F. Florquin	Graaf D'Arschot
Wellen	J.F. Capitaine	idem	L. Bellefroid
Werm	G. Ghijsens	idem	M. Festiens
Weijer	Baron de Heusch	Vanderkerkhof	N. Jamar
Wilderen	G.F. Goovaerts	idem	L. Nicolaï
Wimmertingen	Eijben	H.G. van de Boorn.	idem
Wintershoven	Henkaetrs	P.D. Bonhomme	P. van Gutschoven
Wychmaal	Bellefroid	S. Schepers	J. Rijskens
Zeelhem	Timmermans	N. Kennis	P. Lambrechts
Zepperen	R. Bellefroid	Graaf Van As- tier.	R. Bellefroid
Zolder	Corthout	H.M. Sieboye	idem
Zonhoven	Monmeijer	H. Timmermans	J. Houbergs
Zutendaal	Beckers	M. Peeters	idem

Arrondissement Roermond

Achel	P. de Leonaerts	idem	J.F. Houtain
	Achel.		
Beek	Driessen	R. Schoolmees- ters.	idem
Bocholt	Boonnen	P.J. Ieijss- sens.	E.A. Vaessen
Bree	P.A. de Borman	idem	idem
Dilsen	Stoffels	I de Schier- vel.	M. Thiessen
Eelen	Coenen	G. Joosten	idem
Ellicom	De Borman	J. Cardinaals	J. van Hees
Gerdingen	Cornelissen	M. de Borman	S. Ramaekers
Gruitrode	Winters	P.J. Derko- ningen.	idem
Hamont	F.J. Feijens	idem	A. Spaas
Kaulille	T. Bogaerts	idem	H. Luys
St. Huberts- lille.	De Leonarts	W. Hoeben	idem

	1815	1830	1833
Meeuwen	H. Broekmans	idem	A. Indeken
Neeritter	Geeraels	P. Driessen	idem
Neeroeteren	Thijs	M. Indeken	G. Penris
Neerpelt	W. Clerx	W. Clerx	G. Noots
Ophoven	Reijders	J.A.W. Gielen	L. Rutten
Opitter	T. Moors	idem	J.C. Vissers
Opoeteren	Reijnders	T. Nijs	M. Mooye
Overpelt	Houben	J.A. Valen- tijns.	idem
Reppel	J.C. Boonen	idem	idem
Rotem	Nelissen	L. de Schier- vel.	idem
Tongerloo	L. Smeijers	idem	J. Clijsters
Wijshagen	Jacobs	P.J. Vreijjs	idem
Arcen en Vel- den.	Van Dale	M. Haffmans	P.O. Haffmans
Baexem	Nijssen	G. van Moor- sel.	J.A. Stercken
Beegden	W. Verheggen	idem	J. Wolfhagen
Belfeld	J. Kessels	idem	idem
Bergen	De Giltay	Baron C. Lie- del de Well	Baron P.J. Liedel de Well
Beessel	E. Ruys van	idem	idem
Broekhuizen	Nieuwenbroek Poeljen	G. Schraven	J. Stermans
Buggenum	Crompvoets	M. Verheggen	idem
Echt	Ingendaël	N.A.F. Gel- ders.	H. Smeets
Gennep	Hermesen	D. Berens	idem
Grathem	Crijns	P.M. Schreurs	idem
Grubbenvorst	Bos	J.B. van Soest.	idem
Haelen	Baron De Ke- verberg.	J. Schreurs	idem
Heel en Pan- heel.	Hamaekers	P.M. Haeghe- raets	idem
Helden	J.M. Engels	idem	idem
Herten	M. Petit	M.H. Korsten	idem
Heijthuisen	Scheijven	H.C. Sijben	M. Raetsen
Horn	R. Magnee	idem	idem
Horst-Seve- num.	H.J. Steffens	idem	P. Everts
Hunsel	Baron A.T. de Bouman de Rijckholt	idem	Gielen

	1815	1830	1833
Ittervoort	N. Vanderschoor	G. Keijnaerts	M. Grispen
Kessel	De Brust	H. van Wijlick.	idem
Kessenich	F. Rutten	F. Rutten	J.B. Janssens
Linne	J. de Maas	idem	R. Meeuwissen
Maasbracht	J. Janssens	idem	H. Geurts
Maasbree	Baron D'Olne	idem	J.M. Carleij
Maasniel	J.W. Maessen	idem	idem
Meijel	Perits	B. van der Steen.	idem
Meerlo	J.A. Venhorst	idem	A. Kellenaars
Melick-Herkenbosch.	Wackers	J.A. Beckers	G. Pleumaekers
Montfort	J. de Maas	idem	H. Nijssen
Mook	Reehorst	G.W. Goossens	T. Goossens
Nederweert	Trouwen	A.W. Vullers	idem
Neer	Geenen	J. Theelen	idem
Nieuwstadt	H. Vlecken	idem	idem
Nunhem	Baron De Keverberg.	J. Verheggen	E. Wagemans
St.Odiliënberg	Vandeborgh	J.H. Wolters	idem
Ohé en Laak	J. Majolee	idem	F. van Laar
Ottersum	H. Quikborner	idem	W. Theunissen
Posterholt	Vandeborgh	J. Bosch	idem
Roggel	J. Goossens	idem	idem
Roosteren	Baron J.P. de Plevits.	idem	idem
Stramproij	Smeijers	L. Deckers	P.J. Boonen
Stevensweert	Reggers	N.A.F. Gelders.	Th. den Ouden
Susteren	Schulpen	Baron de Plevits.	M. Masson
Swalmen	H. Geraerds	idem	idem
Tegelen	J.W. Kamps	idem	J.J. Ronck
Thorn	N. van der Schoor.	J. Corbeij	idem
Venray	F.A. Verblackt	idem	idem
Vlodrop	Meijssen	J. Maessen	idem
Wanssum	H. Hoogen	idem	idem
Wessem	Griffen	R. Dencken	J. Bidloo

<u>De steden</u>	1815	1830	1833
Maastricht	A.C. Membrede J.G.C. van Slijpe. E.D. Pichot.	J.G.C. van Slijpe	idem
Hasselt	L. Jacobs G.R. Cox L. Claes	G.A.R. Sigers De Mathys	Baron J. de Cecil
Roermond	H.A. Michiels Verduijnen H. Clout A. van den Berg	J.J. van de Renne	J.L.M. Leclercq
Tongeren	A. van Muijssen M. Janssen G. Rubens	idem	idem
St.-Truiden	Baron L. de Menten van Horn. J.A.N. van den Berck. C.A. van den Abeelee	J.A. van de Berck	Baron de Menten van Horn
Sittard	D. Geijen A. Schnitz H. Lunenschloss	G. Wemans	G. Wemans
Venlo	J. Richardt A.J.H.J. Bloemarts	idem	C.H.L. Bontamps
Maesijk	J. Voss J.H. Eijckholt M. Vlecken	idem	M. Vlecken
Weert	H.G.J.C. Bloemaerts J.M. Truyen P. van Dam	idem	J.F.H. Beerenbroek

Van de arrondissementen Maastricht en Roermond zijn de gemeenten gegroepeerd conform de indeling van de 24 Artikelen in een Belgische en een Nederlandse groep.

Naamlijst van de Gemeentebesturen van de steden in Limburg in 1832

<u>Hasselt</u>	<u>Maaseijk</u>	<u>Tongeren</u>	<u>St.-Truiden</u>
Baron J. Decé- cil xx	M. Vlecken xx	A. van Muljssen xx	Baron L. de Men- ten van Horn xx
M.A. Bamps x	J.J. Gielen x	A. Stevens x	M.J. Gilis x
P.J. Willems x	I. Paumen x	L. Lismont x	J. Tops x
P.J. Teuwens	H. Heijligers	Baron de Rosen	J. Becaers
A. Sigers	F. Leemans	P. Michiels	H.G. Siaens
G. Fabrijs	J. van Ister- dael	J.G.L. Defastré	A. van de Hove
L. van der Smis- sen.	A. Piteux	J. Rigo	J.M.B. Schaetzen
A.J. Meugens	H. Smeets	G.G. Tournaye	N. Delgeur
J. Baerts o	H.J. van der Donck o	H.P. Vrindts o	J.F. Davidts o
<u>Roermond</u>	<u>Sittard</u>	<u>Venlo</u>	<u>Weert</u>
J.L.M. Leclercq xx	G. Wemans xx	C.H.L. Bontamps xx	I.F.H. Beeren- broek xx
J.J. van der Renne xx	J. Clemens x	J.J. Keuller x	P.J. Truijens x
J.L. Baudrihayc x	J.M. Zelis x	J. Conraetz x	J.G. Vaessen x
C.T. Leurs	A. Timmers	H.D. Verwins	P. Stultiens
F.A. van Aefferden.	G. Arnoldts	I. Wolters	J. Vangeleuken
H.A. Milliard	A.P. Pierssens	J.L. Custers	S. Nouwen
J. Claessens	A.G. Dumont	F. Schaffers	A. Kuypers
A. Schaetzen	L.J. Roebroek	M.F. Goossens	J.M. Tindemans
	D. Geijlen	I. Verzijl	O. Remmen
		F.G. Wolters	
H. Mertz o	J.A. Berg o		H.C. Ceijnsens o

xx : Burgemeester

x : Schepen

o : Secretaris

Overgenomen uit: *Annuaire de la Province de Limbourg pour 1833*,
Hasselt, 1833.

Handelsrelaties van de Fa. van Lanschot in Limburg en Luik. x

In Luik: de Wed. Gérard, A. Denis Colette, M.J. Vercours, A. Frésart en de Frères Maquinay geregelde relaties; in Aken: J. Jardon, H. Croon, Ch. Adenau, Fikenscher en Weber, le Ruth, J. Lejamme, J. The-wissen, A. Beissel en Vossen; in Maastricht: de Gebr. Tielens, Jero-me Chainaye, M. Nijsten, J.R. van der Berg, J. van den Sande, G.F. Nissen, M. Vrancken, J. Pironge, Gebr. Hermans, Wed. Ariens, J. Irond, A. Ieysen, Wed. Paulussen, in Verviers: Mullendorff, Le Pas en de gezusters Plattel; in Valkenburg J. Quaadvlieg; in Bilsen: Beerenbroek; in Tongeren: J. Schoefs, A. Michiels, A. Ilkin, W. Hoe-Hoebrechts, Wed. Dawans, G. Coenegracht en Sampermans, in Hasselt: J. Vinckenbosch, M. Rutten, M. Dortans, Nollems, S. Paques, J. v.d. Straten, I. Mulkens, L. Buntinx, Wed. Bastings, J.H. Ridderbeeks, D. Gulickers, v. Tilt, G. Nollens; in St.-Truiden: O. van der Hoven, J. Bamps; in Peer: J. Jans; in Maaseijk: A. Wouters, A.C. Joosten, G.F. Huydts, A. Smeels; in Sittard: A. Moenen, A.M. van Son, Wed. Konings, J. Timmers, A. Dumont, Selis, Ghijsens, L. Meyers, G. Ar-nolds, J. Bennings, L.J. Roebroek, A.J. Delhougne, W. Zuilen, A. Riekers en de Wed. Ih. Ielling; in Echt: A. Sijmons, A.J. Gortz en J. Stocks, in Roermond: Wed. J. Seipgens, L. Watin-Begemann, M.A. S Specken, P. Minten, Gebr. Vogels, G. Keuven, J. V. Wageningen, Bon-gaerts, W. Herwig, M.A. Engelen, Wed. Naus, F.H. Rijkers, S. Joosten, in Weert: G.J. Jansen, A. Verschuren, van Asteb, H. Hendriks en R. Gilson; in Thorn: J. Corbey en S. Jansen, in Neer: F. Teelen; in Helden: P. Verhaag; in Blerick: J. Gevets en P. Theelen; in Venlo: J. Rosenkrantz, M. Roufs, A. Houba, G. Seelen, H. Fassen; I. Wolters, J. Havelaar, H. Schiks, D.J. Schrijnen, H. Timmermans en H. Goemans; in Horst: P. Irenskens; in Sevenum: P. Nabben; in Venray: F. van Soest en G. Roelofs.

x : Ontleend aan ARA 's-Bosch, Archief Van Lanschot Wisseljournaal
no.56 1831
no.163 1827
Openstaande posten 1836.

BIJLAGE F

Gegevens omtrent Invoer en Uitvoer van het Douanekantoor te Vaals over het jaar 1829.

<u>INVOER</u>	<u>gewicht</u>	<u>waarde</u>	<u>doorvoer</u>	<u>UITVOER</u>	<u>gewicht</u>	<u>waarde</u>	<u>doorvoer</u>
aardewerk	2633 p.			potas	9723		18092 k
potten		f. 2795		zeep			9054 k
garen		38.812	f 136.720	boter	9374		
hoeden		8994	1320	cichorei	103.500		
huiden	2166			garens		f. 47.920	
koperwerk	175.535	49.537	699	wol	13.638		1700 k
kousen		55.299	485	rogge			9310 k
galanterien		45.371	2483	hooi	69.600		
lakens	35.213	416		hout	220.951		238.695 k
lint		79.286	2945	huiden	13.956		192.344 k
manufacturen	67.256	84.795	7595	indigo	3606		8320 k
messenwerk		1900	30	kaas	15.015		
modewaren		6082	17.972	katoen	461		24.564 k
naalden		7522	2219	koffie	97.610		296.692 k
paarden	65 st.			koper	41.622		103.674 k
papier		3192	676	kranten	3003		13.326
pasementwerk		19.755	1964	manufacturen		21.616	16.146 k
reukwerk		3558	1452	meekrap	73.536		
spelden	41.140			vaten zaadolie	894		1633
staal		9737	3/48	vaten traan	574		653
vleeswaren	1063			paarden	8 st.		
vater wijn	2377			koelen	29 st.		
flessen wijn	4814			kalveren	185 st.		
ijzer	110.704			varkens	140 st.		
				stokvis	51.230 k.		
				papier	20.993	20.993	
				rijst	25.964		
				stroop	6766		
				sulker	1754		262.977
				tabak	32.226		
				zout	863.415		
				vaten wijn	7		236
				zwavel			88.000 k

Ontleend aan: RAM Kabinet de Beeckman no.5124 en 5130 Verslagen Belastingen 1828-1829.

BIJLAGE F

Vergelijkende tabel van Limburgse graanprijzen naast die van een aantal andere graanmarkten uit de jaren 1815-1841.

I. TARWEPRIJZEN *)

	Lim- burg	Maas- tricht	Has- selt	Amster- dam	Middel- burg	Arn- hem	Leu- ven	Antwer- pen	Belgie na 1830 in B.frs.
1815	-	-	-	-	9,87	9,15	-	8,98	-
1816	12,60	-	-	-	14,64	9,57	-	12,42	-
1817	14,76	15,76	14,50	-	24,19	19,66	25,06	17,49	-
1818	11,80	11,66	11,05	16,80	17,82	15,03	18,28	13,45	-
1819	7,92	8,09	8,30	10,50	11,46	10,62	12,04	9,46	-
1820	7,52	7,46	7,55	9,30	8,91	8,10	11,30	8,22	-
1821	6,14	6,90	7,90	8,70	7,62	7,61	10,21	7,98	-
1822	6,03	5,68	6,15	-	7,37	6,29	8,57	7,00	-
1823	6,32	6,32	5,70	-	6,61	5,35	9,17	7,42	-
1824	4,15	4,14	4,90	6,85	4,83	4,83	6,90	5,43	-
1825	4,40	-	4,80	7,60	5,59	4,83	-	5,74	-
1826	5,35	-	5,80	7,00	6,35	4,27	-	6,65	-
1827	7,00	8,39	9,10	-	7,62	6,35	-	8,20	-
1828	8,51	8,12	8,90	9,30	9,15	7,10	-	7,50	-
1829	8,98	10,90	9,40	13,26	11,18	10,64	-	11,30	-
1830	9,01	9,10	11,20	12,75	8,64	7,27	-	10,93	-
1831	11,16	10,06	-	13,70	11,69	10,17	-	-	22,72
1832	10,16	-	-	11,28	9,15	8,96	-	-	19,22
1833	6,86	-	-	8,90	6,61	7,15	-	-	13,17
1834	6,65	-	-	7,73	5,59	5,72	-	-	13,86
1835	6,82	5,98	-	7,45	5,08	5,14	-	-	14,55
1836	7,19	5,94	-	8,20	5,84	5,34	-	-	15,12
1837	7,71	6,35	-	8,96	6,61	7,09	-	-	16,36
1838	9,39	-	-	10,70	9,15	6,87	-	-	-
1839	11,40	-	-	13,20	10,75	10,92	-	-	-
1840	10,95	10,66	-	12,40	9,50	9,17	-	-	-
1841	9,60	-	-	-	8,50	8,26	-	-	-

*) De noteringen betreffen gemiddelde jaarprijzen, uitgedrukt in guldens per mudde;
genoteerd conform het K.B. van 9 juni 1816, no. 14. 1 Belgische franc = 47 cent.

II ROGGEPRIJZEN

	Lim- burg	Maas- tricht	Has- selt	Amster- dam	Middel- burg	Arn- hem	Leu- ven	Antwer- pen	België na 1830 in B.frs
1815	-	-	-	-	6,68	6,20	5,46	6,09	-
1816	10,16	-	-	-	11,78	4,61	9,80	9,14	-
1817	13,44	13,70	10,75	11,50	16,23	12,43	12,81	11,30	-
1818	8,79	8,19	7,50	10,10	12,73	9,68	8,82	8,59	-
1819	6,85	6,75	6,25	7,21	7,96	9,08	6,65	6,85	-
1820	5,76	5,51	5,05	6,20	6,68	6,12	5,11	4,78	-
1821	3,85	4,44	3,50	4,42	4,57	4,74	3,78	3,74	-
1822	4,28	4,44	4,60	3,60	4,07	3,51	3,57	3,62	-
1823	5,14	-	3,46	3,51	5,34	4,63	4,62	4,96	-
1824	3,05	-	3,05	2,60	3,81	3,45	2,87	3,00	-
1825	3,44	-	3,90	3,17	3,56	3,15	3,22	3,39	-
1826	4,36	-	4,20	3,90	4,57	4,12	4,34	4,40	-
1827	6,05	7,04	6,95	7,50	6,10	5,76	5,74	6,10	-
1828	5,42	5,75	5,20	5,50	5,84	6,59	5,32	5,20	-
1829	5,63	5,70	5,80	5,61	6,35	5,72	5,81	5,73	-
1830	5,40	6,84	6,90	5,80	5,34	4,65	5,53	5,70	-
1831	8,15	7,76	-	6,80	7,62	7,55	6,86	-	15,43
1832	6,85	-	-	6,30	6,61	6,56	6,79	-	14,17
1833	4,45	-	-	5,90	5,34	5,70	4,83	-	9,05
1834	4,29	-	-	5,20	4,32	3,89	3,99	-	8,41
1835	4,66	4,71	-	3,80	4,32	4,27	4,20	-	9,04
1836	5,21	4,92	-	5,10	4,57	4,55	4,90	-	9,88
1837	5,72	4,82	-	5,01	5,08	4,87	5,11	-	10,87
1838	6,47	-	-	6,60	6,61	4,75	5,67	-	-
1839	7,12	-	-	6,50	7,00	7,00	6,51	-	-
1840	6,84	7,12	-	5,60	6,50	5,76	6,53	-	-
1841	5,70	-	-	-	5,75	5,40	5,53	-	-

Vastgestelde grondslag voor vereffening bij afkoop van renten in
Limburg tussen 1830 en 1836.

I. Tarwe	1830	1831	1832	1833	1834	1835	1836	1837	1838	1839
Maastricht	10,40	9,62	8,32	5,72	10,00	8,80	6,80	6,82	9,50	7,28
Hasselt	8,34	8,14	8,14	17,23	17,04	16,81	16,99	-	-	-
Roermond	7,65	7,23	7,24	15,33	14,85	14,47	14,43	-	-	-
Venlo	8,02	7,73	7,70	16,10	15,70	15,46	15,43	-	-	-
St.-Truiden	8,31	7,69	7,69	16,27	16,17	15,99	16,20	-	-	-
Tongeren	7,90	7,61	7,61	16,03	15,63	15,34	15,29	-	-	-

II. ROGGE

Maastricht	8,28	7,15	6,86	4,44	4,44	4,28	5,16	5,50	-	-
Hasselt	5,62	5,39	5,39	11,42	11,14	10,95	11,11	-	-	-
Roermond	5,40	5,27	5,31	11,21	10,68	10,24	10,31	-	-	-
Venlo	5,56	5,30	5,30	11,19	10,80	10,50	10,53	-	-	-
St.-Truiden	5,68	5,41	5,41	11,46	11,39	11,28	11,52	-	-	-
Tongeren	5,66	5,90	5,46	11,43	11,08	10,78	10,82	-	-	-

III. HAVER

Maastricht	2,80	2,64	3,72	2,68	2,64	2,72	2,52	2,80	-	-
Hasselt	2,93	2,83	2,68	5,69	5,61	5,69	-	-	-	-
Roermond	3,08	3,07	2,94	6,11	5,94	6,23	-	-	-	-
Venlo	3,13	3,02	2,95	6,18	6,06	6,25	-	-	-	-
St.-Truiden	2,88	2,68	2,60	5,53	5,68	5,51	-	-	-	-
Tongeren	2,81	2,70	2,55	5,39	5,27	5,40	-	-	-	-

III HAVERPUIZEN

	Lim- burg	Maas- tricht	Has- selt	Amster- dam	Middel- burg	Arn- hem	Leu- ven	Antwer- pen
1815	3,06	-	-	-	-	3,60	3,35	2,82
1816	3,76	-	-	4,70	-	3,36	3,85	3,60
1817	3,71	-	4,90	5,20	-	6,14	5,75	5,30
1818	3,86	-	4,05	5,50	-	3,85	4,85	5,12
1819	4,28	-	3,90	4,30	-	4,77	4,85	4,53
1820	3,42	-	3,10	2,90	-	3,10	3,75	3,25
1821	1,96	-	1,90	1,71	-	1,86	2,35	2,21
1822	2,22	-	2,20	1,40	-	1,31	2,50	2,15
1823	2,99	-	1,90	1,90	-	2,32	3,30	3,51
1824	1,48	-	1,15	1,60	-	1,57	2,20	1,93
1825	2,33	-	2,80	1,65	-	2,39	2,70	2,50
1826	2,84	-	2,20	2,90	-	2,20	3,45	2,93
1827	3,44	2,84	2,90	3,00	-	3,51	4,00	3,80
1828	3,20	2,74	2,40	2,90	-	2,72	3,20	2,87
1829	3,13	2,88	2,80	3,41	-	2,61	3,55	3,48
1830	2,81	2,91	3,00	2,85	-	2,85	3,40	3,25
1831	-	2,56	-	2,30	-	2,81	3,05	-
1832	-	-	-	2,10	-	2,79	4,20	-
1833	3,27	-	-	2,40	-	2,59	3,80	-
1834	2,76	-	-	2,61	-	2,27	3,30	-
1835	3,06	-	-	2,52	-	2,10	3,35	-
1836	2,84	-	-	2,66	-	2,27	3,05	-
1837	2,98	-	-	2,51	-	2,49	3,25	-
1838	3,46	-	-	2,72	-	2,15	3,85	-
1839	3,16	-	-	3,05	-	2,47	3,33	-
1840	3,88	3,50	-	3,60	-	2,76	4,26	-
1841	3,07	-	-	-	-	2,82	3,42	-

De bovenstaande gemiddelde graanprijzen zijn afgeleid van, c.q. overgenomen uit:

SAM Modern Archief no.1048, Marktprijzen Maastricht, Register Middelprijzen.

Mémorial Administratif de la Province de Limbourg, passim

Bijdragen tot de Statistiek van Nederland,

Nieuwe volgreeks XXVI, Overzicht van marktprijzen van granen te Arnhem, 1544-1901, 's-Hage, 1903.

Nieuwe volgreeks XLVI, Overzicht van marktprijzen van granen te Middelburg, 's-Hage, 1904, 1801-1900 .

N.W. Posthumus, Nederlandsche prijsgeschiedenis, deel I, Goederenprijzen op de beurs van Amsterdam, 1585-1914, Leiden, 1943.

R. Demoulin, Guillaume premier et la transformation économique des provinces belges, 1815-1830, Liège-Paris, 1938.

M. Peeters, Les prix et les rendements de l'agriculture belge, 1791-1935, Bulletin de sciences économiques et sociales, Louvain, 7e jrg. no.3, 1936.

Bevolkingsaantallen van de Gemeenten in Limburg tussen 1815 en 1839
en hun totale belastingopbrengst in 1830

Arrondissement								totale belasting- opbrengst in
Maastricht	1814	1823	1828	1831	1832	1838	1840	1829
Maastricht	18411	19391	21233	21006	21697	21673	20592	f74.443
Cadier(en Keer)*	151	171	544	511	594	616	618	683
Eijsden	1499	1709	1868	1799	1941	2035	2069	7.179
Gronsveld	1174	1204	1241	1247	1396	1489	1517	3.364
Heer(en Keer)*	1150	1228	1144	1110	1183	1267	1270	413
Mesch	211	233	238	240	232	215	229	701
Rijckholt	182	186	192	192	191	199	179	315
Bassenge	607	673	711	706	718	824	-	866
Canne	487	551	575	578	610	686	-	1.421
Eben-Eijmaal	877	924	951	933	1015	1033	-	1.580
Fall-Mheer	719	760	775	775	800	827	-	1.179
Lanaye	580	659	703	693	720	755	-	908
Roclenge	629	687	724	710	773	792	-	857
Rosmeer	353	365	408	397	459	507	-	994
Sichem Sussen Bolder	898	954	998	983	1061	1071	-	1.799
St.-Pieter	555	597	633	624	666	679	700	2.307
Vlijtingen	836	901	959	951	971	991	-	2.405
Vroenhoven	1000	1058	1155	1160	1220	1278	1461	7.926
Wonck	1227	1359	1428	1393	1472	1468	-	1.996
St.Geertruid	789	802	853	864	873	876	923	-
Meerssen	1609	1632	1713	1713	1771	1962	1891	4.997
Amby	425	588	609	609	653	680	660	2.684
Beek	2422	2117	2171	2169	2358	2411	2396	4.957
Bemelen	170	210	225	219	257	215	235	804
Berg en Terblijt	620	719	694	690	731	687	766	1.513
Borgharen	296	348	349	326	441	425	431	909
Bunde	577	525	572	570	597	647	617	1.514
Elsloo	901	744	726	721	756	775	810	1.538
Valkenburg	520	609	672	653	664	721	710	1.115
Geulle	880	969	938	926	939	925	955	1.689
Houthem	449	590	590	593	732	695	724	1.951
Hulsberg	871	915	901	906	924	1026	1059	2.436
Itteren	400	374	373	381	381	397	386	1.172
Schimmert	1224	1280	1399	1346	1306	1355	1367	2.541
Stein	1018	1525	1574	1575	1614	1795	1760	2.425
Ulestraten	749	698	736	730	764	787	796	1.691
Gulpen	1560	1655	1717	1715	1762	1903	1981	4.417
Margraten	790	840	895	882	933	987	1060	2.182
Mheer	789	824	881	884	889	869	867	2.268
Noorbeek	677	748	809	796	786	780	828	2.067
Schin op Geul	306	326	343	340	353	336	354	719
Slenaken	554	560	592	580	572	561	603	1.285
Vaals	2518	2571	2573	2575	2604	2889	2934	5.397
Oud-Valkenburg	468	488	540	542	544	574	576	1.717
Wittem	2769	2880	3003	2993	3007	3201	3213	6.831
Wijlre	1288	1402	1516	1476	1625	1599	1622	3.923
Strucht	217	243	257	-	278	297	294	463

Arrondissement								totale belasting- opbrengst in
Maastricht	1814	1823	1828	1831	1832	1838	1840	1829
Heerlen	3470	3751	3988	3965	4133	4268	4336	f10.255
Klimmen	920	922	978	965	983	1036	1060	1.764
Nieuwenhagen	950	978	916	907	1078	1110	1093	1.752
Voerendaal	1515	1543	1558	1553	1592	1574	1685	5.509
Schaesberg	800	892	962	985	1005	1136	1145	2.130
Kerkrade	2714	3033	3291	3221	3311	3759	3830	5.748
Bocholtz	783	800	838	840	903	912	965	1.789
Eijgelshoven	398	447	446	444	446	453	452	811
Rimburg	352	293	300	298	310	295	279	509
Simpelveld	813	981	1016	1015	1103	1147	1098	1.523
Ubach over Worms	1100	1190	1273	1248	1262	1309	1353	1.901
Oirsbeek	914	945	1016	1030	1038	1075	1050	2.180
Amstenrade	318	335	367	362	446	484	495	1.076
Bingelrade	270	350	386	379	431	380	418	1.046
Brunssum	893	957	938	934	1031	1032	1014	1.607
Geleen	2106	2116	2104	2108	2091	2052	2114	3.981
Hoensbroek	1043	1099	1227	1200	1213	1256	1197	2.439
Jabeek	409	417	442	447	433	443	435	1.107
Merkelbeek	561	600	656	624	664	673	680	1.338
Nuth	1127	1165	1188	1177	1203	1241	1201	2.777
Schinnen	1721	1762	1850	1028	1929	1991	1964	3.968
Schinveld	674	701	733	738	741	774	845	1.154
Spaubeek	586	593	612	619	634	687	699	1.621
Wijnandsrade	444	441	456	451	469	467	471	1.919
Sittard	3207	3457	3605	3589	3771	4052	3943	8.876
Born	1214	1259	1287	1304	1278	1360	1426	2.379
Broeksittard	494	526	572	561	619	636	624	725
Grevenbicht	803	858	877	877	962	988	909	1.645
Limbricht	1100	1172	1227	1219	1273	1309	1395	2.108
Munstergeleen	641	536	566	569	587	659	643	1.121
Urmond	824	859	849	875	970	1069	1080	1.820
Obbicht-Papenhoven	527	557	562	570	574	636	632	824
Susteren(Ar.Roerm.)	1450	1478	1734	1721	1711	1812	1784	2.259
Bilzen	2610	2939	3081	3058	3085	3199	3331	6.329
Beverst	153	179	180	181	205	185	-	435
Eijgenbilzen	619	633	689	680	758	808	-	1.080
Gellik	411	477	496	486	496	498	-	1.303
Groote Spauwen	563	639	680	676	693	694	-	1.247
Hees	319	379	397	399	422	398	-	1.067
Hoelbeek	240	243	260	264	284	300	-	631
Hoesselt	1736	1815	1917	1909	1927	1956	-	3.606
Kleine Spauwen	304	350	379	384	384	421	-	650
Maartenslinde	319	335	358	357	316	326	-	492
Mopertingen	302	391	425	427	462	511	-	556
Munsterbilzen	750	834	921	906	932	884	-	1.064
Veldwezelt	855	948	1015	1014	978	1036	-	2.876

Arrondissement								totale belasting- opbrengst in
Maastricht	1814	1823	1828	1831	1832	1838	1840	1829
Waltwilder	564	553	594	571	590	590		f 1.272
Tongeren	3700	4462	4630	4969	5020	5985	6063	-
Berg	293	307	333	323	343	342	-	-
Bommershoven	288	340	334	337	343	359	-	-
Freeren	376	377	376	376	404	430	-	-
Genoelselderen	190	215	212	217	230	221	-	-
Henis	261	260	248	254	280	248	-	-
Herderen	332	425	448	442	424	438	-	-
Heur le Tixhe	217	241	256	258	244	206	-	-
Heks	342	345	354	352	358	392	-	-
Koninksem	446	519	552	548	507	441	-	-
Lowaige	743	739	748	741	789	734	-	-
Mall	197	208	206	209	254	263	-	-
Nederem	384	384	409	397	433	407	-	-
Nederrepen	155	163	169	171	174	192	-	-
Herstappen	87	119	115	115	122	89	-	-
Millen	607	795	822	813	801	801	-	-
's-Heerenelderen	430	414	429	429	431	452	-	-
Otrange	278	327	333	333	381	354	-	-
Overrepen	333	300	314	307	345	327	-	-
Piringen	346	365	380	380	402	400	-	-
Riempst	182	202	227	224	271	244	-	-
Riksingen	241	244	230	227	298	347	-	-
Rutten	940	853	857	859	973	953	-	-
Sluisen	368	376	407	404	426	423	-	-
Vechmaal	651	522	539	535	549	520	-	-
Widoijen	147	158	165	165	187	189	-	-
Mechelen a/d Maas	1091	1048	1046	1046	1095	1142	-	2.298
Leuth	642	581	559	567	567	703	-	-
Boorseem	649	672	680	688	737	779	-	1.834
Eijsden	324	310	277	313	279	315	-	619
Lanaken	1501	1601	1728	1714	1808	1985	-	4.508
Lanklaar	177	199	185	202	185	257	-	245
Meeswijk	392	407	388	405	417	434	-	547
Neerglabbeek	102	112	113	113	118	119	-	206
Opglabbeek	425	412	423	426	485	486	-	894
Neerharen	239	265	286	281	324	379	-	698
Opgrimbij	70	84	100	104	112	114	-	180
Rekem	809	885	919	958	980	995	-	2.032
Stockhem	1072	1054	1032	1056	994	1080	-	-
Uijckhoven	420	428	447	436	439	432	-	910
Vucht	310	355	397	425	380	387	-	671
Zutendaal	727	749	778	789	850	836	-	657
As	305	329	335	341	352	340	-	596
Niel	157	163	181	178	164	169	-	359
Genk	1242	1379	1447	1437	1452	1547	-	1.466
Arrondissement								
Hasselt								
Hasselt	6487	6801	6939	-	7360	8239	-	-
Diepenbeek	2102	2221	2353	-	2508	2530	-	-
Herk-St.-Lambert	809	985	1043	-	1729	1125	-	-
Kuringen	1044	1037	1094	-	1187	1168	-	-
Wimmertingen	136	121	131	-	145	147	-	-

Arrondissement								totale belasting- opbrengst in
Hasselt	1814	1823	1828	1831	1832	1838	1840	1829
Zonhoven	2600	2794	2831	-	2776	2547	-	-
Beringen	812	846	830	-	896	954	-	-
Beverlo	1244	1327	1400	-	1428	1456	-	-
Heusden	991	1121	1181	-	1773	1320	-	-
Koersel	1163	1535	1568	-	1611	1646	-	-
Kwaadmechelen	936	1024	1072	-	1058	1084	-	-
Oostham	935	1034	1131	-	1108	1083	-	-
Paal	1513	1645	1759	-	1923	1937	-	-
Tessenderlo	2437	2634	2733	-	2838	2976	-	-
Zolder	-	2206	2324	-	2353	2338	-	-
Herk de Stad	1233	1600	1683	-	1729	1952	-	-
Derbroek	246	295	307	-	334	371	-	-
Donck	474	523	541	-	540	564	-	-
Haelen	1551	1796	1936	-	2156	2200	-	-
Kernipt	245	270	262	-	323	547	-	-
Linkhout	478	510	532	-	574	560	-	-
Lummen	2310	2677	2790	-	2890	3079	-	-
Meldert	486	543	571	-	570	616	-	-
Schulen	789	803	843	-	867	876	-	-
Spalbeek	259	277	306	-	310	303	-	-
Stevoort	673	764	764	-	800	817	-	-
Weijer	337	378	378	-	431	440	-	-
Zeelhem	421	526	572	-	582	584	-	-
Peer	1150	1188	1237	-	1437	1487	-	-
Eksel	995	1219	1259	-	1122	1207	-	-
Groote Brogel	482	522	560	-	589	595	-	-
Hechtel	820	796	887	-	842	862	-	-
Helchteren	521	621	692	-	692	652	-	-
Houthalen	1252	1304	1323	-	1391	1269	-	-
Kleine Brogel	249	251	260	-	283	264	-	-
Wechmaal	268	300	303	-	384	393	-	-
Borgloon	1286	1403	1420	-	1441	1537	-	-
Alken	2284	2258	2418	-	2728	2803	-	-
Basheers	101	115	125	-	118	112	-	-
Berlingen	189	246	263	-	254	258	-	-
Broekhom	210	239	235	-	217	225	-	-
Gors op Leeuw	317	336	350	-	409	419	-	-
Gossoncourt	154	173	129	-	162	176	-	-
Gotem	179	172	170	-	183	198	-	-
Groot-Loon	120	206	198	-	201	209	-	-
Guijkhoven	278	304	317	-	366	344	-	-
Heers	590	665	695	-	793	802	-	-
Hendrieken	83	100	103	-	102	98	-	-
Hern St.-Hubert	193	223	228	-	228	220	-	-
Herten	52	60	50	-	63	84	-	-
Horpmaal	524	565	528	-	540	519	-	-
Hoepertingen	769	802	833	-	846	873	-	-
Jesseren	230	252	297	-	345	349	-	-
Kerniel	402	459	482	-	502	505	-	-
Kortessem	1167	1197	1215	-	1143	1164	-	-
Kuttehoven	128	130	123	-	124	133	-	-
Marlinne	549	577	623	-	657	593	-	-
Membruggen	468	535	536	-	552	539	-	-
Mettekoven	158	159	156	-	162	178	-	-

Arrondissement								totale belasting- opbrengst in
Hasselt	1814	1823	1828	1831	1832	1838	1840	1829
Opheers	221	220	225	-	245	263	-	-
Klein Celmen	148	186	203	-	216	215	-	-
Rijkel	174	255	266	-	246	252	-	-
Roclenge	198	218	227	-	279	284	-	-
Rommershoven	284	297	296	-	343	343	-	-
Schalkhoven	267	242	250	-	222	197	-	-
Ulbeek	499	474	486	-	544	535	-	-
Veulen	309	300	314	-	318	333	-	-
Vliermaal	1278	1395	1504	-	1822	1882	-	-
Voordt	179	195	202	-	214	247	-	-
Wellen	1643	1685	1827	-	2044	2112	-	-
Werm	185	185	188	-	191	229	-	-
Wintershoven	183	196	210	-	212	245	-	-
St.-Truiden	7321	7726	8151	-	8328	8983	-	-
Aalst	242	263	275	-	327	335	-	-
Binderveld	282	318	315	-	332	362	-	-
Borlo	283	293	300	-	303	327	-	-
Boekhoudt	138	180	152	-	166	167	-	-
Brusten	792	887	959	-	919	922	-	-
Buvingen	115	147	149	-	153	164	-	-
Korswarem	303	334	331	-	375	338	-	-
Korthijs	118	190	179	-	212	222	-	-
Kosen	467	536	538	-	597	608	-	-
Duras	223	216	210	-	246	263	-	-
Engelsmanhoven	139	150	175	-	179	202	-	-
Fresin (Vossen)	139	170	170	-	173	182	-	-
Gelinden	549	578	555	-	543	581	-	-
Gingelom	446	440	461	-	501	500	-	-
Gorssem	286	291	302	-	330	337	-	-
Jeuk	668	743	728	-	806	763	-	-
Groot Gelmen	327	340	386	-	338	366	-	-
Halmaal	150	155	161	-	170	168	-	-
Kerkom	300	268	287	-	323	317	-	-
Millen	336	407	421	-	430	414	-	-
Montenaken	695	742	779	-	837	847	-	-
Muijsen	110	119	111	-	116	126	-	-
Niel	189	207	207	-	280	293	-	-
Nieuwerkerken	455	445	488	-	589	538	-	-
Ordingen	110	138	137	-	167	189	-	-
Runkelen	172	650	691	-	671	275	-	-
Velm	733	650	691	-	671	734	-	-
Wilderen	130	136	145	-	156	157	-	-
Zepperen	1269	1187	1238	-	1270	1335	-	-
Lommel	-	2035	3261	2144	2265	2030	-	f 1.694
Arrondissement Roermond								
Roermond	4037	4811	4903	4874	5306	5649	5938	f15.632
Beegden	516	493	511	500	516	571	575	
Buggenum	472	508	550	548	568	654	641	
Grathem	423	966	940	925	936	980	1000	
Haalen	555	562	584	593	596	663	648	
Heel-Panheel	646	710	758	745	755	784	785	
Herten	606	606	643	638	654	708	735	

Arrondissement								totale belasting- opbrengst in
Roermond	1814	1823	1828	1831	1832	1838	1840	1829
Roermond	4037	4811	4903	4874	5306	5649	5938	f15.632
Beegden	516	493	511	500	516	571	575	1.042
Buggenum	472	508	550	548	568	654	641	1.614
Grathem	423	966	940	925	936	980	1000	1.378
Haelen	555	562	584	593	596	663	648	1.016
Heel-Panheel	646	710	758	745	755	784	785	1.376
Herten	606	606	643	638	654	708	735	1.674
Melick-Herkenbosch	1000	1246	1139	1159	1132	1221	1148	1.830
Horn	641	644	666	673	690	754	793	1.664
Hunsel	584	977	1032	1017	1101	1147	1077	1.276
Linne	451	625	661	662	711	730	763	2.215
Maasniel	1094	1212	1317	1301	1287	1298	1295	2.983
Maasbracht	937	996	1005	998	991	1083	1084	2.637
Montfort	607	620	641	633	637	704	674	632
Neer	1249	1253	1342	1321	1419	1430	1523	2.589
Nunhem	184	210	194	195	187	181	194	462
St.-Odilienberg	590	616	667	652	696	789	792	1.436
Swalmen	1141	1251	1325	1324	1413	1456	1502	3.446
Ohé en Laak	450	480	502	496	552	591	556	692
Thorn	1022	1091	1119	1108	1127	1145	1247	1.937
Vlodrop	727	773	829	824	855	862	810	1.462
Wessem	1006	704	757	752	745	809	825	1.981
Stevensweert	817	827	857	862	889	936	988	1.237
Roosteren	580	751	725	778	733	847	931	1.252
Posterholt	703	769	782	856	826	867	900	980
Nieuwstad	575	-	764	758	733	753	795	1.468
Achel	616	703	717	710	763	692	-	1.053
Hamont	976	1010	1097	1074	1223	1242	-	1.525
Kaulille	327	345	379	377	386	418	-	628
Huibrechtslille	494	464	514	507	515	583	-	798
Neerpelt	1053	1063	1120	1101	1118	1126	-	1.219
Overpelt	1190	1202	1194	1201	1336	1376	-	1.735
Bree	1276	1353	1389	1436	1575	1625	-	2.699
Beek	478	536	515	515	548	584	-	1.084
Bocholt	1192	1230	1309	1314	1337	1430	-	2.481
Ellecom	168	165	166	164	166	177	-	309
Gerdingen	379	396	410	410	426	452	-	652
Gruitrode	566	657	666	676	705	712	-	1.339
Meeuwen	740	803	806	870	862	938	-	1.302
Opitter	342	365	387	386	425	412	-	630
Reppel	148	160	160	162	186	186	-	359
Tongerloo	529	514	506	513	520	567	-	810
Wijshagen	164	167	179	176	185	156	-	343
Maaseyck	3345	3525	3676	3648	3934	4026	-	7.166
Dilsen	646	831	851	863	874	848	-	956
Echt	2975	2786	3020	2992	3188	3473	3584	3.765
Eelen	596	666	682	684	673	733	-	1.002

Arrondissement Roermond	1814	1823	1828	1831	1832	1838	1840	totale belasting- opbrengst in 1829
Echt	2975	2786	3020	2992	3188	3473	3584	f 3.765
Eelen	596	666	682	684	673	733	-	1.002
Ittervoort	592	288	338	328	346	364	330	699
Kessenich	706	707	741	746	835	964	-	1.514
Neeritter	955	1098	1176	1162	1239	1379	1386	1.355
Neeroeteren	952	1085	1164	1168	1111	1241	-	1.664
Ophoven	770	-	-	940	998	1046	-	1.788
Opoeteren	436	487	486	486	518	568	-	864
Rotem	628	704	725	744	784	855	-	836
Weert	5312	5521	5870	5740	5900	6063	6285	10.042
Baexem	509	497	461	488	496	589	536	946
Heythuizen	1144	1242	1270	1262	1248	1265	1337	1.904
Meijel	698	775	797	788	953	919	950	954
Nederweert	3358	3594	3890	3830	4173	4281	4130	5.779
Roggel	1236	1365	1428	1443	1333	1377	1397	1.464
Stramproy	1151	1092	1118	1113	1192	1094	1233	1.626
Venlo	5005	6486	6925	6837	6486	6505	7180	21.072
Arcen-Velden	1139	1361	1390	1372	1541	1570	1599	3.411
Beesel	1000	1128	1239	1218	1255	1201	1295	2.831
Belfeld	330	415	456	461	575	406	397	619
Tegelen	747	862	950	947	1080	1229	1293	2.387
Horst(metSevenum)*	4320	4446	4509	4491	4725	4788	4928	5.432
Bergen	2774	2953	2997	3005	3366	3414	3663	8.246
Broekhuizen	641	656	721	703	824	889	867	2.031
Grubbenvorst	1136	1210	1225	1220	1154	1271	1268	2.761
Helden	2015	2155	2336	2324	2434	2542	2743	2.646
Kessel	950	1025	1055	1058	1047	1069	1213	2.339
Maaabree	3131	3482	3690	3652	3815	3842	4011	6.575
Meerlo	1084	1181	1295	1298	1293	1311	1303	2.525
Gennep	982	1044	1137	1136	1083	1237	1112	2.043
Venray	3831	4002	4206	4192	4239	4404	4436	5.584
Ottersum	973	1346	1288	1287	1420	1444	1540	2.070
Wanssum	606	548	634	630	676	713	761	1.724
Mook en Middelaar	904	851	895	891	941	979	1016	2.816

*) In deze periode vonden de volgende wijzigingen van gemeentegrenzen plaats: Vaesrade gevoegd bij Nuth, bij K.B. van 26 juli 1821, Eijsden, Breust en Oost, gehergroepeerd tot Eijsden en St.-Geertruid, bij K.B. van 6 mei 1828; Keer gevoegd bij Cadier i.p.l.v. bij Heer, bij K.B. van 5 aug. 1828; Gegevens ontleend aan: scheiding van Horst en Sevenum bij K.B. van 13 juni 1836.

ARAG Staatssecretarie Geheim La. N 2 d.d. 20 jan. 1831. Gerichte aan de Koning.

ARAG Staatssecretarie Geheim La. N 2 d.d. 21 jan. 1831.

Verzamelingen en Besluiten der Provincie Limburg.

Annuaire de la Province de Limbourg pour l'année 1833, rédigé sur des documents officiels, Hasselt 1833.

Philips J.H.P., Limburgse bevolkingscijfers uit de eerste helft van de 19e eeuw, Studie SHC, 1963.

Annuaire de la Province de Limbourg, rédigé par le Société des sciences, lettres et arts. (Maastricht 1824-1831).
Exposé de la situation administrative de la Province de Limbourg 1836, Liège, 1836 .
Statistique générale de la Belgique. Exposé de la situation du Royaume. Période décennale de 1841-1850, Bruxelles 1852 .
P.H. Witkamp, Aardrijkskundig woordenboek van Nederland, Amsterdam, 1877 .
Administratief Memoriaal voor het Hertogdom Limburg, Maastricht, 1841 .

Bevolkingsaantallen in Limburg tussen 1820 en 1839

Jaar	Limburg totaal	Arrondis- sament Maastricht	Arrondis- sament Roermond	Arrondis- sament Hasselt	Belgisch Limburg volgens de 24 Artikelen
1802	232.662	107.410	64.853	60.399	-
1815	287.613	-	-	-	-
1821	307.177	126.769	97.226	83.182	-
1823	313.946	129.436	99.346	85.164	-
1828	328.286	135.266	104.289	88.731	-
1830	337.703	134.182	102.055	101.466	-
1831 ^{*)}	317.371	117.079	107.120	93.172	160.090
1832	318.748	117.776	107.494	93.478	160.888
1833	321.184	119.018	108.453	93.718	162.111
1834	326.737	121.298	111.126	94.313	162.600
1835	329.813	122.169	112.513	95.131	164.099
1836	329.603	-	-	-	165.857
1837	331.305	123.151	111.949	96.205	166.979
1838	333.441	123.799	112.632	97.010	168.476
1839	336.617	124.918	113.932	97.767	168.679

*) Vanaf 1831 is Maastricht en St.-Pieter, 20.697 en 666 inwoners, buiten de telling gehouden.

Deze cijfers zijn ontleend aan:

Statistique générale de la Belgique. Exposé de la situation du Royaume. Période 1841-1850, Bruxelles, 1852.

Annuaire de la province de Limbourg, 1824 en 1829.

Mémorial administratif 1830-1839.

A.

Aarts, A., 116
 Aarts, H.F., 247
 Abeelen, Van den, 227
 Abercrombi, J., 132
 Ackens, W., 288
 Afferden, Baron I.A. van, 286
 Aefferden, Baron J.H. van, 1, 21, 26, 27, 45, 46
 Aefferden van, Spinnerij, 206
 D'Aerschot, Graaf E., 46, 47, 85, 141, 147
 Aken, Van C.G., 13
 Aken, van J., 231
 Van Aken, Kap., 127
 Albert, L., 31, 42, 216
 Allard, 221
 Allognier, F., 262, 313
 Appellius, J.H., 145
 D'Argout, Graaf, 222
 Arnim, von, Graaf, 185
 Arnoldts, G., 284
 D'Arrazola Deorate, Graaf J.N., 27
 Ardesch, lt.kol., 160
 Aubel van, L., 189, 326

B

Van Baar, P.A., 248, 249, 250, 356
 Rabut du Marès, P., 12, 13, 25
 De Bacourt, E., 147, 174, 176
 Bamps, M., 269, 282
 Bangemann Huygens, C.D.E.J., 7, 145
 Banning, J.B.W., 215
 Barrois, gen. J., 162, 236
 Barthels, G.J.A., 272
 Batta, J.J., 49, 50, 126, 213
 Bastie, D., 180
 Baudrihay, E., 68, 70
 Baudrihay, J.L., 286
 Bauduin, D., 216
 Bausch, 260
 Becker, G.J., 328
 De Beekman de Libersart, B.H.G., 41, 42, 45, 46, 50, 51, 52, 53, 85, 107, 108, 113, 114, 126, 193, 209, 210, 257
 Beerenbroek, L.I.H., 46, 70, 119, 153, 343
 Beerenbroek, P.E.T., 334
 van Beeringen, S., 353
 van Beethoven, L., 323
 Behr, A., 77, 119
 Behr, C., 325
 Bemelmans, J., 14, 24, 49, 50, 201, 296, 326, 354
 Benedetti, G., 216

Benedict, J., 13
 Berger, 69, 71
 Berghe, Van den, 181
 Berke, W., 214
 De Berlaymont, Graaf E., 115, 124
 Beukers, J., 216
 Beukers, kap. H., 175
 Beusmans, J., 109, 171
 Bielen, J.J., 60
 Billehé de Valensart, Baron T.J., 9, 13, 14, 46, 49, 51
 Billien, J., 261
 Binterim, A., 55, 207
 Biolley, A., 298
 Bischof, A.J., 12, 273
 Bloemarts, A.J.H.J., 13, 46, 120, 133, 134, 274, 353
 Bloemarts, H.J., 13, 46, 119, 272
 Bloemdal, S., 183, 260
 Boecop, C.G.I. van, 115, 128, 130, 141, 157, 158, 163, 213, 221, 234, 252
 Bogaers, J.E., 247, 249
 Bollaert, J., 275, 334
 Bommel, C.R.A.v., 36, 71, 110, 118, 119, 184, 186, 244, 245, 247, 248, 277, 278, 288, 356, 357
 Bonheur, kap. J., 183
 Bonhomme, J.G., 29, 123, 339
 Bonhomme, M.G., 271, 324
 Bonhomme, W.P., 13
 Bonniver, J.F., 209
 Bontamps, C.H.L., 42, 69, 71, 133, 134, 151, 269, 250, 291, 351
 Boorn, van den C., 42, 216
 Boorn, van der J.C., 31
 De Borchgrave Graaf G.J.I., 7, 26, 29, 42, 45, 110, 118, 121, 180, 183, 185, 260
 De Borman, A.F.J.D., 273
 De Borman, J.F.A., 12, 46, 271, 272
 De Borman, L., 65
 Bormeester, C., 235
 Borret, A.J., 352
 Bosc de la Calmette, J.H., 13, 50, 230
 Bosch, A., 38, 121, 215, 216, 225
 Bosch, J.F.J., 24, 122, 225
 Bosch, J.H., 29, 216, 225
 Bosch, P.P., 215, 216, 225, 236
 Boulanger, J.A., 226
 Bourdeau, A., 139
 Boverij, A., 133
 Brade, A., 29, 49, 213, 221, 223, 303
 Braive, J., 135, 138
 Brandes, J., 180, 182
 Brandts, J., 12, 13, 24, 42, 46, 50, 231
 Brassine, P., 289
 Bredael, E. van, 215

Bresson Graaf A., 140, 145
 Breukers W., 216
 Brialmont, M.J.L., 244, 289, 290
 Brienens, C. van, 13
 Brienens van J.I., 66
 Broek, An der A., 118
 Broek, van de J., 136, 156, 160, 256, 286, 287
 Brouckère de C.M.H.G., 2 10, 11, 29, 30, 38t/m41, 42, 45, 46, 47, 48, 51, 121t/m124, 139, 148, 153, 167, 181, 198, 214, 215, 225
 Brouckère, de H., 29, 116, 132, 148, 153, 164, 190
 Brouckère de, J.C., 10, 14, 24t/m 29, 31, 35, 36, 39, 47
 Brouwer J.H., 279
 Bruce R., 132
 van Bueren, G., 82
 von Bulow G., 151, 168, 171
 Burghoff, J.J., 55, 67, 68, 329, 330
 Bury Lefèvre, 40, 41, 42, 122
 Buysen, J., 280

C

Camerling, lt.kol.E., 225
 De Canoy, E., 46
 De Canoy, Wed., 350
 Capitaine, J., 54
 Capellen, Baron van der, 185
 Carp J., 235
 Cartwright, Th., 145
 van Cauberg, J.J., 216
 van Cauberg, O.C., 38, 42, 52, 215, 225, 254
 Cazaux, C., 205
 Cazius U.W.E., 213, 280
 De Cécil, Baron J., 132, 254, 271, 282
 De Ceulenaer P., 46, 86
 Ceyssens, H.C., 118, 269
 Ceyssens, J.M., 271
 Chambille, L.E., 120, 263
 Charaye J., 201, 296, 298, 324
 Cholet, P., 60
 Claereboets A., 205
 Claes G., 7, 13, 47
 Claes, Z., 46, 283
 Claessens, J., 286
 Claessens, J.B., 13, 29
 Claessens, L.L., 216
 Claus J., 160
 Claus, Ph., 55, 60, 66, 68, 70, 206, 350, 357
 Clausse, J., 140, 235
 Clavareau, J.B., 299, 351
 Cleef, van A., 235
 Clemers, J., 284

Clermont, J.M., 216, 262
 Clermont W., 324
 De Clermont, 55, 207
 Clerx C., 293
 Clout, H., 13
 Clymans, P., 140
 De Cock, G., 60
 Cockerill James, 157, 180, 181, 182, 183, 185, 330, 332
 Coenegracht C., 13
 Coenegracht, J., 49, 63, 122, 201, 296, 326
 Coenegracht, K., 113
 Collard, mej.A., 161
 Collards, P., 38
 Collee, F., 60
 Colpin, Gery, 7, 14, 29, 30, 47, 141, 198, 206, 236, 239, 323
 Colpin, P.C., 216, 271
 Conrad, J.W., 12
 Conrad, V., 193
 Cools, P.J., 24
 Coolwijk van de, 246
 De Copes, Baron C.F., 7
 Corneli F., 132, 254, 288
 Corneli, J.K., 46, 47, 271
 Corswarem, De, A., 271, 272
 Corten, F.L., 12
 Corten, F.T., 119, 135, 272, 334, 346, 354
 Cort-Heyligers, 115, 156, 181
 Corthouts M., 272
 Cousturier, L.J., 38, 216
 Cox F.J., 47
 Cox, G.R., 13, 132
 Craen, 207
 Crahay, J.G., 30, 49, 216, 224, 225
 De Crassier, Baron G.D.J.L., 9, 13, 49
 De Crassier, G.J., 38
 De Crassier, Baron G.X., 14, 216, 235
 Cremers J.W., 135
 Crets H., 8
 Croiset A., 29, 30, 213, 236
 Croon, 260
 Crossé, 160
 Cruts, B.W.H., 15, 23
 Cruts, G.J.H., 15, 16
 Cruts, H.W.B., 15
 Cruts, J., 15
 Cruts, J.H.J., 16
 Cruts, J.J., 15, 16
 Cruts, N.J.F., 15t/m28, 30, 31, 38, 51, 209, 216, 263
 Cruts, W.H., 15
 Cudell, C., 224
 Cudell, H.J., 21, 25, 61, 104, 183, 215, 227
 De Cuihat, 184

D

Daemen J., 238
 Daine N.J., 108 111 113 115 116
 119 121 124 125 133 134 135 136
 151 155t/m160 177 181t/m183 213
 238 281 286 288 339 348 349 353
 Danco P., 216
 Dannef, J.F., 288
 Danzmann, F.W., 275
 Dauby J.H., 216
 Dautzenberg, J., 283
 Dawans J., 12
 Dawans Ph., 272
 Dechamps, LssR., 277
 Dedel S., 171 173 175
 Delgeur N., 66
 Delours J., 120 132
 Deppen J.F., 247 249
 Destouvelles C., 14 22 24 29 42
 50 153 165 181 198 216 225 230
 263
 Destrievaux P.J., 37 38
 van Deursen C., 82
 Deutz J.J., 288
 Devaux P., 38 41 150 151
 Dewez B.J., 12
 Dibbets Baron B.C.J., 24 29 49
 110t/m115 121 125t/m130 139
 151 157 171t/m179 181t/m185
 189 193t/m199 203t/m214 236
 237 242t/m 252 270 276 285
 295 304 321 327 344 348
 Diedericks, K., 321
 Dobélin F., 180 185
 Dollin Du Fresnil E., 134 160 289
 348
 Den Doop P., 226
 van Doorn J., 247
 Dortangs J., 65
 Dotey C., 122
 Dotey P.A., 113
 Dreessens J., 226
 Dreux P., 114
 van Driester C., 227 238
 Druez L.A.J., 177 178
 Dubois Jos, 381 325 351
 Den Dubbelden mgr.H., 247t/m250
 256
 Duchateau, 191
 Ducpétiaux, E., 52
 Dumonceau J., 42
 Dumoulin J., 239 240 246
 Dumont A.W., 284
 Durlinger, 226 234
 Duyckers A., 130 138t/m141 157
 193 238
 Duys R., 65

E

Ecrévisse P., 117
 D'Emminghaus Baron J., 12 22 24
 Engelen majoor C., 213
 Engelen A., 14 49 50
 Engels J., 329
 van Epen C., 251
 Eras L., 203
 Ernis J., 205
 Ernst J.W., 153
 Ernst S.P., 226
 Eugster, C., 139 235
 Evain Baron P., 175 176 244 289
 303
 van Ewyck A., 129
 Eljckholt J., 118
 Eyerman H., 216
 Eymael J.D., 205

F

La Faille J., 162 230
 De Failly Baron, 155 156
 Falck A.R., 165
 De Fastré J.G., 73 349
 Du Laure Vercours J., 51 124
 Feldmann F., 55 60 66 70 207
 Feldmann J., 68
 De Flize G., 49
 Forgeur M., 42
 Francotte C., 300 337
 Franquinet G., 201 296
 Franssen W., 82
 Frederix N., 65
 De Fresne H., 247 249

G

Gadiot A.H., 63 222 223
 von Gagem Freiherr F.B., 171 176
 Gallot L.K., 71
 Gayet C., 180
 Geffens L., 65
 Gelders J.J., 11 12 46 148 153
 Gelekerken J., 119 346
 De Geloës graaf Ch., 271 348
 De Geloës graaf E., 7 46 119
 182 191
 Gendebien A., 121 122 178 214
 Gérard, Comte Maréchal 162
 Gerardts H., 272
 Gerardts P., 272
 Gericke van Herwijnen Jhr. J.F.P.E
 194t/m197 200 203 210 211 230
 260 297 298 324 326 339 352
 Geurts J.D., 354

Gilta, A.J., 9
 Gilis, L., 216
 Gilissen, L., 323
 van Goltbeischroy, Mgr., 51
 Goblet, A., 178
 Godefröl, E., 133
 Goessens, H., 69, 190
 van Goltstein, Ritmeester C., 137
 Goudriaan, A.L., 77
 Goyaerts, W., 81, 83
 Graaf, J.A.E., 113, 272
 Grady, J., 240
 Granville, Lord, 150
 Greenleaf, A., 29, 213, 228
 Grégoire G., 216
 Grégoire, H., 180, 182, 183, 260
 De Gruyter F.A., 71
 Gruyters M.F., 246, 249
 Gubbels, J., 350
 Gudde, 140
 Gudy, J.G., 247
 Guérin, maj., 240
 Guichard, Ds.C., 260
 Gulikers, J., 114, 224
 Guyé, Ds., 252

H

Hachtmans, H.J., 13
 Haener, J., 23
 Haenen, J.W., 244
 Haikenscheid, Csr., 277
 van Halen, J., 169, 263
 Hamakers, C., 216, 225
 D'Hane de Steerhuysen, Baron C.J., 155
 Hanckar, J.P.H., 58, 59, 330, 322, 323, 332
 Hanckart, M., 246
 Harssen, J.C., 60
 van Hardy, J.B., 24
 van Hasselt, A.H., 38
 van Hasselt, D.C., 42
 Hechtermans, J., 104, 226
 van Hedel, G., 240
 Heerdinck, J.H., 13, 29, 30, 213
 van Hees, J.L., 12, 13, 17, 16
 von Held, Csr., 277
 von Helling, G., 107, 110, 113
 Helgers, G.J., 231
 Helgers, P., 30
 Herdrick, L., 216
 Herdrick, P., 350
 Herneken, W., 14, 29, 215, 346, 348
 Hennequin, C.V., 38, 215
 Hennequin, J.L., 7, 11, 14, 10, 12, 24, 27, 37, 38, 42, 46, 47, 49, 50, 54, 12, 125, 127, 153, 155, 161, 164, 18, 193, 196, 198, 206, 215, 230, 254, 256, 259, 264, 265, 285, 333

Hennequin, J.J., 112, 122, 184, 223, 246, 249, 230, 244, 245, 313, 348
 Hennard, J.L., 186
 Hermans, J., 30
 Hermans, L., 288
 Hermans, M., 323
 Herry, A.J., 288
 Herzog, J., 183
 Hesselt van Dinther, C.A., 13, 29
 Heuts, P.H., 13
 Heuvels, W., 244, 246
 van der Heijder, J.H., 71, 329
 van der Heijder, J.M., 159
 van der Heyder, W., 116
 van Heylerhoff, M., 14, 49
 De Hoer, Gravin, 280
 Hollanders, J., 12
 Holland, J., 13
 Hollman, J.J., 13
 Hollman, J.S., 345, 346
 Le Hon, C., 147, 152, 163, 351
 van Hoof, P.E.R., 352
 Horion, 337
 Houben, J., 206, 215, 225
 D'Huart, Baron E., 304, 310
 Hugerpoth tot den Berenklaauw, Baron J.B., 7
 van Hulst, F., 38, 41, 52
 Hupkens, D., 13
 Hupkens, J.G., 231
 Huvneers, J.W., 12
 Huyberts, A., 227

I

Indeker, J., 193
 van Isterdaal, N., 118

J

Jacobs, L., 13
 Jaminé, J.L., 30, 38, 41, 42, 47, 113, 123, 124, 125, 146, 149, 153, 164, 165, 215, 223, 225, 345, 349
 Janknecht, P., 71
 Jans, A., 12
 Janssen, C., 216
 Janssen, L., 122
 Janssen, F.J., 71
 Janssen, H., 13
 Janssens, C., 199
 Janssens, J., 65
 Janssen, M., 280
 Jaspers, J.H., 60
 Jaspers, P., 350
 Jerningham, G.S., 168, 169, 174, 341
 Joris, D., 81, 192, 338
 Jolly, A.F., 352
 Joppe, de Ieegder, H.P.F., 11, 46, 51, 6, 211

Juliot, L.J.C., 11, 46, 73, 225, 254

k

Kamps W., 329
Kamps, Wed., 350
Kannamuller C.S.R., 277
kanregiesser, I.W., 60, 207, 329, 357
Kauffman, 183
Kebers, G., 216
Kerens P.A.S. Jhr., 11, 29, 46, 126, 196, 199, 209, 211, 352
Kerens P.X., 50
Kerens de Wolirath, 10, 11, 352
Kerens de Wylre I.I.X., 13, 46, 50
Kerkhof A., 269, 271
Kerkhoffs J., 349
Kersten P., 41
van Kessel J., 234, 247
Keuleneers J.H., 215
Keuller J.J., 151, 354
De Keverberg van Aldengoor, Baron C., 120, 263
Kicken J.L., 216
Kinker J., 37, 40, 215
Kirsch J., 321
kleuters J., 238
Koekhois A., 334
Koenders J.L., 47, 216, 224
Kol J., 203
Koningh J.J., 119
Koopmans D., 209
Kortlever M., 216
Krambacher P., 350
Krambruchers G., 329
Krockers E., 226
De Kruyff E., 352
Kurstjens, 350

L

Lafleur G., 226
De Lahaye H.J., 13
De Lahaye K., 288
Lambermont, 180
Lamberts de Cortenbach, E.P.J.P., 11
Lamberts de Cortenbach J.H., 12
Lamberts de Cortenbach Baron W.J., 7, 46, 47, 66, 254, 265, 300, 311, 335, 351, 352, 357
Lambrix J.G., 204, 320, 321, 324
Landmeters, J., 12
van Lanschot F.A.A., 82
Lantremagne H.I.R., 42, 45, 110
Laumans Wed., 350
Lebeau J., 36, 41, 51, 147t/m152, 185, 324

Lebens, J.F., 248, 250
Lebens P., 204, 321t/m323
Leboutte J., 137
Lecharlier P.J., 136, 156, 286
Leclercq J.G.M., 116, 285
Leekens P.L., 955
De Leeuw van Coolwijk, C., 130, 234
Lefèvre-Renard, E., 40
Leignes J., 25
van Leipzig, L., 350
Lekens A.J., 50
Lemmens C., 260
Lemmens P., 46
Lenaers, J.F., 122, 180t/m182, 186
Leonards van Achel, Baron P.G., 1, 26, 42, 46, 54
Lensesen G., 324
Leurs K.T., 286
De Liagre C., 349
Lieben H.W.J., 216
van Liebergen J., 190
De Liedekerken Graaf A., 247
De Liedekerken Graaf H., 46, 50
De Liedel de Well Baron G.L.J.B., 11, 42, 45, 225
De Liedel de Well Baron P.G., 7, 46, 120, 126
De Ligne Prins C.J., 262
De Limpens J.G.S., 13
De Limpens, L., 334
van der Linden de Hoogvorst, Baron C., 214
Lintjens J.W., 119, 259
Lismont L., 73
Lobenbergh A., 183
De Loe Baron F.K.A., 134, 154, 165, 190, 215, 254, 269, 284
De Lom van Berg, P.L., 272, 290, 346, 353
De Longrée H., 116, 267
Loos J.M., 275
Loyaerts, E., 185
Ludwig H., C.S.R., 277
Lunenschloss H., 13, 117, 279
Luytgens A., 12

M

van Maanen J., 16, 22, 25, 4, 45
Maas P., 110
Maas, N., 65
van der Maesen de Sombreffe, J., 145
van der Maesen de Sombreffe J. J.P.L., 27, 30, 49, 127, 231
Magnan gen.maj. E., 303
Magnée P., 67, 70, 269
De Maltzan Graaf E., 168

Mamin A., 13
 Mancel, L., 13
 Mancel, E.S., 216 348
 Marcella H.P., 111
 Marchant d'Ansembourg, Graaf
 J.B., 7, 46, 120, 153, 154, 161, 165,
 181, 262t/m264, 271, 301, 308, 343,
 t/m347, 349
 Marchant d'Ansembourg, R.J., 262
 Martens, M., 31
 Massen H., 286
 De Matthei J., 46 66
 Matuszewic, J., 324
 Maurissen G., 225
 van der Meer W., 159
 Meerbeeke J., 324
 van der Meere gen., 256
 Meeuwis T., 65
 Meissenberg, J.J., 333
 De Meller A.F., 134t/m139, 141,
 238, 257, 285, 286
 Membrede A.C., 11, 13, 30
 Menso, J.H., 118, 139, 169t/m172,
 176t/m179, 313
 De Menten van Horn, Baron L.F.,
 13, 66
 Merkelbeek, J., 272
 Mérode de Graaf F., 36, 121,
 147, 153, 165, 264
 Mettievier, J., 279
 De Mey van Streefkerk, J., 41, 147,
 209, 230
 Meyer, lt.gen- A., 156
 Meyers A., 224
 Meyers P., 204
 Meyers, W.A.H., 70, 258, 267, 269,
 349
 Meynders, J.B., 221, 244, 245
 Michiels, P., 7
 Michiels Th., 31, 216
 Michiels van Kessenich, H.J., 10,
 46, 116
 Michiels van Verduynen, A.H.,
 13, 46, 47, 109, 209, 352
 Milis, P.F., 220
 Milliard H.A., 280
 Minckeleers J., 249
 Minckeleers, P., 13
 Mingels, H., 133
 Minquette, F., 215
 Missot, C., 51
 Misson, V., 215
 Missotten P., 13
 Mockel J.B., 20, 24, 264
 Mockel, W., 49, 215
 Moens G. Abbé, 180t/m186
 Moers, M., 321
 Molé Graaf E., 143, 144, 343, 347
 Molière, Ds., 279
 De Montaigne, J.J., 334

De Mortalembert, Graaf, 264
 Montfort, H.P., 272
 Mulder D.J., 71
 Mulker's, W.H., 240
 Mungersdorf, J.A., 60, 321
 De Muelenaere, C., 163
 van Muyssen A.C.D., 13, 42, 46, 73,
 154, 283, 308, 310, 349,
 van Muyssen, L., 262, 265

N

Nahuys J., 29, 225
 Nahuys P.C., 213
 De Negri, Baron H.F., 276
 Nelissen E., 55, 201, 205, 296
 Netscher, J., 59, 145, 321
 Neven C., 231
 Neven L., 326
 Neij's H.J., 50
 Nierstrasz C.V., 38, 216, 223, 225
 Nierstrasz, H., 29, 30, 224, 230
 De Nieupoort, Vicomte E., 137
 Ninaber, J., 213
 Nolens, J.C., 216
 van der Noordaa, H.C.C., 30, 235
 Notermans W., 225
 Nothomb, J.B., 38, 151
 Noyen, P.J.H., 31, 216
 Nuss, 227
 Nijpels A., 116
 Nijpels, J.S.G., 38, 49, 52, 215,
 223, 225
 Nijpels, J.M., 320
 Nijpels L., 13, 137
 Nijpels, L.M., 60
 Nijpels, L. Th., 41, 42, 220, 221
 Nijpels, P., 121, 123
 Nijst, G., 354
 Nijst, P.D., 244t/m248, 250, 321

O

Oeder, A., 338
 Olewijn, J., 226
 Olislagers, J.J.H., 36
 Olislagers, J.L.H., 13
 Olislagers de Sipernau, T.J.,
 9, 153
 Olivier, J.H., 215
 Ooms, Pz., 140
 Orban, C., 180, 182
 Orlof, Alexis, 167
 D'Oultremont, Graaf E., 107, 185

P

Page, F.J., 35, 105, 274
 Palmerston, Lord H.J., 144t/m147

150, 151, 162, 168t/mi76, 343,
 Palmants, 47
 Van Panhuys, F., 46, 49, 50
 Van Pannuys, H.E., 111, 127, 209
 Van Panhuys, J.A.C., 10t/mi5, 20,
 54
 Paqual, R., 356
 Paredis J.A., 356, 357
 Partouns, H.L., 35, 243t/m249
 Paulussen, C., 239
 Paumen, A., 118, 193
 Paumen, M., 118
 Pélérin, C.L., 12
 Peltzer, A., 224
 van Peltzer Berensberg, 307
 Peters J.I., 71
 Petit, M.P.F.J., 11, 46, 126
 Petit, P., 225
 Peyrega, P.L., 12
 Pys, J., 215
 Philips, A., 201, 296
 Picat, J., 229
 Pichot, E.D., 12, 13, 50, 231, 280
 Pichot, F.C.M., 12, 23, 231
 Piepenbrink, J., 117, 131, 346
 Piessens, A.H., 46, 118, 269, 271,
 284, 285, 345, 346
 Pillera, W.A., 11, 12, 20, 23, 26, 30,
 51, 126, 274
 Pins, 124
 Pinxten, H., 65
 Pirorg, A., 216
 Piquette, F., 141, 213
 De Pitteurs, H., 116, 132, 269
 De Pitteurs, K., 46
 De Pitteurs, L., 47, 66
 De Plewitz, Baron J., 46
 Pl, O.J., 50
 Pl, 11, 216
 Pillerus, E., 122, 216, 225, 272, 346
 Pillet, F., 247
 Polzen, H., 82
 Polzet, J., 65
 Porconby, Lord, 140
 Poorter, T., 65
 Poswick, A., 113
 Poswick, C., 38
 Pothast, C., 285
 Van Praet, J., 341
 Proger, 227
 De Puydt, 327
 Pijls, J.A., 326

Q

Quaedvlieg, A., 348
 van Quadt, Baron P., 29, 138, 263
 Quodbach, A.J., 351

R

De Rabiano, E., 165
 Radius, E., 227
 Ramaekers, J., 122
 Ransonnet de Castillon, 186
 Raymaekers J.B., 271, 272
 Raymakers, F.L., 153, 216
 Receveur, J., 120, 133
 Rechteren-v.d. Capellen, Mevr. A.,
 235
 Regout, P., 62, 196, 204, 205, 320t/m
 328, 330, 337
 Von Reidel, E., 66
 Reiman, M., 107, 138, 182, 183, 193
 Renard Collardin, J., 182, 184
 Renaud, E., 226
 De Renesse, Graaf C., 153
 De Renesse, M., 46, 132, 343, 345
 van Rey, N., 116
 van Rey, Wed., 65
 Reyniers, H.M., 196, 201t/m204,
 296, 304, 322
 Richardt, P., 12
 De Riebold, Baron R., 117
 De Riedesel d'Essenach, K., 17,
 46, 323
 van Riemsdijk, A., 29, 231, 239
 Rievers, P.J., 329, 350
 Risse, J., 60
 van Riswijk, P., 291
 Ritzen, A., 345
 Ritzen, F., 118
 Robert, A., 231
 Rochs Bertrand, J.H., 198, 223, 326
 Roebroek, L., 284
 Roelof, maj., 157
 Roémers, C.C., 7, 14, 27, 29, 49, 122,
 198, 215
 Rogier, C., 38, 41, 136, 141, 257
 Rogier, F., 38, 147, 344
 De Roisin, G., 182
 Roman, A., 69
 Roosen, E.V., 13, 46, 50, 231
 Rooth, Th., 86
 De Rosen, Baron G.L., 14, 29, 46, 50,
 73
 Rosenkrantz, J., 83
 Rosenkrantz, W., 71
 Rosenveldt, L.C.J., 225
 Ross, F.J., 12
 Ross, J.M., 13, 212
 Rouffaer, J., 12, 14, 29, 30, 46, 49,
 50, 109, 231, 236
 Rouwenhoff, 235
 Rots, J.J., 226
 Rottiers, Kol., 174, 180
 Rubens, G.A., 13, 47, 73, 271
 Ruth, H., 345
 Ruth, J., 271

Rutten, L.W., 284, 63, 201, 326, 328
 Rutten M., 326
 Ruys A., 216
 Ruys C.E.M., 10, 42, 46, 216
 Ruys E., 14, 29, 51, 124, 213
 Ruys H.A., 223
 Ruys J., 216
 Ruyters, H., 223, 224
 De Rijk G., 70
 De Rijk L., 82
 Rijsack, J., 82

S

Sack J.A.E., 7
 Sandberg, R.H.O., 29, 231
 Sandelin, I., 236
 van de Santheuvel, A. Ridder,
 14, 29
 van de Santheuvel, O., 12, 13
 Saroléa, 180
 De la Sarraz, kol., 139, 180, 182,
 236
 Sassen J.J., 273
 De Sauvage E.N., 24, 51, 107
 Savelberg, M.C., 288
 van Saxen Weimar Hertog, 13, 132,
 157, 170, 175, 193, 234, 285
 De Schaetzen J., 272, 286
 Schaetzen L.H., 153, 216, 225
 Schaetzen P.C., 29, 49, 339
 Schaifers, F., 71
 Scheepers, N.J., 288
 Schenefsky lt.kol., 28
 von Schepefer, 129, 130
 Schepern, Baron F.J.J., 120, 132,
 133
 Schepers M.J., 259
 De Scherpenzeel Heusch, Baron
 J.L., 271, 343, 345
 Scheyven J.G.H., 153, 343
 Schirmen, H., 260
 Schieffer H., 70
 De Schiervel, L., 7
 Schlosser, A., 60, 69
 Schmalhaussen, J., 29, 49, 51, 231,
 275
 Schmitz P., 60
 Schoenmaeckers, J.A., 7, 46, 126, 215,
 348
 Schoenmaeckers J.M., 7, 11
 Van der Schoor, J.N., 26, 274
 Schorpioen J.H., 12
 Schrammen A., 201, 238, 296
 Schreuder J., 224
 Schrijnen C.F., 289, 291, 350
 Sébastiani H., 144, 147, 152, 163
 Sedaine, 118, 193
 De Senzeille, Baron E., 7, 180
 't Serclaes, A., 66

De Sermoise, F., 73, 215
 Sermoise N., 193
 Servaas N., 247
 Seydlitz H., 205, 207, 208, 324
 Seytz C.A., 309
 Sieben M., 346
 Silverijser A.F., 38
 Silverijser L., 13
 Simonart, 357
 Simonis A., 351
 Simons, H.A., 132, 153, 258, 267,
 269, 276, 302
 Simons, J., 216, 243
 Simons de Vlodrop, J., 46
 van Sirtema, Douwe, 226
 Slousen J., 226
 van de Sluijs, 82
 van Slijpe A.H., 119, 354
 van Slijpe J.G.C., 12, 13, 17, 26,
 30, 45, 46, 50, 107, 114, 230, 231
 van Slijpe, P., 12, 13, 19, 24, 29,
 31
 Smeets G., 65
 Smeets J., 118
 Smeets, P., 120, 162, 263, 345, 346,
 353
 Smeljers, C., 269
 Soeur H., 140
 Soors, J., 249
 Soenen J.C.H., 272
 van der Sprong, H., 140, 235
 Stanislas, G., 182
 Startz, J., 204
 Stas, G.J.H., 29, 38, 107, 216, 225
 Stassart A., 181
 Steins, Wln., 81, 198, 296, 339
 Dr Stembier de Wideaux, E.,
 153, 264
 Stevens, A., 13
 Stielen L.J., 354
 Stienon, 68
 De Stockhem, Baron C.L., 7, 153, 264
 Stockfield, G., 86, 279
 Stoifels, E., 70
 van de Straaten J., 60, 65
 Straetmans, G., 46
 Straetmans, P.S., 42
 Straetmans, W.W., 13, 24, 29, 38, 205
 Streignart J., 118
 Sudhoff, 223
 O'Sullivan, 124
 Surlet de Chokier, Baron E.L., 7
 11, 14, 21, 24, 26, 42, 47, 85, 102, 153,
 181, 265
 Swaen, J., 323
 Swart J.M., 29, 213, 231
 Sijbers, majoor C., 137, 141, 238

T

Talee, A., 60, 220
 Talleyrand, C.M., 144, 147, 163, 171, 179
 Terwagne, V., 338
 Teste, J.B., 37, 51, 180, 182
 Tets van Goudriaan, W., 76, 200, 228, 297, 298
 Theifers, A., 182
 Theuroit de la Rozière, 37
 Theuwens P.G., 46, 65, 153
 De Theux, van Meijland, Ridder B.I., 66, 153, 264, 338, 343, 344
 De Thier, Baron G., 46
 Thiessen, E., 215, 354
 Thiessen, J.C., 13
 von Thile, C., 129
 Thissen, A., 70, 82
 Thoenen, J., 209
 Thijwissen, J., 69
 De Tiecken, Terhove R.P., 46, 118, 148, 156, 257, 283
 Tielenius kruythof, A., 235
 Timmers, A., 289
 Titulaer, C., 246
 Titulaer R., 70
 Des Tombes, C., 175
 Tops, J., 46, 66
 Tournaye, J., 73
 Trapman, E., 60
 De Travèze, Mac., 185
 Tripels, G., 49
 Troquai, B., 191
 Trostdorff, J.G., 55, 60, 207, 350
 Trumper, N.J., 169, 171, 172, 176
 Truyen, J.M., 13
 Truyens, P.J., 119
 Tummers, J.C., 117
 Tutsel, F.J., 339

U

Ubben, A., 116, 245
 Umbgrove, C., 213
 Ulens, J.H., 66
 Ulens, P.A., 66

V

Vaessen, J.G., 119
 Vaessen, W., 288
 Valdès, J., 46
 Valentijns, C., 271
 Valette, A., 129
 Vanalderwerft Ritmeester E., 117
 Vandenberck, H.T.H., 272
 Vandenberck, J.A.N., 12, 13, 66
 Vanderhout, C., 303

Vanderlinder, J.G., 12, 272
 Vanherck, G., 66
 Vannes, G., 65
 De Vaulx, 141
 Veldkamp, J., 216
 Veldwijk, H.J., 251
 van der Velpen, A.L., 263, 278, 356
 Vent, ps.J., 279
 Vercammen, P., 86
 Vercken, A., 122, 183
 Verduchène, H.A., 12, 23
 Verduchène, N.J., 42, 215
 Verhees, A., 122, 183
 Verhorst, J., 137
 Verkouteren, J., 213
 Verloren, N., 12, 25, 29, 42, 114, 117, 209, 213, 221, 244, 246, 277, 346, 354
 Verspijk, A., 123
 Verstolk van Soelen, 150, 168t/m175, 198, 222, 326
 Verstraeten, C., 223
 Verwins, H.D., 151, 190
 Veugen, E.S., 13, 27
 Vifquain, J.B., 352
 Vilain XIII, Vicomte, 36, 47, 51, 147, 148, 153, 263, 310, 352,
 Vincent, L., 235
 Vinckenbosch, L., 247
 Visschers, G., 29, 38, 214, 249
 Vlecken, M., 118
 Vliegen, H., 46, 65
 van Vloten, W.C., 12, 29, 49, 51
 Voget, A., 279, 285
 Vondenhoff, L., 288
 van der Vrecken, A.A., 213
 van der Vrecken, G.J., 13
 van der Vrecken, P.J., 13, 49, 50, 246
 van der Vrecken, P.M., 35
 De Vreede, M., 276
 Vreijdenberger, A., 226
 Vrindts, H., 73
 Vrijthoff, B.H.A., 7, 11, 145
 Vrijthoff, J.B.H., 280
 Vrijthoff, L.B.A., 12, 49, 79, 194, t/m197, 200, 213, 221, 280, 314, 321, 327

W

Wagemann, J.G., 37
 Warzée d'Hermalle, 180, 182
 Wassenberg, H., 164
 Waten Begemann, J., 279
 Weemans, A., 116, 117, 285
 De Weiche de Wenne, Baron C., 7, 132, 254
 Wenmakers, M., 142
 Weusten, J., 66
 Weustenraad, J.Th., 31, 38, 40t/m48, 51, 52, 113, 121, 122, 185, 216, 245,

250, 257, 261, 348
 Weustenraad, J.M., 62, 321, 323, 325
 van de Weijer, L.A., 29, 51, 132t/m 134,
 136, 151, 161, 162, 198, 199, 207, 215,
 238, 255t/m259, 267t/m270, 276, 280,
 303, 306t/m311, 330, 332, 342, 345,
 van de Weyer, S., 144, 145, 257, 304,
 344
 Weijgers, K., 213
 White, C., 142
 Wiet, F.C., 42, 216, 272, 345
 Willems, L., 12, 272
 De Willems, N., 262
 Willems, P.J., 60, 282
 Willemsen, A., 119, 245
 Wilmar, Kapelaan A., 247
 Willmar, J.P.C., 169 t/m172, 176
 Wilsens, P.J., 334
 Winkelman, C., 209
 van Wintershoven, F., 213, 228, 231
 Wirz, F.J., 352
 van Wis, M., 356
 De Woelmont, Baron A., 153, 264, 269
 Wolf, H., 183
 Wolf, Jos, 193
 Wolters, L., 71, 190
 Wouters, J.H., 216
 Wouters, P., 27
 Wulf, J.G., 12
 van Wijlick, A., 70
 De Wijmar Kirchberg, Baron C.,
 46, 346

Z

De Zantis, J., 272
 Zeguers, A., 205
 Zelis, J.M., 118, 285
 Van Zuylen van Nijevelt, H., 165,
 341
 Zur Hosen, G.L., 182
 Zwijsen, H., 247

De vestiging van een nieuw bewind onder koning Willem I en de vorming van het koninkrijk der Nederlanden in de jaren 1814/1815 werden in het département van de Nedermaas gelaten aanvaard, inclusief de nieuwe grondwet en de daaruit voortvloeiende nieuwe provinciale en gemeentelijke bestuursindeling. Onder de nieuwe gouverneur, J.C. de Brouckère, hoopte men dat een koningsgetrouwe ridderstand naast de vertegenwoordigers van de landelijke stand en de steden een provinciaal bestuur met meerderheid zouden mogelijk maken. Uit de protestantse bevolkingsminderheid werden relatief veel mannen tot aanzienlijke regeringsfuncties geroepen, conform de traditie van vóór 1795. Het nieuwe bewind slaagde er niet in zich in korte tijd algemeen bemind te maken. Men laadde te zeer de schijn op zich van een autoritair bewind met een uitgesproken voorkeur voor protestantse, koningsgetrouwe volgelingen als functionarissen.

Conform de ontwikkelingen in het zuidelijke gedeelte van het koninkrijk en in tegenstelling met de situatie in de noordelijke provincies bleef de ridderstand niet in meerderheid koningsgezind en zocht de oppositie. De keuze van de oppositioneel geachte tweede Kamerleden baron E.L. Surllet de Chokier en C.M.J.G. de Brouckère jr. waren daarvan politiek vast te stellen gevolgen. Aanvankelijk onbehagen over het nieuwe bewind groeide sedert circa 1820 uit tot een mentaliteit van oppositie. Stug optreden van de overheid werkte dit verder in de hand. Wensen tot een overhaaste afschaffing van het Frans als voertaal bij de overheidsinstellingen, een doordrijven van de Wet op de Schutterijen te Maastricht, gevolgd door het ontslag van een aantal onwillige raadslieden, de voorkeur voor protestantse functionarissen in het provinciale bestuur boven personen, die zich daartoe de aangewezen autoriteiten achtten, groot onbehagen over de belastingwetgeving, dit alles bevorderde dat de oppositie in Limburg gehoor vond, zeker toen het blad *L'Éclaircur* regelmatig gebreken van de overheid aan de kaak stelde, daarbij meespelend in het koor van de oppositie in het zuiden van het koninkrijk. Men bepleitte uitwerking van de gedachten van volkssouveriniteit. Godsdienstpolitiek en taalpolitiek bewogen Limburg weinig. De gewone bevolking, zo deze al aan politieke belangstelling toe was, ervoer de belastingwetgeving als ondraagbaar. Het bewind van koning

Willem I werd niet populair. De kiesgerechtigden in het zuiden van het koninkrijk vonden het bewind te autoritair en lieten het vallen.

Limburg was in de eerste decennia van de 19e eeuw een duidelijk agrarisch bepaalde provincie. De nijverheid was nog ambachtelijk van aard en doorgaans alleen van regionale betekenis. De Maas had betekenis als handelsweg voor Luikse steenkolen, kalk en ijzerwaren naar het Noorden. Stroomopwaarts werden als voornaamste handelsproducten verhandeld koloniale waren, vis en zout. Veel hiervan werd afgezet naar Pruisen. De aanleg van de Zuid-Willemsvaart en de steenweg op Aken had tot doel de gebieden van Luik en Aken via Maastricht goede verbindingen met Holland te verschaffen, met name van belang voor de graanhandel. De staatkundige gebeurtenissen van 1830 verhinderden deze handelsmogelijkheden vóórdát zij tot een groeiproces konden geraken.

De opstanden te Brussel en Luik vonden ook in Limburg gehoor, zij het betrekkelijk laat. De aanwezigheid van militaire garnizoenen te Maastricht en Venlo zette de bevolking tot voorzichtigheid aan, te meer omdat Maastricht weldra onder commando kwam te staan van de koningsgetrouwe luitenant-generaal B.C.J. Dobbets. Op 23 oktober 1830 wendde baron F.K.A. de Loe zich namens het voorlopig bewind te Brussel tot de Limburgse gemeenten om trouw. Alle gemeenten reageerden hierop positief, de laatste na de val van Venlo. Alleen Maastricht en St.-Pieter maakten daarop een uitzondering. In afwachting van wat de Proclamatie van de kroonprins te Antwerpen d.d. 16 oktober 1830 politiek zou opleveren, stelde men te Maastricht kansrijke opstandige plannen uit. Daarna bleken de kansen verkeken. Vestingcommandant Dobbets had het veldheersgeluk juist op tijd de benodigde versterkingen te ontvangen. De aanvallers van de vesting beschikten over te weinig zwaar geschut.

De Wapenstilstand, opgelegd door de Grote Mogendheden te Londen, bevestigde de situatie dat Maastricht en St.-Pieter als enige Limburgse gemeenten onder Nederlandse vlag bleven tussen 1830 en 1839. Andersluidende Nederlandse zowel als Belgische wensen ten spijt besloten de Grote Mogendheden de Limburgse eenheid te verscheuren. Tegen de wens van de plaatselijke gemeenteraden in werd besloten dat de rechter Maasoever en Maastricht als hertogdom Limburg zou blijven in het Nederlands staatsverband, als lid van de Duitse Bond. De bepalingen, die hieromtrent in de 24 Artikelen van 14 oktober 1831, Protocol no.49, werden vastgelegd, zouden eerst in 1839 tot uitvoering gebracht worden.

De verrassende periode van de Tiendaagse Veldtocht betekende voor Limburg, buiten tien dagen van gemengde emoties, uiteindelijk slechts

een intermezzo te midden van negen jaren wachten op een definitieve staatsregeling.

De jaren tussen 1830 en 1839 zijn voor Limburg jaren van verkommering geworden. De politieke toekomst bleef onzeker, met name op de rechter Maasoever. De scheiding van Maastricht van zijn achterland was een heilloze. De stad verkeerde negen jaar in wat men noemde de staat van beleg. De contacten met Limburg werden officieel beperkt tot het verschaffen van leeftocht aan de stad, met name op de marktdagen. Handel met België, want zo werd de verhouding tussen Maastricht en Limburg voortaan geklassificeerd, werd verboden. Het Koninklijk Besluit no.80 van 11 november 1830 maakte een einde aan alle handelsafzet naar België, waaronder Limburg. De afsluiting van de Maas en de Zuid-Willemsvaart dupeerden het noordelijk gedeelte van Limburg, het arrondissement Roermond. Handel en nijverheid in geheel Limburg maakten een gevoelige periode van crisis door. De landbouwjaren in deze waren qua opbrengsten redelijk tot goed.

Als Nederlands gebleven vesting werd Maastricht temidden van een Belgische provincie Limburg een groot douanetechnisch probleem. Met behulp van binnenlandse paspoorten, bestemd voor vervoer door Belgisch gebied naar 's-Hertogenbosch en Aken, ontstonden allerlei mogelijkheden tot ongeregeld douaneverkeer. Zowel van Belgische als van Nederlandse zijde is hiertegen geageerd: de Belgische Wet van 30 januari 1832, het Nederlandse rescript van 24 september 1833 en de Belgische Wet van 1 juni 1836. Douanerayons, sluikhandel en bestrijding daarvan werden rond Maastricht een stuk tragische geschiedenis. Lagere prijzen in Maastricht bevorderden dit. Ongeregelde graanhandel in Pruisisch graan of in het Belgische graan, dat illegaal als Pruisisch graan in Maastricht werd aangeboden, schiep mogelijkheden tot benadeling van de Belgische schatkist, een onderwerp dat zelfs in de Senaat te Brussel als discussiestof behandeld werd.

Na de Voorlopige Conventie van 21 mei 1833 te Londen en de moeizaam tot stand gekomen Conventie van Zonhoven kwam de Maashandel sinds 1833 weer langzaam op gang. Het garnizoen van Maastricht kon via Bree de bezetting op gezette tijden aflossen. De Limburgse gemeenten maakten sedert 1830 moeilijke jaren door. De oorlogslasten van 1830 en 1831 vormden een zware opgave voor de gemeentekassen. Gelden om de normale voorzieningen ter hand te nemen waren nauwelijks voorradig. Wegenaanleg, onderhouden van Maasoeveren en andere wateren, bouw van scholen en andere openbare voorzieningen lieten veel te wensen over. Grote werkloosheid ter plaatse deed de rest.

Merkwaaardigwijze bleek de ingesloten gemeente Maastricht het beste

bestand tegen de economisch benarde situatie. De oppositie te Maastricht verstomde. Hernieuwde petitiebewegingen in 1838 op de rechter Maasoever ten spijt werd de eenheid van Limburg verscheurd, in opdracht van de Grote Mogendheden. Westelijk en oostelijk van de Maas ontstonden twee provincies Limburg, beide gelegen in een achterhoek van resp. de koninkrijken België en Nederland, met alle gevolgen van dien. De bevolking ter plaatse had zich daar bij neer te leggen.

Die Gründung einer neuen Regierung unter König Wilhelm I. und die Bildung des Königreichs der Niederlande in den Jahren 1814/1815 wurden im "Departement der Niederraas", gelassen hingenommen, einschliesslich des neuen Grundgesetzes und der sich daraus ergebenden neuen Provinz- und kommunalverwaltungs-einteilung. Unter dem neuen Gouverneur, J.C. de Brouckère, hoffte man, dass ein königstreuer Ritterstand neben den Vertretern des landlichen Standes und der Städte, eine Provinzverwaltung mit bedeutender Mehrheit ermöglichen würde. Aus der protestantischen Bevölkerungsminderheit wurden relativ viel Männer zu wichtigen Regierungsposten berufen, konform der Tradition von vor dem Jahr 1795. Es gelang der neuen Regierung nicht sich in kurzer Zeit allgemein beliebt zu machen. Sie hatte zu sehr den Anschein eines autoritären Regimes mit einer ausgesprochenen Vorliebe für protestantische, königstreue Anhänger als Funktionäre.

Konform der Entwicklungen im südlichen Teil des Königreichs und im Vergleich zu der Lage in den nördlichen Provinzen blieb der Ritterstand nicht in der Mehrheit königstreu und er ergriff die Opposition. Die Wahl der vonseiten der Opposition geschätzten "Zweite-Kammer" Mitglieder Baron F.L. Surlet und C.M.J.G. Brouckère Jr., waren sich daraus ergebende politisch zu verzeichnende Folgen. Ein anfängliches Unbehagen über die neue Regierung wuchs seit ungefähr 1820 aus, zu einer Mentalität der Opposition. Unwirsches Vorgehen der Behörden forderte dies weiter. Wünsche für eine übereilte Abschaffung des französischen als Verhandlungssprache an den Verwaltungsämtern, das Durchbringen des Gesetzes für die Miliz in Maastricht, dem die Entlassung einer Reihe störrischer Gemeinderatsmitglieder folgte, die Vorliebe für protestantische Funktionäre in der Provinzverwaltung vor Personen, die sich als die dazu berufenen Behörden betrachteten, grosses Unbehagen über die Steuergesetzgebung, dies alles bewirkte, dass man der Opposition in Limburg Gehör schenkte, sicher als die Zeitschrift "L'Eclaireur", regelmässig Mangel der Verwaltung rügte, indem sie sich in dieser Weise mit dem Chor der Opposition im Süden des Königreichs einigte, die die Verwirklichung der Gedanken einer Volkssouveränität befürwortete. Religionspolitik und Sprachenpolitik fanden in Limburg wenig Beifall. Das einfache Volk, so weit dies es überhaupt an Politik interessiert war, erfuhr die Steuergesetzgebung als unan-

genehm. König Wilhelms I. Regierung wurde nicht populär. Die Wahlberechtigten im Süden des Königreiches fanden die Regierung zu autoritär und liessen sie im Stich.

Limburg war in den ersten Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts eine deutlich agrargeprägte Provinz. Das Gewerbe war von handwerklicher Natur und weitgehend nur von regionaler Bedeutung. Die Maas hatte Bedeutung als Handelsweg für Lütticher Steinkohlen, Kalk und Eisenwaren in den Norden. Stromaufwärts wurden als wichtigste Handelsprodukte Kolonialwaren, Fisch und Salz vertrieben. Viel davon wurde nach Preussen abgesetzt. Der Bau der "Sud-willemsvaart" und des Steinwegs nach Aachen bezweckten, den Gebieten von Lüttich und Aachen über Maastricht gute Verbindungen mit Holland zu erschliessen, was namentlich wichtig für den Getreidenadel war. Die politischen Ereignisse von 1830 machten diese Handelsmöglichkeiten zu nichts, bevor sie zur Blüte ausgedeihen konnten.

Die Aufstände in Brüssel und Lüttich fanden auch in Limburg heftigen, sei es verhältnismässig spät. Die Anwesenheit militärischer Garnisonen in Maastricht und Venlo mahnte die Bevölkerung zur Vorsicht, um so mehr als Maastricht bald dem Befehl des königstreuen Leutnants-General B.C.J. Dibbets unterstellt wurde. Am 23 Oktober 1830 wandte sich der Baron F.K.A. de Loe im Namen der vorläufigen Regierung an die Limburger Kommunen mit einem Treugelöbnis. Alle Gemeinden reagierten hierauf positiv, die letzte nach der Eroberung der Stadt Venlo. Nur Maastricht und St.-Pieter waren die Ausnahmen. In Erwartung dessen, was die Proklamation des Kronprinzen in Antwerpen am 16 Oktober 1830 politisch einbringen würde, schob man in Maastricht chancenreiche aufständische Pläne auf. Danach hatte sich das Blatt gewendet. Der Kommandant des Forts, Dibbets hatte das Feldherrnglück, dass er die benötigten Verstärkungen rechtzeitig empfing. Die Angreifer der Festung verfügten über zu wenig schwere Geschütze.

Der Waffenstillstand von den "Grossen Mächten" in London auferlegt, bestätigte die Lage, dass Maastricht und St.-Pieter als einzige Limburger Kommunen unter niederländischer Herrschaft verblieben zwischen 18 und 1839. Anderslautenden Wünschen, sowohl niederländischen als belgischen zum Trotz, beschlossen die Grossmächte, die Limburger Einheit zu zerreißen. Gegen den Wunsch der örtlichen Gemeinderäte wurde entschieden, dass das rechte Ufer und Maastricht als Herzogtum Limburg dem niederländischen Staat weiter verbleiben wurde als Mitglied des Deutschen Bundes. Die Bestimmungen, die hierüber in den 24 Paragraphen vom 18 Oktober 1830, Protokoll Nummer 49, festgelegt wurden, sollten

erst im Jahre 1839 zur Ausführung gelangen. Die überraschende Periode des "10 Tage Feldzugs" bedeutete für Limburg, ausser 10 Tagen von gemischten Emotionen, schliesslich nur ein Intermezzo inmitten einer 9 jährigen Wartezeit auf eine definitive Staatsregelung. •

Die Jahre zwischen 1830 und 1839 sind für Limburg zu Jahren der Verwahrlosung geworden. Die politische Lage blieb unsicher, namentlich am rechten Maasufer. Die Trennung Maastrichts von ihrem Hinterland war eine verhängnisvolle. Die Stadt befand sich 9 Jahre lang im Belagerungszustand. Die Kontakte mit Limburg wurden offiziell beschränkt auf Beschaffung von Lebensmitteln in die Stadt, namentlich an Markttagen. Handel mit Belgien, denn so wurde das Verhältnis zwischen Maastricht und Limburg weiterhin bezeichnet, wurde verboten. Der königliche Erlass Nr.80 vom 11. November 1830 machte allem Handelsabsatz nach Belgien, worunter Limburg, ein Ende. Die Sperrung der Maas und der Zuid-Willemsvaart zogen den nördlichen Teil Limburgs, das Arrondissement Roermond in Mitleidenschaft. Handel und Gewerbe im ganzen Limburg erlebten eine Periode wirtschaftlicher Krise. Während dieser Zeit waren die Agrarerträge leidlich bis gut.

Als Festung, die holländisch geblieben war, wurde Maastricht inmitten einer belgischen Provinz zu einem grossen zolltechnischen Problem. Mit Hilfe von inländischen Ausweisen, bestimmt für Beförderung über belgisches Gebiet nach Herzogenbusch und Aachen entstanden allerhand Möglichkeiten eines unkontrollierbaren Zollverkehrs. Sowohl von belgischer wie von niederländischer Seite ist dagegen agiert: das belgische Gesetz vom 30. Januar 1832, das niederländische Rescript vom 24. September 1833 und das belgische Gesetz vom 1. Juni 1836. Zollbezirke, Schwarzhandel und dessen Bekämpfung wurden um Maastricht herum ein Abschnitt tragischer Geschichte. Niedrige Preise irgendwo anders als in Maastricht förderten dies. Ungeregelter Getreidehandel mit preussischem Getreide oder mit belgischem Getreide, das illegal als preussisches Getreide in Maastricht feilgeboten wurde, schufen Möglichkeiten, die die belgische Staatskasse benachteiligten, ein Thema, das sogar im Brüsseler Senat als Diskussionsstoff behandelt wurde.

Nach der Vorläufigen Konvention vom 21. Mai 1833 in London und der mühsam zustande gebrachten Konvention von Zonhoven setzte sich der Maashandel seit 1833 wieder langsam in Gang. Das Garnison von Maastricht konnte über Bree zu festgesetzten Zeiten die Besatzungsmannschaft ablösen.

Die Limburger Gemeinden erlebten seit 1830 schwierige Jahre. Die

Kriegslasten von 1830 und 1831 bildeten eine schwere Aufgabe für die Gemeindekassen. Gelder, um die normalen Vorkehrungen zu treffen waren kaum vorrätig. Wegebau, die Instandhaltung der beiden Maasufer und anderer Gewässer, Neubau von Schulen und andere öffentliche Werke liessen viel zu wünschen übrig. Grosse Arbeitslosigkeit an Ort und Stelle gab den Gnaderstoss.

Merkwürdigerweise ergab sich, dass die isolierte Gemeinde Maas-tricht am besten der heiklen wirtschaftlichen Lage gewachsen war. Die Opposition in Maastricht verstummte. Erneute Gesuchsbewegungen im Jahre 1838 am rechten Maasufer zum Trotz, wurde die Einheit von Limburg aufs neue zerrissen, im Auftrag der Grossmächte. Westlich und östlich von der Maas entstanden zwei Provinzen Limburg, die beide lagen in einem Winkel, bzw. der Königreiche Belgien und Niederlande, mit allen sich daraus ergebenden Konsequenzen. Die örtliche Bevölkerung hatte dies hinzunehmen.

The establishment of a new government under King William I, the creation of the kingdom of the Netherlands in the years 1814-1815, and the resultant new constitution and provincial and municipal divisions of government were accepted with resignation in the Netherlands Department. Under the new Governor, J.C. de Brouckère, it was hoped that the representatives of the land-owning classes, the cities and the royalist knights would make possible a provincial administration with an adequate majority. From the Protestant minority a relatively large number of men were appointed to government offices of distinction in keeping with the tradition of the period to 1795. The new government did not succeed in making itself popular with the common people. It gave too much of an appearance of being an authoritarian administration with a marked preference for Protestant, royalist followers as officials.

In keeping with the developments in the southern part of the kingdom and unlike the situation in the northern provinces the majority of the knights did not continue to feel friendly disposed to the king and went into opposition - witness the choice of baron E.L. Surlet de Chokier and the younger C.M.J.G. de Brouckère, who were both opposition MPs.

Initial displeasure with the new government had grown since about 1820 into a mentality of opposition, which was further exacerbated by stubborn government behaviour. Several factors resulted in the opposition finding favour in Limburg: the wish for an over-hasty abolition of French as the official language of government institutions, the enforcement of the Civic Militia Act at Maastricht followed by the dismissal of a number of recalcitrant councillors, the preference of protestant officials in the provincial administration for persons who regarded themselves the appropriate authorities and the great displeasure with fiscal legislation. This was especially so when the *L'Eclaircur* periodical regularly exposed failures of the government and joined in the cry of opposition in the south of the kingdom, where it was intended to implement popular sovereignty. Religious and language politics had little effect in Limburg. The common people if they were ready for politics at all, were subjected to fiscal legislation which they found disagreeable. As a result the reign of king William I did not become popular and those eligible to vote in the

south of the kingdom regarded the government as too authoritarian and lost interest in it.

In the first few decades of the 19th century Limburg was a distinctly agricultural province. Industry was still carried on by craftsmen and was mostly of regional importance. The river Meuse was important as a trade route for coal, lime and ironware from Liege to the north. The main commodities that were dealt in up river and were largely sold to Prussia included colonial produce, fish and salt. The construction of the Zuid-Willemsvaart Canal and the stone road to Aachen were aimed at providing the Liege and Aachen regions with good communications with Holland via Maastricht. This was of particular importance to the grain trade. The political events of 1830 impeded these trade possibilities even before they could start to develop.

Limburg, too, responded to the uprisings in Brussels and Liege, although rather belatedly. The presence of military garrisons at Maastricht and Venlo made the people cautious, the more so as Maastricht was soon to be under the command of the royalist Lieutenant-General B.C.J. Dobbelaers. On 23 October, 1830, on behalf of the provisional government in Brussels, baron F.K.A. de Leë applied for allegiance to the Limburg municipalities. The majority of the municipalities reacted favourably, the last after the fall of Venlo. The only exceptions were Maastricht and St. Pieter. In anticipation of what would be the political consequences of the 16 October 1830, Proclamation of the Crown Prince of Antwerp, potentially successful plans for an uprising were abandoned in Maastricht. Thereafter the chance proved to be lost. The fortress commander, Lieutenant-General Dobbelaers, had the strategic fortune of getting the necessary reinforcements in the nick of time. The attackers of the fortress had insufficient heavy artillery.

The armistice imposed by the Great Powers in London resulted in Maastricht and St. Pieter being the only Limburg municipalities to remain under the Dutch flag between 1830 and 1839. In spite of the different wishes of the Dutch and Belgian communities it was decided by the Great Powers that the unity of Limburg should be rent. In the face of the wishes of the local municipal councils it was decided that as part of the Kingdom of the Netherlands the right bank of the Meuse and Maastricht should remain as Duchy of Limburg and a member of the German Alliance. The relevant stipulations laid down in the twenty-four Articles of 14 October, 1831. Protocol No.49, were not implemented until 1839. For Limburg the unexpected period of the 'Ten Days' Cam-

paign as well as being ten days of mixed emotions meant little more than an interlude in nine years of waiting for a final form of government.

The years between 1830 and 1839 became years of distress for Limburg. The political future remained uncertain, in particular on the right bank of the Meuse. The severance of Maastricht from its hinterland was a pernicious one. For nine years the city was in a state of siege. Communications with Limburg were officially limited to the provision of victuals to the city, notably on market days. Trade to Belgium - the new designation for the commercial relations between Maastricht and Limburg - was prohibited. The Royal Decree No.80 of 11 November, 1830, put an end to all trade to Belgium, including Limburg. The closure of the Meuse and the Zuid-Willemsvaart Canal victimized the Roermond district of northern Limburg. Trade and industry in the whole of Limburg passed through a period of economic crisis. The agricultural yields in those years were reasonably good.

As a fortress that had remained Dutch, Maastricht posed a considerable customs problem in the midst of a Belgian province. Internal passports meant for transport through Belgian territory to Bois-le-Duc and Aachen rendered all kinds of unregulated customs traffic possible. There was legislation from both the Belgian and Dutch sides: the Belgian Act of 30 January, 1832, the Dutch Rescript of 24 September, 1833, and the Belgian Act of 1 June, 1836. Customs areas and the contraband trade and its control became a piece of tragic history surrounding Maastricht, which was encouraged by the fact that prices in Maastricht were lower than elsewhere. Unregulated trade in Prussian or Belgian grain offered illegally as Prussian grain in Maastricht rendered it possible to defraud the Belgian treasury - a subject that was debated even in the Senate in Brussels.

After the Provisional Convention of 21 May, 1833, in London and the creation of the difficult Zonhoven Convention the Meuse trade got going again slowly. The Maastricht garrisons could relieve the occupation via the road to Bree at regular intervals. Since 1830 the Limburg municipalities had gone through hard times. The cost of the war of 1830 and 1831 was a great drain on the municipal treasuries and there were hardly any funds available to undertake the necessary provisions. The construction of roads, the maintenance of the banks of the Meuse and other waterways, the construction of schools and other public works left much to be desired. The situation was aggravated by high local unemployment.

Curiously enough, the enclosed Maestricht municipality responded best to the economic hardships. Opposition in Maestricht died down. In spite of renewed petition movements in 1838 on the right bank of the Meuse the unity of Limburg was rent pursuant to the directives of the Great Powers. To the west and to the east of the Meuse there arose two provinces of Limburg, both situated in the backlands of the Kingdom of Belgium and the Kingdom of the Netherlands respectively, with all its consequences. The local population had to acquiesce in

La fondation d'un nouveau gouvernement sous le roi Guillaume I et la formation du royaume des Pays-Bas dans les années 1814/1815 étaient acceptées avec résignation dans le département de la Meuse Inférieure, y compris la nouvelle constitution et le nouveau système administratif provincial et communal qui en résultait. Sous le nouveau gouverneur, J.C. de Brouckère, on espérait qu'une noblesse fidèle au roi côté des représentants de la classe rurale et des villes permettraient la formation d'une administration provinciale à grande majorité. Parmi la population protestante minoritaire relativement beaucoup d'hommes furent appelés à revêtir des fonctions gouvernementales importantes, conformément à la tradition d'avant 1795. Le nouveau gouvernement ne réussit pas à se faire aimer du grand public en peu de temps. Il donnait trop l'impression d'être un gouvernement autoritaire ayant une préférence prononcée pour l'engagement de disciples protestants et royalistes comme fonctionnaires.

Conformément aux développements dans la partie sud du royaume et par opposition à la situation dans les provinces du nord, la majorité de la noblesse ne resta pas royaliste et choisit l'opposition. Le choix des membres de la Chambre des Députés qui passaient pour des personnes faisant partie de l'opposition, le baron E.L. Surlet de Chokier et C.M.J.G. de Brouckère jr., en fut la conséquence visible dans le domaine politique. Le malaise qui existait au début sur le nouveau gouvernement se développa depuis environ 1820 dans une mentalité d'opposition. L'attitude revêche de l'autorité le stimulait davantage. Les désirs de l'abolition précipitée de la langue française en tant que langue courante dans les organismes publics, le fait qu'on pousse à l'extrême la loi sur les gardes civiques de Maastricht, suivi par la démission d'un certain nombre de conseillers municipaux rebelles, la préférence pour les fonctionnaires protestants dans l'administration provinciale à des personnes qui se croyaient être les autorités qualifiées pour ces tâches, un malaise intense par rapport à la législation fiscale, tout cela favorisa l'expansion de l'opposition dans le Limbourg et sans aucun doute lorsque le journal "L'Eclairer" critiquait régulièrement les défauts des autorités et, en agissant de la sorte, il prenait le parti de l'opposition dans le sud du royaume, une opposition qui soutenait l'élaboration des pensées de la souveraineté

populaire. La politique dans le domaine religieux et linguistique émouvait peu le Limbourg. Le commun des mortels, si du moins il montrait de l'intérêt envers la politique, éprouvait la législation fiscale comme étant désagréable. Le gouvernement du roi Guillaume I ne devint pas populaire. Les électeurs inscrits dans le sud du royaume trouvèrent le gouvernement trop autoritaire et le privèrent de leur appui.

Pendant les premières décennies du 19e siècle le Limbourg était une province principalement agricole. L'industrie avait encore un caractère artisanal et était en général seulement d'importance régionale. La Meuse était importante en tant qu'artère commerciale pour le charbon, la chaux et les articles de fer liégeois en direction du Nord. En amont on faisait principalement le commerce des denrées coloniales, des poissons et du sel. La plupart en était vendue à la Prusse. Le creusement du canal à Bois-le-Duc et la construction de la chaussée à Aix-la-Chapelle avaient pour but de fournir à Liège et à Aix-la-Chapelle et à leurs environs de bonnes routes de communication vers les Pays-Bas via Maëstricht, notamment de grande importance pour le commerce du blé. Les événements politiques de 1830 empêchèrent ces possibilités commerciales même avant qu'elles puissent se développer.

Les révoltes à Bruxelles et à Liège ont aussi eu des répercussions dans le Limbourg, bien que relativement tard. La présence de garnisons militaires à Maëstricht et à Venlo incitait la population à la prudence, d'autant plus que Maëstricht fut bientôt sous le commandement du lieutenant-général royaliste B.C.J. Dibbets. Le 23 octobre 1830 le baron F.K.A. de Loë s'adressa au nom du gouvernement provisoire de Bruxelles aux communes limbourgeoises pour leur demander de lui être fidèles et obéissantes. La réaction de toutes les communes était positive, la dernière après la chute de Venlo. Maëstricht et St.-Pierre (St.-Pieter) étaient les seules exceptions. Dans l'attente des résultats politiques qui accompagneraient la proclamation du prince royal à Anvers en date du 16 octobre 1830, on différait à Maëstricht des plans de révolte ayant beaucoup de chances d'être couronné de succès. Après cela les chances semblaient être manquées. Le commandant de la forteresse Libbets eut la chance d'un général de recevoir juste à temps les renforts nécessaires. Les assaillants de la forteresse disposaient de trop peu de canons lourds.

L'armistice, imposé par les grandes puissances à Londres, affirmait la situation que Maëstricht et St.-Pierre étaient les seules communes

limbourgeoises qui resteraient sous le crapeau néerlandais entre 1830 et 1839. Malgré les désirs des Hollandais et des Belges, les grandes puissances décidèrent de déchirer l'unité limbourgeoise. Contrairement au désir des conseils municipaux locaux, on décida que la rive droite de la Meuse et Maestricht subsisteraient sous le nom du Duché du Limbourg dans le royaume des Pays-Bas en tant que membre de la Confédération germanique. Les stipulations qui étaient à ce sujet fixées dans les 24 articles du 14 octobre 1831, protocole no.49, n'entreraient en vigueur qu'en 1839. La surprenante période de la campagne de dix jours ne signifiait finalement pour le Limbourg, en dehors de dix jours de sentiments contraires, qu'un intermède au milieu de neuf ans d'attente d'un règlement d'Etat définitif.

Les années entre 1830 et 1839 sont devenues pour le Limbourg des années de dépérissement. L'avenir politique resta incertain, notamment celui de la rive droite de la Meuse. La séparation de Maestricht de son arrière-pays fut funeste. Pendant neuf ans la ville se trouvait dans un état de siège. Les contacts avec le Limbourg étaient officiellement limités à la fourniture de provisions à la ville, spécialement aux jours de marché. Les échanges commerciaux avec la Belgique, car c'est ainsi qu'on classait dès lors les relations entre Maestricht et le Limbourg, étaient interdits. Le décret royal no.80 du 11 novembre 1830 mettait fin à toutes les relations commerciales avec la Belgique, y compris le Limbourg. Le bouchage de la Meuse et du canal à Bois-le-Duc dupait la partie nord du Limbourg, l'arrondissement de Ruremonde. Le commerce et l'industrie traversaient dans tout le Limbourg une période de crise économique. Les années agricoles pendant cette période variaient en ce qui concerne les récoltes du raisonnable au bon.

Etant resté une forteresse néerlandaise, Maestricht devenait un grand problème douanier au milieu d'une province belge limbourgeoise. A l'aide de passeports intérieurs, destinés au transport à travers le territoire belge à Bois-le-Duc et à Aix-la-Chapelle, naissaient toutes sortes de possibilités pour créer un trafic douanier irrégulier. Aussi bien de côté belge que de côté néerlandais on a réagi contre cette marche des affaires: la loi belge du 30 janvier 1832, le rescrit néerlandais du 24 septembre 1833 et la loi belge du 1er juin 1836. Des rayons douaniers, la contrebande et la lutte contre la dernière, formèrent un morceau d'histoire tragique autour de Maestricht. Les prix qui étaient plus bas à Maestricht qu'ailleurs, la stimulèrent. Le commerce irrégulier du blé prussien ou belge, qui était offert

illégalement à Maestricht comme étant du blé prussien, créait les possibilités de nuire au Trésor belge, un sujet qui était traité même au Sénat à Bruxelles comme sujet de discussion.

Après la Convention provisoire du 21 mai 1833 et la Convention de Zonhoven, laborieusement établie, le trafic fluvial sur la Meuse se rétablit peu à peu à partir de 1833. Via Bree, la garnison de Maestricht pouvait relever l'armée d'occupation dans des temps déterminés. Depuis 1830 les communes limbourgeoises traversaient des années difficiles. Les charges de la guerre de 1830 et de 1831 formaient de lourdes charges pour les caisses communales. On ne disposait guère de fonds nécessaires pour couvrir les dépenses publiques normales. La construction de nouvelles routes, l'entretien des rives de la Meuse et d'autres voies fluviales, la construction d'écoles et l'exécution d'autres nouveaux travaux publics laissaient beaucoup à désirer. Un grand chômage sur place faisait le reste.

Le plus remarquable était que la commune isolée de Maestricht résistait le mieux aux pénibles situations économiques. L'opposition à Maestricht se taisa brusquement. Malgré des mouvements de pétition réitérés en 1838 sur la rive droite de la Meuse, l'unité du Limbourg était déchirée par ordre des grandes puissances. A l'ouest et à l'est de la Meuse se formaient deux provinces appelées toutes les deux Limbourg et toutes deux situées dans un coin perdu de respectivement les royaumes de la Belgique et des Pays-Bas, avec toutes les conséquences qui en résultaient. La population sur place ne pouvait que se résigner.

Inleiding

- 1) Zie de literatuurlijst, o.a. voor P.H. van der Kemp, E. Nuyens, Broeder W. Ubachs en A.J.F. Maenen.
- 2) F. de Bas, Prins Frederik der Nederlanden en zijn tijd, deel IV, 1e stuk, pg.473 vv.
P.J. Blok, Geschiedenis van het Nederlandsche volk, deel IV, pg.297.
- 3) A.J.F. Maenen, Petrus Regout, pg.8-9. .
- 4) C. Poplimont, La Belgique depuis 1830, pg.265.
M. de Vroede, Voor of tegen Belgie, Bijdrage Gesch.Nederlanden, 1960.
- 5) E. Banning, Les traité's de 1815 et la Belgique, Bruxelles, 1919, pg.36.
- 6) R G P no.46, pg.403-404, G. Pieters aan Van Maanen, dd. 5-7, januari 1831.
L'Emancipation, Journal de Matin, dd. 8 juli 1831.
- 7) F. Olijff, Histoire de Maastricht et du Limburg cédé, Bruxelles, 1919. J.C. Bogman, Nederland en de Duitse Bond, 1955.
- 8) La Protestation du Limburg, Quelques Documents 1831-1839, Bruxelles, 1919
- 9) Vgl. G.J.B. Verbeet, Mystificatie en Waarheid omtrent baron B.J.C. Dibbets, Vestingcommandant van Maastricht 1830-1839, Miscellanea Trajectensia, Maastricht, 1962.
- 10) Limburger Koerier, Maastricht, oktober-november 1925.
- 11) Th. Wingens, Generaal Dibbets. Zijn historische rol en zijn voortleven in de Maastrichtse legende, Maastricht, 1972, met vermelding van zijn verdere publicaties.
- 12) C. Wilson, Queen Elisabeth and the revolt of the Netherlands, London, 1970.

- 1) L.J. Rogier-M.G. Spiertz, Limburg in de Franse tijd, Limburgs Verleden deel II, pg.668-701, 1967.
H.H.E. Wouters, Maastricht, Stad aan heerbaar en rivier, Stokstraatgebied Maastricht, 1974, pg.68 vv.
T. Vandebeek-J. Grauwels, De Boerenkrijg in het Departement van de Nedermaas, Maastricht, 1961.
M. Colson, De Rapporten van de Kantonkommissarissen, 1897-1800 deel I, Maaseik, Maastricht, 1970.
E.M. Klingenburg, Die Entstehung der deutsch-niederlandischen Grenze im Zusammenhang mit der Neuordnung des niederlandisch-niederrheinischen Raumes, 1813-1815.
- 2) M.G. Spiertz, Maastricht in het vierde kwart van de 18e eeuw, Assen 1964.
- 3) RAM Archief van de Weyer no.6586 en 6566, Hoogst aangeslagenen in Limburg voor verkiezingen voor de Senaat in 1836.
- 4) E.M.T.W. Nuyens, De staatkundige geschiedenis der provincie Limburg, 1815-1839. H. Dyserinck, Algemeen overzicht van de grondvesting van het Nederlnadsch Bestuur in Limburg in 1814-1815, Historisch Gedenkboek, Haarlem, 1913. Br. Winifred Ubachs, Van tricolore tot driekleur, Maastricht 1814-1815. Miscellenea Trajecten, via Maastricht, 1962, pg.567 vv. Br. Winifred Ubachs en S. Tagage, In Maastricht waait weer de Oranjevlag, Maastricht, 1963. Br. Winifred Ubachs, De Nedermaas niemandsland 1814-1815, Publications, 1964, pg.140-226.
- 5) M.K.J. Smeets. De Notabelen-vergaderingen in de Arrondissementen Hasselt, Maastricht en Roermond in 1815, Bijdragen geschiedenis der Nederlanden, 1965, deel XX, J. Paquai, De verkoop van domeingoederen in Limburg tot het Concordaat, Bulletin de la société scientifique et littéraire du Limbourg, Volume 42-43-44, Tongres, 1928-1930. H. Winten, De verkoop van nationale goederen te Maastricht, departement van de Nedermaas, met een studie over de Maastrichtse kopers, Leuven, 1962.
- 6) A.J.F. Maenen, Maastrichts sociaal-economische structuur tijdens de Franse tijd in het Verenigd Koninkrijk (1795-1830), Miscellanea Trajectensia, 1962, pg.605 vv. R. Beckers, Sporen van Publieke Opinie pg.159. Ch. Thewissen, Twee Eeuwen Grande Société, Mededeling van G.J.H. Stas.
- 7) Gegevens overgenomen uit E.M.Th. Nuyens (zie boven).
E. Roebroek, Het land van Montfort, Assen, 1967.
RAM, Verbalen der Gedeputeerde Staten 1816 A.
L.A.H. Peters, Bij de benoeming van de eerste gouverneur van Limburg in 1815, de Maasgouw, 96e jrg. 1977 pg.1-10.
- 8) Archief van de Hervormde Kerk te Maastricht (zonder nummer).
Gem. Archief Venlo, Inv. Op de Laack, Dossier 278.
E. Stollé, De Protestantsche Gemeente van Urmond en Grevenbicht, 1842. P.A. Douwes, Stevensweert en zijne Hervormde Gemeente, Jaarboekje Limb. Protestantenvereeniging, 1928
- 9) Archief van de Waals-Gereformeerde Kerk te Maastricht, Dossier Actes et Resolutions 1825-1905, Livre. Tagage Br.Sigisrond Schets van het lager onderwijs in Maastricht, 1815-1840, Publications, 1962, pg.215 vv.
- 10) Archief van het Nut van 't Algemeen te Maastricht, Handelingen van het Bestuur van het Departement der Maatschappij te Maastricht van 9 mei 1821-1870.

- 11) M.A.F.Ch. Thewissen, Twee eeuwen Groote Societeit van Maastricht, pg.49 vv., Maastricht, 1960.
Baron Meijers: Il y a cent ans. G. Vols, Een Limburger van betekenis: J.L. Jaminé, de Tijdspiegel, Cultureel Maandblad voor Limburg no.3, 8e jrg., 1953.
- 12) Réglement Définitif des Redoutes et Casinos de la ville de Maastricht, Maastricht, 1817.
- 13) A. van Dam, Beknopte annalen van de loge la Persévérance, Maastricht, 1963.
- 14) J.L. Blonden, Naamlijst van de Maastrichtse Vroedschap, 1796-1927.
ARAG, Min. van Justitie, De Brouckère d.d. 27 okt. 1820.
R. Beckers, Sporen van Publieke opinie te Maastricht, Leuven, 1962.
- 15) Annuaire de la Province de Limburg, 1821.
Vgl. H. Winten (onder no.5)
RAM Prov.Archief Limburg 6269-6270, Gemeenten.
- 16) ARAG SS, Exh. 11 nov.1815. Van Maanen aan de Koning, d.d.23 okt. 1815.
- 17) Prick W.J., Godfried Joseph Cruts von Creits, derde bischop van St.Polten 1806-1815, Publications, pg.307-350, 1962.
J. Verzijsl, Drie grafstenen betrekking hebbende op de familie Cruts, de Creeft, Kerens en Tielens op het kerkhof te Amby, Maasgouw 60, deel I, pg.13-14, 65e jrg., 1946. M.G. Spiertz, Maastricht in het vierde kwart van de 18e eeuw, pg.225, Assen, 1964.
Archives de l'Etat Liège, Papiers Crassier no.547, Brussel d.d. 15 dec. 1820.
- 18) ARAG SS, geheim Litt. N.J.T. Cruts aan minister Van Maanen, d.d. 2 febr. 1821.
- 19) H. Winten, De verkoop van nationale goederen te Maastricht, Leuven, 1962.
- 20) Pia Beckers, Sporen etc. als boven, pg.118.
- 21) R G P no.27 pg.347-348, pg. 357-359. P. v. Slijpe d.d. 1 mei 1816.
C. Bloemen, Drie eeuwen Maastrichts theater, Maastricht, 1964.
- 22) E.S. Mancel, La ville de Maastricht et ses droits, Bruxelles, 1838. ARAG Min. Justitie, N.J.T. Cruts aan van Maanen.
- 23) J.J. de Wit, Heeft de Grondwet van 1814 ooit in Limburg gegolden? Maasgouw, 1921. no.12, pg.41.
R. Ulens, Baron Surlet de Chokier, Maandschrift Limburg, 1924, 12e jrg., no.8.
C.W. van der Pot, Gemeentelijke Bestuursorganisatie 1822-1825, Tijdschrift voor Recht en Geschiedenis, deel XIII, 1934, pg.261-305.
ARAG, Van Maanen aan de Koning, Exh. 11 november 1815.
Baron P. Meyers, Les débuts de l'opposition contre le gouvernement hollandais, un proces politique à Liège en 1821, Liège, 1930.
- 24) R. Beckers, Sporen van Publieke opinie pg.74 vv, gebaseerd op correspondentie met de ministers van Binnenlandse Zaken en van Justitie in 1821, door P. v. Slijpe, die weinig sympathie koesterde voor N.J.T. Cruts.
R. Beckers, Publieke opinie in Maastrichts Rechtbank en Gemeenteraad, n.a.v. de Schutterij kестie van 1821, Wetenschappelijke tijdingen, 29e jrg. Kolom 93-104, Leuven 1970.
- 25) R G P no.27, J.C. de Brouckère aan Van Maanen, d.d. 31 mart. 1821, pg. 525-531.
- 26) R G P no.27, J.C. de Brouckère aan de Koning, pg.194-196, d.d. 10 juli 1818 en 10 aug. 1818.

- 27) Zie o.a. Limburgs Verleden, deel II. Verder W.J. Alberts, Geschiedenis van de beide Limburgen. Ernest Renan, Qu'est ce qu'une nation?, Paris, 1882. J.J. de Wit- A.J.A. Flament, De vorming der Heerschappijen op het grondgebied in Limburg etc. van de Romeinse overheersing tot 1814/17, Publications no.47, 1911. L. Roppe, Het ontstaan van de Provincie Limburg, 1955. J. Ruwet, La Principauté de Liège en 1789, Carte de géographie historique, Bruxelles, 1958.
- 28) Alg.Gesch. der Nederlanden IX, pg.209-210, R. Demoulin, België van 1815-1830.
- 29) R.G.P. no.37: Walter aan J. Gobbelschroy, d.d. 25-11-1825. ARAG SS: Exh. 1° sept.1831 no.22, Voordracht Orde Nederlandse Leeuw door B.C.G. Dibbets .De opregte Maastrichtse Almanak voor 1831 .J.M. Gijzen, J.A. Paredis, 1795-1886, pg.132 vv. pg.142 vv. Kerkelijke Archieven, passim. G. Monchamp, L'Evêque Van Bommel et la révolution Belge, Liège, 1905.
- 30) Th. Juste, Charles de Brouckère, les Fondateurs de la monarchie Belge, Bruxelles, 1867. Sautijn Kluit, Dagbladvervolgingen in België 1815-1830, Bijdragen Vad.Gesch. 3e reeks VI, 1892, pg.373 vv.
- 31) Office de la publicité, Charles de Brouckère, bourgmestre de la ville Bruxelles, 1860. W. van den Steene, De Belgische Grondwetcommissie (okt.-nov.1830), Brussel, 1963.
- 32) SAM, Handschriften collectie no.307, Mémoires Crahay pg.189 vv.
- 33) Archief van de Broederschap "St.Barbara", Rekeninge, Wetten en Resoluties van de Broederschap van de Heylighe Barbara; Reglement van de oude Broederschap der H.Maagd en Martelaresse Barbara, Maastricht, 1938. RAM, Mil.296, Staten bij de aantekeningen over samenzweringen en verenigingen La DI - 10.
- 34) W.J.M.A. Asselbergs, Het tijdperk der vernieuwing van de Noord-Nederlandse letterkunde, blz.413, 's-Bosch, 1951. E. Franquinet, Figuren uit de geschiedenis der Maastrichtse dialectlitteratuur, blz.21 vv., Scheveningen, 1931; Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 1968, deel 3 blz.962 vv.
- 35) RGP no.37 pg.415, de Mey aan Van Gobbelschroy d.d. 30 sept.1828.
- 36) G. Nijpels, Nog iets over het aankondigingsblad "de Eclaircur" en de drukkerij Nijpels, de Maasgouw, jrg.83 no.1, 1964.
- 37) R G P no.37, pg.604, Bury Lefèvre aan Van Gobbelschroy, d.d. 15 juni 1829.
- 38) R. Beckers, Sporen van publieke opinie te Maastricht, aan de hand van correspondentie van de Staatssecretarie en Justitie in 1829.
- 39) ARAG SS no.3110 d.d. 14 juli, 1828. L'Eclaircur d.d. 4 sept. en 18 sept.1828.
- 40) R. Beckers heeft van deze artikelen in haar reeds vermelde scriptie een uitvoerige en systematische studie gemaakt van L'Eclaircur Politique. Van haar is in bovengenoemde samenvatting overgenomen.
- 41) ARAG SS. Geheim, H.T.R. de Lantremange aan Van Maanen, d.d. 30 juli 1830. Vergelijk ook H. van Velthoven, De geest in Noord-Brabant vóór het België-conflict van 1830, Varia Historica Brabantica, II, pg.205-261.
- 42) ARAG SS Geheim no. P2 aan de Koning, d.d. 27 jan.1830.
- 43) R G P no.37 pg.624, De Beeckman aan De Gobbelschroy, d.d. 8 aug. 1829.
- 44) S.J. Fockema Andreae, H. Hardenberg, 500 Jaren Staten Generaal in de Nederlanden, Assen, 1964, pg.170 vv. G. Panhuysen, Uit de geschiedenis van Limburgs provinciaal Bestuur, Maasgouw 1955, kolom 100-101. E. Nuyens, De Staatkundige Geschiedenis der Prov. Limburg enz. tot 1839, pg.76, Maastricht, 1966. Nieuw Nederlands

- Biografisch woordenboek, deel 1, pg.271. Archief La R 27
d.d. 14 juli 1830. Adres (ongetekend) aan . . .
- 45) ARAG SS. Geheim Exh.19 maart 1836, La R 10
 - ARAG SS. Geheim Exh.30 aug. 1830 La D 28.
 - 46) ARAG SS. Geheim La R 10.5.26 d.d. 20 jan.1830
 - 47) R G P no.37. Referendaris van Cuylenburgh aan Van Maanen, d.d. 23 dec.1829, pg.733.
 - 48) R A M Kabinet de Beeckman. Aan Van Maanen d.d. 22-12-1829.
 - 49) J.L. Brouder Naamlijst van de Maastrichtse Vroedschap, 1796-1927, SAM Ingekomen stukken d.d. 10 aug.1830.
SAM Raadsnotulen d.d. 10 aug.1830.
 - 50) lh. Justie, C. de Brouckère pg.12. RAM. Kabinet De Beeckman 1829
 - 51) RAM Hardenberg, no.188, Cudell aan de procureur crimineel.
ARAG, Archief van Maanen. Politieke correspondentie, no.86 LL.
Nota d.d. 30 april 1830 "ongetekend".
E. Ruubens, Edouard Ducpétiaux, Brussel, 1922.

HOOFDSTUK II DE WILVAARI VAN LIMBURG ONDER HET BEWIND VAN KONING WILLEM I

- 1) R G P no.98-99. I.J. Brugmans, Statistieken van de Ned.Nijverheid uit de eerste helft van de 19e eeuw, 's-Hage, 1956.
- 2) RAM Verbalen der Gedeputeerde Staten 1816, deel A d.d. 25-11-1816 id. d.d. 6-5-1816, Quisthoed aan de Gouverneur.
A. Simonis, Sittard, Historie en gestalte pg.145, Gem.besluit Sittard d.d. 18-2-1818. Ph. van der Maelen, Dictionnaire Géographique du Limbourg, Bruxelles, 1835. B. Poll, Zur neueren Wirtschaftsgeschichte des Aachener Landes, 150 Jahre, 1967.
ARAG, Ministerie Binnenl. Zaken Rel. 16-2-1816 no.6.
Gedenkschrift t.g.v. 100j. bestaan K.v.K. te Vaals, 1917.
RAM, Staat Fabrieken Venlo 1816, Burg.Bloemaerts aan Gouverneur
RAM, Provinciaal Archief Arrondissement Roermond, Dossier 7000, Annuaire de Limbourg 1824.
- 3) H.C.R. Wright, Free trade and protection in the Netherlands, 1816-1830. A study of the first Benelux, Cambridge, 1955, pg.128 vv. I.J. Brugmans, Econ.politek t.a.p. A.F. Maenen, Petrus Regout pg.16 vv. A.F. Maenen, Maastrichtse sociaal economische structuur tijdens de Franse tijd en het Verenigd Koninkrijk, Miscellanea Trajectensia, 1967.
- 4) Gegevens verzameld door Van Can t.a.v. aan de hand van SAM no. 159. Corr. dd. maart 1821, id. no.159 dd. 19 sept. 1823 en R.A.M. Archief Gedeputeerde Staten 1824-1830 en Verslag Ged.Staten van Limburg 1830. Verder A.J.F. Maenen, Petrus Regout pg.47 vv.
RAM Archief Kabinet Gouverneur Netscher en Hanckar aan de Beeckman d.d. 6-11-1828; d.d. 31-3-1830 en 7-7-1830.
SAM Archief K.v.K. no.1 d.d. 17-7-1828. J.G.J. Foremar, Iets over de Maastrichtse boekdrukkersfam. Lekens, de Limburgse Leeuw 7e jrg. 1950 pg.13-15-38-39.
- 5) RAM Kabinet De Beeckman 5130, Verslag Belastingen 1829. Staat der Patenten 1823-1829. ARAG SS. d.d. 21-4-1829 en 18-5-1829 no.20. Jaarverslag over Limburg over 1828. Gem.Archief Venray, Raadsvergaderingen. RAM Kabinet De Beeckman no.5130, Staat der voornaamste artikelen van uitvoer. Kantoor Vaals, 1829.
- 6) RAM. Verslag v.d. Ged.Staten v. Limburg van 1819-1830, uitg.

- L. Th. Nijpels 1830, Maastricht. SAM. Archief Kamer v. Koophandel no.13 dd. 1819, 12-8-1820 en 22-2-1825. Archief Gem.Roermond, Dossier 11028, Nationale Nijverheid.
- 7) ARAG SS 2283, Exh. 1 aug.1825 no.106. ARAG SS 25aa, Exh. 18 juni 1826 no.130-132. ARAG SS 2767, Exh. 8 juli 1827 no.110-111. ARAG SS 3009, Exh. 5 juli 1828 no.37-41. ARAG SS 3178, Exh. 21 april 1829 no.112. ARAG SS Geheim Exh. B.20 dd. 21 juni 1830. RAM Prov.Archief 5130 Verslag Belastingen Limburg 1828/29.
 - 8) Maenen, Petrus Regout pg.415 en 442, Staat van fabrieken in Maastricht 1816, uit Prov.Archief.
RAM dd 26-4-1816 en 19-6-1829. A.J.F. Maenen, Maastricht, als boven in Miscellanea Trajectensia pg.608 vv.. SAM, Archief Kamer van Koophandel no.1 Vergadering dd 25-1-1825.
 - 9) SAM. Ingekomen stukken no.310 dd.3 april 1829.
 - 10) SAM Notulen van de Raad no.70 dd. 10 aug. en 11 sept. 1830 Raadsrespondentie no.236, aug.-sept.1830, Bevolkingsregister Maastricht 1829, passim.
 - 11) RAM. Mil.Corr.Dibbets 205 dd.17-1-1832 aan Kerens.Krist, Fen Kunstenaarsreisje door Limburg en België in 1841, 1843.
 - 12) Gegevens overgenomen van de studie van H. Leynen, Schets van de sociaal-economische toestand te Hasselt tijdens het Hollands regime, welke gebaseerd zijn op gegevens van het Rijksarchief te Maastricht en het Staatsarchief te Hasselt. Verder M. Geraets, Un tableau de Hasselt au début du 19e siècle. SAH Modern Archief. gem. Hasselt, Raadsbesluiten 1824-1830 dd. 28-10-1830.
 - 13) Gem. Archief St.-Truiden, Raadsnotulen dd.5 nov. 1828, 22 okt 1825 en 14 april 1825. Ph van der Maelen: Dictionnaire Géographique du Limbourg, 1835.
 - 14) G. Lemaire, Historische gegevens betreffende de leidende klasse van St.-Truiden(1790-1840), Gent, 1959. J. Hannes, De Limburgse steden Hasselt, Maaseik, St.-Truiden en Tongeren. Kadastrale statistieken, 1842-1844, Revue Belge d'Histoire contemporaine, 1969 I 2. Gemeentearchief St.-Truiden Raadsbesluiten, 1831-1838. K. Stevaux, J.A.N. Van den Berck etc. Hist.Bijdr. Gesch.Kring, St.-Truiden, St.-Truiden, 1968.
 - 15) F. Hoen, Sociale instellingen na den Gilden tijd, Gedenkboek Roermond, 1932, pg.397-407. Gemeente Archief Roermond no.11907, Nationale Nijverheid en Fabrieken 1819 en 1832. RAM Prov.Archief Limburg, Begrotingen der steden 1814-1830 no.5189-5190, Roermond
 - 16) G. Adelman, Die deutsch-niederlandische Grenze als textuindustrieller Standortfaktor, Landschaft und Geschichte pg.9-34, Bonn, 1970. G.C.P. Linssen, Verandering en Verschuiving, pg.228-229.
 - 17) Baron J.G. v. Hovell tot Westerflier, Roermond vroeger en nu, pg.61 vv. Gemeente Archief Roermond, 143 Notulen Gemeenteraad 1830.
 - 18) R G P no.98 I.J. Brugmans, Statistieken Ned.Nijverheid etc., pg.242-244. H.J.M. Korsten, Venlo in de Belgische tijd 1830-1839, Spiegel der Historie, 3e jrg. no.9, 1968. W.T.M. Hendriks, Venlo, Koop- en handelsstad door de eeuwen, Venlo, 1970. RAM Prov.Archief Limburg 5192-5193, Begrotingen der steden (Venlo) 1814-1830
 - 19) Gemeentearchief Weert inv. Henkens Raadsnotulen 1828-1833. St. Smeets, Weert in het begin van de 19e eeuw.
 - 20) Gemeentearchief Roermond, Dossier Kamer van Koophandel 1829. Memorial Administratif 1836.
 - 21) Gemeentearchief Kerkrade, Inv. Delahaye-Driessen no.22 en 84. In handschrift: Vermeldenswaardige feiten uit het verleden van Kerkrade.
 - 22) Stadsarchief Tongeren, Archief Nieuw Régime no. 166, Beraadslagingen 1821-1831.

- 23) Gemeentearchieven passim, o.a. Eijsden, Meerssen, Borgharen, Heerlen, Gulpen, Beek, Bilzen, Bree, Hamont, Echt, Horst, Venray, Gennep, Tegelen, Mook.
- 24) H. Blinks-C.J. van Nieuwenburg, Limburg als economisch-geografisch geweest in 't verleden en heden, pg.47 e.v., Tijdschrift voor Econ. Geografie, deel 6-7-1967. E. Roebroeck, Hoe hebben vaart en handel op de Maas zich ontwikkeld vanaf de Middeleeuwen tot het einde van de achttiende eeuw?, Studies over de sociaal-econ.geschiedenis van Limburg, deel XV, 1970. J.I.S. Zonneveld, De Geschiedenis van de Maas, Niederrheinnischer Jahrbuch, Band VIII pg.17-2, Krefeld, 1965. H. Breuer, Die Maas als Schifffahrtsweg, Wiesbaden, 1969. P.G.J. Hoebers, Venlo in de eerste helft van de 18e eeuw (1702-1753) Handschrift, Nijmegen, 1967.
- 25) Th.L.M. Thurlings -A.A.P. van Drunen, Sociale Econ. Geschiedenis van het Limburgs verleden, deel I, pg.191 vv. W. Jappe Alberts, Geschiedenis van de beide Limburgen, deel I, pg.86 vv., 1972. J.F.R. Philips-J.C.G.M. Jansen-Th.A.H. Claessens, Geschiedenis van de Landbouw in Limburg 1750-1914. Memorie over de toestand van den handel der stad Venlo in 1841, Venlo, 1841. J.C.G.M. Jansen, Schets van de economische en culturele relaties tussen Maastricht en het Rijnland sinds de 16e eeuw, Niederrheinnischer Jahrbuch, Band VIII, 1965, pg.48-53. A. Joris, Der Handel der Maasstädte in Mittelater, Köln, 1961.
- 26) M. Yans, La Meuse et nos relations avec la Hollande, Bulletin de L'Institut archéologique liégeois, LXIII, 1939, pg.131-141. E. Roebroeck, als boven onder 1) L.J. v. Dalen, Geschiedenis van Dordrecht, Dordrecht, 1931, pg.322 vv. RAM, L. van de Weyer, Dossier 6588 no.482 d.d. juli 1836. J.J. Picard, De la suppression dans l'intérêt de l'exportation des produits Belge et de la contribution patente imposé aux bateliers du Bassin de la Meuse, Liège, 1833.
- 27) RAM Verbaal 29 dec.1819, K.B. 15 dec.1819 no.7. A.J.M.L. van Can, De economische en sociale structuur van Maastricht tijdens de regering van Koning Willem I (1820-1830), pg.60 vv. Verslag Ge-deputeerde Staten 1823-1830.
- 28) M B Z B Dossier Meuse 2675, Association des Bateliers du Bassin de la Meuse à Liège au roi d.d. 28 jan.1834.
- 29) RAM Verbaal 2 jan.1822 litt.A. en 17 aug.1824 van Can, als boven pg.60 vv.
- 30) Memorie Venlo 1841, als boven.
- 31) Gemeentearchief Venlo, Inventaris op de Laack. 100, Request Schippers d.d. 4 april 1827. Van Can als boven pg.72 vv. J.A.A. van Doorn, Het nieuwe Tricht. Schets ener economische geschiedenis van Maastricht, 1815-1940. A.J.F. Maenen, Maastrichts sociaal-economische structuur 1795-1830, Miscellanea Trajectensia pg. 605 vv., idem sub.6.
- 32) C. Wiskerke, De aanleg van de Zuid-Willemsvaart, Tijdschrift Kon.Ned.Aardrijkskundig Genootschap, 2e serie deel LXI, 1944. pg.5 vv., Maasgouw, 1883.
- 33) RAM Dossier Zuid-Willemsvaart v. Can als boven. H. Riemens, Het Amortisatie-syndicaat, een studie over de staatsfinancien onder Willem I, Amsterdam, 1935.
- 34) Wiskerke, van Can en Memorie Venlo 1841 als boven. H.P.W. van Ravestijn, De firma F. van Lanschot sinds 1737, 's-Bosch 1942.
- 35) SAM Archief Kamer van Koophandel no.1, Vergadering d.d. 13 dec. 1827.
- 36) SAM no.230, Corr.Register Verslag Commissie d.d. 8 febr.1827. Van Can als boven pg.71 vv. RAM Archief van de Opperbevelhebber no.43, Beschouwingen over Nederlandse Rechten op Maastricht, november 1831.

- 37) SAM Archief Kamer van Koophandel no.1 d.d. 30 april en 25 juni 1828. L'Eclaireur d.d. 28-2-1828 en 30-10-1828.
- 38) SAM Archief K.v.K. no.1 Vergaderingen d.d. 21 jan.1828, d.d. 16-3-1827, d.d. 16 juli 1828, d.d. 5-2-1828 en 21 2-1828.
- 39) Overgenomen van Van Can, die deze gegevens vond in de Correspondentie van de Gemeente Maastricht, no.247 d.d. 16 juli 1828, no.253 d.d. 13 jan.1829, no.271 d.d. 9 juli 1830, no.270 d.d. 16 juni 1830 en 261 d.d. 11 sept.1830 en 25/ d.d. 20 mei 1829.
- 40) S.A.M. Archief, K.v.K. no.48 d.d. 29 sept.1827. id: Joiris aan K.v.K. d.d. 28 dec.1829. SAM, K.v.K. no.1 d.d. 17 sept.1828. SAM, K.v.K. no.14 Vrachtljst beurtveer Amsterdam, 1827.
- 41) Gemeente Archief Roermond, dossier no.11306 Beurtvaart.
- 42) F. v. Lanschot, De Balans van 225 jaar, 's-Hertogenbosch, 1962, pg.17-23. ARA 's-Bosch, Archief Prov.Griffie Dossier P 1704 Staten van fabrieken en trafieken 1815-1833. F.G.G. Govers, Het geslacht en de firma F. van Lanschot 1/37-1901, pg.149-206.
- 43) Gem.Archief Rotterdam, Archief K.v.K. Dossier no.10 Verslag van de Vergadering d.d. 15 februari 1830. F.G.G. Govers, Het geslacht en de fa. Van Lanschot 1737-1901, pg.161 vv.
- 44) J.M. Fuchs, Beurt- en wagenveren.
- 44) RAM Kabinet De Beeckman no.5124 en 1530, Prov. Archief no.56, Verslagen Belastingen over 1828 en 1829.
- 45) F. Depouhon, De l'état du commerce en Belgique et de la route de fer d'Anvers à la Prusse, Bruxelles, 1833.
- 46) J.C. Boogman, Die Suche der nationalen Identität, die Niederlande 1813-1848, Wiesbaden, 1968. B.H. Slicher van Bath, Les problèmes fondamentaux de la société pré-industrielle en Europe occidentale. Un orientation et un programme, Afd.Agrarische Geschiedenis no.12, Wageningen 1965. H.J.M. Witlox, Schets van de ontwikkeling van welvaart en bedrijvigheid in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden 1815-1830, Nijmegen, 1956.
- 47) Vandaar diens latere scheldnaam "le mouton".
- 48) ARAG SS. d.d. 21-4-1829 no.112, Jaarverslag Limburg, 1828.
- 49) J. Grauwels: De suikerbietenteelt in het Departement van de Nedermaas, Het oude land van Loon, jrg.XIV, 1959, pg.101 vv.
- 50) RAM Archief van de Weyer no.174 dossier 6512. Ds. Stockfeld aan van de Weyer d.d. 3 juli 1831. SAH Prov.Archief, Dossier 517, Correspondentie 1830/31.
- 51) ARAG Arch.Binn.Zaker afd. Nationale Nijverheid no.387. Rapport meekrap in Limburg over 1816. SAM Correspondentie 1822, Aan Gadiot d.d. 20-10-1822 en 16-11-1822. C. Wiskerke, De geschiedenis van het meekrapbedrijf in Nederland, 1952. A.J.F. Maenen, Maastricht, soc.-econ.structuur 1795-1830, Miscellanea Trajectensia, pg.606. S A H Archief Gen.Hasselt, Dossier no.43 Landbouw. Van Can t.a.p. pg.48 vermeldt voor 1819:50.500 ponden; voor 1822 57.744 ponden; voor 1824 63.048 ponden; voor 1826 44.495 ponden voor 1828 53.919 ponden; voor 1829 48.078 ponden. H. Leynen, Schets van Soc.econ.toestand te Hasselt, 1815-1830, pg.64. SAH Gen.Hasselt, Dossier 43 landbouw.
- 52) J.F.R. Philips-J.C.G.M. Jansen, Geschiedenis van de landbouw in Limburg (1750-1914), Maastricht, 1965. Met diens toestemming mocht gebruik gemaakt worden van de gegevens uit het Handschrift van A.J.M.L. van Can, De economische en sociale structuur van Maastricht tijdens de regering van Koning Willem I (1820-1830). W.L.D. v.d. Brink, Bijdrage tot de kennis van de economische toestand van Nederland in de jaren 1813-1816.
- 53) Verslag van Gedeputeerde Staten der Provincie Limburg, Maastricht 1830. idem en eveneens de Verslagen van 1822 tot en met 1829.
- 54) Rapports par les Etats-Deputés 1819. Adm.memoriaal voor 1827.

- 55) Verslag van Gedeputeerde Staten 1826, Verder de Verslagen van 1827-1830. SAM Inventaris 219 C.R. d.d. 3-3-1826. Tarief van den prijs der granen en andere voortbrengselen van den grond, 1816-1825. SAM Archief K.v.K. no.1 d.d. 19-5-1830. RAM Prov.Archief de Beekman Alg.Verslag Belastingen 1828-1829. Eclairer d.d. 4-5-1828.
- 56) Gemeente Archief Roermond Dossier 11086. Marktprijs-broodzetting.
- 57) Administratief Memoriaal der Provincie Limburg 1817-1830 en 1840/41. Rijksarchief Hasselt, Archief Provincie Limburg registers 160 t/m 165, Prijzen 1830-1838. SAM Register Marktprijzen-Middel-prijzen te Maastricht, Dossier 1047 en 1048.
- 58) H.J.M. Witlox, t.a.p.
- 59) RAM Verbaal 9 maart 1824 no.33 Alphabetische Lijst der Standen en Ambachten welke eertijds door de bedeelde huuszittende armen werden uitgeoefend. Gem.Archief St.-Truiden:Raadsnotulen d.d. 5 nov.1828.
- 60) E.L. Kramer: De graanwet van 1835, A'dam, 1940.
- 61) Gegevens ontleend aan:
RAM Prov.Archief no.4763-4776, Begrotingen 1823-1831 en ARAG SS 6493, Algemene Begrotingen Limburg 1828-1831.
- 62) SAM Map Gem.Begrotingen 1816-1840.
RAM Prov. Archief Limburg no.5186.
- 63) RAM Archief Prov.Limburg 5189-5194, Begrotingen der steden 1814-1830. Stadsarchief Tongeren, Nieuw Archief, Beraadslagingen 1820-1840. Gem.Archief Kerkrade, Inv. Delahaye/Driessen no.204. Gem.Archief Bilzen.
- 64) Almanach de la Provence de Limbourg, 1824, pg.167-168.
- 65) A.H. Simonis, Sittard, Verleden en gestalte, pg.130 vv.
G.C.P. Linssen, Verandering en Verschuiving, pg.2-3.
B. Seipgens, In en om het kleine stadje, Limburgse Schetsen en Novellen, Amstrdam, 1887. Philips-Janssen, t.a.p. pg.144 vv.
P.E. de la Court, De Peel en bedenkingen over denzelfden,
's-Hage, 1841. W. Jappe Alberts, Geschiedenis van de beide Lim-burgen, deel I pg.12, Assen, 1972.
E. Vliebergh, De Kempen in de 19e en in het begin der 20e eeuw.
- 66) RAM Prov.Archief 5130 Algemeen Verslag Belastingen over 1828 en 1829.
- 67) Administratief Memoriaal voor Limburg 1819 Ged.Staten d.d. 24-3-1819. H. Leynen, t.a.p. pg. 100 vv. J.H.J. Gulikers, M.K.J. Smeets, Vondelingen te Maastricht, 1970. RGP 98 Brugmans, Statis-tieken Nederland 1816-1830, passim. A.J.F. Maenen, Petrus Regout pg.420 vv. C.J.C.W.H. Arnold, Apeldoorn in opkomst, Zutphen, 1971. Cahiers d'histoire des Prix, deel II pg.101. v. Can t.a.p. pg.92 vv. Verslag Gedeputeerde Staten, 1819-1830.
- 68) Adriani P.J.A., Vergelijking tussen Belgische en Nederlandse be-lastingsstelsels pg.1, Antwerpen, 1948. Sickenga, Geschiedenis der Nederlandsche belastingen sedert 1810, deel I, 1883.
- 69) R. Demoulin, Guillaume Premier et la transformation économique des provinces belges 1815-1830, Liège, 1938, pg.42. W.L. Groene-veld Meyer, de Tariefwetgeving van het Koninkrijk der Nederlanden 1816-1819, R'dam, 1924. Ch. Terlinden, la Politique économique de Guillaume I roi des Pays Bas en Belgique, Revue Historique, deel 139, Parijs 1922, pg.1-14, E. Verviers, De Ned.Handelspoli-tiek tot aan de toepassing der vrijheidsbeginnselen, Leiden, 1914.
- 70) ARAG SS. no.5110 d.d. 14 juli 1828 en d.d. 5 dec.1828.
RAM Verbaal 17 jan.1823 litt.I, Voordragt wegens de plaatselijke belastingen der stad Maastricht, opgemaakt naar het model gevoegd bij Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandse Zaken aan-schrijving van 26 jan.1822 no.54. Journal de Limbourg d.d. 23-3-1827, 17-7-1827, 28-7-1827.

- 71) SAM Raadsnotulen no.70 Verslag Commissie van financiën d.d. 21 december 1829.
- 72) R. Demoulin, Un impôt impopulaire sous le régime hollandais, la moutûre, Revue Belge de philologie et d'histoire, 1936, blz.105 vv.
- 73) RAM Archief de Beeckman 5130, Verslag 1828/1829 Belastingen, Verslagen Gedeputeerde Staten 1823 en 1825.
- 74) Verslag Ged.Staten van Limburg voor 1828, Maastricht 1828. L'Eclaireur d.d. 20-7-1827 en 14-12-1827.
SAH Archief, Gem.Hasselt Raadsbesluiten 1828-1830.
Gemeente-archief St.-Truiden, Raadsnotulen d.d. 5 nov.1828.
Stadsarchief Tongeren, Beraadslagingen 1827. Gemeente Archief Gennep, Notulen van de Raad no.526.
- 75) ARAG SS. 2283 d.d. 1 aug.1825 no.106. Van Can,t.a.p. pg.111 vv.
H. Leynen,t.a.p. pg.131 vv. RAM Archief Hennequin no.119, onge-
tekend d.d. 28-12-1831. J. de Bosch Kemper, Geschiedkundig onder-
zoek naar de armoede pg.22 vv., 1851.
- 76) Van Can,t.a.p. pg.116 vv. Leynen,t.a.p., pg.140 vv.

HOOFDSTUK III DE BELGISCHE OMWENTELING EN LIMBURG

- 1) ARAG SS Geheim d.d. 9 sept, La W30 Kabinets des Konings.
- 2) Die Aachener Aufruhrer, ihre Verbrechen und deren Bestrafung, Koln, 1831. Archief d'Ansembourg Amstenrade, de la Ruelle uit Aken aan d'Ansembourg, d.d. 4-9-1830. R. Demoulin, Faits d'armes liégeois en 1830 pg.109 vv.
- 3) A. Smits O.S.B., Instructies aan en Rapporten van Gouverneurs uit 1830, pg.275.
- 4) RAM Mil.Archief 5e Groot Mil.Commando, Geheim Archief 1830.
A. v.d. Aa, Biografisch Woordenboek, 1867.
- 5) Schloss Kalkum Dusseldorf, Presidial Registratur sect.II, no.47, Berichten aus Aachen. RAM Mil.Correspondentie 1830-1838.
passim. B. Poll, Regierungsprasident August von Reiman, 150 Jahre, pg.293 vv.
- 6) Mouterij en Scheuring, Deel I. pg.357.
RAM Archief de Beeckman, Verslag d.d. 16 sept.1830.
- 7) SAM Burg. Van Slijpe aan Von Heldring d.d. 1 sept.1830.
- 8) RAM Archief De Beeckman. Verslag d.d. 16 sept.1830.
- 9) Smits, Mouterij en Scheuring, deel I, pg.359 vv.
- 10) idem pg.366 vv. R. Demoulin, Faits d'Armes Liégeois en 1830, pg.115.
- 11) W.H. Paquai, Sittard, historie en gestalte, pg.306.
- 12) SAM Archief Kamer van Koophandel no.1, Verslag d.d. 10 sept.1830.
- 13) Smits, Mouterij en Scheuring, De Beeckman d.d. 21 sept.1830, pg.378 vv.
- 14) ARAG SS. Geheim d.d. 9 sept.1830 La Q31 en T31. Geheim id.
8 sept.1830 La Q31, La R29 en S29 Geheim,De Lantremange aan de Koning.
- 15) RAM Dibbets aan Oorlog d.d. 19 sept.1830. RAM Archief Opperbe-
velhebber Maastricht map no.1. Oorlog d.d. 16 sept.1830.
- 16) Geldersche Volksalmanak 1883, Biographie B.J.C. Dibbets, pg.180-
197. Baron Krayenhoff, Bijdragen tot de Vad.Geschiedenis 1809-
1810, Nijmegen, 1831. Th. Wingens, Generaal Dibbets, 1972.
Gebruik gemaakt mocht worden van het uitvoerig manuscript over
de familie Dibbets, eigendom van Ds W.J.F Meinders te Soest.
- 17) SAM Résolutions de la Grande Société depuis 1801.
- 18) Archief van de WaalsGereformeerde Kerk te Maastricht,
Actes et Résolutions (1825-1905).
- 19) Haar zoon, P.H. v.d. Kemp jr. schreef rond 1905 verschillende
studies over Dibbets (zie litteratuurlijst).

- 20) ARAG, Geheim Oorlog La 2 S d.d. 9-1-1832, Dibbets d.d. 22-10-1831.
- 21) SAM, F.J. Crahay, Mémoires et Souvenirs, Handschriftencollectie no.307. RAM Archief Opperbevelhebber no.8, Dibbets d.d. 22-12-1837.
- 22) ARAG Geh.Arch. Oorlog. Exh. 17 okt. 1832 La Q 17, Dibbets' Verantwoording civiele politiegelden Maastricht 1830/31.
- 23) RAM Mil.corr. no.198, Dibbets aan Oorlog d.d. 8 okt.1830.
- 24) RAM Archief van de Opperbevelhebber no.36.
- 25) SAM Brade aan V. Slijpe, Ingekomen stukken d.d. 27 sept.1830. PAM Inventaris Hardenberg no.1198 d.d. 2 okt.1830. Legermuseum Brussel, Papiers P.A. Dotey dossier B22 d.1.
- 26) SAM Brade aan Van Slijpe. Ingekomen stukken d.d. 27 sept.1830. RAM Inv.Hardenberg no.1198 d.d. 2 okt.1830.
- 27) RAM Mil.Archief Dibbets aan de Beeckman d.d. 27 sept.1830. RAM Archief de Beeckman, Aan de Burgemeester 11-25 sept.'30. RAM Mil.Corr. no.200 d.d. 1-10-1830.
- 28) RAM Dibbets d.d. 29 sept. en 1 okt.1830, en 3 okt.1830. Archief Opperbevelhebber map no.1 Oorlog d.d. 30 sept.1830.
- 29) SAM, de Beeckman aan Burg. V.Slijpe d.d. 23 sept.1830. RAM Archief Opperbevelhebber Maastricht map 1 d.d. 30-9-1830. RAM Mil. Bevel d.d. 25 sept.1830. P.H. v.d. Kemp, De Belgische omwenteling in Luik en Limburg, pg.24 vv.
- 30) N.C.J. Dodémont, le Combat de Navagne, 1928. R. Demoulin, Faits d'armes liégeois en 1830 pg.112 vv. RAM Mil.Dibbets aan Oorlog d.d. 29 sept.1830. RAM Archief Opperbevelhebber Maastricht, map no.1.
- 31) P.H. v.d. Kemp, De Belgische Revolutie in Luik en Limburg, bladz.53. J.M.C. Heynen, Roermond in de Belgische Tijd, Handschrift, Nijmegen, 1963. RAM de Beeckman aan Dibbets d.d. 18-20 sept.1830. Baron J.G. van Hovell tot Westerfliet, Roermond vroeger en nu, pg.61 vv.
- 32) P. van de Broeck, Het politieke leven te Hasselt 1830-1857, pg.27 SAH, Raadsnotulen 1824-1830.
- 33) H.J. Op den Kamp, de Sittardse jaren van Pieter Ecrévisse, Maasland, 1970 no.7. W.H. Paquai, Sittard, Verleden en Gestalte, pg.306-309.
- 34) J. Gielen, 1830 à Maeseyck, Bruxelles, 1898. D. Snijders, Ophoven en Geistingen door de eeuwen heen, Ophoven, 1966.
- 35) Inlichtingen van wijlen M. Frère te Tongeren, gemaakt n.a.v. de registers van de ingaande en uitgaande briefwisseling te Tongeren.
- 36) Gemeente archief Weert, Inv.Henkens no.7, Raadsnotulen 1828-1833. Data en feiten van Burg.Beerenbroek, Weekblad Land van Weert, 2 juni 1950. De Limburgse Leeuw no.1 - 2 1964.
- 37) RAM Archief de Beeckman, Corr. met Burgemeesters, sept.1830. Gemeente Archief Eijsden, Dossier 4.35 Corr. d.d. 21 sept.1830.
- 38) Gem.Archief Kerkrade, Burg. de Danner d.d. 11 okt.1830 aan de Beeckman. ARAB Gouvernement Provisoire Actes no.34 d.d. 5 okt. 1830 no.60. C.E.P. Raedts, De opkomst enz. van de steenkolenmijnbouw in Limburg, pg.68-84.
- 39) Gem.Archief Beek, Délibérations Dossier 13, 1818-1840.
- 40) RAM Nieuwe Rechterlijke Archieven 1198, F.T. Corten d.d. 17 en 20 oktober 1830. RAM idem, dossier 1192, d.d. 11 december 1831. Archief Kasteel Amstenrade, Correspondentie 1830.
- 41) Gem.Archief Venlo, Inv. Op de Laack 470, Gebeurtenissen 1830. H.S.M. Korsten, Venlo in de Belgische tijd, Spiegel der Historie, pg.327. Gem.Archief Gennep, Raadsnotulen no.526. Gem.Archief Venray, Corr. register 1828-1836.

- 42) Archief Kasteel Amstenrade, Correspondentie Familie Marchant d'Ansembourg. Vicomte Terlinden, Documents inédits du lt.Gen. Eerens, Bruxelles, 1959, pg.226 vv.
- 43) RAM Archief Opperbevelhebber, dossier 36. U.C.J. Dodémont, als boven.
- 44) Het tegenwoordige pand van Hotel "Du Casque", slechts enkele deuren verder dan het woonhuis van Lt.Generaal Dibbets aan het Vrijthof.
- 45) P. Meyers: Il y a cent ans. La Révolution de 1830 et ses préludes, Liège, 1930. ARAB Gouvernement Provisoire, Actes no.34, Aan Comte De Berlaumont d.d. 29 okt.1830.
- 46) RGP 46 pg.239-240, Discours prononcé par M. Jaminé du 27-10-1831.
- 47) ARAG SS. Exh. 5 juni 1833 La T 16 zeer geheim. Van Maanen aan de Koning. ARAG SS 6164 Dibbets aan De Eerens d.d. 19 juni 1833, vertrouwelijk.
- 48) RAM Archief Opperbevelhebber, dossier 36.
- 49) C. Buffin: Mémoires et documents deel II, pg.192.
- 50) RAM Mil.Corr.Dibbets no.200 d.d. 19 okt.1830 aan Oorlog.
- 51) SAM no.3 Verslag Raadsvergaderingen d.d. 20 okt.1830.
- 52) A. Smits, Instructies aan en Rapporten van Gouverneurs uit 1830 pg.280-281, Bijdragen en Mededelingen Historisch Genootschap deel 67, 1949.
- 53) idem en SAM Ingekomen stukken aan Stadsbestuur d.d. 21 oktober 1830.
- 54) RAM Archief Opperbevelhebber no.62.
RAM Mil.Corr. Dibbets no.201, d.d. 19 okt.1830.
RGP no.46 no.219, Discours prononcé par M. Jaminé, pg.239-240
- 55) RAM idem no.202 d.d. 10 dec.1830 no.416,
L.J.P.L. van der Maesen, Nat. Biografisch Woordenboek, deel 3 pg.527 vv.
- 56) RAM no.201 d.d. 24 okt.1830. Orderboek Dibbets d.d. 25 okt.1830.
RAM Archief Opperbevelhebber doss.no.36.
- 57) RAM Mil.Corr. Dibbets no.200 Aan Oorlog d.d. 26 okt.1830.
SAM Handschrift L. Crahay 1891 no.465.
- 58) RAM Inventaris Hardenberg no.1199 Pamflet.
- 59) A. Smits als boven pg.281. P.H. van der Kemp, de Antwerpsche Proclamatie des Prins van Oranje d.d. 16 okt.1830 en de terugslag ervan te Maastricht, 's-Hage, 1902.
- 60) RAM Archief de Beeckman d.d. 29 okt.1830.
RAM Archief Opperbevelhebber map no.1.
- 61) RAM Archief Opperbevelhebber map no.1 de Eerens aan Dibbets, d.d. 10-11-1830. Nationaal Biografisch Woordenboek deel 3, L. Roppe kolom 511-512, Brussel, 1968.
- 62) RAM Mil.201 passim w.o. Dibbets aan Oorlog d.d. 8 okt.1830.
P.H. v.d. Kemp, Bijdrage tot de kennis van de Mil.toestanden in Maastricht 1830-1839, pg.25 vv.
RAM Mil.200 Dibbets aan Oorlog d.d. 28 sept.1830. Vicomte Terlinden, Documents inédits de 1830, Bulletin Comm.Royale d'Histoire, 1959, pg.278 vv.
- 63) RAM Archief de Beeckman, Dossier Verzekeringshuis 1830.
- 64) ARAG SS Dossier 6164 Kabinet Brieven Von Schepeler - Van Ewyck - Hoffmann d.d. 5 nov.1830 en d.d. 7 nov.1830.
- 65) o.a. f. de Bas, Prins Frederik der Nederlanden en zijn tijd, pg.473 IV deel, 1e stuk, Schiedam, 1913.
- 66) RAM Mil.Corr. 201, Dibbets aan Oorlog d.d. 9 nov.1830.
H. von Gager, Das Leben des Generals Friedrich von Gager, deel II pg.112 vv. Leipzig, 1857.
- 67) RAM Mil.Corr. Dibbets 201 aan Oorlog d.d. 20-11-1830.
Gemeente Archief Sittard Corr.Register 1830.

- 68) Mémorial Administratif de la Province de Limbourg 1830 passim id. 1833 Verslag Gouverneur J.F. Hennequin d.d. 1-12-1833. P.J. Maas, Geschiedenis van Neeroeteren, 1905.
- 69) L.J.F. Keuller, Geschiedenis en beschrijving van Venloo, pg. 220 vv., Venloo, 1843. H.S.M. Korsten, Venlo in de Belgische tijd 1830-1839. Spiegel der Historie 1968, 5e jrg. no.9 pg.327 vv. P.H. v.d. Kemp, De Belgische omwenteling in Luik en Limburg, pg.147 vv. R. Demoulin, La correspondance des consuls anglais en Belgique no.42 pg.513, Bulletin de la commission royale d'Histoire, 1934. Legermuseum Brussel, Papiers C de Tilly Dossier 2265 d 9.
- 70) L. Leconte, Le général A.J. Mellinet et sa brigade "La Victorieuse", Hoofdstuk IV, deel I. pg.89-104 en deel II pg.194. Archief d'Ansembourg Amstenrade, de Loe aan Tielemans, Voorlopig Bewind te Brussel d.d. 22-12-1830. Gemeente Archief Eijdsen, Briefwisseling Map 4-2 d.d. 1831. J.M. v.d. Venne - J. de Win, Geschiedenis van Hoensbroek, pg.568, Hoensbroek, 1967. P.A. Peeters, Terlinden, Land van Herle, 6e jrg. no.1, pg.30. id., Wijngaarshof (in id., no.5, pg.87.
- 71) M. Frère, Een mouterij te Piringen, Maandschrift Limburg no.5, pg.131.
- 72) L. Leconte, Les origines de nos carabiniers, 1830-1850 pg.216, Bruxelles 1941. ARAB Papiers Rogier no.244, Aan Daine d.d. 10 febr. 1831. ARAG SS. Particulier Verzameling van Doorn no.7 Aanwinst 1951, Gregoire te Aken aan Binn.Zaken d.d. 21 febr.1831. RAM Archief van de Weyer 6502 no.69 d.d. 9-2-1831 aan de Burge-meester. Gemeente Archief Eijdsen, Dossier 4.35 d.d. 18 febr.1831 aan L.A. van de Weijer. L'Emancipation, Journal du Matin, jan.-febr.1831. Gemeente Archief Meerssen, Corr. 1830-1831. ARAB, Min. van Financien no.360 Carton 68 Dossier 23, Mellinet d.d. 15 april 1831. Mémorial Administratif de la Province de Limbourg d.d. 6 nov.1831.
- 73) J. Drost, Kroniek van Ophoven, 1814-1832, de Maasgouw, 30e jrg. no.5 en 6, 1908. J. Gielen, 1830 à Maaseyck, Bruxelles, 1898. J.R. Leconte, la formation de l'armée belge. Les officiers étrangers, Bruxelles, 2e jrg., pg.23.
- 74) D. Sniijders, Ophoven en Geistingen door de eeuwen heen. Gemeente Archief Echt, Délibération 1828-1838. Gem.Archief Horst, Dossier 386, Gemeente archief Venray, Corr. reg.1828-1838 d.d. 1-1-1831. Legermuseum Brussel, Papiers Schavye Dossier 1411 d.163.
- 75) P.H. v.d. Kemp, Maastrichts Belegstaat 1830-1839, pg.63-65. MBZB Correspondance Politique, Conférence de Londres no.22 d.d. 28 nov.1830. P.H. v.d. Kemp, pg.69 v.v. als boven.
- 76) idem pg.82 vv. L'Emancipation Journal du matin d.d. 5 jan.1831 RAM Archief v.d. Weyer, Dossier 6590 no.593, Baron Lamberts d.d. 2 aug.1836. Verder, L. Leconte, Le général A.F. Mellinet et sa brigade "La Victorieuse", deel I, hfdst.IV, pg.94 vv. v.d. Kemp: als boven pg.87 vv.
- 77) ARAS Geheim Oorlog, Dibbets aan de la Sarraz d.d. 3 jan.1831. ARAG SS. Exh. 3 jan.1831 no.16 Eerens aan de Koning. ARAG Geheim Oorlog, Aan de la Sarraz d.d. 8 jan.1831. id. d.d. 10 jan.1831. SAM Modern Arch no.1048, Register Marktprijzen Maastr.1827-1833.
- 78) G.J.B. Verbeet, In de velden van Caestert en St.Pieter 1831, Limburgs Maandblad de Bronk, maart 1961. H.A. Wauthoz, Une page d'Histoire Belge. Notice historique sur les Chasseurs Chasteler, Bruxelles, 1905. F.X. Voermanck, Coup d'oeuil sur le règne de Guillaume Ier, suivi d'un essai de l'histoire de la Révolution Belge de 1830, Gand, 1860. C.H. Poplimont, La Belgique depuis

- 1830, pg.184 vv. Gand, 1848. Markies de Chasteler de Montbais was een oud-hofjonker van Napoléon I. Hij formeerde te Brussel een vrijwilligerskorps.
- 79) J. Ooms Pz., De Nederlandsche Held of de Grootmoedige Clausse, Tiel, 1831. H. van der Sprong, Clausse of Hollandsche Trouw, 's-Hage, 1831. L'Emancipation, Journal du matin d.d. 29 jan.1831. J. Demany, Maasgouw 1886, pg.15
 - 80) Recueil des pièces etc., I, pg.63, 117 en 130. Ungewitter, Geschichte der Niederlande, pg.414 vv. MBZB Correspondance Politique, Conférence de Londres I: Falck aan Lord Ponsonby d.d. 8 febr.1831.
 - 81) Legermuseum Brussel, Papiers Mellinet dossier 694. De Vaux d.d. 26-2-1831.
 - 82) RAM Archief Opperbevelhebber no.36. P.H. v.d. Kemp, Maastrichts Belegstaat, pg.127-128. RAM Archief Opperbevelhebber no.77, Troquaï d.d. 21-8-1831, idem pg.174.
 - 83) L'Emancipation, Journal du matin, jan-febr.1831.

HOOFDSTUK IV LIMBURG IN DE ONDERHANDELINGEN OP DE CONFERENTIE TE LONDEN TOT JULI 1831

- 1) C. Smit, de Conferentie van Londen, pg.44. H.C.F. Bell, Lord Palmerston, pg.116 e.v.. J.S. Fishman, The London Conference of 1830, Tijdschrift voor Geschiedenis, 84e jarg. no.3, 1971. R. Michiels, Etude sur les relations historiques entre la France et les pays du Rhin, pg.196, Revue historique, 9122. ARAG SS. Kabinet 6163 Corr. met Koning van Pruisen d.d. 28-8-1839. W. Gronemann, Die Haltung Preussens in der Belgischen Frage. 1830-1832, Hoofdstuk I.
- 2) RGP no.46 pg.XIV, Nota Borret, Clifford en Donker d.d. 8-11-1830.
- 3) RGP no.46 pg.315 AR. Falck aan Verstolk van Soelen d.d. 20-11-1830. MBZB, Correspondance Politique, Conférence de Londres no.22 d.d.28-11-1830.
- 4) C. Gerretson, Gesprekken met den Koning (1826-1839), pg.110 vv., Bijdragen van het Hist.Genootschap, deel 75, Utrecht, 1936.
- 5) E. de Guichen, La révolution de juillet 1830 et l'Europe, Paris, 1916.
- 6) R. Guyot, la dernière négociation de l'alleyrand, L'Indépendance de la Belgique, Revue d'Histoire Moderne, pg.238 vv. D.H. Pinkney, The French Revolution of 1830, pg.308 en 334
- 7) H.C.F. Bell, Lord Palmerston, Hoofdstuk VI, pg.116 vv. C. Webster, The Foreign policy of Palmerston, pg.104 vv.
- 8) K.G. Faber, die Rheinlande zwischen Restauration und Revolution, Wiesbaden, 1966. H.W. von der Dunk, Der deutsche Vormarz und Belgien 1830-1848, Wiesbaden, 1966. W. Groneman, Die Haltung Preussens in der Belgischen Frage, Hoofdstuk II, 1832. Die Aachener Aufruhr, Ihre Verbrechen und deren Bestrafung.
- 9) Rapport du Ministre des Affaires Etrangères à Mr. le Regent sur la situation de nos relations extérieures du 15 mars 1831, pg.21 vv., Bruxelles, 1831. vgl: Br. Winifred Ubachs, De Nedermaas Niemandslan 1814-1815, Publications, Tome C, 1964, pg. 149-226. F.M.T.W. Nuyens, De Staatkundige geschiedenis der Provincie Limburg vanaf haar ontstaan tot haar uiteenvallen in 1839, pg.24 vv., Maastricht, 1956.
- 10) idem: Rapport etc. 15.3.1831, pg.26 vv.
- 11) idem: pg.39 vv. E.G. Mancel, La ville de Maestricht et ses droits à diverses époques. M.L. Polain, de la Souveraineté indivise des évêques de Liège et des Etats Généraux sur Maestricht, Liège, 1831.

- 12) F. de Lannoy, Histoire diplomatique de l'indépendance Belge, pp.174 vv. J. Pircken, La Douane Belge de 1814 à 1840, pg.12 vv. J. v.d. Poel, Ter ere van Jean Henri Appellius. H. Grochtmann, Die Niederländische Provinz Limburg im Deutschen Bund, pg.13-32
- 13) Papers relative etc. pg.30 vv. Recueil des pièces I pg.111 vv.
- 14) Guyot als boven pg.256 vv. C. Webster pg.135 vv.
- 15) MBZB, Corr.Politique France I 1830-1831 no.145 d.d. 28-3-1831, no.150 d.d. 2-4-1831; no.152 d.d. 9-4-1831; no.157 d.d. 12-4-1831 Th. Juste, Le Conte le Hon, Bruxelles 1873, pg.73 vv. F. de Lannoy, Les origines diplomatiques de l'indépendance Belge, 1903, pg.120-122.
- 16) A. Fréson, Souvenirs Personnels et Correspondance diplomatique de Joseph Lebeau, Bruxelles, 1883, Bijlagen pg.269 vv. Recueil de pièces diplomatiques I, pg.217 vv. La protestation du Limbourg, deel I, Discours des élus du Limbourg au Parlement Belge.
- 17) A. Fréson (zie boven), Correspondance Diplomatique Bijlage I. vgl. Hoofdstuk Douanelinies rond Maastricht i.z. Kabinetsrescript van 24 september 1833.
- 18) Universiteitsbibliotheek van Luik, L'Industrie d.d. 17 mei 1831 no.110. RGP no.40 Inleiding pg.XVII en XXV.
- 19) F. de Lannoy, Les origines diplomatiques de l'indépendance Belge, pg.238 vv. M.B.Z.B. Corr.Conférence de Londres, dossier 5 no.17, v.d. Weyer aan Buitenlandse Zaken d.d. 6-10-1831. J.B. Nothomb, Essai historique et politique de la révolution Belge, pg. 173 vv. H.S.M. Korsten, Venlo in de Belgische tijd, Spiegel Historiae, jrg.1968 no.9, pg.330.
- 20) ARAS Geheim Oorlog, Port.62 aan de la Sarraz d.d 26-3-1831 La F 7.
- 21) J.B. Nothomb, Essai Historique et Politique, Hfst.VI, pg.60 vv.
- 22) MBZB, Conf. de Londres Corresp.Politique no.2 stuk 24 d.d. 24 april 1831.
- 23) MBZB Correspondance Politique, France I no.150 dd. Paris 2 april 1831, no.153 dd. Paris 6 april 1831.
- 24) A. Fréson, Souvenirs Personnels et Correspondance diplomatique de Joseph Lebeau, Bruxelles 1883. vgl. Hoofdstuk, Douanelinies rond Maastricht, Kabinetscript van 24 sept.1833. Bijlage Correspondance Diplomatique pg.269 vv.
- 25) J.P.D. van Banning, Belgium and Dutch Limburg (1830-1839), Symbolae Verzijl, 's-Gravenhage. J.B. Nothomb, Essai historique et politique etc. Bruxelles, 1833.

HOOFSTUK V LIMBURG VAN DE TIENDAAGSE VELDTOCHT TOT DE CONVENTIE VAN ZONHOVEN 1831-1833

- 1) F. de Lannoy, als boven pg.282 vv. C. Smit, de Conferentie van Londen, pg.127 vv. R. Demoulin en H. v. Werveke, De omwenteling, hoofdstuk XI, Alg.Geschiedenis der Nederlanden, deel 9
- 2) A. Eenens, Les conspirations militaires de 1831, 1875. Vicomte Terlinden, La campagne des dix jours, août 1831 dans la Province de Limbourg, 1948. R. Ullens, Limburg in 1830-1839, Maandschrift Limburg 1930/31. N.J. Daine, Au roi, sur les opérations de l'armée de la Meuse. J. Melchior: De inval der Hollanders. Limburg en Hasselt in 1831, 1910. H. v.d. Hoeven, De Belgische Beroerte, De Tiendaagse Veldtocht enz., pg.91 vv. J. Olivier, Merkwaardigheden uit den Tiendaagschen veldtocht, 1834, W.J. Knoop, 1831, De Gids 1857, W.E.A. Wuppermann, De Geschiedenis van den Tiendaagschen Veldtocht in augustus 1831, 1881. P.J. Maes, L'invasion de l'armée hollandaise à Beeringen en 1831, Ancien Pays de Looz, Hasselt, 1896-97
- 3) A. Eenens, als boven, J.R. leconte, le général Daine a-t-il trahi en 1831?, 1938.

- 4) S. Drost, *Kroniek van Ophoven 1841-1832*, Maasgouw, 1908.
Van de Beek, *Het beleg van Maastricht*, *De Soldatenkrant*, 1902.
ARAS Collectie van Thielen no. 260, Dibbets aan de la Sarraz
d.d. 8.8.1831. J.C. den Beer Poortugaal, 1831 *De Tiendaagse
veldtocht* pg.140 vv.
- 5) ARAG SS. Dossier 6190 no.45 RAM Archief Opperbevelhebber no.2
d.d. 4.6.1831. ARAG, *Vertrouwelijk Verbaal Secr. van Staat* no.
5988 C. de Eerens aan Dibbets d.d. 18 juli 1831.
- 6) ARAG SS 6190 De la Sarraz d.d. 10 aug.1831 vanuit Aken. no.52-
53 en 71. P.A. Huybrecht, *Histoire politique et militaire de la
Belgique (1830-1831)*, 1856. G.J. Pompe van Meerdervoort, *Relaas
van verkenningen vanuit Maastricht naar Riepst en Tongeren 1831*,
Maasgouw, 1929 blz.20. F. de Bas: *Prins Frederik der Nederlanden
en zijn tijd*, deel IX, pg.671 vv.1913
- 7) M. Frère - H. Ballien, *De kroniek van Willem van der Meer*, 1956
M. Frère, *De augustusdagen 1831 in Tongeren*. J. Pricken, *Limburg-
se Douaniers op het oorlogspad in 1831*, 1962. Stadsarchief Tonge-
ren, Arch Nieuw Regime no.166, Beraadslagingen RAM Mil.Corr. Dib-
bets 204 no.613 d.d. 11 aug.1831 en 14 aug. no.616.
- 8) H. v.d. Hoeven, *de Belgische Beroerte etc.*, pg.130 vv.
- 9) Gem.Archief Gennep, *Notulen Raadsverg.* no.526 d.d. 12 aug.1831.
Gem.Archief Roermond no.827 Corr. met Van den Broek. Wuppermann,
als boven, pg.146 vv. *Recueil des pièces etc.* I, pg.287 vv.
C. Webster, *The foreign policy of Palmerston*, pg.157 vv. *Le Mo-
niteur Belge* van 20 aug.1831. Th. Driessen, *Geschiedenis van Te-
gelen*, 1952. *L'Emancipation*, *Journal du matin*, d.d. 19 aug.1831.
- 10) v.d. Hoeven, als boven pg.118 vv..Wuppermann, als boven pg.175 vv.
G. Lemmens, *de Slag bij Geijstelen*, *De Nedermaas* 1939, pg.131 vv.
Gemeente Archief Mook, *Correspondentieregister* 146-147, 1820-1838
- 11) RAM Archief van de Weyer no.93. A. v.d.Hoeven, *De Belgische Be-
roerte etc.*, pg.130 vv.
- 12) *Service Historique de l'armée de la France*, Paris, *Mémoire His-
torique* 184; id. *Correspondance Générale du Maréchal Comte Gé-
rard* no. E 1-4, d.d. 14 aug. 1831, Min. van Oorlog aan Gérard.
W. Groneman, *Die Haltung Preussens (als boven)* Hoofdstuk V.
- 13) Idem en L.J. Morreau, *Frans verkenningrapport van 1831 betref-
fende de verdedigingswerken van Maastricht*, *De Maasgouw*, 1955.
RAM Mil.Corr. 1831 aug. passim. C. Smit, *De Conferentie van
Londen*, pg.132 vv. F. de Lannoy, *Histoire diplomatique de l'indé-
pendance Belge*, blz.254 vv. *Recueil des pièces diplomatiques* II,
pg.24 vv. en pg.33 vv.
- 14) MBZB Corr. Politique France II no.84 d.d. 29 sept.1831, no.86
d.d. 30 sept.1831, no.89 d.d. 7 okt.1831. E. de Larnoy, *Histoire
diplomatique de l'indépendance Belge*, pg.232 vv.
- 15) *Recueil des pièces diplomatiques* II, pg.94 vv. F. de Lannoy, *les
origines diplomatiques de l'indépendance Belge*, pg.287 vv.
- 16) *Papers relative enz.* pg.141 vv. *Recueil des pièces diplomatiques
II*, pg.98 vv. *Alg.Geschiedenis der Nederlanden* deel IX, pg.361 vv.
- 17) *Nationaal Biografisch Woordenboek*, deel 3, 1968, J.B. Marchant
d'Ansembourg.
- 18) *La Protestation du Limbourg*, pg.33-40. ARAG SS, Kabinet 6163
Corr. met Koning van Pruisen d.d. 30 okt.1831 en 24 december 1831.
Recueil des pièces II, pg.111 vv.
- 19) Idem deel II pg.109 vv. en pg.161 vv.
- 20) A.J. Lastdrager, *De 24 Artikelen*, pg.27 vv. *Recueil etc.* deel II
pg.175 vv.
- 21) *Recueil des pièces diplomatiques* II, pg.175 vv. Lastdrager A.J.
De 24 Artikelen, pg.40 vv. C. Smit, *De Conferentie van Londen*,
pg.140 vv.

- 22) Recueil des pièces diplomatiques II, pg.161 vv. nota d.d. 14 dec.1831.
- 23) Recueil des pièces diplomatiques II, pg.189 vv. KHA Correspondentie Kroonprins met de la Sarraz A 37 no.19 I 33 d.d. 11 juli 1832. RAM Mil. Dibbets aan Oorlog.
- 24) Recueil des pièces diplomatiques III 1832, pg.198 vv. C. Webster, The foreign policy of Palmerston, pg.164 vv. C. Smit, de Conferentie van Londen pg.197 vv.
- 25) ARAG SS. Geheim Exh. 27-12-1832 L 34 Verstolk aan de koning idem d.d. 13-3-1833 L D 7.
- 26) RGP no.40 pg.326 d.d. 16-6-1833 en pg.329 d.d. 21-6-1833.
- 27) ARAG SS. Kabinet no.6164 en 6165. Aan de Koning d.d. 22 sept. 1833 en 30 sept.1833 en 8 okt.1833. C. Smit, De Conferentie van Londen pg.214 vv. Martens, Nouveau Recueil XIII pg.87. Staatsblad 1833 no.22. H. Haag, De Belgische Buitenlandse Binnenlandse politiek 1831-1840, Algemene Geschiedenis Nederland deel IX, Hoofdstuk XIII, pg.361 vv. RGP no.40 pg.326, Palmerston aan Jerningham d.d. 14-6-1833. RGP no.40 pg.330, Palmerston aan Jerningham d.d. 25-6-1833. RGP no.50 pg.331, Jerningham aan Palmerston d.d. 21-6-1833.
- 28) L. de Larivière, Panthéon militaire ou Mémorial des généraux Belges depuis 1830, pg.225-227, Brugge 1880.
- 29) Annuaire de l'Armée Belge pour 1866, pg.308-309.
- 30) RAM Mil. Archief van de Opperbevelhebber no.41. ARAG SS. Kabinet Dossier 6181 Stukken betreffende de onderhandelingen welke te Zonhoven plaats hebben gevonden.
- 31) P.H. van der Kemp, De Conventie van Zonhoven, Bijdragen Vaderlandse Geschiedenis, pg.176 vv. 4e reeks V., 1906. RAM Mil.241 Dibbets aan Oorlog d.d. 21-8-1833 no.403. ARAG SS. 6181 Bijlage d.d. 6-8-1833. Verstolk en Dedel aan de Koning. vgl. J. Barents, Het Internationaal statuut van de Maas pg.3 vv. id. Bijlage Talleyrand aan Palmerston d.d. 5-8-1833.
- 32) E. Panneels, Le Convention militaire de Zonhoven, Revue Belge 1944, pg.196 vv.
- 33) ARAG SS. Kab. 6181. RAM Mil. 241 Dibbets aan Oorlog d.d. 18 aug. 1833 no.398. E. Panneels, als boven, pg.204 vv.
- 34) ARAG SS. Kab. 6191. Bijlage d.d. 23-8-1833.
- 35) S.T. Bindoff, The Scheldt Question to 1839, Londen 1945, pg.154 vv. J.B.J. Ratté, De Nederlandse Doorvoerpolitiek tot 1850, Rotterdam, 1952, pg.100 vv. J. Kortmann, Die Niederlande in den handelspolitischen Verhandlungen mit Preussen vom Wiener Kongress bis zum Schiffahrtsvertrag von 1837, Munster 1929, pg.51 vv. ARAG SS. Bijlage Exh. 27 juli 1833 La Z 22. ARAG SS. Kerens aan Gericke d.d. 11 juni 1833.
- 36) Recueil de pièces diplomatiques relatives aux affaires de la Hollande et de la Belgique en 1832, Tome III, pg.179, 's-Hage, 1833. idem pg.267. Bindoff S.T., The Scheldt Question to 1839, Londen 1945. Recueil de pièces diplomatiques, tome III. C. Smit, De Conferentie van Londen, pg.190 vv. M.E. Kluit, De Koning mokt, het land ontwaakt 1830-1839, Alg.Geschied. der Nederlanden Hfst.XII, pg.333 vv.
- 37) ARAG SS. 6181 Correspondentie van Verstolk van Soelen d.d. 14 en 24 sept.1833.
- 38) RGP, 40 pg.343-345 Palmerston aan Jerningham 18 okt.1833. Smit, de Conferentie van Londen pg.215 vv. Alg.Gesch. der Nederlanden deel IX pg.345 vv.
- 39) E. Panneels, als boven, pg.205 vv. RGP 40 Jerningham aan Palmerston d.d. 8 okt.1833; antwoord d.d. 11 okt.1833 pg.339-341
- 40) ARAG SS. 6181. Dibbets aan Oorlog d.d. 6 okt.1833.

- 41) P.H. van der Kemp, als boven pg.185 vv.
- 42) Panneels, als boven, pg.207 vv. ARAG SS 6181, Prins van Oranje aan de Koning d.d. 10 sept.1833. ARAG SS. 6181 Vertolk van Soelen aan de Koning d.d. 28-10-1833.
- 43) v.d. Kemp, als boven; ARAG SS. 6181 als boven. Panneels als boven.
- 44) v.d. Kemp, als boven pg.205 vv. RAM Archief van de Opperbevelhebber no.41.
- 45) E. Panneels, als boven pg.217 vv. F. Windels-Rosart, Le ministère de la Guerre 1830-1850, Revue Belge d'histoire militaire 18e jrg. no.69 1970.
- 46) RAM Mil.208 no.455 d.d. 10 nov.1833, Dibbets aan Menso en no. 496 d.d. 20 nov.1833; no.533 d.d. 9 dec.1833, Dibbets aan de Gouverneur.
- 47) RAM Mil.208 no.146 d.d. 6 mrt.1834, Menso aan Dibbets, no.129 d.d. 26 febr.1834.
- 48) RAM Mil.37, Menso aan Dibbets d.d. 15 april 1834 no.587. RAM Mil.Corr. Dibbets 211 d.d. 22-2-1836 no.100 en 212 d.d. 25-5-1837 no.272. Gemeente Archief van Bree, Beraadslagingen van de Raad. RAM Archief Opperbevelhebber 69, Dibbets aan Oorlog d.d. 30-12-1835. A. Cordewiener, Etude de la presse liégeoise de 1830 à 1850, pg.120 vv.

HOOFDSTUK VI SPOREN VAN HET ORANGISME VANUIT MAASTRICHT

- 1) ARAB Gouvernement Provisoire Actes no.34 d.d. 5 okt.1830 no.59 ARAG SS Dossier 6164 en 6165 Correspondentie H. Grégoire . J.H. Steur, Iets over den laatsen de la Sarraz, Ned.-Leeuw, 1931, pg.347-249. RAM Archief Opperbevelhebber Maastricht no.4 d.d. 20-1-1833 en 14-4-1833, no.1 d.d. 7-11-1830.
- 2) RAM Archief Opperbevelhebber Maastricht map 7-8-9- passim. Nationaal Biografisch Woordenboek, deel 3, pg.951 vv. Brussel, 1968.
- 3) ARAG SS Dossier 6165 van Doorn aan Hofman d.d. 26-12-1831. J. Stengers, Sentiment national, orangiste et francais, Revue Belge, Tome 28 pg.993 vv., 1950. M. de Vroede, Noord en Zuid na 1830, Bijdragen Geschiedenis der Nederlanden XII, 1957. ARAG SS Dossier 6165 dd. 17-7-1831. KHA aan de la Sarraz d.d. 22-7-1831. Archief d'Ansembourg, Ch. Destouvelles vanuit Brussel d.d. 19-3-1831.
- 4) KHA Corr. Prins Willem Frederik A 37 d.d. 22-7-1831. ARAG SS, Geheim Kabinet Corr. d.d. 19-7-1831 La Q 23 b.
- 5) ARAG SS, Geheim no.6190 de la Sarraz d.d. 9-8-1831. ARAG J.F. Lenaers aan Min. de la Sarraz Exh.24-7-1844 no.3 Geheim.
- 6) ARAG SS, Kabinet no.6164 H. Grégoire aan Min.Binn.Zaken Exh.15-2-1832 no.184 DD. De Geloos d.d. 9-2-1832, 1-2-1832 en 30-2-1832.
- 7) Idem d.d. 2 april 1833.
- 8) KHA Papiers Grégoire 1834 X b, aan Van Havre d.d. 26-12-1833.
- 9) J. Steur, Iets over den laatsen Nederland schen de la Sarraz, De Nederlandsche Leeuw, 1931, Kolom 347-349. ARAG SS. Kabinet 6192 Tijdingen van Herr zur Hosen d.d. 18 juli 1833 en 24 aug. 1834.
- 10) ARAG Binn.Zaken Inv. No.211 Kabinet Dibbets aan de Eenens d.d. 27 nov.1833. KHA Papiers Grégoire X c 1835 De Borchgrave d.d. 18 mei 1835 aan Grégoire.
- 11) ARAG SS 6164 Kabinet d.d. 14 dec.1838 ARAG Kabinet des Konings Geheim d.d. 17 okt.1830. Idem X p d.d. 14 jan.1839. RAM Archief Hennequin 130.
- 12) RAM Archief Hennequin dossier 119 passim.
- 13) Idem Hennequin no.129 Aan Dibbets d.d. 19 april 1834. Gem.Archief Sittard, Gouverneur Hennequin d.d. 3-2-1834.

- 14) RAM Archief Opperbevelhebber no.62-63-67 passim. J. Sterken, Priester Moens, Orangist en legitimist, Tijdspiegel, VIII 1953, pg.230 vv. KHA Papiers Grégoire, Lafontaine aan H. Grégoire, Luik d.d. 28 mei 1834.
- 15) ARAG, Kabinet des Konings. Vertrouwelijk Verbaal Dossier 4534 no.46, Kabinet Baron Van Capellen d.d. 6 jan.1841. ARAG SS 6164 Exh.23 dec.1831, Cockerill aan H. Grégoire.
- 16) RAM Archief Opperbevelhebber no.4 's-Hage d.d. 19-1-1833. RAM Archief Opperbevelhebber map 8, 1837. ARAG SS Vertrouwelijk Verbaal SS 6093 Exh.401 K dd. 25 apr.1839.
- 17) Archief Opperbevelhebber Maastricht map no.8 Henrard d.d. 16 dec. 1837, map no.9 1838, idem map 4 d.d. 4-5-1833.

HOOFDSTUK VII LIMBURG NAAR EEN ECONOMISCH DIEPTEPUNT 1830-1833

- 1) RAM Mil.corr. Dibbets no.200, Bekendmaking aan Van Slijpe d.d. 1 en 4 okt.1830.
- 2) Min.v.Financien Brussel, Recueil des Lois no.77 Douanes, Bulletin officiel no.5. K.B. d.d. 30 jan.1832 no.22.
- 3) Min.v.Financien Brussel, Rapport van Minister Baron d'Huart aan de Koning d.d. 11 mei 1836.
- 4) RAM Mil.corr. 203, Dibbets aan B en Sch. Maastricht no.586, d.d. 26 juli 1831. RAM Archief Opperbevelhebber no.3, Correspondentie 1832.
- 5) RAM no.346 d.d. 22 april 1831, Prov.Archief.
- 6) RAM Mil.corr. 205 Dibbets d.d. 6 juni 1832 no.225 aan Kerens, d.d. 14 april 1832 no.120 aan B en Sch.
- 7) v.d. Beek, Het beleg van Maastricht, de Soldatenkrant, 1902.
- 8) SAH Prov.Bestuur van Limburg, B. en Sch. van Venlo aan Baron de Loe, Reg. 160 d.d. 11 dec.1830.
- 9) E. Huytens, Discussions du Congres National de Belgique, Bruxelles, 1844.
- 10) RAM Belg. Archief Prov.Limburg 1830-1839, Dossier 6 xH no.2 Kolenuitvoer Venlo 1830-32.
- 11) SAH Prov.Bestuur Limburg, Besluiten Gouverneurs Reg.160 aan J.F. Hennequin d.d. 28 juli 1831 en 30 sept.1831. Gem.Archief Venlo, Inv. op de Laack no.474.
- 12) RAM Arch. L. v.d. Weyer no.6588, Burg. Troqual aan L. de Weyer d.d. 24 juni 1836.
- 13) RAM Archief van de Weyer, Dossier 6515 no.93. Gemeente Archief Eijsden, Briefwisseling, Dossier 14-2-19. Gemeentebestuur Borgharen aan de Directeur van de Douane d.d. 1 nov.1832.
- 14) SAH Prov.Bestuur Limburg, Dossier 712 Verslag d.d. 1 jan.1834.
- 15) MBZB Corr. Politique Conférence de Londres. Dossier 11 no.15 K.v.K. te Luik aan Ch. Rogier, d.d. 29 april 1833.
- 16) MBZB Dossier Meuse no.2675 bis no.1 d.d. 13 mei 1831.
- 17) Idem Houthandelaren en schippers aan Kamer v. Koophandel, Gouv. en Minister van Binnenl.Zaken d.d. 10 april 1833, met als eerste ondertekenaars Wilmar en Joiris. Idem Association d.d. 28 jan. 1834 aan Zijne Majesteit.
- 18) F.G.J. Govers, Het geslacht en de Firma F. van Lanschot pg.161 vv.
- 19) RAM Mil, De Beeckman aan Dibbets d.d. 5 okt.1830. RAM Archief De Beeckman, dossier Kanaal d.d. 9 okt.1830.
- 20) RAM Archief De Beeckman, dossier Kanaal d.d. 28 okt.1830.
- 21) O. Robijns, Is in het jaar 1830, de Kanaaldijk Neeroeteren doorgebroken of doorgestoken, Maandschr.Limburg 1920/21 jaargang II no.11, pg.217 vv.
- 22) RAM Mil, Dibbets aan Von Reiman d.d. 6 okt.1830 Von Reiman aan

- Dibbets d.d. 4 okt.1830. Memorial Administratif de Limbourg 1833-1835.
- 23) SAM Archief Prov.Limburg, dossier 1054 Kanalen map I 1832-1833.
 - 24) RAM Arch. Gericke no.5345. Aan Z.M. d.d. 's-Hage 9 juli 1831 La T. ARAG SS. Exh. 12 juli 1831 no.34. (Zie ook E.M. Nuyens, Paul Gericke, Publications van Limb. Gesch. en Oudheidkundig Genootschap, 1964.
 - 25) ARAG SS. Exh. 30 april 1833 no.19 (Bijlage).
 - 26) RAM Arch. Gericke no.5345 La 2B 's-Hage d.d. 3 aug.1831. id. Memorie Vrijthoff d.d. 18 juni 1831 La T.
 - 27) RAM Arch. Gericke no.5345 La 4A P. Regout aan Gericke d.d. 4 okt. 1831 no.5345 La 4A. RAM Arch. Gericke, Kerens d.d. 24 okt.1831; Kerens aan Regout d.d. 31 okt.1831 La 4X; Gericke aan Kerens d.d. 22 nov.1831 La 5 M. ARAG SS Exh 4 nov.1831 Gericke aan Z.M.
 - 28) ARAG SS Geh. exh. 16 maart 1832 La D8; SS 18 febr.1832 no.81, 23 febr.1832 no.116, 29 febr.1832 no.16. Mil.SS d.d. 8 maart 1832 no.13 en 18.
 - 29) SAM Openbare afkondiging Dibbets d.d. 6 maart 1832. RAM Mil.Corr. 205 no.225 d.d. 6 juni 1832 aan Jhr. Kerens.
 - 30) ARAG SS. Exh. 1 jan.1832 no.18; 22 jan., no.3, 17 jan. no.57, 19 jan. no.20, 2 febr., no.89, 18 febr. no.81, 23 febr. no.116, 29 febr. no.16 en 8 maart 1832 no.12-18.
 - 31) RAM Archief v.d. Weyer no.6515 no.93 d.d. 2-3-1832. RAM Archief Opperbevelhebber no.3 corr.1832. RAM Archief no.6519 no.360 d.d. 1-4-1832.
 - 32) RAM Archief v.d. Weyer no.6518 no.344 d.d. 26-6-1832. RAM Mil Corr, 206, Dibbets aan Kerens d.d. 28 nov.1832 no.562.
 - 33) ARAG SS Exh. 2 april 1833 no.18; 24 apr.1833 no.186
 - 34) ARAG SS Exh. 24 apr.1833 no.20 en 30 apr.1833 no.19.
 - 35) ARAG SS Exh. 24 apr.1833 no.20 en 30 apr.1833 no.19. ARAG SS geheim Exh. 24 sept.1833 La N 31, bijlage 1.
 - 36) ARAG SS geheim Gericke aan Z.M. d.d. 16 juli 1833.
 - 37) ARAG SS Exh. 22 oktober 1833 no.9.
 - 38) ARAG SS Raad van State aan Z.M. d.d. 16 september 1833, getekend door J. Fagel (Bijlage bij N 31).
 - 39) ARAG SS Exh. 24 april 1833 no.20 en 30 april 1833 no.19. ARAG SS geheim Exh. 24 sept.1833 L N 31, bijlage.
 - 40) ARAG SS Exh. 17 oktober 1833 La E 35 geheim. ARAG SS Exh. 16 oktober 1833 La U 34 geheim.
 - 41) ARAG SS Exh. 20 december 1834 no.7,
 - 42) ARAG SS Exh. 11-11-1834 no.63 en 20-12-1834 no.7. Deze staat vertoont kleine verschillen met de opgave van Inspecteur Vrijthof d.d. 11-11-1833, opgenomen op pg.20 van A. Maenen, P. Regout. RAM Prov.Archief Gericke 22 L d.d. 28-10-1832, Vergunning Hanckar.
 - 43) De toestemming hiertoe dateerde van 6 juni 1834, RAM.Mil. 36 no.216-216 c. RAM Gericke d.d. 5-7-1834 La 67 E, n.a.v. request d.d. 7-5-1834. RAM id. 100 M d.d. 14 maart 1835, Dossier 10539.
 - 44) RAM Archief Opperbevelhebber no.43. RAM Mil.Corr. Dibbets 209 d.d. 21-11-1834 no.557.
 - 45) zie 59.
 - 46) A. Maenen, P. Regout pg.88-89.
 - 47) vgl. Hoofdstuk IX Handel Maastricht, RAM Mil. Dossier 40 en 41 P. Regout aan Dibbets d.d. 31 jan.1838.
 - 48) RAM Mil. 36 d.d. 8 april 1834 no.231. RAM Mil. 36 d.d. 1 aug. 1834 no.282.
 - 49) RAM Mil. 36 d.d. 13 aug.1834 no.508 Kerens aan Dibbets. SAM K.v.K. no.1 Verslag d.d. 25 april 1837. SAM Archief K.v.K. no.1 Verslag d.d. 21 april 1834. RAM Prov.Archief Gericke 10541 Agenda H/701 d.d. 16 sept.1835. RAM Prov.Archief Gericke 10537.

SAM Le Journal du Limburg d.d. 10 april 1840.

- 41) MBZB no.2317 1 Situation d'agriculture de l'industrie et de commerce, Hennequin d.d. 27-2-1833. MBZB no.2211-2212 Régime spécial pour le Limbourg, De Lamberts d.d. 21-3-1839. A. Dusar, de Nijverheidsrevolutie in Limburg sinds 1830, Limburg, pg.166 vv., Brussel, 1953. Gemeentearchief Roermond no.11907. Statistieken Nijverheid en Fabriekswezen 1819/1832. RAM Mil. 241 Dibbets aan Oorlog d.d. 4-2-1834 no.53.
- 51) MBZB Dossier 2316 1 Commission supérieure de l'industrie
- 52) SAM Dossier 712 L.A. v.v. Weyer aan Gouvern. te Hasselt d.d. 13-1-1836. MBZB Doss.2212. Régime pour le Limbourg cédé, De Lamberts d.d. 12-11-1839.
- 53) MBZB Meuse 2675 Bis 5. H. Seydlitz aan Ministerie van Financiën d.d. 16-9-1833.

HOOFDSTUK VIII DE SCHEIDING VAN LIMBURGS HOOFDSTAD VAN HET ACHTERLAND TUSSEN 1830 EN 1839

- 1) SAM 694 Alfabetisch Register van Personen welke sedert 1830 de stad verlieten. ARAG SS. Kabinet La Z 49 Geheim d.d. 12 dec.1830 D. Koopmans aan de Koning. ARAG Justitie 4603 Exh. Geheim La G 10 d.d. 29 merr.1831. RAM Prov.Archief Gericke no.10546.
- 2) ARAG Geheim Justitie 4608 Exh. 1 okt.1831 no.4 Verloren aan procureur-generaal. ARAG SS 6165 Exh. 25 sept.1831 no.25 FF De Beeckman aan Oorlog, vanuit Aken. ARAG SS 6034 no.5788 C, de Mey aan Van Doorn. Vertrouwelijk Verbaal 1831.
- 3) ARAG SS Geheim d.d. 6 dec.1833 La 6 dec.1833, La F 41 de Beeckman d.d. 15 okt.1833. ARAG SS Geheim La X 41 d.d. 15 dec.1834.
- 4) E.M. Nuyens, Paul Gericke 1785-1845, Eerste gouverneur van Nederlands Limburg, Publications, 1964, pg.227 vv.
- 5) ARAG SS Exh. 30 april 1834 no.51 FF Gericke aan de Koning. RAM Prov.Archief Gericke no.10546.
- 6) RAM Provinciaal Archief Klappers op Agenda's var het Opperste Burgelijk Bestuur no.10541 tot 10546.
- 7) ARAS Alg.Rekenkamer Exh. 29 mei 1834 no.9. ARAG SS no.4196 Exh. 4 febr.1836 no.88/89. ARAG SS no.4215 Exh. 21 jan.1837 no.107 RAM Provinciaal Archief Gericke d.d. 16 april 1832 La 11 T; 23 maart 1833 La 25 Z; 8 maart 1834 La 55 M; 28 april 1834 La 59 R, 21 febr.1835 La 106 B. RAM id. Provinciale Begrotingen 1831-1839 Dossiers 10663-10517-10537.
- 8) ARAG SS Exh. 12 jan.1831 no.64/65. RAM Kabinet Gericke d.d. 9 juni 1831. RAM Archief Opperbevelhebber no.72 d.d. 9 dec.1836. RAM Prov.Archief Gericke 10546. RAM Prov.Archief Limburg no.4764.
- 9) Fam.Archief Dibbets, Geheim aan Oorlog d.d. 30-8-1832. Nieuw Ned. Biografisch Woordenboek I pg.378. RAM Archief Opperbevelhebber 72 d.d. 12-7-1837. P.H. v.d. Kemp, Bijdrage tot de kennis der militaire toostanden in de vesting Maastricht (1830-1839).
- 10) ARAG SS Geheim d.d. 5 aug.1832 La I 21 N. Verloren aan Proc. Generaal te 's-Gravenhage en aan Staatsecretaris de Mey d.d. 31 juli 1832.
- 11) ARAG Verzameling Van Maanen, Rijks Oude Archieven, Aanwinsten XXIII no.89 J. Kinker aan Van Maanen d.d. Amsterdam 28-10-1830
- 12) P. de Schaetzen, les Premiers jours de Tribunal de Tongres, Jaarboek Limburgs Gesch. en Oudheidkundig Genootschap, Tongeren 1936. M. Frère, Bij het oprichten van een nieuw Paleis van Justitie te Tongeren, Oud Land van Loon, 1952 pg.144 vv.
- 13) SAM no.694 Alfabatisch Register van Personen van het mannelijk Geslacht, welke sedert 1830 de stad Maastricht hebben verlaten.
- 14) SAM Handschriften collectie no.161 Bevolkingsstaat 1817-1827.

- A.G.H Kemp, Het verloop van de bevolkingscurve van Maastricht tot 1830, *Miscellanea Trajectensia* 1965 pg.339 vv.
- 15) SAM Archief K.v.K. no.1 Vergadering d.d. 24-10-1837.
 - 16) A.J. Flament, Maastrichter en andere kranten in de Stadsbibliotheek te Maastricht. RAM Mil.Corr.209 Dibbets aan Jhr. Kerens d.d. 25-9-1834 no.823.
 - 17) Koninklijke Bibliotheek 's-Hage, L'Emancipation d.d. 25 jan.1831
 - 18) Prov.Bibliotheek Hasselt, La 52 Nouvelliste du Limbourg, jaargangen 1833-1836.
 - 19) RAM Archief Opperbevelhebber no.36. ARAG Geheim Justitie 4608. Verloren aan Proc.Generaal d.d. 1 oktober 1831 no.4
 - 20) Prov.Bibliotheek, La 52 Nouvelliste du Limbourg d.d. 19-11-1833 en 16 mei 1834 en 25 aug.1834.
 - 21) RAM Mil.Corr. Dibbets 205, Aan Jhr. Kerens d.d. 17jan.1832.
 - 22) RAM Mil.Corr. 244, Dibbets aan Oorlog d.d. 6-1-1836. RAM Archief Opperbevelhebber map 73, Vrijthof d.d. juni 1831.
 - 23) ARAG SS no.6190 no.80-81-82.
 - 24) RAM Archief Opperbevelhebber, map no.4, Kroonprins d.d. 4-5-1833.
 - 25) ARAS Geheim Oorlog. Exh. 30.12.1833 La Q 27, Dibbets aan Oorlog RAM Archief Opperbevelhebber no.4, Dibbets d.d. 9-7-1833. ARAB Papiers Rogier no.254, Hennequin d.d. 17 mei 1833. ARAG Exh. 23 mei 1833 no.83, Dibbets aan Oorlog.
 - 26) RAM Archief Opperbevelhebber map 8, Oorlog d.d. 11 dec.1837.
 - 27) J.L. Blonden, Een vergelijkend examen in 1822, Nedermas, 1933, pg.175 en 193. ARAG SS Exh. 1-3-1831 no.50, Van Doorn aan de Koning. ARAG Justitie Geheim 4638-4639, Verloren aan van Doorn. RAM Mil.36 no.9 3-5-1834, Dibbets aan Kerzmann. ARAG SS. Geheim Exh. 25 febr.1838 La S 7 ; d.d. 11 maart 1838 La C 10; 12 april 1838 La H 15; D.d. 5 mei 1838 La M 18, N. Verloren aan Justitie.
 - 28) Rapports de la Société des amis etc. over 1829, 1832, 1833,1834. S A H Handschriften collectie no.89a. M Warlomont, Notice sur le docteur Joseph Bosch, Bruxelles, 1874. C. Bloemen, Drie eeuwen Maastrichts theater, pg.135, RAM Mil. 37 no.367 d.d. 7-3-1835. RAM Mil. 40 Kerens aan Dibbets d.d. 20-11-1838. RAM Mil.Corr. 209 no.168 d.d. 14-3-1835. RAM Mil.Corr. 212 d.d. 31-1-1838 no.45. RAM Mil.Corr. 203, Dibbets aan Majoor Engelen d.d. 11-2-1831. RAM Mil. 36 d.d. 29 jan.1834, aan het Stadsbestuur.
 - 29) ARAG SS Geheim aan Oorlog d.d. 9 april 1834 La V 9. ARAS Geheim Oorlog Exh. 21 juni 1833 La Y 11; d.d. 31 jan.1833. La E 3; Exh. 6 mei 1832 La Q 17 en Exh. 3 febr.1838 La Y 4 (Maastrichtse politie). RAM Archief Opperbevelhebber no.69 en 72 Uitgaven Politie 1835-1837. Gem.Archief Sittard, J.F. Hennequin d.d. 2-2-1834.
 - 30) F.X. Schobben, Martin Cudell, Lezing L. G.O.G. te Heerlen d.d. 28-5-1960. W. Ubachs, De poging tot herstel van het Hollands gezag aan de Oppermaas in 1814, Scriptie Nijmegen, 1961, in R.A.M. Maastricht. R. Beckers, Sporen van Publieke Opinie te Maastricht. ARAG Justitie Geheim no.479 d.d. 4-2-1819. B. en Sch. aan Gouverneur. SAM Archief K.v.Koophandel no.1.
 - 31) SAM Ingekomen stukken no.279 Verloren aan B. en Sch. d.d. 9 sept. 1831; no.499 B. en Sch. aan Gericke d.d. 12 sept.1831. RAM Archief Opperbevelhebber no.61, Dibbets aan Justitie d.d. 9 nov.1831. ARAG Min.Justitie 4611 Exh. 12 april 1832 no.1 Geheim SAM no.694 Notitie bij M.Cudell d.d. 12 sept.1831 contre le Morcellement. RAM Prov. Archief Gericke, N. Verloren aan Proc. Generaal te 's-Hage d.d. 24-9-1831. RAM Archief Hennequin 119 ongetekend stuk d.d. 28 dec.1831.
 - 32) RAM Mil. 202 d.d. 16-1-1831 no.42. ARAG SS. Geheim Exh. 17-11-1835 La Q 39. ARAG SS. Geheim Exh. 3-12-1837 La F 45, ARAG SS. Geh.Exh. 27-11-1835 La Z 40.

- ARAS Geh.Archief van Oorlog no.191 Exh. 15-11-1837 La F 19.
RAM Mil 243 Dibbets aan Oorlog d.d. 6-12-1835 no.535. RAM Mil.
Corr. 202, Dibbets aan Oorlog d.d. 7-12-1830 no.409. RAM Mil.Corr.
207, Dibbets aan Hoog Mil.Gerechtshof te Utrecht d.d. 29-5-1832.
ARAG SS Exh. 4 sept.1832 no.6 De Eerens aan Min. Van Maanen.
- 33) ARAG SS. Geh. Exh. 30-10-1833 La O 37, Aan Justitie. ARAG SS. Geh.
Exh. 10-11-1833 La X 38. ARAG SS. Geh. Exh. 17-9-1833 La S 30 Ge-
ricke aan de Koning. RAM Archief Opperbevelhebber Dossier no.59,
Politieboetes. RAM Archief Hennequin d.d. 1-10-1833 aan Dibbets.
RAM Mil. no.295.
- 34) RAM Archief Gericke no.5368 La 97 H d.d. 19-2-1835. RAM Mil.Ar-
chief no.37 K.B. no.94 d.d. 31 maart 1835. RAM K.B. no.92 d.d.
31 maart 1835. ARAG Binnenlandse Zaken Inv. no.213 Van Doorn aan
De Meij d.d. 1-4-1835.
- 35) ARAG SS. Geh. Exh. 19 mrt.1836 La F 10 Pichot en v. Slijpe aan
Z.M. ARAG SS. 4216 Exh. 26 jan.1837 no.74.
- 36) RAM Archief Opperbevelhebber no.62. SAM Verslag Raadsvergadering
d.d. 29-9-1830. RAM Mil.Corr. Dibbets aan Burg. en Sch. van Maas-
tricht d.d. 15-1-1831 no.41; 2-3-1831 no.183; 15-3-1831 no.230;
14-3-1831 no.225; 23-3-1831 no.256. SAM Register 1048 Middelbare
marktprijzen Maastricht 1827-1831.
- 37) RAM Mil.Corr. Dibbets 203 d.d. 14-3-1831 en 15-3-1831 no.231.
idem 205 d.d. 13-12-1831 no.875. SAM Ingekomen stukken no.374
d.d. 20-1-1831 Rubriek Ambtenaren.
- 38) RAM Mil.Corr. Dibbets no.205 en 207 d.d. 17-6-1832 en 26-6-1832.
- 39) SAM Modern Archief Register 1048, Middelprijzen Maastrichtse Markt.
Administratief Memorial Prov. Limburg 1830. De prijzen in Noord-
Brabant waren in 1831: mud rogge f 7,72, aardappels f 1,88.
E.R.M. Hoffman, Noord Brabant en de opstand van 1830 pg.200vv.
- 40) RAM Mil.Corr. Dibbets 1834.
- 41) RAM Mil.Corr. Dibbets 200 aan Von Reiran te Aken d.d. 6 okt.1830.
RAM Mil.Corr. Dibbets 201 d.d. 11 nov. 1830. RAM Mil.Corr. Dib-
bets 203 d.d. 17 maart 1831 no.239. RAM Inventaris Hardenberg
no.119 d.d. 14-11-1830 v. Slijpe aan Verloren. RAM Mil.Corr.
Dibbets 200 d.d. 26-10-1830.
- 42) RAM Mil. Orderboek no.290 d.d. 18-11-1830,
ARAS Geheim Oorlog d.d. 23-2-1831 La D 5.
- 43) Uitgave A. Kloots, 's-Hage 1831 en Tiél C. Campagne, 1831.
RAM Mil.Corr. Dibbets 203 d.d. 13-2-1831 no.138. RAM Mil.Corr.
Dibbets 203 d.d. 17-3-1831 no.17. RAM Mil.Corr. Dibbets 205
d.d. 7.12.1831 no.867. RAM Mil.Corr. Dibbets 204 d.d. 5-6-1831.
id. 204 d.d. 18-9-1831. RAM Mil.Corr. Dibbets 204 d.d. 25-8-1831
RAM Mil.Corr. Dibbets 204 d.d. 14-10-1831, id. 206 d.d. 25-8-
1832.
- 44) RAM Platen collectie no.638. Ch. Thewissen, 36 Dichters en de
stad Maastricht (z.j.).
- 45) RAM Mil.Corr. Dibbets 202, Aan Oorlog d.d. 20 nov.1830 en 22
dec.1830. RAM Mil. Map 93 d.d. 6 jan,1832, Aan Oorlog no.8
ARAS Geheim Oorlog d.d. 23 febr.1931 La D 5. RAM Archief Opp-
bevelhebber Maastricht no.6 Aan Oorlog d.d. 17-2-1835.
RAM Mil.Corr. Dibbets no.201 d.d. 22-11-1830. ARAS Geheim Oorlog
d.d. 1-10-1832 La R 16. ARAS Geheim Oorlog d.d. 2-10-1831 La R 17
- 46) L.J. Morreau, Een Frans verkeningsrapport van 1831 betreffende
de verdedigingswerken van Maastricht, De Maasgouw, 1955.
RAM Mil.Orderboek, Proclamatie d.d. 30-11-1830 en december passim.
RAM Mil.Map 30 Aan Oorlog d.d. 5-11-1830.
- 47) ARAS. Inventaris van Thielen no.260 d.d. 26-8-1831.
- 48) RAM Archief Opperbevelhebber no.9 1838, KHA Papiers Grégoire 1839
Xp d.d. 1-2-1839. RAM Mil.Corr. Dibbets 202 d.d. 9-1-1831 no.10;

- 203 d.d. 19-4-1831 no.333; 206 d.d. 4-7-1832 no.281; d.d. 877-1832; 242 no.38 d.d. jan.1838; 219 no.38 d.d. jan.1836.
- 49) RAM Archief Opperbevelhebber Maastricht no.6 d.d. 5-3-1835 en no.9 d.d. 28-2-1838.
- 50) v.d. Kemp, Maastrichts Belegstaat van 1830-1839 enz. pg.127 vv.
- 51) RAM Archief v.d. Weyer dossier no.93, Aan Hennequin d.d. 12-3-1831.
- 52) RAM Archief van de Weyer Corr. no.93 d.d. 7-3-1831. idem d.d.7-2-1831. idem d.d. 27-8-1831, 5-9-1831 en 13-10-1831.
v.d. Kemp, Maastrichts Belegstaat etc. pg.23-188-216.
L'Emancipation d.d. 12-2-1831 en 20-9-1832.
- 53) ARAG SS. Exh. d.d. 21 mei 1831, Dibbets aan de Koning. RAM Mil. Corr. Dibbets d.d. 25 jan.1834. Th. Wingens, Generaal Dibbets, 1972. RAM Mil. 241 no.422 d.d. 6 sept.1833. ARAG SS. Exh. 10 sept.1830 no.70. ARAG SS. Exh. 5 okt.1833 no.22. RAM Mil. 207, Dibbets aan Auditeur Militair d.d. 1-10-1833. La Nouvelliste du Limbourg d.d. 7 jan.1834. RAM Mil.map 35, Nierstrasz aan Dibbets d.d. 2 jan.1833. RAM Mil.Corr. Dibbets 208 d.d. 18 maart 1833.
- 54) RAM Mil. Dibbets passim. D.Th. Enklaar, Varende luyden, Assen, 1937, pg.33.
- 55) SAM Ingekomen stukken B en W no.374 Rubriek Politie 1829. RAM Archief Gericke 1837 no.820 d.d. 10-6-1837. A. Maenen, Petrus Regout pg.54 vv.
- 56) RAM Nieuw Rechtelijk Archief, Inv.Hardenberg no.1200 d.d. 6 nov.1830. RAM Mil.Corr. Dibbets 204 d.d. 9 juni 1831 no.481 aan Burg. en Schepenen. RAM Mil.Corr. Dibbets 205 d.d. 5 aug. 1832 no.350. RAM Mil.Map 35, Hennequin aan Dibbets d.d. 10 sept. 1832. RAM Archief Hennequin no.123.
- 57) v.d. Kemp, Bijdrage tot de kennis van de vesting Maastricht in 1830 pg.4 vv. RAM Mil.Corr. Dibbets 199 t/m 206 passim. RAM Nieuwe Rechtelijke Archieven Dossier 1192 passim.
- 58) ARAG SS Exh. 11-9-1832 no.3.
- 59) RAM Mil. 1833 Map 35 d.d. 26 november 1833. ARAG SS Kabinet 6181 Dibbets d.d. 6 okt.1833 aan Oorlog. RAM Mil.Corr. Dibbets 207 d.d. 3 okt.1833 no.385. J.B. Vrijthoff, Beschouwing der stad Maastricht, 1859, SAM Handschriften no.390. RAM Mil.Corr. Dibbets 205 d.d. 19 en 24-4-1832; 203 d.d. 27-4-1831; 205 d.d. 8-4-1832; 206 d.d. 18-10-1832 e.a.. RAM Mil.Corr. Dibbets 244 d.d.11 juni 1836. P.H. v.d. Kemp, De Conventie van Zonhoven, (Bijdr.Vad. Gesch.), 1906 pg.205 vv. La Nouvelliste du Limburg d.d. 1-3-1834 en 13-6-1834. ARAG SS. Exh. 15-10-1833 no.11 en 25-10-1833 aan Oorlog.
- 60) RAM Mil.Corr. 208 Dibbets d.d. 3-4-1834 no.208 en 9-1-1834 no.21. Archief Ned.Hervormde Kerk Maastricht, Handelingen van de Kerke- raad 1824 - 1830. Archief Waals-Ger.Kerk, Actes et Resolutions depuis 1825.
- 61) Archief Ned.Hervormde Kerk Maastricht, Handelingen van de Kerke- raad 1823-1830. Archief Waals-Gereformeerde Kerk, Actes et Résolutions depuis 1825.
- 62) G. Stas, Notice sur P. Schols, Publications, 1873. ARAG SS. Exh. 12 sept.1831 no.22. Nationaal Biografisch Woordenboek deel 3, Brussel 1968. A.F. Manning, De betekenis van C.R.A. van Bommel, 1956, pg.163 vv.
- 63) ARAG SS. Vertrouwelijk Verbaal 6091 Exh. 23 nov.1837 no.183 K. ARAG SS. Geh. Exh. 3 aug.1833 la S 23; 21 okt.1833 La X 35; ARAG 4 okt.1833 La V 33. RAM Archief Opperbevelhebber ro.102. ARAG Justitie Geheim 4611 Exh. 25-6-1832 no.2, Verloren aan Proc.generaal d.d. 12-6-1832. ARAG SS. Geheim Exh. 3-8-1833 La

- S 23 Dibbets aan Oorlog en aan Staatsseccr. De Mey. H.S.M. Korsten, Archief H.Martinuskerk te Venlo, Copie brief d.d. 12 dec.1835.
- 64) ARAG Geheim Justitie 4611. Exh. 25-6-1832 Verloren aan Proc.gene-raal. ARAG SS Exh. 21 juni 1832 no.82 Dibbets aan Oorlog. ARAS Archief Oorlog 263 Dibbets d.d. 21-1-1834 no.26.
- 65) RAM Mil. 35. College van Regenten Bewaringshuis aan Dibbets d.d. 27-3-1833. ARAG SS Geh. Exh. 26-6-1832, La W16, Van Maanen aan de Koning. ARAS Geheim Oorlog Exh. 3 juni 1833 La H0 en 18 juni La P 11. La Nouvelliste du Limbourg d.d. 2 juni 1833.
- 66) RAM Archief Hennequin no.129, aan Dibbets d.d. 27-5-1833. ARAG Geheim Justitie no.4617 Exh. 8-6-1833 no.7 Verloren aan Procureur-Generaal. RAM Mil.Corr. Dibbets no.181 d.d. 29-5-1833 aan Regenten Verz.huis. A. Cosemans, Bijdr. tot de bibliogr. van Vorstenhuis en Land II, pg.19.
- 67) ARAG SS geh.Exh. 25-1-1834, La W 1 Verloren aan Van Maanen. RAM d.d. 24-11-1834, Dibbets aan Oorlog. P. Verhagen, Comte Van der Vrecken, Publ. du Limbourg, 1893. ARAG SS Geheim Dibbets aan Oorlog Exh. 3-8-1833 La S 23. RAM Archief Opperbevelhebber no.77 Maastricht d.d. 18-1-1834. A.J.M. Alkemade, Vrouwen XIX, pg.63 vv., 's-Bosch, 1966. Broeder Sigismund Tagage, Maastricht, bakermat van een congregatie 1800-1850. Hij beschrijft de kerkelijke pe-riode te Maastricht aan de hand van archiefstukken van R.C. Eere-dienst en Biss.Archief 's-Bosch.
- 68) ARAG Exh. 30-11-1833 La H41 Dibbets aan Oorlog. ARAG SS Geheim d.d. 19-10-1833 La X 35, Van Maanen aan de Koning.
- 69) J. Kleynjtjens S.J., Maastricht en Luykgestel in 1834, Bossche Bijdragen, XII 1933, pg.168. Sigismund Tagage, t.a.p. RAM Arch. Hennequin aan Dibbets d.d. 25 okt.1834. Archief Bisd. 's-Bosch, Register AK 31-18 Verslag over Maastricht door G.P. Wilmar en J. Cuyten 1834. Verder Arch.Kluis 4-6 en 4-7. A.M. Frenken: Brie-ven van Dr. J.E. Bogaers, Bossche Bijdragen, deel 25, afl.3, pg.157 vv., dec.1961.
- 70) S. Tagage, t.a.p. pg. vv.. A.M. Frenken, t.a.p. pg.166 vv.
- 71) RAM Mil. 38 Dibbets d.d. 8-2-1836. RAM Mil.Corr. Dibbets 211 d.d. 19-1-1836.
- 72) Sigismund Tagage, t.a.p. pg.79 vv. A.M. Frenken, t.a.p. pg.172 vv. Archief Bisd. 's-Bosch, Archief Kluis 4-6 Maastrichtse kapelaans aan Mgr. Den Dubbelden passim. van Baar d.d. 28-7-1836. H. Kerk-hoffs, lustrum in het zilver, Nijmegen 1962.
- 73) RAM Mil.Corr. Dibbets 209 d.d. 7-1-1835 no.10, Aan Van Boecop. RAM Mil. no.129, Hennequin aan Dibbets d.d. 16-8-1835 no.241. RAM Mil. 243 Corr. Dibbets d.d. 17-8-1835.
- 74) J. Sprenger, Geschiedenis van de teruggave van de O.L.Vrouwe-kerk in 1837, De Maasgouw, 1936. Br. Sigismund Tagage, Bedreigde groei, Maastricht 1959. Drs. G.J.B. Verbeet, De overdracht van de O.L.Vrouwekerk in 1837 tegen de godsdienstige achtergrond van Maastricht in die tijd, Gedenkschrift Basilek O.L.Vrouw, 1962. Archief Bisd. 's-Bosch, Archief kluis no.4-5 en 4-6. RAM Prov. Archief Gericke 10544. ARAG R.K.Eredienst Inv.487/488 Exh. 17-11-1837 no.7 - 2795 en 8-12-1837. RAM Mil.Corr. Dibbets 200 Dib-bets d.d. 16-4-1835 Aan Oorlog. RAM Archief Opperbevelhebber Maastricht no.6 Dibbets d.d. 5-5-1835.
- 75) ARAG SS Kabinet no.6181 Dibbets d.d. 6-10-1833 aan Oorlog en Exh. 30-9-1833 no.14. RAM Mil. 244 Dibbets aan Oorlog d.d. 6-5-1836.
- 76) C. v. Epen, De regtvaardigheid onzer zaak, Uitg. Straatmans, Maastricht, 1832. idem, Redevoering over 2 Caron. XXIII, id., 1828, Hulde aan de helden van het Kasteel van Antwerpen, 1833. RAM Archief Hennequin 129 d.d. 30 jan.1837. RAM Kabinet Gericke Exh. 28 febr.1837 La A 232. RAM Mil.Corr.Dibbets 211 d.d. 18 sept.

- 1836 no.671 aan Eeredienst.
- 77) ARAG SS Geheim Exh. 3 dec.1837 La F 45. ARAG SS Geheim Exh. 17 nov.1835 La Q 39. Afbeelding en Beschrijving der lijkstatie van wijlen Baron Dibbets. G.J.B. Verbeet, Mystificatie en waarheid rond Baron B.J.C. Dibbets, Miscellanea Traject. 1962, pg.623-639.
- 78) Krist, Een kunstenaarsreisje door Limburg en België, 1841. SAM Le Journal du Limbourg d.d. 10-4-1840.

HOOFDSTUK IX LIMBURG POLITIEK GESCHIEDEN VAN MAASTRICHT

- 1) SAH Prov.Archief Dossier 519, Correspondentie 1830/1831. Memorial Administratif 1830, passim.
- 2) Population Relevé décennal 1831 à 1840. Statistique de la Belgique, publié par le Ministre de l'intérieur, Bruxelles, 1842. Ch.Terlinden, La Politique économique de Guillaume I, roi des Pays Bas en Belgique (1814-1830), Revue Historique 47, année 1922.
- 3) SAH Dossier 710 Jaarverslag Van de Weyer over 1833.
- 4) RAM Archief V. d. Weyer no.61 Aan Gemeenten d.d. 21-3-1831. RAM Archief V. d. Weyer no.61 idem d.d. 2-6-1831.
- 5) ARAB Papiers Rogier Dossier 242, Weustenraad d.d. 19-12-1830 RAM Archief v.d. Weyer, Aan Hasselt d.d. 12-2-1831. RAM Mil.Corr. Dibbets 208 d.d. 23-11-1833.
- 6) RAM Archief van de Weyer, Verslag over 1831 d.d. 16-4-1832 no.160. SAH Prov.Archief Hasselt Meyers d.d. 30-12-1833 en 29-12-1838.
- 7) SAH Prov.Archief Dossier 712 Simons d.d. 22-4-1832 en 6-11-1833; 17 sept.1834 en 24 sept.1836 en 30 juli 1839. Annuaire de la Province de Limbourg pour 1833, Hasselt 1833.
- 8) RAM Archief van de Weyer, Aan Hennequin d.d. 1-12-1831. SAH Prov.Archief Dossier 712 V. d. Weyer d.d. 19-12-1834. idem Dossier 1832 Aan Hennequin d.d. 16-4-1832.
- 9) ARAB Papiers Rogier no.255-257, Hennequin aan Binnenlandse Zaken d.d. 24 mei 1833. Memorial Administratif 1833, J.F. Hennequin Verslag d.d. 1-12-1833. N. Eussen, Heerlen in de Belgische Tijd, Bulletin Hist.Kring Land van Herle, 1954 pg.105.
- 10) Gemeente Archief Heerlen, Processen verbaal dossier 418/420.
- 11) ARAG SS Exh. 19 febr.1831 no.68, Staatsraad v. Doorn aan de Koning. ARAG SS Exh. 10 dec.1831 id. SAH dossier 712, L.A. v.d. Weyer aan J.H. Hennequin d.d. 16-4-1832. RAM Archief Gericks 5345 Gericks aan Kerens d.d. 14-9-1831.
- 12) RAM Mil.Corr. 242 no.368 d.d. 11 aug.1834. ARAG SS Geheim Exh. 14-12-1838 La 00 10. P.J. Debouxblay, Histoire de la seigneurie de Nivelles sur Meuse, Liège, 1935.
- 13) RAM Archief V. d. Weyer, dossier 202.C. Lemmers d.d. 13 juli 1831. Gem.Archief Horst, Corr. 386 d.d. 23 nov.1830. idem dossier 553 d.d. 31 okt.1830; Gem.Archief Venray d.d. 21 juli 1831.
- 14) Prov.Bibliotheek Hasselt, Nouvelle liste du Limbourg 1833-1835. M. de Vroede, De Belgisch-Limburgse Pers van 1830-1860, Leuven, 1963, Interuniversitair Centrum no.28. H. Leynen, Een Limb. weekbladpers in Limbourg, Hasselt, 1936.
- 15) SAM Aankondigingsblad 1834-1837.
- 16) Gedenkboek Gulden pg.55 vv. Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel. 1968, deel 3 kolom 536-540.
- 17) Archief Kasteel Amstenrade, dossier 46, Correspondance De Marchant et d'Ansembourg. Brieven uit najaar 1830.
- 18) Ia. Brieven uit 1831. Verder dossier 37 Correspondentie 1830-1837.
- 19) Memorial Administratif 1834, J.H. Hennequin d.d. 30 sept.1834.

- C. Terlinien, B.T. de Theux van Meyland, Biographie Nationale de la Belgique, tome 24, pg. 771.
- 6) L'Emancipation, Journal du Matin, d.d. 21 nov. 1833. Nouvelliste du Limbourg d.d. 30 sept. 1834.
- 7) W. Roelants, De Gouverneurs van Limburg sinds 1830, Maandschrift Limburg 1924/25.
- 8) Exposé de la situation administrative de la Province de Limbourg fait au Conseil provincial par la députation des états, Liège, 1836. Mémorial Administratif 1833: Verslag gouverneur Hennequin d.d. 1-12-1833.
- 9) RAM Archief v.d. Weyer 1832 no. 160. Verslag 1831 d.d. 16-4-1832. SAH Prov. Archief Dossier 712: Verslagen Arrondissementscommissarissen 1832-1838.
- 10) SAH Dossier 712 Jaarverslagen Arrondissementscommissarissen, passim. RAM Archief v.d. Weyer 1831 t/m 1838 passim. Gemeente Archief Beek, Dossier 14, Raadsbesluit 12 juli 1834. RAM Archief V. d. Weyer no. 690 d.d. 25 sept. 1834, Verslag.
- 11) Tournée, idem Hennequin d.d. 15-9-1834. SAH Prov. Archief Dossier 712, Jaarverslagen Arrondissementscommissarissen, passim. Gem. Archief Beek Dossier 13: Vergadering Gemeenteraad d.d. 2-11-1826. Gem. Archief Kerkrade: Raadsverlagen 1828-1839. RAM Archief V. d. Weyer no. 359, Tournée 1837 d.d. 7-7-1837. id. no. 440 d.d. 11-5-1838. id. no. 955 d.d. 13-1-1836. Exposé de la situation administrative 1836. Krist, Een kunstenaarsreisje naar Limburg in 1841. SAH Prov. Arch. Limburg 712 Simons, Jaarverslag Tongeren d.d. 11 nov. 1832. Gem. Archief Heerlen, Raadsbesluit d.d. 3 april 1832.
- 12) Exposé etc. idem 1831-1838. SAH Prov. Archief 528 Dossier Gennep d.d. jan. 1833.
- 13) RAM Archief v.d. Weyer 1832 d.d. 12 febr. 1832. RAM Mil. 243. Dibbets aan Vorleg d.d. 26-2-1835.
- 14) RAM Archief v.d. Weyer no. 440 d.d. 11 mei 1838. J.M. v.d. Venne, Geschiedenis van Heer pg. 202 vv. Gemeente-archieven passim.
- 15) Administratief mémorial over 1833. RAM Archief v.d. Weyer d.d. 11 mei 1838. SAH Prov. Archief no. 712 H.A. Simons d.d. 14 sept. 1836.
- 16) J. Broepoels, Het lager onderwijs in de provincie Limburg (1815-1830). Exposé etc. 1831-1838. SAH Dossier 711. Jaarverslagen Arrondissementscommissarissen.
- 17) RAM Archief v.d. Weyer no. 419 Aan v.d. Weyer d.d. 16-9-1833.
- 18) H. de Merode, Souvenirs, 1864. RAM Mil. Corr. Dibbets 1832 passim. SAH Prov. Archief Dossier 712 Jaarverslagen 1832-1838. Gemeente Archieven passim.
- 19) Table Générale des lois, décrets, arrêtés, instructions etc. publiés dans la province de Limbourg depuis le régime français jusqu'au janvier 1840, par des employés de l'administration provinciale, Liège, 1842.
- 20) Klooster Redemptoristen te Wittem: Kronyken der Missien Chronica Collegiorum Congregationis Sancti Redemptoris, deel III, 1895, Brugge. H. Mosmans: Het Redemptoristenklooster te Wittem, Stadsarchief Tongeren, Beraadslagingen 1835. RAM Archief Hennequin no. 119 d.d. 1838, Namen der Paters CSSR J. Henkens, Een geslaagde H.M. ssie te Weert in 1836, in Land van Weert okt. 1950.
- 21) Gemeente Beek, Raadsbesluiten Dossier 12 d.d. sept. 1831.
- 22) Gem. Archief Gennep Ned. Hervormde Gemeente d.d. 15 aug. 1832. Brief van de Eglise Evangile Française te Luik d.d. 21 juli 1833 W. Sangers-A.H. Simonis, Er ligt een eiland in de Maas. Gemeente Archief Beek, Raadsbesluiten deel 13 d.d. 1-6-1833. P. Derriks, Het simultaneum in de 19e eeuw, Maandschrift Limburg 1959, 38e jrg. pg. 66 vv. C. de Boenen, De Basiliek van Meerssen. P.H. Suringar,

- Levensschetsen van J.W. Suringar, Jaarboekje Limb. Protestanten-vereniging, 1917, pg.13-80. ARAG SS Geheime Exh. 9 aug.1835 La S 24; Gemeente Archief Beek, Raadsnotulen deel 12 d.d. 28-9-1827. RAM Archief van de Weyer, Dossier 596 d.d. 31-3-1836. SAH, Prov. Archief no.529 Van de Weyer aan J.F. Hennequin d.d. 27-8-1833. MBZB Correspondance Politique Rapports entre La Belgique et les Pays Bas no.61, 27-6-1835.
- 38) RAM Mil. 209 d.d. 1 sept.1834 aan Baron Hurel. ARAG SS Exh. 27 sept. no.19 d.d. 11 okt.1834 no.77. RAM Archief Opperbevelhebber no.45. M.K.J. Smeets, Een noodlottig schot, Album M.Bussels, Hasselt, 1957. La Nouvelliste du Limbourg d.d. 25 sept.1834.
 - 39) C. Bamps, Passages de troupes et prestations militaires à Hasselt en 1830-1831, Ancien Pays de Looz, 9e jrg. no.2-3-4, 1905.
 - 40) Memorial Administratif 1833. Gemeente Archief Hasselt, Dossier De Cecil, Hennequin d.d. 27 okt.1831. P. Vandebroeck, Het politieke leven te Hasselt 1830-1857.
 - 41) Prov.Bibliotheek Hasselt, Nouvelliste du Limbourg 1833-1836.
 - 42) Gemeentearchief St.-Truiden, Raadsnotulen 1831-1838.
 - 43) Stadsarchief Tongeren, Nieuw Archief, Beraadslagingen 1820-1840, no.164-169.
 - 44) Gemeente Archief Sittard, Raadsnotulen en Correspondentie register 1820-1839.
 - 45) Gemeente Archief Roermond, 143 Verslagen Gemeenteraad, 825 Correspondentie met Lecharlier, 826 Correspondentie met N.J. Dawne. 827 Correspondentie met kol. Van den Broek. 1'Industrie, Journal Commercial, Liège, januari 1831 no.2 en 8.
 - 46) Baron J.G. van Hovell tot Westerflier, Roermond vroeger en nu, pg.61 vv.
 - 47) Gemeente Archief Roermond no.144, Verslagen Raad 1834-1840.
 - 48) Gemeente Archief Kerkrade 22, Gemeenteverslagen 1822-1838. H.W.H. Fverts, Mgr. H.H.J. Peters, Jaarboek Rolduc, 1928.
 - 49) Gemeente Archief Venlo, Inventaris Op de Laack no.474. H.S.M. Korsten, Venlo in de Belgische tijd, Spiegel Historial, 1968. Klooster Paters C&SR te Wittem, Kronyk der Missien.
 - 50) Gemeentearchief Venlo, Inv. Op de Laack no.151, Begrotingen 1820-1840. Verslag over den administratieven toestand der stad Venlo door den Raad aar deszelfs medeburgers, Venlo , 1836. J.A. Zeeuwen, De handel van Venlo tussen 1830 en 1870, de Luif, 1953.
 - 51) Gemeente Archief Weert, Inv. Henkens no.7-8, Raadsnotulen 1821-1842, met name d.d. 8 juli 1836 en 29 september 1838. St. Smeets, Weert in het begin van de 19e eeuw, Weert, 1949.
 - 52) Gemeente Archief Weert, Inv. Henkens no.7-8, Raadsnotulen 1821-1842, met name d.d. 8 juli 1836 en 29 september 1838. St. Smeets, Weert in het begin van de 19e eeuw, Weert, 1949.

HOOFDSTUK X LIMBURG IN AFWACHTING VAN VRFDE

- 1) ARAG SS Kab. 6181 Bijlage d.d. 23-8-1833. RAM Mil.Corr. 240 Dibbets aan Oorlog d.d. 5 juni 1833 no.248, d.d. 6 juni 1833 no.252 en d.d. 20 juni 1833 no.278; ARAG SS Exh. 26 juni 1833 no.8 Dibbets d.d. 5 juni 1833. ARAG SS Exh. 11 nov. 1833 no.93 Dibbets aan Oorlog d.d. 31 okt.1833. ARAG SS Kab. no.6181 Gericke aan Z.M. d.d. 10 nov.1833.
- 2) ARAG SS Exh. 22 okt.1833 no.9. RAM 241 Dibbets d.d. 9 sept.1833 no.426.
- 3) ARAG SS Kabinet Geheime Exh. 22 juli 1833 La C 22 d.d. 3-7-1833. Bijlage en 39 juli 1833 La Z 22. RAM Mil.Corr. 207 Dibbets aan Majoor Menso no.434 d.d. 7-11-1833. RAM Mil. 36 no.250 d.d. 9-1-1834, RAM Mil. 38 no.319 d. d.d. 12 jan.1836, RAM Mil. 39 no.381 d.

- d.d. 11 jan.1837, RAM Mil. 40 no.242 d. d.d. 10 jan.1838, RAM Mil. 41 no.284 e. d.d. 11 jan.1839.
- 4) ARAG SS Bijlage bij Exh. 27 juli 1833 La Z 22. ARAG SS 6493 Algemene Begroting van Inkomsten en Middelen voor het dienstjaar 1828, 1829 en 1830. J.A. Zeeuwen, Venlo, Kaai-en Ankergeld, De Luif, Venlo.
 - 5) ARAG SS Gericke d.d. 3 dec.1833 La 45L. ARAG SS Exh. 30 april 1834 no.5 met Bijlage d.d. 18-2-1834 en d.d. 24 maart 1834. ARAG SS Exh. 5 april 1834 La 58 M. Gericke aan Tets van Goudriaan met bijlagen.
 - 6) SAM Archief K.v.K. Vergadering d.d. 5 jan. en 23 jan.1837. RAM Mil. no.39 no.313b Chainaye aan Stadsbestuur van Maastricht d.d. 16 juni 1837.
 - 7) Exposé de la situation administrative etc. voor 1836 pg.18.
 - 8) MBZB 2675 Bis Dossier Meuse, K.v.K. Verviers d.d. 24 juni 1833. ARAB Dossier Kamer van Koophandel te Luik no.524 passim. RAM Arch. Gericke no.5345 La 2 B d.d. 3 aug.1831. Vergelijk Hoofdstuk Douanelinies rond Maastricht onder Koninklijk Besluit d.d. 24 sept.1833.
 - 9) SAH Prov.Bestuur van Limburg Dossier 712 L.A. v.d. Weyer aan Gouverneur d.d. 1-1-1834. MBZB 2296 II Céréales 1834-1839. De Lamberts d.d. 15 mei 1835. RAM Arch. v.d. Weyer 1835 Dossier 416 d.d. 19-6-1835.
 - 10) ARAB Kamer van Koophandel van Luik Dossier 446. Zitting d.d. 10-2-1835. ARAB Kamer v. Kooph. Luik 524 Vice-pres. Pirlot-Terwagne aan Jos Dubois et Cie d.d. 18-7-1835. Id. d.d. 1-8-1835 aan de Gouverneur van Luik.
 - 11) Exposé de la situation etc. de Limbourg over 1836.
 - 12) Nouvelliste de Limbourg d.d. 22 nov.1833 en 2 dec.1833.
 - 13) Prov.Bibliotheek Hasselt La 52, La Nouvelliste, Journal de Limbourg d.d. 5 jan.1835, 10 jan.1835; 27 juni 1835, 19 nov.1835; 2 dec.1835 en 12 dec.1835.
 - 14) SAH Prov.Archief Dossier 712 A. Simons aan de Gouverneur van Limburg d.d. 14 sept.1836 en 20 febr.1838. id. L.A. v.d. Weyer en Gedeputeerde Staten d.d. 25 juli 1836 en 20 februari 1838. RAM Archief van de Weyer Dossier 6581 no.29 aan De Lamberts d.d. 11 jan.1836.
 - 15) RAM Mil. 40 Dibbets d.d. 10 dec.1838 no.526. Nouvelliste de Limbourg d.d. 30-dec.1834.
 - 16) MBZB 2296 II Céréales, Gouverneur De Lamberts aan de Minister van Binnenlandse Zaken, Hasselt d.d. 1 dec.1835. MBZB Correspondance Politique Départements Ministeriels 3 no.1. Minister Evain aan Minister Duvivier d.d. 2 maart 1834. MBZB idem no.4 Dibbets aan Hurel d.d. 20 mei 1836. MBZB Correspondance Politique Rapports Entre la Belgique et les Pays Bas no.3 no.60 d.d. 3 maart 1834; 5 maart 1834, 5 mei 1834.
 - 17) ARAG SS La F 13 Bijlage, Dibbets aan Oorlog d.d. 16 maart 1836. RAM Mil. 244 no.93 Dibbets aan Oorlog d.d. 4 maart 1836, idem 16 maart 1836, idem 21 maart 1836, idem 16 april 1836.
 - 18) MBZB Barcn E. d'Huart aan Buitenlandse Zaken no.68/69 d.d. 26 aug.1835 en d.d. 23 mei 1835 Correspondance Politique Rapports entre la Belgique et les Pays Bas, affaires Divers no.5. MBZB Correspondance Politique, Grande Bretagne no.8 d.d. 12 okt. 1835 no.128.
 - 19) MBZB 2296 II Céréales 1834/39, aan Min. van Financien d.d. 4 sept. 1835. Correspondance Politique Grande Bretagne 1835 no.8 no.124 d.d. 7 okt.1835 aan S. van de Weyer. Moniteur Belge XII, 1837, no.144 d.d. 24 mei 1837. Uit de ambtelijke stukken blijkt dat ingevoerd werden in 1834 1068 kg. zijde naast een bedrag van

- f.3466,- aan kleren in 1834 en f.1649,- in 1835 (RAM Mil. 37 no. 324; RAM Mil. 38 no.319a).
- 20) RAM Archief van de Weyer 1835 no.416 d.d. 17 juni 1835. RAM Mil. Corr. Dibbets no.211. Aan Kerens d.d. 5 maart 1836.
 - 21) ARAG SS 4137 Exh. 7 mei 1836 no.10, Dibbets aan Oorlog. Bijlage RAM Mil. no.38 Verslag Vrijthoff d.d. 13 juni 1836 no.7a.
 - 22) RAM Archief Gericke no.5351 d.d. 13 mei 1833. RAM Mil.Corr. 244 Dibbets aan Oorlog d.d. 16 april 1836. RAM Mil.Corr. 243 no.441 id. d.d. 21 sept.1835.
 - 23) Moniteur Belge, 6e jaargang no.49 d.d. 18 februari 1836 en no.144 d.d. 24-5-1837. Dagblad l'Union d.d. 27 maart 1836. Bijlage bij ARAG SS La F 13 d.d. 13 april 1836. ARAG SS geheim Dibbets aan Oorlog Exh. 13 mei 1836 no.26 La F 13.
 - 24) RAM Archief van de Weyer 1835 no.416 d.d. 17-6-1835. ARAG SS geh.Exh. 18 febr.1835 La C 6 Dibbets aan Oorlog. ARAG SS Exh. 21 juni 1839 no.108 Kamer van Koophandel aan Jhr. Gericke d.d. 13 okt.1837.
 - 25) RAM Mil. 39 Aan Dibbets d.d. 15 sept.1837 no.270. ARAG SS Exh. 6 febr.1838 no.11, Dibbets aan Oorlog. ARAG SS 5824 Exh. 12 jan. 1839 La F 2 Dibbets aan Oorlog d.d. 6 jan.1839.
 - 26) ARAG SS Exh. 20-2-1836 no.77 Dibbets aan Oorlog d.d. 10-2-1836. ARAG SS Geheim Exh. 28 maart 1836 La Q 11. RAM Mil. 244 Dibbets aan Oorlog no.93 d.d. 4 maart 1836.
 - 27) MBZB 2296 II Céréales 1834/1839, Aan Minister van Financiën d.d. 4 september 1835.
 - 28) RAM Archief van de Weyer Dossier 6581 no.25 d.d. 7-3-1836.
 - 29) RAM idem no.6581 no.8 Aan Gouverneur De Lamberts vanuit Valkenburg d.d. 23 jan.1836.
 - 30) Le Moniteur Belge 6e jrg. no.21 d.d. 21 febr.1836.
 - 31) MBZB 2296 II Céréales 1834-1839 Burgemeester en Schepenen van Luik aan de Gouverneur van Luik d.d. 1 juli 1836.
 - 32) MBZB Correspondance Politique. Rapports entre la Belgique et les Pays Bas. Affaires Divers no.5 no.78-79-80. Sylvain van de Weyer aan Buitenlandse Zaken d.d. 15 oktober 1835 en 31 oktober 1835.
 - 33) Recueil des Traités. ARAG SS Geheim Exh. d.d. 29 jan.1835 La O 3. RAM Archief van de Weyer d.d. 24-10-1835 dossier 416. Moniteur Belge, journal officiel XII 1837 d.d. 1 jan.1837.
 - 34) ARAB Kamer van Koophandel van Luik Dossier no.446 zitting van 16 aug.1837, Adres aan Z.M. de Koning.
 - 35) SAH Jaarverslagen Doss.712 L. van de Weyer, Valkenburg d.d. 26 Jan.1838 aan Ged.Staten te Hasselt. Id. L. v.d. Weyer aan Gouverneur de Lamberts d.d. 29 jan.1839. Memorial Administratif 1837 d.d. 21-7-1837.
 - 36) SAH Alg.Verslag Arrondissement Maastricht - linker Maasoever over 1838. Aan Gouverneur de Lamberts d.d. 39 juli 1840.
 - 37) Exposé de la situation administrative de la Province de Limbourg, fait au Conseil Provincial par la députation permanente over de jaren 1837, 1838, 1839.
 - 38) RAM Mil. 39 Aan Dibbets d.d. 15 sept.1837 no.270. ARAG SS Exh. 9 jan.1838 no.67, 13 jan.1838 no.3.
 - 39) ARAG SS Exh. 1 maart 1838 no.1; 9 maart 1838 no.9; 30 maart 1838 no.71. SAH Prov.Arch. Dossier 712 H. Simons d.d. 30 juli 1839. RAM Mil. 4 no.61 en 611, Kerens aan Dibbets d.d. 23-6-1838. RAM Mil. corr. Dibbets 212. Aan Maj. Menso d.d. 16-4-1837 no.207 en d.d. 1 mei 1837 no.244.
 - 40) ARAS Geheim Exh. 31 juli 1839 S 14, inliggend La Vedette du Limbourg. Stadsarch. Tongeren Beraadslagingen 9 febr.1838.
 - 41) De gegevens omtrent de goederenhandel zijn ontleend aan:

- ARAG SS no.31 d.d. 20-4-1833 (voor 1831). RAM Mil. Dossier 35 no.489 c (1832), 36 diversen (1833), 37 no.325 A-B-C (1834), 38 no.319 A-B-C (1835), 39 no.381 A-B-C (1836), 40 no.242 A-B-C (1837), 41 no.284 A-B-C (1838), ARAG Verzameling van Maanen, Aanwinst 1900 2e afd.no.176.
- 42) Vgl. A.J.F. Maanen: Petrus Regout pg.150-177. ARAG SS Exh. 3 sept.1834 no.58. ARAS Alg.Rekenkamer Exh. 16 maart 1835 no.1. RAM Mil.Corr. Dibbets no.209 no.775 d.d. 31 aug.1834.
 - 43) SAM K.v.K. no.1 Vergadering d.d. 30 okt.1835. ARAG SS 4100 Exh. 19 jan.1836 no.1. RAM Archief Gericke no.5358 d.d. 16 nov.1835.
 - 44) RAM Mil.Corr. Dibbets no.212 Aan Jhr. Kerens d.d. 24 aug.1838. id. no.39 d.d. 22 dec.1837 no.27. SAM Arch. K.v.K. no.1 Vergadering d.d. 30 aug.1837 en 29 mei 1838. ARAG SS Exh. 10 en 23 maart 1838 no.100. RAM Klappers Agenda's Opperste Burgelijk Bestuur 1173 G Prov.Archief.
 - 45) RAM Mil.Corr. 37 no.380 d.d. 7 maart 1835.
 - 46) RAM Archief Gericke d.d. 1 mei 1835 no.5338. SAM Archief K.v.K. no.1 Verslag d.d. 22 aug.1835. RAM Prov.Archief Klappers op de Agenda no.10541 (21). RAM Prov.Archief 1276 d.d. 3 okt.1837, 7 okt.1837 (no.10544).
 - 47) Catalogue de produits d'art et d'industrie de Maestricht, figurant à l'exposition ouverte dans les salons et sous la direction de la Société des amis des sciences, lettres et arts de cette ville, Maestricht, 1834 et 1835.
 - 48) Archief N.H.M. te Amsterdam, Ingekomen stukken no.5146 E.
 - 49) Id. no.3225 E en 572 en 1672. J. Koreman, Iets over de Maas-trichtse boekdrukkersfamilie Lekens, Limburgse Leeuw, 1958, pg.13-15 en 38-39.
 - 50) W.M.F. Mansvelt, Gedenkboek N.H.M. pg.233-234.
 - 51) RAM Mil. 40 en 264, P. Regout aan Dibbets d.d. 31 jan.1838. SAM Arch. K.v.K. no.1 Vergaderingen van 6 en 9 maart 1838. ARAG SS Exh. 26 jun.1838 no.76. Dibbets aan Oorlog en 29-11-38 no.92 . A.J.F. Maenen, P.Regout pg.180-199. ARAG SS 4176 Exh. 23 sept.1836 no.107.
 - 52) RAM Mil. 243, Dibbets aan Oorlog d.d. 6 juni 1835. RAM Prov. Archief Klappers op indices 1837 no.10544 d.d. 9 febr.1837.
 - 53) ARAG SS Exh. 13 mei 1836 La F 13, Tets van Goudriaan aan de Koning d.d. 7-5-1836 en Verstolk van Soelen d.d. 13 en 15 april 1836. SAM Archief K.v.K. no.1 Vergaderingen d.d. 15 april en 13 augustus 1836.
 - 54) SAM Archief K.v.K. no.1 Verslag van de Vergaderingen d.d. 24 oktober 1837.
 - 55) RAM Mil. 40 Graanhandelaren aan Dibbets no.528 a en d.d. 30 nov. 1838 en 8 nov.1838.
 - 56) RAM Mil. 40 no.526 Vrijthoff aan Dibbets d.d. 10 dec.1838. ARAG SS Exh. 14 dec.1838 no.104 Dibbets aan Oorlog.
 - 57) SAM Archief K.v. Koophandel no.1. Verslagen d.d. 15 okt. en 9 november 1833. SAM Archief K.v.K. no.1. Verslag d.d. 5 maart 1835. MBZB Dossier 10206 no.159, Session 1835-1836. ARAB Min. Financien no.360 Carton 68 Dossier 31. Exposé de la situation etc. du Limbourg 1837. Rapport van de heer Dumonceau.
 - 58) ARAG SS 4143 Exh. 30 mei 1836 no.33 Dibbets aan Oorlog. ARAG SS Geheim Exh. 13 mei 1836 La F 13. RAM Mil.Corr. 210 Dibbets aan Genie d.d. 27 maart 1835. SAM Archief K.v.K. no.1 en 48 Vergaderingen d.d. 13 aug.1836 d.d. 5 april 1833 en d.d. 9 nov.1833. SAM Arch. K.v.K. no.1 Vergaderingen d.d. 29 mei 1838.
 - 59) SAM Arch. K.v.K. no.1 Vergaderingen d.d. 21 en 24 okt.1837. RAM Mil. 40 no.245 Ir. Knoop aan Dibbets d.d. 5 juni 1838. ARAG SS Exh. 10 juni 1838 no.65 Dibbets aan Oorlog. ARAG SS

- Exh. 12 april 1838 no.73-74-75 en 25 juni 1838 no.4 Dibbets aan Oorlog.
- 60) Mémorial Administratif 1836. Gem.Archief Roermond Dossier 11.208 J.F. Hennequin d.d. 27-4-1831 en 20-12-1833, De Lamberts d.d. 24-1-1835, 8-4-1836 en 23-9-1837. SAH Archief Gemeente Hasselt Dossier 74.
 - 61) Nouvelliste du Limbourg d.d. 1 maart 1834.
 - 62) Exposé etc. 1836.
 - 63) Gem.Archief Kerkrade, Vermeldenswaardige feiten uit de geschiedenis van Kerkrade. SAH Prov.Dossier 712 v.d. Weyer aan Hennequin d.d. 19-12-1834. SAH Dossier 712 Jaarverslagen Arrondissement 1832-1838.
 - 64) SAH L. v.d. Weyer aan Gedep.Staten d.d. 26 jan.1838. RAM Mil. 241 Dibbets aan Oorlog d.d. 6 febr.1834 no.55. SAH Dossier 712 Jaarverslagen Arrondissementen 1832-1838. Nouvelliste de la Province de Limbourg d.d. 12-3-1834.
 - 65) Mémorial Administratif 1833. Exposé de la situation adm. de la Prov. de Limbourg 1836 pg.19 vv. 1836-1839 pg.62.
 - 66) R. Demoulin, le Bassin Mosan etc., Bulletin Liègeois, tome 63, 1939. Gem.Archief Kerkrade, Vermeldenswaardige feiten uit verleden Kerkrade.
 - 67) RAM Archief v.d. Weyer Aan Hasselt d.d. 15-7-1835. Protest Meerssen d.d. 18-18-1834.
 - 68) Gem.Archief Kerkrade, Vermeldenswaardige feiten etc. SAH Prov. Archief 712 L. v.d. Weyer aan Hennequin d.d. 19-12-1834 en Jaarverslagen 1832-1838.
 - 69) SAH Prov.Archief 712,L. v.d. Weyer aan Ged.Staten d.d. 26-1-1838, RAM Mil. 241, Dibbets aan Oorlog d.d. 6 febr.1834 no.55, Nouvelliste de la Province de Limbourg d.d. 12-3-1834.
 - 70) Exposé de la situation adm. de la Prov. de Limbourg.
 - 71) SAH Prov.Archief Dossier 529. Aan J.F. Hennequin d.d. 13 aug.1833.
 - 72) MBZB Dossier 2317 I. Situation de l'agriculture, industrie et commerce. Hennequin, Hasselt d.d. 27-2-1833. Exposé de la situation etc. 1836.
 - 73) Mémorial Administratif 1834, J.F. Hennequin d.d. 6 mei 1834. Exposé de la situation administrative etc. 1836.
 - 74) Exposé de la situation administrative de la Province de Limbourg Nouvelliste, Journal de la Province de Limbourg. SAH Province de Limbourg Gouverneur Register 160, 161, 162, 163, 164, 165.
 - 75) RAM Archief van de Weyer. Hennequin d.d. 9 nov.1833. SAH Dossier 712 v.d. Weyer d.d. 1 jan.1834. SAH Archief Gem. Hasselt Dossier 43 Landbouw.
 - 76) MBZB 2296 II Céréales,Gouverneur de Lamberts aan Binnenlandse Zaken d.d. 12 okt.1838. MBZB no.2311 E Question sociale et ouvrière 1830-1870. Gouverneur Luik d.d. 17 11-1834; Gouverneur Limburg d.d. 30-1-1835. Exposé de la situation adm. de la Province de Limbourg 1836.
 - 77) ARAB K.v.K. te Luik no.524 en 528. H. v.d. Wee, Historische aspecten van de economische groei, pg.184, Antwerpen 1972. P. Scholler, La transformation économique de la Belgique de 1832 à 1844, Bulletin de recherches économiques et sociales 14e jrg. no.3-5 pg.526 vv., Leuven, 1948. P. Demoulin, Le Bassin Mosan pendant la première moitié du 19e siècle, Bulletin de l'institut archéologique, Liègeois, Tome 63, 1939. Schloss Kalkum, Acta Handelszustand Aachen. Dossier 1540-1568.
 - 78) ARAB K.v.K. Luik 524 aan Min.Binn.Zaken d.d. 31-8-1836, 525 id. d.d. 4-5-1838 en 524 id. d.d. 19-12-1834.
 - 79) MBZB Dossier Meuse 2675 Bis I no.118 d.d. 20-11-1835. ARAB K.v.K. Luik no.525, d.d. 29-11-1837.

- 80) Bibliotheek Universiteit Luik, L'Industrie d.d. 8-4-1831.
- 81) ARAB K.v.K. Luik d.d. 21 okt.1839, 26 juni 1840 en 10 juli 1840.
- 82) C. Terlinden, B.T. de Theux, Biogr.Nat. de la Belgique, deel 24, pg.771.
- 83) RAM Archief Opperbevelhebber no.6 Correspondentie d.d. 19-8-1835.
- 84) Mémorial Administratif de la Province de Limbourg pour 1837, Liège 1837. H.S.M. Korsten, Venlo in de Belgische tijd 1830-1839. Spiegel der Historie, Zaltbommel, 3e jrg. no.9, 1968. Stadsarchief Tongeren, Beraadslagingen d.d. 4-7-1837.
- 85) SAM Archief K.v.k. no.1 Verslag vergaderingen d.d. 7 en 9 november 1838. RAM Mil.Corr. 41 no.515,Vrijthoff aan Dibbets d.d. 25 december 1838.
- 86) ARAG SS,Tets aan de Koning d.d. 5 juni 1833 no.17. RAM Mil. 39. Hennequin aan Dibbets no.149 b. d.d. 10 sept.1837. SAM Archief K.v.K. no.1. Vergaderingen d.d. 5 maart 1835 en 4 nov.1835. RAM Mil. 212. Dibbets aan Kerens d.d. 7 dec.1836 no.748.

HOOFDSTUK XI DE SCHEIDING VAN LIMBURG VOLTROKKEN

- 1) C. Smit, De Conferentie van Londen, pg.234 vv. RGP no.40. Jer-ningham aan Palmerston, d.d. 6 juni 1834, pg.362/363.
- 2) ARAG SS Kab. 6255 Gevolmachtigd minister Perponcher, Corr. met Koning van Pruisen, Verstolk d.d. 3-2-1835 en 7-10-1835.
- 3) A. de Ridder, Histoire diplomatique de 1839,pg.90 vv, Hoofdstuk IX.
- 4) RAM Archief v.d. Weyer d.d. 11-5-1838. SAH Prov.Archief L. v.d. Weyer d.d. 28-1-1839,Dossier 712.
- 5) C. Webster, The Foreign policy of Palmerston pg.514 vv. A. de Ridder, Histoire dipl. du traité de 1839, hfdst.I
- 6) C.Smit, de Conferentie van Londen, pg.254 vv. La Protestation du Limbourg, pg.66-78.
- 7) ARAG SS Geheim Exh. 8 aug.1838 La M 33 Bijlage.
- 8) De la Question Territoriale entre la Hollande et la Belgique, Liège, 1838. A. de Ridder, Histoire diplomatique du traité de 1839, hfdst.IV-V.
- 9) MB7B Correspondance Politique. ARAG SS Geheim Exh. 4 juni 1838 La S 22; id. 9 mei 1838 La W 18; id. 18 mei La N 20; id. 20 mei 1838 La N 20; id. 7 juni La N 23; id. 14 juni 1838 La II 24; 15 juni 1838 La W 24; 19 aug.1838 no.91. La protestation du Limbourg IIe Partie pg.101 vv.
- 10) ARAG SS geh. Exh. 18 mei 1838 La N 20 en 15 juni 1838 La W 24.
- 11) ARAG Justitie geheim Dossier 4640 Exh. 20 juli 1838 no.9 Verloren aan Staatssecr. van Doorn. ARAG SS geh. Exh. 8 juni 1838 La O 23; 4 juli 1838 La C 28; 8 juli La R 28. ARAG SS Dibbets aan Oorlog Exh. 8 juni 1838 no.86 en 10 juni 1838 no.65. ARAG Justitie no.4639 exh. 18 april 1838 no.4 Geheim. ARAG SS Geh. Exh. 12-1-1839 La E 2 no.5824. Gemeente Archief Gennep, Correspondentie register 1830-1839.
- 12) Gem.Archief Gennep, Raadsnotulen no.527 d.d. 5 mei 1838. ARAG SS Geheim Dibbets aan Oorlog Exh. 1 mei 1838 La M 27, geheim aan Justitie Fxh. 19 mei 1838 La L 20. ARAG geh. Oorl. Exh. 15-6-1838 La W 24 en X 22 naar een mededeling van de Maastr.schepen Engelen.
- 13) H.J. Op den Kamp, de Sittardse jaren van Pieter Ecrivisse (1833-1839), Maasland 1970, no.17. ARAG SS Vertrouwelijk Verbaal Exh. 18 april 1838 no.224 K. Nationaal Biografisch woordenboek, deel 3, pg.962 vv. J. Habets, Welkomstlied op den graaf Jean Baptist D'Ansembourg, De Maasgouw, 1833 no.2 pg.5.
- 14) Staatsarchief Hasselt, Modern Archief K 102. La Vedette d.d. 27-12-1838.

- 15) ARAG SS 20 juli 1838 La F 30; La P 30; La S 30. ARAG SS 8 aug. 1838 La M 33, Gericke aan de Koning, Stadsarchief Venlo, Inventaris Hanssen no.249 Verslagen Gemeenteraad indicateur 1837.
- 16) ARAG SS Exh. 25-6-1838 no.4, Dibbets d.d. 16 juni aan Z.M. .
17) ARAG SS Exh. 26-5-1838, no.102. J.R. Leconte, La Formation de l'armee Belge, pg.162 vv. De Ridder, als boven pg.302 vv.
- 18) ARAG SS Geheim 5824 Exh.26-1-1839 La L 4; id. d.d. 5-2-1839 La V 7 Hennequin aan de Koning; id. 5827 Exh. 2-2-1839 La Z 6. ARAG SS no.6190 no.869 Kerens aan Gericke d.d. 20-1-1839.
- 19) ARAG SS Kabinet no.6190, De Liagre aan Van Doorn d.d. 11 mei 1839. K.H.A. Papiers Grégoire 1839 Xp. Trip aan Grégoire d.d. 25 jan.1839.
- 20) MBZB Correspondance Politique 49 Pétitions. Kasteel Amstenrade, Correspondentie J.F. Hennequin te Luik d.d. 18 mei 1838.
- 21) MBZB Régime Spécial pour le Limbourg cédé no.2211-2212, de dossiers waarin de aangehaalde brieven voorkomen. Gem.Archief Tegel. Correspondentieregister 1837-1840.
- 22) G.C.P. Linsen, Verandering en Verschuiving, pg.34.
- 23) C. Smit, de Conferentie van Londen 3e en 4e Bijlage. C.F. Martens, Nouveau Recueil des traités depuis 1808, deel XVI, no.166-171.
- 24) Ministère des Affaires Etrangères, Convention des limites entre la Belgique et les Pays Bas conclus à Maastricht le 8 août 1843, Bruxelles, 1844.
- 25) Mémorial Administratif no.147, Hasselt d.d. 18 juni 1839.
- 26) J.A. van Rijswijck, Liberalen en clericalen. Historische Opstellen over Roermond en omgeving, Roermond, 1951, pg.368 vv.
- 27) W. Jappe Alberts, Geschiedenis der beide Limburgen II,pg.192 vv. Gem.Archief Echt, Raadsnotulen 1839. Gem.Archief Mook. Corr. Register no.146-147. RAM Archief Opperbevelhebber Maastricht. Corr. 1839.
- 28) ARAG geheim Justitie Exh. 21 mei 1839 no.1. SAM K.v.K. no.48 d.d. 29 juni 1839.
- 29) ARAG geh. Oorlog Exh. 30 sept. 1839 La Y 17 en 22 okt.1839 La S 19 Baron van Capellen aan Oorlog. Dr. J. Grauwels, Nationaliteitskeuze van Nederlands Limburgers inzake de Belgische nationaliteit, Rede, 1974. Grauwels wijdde een studie aan de Déclarations de nationalité (1838-1911), in zoverre deze bevinden in het Provinciaal Archief te Hasselt.
- 30) W.A.J. Munier, De reorganisatie van het kerkelijk bestuur in het zuidelijk gedeelte van het koninkrijk der Nederlanden na de definitieve afscheiding van België, Publications, Tome CXII, 1976,pg.135-250. J.M. Gijzen, J.A. Paredis, bisschop van Roermond en het Limburg van zijn tijd, Assen 1968.
- 31) MBZB Dossier no. 2211-2212. Régime Spécial, De Lamberts Cortenbach d.d. 12 november 1839, MBZB Dossier 2212, K.v.K. Luik aan Binnenlandse Zaken, d.d. 6-11-1839.

Inhoud

INLEIDING	1
HOOFDSTUK I. BESTUURLIJKE OPBOUW EN POLITIEKE MENTALITEITEN IN LIMBURG TUSSEN 1815 EN 1830	6
A. Een nieuwe periode	
De vestiging van het gezag van koning Willem I	7
De opbouw van het provinciaal bestuur van Limburg na 1815	9
B. De eerste zes jaren van het bewind van koning Willem I	11
De benoemingen politiek	11
De gemeenteraad van Maastricht	13
C. Eerste tekenen van oppositie	14
Minister Van Maanen stelt een onderzoek in naar de politieke mentaliteit in Limburg	16
De schutterijkwestie te Maastricht	22
Gouverneur J.C. de Brouckère beoordeelt de mentaliteit van Limburg	25
Maatschappelijke contacten van regeringsgezinden en oppositie in Maastricht	29
D. Een volk van Limburg?	31
De katholieke kerk en Limburg na 1815	34
Betrekkelijke stilte vóór onrustige jaren.	
De jaren 1821-1827	36
E. De oppositie na 1821	
Invloeden van de universiteit van Luik	37
C.M.J.G. de Brouckère jr.	38
De pers gaat zich roeren voor de oppositie: J.Th. Weustenraad en L'Eclaireur Politique	40
De oppositie in Limburg verwerft de meerderheid	46
Association Constitutionnelles	47
Verkiezingen voor het Kiescollege in Maastricht in 1830	48
F. Baron M.H.G. de Beeckman de Libersart gouverneur	50
Aan de vooravond van 1830	52
HOOFDSTUK II. DE ECONOMIE VAN LIMBURG ONDER HET BEWIND VAN KONING WILLEM I	54
A. De Limburgse nijverheid sedert 1816	
De statistieken van 1816	

Welvaartspolitiek vanaf 1820	57
Geringe welvaartstijging	58
Maastricht	59
Deelname aan de tentoonstellingen van Nationale Nijverheid	60
De provinciale verslagen over de nijverheid	61
De nijverheid in de steden:	
Maastricht	61
Hasselt	64
St-Truiden	65
Roermond	67
Venlo	69
Weert	70
Kerkrade	71
Tongeren	72
Overige gemeenten in Limburg	73
B. De Maasvaart en de economie van Limburg	
De Zuid-Willemsvaart	77
Beurtvaarten	80
Beurtveren te Venlo en Roermond	82
C. De handelscontacten met Noord-Brabant, Holland en Pruisen	82
D. De Limburgse landbouw en veeteelt	84
Graanteelt en graanprijzen	88
E. Inkomsten en Uitgaven van de overheid te Limburg	92
De financiële situatie van de gemeente Maastricht	95
De financiële mogelijkheden van de andere gemeenten	97
F. De Limburgse bevolking onder het bewind van	
Koning Willem I	98
Soberheid en armoede	99
Jaarmarkten	101
G. Uitwerking van de belastingwetgeving op Limburg	101
Admodiatie	103
Heffingen op het geslacht	104
Ontevredenheid	105

HOOFDSTUK III. DE BELGISCHE OMWENTELING EN LIMBURG

Zeven maanden aktie en strijd in Limburg, van augustus 1830 tot maart 1831

I. Van augustus tot november 1830

A. De berichten uit Brussel en Luik	107
Melding van eerste opstandjes in Limburg	108
Commando-wisseling te Maastricht	110
B. Eerste ongeregeldeheden te Maastricht	112
De staat van beleg te Maastricht	114
C. De opstand in Limburg grijpt om zich heen	115
D. Het mislukte plan van 18 oktober 1830 te Maastricht	120
E. Gezagscrisis te Maastricht na 16 oktober 1830	125
De zwakte van het garnizoen van Maastricht	128
Militaire adviezen uit Pruisen	129
F. Het Voorlopig Bewind vestigt zijn gezag in Limburg	131
De val van Venlo	132
De Kozakken van de Maas	134
II. De Wapenstilstand: het Protocol no.1	137
De aanval op het Kasteel Caestert	139
De Protocollen no.9,10 en 16 van januari 1831	141
 HOOFDSTUK IV. LIMBURG IN DE ONDERHANDELINGEN OP DE CONFERENTIE VAN LONDEN TOT JULI 1831	 143
De Belgische nota over Maastricht	145
Het Protocol no.11: de 18 Artikelen	146
Het plan-Nothomb i.z. Limburg	151
De geblokkeerde Maasvaart	152
De Limburgse afgevaardigden te Brussel	153
 HOOFDSTUK V. LIMBURG VAN DE TIENDAAGSE VELDTOCHT TOT DE CONVENTIE VAN ZONHOVEN	
A. Limburg en de Tiendaagse Veldtocht	155
De rol van generaal N.J. Daine	157
De aanval van Maastricht op Tongeren	158
Overige gevechten in Limburg	159
Schrik en bezorgdheid	161
B. De Conferentie van Londen grijpt opnieuw in	162
C. De 24 Artikelen van Limburg	164
De Belgisch-Duitse verbindingswegen door Limburg	166
Het Thema-Palmerston van 1832 en Limburg	167
D. De Voorlopige Conventie van 21 mei 1833	168
E. De Conventie van Zonhoven	169
De Maasvaart als conflictstof	172
Hernieuwde druk van de Conferentie	173

De derde onderhandelingsbijeenkomsten te Zolder	175
Bree als étappeplaats voor Nederlandse troepen	178
HOOFDSTUK VI. SPOREN VAN ORANGISME VANUIT MAASTRICHT	180
Vertrouwensmannen in en rond Maastricht	183
Abbé G. Moens	184
HOOFDSTUK VII. LIMBURG NAAR EEN ECONOMISCH DIEPTEPUNT. DE JAREN 1830-1833	
I. Maastricht op een eilandpositie in Limburg	
A. Economische beslissingen in 1830-1831	187
De Venlose maatschappij	189
Aktie voor herstel van de Maasvaart vanuit Luik	191
De verbinding over de Zuid-Willemsvaart verbroken	192
B. Pogingen om de handel van Maastricht weer op gang te brengen	194
C. De Belgische tollinie van januari 1832	197
D. Verruiming van de Nederlandse handelsbepalingen te Maastricht sedert 20 januari 1833	199
De maatregel Tets van Goudriaan	200
E. Het Nederlandse K.B. van 24 september 1833	201
F. De nijverheid van Maastricht van 1830-1834	203
G. Een visie achteraf	
II. Moeilijke jaren voor de industrie in Limburg na 1830	206
HOOFDSTUK VIII. DE SCHEIDING VAN LIMBURGS HOOFDSTAD VAN HET ACHTERLAND	
A. Het Provinciale Bestuur van Limburg te Maastricht	209
Staatsraad J.E.P.E. Gericke	210
B. Het Nederlandse bestuursapparaat te Maastricht	211
Het vestingcommando	213
C. Vertrek van oppositieleden uit Maastricht	214
Analyse van de bevolkingsvermindering van Maastricht	216
D. Einde van de oppositie	220
De Association des ouvriers Brabançons	222
Incidenten	223
Weinig verenigingsleven	225
E. Nieuwe opbouw van de politie	225
Het strenge politieleapparaat	227
Klachten over de te strenge politie ongegrond	229

F. Nieuwe magistratuur in de gemeente Maastricht	230
G. Prijsbeheersing	232
H. Het garnizoen van de vesting Maastricht	234
De staat van de vestingwerken	235
Bevoorrading van stad en garnizoen	237
Ernstige incidenten met de burgerij	239
Verblijf en verzorging van de militairen	240
I. Moeilijkheden tussen overheid en katholieke geestelijkheid	243
De affaire Meijnders	245
Het Vicariaat 's-Hertogenbosch	247
De overdracht van de O.L.Vrouwekerk in 1847	249
J. De Protestanten in Maastricht	251
K. De vrede in zicht	252
HOOFDSTUK IX. LIMBURG POLITIEK GESCHEIDEN VAN MAASTRICHT	
A. Politieke mentaliteit in Limburg na 1830	254
Onzekerheid na de afkondiging van de 18 en de 24 Artikelen	256
De Pers na 1830	261
De rol van graaf Jean Baptiste de Marchant et d'Ansembourg	262
Het afscheid van J.F. Hennequin	264
B. Het bestuur over Limburg tussen 1830 en 1839	266
De Jaarverslagen van de Arrondisseminten	267
Wegenonderhoud	268
De Maasoevers	270
Burgerwacht en milittie	271
Het onderwijs	272
Vleessmokkel uit Pruisen	276
Volksmissies in Limburg	277
De Protestanten in Limburg tussen 1830-1839	278
C. Het lot van de Limburgse grotere gemeenten:	
Hasselt	281
St.-Truiden en Tongeren	283
Sittard	284
Roermond	286
Venlo	288
Gennep en het Noorden van Limburg	291
Weert	292

HOOFDSTUK X. LIMBURG IN AFWACHTING VAN VREDE

I. De economie van Maastricht in langzaam herstel	
A. Herstel van de Maasvaart	295
Blijvende achterdocht	298
Waalse reacties op de heropening van de Maasvaart	299
B. Niet verwachte gevolgen van het kabinetsrescript van 24 sept. 1833	300
De gesel van de smokkel	302
Belgische douane rond Maastricht	304
Schattingen	306
D. De Belgische wet van 1 juni 1836	308
Hernieuwde klachten over smokkel in 1837-1838	310
E. De handel van Maastricht sedert 1833	314
F. De Maastrichtse nijverheid na 1834	321
De Nederlandse Handelmaatschappij te Amsterdam	323
De Maastrichtse requesten tussen 1836-1839	326
II. De Limburgse economie van 1833-1839	328
De landbouw in Limburg na 1830	333
III. De Luikse economie na 1830	336
Gebrek aan interesse voor Limburg	338
IV. Blikken naar de toekomst	338

HOOFDSTUK XI. DE SCHIFDING VAN LIMBURG VOLTROKKEN

A. Limburg een deel van de Duitse Bond	341
De Limburgse afgevaardigden in Brussel	343
B. Akties op de rechter Maasoever in Limburg om Belgisch gebied te blijven	344
C. Plannen tot een Régime Spécial pour le Limbourg cédé	350
D. De Ratificatie op 19 april 1839	351
E. De overname van het bewind door het Nederlandse gezag	352
F. Einde van het Régime Spécial	357

Aanvulling Inhoudsopgaven

Bijlage A Vermelding van functies van representatieve Limburgers vóór en na 1815	362
Bijlage B Namen van vóórstemmende notabelen in het Arrondissement Maastricht	365
Bijlage C Naamlijst van burgemeesters in de Gemeenten van Limburg in de jaren 1815, 1830 en 1833	368
Bijlage D Handelsrelaties van de Fa. van Lanschot in	380

Limburg en Luik	
Bijlage E Gegevens omtrent Invoer en Uitvoer van het Douanekantoor te Vaals over het jaar 1829	381
Bijlage F Vergelijkende tabel van Limburgse graanprijzen naast die van een aantal andere graanmarkten uit de jaren 1815-1841	382
Bijlage G Bevolkingsgetallen van de Gemeenten in Limburg tussen 1815 en 1839 en hun totale belastingopbrengst in 1830	387
Bijlage H Bevolkingsgetallen in Limburg tussen 1820 en 1839	395
Personenregister	396
Samenvatting	406
Zusammenfassung	410
Summary	414
Résumé	418
Voetnoten	422
Lijst van gebruikte afkortingen	V
Gebruikte onuitgegeven bronnen	VI
Lijst van gepubliceerde werken	XIX
Kaarten en Illustraties:	
Koning Willem I	358
Charles de Brouckère	359
Koning Leopold I	360
J.E.P.E. Gericke van Herwijnen	361
Kaart van 1831	40a
Kaart der Provincie Limburg van 1829	80a
Het Bassin van de Zuid-Willemsvaart te Maastricht. door Ph.G.J. van Gulpen	120a
Luitenant-generaal B.C.J. Dibbets (1784-1839)	160a
Het gevecht bij Caestert op 19 januari 1831. door L.A. Vincent	200a
De Belgische Douanelinies rond de vesting Maastricht van de jaren 1832 en 1836	240a
De Maasmolen te Maastricht, ter hoogte van de Hoenderstraat Roermond, door Ph.G.J. van Gulpen	280a 300a
Sittard en Weert, door Ph.G.J. Van Gulper	340a

De schrijver van dit proefschrift werd geboren in Groesbeek in 1927. De lagere school en het Gymnasium Afd.A. doorliep hij te Maastricht. Daarna vervulde hij de militaire dienstplicht tot 1950. Het examen voor de Akte M.O. Geschiedenis (K VIII) werd behaald in 1955. In 1953 begon zijn loopbaan als leraar geschiedenis bij het Middelbaar Onderwijs, achtereenvolgens aan het Henric van Veldekecollege te Maastricht, de Rijks H.B.S. te Zierikzee, het Goese Lyceum het Canisiuscollege te Nijmegen, het St.-Maartenscollege en het St.-Servaascollege te Maastricht.

In 1957 begon hij zijn studie in de Geschiedenis aan de katholieke Universiteit te Nijmegen, in combinatie met zijn leraarschap. Het kandidaatsexamen werd afgelegd in 1959; het doctoraalexamen in 1961, met als hoofdvak Sociale en Economische Geschiedenis.

In 1963 werd hij benoemd tot adjunct-directeur van de Katholieke Middelbare Vierjarige Handelsdagschool, het St.-Servaascollege te Maastricht, in 1964 tot directeur van deze school. In 1967 werd het St.-Servaascollege omgezet in een school voor Middelbaar Economisch en Administratief Onderwijs (M.E.A.O.). in het kader van de Wet op het Voortgezet Onderwijs van 1968. Deze school betrok in 1970 een nieuw gebouwde huisvesting. De schrijver is lid van de Stuurcommissie M.E.A.O., ingesteld als adviescommissie voor de Minister van Onderwijs; vice-voorzitter van de Commissie ter Behartiging van de Culturele Belangen van de Gemeente Maastricht; lid van de Adviescommissie voor Onderwijs van de Gemeente Maastricht en voorzitter van de Examenraad van de Stichting Vakopleidingen voor Toerisme en Recreatie (SVATOR) te Hilversum.

9667
1979

STELLINGEN

1. Ten onrechte betoogt A.J.F. Maenen in zijn dissertatie over Petrus Regout dat juni 1834 vermoedelijk een beslissend moment in de industrialisatie van Maastricht is geweest, toen voor de stad invoer toegestaan werd van Belgische grondstoffen en halffabrikaten.
2. Luitenant-generaal B.C.J. Dibbets wordt in de regel beschreven als krachtig, bevelvoerder en onverschrokken handhaver van het gezag, aan wie te danken zou zijn geweest, dat Maastricht in 1830 in Nederlands bezit is gebleven. Noch het een noch het ander is werkelijk het geval geweest.
3. Van de artikelen 61-63 van de Gemeentewet, die de instelling van burgercommissies met bestuursbevoegdheden mogelijk maken, wordt in Nederland onvoldoende gebruik gemaakt.
4. De rechter zal nimmer kunnen toewijzen, wanneer particulieren terzake van misleidende reclame geldelijke vorderingen eisen.
5. Het thans in Nederland gebruikte schoolonderzoek bij de eind-examens benadeelt de doelstelling van het onderwijs op onaanvaardbare wijze.
6. Voor het werkelijke onderwijsbelang in Nederland is het bestaan van de volledige betrekking voor het onderwijzend personeel geen goed instituut.
7. Het verdient aanbeveling te onderzoeken of de traditionele doceermethode onderwijskundig en didactisch van minder waarde was dan de vele veranderingen die ervoor in de plaats gekomen zijn.
8. Toeristisch onderwijs op middelbaar niveau dient gegeven te worden in het kader van middelbaar economisch en administratief onderwijs.
9. Het instituut oudercomités is toe aan herbezinning over zijn bestaansgrond.
10. Stimulering van werkgelegenheid in Zuidelijk Limburg kan geschieden door het verlenen van werkopdrachten aan bedrijven, maar dan bij voorkeur aan Nederlandse bedrijven.

